

Ollscoil na hÉireann, Gaillimh
National University of Ireland, Galway

**STADÉAR CUIMSITHEACH TEANGEOLAÍOCH AR ÚSÁID NA GAEILGE SA
GHAELTACHT:
TUARASCÁIL CHRÍOCHNAITHEACH**

2007

TUARASCÁIL TAIGHDE
arna réiteach don
ROINN GNÓTHAÍ POBAIL, TUAITHE AGUS GAELTACHTA
ag

ACADAMH NA HOLLSCOLAÍOCHTA GAEILGE
OLLSCOIL NA HÉIREANN, GAILLIMH

i gcomhar leis

AN INSTITIÚID NÁISIÚNTA UM ANAILÍS RÉIGIÚNACH AGUS SPÁSÚIL,
OLLSCOIL NA HÉIREANN, MAIGH NUAD

Conchúr Ó Giollagáin Seosamh Mac Donnacha

Fiona Ní Chualáin

Aoife Ní Shéaghda

Mary O'Brien

© An Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta 2007.

Gach ceart ar cosaint. Ní ceadmhach aon chuid den fhoilseachán seo a atáirgeadh ar aon bhealach gan cead a fháil roimh ré, i scríbhinn, ón Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta.

Ó Giollagáin, Conchúr; Mac Donnacha, Seosamh; Ní Chualáin, Fiona;
Ní Shéaghdha, Aoife; O'Brien, Mary
Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht: Tuarascáil
Chríochnaitheach/
Ó Giollagáin agus Mac Donnacha ... [et al.]

Clódóir: Brunswick Press
Dearadh agus leagan amach: Foireann an Staidéir
Dearadh chlúdach an dlúthdhiosca: Johan Hofsteenge

Arna réiteach don fhoilsiú ag foireann an staidéir in Acadamh na hOllscolaíochta
Gaeilge

Foilsitheoir: Oifig an tSoláthair, Baile Átha Cliath

CLÁR NA TUARASCÁLA	Lch
RÉAMHRÁ	vii
NODA	xiii
CUID 1: CÚLRA AGUS STAIR THEORAINNEACHA NA GAELTACHTA	1
CAIBIDIL 1: AN GHAELTACHT Á SAINIÚ	2
1.1 TEORAINNEACHA NA GAELTACHTA 1922–1956	2
1.2 AN TACHT AIRÍ AGUS RÚNAITHE (LEASÚ), 1956	6
1.3 TÁTAL	21
CAIBIDIL 2: AN GHAELTACHT OIFIGIÚIL 1956–2002	26
2.1 LEAGAN AMACH NA dTEORANNAINNEACHA 1956–1982	26
2.2 PATRÚIN AISTRITHE TEANGA SA GHAELTACHT 1956–2002: ATHBHREITHNIÚ AR AN TAIGHDE GO DTÍ SEO	31
2.3 TÁTAL	41
CUID 2: ANAILÍS STAITISTIÚIL CHOMHAIMSEARHTHA	53
CAIBIDIL 3	54
3.0 FAISNÉIS STAITISTIÚIL CHOMHAIMSEARHTHA	54
3.1 DAONÁIREAMH 2002: CUMAS SA GHAELIGE AGUS CAINTEOIRÍ LAETHÚLA GAEILGE	55
3.2 FAISNÉIS SCÉIM LABHAIRT NA GAEILGE	55
3.3 FAISNÉIS DHAONÁIREAMH 2002 DE RÉIR RANNÓG AOISE	66
3.4 CATAGÓIRÍ GAELTACHTA – TRÍ SPEICTREAM ÚSÁIDE TEANGA	81
3.5 AN CÓIMHEAS CAIGHDEÁNAITHE MINICÍOCHTA	85
3.6 ATHMHEAS AR NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA	98
3.7 COMPARÁID IDIR NA CÓIMHEASA CAIGHDEÁNAITHE MINICÍOCHTA, DAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002	100
3.8 CONCLÚIDÍ STAITISTIÚLA	112
CAIBIDIL 4	115
4.0 FAISNÉIS NA NGRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA SNA CEANTAIR GHAELTACHTA, DAONÁIREAMH 2002	115
4.1 FAISNÉIS SHOCHEACNAMAÍOCH AGUS CATAGÓIRÍ GAELTACHTA (A, B AGUS C)	117
4.2 FAISNÉIS SHOCHEACNAMAÍOCH SNA CONTAETHA GAELTACHTA	120
4.3 FAISNÉIS SHOCHEACNAMAÍOCH SNA CONTAETHA GAELTACHTA – COMPARÁID IDIRCHONTAE	129
4.4 FAISNÉIS DE RÉIR NA NGRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA – COMPARÁID INSCNEACH	132
4.5 TÁTAL NA HANAILÍSE SOCHEACNAMAÍ I dTAOBH CHÚINSÍ SOCHTHEANGEOLAÍOCHA NA GAELTACHTA COMHAIMSEARHTHA	135

CAIBIDIL 5	138
5.0 FAISNÉIS OIDEACHAIS NA gCEANTAR GAELTACHTA	138
5.1 CAINTEOIRÍ LAETHÚLA GAEILGE AGUS AN LEIBHÉAL OIDEACHAIS	139
5.2 INSCNE AGUS AN LEIBHÉAL OIDEACHAIS	142
5.3 FAISNÉIS OIDEACHAIS DE RÉIR CATAGÓIRÍ GAELTACHTA	142
5.4 OIDEACHAS AGUS CATAGÓIR DE RÉIR RANNÓG AOISE	143
CAIBIDIL 6	146
6.0 ACHOIMRE: TÁTAL NA hANAILÍSE STAISTIÚLA	146
6.1 TRÍ CHATAGÓIR GHAELTACHTA	146
6.2 LÉIRIÚ COMPARÁIDEACH AR FHAISNÉIS SCÉIM LABHAIRT NA GAEILGE AGUS NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA	148
CUID 3: AN PHLEANÁIL FHISICIÚIL SA GHAELTACHT	156
CAIBIDIL 7: CÚLRA AGUS MODHEOLAÍOCHT AN TAIGHDE SEO	157
7.1 CÚLRA	157
7.2 AN MHODHEOLAÍOCHT	160
CAIBIDIL 8: AN POLASAÍ – PLEANANNA FORBARTHA CONTAE NA gCOMHAIRLÍ CONTAE	167
8.1 RÉAMHRÁ	167
8.2 AN POLASAÍ GAELTACHTA I NDÚN NA NGALL	167
8.3 AN POLASAÍ GAELTACHTA I NGAILLIMH	169
8.4 AN POLASAÍ GAELTACHTA I gCIARRAÍ	172
8.5 AN POLASAÍ GAELTACHTA I BPORT LÁIRGE	174
8.6 POLASAÍ GAELTACHTA NA MÍ	175
8.7 TÁTAL	176
CAIBIDIL 9: NA HIARRATAIS PHLEANÁLA	181
9.1 RÉAMHRÁ	181
9.2 LÍON IOMLÁN NA NIARRATAS A SCRÚDAÍODH DE RÉIR CONTAE	181
9.3 CINEÁL NA NIARRATAS	182
9.4 LÍON NA NIARRATAS IN AGHAIDH NA BLIANA	184
9.5 ÚSÁID NA GAEILGE SA PHRÓISEAS PLEANÁLA	185
9.6 AN CINNEADH PLEANÁLA	192
9.7 TRÉIMHSE AMA AN CHINNIDH	194
9.8 AN CINEÁL GNÍOMHAIRE A D'ÚSÁID AN TIARRATASÓIR DE RÉIR CONTAE	194
9.9 TÁTAL	198
CAIBIDIL 10: NA TITHE AONAIR	200
10.1 RÉAMHRÁ	200
10.2 LÍON NA NIARRATAS AR THITHE AONAIR DE RÉIR BLIANA	200
10.3 AN CINNEADH PLEANÁLA FAOI NA TITHE AONAIR	201
10.4 DÁILEADH LIMISTÉARACH NA dTITHE AONAIR A	204

	CEADAÍODH IDIR 2000-2005	
10.5	CÚLRA NA NIARRATASÓIRÍ	207
10.6	AN CINNEADH PLEANÁLA A FUAIR DREAMANNA LE CÚLRAÍ ÉAGSÚLA	211
10.7	ÚSÁID NA dTITHE AONAIR A CEADAÍODH	214
10.8	ÚSÁID NA dTITHE AONAIR A DIÚLTAÍODH	217
10.9	COINNÍOLLACHA CEADAITHE	220
10.10	CÚISEANNA DIÚLTAITHE NA dTITHE AONAIR	223
10.11	NA TITHE AONAIR AGUS AN BORD PLEANÁLA	224
10.12	ACHOIMRE AGUS TÁTAL NA dTITHE AONAIR	225
 CAIBIDIL 11: IARRATAIS AR FHORBAIRTÍ TITHÍOCHTA		230
11.1	RÉAMHRÁ	230
11.2	CINEÁL NA bhFORBAIRTÍ DE RÉIR CONTAE	230
11.3	LÍON NA dTITHE	231
11.4	AN CINNEADH A RINNEADH FAOI NA FORBAIRTÍ TITHÍOCHTA	233
11.5	LÍON NA dTITHE A CEADAÍODH MAR CHUID DE NA FORBAIRTÍ TITHÍOCHTA	235
11.6	LÍON NA dTITHE A CEADAÍODH SNA FORBAIRTÍ DE RÉIR TOGHROINNE AGUS DE RÉIR CONTAE	237
11.7	FAISNÉIS FAOI NA FORBAIRTÍ DE RÉIR BLIANA AGUS DE RÉIR CONTAE	240
11.8	ÚSÁID NA bhFORBAIRTÍ A CEADAÍODH DE RÉIR CONTAE	242
11.9	TRÉIMHSE AMA AN CHINNIDH DO NA FORBAIRTÍ	244
11.10	COINNÍOLLACHA CEADAITHE	245
11.11	COINNÍOLLACHA PLEANÁLA A BHAINNEANN LEIS AN NGAEILGE	246
11.12	AN RÁITEAS TIONCHAR TEANGA	249
11.13	AN BORD PLEANÁLA AGUS NA FORBAIRTÍ	253
11.14	RÓL NA ROINNE GNÓTHAÍ POBAIL, TUAITHE AGUS GAELTACHTA AGUS ÚDARÁS NA GAELTACHTA	259
11.15	TÁTAL	261
 CAIBIDIL 12: TÁTAL SHUIRBHÉ NA PLEANÁLA FISICIÚLA		266
 CUID 4: DAOINE ÓGA GAELTACHTA AGUS AN GHAELIGE		278
 CAIBIDIL 13: SUIRBHÉ AR DHAOINE ÓGA GAELTACHTA		279
13.1	RÉAMHRÁ AGUS MODHEOLAÍOCHT	279
13.2	CÚLRA NA nDAOINE ÓGA AGUS CÚLRA A dTEAGHLACH	285
13.3	ÁIT CHÓNAITHE NA bhFREAGRÓIRÍ	285
13.4	LÍON NA nDAOINE ÓGA A BHOG GO DTÍ AN GHAELTACHT Ó ÁIT ÉIGIN EILE	286
13.5	ÁIT DÚCHAIS NA dTUISMITHEOIRÍ	288
13.6	CUMAS GAEILGE NA dTUISMITHEOIRÍ	290
13.7	AN TEANGA LENAR TÓGADH AN DUINE ÓG AGUS TEAGHLACH AN DUINE ÓIG	293
13.8	TÁTAL	295
 CAIBIDIL 14: CUMAS SA GHAELIGE		300
14.0	RÉAMHRÁ	300
14.1	EOLAS FAOI CHUMAS GAEILGE NA nDAOINE ÓGA	300
14.2	AN ÁIT A bhFUAIR NA DAOINE ÓGA A GCUMAS SA	302

	GHAELIGE	
14.3	SCILEANNA TEANGA NA NDAOINE ÓGA	303
14.4	STRUCTÚIR THEANGA	306
14.5	CUMAS COMHRÁ SA GHAELIGE	309
14.6	COMPARÁID IDIR CUMAS COMHRÁ GAEILGE AGUS BÉARLA NA NDAOINE ÓGA	311
14.7	AN CUMAS ÁBHAIR ÉAGSÚLA A PHLÉ I NGAELIGE AGUS I I MBÉARLA	312
14.8	AG CUR MOTHÚCHÁIN IN IÚL I NGAELIGE AGUS I MBÉARLA	316
14.9	TÁTAL	318
CAIBIDIL 15: TAITHÍ NA NDAOINE ÓGA AR ÚSÁID NA GAEILGE		321
15.1	PRÍOMHTHORTHAÍ NA FAISNÉISE AR ÚSÁID NA GAEILGE I MEASC NA NDAOINE ÓGA	321
15.2	IOMPAR TEANGA BÉARLA-BHUNAITHE LE DAOINE A BHFUIL GAEILGE MHAITH NÓ LÍOFA ACU	327
15.3	TEANGA THEAGHLAIGH NA NDAOINE ÓGA	330
15.4	TAITHÍ AR ÚSÁID NA GAEILGE AR SCOIL	332
15.5	TAITHÍ AR ÚSÁID NA GAEILGE I MEASC AN PHOBAIL	336
CAIBIDIL 16: TUAIRIMÍ NA NDAOINE ÓGA FAOIN NGAEILGE AGUS TODHCHAÍ NA GAELTACHTA		339
16.1	RÉAMHRÁ	339
16.2	AN BHFUIL NA DAOINE ÓGA I BHFABHAR NA GAEILGE	339
16.3	TUAIRIMÍ NA NDAOINE ÓGA AR INSTITIÚIDÍ AGUS EAGRAÍOCHTAÍ GAELTACHTA	342
16.4	SAINIÚ AR CHEANTAR GAELTACHTA	345
16.5	AN CUR SÍOS A RINNE NA DAOINE ÓGA AR AN GCEANTAR GAELTACHTA INA BHFUIL SIAD INA GCÓNAÍ	346
16.6	TUAIRIMÍ NA NDAOINE ÓGA AR RÁITIS A BHAINNEANN LEIS AN NGAELIGE AGUS LEIS AN NGAELTACHT	348
16.7	TUAIRIM NA NDAOINE ÓGA FAOINA GCEANTAR GAELTACHTA I GCEANN FICHE BLIAIN	356
16.8	CÉARD A BHEADH NA DAOINE ÓGA SASTA A DHÉANAMH LENA CHINNTIÚ GO BHFANFADH AN CEANTAR GAELTACHTA INA BHFUIL SIAD INA GCÓNAÍ SA GHAELTACHT	357
16.9	ROGHA NA NDAOINE ÓGA A GCLANN A THÓGÁIL LE GAEILGE	358
16.10	TÁTAL	359
CAIBIDIL 17: ANAILÍS CHOMPARÁIDEACH AR THORTHAÍ AN CHEISTNEORA		361
17.1	COMPARÁID IDIR CUMAS TEANGA NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS CUMAS TEANGA NA NDAOINE ÓGA	361
17.2	ÚSÁID NA GAEILGE I MEASC TEAGHLACH INA BHFUIL TUISMITHEOIR AMHÁIN (ATHAIR NÓ MÁTHAIR) DE CHÚLRA NEAMHGHAELTACHTA	372
17.3	TEANGA BAILE NA NDAOINE ÓGA AGUS IOMPAR TEANGA NA NDAOINE ÓGA SA PHOBAL	380

17.4	COMPARÁIDÍ AR CHOMHTHÉACSANNA ÚSÁIDE NA GAEILGE	384
17.5	TEANGA CHAIDRIMH NA NDAOINE ÓGA LE DAOINE ÉAGSÚLA	385
17.6	LÍOFACHT SA GHAEILGE I GCOMHTHÉACS AN IOMPAIR THEANGA	387
17.7	CUMAS COMHRÁ SA GHAEILGE AGUS IOMPAR TEANGA NA NDAOINE ÓGA	394
17.8	COMPARÁID IDIR AN FHAINÉIS A BHAINNEANN LE DEARCADH, CUMAS AGUS IOMPAR TEANGA	401
17.9	IOMPAR TEANGA NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL CÓNÁÍ ORTHU (DAR LEO FÉIN) I GCEANTAR GAELTACHTA INA BHFUIL AN GHAEILGE IN UACHTAR MAR THEANGA TEAGHLAIGH AGUS POBAIL AGUS I MEASC A GCOMHAOISEACH	405
17.10	IOMPAR TEANGA I MEASC CHOMHARSANA NA NDAOINE ÓGA	407
17.11	AN TEANGA TEAGAISIC SNA SCOILEANNA	408
17.12	TÁTAL	410
CAIBIDIL 18: TÁTAL SHUIRBHÉ NA NDAOINE ÓGA		412
18.1	PRÍOMHPHOINTÍ	413
18.2	BREATHNÚ CHUN CINN	414
CUID 5: TAITHÍ AGUS TUAIRIMÍ AN PHOBAIL		417
CAIBIDIL 19: TÓGÁIL CLAINNE LE GAEILGE SA GHAEILTACHT		418
19.1	RÉAMHRÁ	418
19.2	MODHEOLAÍOCHT	418
19.3	CÚLRA NA DTUISMITHEOIRÍ	419
19.4	COMHDHÉANAMH AGUS CÚLRA TEANGEOLAÍOCH NA DTEAGHLACH	422
19.5	PATRÚIN TEANGA SNA TEAGHLAIGH	430
19.6	TACAÍOCHT D'ÚSÁID NA GAEILGE SA BHAILE	434
19.7	ÁBHAR IMNÍ DO THUISMITHEOIRÍ	442
19.8	TÁTAL	443
CAIBIDIL 20: TUAIRIMÍ AGUS TAITHÍ AN PHOBAIL POBAIL ATÁ I LIMISTÉIR GHAEILTACHTA A BHAINNEANN LE CATAGÓIR A		448
20.1	RÉAMHRÁ	448
20.2	NA GRÚPAÍ FÓCAIS: AN MHODHEOLAÍOCHT	448
20.3	AN TACAÍOCHT TEAGHLAIGH	451
20.4	AN FHORBAIRT POBAIL	453
20.5	AN PHLEANÁIL SA GHAEILTACHT	456
20.6	CÚRSAÍ GNÓ SA GHAEILTACHT	458
20.7	CÚRSAÍ AGUS IMEACHTAÍ ÓIGE	462
20.8	GRÚPAÍ FÓCAIS NA NDAOINE ÓGA	464
CAIBIDIL 21: TUAIRIMÍ AGUS TAITHÍ AN PHOBAIL POBAIL ATÁ I LIMISTÉIR GHAEILTACHTA A BHAINNEANN LE CATAGÓIR B AGUS C		468
21.1	RÉAMHRÁ	468
21.2	LÉARGAS AR CHATAGÓIR B Ó NA CRUINNITHE POIBLÍ	473

21.3	LÉARGAS AR CHATAGÓIR C Ó NA CRUINNITHE POIBLÍ	476
21.4	EISCEACHTAÍ I BPRÓIFÍL CHATAGÓIR C	480
21.5	DEARCADH AR AN NGAEILGE AGUS AR STÁDAS GAELTACHTA	482
21.6	CUMAS GAEILGE NA BPOBAL	484
21.7	ÚSÁID NA GAEILGE SA PHOBAL	485
21.8	GNÍOMHAÍOCHTAÍ TACAÍOCHTA AGUS LEASUITHE GAELTACHTA	489
21.9	TÁTAL	491
CUID 6: TÁTAL AGUS MOLTAÍ		495
CAIBIDIL 22: TÁTAL AGUS MOLTAÍ		496
22.1	CÚLRA NA LIMISTÉAR REACHTÚIL GAELTACHTA	496
22.2	COMHDHÉANAMH SOCHTHEANGEOLAÍOCH NA GAELTACHTA 1956–2002	498
22.3	IDIRDHEALÚ IDIR NA CINEÁLACHA ÉAGSÚLA POBAL TEANGA SA GHAELTACHT CHOMHAIMSEARHA	502
22.4	A BHFUIL I NDÁN DON GHAELTACHT	514
22.5	DÚSHLÁIN AGUS TOSAÍOCHTAÍ DON PHLEANÁIL TEANGA SA GHAELTACHT	518
22.6	MOLTAÍ	522
22.7	FOCAL SCOIR	542
TAGAIRTÍ: NODA, TAGAIRTÍ AGUS LEABHARLIOSTA		544

RÉAMHRÁ

Is éard atá san fhoilseachán seo torthaí taighde an *Staidéir Chuimsithigh Theangeolaígh ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht*. Baineann dhá chuid leis an bhfoilseachán seo: tá leagan iomlán na tuarascála á chur ar fáil anseo ar dlúthdhiosca agus foilsítear leagan feidhmitheach na tuarascála críochnaithí i gcáipéis chlóite ina gcuimsítear tatal, conclúidí agus moltaí na tuarascála. Nasctar dlúthdhiosca na tuarascála críochnaithí le clúdach an leagain fheidhmithigh.

Tá an tuarascáil seo á chur ar fáil don Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta i dtaca leis an gconradh taighde a thionscnaigh an Roinn le hAcadamh na hOllscolaíochta Gaeilge, Ollscoil na hÉireann, Gaillimh, i gcomhar leis an Institiúid Náisiúnta um Anailís Réigiúnach agus Spásúil, Ollscoil na hÉireann, Maigh Nuad. Tugadh faoin tuarascáil seo a chur i dtoll a chéile idir Aibreán 2004 agus Deireadh Fómhair 2006. Is é príomhaidhm na tuarascála críochnaithí seo anailís agus faisnéis a chur ar fáil a thugann léargas chomh cruinn agus is féidir ar úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht chomhaimseartha. Léiríodh i dTuarascáil Choimisiún na Gaeltachta 2002 an riachtanas a bhain le faisnéis theangeolaíoch a chur ar fáil don Stát mar chuid de phróiseas athbhreithnithe ar stádas na Gaeltachta.

MODHEOLAÍOCHT

Déanfar plé ar bhealach níos mine sna caibidlí éagsúla ar na modheolaíochtaí a cleachtadh i gcás na réimsí éagsúla faisnéise a ndearnadh iniúchadh orthu chun críche an staidéir seo. Tabharfar léargas ginearálta anseo, áfach, ar na príomhréimsí faisnéise ar baineadh gaisneas astu le linn na tréimhse taighde agus ar bunaíodh tatal an staidéir seo orthu. Baineadh leas anseo as trí fhoinsé staitistiúla go príomha chun críche an taighde seo:

- Daonáireamh na hÉireann 1911–2002¹
- Scéim Labhairt na Gaeilge de chuid na Roinne Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta

¹ Agus an taighde seo á chur i gcrích níor eisíodh ach na príomhstaitisticí daonra a bhaineann le toghranna iomlána i gcás Dhaonáireamh 2006.

- Suirbhé cainníochtúil ar dhearcadh, chumas agus iompar teanga daoine óga Gaeltachta a réachtáladh mar chuid den staidéar seo

Rinneadh iniúchadh ar fhaisnéis daonáirimh ó thréimhsí éagsúla ar mhaithe le tuiscint a fháil ar fhorás stairiúil na Gaeltachta ó bhunú an Stáit i leith, ach rinneadh cúram ar leith den fhaisnéis a bhaineann leis an tréimhse reatha ar mhaithe le patrúin ar úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht faoi láthair a nochtadh. Breathnaíodh ar fhaisnéis Scéim Labhairt na Gaeilge ó 1993 i leith, ach rinneadh scagadh ar leith ar an tsraith faisnéise a bhaineann leis an tréimhse 2003/4. D’eascair bonnfhaisnéis faoi leith as ‘Suirbhé na nDaoine Óga’ a bunaíodh ar cheistneoir agus a raibh 965 dalta dara leibhéal sásta a bheith páirteach ann.

Anuas ar an obair staitistiúil thuas tugadh faoi na nithe seo a leanas:

- taighde cáilíochtúil i measc tuismitheoirí Gaeltachta
- taighde ar na hiarratais phleanála sna ceantair Ghaeltachta le 5 bliana anuas
- taighde ar iompar teanga gnólachtaí Gaeltachta
- sraith grúpaí fócais ar théamaí éagsúla sna ceantair Ghaeltachta is láidre
- sraith cruinnithe poiblí sna ceantair ar léirigh a gcuid sonraí san anailís fhaisnéisiúil go raibh siad níos leochailí ó thaobh úsáid na Gaeilge de
- taighde cartlainne ar an machnamh agus ar an bplé ba chionsiocair le bunú Roinn na Gaeltachta i 1956

FOCAL BUÍOCHAIS

Tá foireann taighde an staidéir go mór faoi chomaoin acu siúd a thug cúnamh ar bhealaí éagsúla dúinn agus muid i mbun an taighde seo. Roinn baill Choiste Stiúrtha an staidéir a gcuid comhairle go fial agus go tuisceanach linn ó thús go deireadh: an Dr Tadhg Ó hÍfearnáin, Ollscoil Luimnigh; Pádraig Ó hAoláin, Údarás na Gaeltachta; Beirtí Ó hAinmhire, Seán Mac Eoin agus Uinseann Mac Thómais, an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta.

Is iomaí duine a thug cúnamh dúinn san obair a bhain le faisnéis de chineálacha éagsúla a sholáthar, a phróiseáil agus a ionramháil. Táimid buíoch d’Aidan Punch, Francis McCann, Damian Malone agus Mary Duffy ón bPríomh-Oifig Staidrimh a roinn a gcuid

eolais go flaithiúil linn agus a chuir bailiúcháin éagsúla staitisticí ar fáil dúinn. Tá buíochas ar leith ag dul don Dr Martin Charlton, Comhalta Sinsearach Taighde san Ionad Náisiúnta Geoiríomhaireachta, Ollscoil na hÉireann, Maigh Nuad, a bhí thar a bheith fial lena chuid ama agus saineolais ar impleachtaí na dtuiscintí geoiríomhaireachta d'anailís staitisticí daonáirimh.² Ba i ngeall ar a chuid comhairle a d'éirigh linn na cóimheasa caighdeánaithe minicíochta maidir le húsáid na Gaeilge sna toghranna éagsúla Gaeltachta (bunaithe ar fhaisnéis daonáirimh) a chruthú. Roinn Gloria Avalos agus Brendan Dineen, ó Roinn na Dochtúireachta Teaghlaigh in Ollscoil na hÉireann, Gaillimh, a gcuid saineolais maidir le gaisneas a bhaint as faisnéis staitistiúil de réir chleachtais SPSS. Tá buíochas ag dul don Dr John Loughran a thug tacaíocht dúinn san obair a rinne sé ar ár son maidir le faisnéis shóisialta agus oideachais atá ar fáil i staitisticí an Daonáirimh a phróiseáil ar bhealaí éagsúla dúinn.

Glacaimid buíochas leis na feidhmeannaigh sna comhairlí contae éagsúla, sa Bhord Pleanála agus in Údarás na Gaeltachta a chuir faisnéis a bhaineann le gnéithe éagsúla den chóras pleanála ar fáil dúinn. Tá buíochas ag dul do na forbróirí agus na gníomhairí eastát a thoiligh labhairt linn faoina gcuid cleachtas agus gníomhaíochtaí. Táimid faoi chomaoin ag príomhoidí agus múinteoirí a thug cúnaimh dúinn maidir le heagrú shuirbhé na ndaoine óga ina gcuid scoileanna. Táimid buíoch de Jimmy Ó Finneadha sa Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta a chuir faisnéis a bhaineann le torthaí Scéim Labhairt na Gaeilge ar fáil dúinn. Gabhaimid buíochas le foireann na Cartlainne Náisiúnta a thug deis dúinn iniúchadh a dhéanamh ar chomhaid éagsúla Stáit a bhaineann le polasaithe Gaeltachta.

Tá foireann an staidéir go mór faoi chomaoin ag foireann RTÉ Raidió na Gaeltachta a chuidigh linn poiblíocht a dhéanamh ar na socrúithe do na cruinnithe poiblí sna ceantair éagsúla Ghaeltachta. Tá an buíochas céanna ag dul do cheannairí agus ionadaithe pobail, múinteoirí, sagairt, baill chomharchumann agus coistí pobail agus daoine eile nach iad a chuidigh linn cruinnithe poiblí, grúpaí fócais agus gnéithe eile den taighde a eagrú. Is léir gur liosta le háireamh atá i gceist leo agus táimid faoi chomaoin acu go léir.

² Féach Fotheringham, A.S., C. Brunson agus M.E. Charlton (2000). *Quantitative Geography*. Londain: Sage.

Thar aon ní eile, áfach, tá buíochas ar leith ag dul do na daoine ar fad a ghlac páirt i ngnéithe éagsúla den taighde: na daoine óga a ghlac páirt sa suirbhé; na tuismitheoirí a labhair linn faoina gcuid taithí ar thógáil clainne sa Ghaeltacht; agus ag na daoine ar fad a d'fhreastail ar chruinnithe poiblí agus fócais a reáchtáladh mar chuid den tionscadal taighde seo. Táimid go mór faoi chomaoin acu go léir as a fhéile is a bhí siad linn lena gcuid ama agus a thuisceanaí agus a fhlaithiúla a chaith siad linn agus muid ina gcuideachta.

Glacann foireann an staidéir buíochas speisialta lenár gcuid comhghleacaithe in Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge, Ollscoil na hÉireann, Gaillimh, agus san Institiúid Náisiúnta um Anailís Réigiúnach agus Spásúil, Ollscoil na hÉireann, Maigh Nuad,³ a thug misneach agus tacaíocht dúinn agus muid ag dul i ngleic le dúshlán an staidéir seo.

Tá súil againn go gcúitíonn tuarascáil an taighde seo an mhuinín a cuireadh ionainn agus muid i mbun na hoibre.

CÚRAIMÍ NA FOIRNE TAIGHDE

Ba iad Seosamh Mac Donnacha agus Conchúr Ó Giollagáin comhstíúthóirí an staidéir. D'fheidhmigh Seosamh Mac Donnacha mar phríomhbhainisteoir tionscadail agus mar údar agus ba mar phríomhúdar a shaothraigh Conchúr Ó Giollagáin ar an staidéar, anuas ar an ról a bhí aige mar chomhstíúthóir. Bhí ról sonrath ag Fiona Ní Chualáin in eagrú, i mbainistiú agus i gcur i láthair na bpacáistí éagsúla staitisticí. Ghlac Aoife Ní Shéaghda cúram ar leith i ndrúchtú an cheistneora do 'Shuirbhé na nDaoine Óga', agus is í go príomha a thug faoin anailís a bhaineann leis an taighde ar an bpleanáil áitiúil sa Ghaeltacht. Ba í Mary O'Brien (Oifigeach Faisnéise Spásúla NIRSA) a réitigh na léarscáileanna ar fad atá sa staidéar. Sonrófar thíos na húdair a bhaineann leis na caibidlí éagsúla.

³ Ba mhar chonradh comhoibritheach taighde idir Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge, Ollscoil na hÉireann, Gaillimh, agus an Institiúid Náisiúnta um Anailís Réigiúnach agus Spásúil (NIRSA), Ollscoil na hÉireann, Maigh Nuad, a tugadh faoin staidéar seo. Ba iad Mary O'Brien agus an Dr Conchúr Ó Giollagáin na baille de chuid NIRSA a bhí páirteach sa staidéar nuair a cuireadh tús leis in Aibreán na bliana 2004, ach ceapadh Conchúr Ó Giollagáin ina cheann ar Aonad na Pleanála Teanga in Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge in Eanáir na bliana 2006.

CÚRAIMÍ NA FOIRNE ÓCÁIDÍ

Chuir Rhóna Ní Chearbhaill, Éadaoin Ní Mhuirheartaigh, Sadhbh Ní Chinnseala, Sinéad Bheilbigh agus Neasa Bheilbigh comaoin mhór ar na taighdeoirí lánaimseartha sa chúram a rinne siad d'fhaisnéis na suirbhéanna éagsúla a ionchur agus a eagrú ar bhunachar sonraí. Thug Rhóna Ní Chearbhaill agus Éadaoin Ní Mhuirheartaigh, cúnamh le próiseáil na faisnéise a bhain le ceistneoirí 'Shuirbhé na nDaoine Óga'. Ghlac Sadhbh Ní Chinnseala, Sinéad Bheilbigh agus Neasa Bheilbigh cúram den chineál céanna chucu féin maidir le próiseáil na faisnéise a bhain leis an suirbhé ar na hiarratais phleanála.

PRÍOMHÚDAIR NA GCAIBIDLÍ

- Cuid 1** Cúlra agus Stair Theorainneacha na Gaeltachta
Caib. 1 An Ghaeltacht á Sainiú
Conchúr Ó Giollagáin agus Seosamh Mac Donnacha
- Caib. 2 An Ghaeltacht Oifigiúil 1956 - 2002
Seosamh Mac Donnacha agus Conchúr Ó Giollagáin
- Cuid 2** An Anailís Staitistiúil Chomhaimseartha
Caib. 3-6 Conchúr Ó Giollagáin agus Fiona Ní Chualáin
- Cuid 3** An Phleanáil Fhisiciúil sa Ghaeltacht
Caib. 7-12 Aoife Ní Shéaghdha agus Seosamh Mac Donnacha
- Cuid 4** Daoine óga Gaeltachta agus an Ghaeilge
Caib. 13-18 Conchúr Ó Giollagáin agus Aoife Ní Shéaghdha
- Cuid 5** Taithí agus Tuairimí an Phobail
Caib. 19 Tógáil clainne le Gaeilge sa Ghaeltacht
Seosamh Mac Donnacha agus Conchúr Ó Giollagáin
- Caib. 20 Taithí agus Tuairimí an Phobail: Pobail atá i limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóir A
Conchúr Ó Giollagáin agus Fiona Ní Chualáin

Caib. 21 Taithí agus Tuairimí an Phobail: Pobail atá i limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóirí B agus C

Conchúr Ó Giollagáin agus Fiona Ní Chualáin

Cuid 6 Conclúidí

Caib. 22 Conclúidí agus Moltaí

Seosamh Mac Donnacha agus Conchúr Ó Giollagáin

Cuid 7 Aguisíní 1-8

Aguisíní agus Próifílí Sochtheangeolaíocha na gCeantar Gaeltachta

Fiona Ní Chualáin agus Conchúr Ó Giollagáin

An Leagan Gaeilge den Achoimre Fheidhmitheach

Conchúr Ó Giollagáin agus Seosamh Mac Donnacha

An Leagan Béarla den Achoimre Fheidhmitheach

Áine Uí Ghiollagáin agus Conchúr Ó Giollagáin

FOIREANN AN STAIDÉIR

Conchúr Ó Giollagáin, MA, PhD agus Seosamh Mac Donnacha, BA, MSc,
Comhstiúrthóirí

Fiona Ní Chualáin, BA, ADO, ADTF

Aoife Ní Shéaghdha, MA

Mary O'Brien, BA, MSc

An Fhoireann Ócáideach:

Rhóna Ní Chearbhaill, MA

Éadaoin Ní Mhuircheartaigh, MA

Sadhbh Ní Chinnseala, BA

Sinéad Bheilbigh, MA

Neasa Bheilbigh, BA

NODA

Cat.	Catagóir
CCM	Cóimheas Caighdeánaithe Minicíochta
CL	Cainteoirí Laethúla
CNG	Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge
D	Daonáireamh
DD	Díospóireachtaí Dháil Éireann
DS	Díospóireachtaí Sheanad Éireann
GSE	Grúpa Socheacnamaíoch
Lch / Lgh	Leathanach / Leathanaigh
NIRSA	An Institiúid Náisiúnta um Anailís Réigiúnach agus Spásúil, OÉ Maigh Nuad
OAG	Oifig Aire na Gaeltachta
OGCC	Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng
POS	An Phríomh-Oifig Staidrimh
PFC	Plean Forbartha Contae
RTT	Ráiteas Tionchar Teanga
SLG	Scéim Labhairt na Gaeilge
TR	Toghroinn

CUID 1

CÚLRA AGUS STAIR THEORAINNEACHA NA GAELTACHTA

CAIBIDIL 1

AN GHAELTACHT Á SAINIÚ

1.1 TEORAINNEACHA NA GAELTACHTA 1922–1956

Cé go raibh an téarma ‘Gaeltacht’ in úsáid go forleathan roimhe sin,⁴ ba é Coimisiún na Gaeltachta, a bunaíodh i 1925, a rinne an chéad iarracht an téarma sin a shainiú de réir líon na gcainteoirí agus de réir na réigiún a bhí i gceist. Iarradh ar an gCoimisiún a rá cé mhéad cainteoir Gaeilge is cóir a bheith i gceantar ionas go bhféadfaí an ceantar sin a aithint mar:

(a) an Irish Speaking District or (b) a Partly Irish Speaking District, and to indicate the present extent and location of such districts (Coimisiún na Gaeltachta, 1926).

Is é an bhrí a bhain an Coimisiún as an treoir seo ná go raibh idirdhealú le déanamh idir:

(a) a district in which the Irish language may and should be restored at once in matters of education, administration, and for general purposes, and (b) a district in which the Irish language may and should be restored to such a position, by gradual processes, at the earliest possible moment (Coimisiún na Gaeltachta, 1926).

Is cosúil, mar sin, gur mheas an Coimisiún gur chun críche aidhmeanna a bhí ag teacht leis an bpleanáil teanga a bhí siad ag feidhmiú, agus go raibh sainiú le déanamh ar an nGaeltacht chun go bhféadfadh an Stát na ceantair sin ina bhféadfaí an Ghaeilge a thabhairt ar ais i réim i ngnóthaí oideachais, riaracháin phoiblí agus go ginearálta a aithint. Is léir freisin, gur mheas an Coimisiún difríocht shuntasach a bheith idir ceantar ‘Breac-Ghaeltachta’ agus ceantar ‘Fíor-Ghaeltachta’, .i. go raibh an Ghaeilge chomh láidir sin sna ceantair ‘Fíor-Ghaeltachta’ agus go bhféadfadh an Stát glacadh leis go bhféadfaí dul ar aghaidh agus gnóthaí an Stáit a reáchtáil trí Ghaeilge iontu láithreach, ach go mbeadh gá le próisis phleanála teanga a fheidhmiú sna ceantair ‘Bhreac-

⁴ Féach Ó Torna (2005), áit a ndéantar plé ar an téarma ‘Gaeltacht’ agus ar an éabhlóid a tháinig ar an téarma sin sa tréimhse go tús an chéid seo caite.

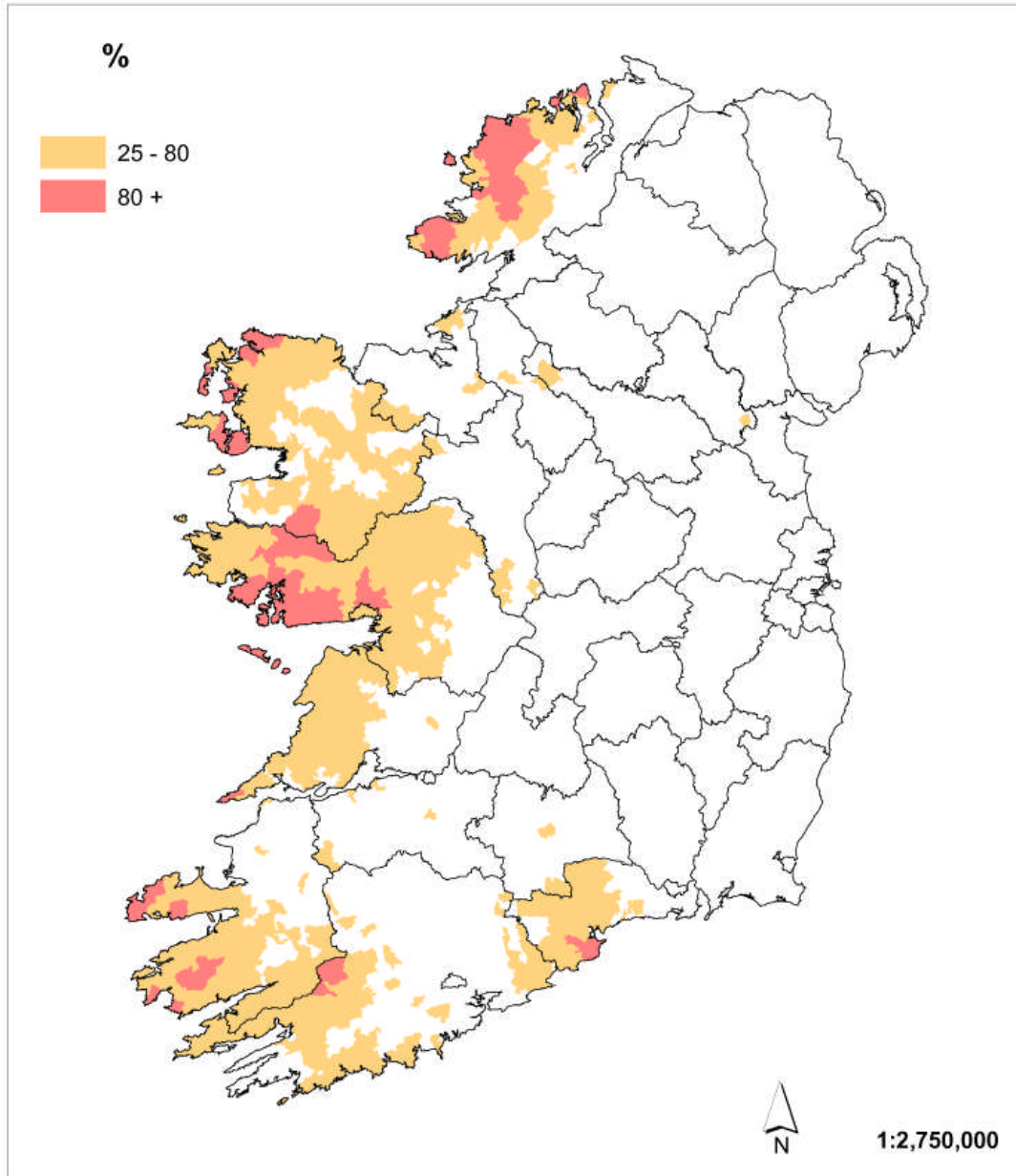
Ghaeltachta' trína bhféadfaí an Ghaeilge a thabhairt ar ais i réim i ngnóthaí oideachais agus riaracháin phoiblí de réir a chéile.

Bunaithe ar an eolas a bhailigh siad agus ar an anailís a rinne siad, mhol an Coimisiún go mbreathnófaí ar aon cheantar ina raibh 80% nó níos mó den phobal ábalta an Ghaeilge a labhairt mar cheantar Fíor-Ghaeltachta agus gur chóir breathnú ar aon cheantar ina raibh idir 25%–79% den phobal ábalta Gaeilge a labhairt mar cheantar Breac-Ghaeltachta. Ba é cumas an phobail Gaeilge a labhairt a bhí á mheas ag an gCoimisiún seachas an leibhéal úsáide a bhí á bhaint ag an bpobal as an teanga (Ó Riagáin 1997). Is iad na toghranna ceantair a d'úsáid an Coimisiún mar aonaid thíreolaíocha chun na limistéir a d'aithin siad mar cheantair Fhíor-Ghaeltachta agus Bhreac-Ghaeltachta a shainiú. De réir a n-eolais, thuairiscigh siad go raibh limistéir Fhíor-Ghaeltachta, ina raibh daonra iomlán de 164,774 (agus 146,821 acu sin ábalta an Ghaeilge a labhairt), le fáil i gcontaetha Dhún na nGall, Mhaigh Eo, na Gaillimhe, an Chláir, Chiarraí, Chorcaí agus Phort Láirge. Bhí limistéir Bhreac-Ghaeltachta, ina raibh daonra iomlán de 294,890 (agus 110,585 acu sin ábalta an Ghaeilge a labhairt), le fáil freisin sna contaetha sin, mar aon le contaetha Shligigh agus Thiobraid Árann. Bunaithe ar eolas faoi chúrsaí teanga ó Dhaonáireamh na bliana 1926, a cuireadh ar fáil tar éis don Choimisiún a dTuarascáil a fhoilsiú, tá amhras caite ar na figiúirí seo ag Ó Riagáin (1997: 51) a deir:

... the Fíor-Ghaeltacht as defined by the Commission is larger, and the Breac-Ghaeltacht is smaller, than the findings of the 1926 Census would appear to justify.

Cé gur glacadh le sainmhíniú an Choimisiúin ar limistéir na Gaeltachta chun críche *Ordú na nOifigí agus na bhFeidhmeannas Áitiúil (Gaeltacht), 1928*, rinneadh sainiú nua ar an nGaeltacht in *Acht na dTithe (Gaeltacht), 1929*. Ní dhearnadh aon idirdhealú san Acht seo idir Fíor-Ghaeltacht agus Breac-Ghaeltacht. Bunaithe ar na sonraí a bhí ar fáil ó Dhaonáireamh 1926, áiríodh aon toghroinn ina raibh íosmhéid 25% den phobal ina gcainteoirí Gaeilge mar cheantar Gaeltachta chun críche an Achta, .i. an t-íosmhéid a bhí molta ag an gCoimisiún mar chritéar aitheantais do limistéir Bhreac-Ghaeltachta (Ó Riagáin 1997). Mar thoradh air sin, cuireadh toghranna breise sna contaetha thuas leis na cinn a bhí molta ag an gCoimisiún agus cuireadh san áireamh roinnt bheag toghrann sna

contaetha seo a leanas: An Cabhán, Liatroim, Luimneach, An Lú agus Ros Comáin. Is é seo an sainiú reachtúil is fairsinge a rinneadh ar an nGaltacht (féach Léarscáil 1.1).

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCAIL 1.1: TOGHRANNA AR CHAINTEOIRÍ GAEILGE NÍOS MÓ NÁ 25% DÁ NDAONRA DE RÉIR CHRITÉIR AGUS DHAONÁIREAMH 1926.

Idir 1929 agus 1956 níorbh é an sainiú céanna ar an nGaltacht a úsáideadh i reachtaíocht agus i scéimeanna éagsúla an Stáit (féach Tábla 1.1). Mar shampla, glacadh le moltaí Choimisiún na Gaeltachta chun críche *Rialacháin na nOifigeach Áitiúil (An Ghaeilge)*

arís i 1944; níor cuireadh ach 122 toghroinn san áireamh i gcontaetha Dhún na nGall, Chiarraí, na Gaillimhe agus Mhaigh Eo chun críche *Acht na mBéilí Scoile (Gaeltacht), 1930*. Níor tugadh aitheantas reachtúil don dá choilíneacht Ghaeltachta a bunaíodh i gCo. na Mí i 1935 agus i 1936, .i. Ráth Chairn agus Baile Ghib, faoi seach, go dtí 1967.

Contae	Ordú na nOifigeach Áitiúil (An Ghaeilge) 1928	Acht na dTithe (Gaeltacht) 1929	Acht na mBéilí Scoile (Gaeltacht) 1930	Rialacháin na nOifigeach Áitiúil (An Ghaeilge) 1944	Ordú Limistéar (Gaeltacht) 1956	Ordú Limistéar (Gaeltacht) 1967	Ordú Limistéar (Gaeltacht) 1974	Ordú Limistéar (Gaeltacht) 1982	Orduithe Limistéar (Gaeltacht) 1956-1982 (Iomlán)
An Clár	72	79		72					
Corcaigh	72	97	2	72	5 ⁵ + 5 (p)		0	0 + 2 (p)	6 + 4 (p)
Dún na nGall	67	58	34	67	22 + 27 (p)				22 + 27 (p)
Gaillimh	132	152	36	132	26 + 11 (p)				27 + 13 (p) ⁶
Ciarraí	85	83	27	85	14 + 8 (p)		3 + 1 (p)		17 + 9 (p)
Maigh Eo	90	104	23	90	18 + 4 (p)				18 + 4 (p)
Port Láirge	61	53		61	0 + 2 (p)		0 + 3 (p)		1 + 2 (p)
An Mhí						0 + 4 (p)		0 + 4 (p)	0 + 5 (p)
An Cabhán		3							
Liatroim		2							
Luimneach		6							
An Lú		1							
Ros Comáin		7							
Sligeach	3	11		3					
Tiobraid Árann	2	2		2					
Iomlán	584	658	122	584	85 + 57 (p)				91 + 64 (p)

TÁBLA 1.1: LÍON NA dTOGHRANN A ÁIRÍODH SA GHAELTACHT FAOI ACHTANNA AGUS IONSTRAIMÍ REACHTÚLA ÉAGSÚLA IDIR 1926 AGUS 1982

⁵ Cé go ndeirtear in Ordú 1956 gur cuid de thoghroinn Bhéal Átha an Ghaorthaidh (Maigh Chromtha) atá sa Ghaeltacht, dhealródh sé ón liosta bailte fearainn atá tugtha go bhfuil an toghroinn iomlán i gceist agus is mar seo a dhéileáil an Phríomh-Oifig Staidrimh leis. Tá toghroinn Cheandroma le háireamh mar thoghroinn iomlán Gaeltachta ó feidhmíodh leasú an ordaithe Gaeltachta i 1982.

⁶ De bharr athruithe ar leagan amach na dtoghrann ar imeall Chathair na Gaillimhe ó shin, tá 27 toghroinn iomlán agus 13 pháirt-toghroinn i gCo. na Gaillimhe aitheanta mar chuid den Ghaeltacht anois. Tá toghroinn iomlán amháin agus 4 pháirt-toghroinn acu seo i gCathair na Gaillimhe.

1.2 AN TACHT AIRÍ AGUS RÚNAITHE (LEASÚ), 1956

1.2.1 CÚLRA

Is féidir an díospóireacht a bhaineann le hachtú *an Achta Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956*, lenar bunaíodh Roinn na Gaeltachta agus ina ndearnadh foráil d’orduithe i dtaca le limistéir Ghaeltachta a shainiú, a rianú siar chomh fada le 1945.⁷ Thionscain Coiste Gaeltachta Chomhdháil Náisiúnta na Gaeilge fiosrúchán sa Ghaeltacht an bhliain sin le léargas a thabhairt ar staid na Gaeilge sa Ghaeltacht do Bhord na Comhdhála. Thuairiscigh an Coiste gur bheag aird a bhí á tabhairt, ó thaobh riaradh an tsaoil phoiblí de, ar an ‘stádas Gaeltachta’, idir Fhíor-Ghaeltacht agus Bhreac-Ghaeltacht, mar a bhí molta ag Coimisiún na Gaeltachta scór blianta roimhe sin. Mar thoradh ar a bhfiosrúchán tuairiscíodh don Chomhdháil go raibh:

... 75% go 90% de ghnóthaí eaglaise, rialtais, rialtas áitiúil, tráchtála, iompair, eagraíochtaí spóirt agus caitheamh aimsire, saoil phoiblí agus saoil chomhdhaonna [na Gaeltachta] á riaradh trí Bhéarla amháin. Níl an Ghaeilge ag fáil bháis sa Ghaeltacht. Tá sí á dúnmharú (Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge (CNG) 1945 (luaite in Ní Chinnéide 1997: 14).

Chas an Taoiseach, Éamon de Valera, le toscaireacht ón gComhdháil leis an scéal a phlé an 15 Nollaig 1945, áit ar cuireadh in iúl dó go raibh: ‘an saol poiblí, an saol riaracháin agus an saol comhdhaonnach gallda ar fad’ sa Ghaeltacht (‘Nótaí ar chruinniú le Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge 15 Nollaig 1945’ i gComhad S13696A, Roinn an Taoisigh).

Ní fios cén iontaoibh a d’fhéadfaí a chur i modheolaíocht an fhiosrúcháin, ach bhain sé fóimhar sa mhéid is gur bhain Risteárd Ó Maolchatha T.D., a bhí san fhreasúra ag an am, leas as ar mhaithe le rún Dála ar an nGaeltacht a thionscnamh. I gComhad S13696A de chuid Roinn an Taoisigh, dar teideal: ‘Preservation of the Gaeltacht 1945–53’, faightear tairiscint ar rún Dála a seoladh chuig an Taoiseach an 9 Iúil 1945 ó Risteárd Ó Maolchatha T.D. agus Micheál Óg Mac Pháidín T.D.:

⁷ Déantar plé níos mine ar ghnéithe den dioscúrsa poiblí agus stáit a bhain le bunú Roinn na Gaeltachta agus dréachtú theorainneacha na Gaeltachta i 1956 in Ó Giollagáin 2006.

That the Dáil is of [the] opinion that the Irish-speaking districts are dwindling, and that the use of the Irish language as a vernacular in these districts is declining, and that this position should be systematically examined and reported on so that remedies may be considered.

Pléadh agus glacadh leis sa Dáil an 20–22 Feabhra 1946. Ina ráiteas tosaigh, dúirt Ó Maolchatha:

I move this motion for the purpose of drawing attention to the fact that it is really necessary that some system should be adopted of assembling systematically from time to time either statistics or reports which would show us exactly what the position of the Irish language is in the Irish-speaking districts (Díospóireacht Dháil Éireann [DD] 1946).

Tharraing sé an téama céanna anuas an athuair an 20 Samhain 1946 le sraith ceisteanna ar airí éagsúla rialtais faoin gceantar feidhme a bhain leis na scéimeanna éagsúla Gaeltachta a bhí á reáchtáil ag na ranna Stáit a bhí faoina gcúram. Léiríodh i bhfreagraí na n-airí, de réir mar ab eol dóibh, nach raibh na ranna éagsúla ag baint na meabhrach céanna as limistéar na Gaeltachta chun críche an riaracháin Stáit (DD 1946a).

Ba é an chéad chéim eile i leathnú na díospóireachta seo ná eisiúint mheamram Chomhdháil Náisiúnta na Gaeilge i mBealtaine 1947: ‘Dul chun cinn na Gaeilge’. Moladh sa cháipéis seo, a seoladh chuig an Rialtas an 17 Bealtaine 1947, gur:

... gá Bord a bheag nó a mhór cosúil le seanbhard na gCeantar gCúng a bhunú le meath dhaonra na Gaeltachta a stop agus le hoiread agus is féidir den aos óg nach bhfuil ar a gcumas fanúint sa Ghaeltacht a choimeád in Éirinn trí thréineáil a chur ar fáil dóibh ... ((CNG 1949: 30) ar fáil i gComhad D1B, Roinn na Gaeltachta).

Rinne Earnán de Blaghad an t-éileamh céanna ina óráid mar uachtarán ar an gComhdháil i mí na Nollag 1949. Foilsíodh a óráid mar leabhrán ina dhiaidh sin, *The State and the Irish Language* (de Blaghad 1950).

1.2.2 OIFIG NA GAELTACHTA AGUS NA GCEANTAR gCÚNG

Ar cheann de na beartais tosaigh a thionscain rialtas de Valera ag teacht ar ais i gcumhacht dó i samhradh na bliana 1951, bunaíodh Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng le comhordú ní b'éifeachtaí a dhéanamh ar na scéimeanna éagsúla Stáit a bhí á bhfeidhmiú ag ranna éagsúla rialtais sa Ghaeltacht. Ba é bunú na hoifige seo freagra an rialtais nuabhunaithe ar éileamh na Comhdhála go mbunófaí bord don Ghaeltacht, ach struchtúr riaracháin laistigh den Státseirbhís a bhí sa bheartas seo seachas bord neamhspleách a bhunú a mbeadh freagrachtaí Gaeltachta leagtha air. Ach ar an láimh eile, is léir go raibh an rialtas ag tabhairt aitheantais d'áitiú na Comhdhála go raibh gá le comhordú ní b'éifeachtaí a dhéanamh ar na hiarrachtaí Stáit a bhí dírithe ar an nGaeltacht. Ba 14 státseirbhíseach shinsearacha ó ranna éagsúla Stáit a d'fheidhmigh ar Choiste Idir-Rannach Gaeltachta na hoifige seo i gcomhar le riarthóir, Seán Mag Fhloinn, agus foireann bheag faoi chathaoirleacht Rúnaí Parlaiminte an Rialtais, Seán Ó Loinsigh.

Bhí de Valera agus Ó Loinsigh i láthair ag an gcéad chruinniú an 24 Lúnasa 1951. Labhair de Valera ar chomhthéacs feidhmiúcháin na hoifige nua: 'Is é príomh-chuspóir a bhí leis an mbuan-eagras seo – Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng – a bhunú staid na Gaeilge a chaomhnadh agus fheabhsú, go háirithe sna ceantair a labhartar an Ghaeilge iontu go fóill. ...' Dúirt Ó Loinsigh go raibh difear mór idir an coiste seo agus Coimisiún 1926 i ngeall nach raibh aon 'chumhacht' ag an gCoimisiún ('Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng 1951–56, An Coiste Eadar-Roinne' i gComhad A4, Roinn na Gaeltachta agus 'Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng, An Coiste Eadar-Roinne, Miontuairiscí' i gComhad A4/1).

Tugann scagadh ar chomhaid na hoifige seo (A1/ 2 agus A1/ 3 go háirithe) le fios gur le forbairtí tuaithe, dáileadh cabhrach i bhfoirm deontas agus mionoibreacha poiblí a caitheadh acmhainní na hoifige go príomha. I measc na scéimeanna a beartaíodh bhí: feabhsúcháin tithíochta, aistriú daoine ó cheantair imeallacha, oibreacha bóthair, scéimeanna uisce agus séarachais, stáisiúin dóite móna, céanna, scéimeanna foraoiseachta, uachtarlanna, scéimeanna na dtithe gloine, agus scéimeanna oinniún agus tograí foilsitheoireachta. Ba go himeallach agus go hannamh a phléigh an Coiste Idir-Rannach cúinsí teanga phobal na Gaeltachta. Thabharfadh sé sin le fios go mb'fhéidir go

raibh baill an Choiste ní ba chompordaí agus ní ba chumasáí ag trácht ar na cúinsí praiticiúla a bhain le cur i bhfeidhm tionscadal agus scéimeanna forbartha sa Ghaeltacht, ná mar a bhí siad ag plé ábhar a bhain le cúinsí teanga na Gaeltachta.

Tá sé spéisiúil freisin, gur tuairiscíodh i meamram dar teideal ‘Official Definitions of the Gaeltacht (19/1/1956, S15811A)’, a réitíodh do Roinn an Taoisigh i 1956 nár fheidhmigh Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng na scéimeanna Gaeltachta a bhí acu ach i gcás 91 toghroinn a bhí ag freagairt cuid mhór don Fhíor-Ghaeltacht agus nár chuimsigh na toghranna sin ach 73,578 duine de réir Dhaonáireamh 1951.

1.2.3 AN TACHT AIRÍ AGUS RÚNAITHE (LEASÚ), 1956

Réitigh an Chomhdháil meamram eile (‘Memorandum to Mr. Seán Lemass, T.D., Minister for Industry and Commerce on the matter of the Preservation of the Gaeltacht’, 13 Meitheamh 1952, i gComhad C1/2, Roinn na Gaeltachta (CNG 1952)) lena míshásamh a chur in iúl faoi na laincísí feidhmiúcháin maidir leis an nGaeltacht, dar leo, a bhain leis *an Acht um Limistéirí Neamhforbartha 1952* a bhí á bheartú. Mhaígh siad go raibh nómhaireachtaí an tsaoil phoiblí ag cothú an Bhéarla i gceantair Ghaeltachta agus nach raibh an Fhíor-Ghaeltacht ag an am ní b’fhairsinge ná ocht nó naoi bparóiste tuaithe i gceithre cinn de chontaetha (CNG 1952: 2-3). Mhol siad sa cháipéis seo go gcumfaí straitéis chuimsitheach Stáit le dul i ngleic le sainriachtanais na Gaeltachta: ‘It is urgently necessary that a comprehensive plan to meet the dual needs of these areas by interlocking economic development with cultural-linguistic activity be devised and put into operation without delay’ (CNG 1952: 4). Ach ba é an meamram a sheol an Chomhdháil chuig an Taoiseach an 22 Deireadh Fómhair 1953 agus a foilsíodh mar leabhrán ina dhiaidh sin mar *Memorandum for the Taoiseach: A Board for the Gaeltacht* (CNG 1953) an cháipéis ba chinniúnaí i bhforbairt an dioscúrsa faoin nGaeltacht ag an am sin. Ba é príomhaidhm an mheamraim sin tathant ar an rialtas bord neamhspleách a bhunú a thabharfadh faoi chúraimí forbartha a thionscnamh sa Ghaeltacht ar bhealaí a bheadh neamhspleách ar an Státseirbhís agus i gcomhréir le riachtanais teanga na Fíor-Ghaeltachta: ‘Educational, social and cultural activities must go hand in hand with economic aid and must be directed by the same authority’ (CNG 1953: §23).

D'eascair an t-áitiú seo as tuarascáil ar líon na gcainteoirí gníomhacha Gaeilge a d'ullmhaigh Seán Ó hÉigeartaigh agus baill eile foirne de chuid na Comhdhála i 1949–50⁸. Bhí an tuarascáil seo bunaithe ar thorthaí Scéim na gCúig Phunt a reáchtáil an Roinn Oideachais i 1949–50 i measc leanaí 5–14 bliana, ar mhaígh a muintir gurbh í an Ghaeilge gnáth-theanga an tí, agus ar fhaisnéis teanga Dhaonáireamh 1946. Léirítear sa tuarascáil go bhfuair 7,345 gasúr an deontas agus maítear go bhfreagraíonn seo do 37,916 duine⁹ in ocht gcontae (Co. an Chláir san áireamh) agus gurbh ionann sin agus an 'corresponding traditional Irish-speaking population ...' (CNG 1953: §4). Deirtear freisin:

Even if it is assumed that half the Irish speakers found by the Commission (1926) had in fact abandoned the use of Irish as their ordinary language, the number of traditional Irish speakers must have shrunk from 69,000 to less than 38,000 in 25 years, a decline of well over a 1,000 a year (CNG 1953: §5).

Mhaígh an tuarascáil nach raibh fanta i saolré na Gaeltachta ach 40 bliain, de réir an ráta laghdaithe seo, agus go raibh na ceantair Ghaeltachta ina raibh an Ghaeilge in uachtar iontu mar theanga phobail cúngaithe do cheantair i gceithre chontae faoin tráth sin:

There are no longer any appreciable areas in Clare, Waterford or Cork in which Irish may be heard as the ordinary language, and for practical purposes the Fíor-Ghaeltacht now consists of most of 11 parishes and part of 13 others situated west of Lough Corrib in Co. Galway, northwest of a line from Killybegs to Carrigart in Co. Donegal, along the northwest coast of Co. Mayo and in the Dingle peninsula in Co. Kerry (CNG 1953: §6).

I bhfianaise na tuarascála seo, mheas an Chomhdháil nach bhféadfaí brath ar mhodh oibre an Státhórais i leith na Gaeltachta: 'Whatever the merits of the various policies pursued

⁸ Tá fáil ar leagan réamhfhóilsithe den mheamram (CNG 1953) i gComhad A22, Roinn na Gaeltachta: 'Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúig: Aireacht na Gaeltachta – Bunú'. D'fhoilsigh Comhar (Ó hÉigeartaigh 1953: 17-23) an suirbhé teanga a cuireadh i dtoll a chéile don mheamram i mí Iúil na bliana dár gcionn.

⁹ Is spéisiúil go bhfreagraíonn torthaí taighde na Comhdhála do chonclúid Bhriain Uí Chuív (1951: 31-2) ar an taighde a rinne sé ar Scéim na gCúig Phunt i 1947-48: 'The fact that economic conditions have forced the people to turn their eyes to the outside world, ... has brought about the position that exists today when probably no more than 35,000 persons use Irish as their ordinary medium of speech ...'. Léiríonn a thaighde freisin an bhearna mhór ó thaobh úsáid na teanga de idir an Fhíor-Ghaeltacht agus an Bhreac-Ghaeltacht; ghnóthaigh 75% de ghasúir na Fíor-Ghaeltachta an deontas le hais 3% sa Bhreac-Ghaeltacht (Ó Cuív 1951: 30-1).

by successive Governments since 1922, their impact has been negligible compared with the forces of decay' (CNG 1953: §10). Ag tagairt go sonrath d'Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng, maíodh: '(1) that it functions only through other Government Departments, and (2) that 95% of the people under its care live outside the Gaeltacht' (CNG 1953: §12). I dtéarmaí ginearálta, dúradh go raibh córas na Státseirbhíse 'ró-righin' le cúram a dhéanamh d'ilghnéitheacht na riachtanas a bhain le straitéisí forbartha sa Ghaeltacht (CNG 1953: §18). Mhol an Chomhdháil bord nua: seisear ball páirtaimseartha ar an mbord, coistí comhairleacha áitiúla, stiúrthóir lánaimseartha, agus 14–15 oifigeach áitiúil a bheadh ag freastal ar phobal de 3000 an duine. Moladh buiséad de £25,000 don bhord nua sa chéad bhliain.

D'iarr Roinn an Taoisigh ar Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng freagra a réiteach ar an meamram. Eagraíodh ceithre chruinniú den Choiste Idir-Rannach a bhí i bhfeighil na hOifige le freagra a dhréachtú idir Deireadh Fómhair agus Samhain 1953 agus is spéisiúil nár eisíodh aon mhiontuairiscí ar na cruinnithe sin. B'iondúil go gcoinnítí miontuairiscí sách cuimsitheach ar phlé an Choiste; i gceann díobh, mar shampla, scríobhadh 13 leathanach ar an bplé a rinneadh faoi thionscadail agus faoi mhionoibreachaí poiblí a bhí faoi chúram Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng. Ina cheann sin, b'iondúil go luaití na hoifigigh Stáit a bhíodh i láthair ag na cruinnithe; níor cuireadh ach ainm an Chathaoirligh, Seán Ó Loinsigh, T.D., leis an tuarascáil a réitigh an Coiste mar fhreagra ar mheamram na Comhdhála: 'Observations of the Committee (Idir-Ranna) on the Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge Memorandum dated 22 Deireadh Fómhair, 1953 and entitled "Memorandum for the Taoiseach: A Board for the Gaeltacht"', (i gComhad A22, Roinn na Gaeltachta (OGCC 1953)).

Ghlac tuarascáil an Choiste Idir-Rannaigh leis go raibh fianaise staitistiúil an mheamraim iontaofa agus gur léiriú ar staid éigeandála a bhí san fhaisnéis a bhí ann: 'It is agreed that the present position in the Gaeltacht gives cause for grave concern' (OGCC 1953: 1). Ach níor ghéill siad don áitiú maidir le struchtúr nua feidhmiúcháin don Ghaeltacht. B'fhacthas dóibh gurbh fhánach an mhaise don Stát a bheith ag ceapadh struchtúr nua in ainneoin gur admhaigh siad ina dtuarascáil féin nach raibh rath ar chur chuige an Stáit go nuige sin:

No arguments are advanced by the Comhdháil to demonstrate that the existing Government Schemes in the Gaeltacht have contributed to any appreciable extent

towards the preservation of Irish-speaking communities. Further and better provision by the Government can hardly be justified unless the existing relatively generous provisions can be shown to have achieved some useful purpose. ... The relatively poor measure of success which, linguistically speaking, has attended the Government's efforts to date is a clear indication of this fact (OGCC 1953: 1);

agus:

The Committee feels, however, that the Memorandum exaggerates these difficulties [righneadas chóras na Státseirbhíse] and attaches too much importance to the nature of the administrative machinery to be employed for the implementation of the schemes in the Gaeltacht and too little to the nature of the response which these projects are calculated to evoke among the people of the Gaeltacht (OGCC 1953: 3).

Ar cheann de na cúiseanna ar mheas an Coiste nach raibh ag éirí leis an Stát a gcuid spriocanna teanga a bhaint amach sa Ghaeltacht, luadh gur ghlac pobal na Gaeltachta col síceolaíoch le hidirghabhálacha an Stáit sa réimse sin:

A multiplicity of schemes, however generously conceived or capably administered, will not succeed in arresting the decay of the Gaeltacht if the people of the Gaeltacht are themselves psychologically averse to retaining the language. Unfortunately indications are not wanting that such a psychological aversion does exist in fact. ... The establishment of a Board or the provision of extra money for projects in the Gaeltacht will not, themselves, ensure a more favourable and co-operative disposition on the part of the people towards the revival or preservation of the language (OGCC 1953: 3).

Fiú dá mb'fhíor sin, ní dhéantar aon iarracht bunús an dearcaidh seo i measc phobal na Gaeltachta a mhíniú agus ní mholtar aon straitéis le dul i ngleic leis ach an oiread.

Cúpla mí sular tháinig deireadh le Rialtas Fhianna Fáil i samhradh na bliana 1954, bhí an Taoiseach, Éamon de Valera, i láthair ag cruinniú den Choiste Idir-Rannach. Tuairiscítear sna miontuairiscí gur chuir sé in iúl don chruinniú gur mheas sé go mbeadh áisíneacht idir-rannach ní b'éifeachtaí ag cur chás na Gaeltachta chun cinn ná mar a bheadh bord neamhspleách. Tuairiscíodh i miontuairiscí an chruinnithe go ndúirt sé:

It was difficult to see, however, how such an independent Board could achieve anything which could not be more efficiently achieved by means of a co-ordinating agency (such as the present Committee) within the State service, responsible to the Government and operating through Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng. Since it appeared, therefore, that no better type of organisation than that already established could be envisaged for dealing with the problems of the Gaeltacht it devolved upon the existing organisation to implement a general programme similar to that which was the declared object of the exponents of an independent Board for the Gaeltacht ('Miontuairiscí an Choiste Eadar-Roinne (Gaeltachta) 7 Aibreán 1954', i gComhad A4, Roinn na Gaeltachta (OGCC 1954)).

1.2.4 BUNÚ NA HAIREACHTA AGUS FORÁLACHA AN ACHTA CHUN SAINIÚ LIMISTÉARACH A DHÉANAMH AR AN nGAELTACHT

Lean an Chomhdháil, le tacaíocht ó Chonradh na Gaeilge, ó Mhuintir na Gaeltachta agus ó Chomhaltas Uladh,¹⁰ a bhí ar aon tuairim gur bord neamhspleách a bhí de dhíth ar an nGaeltacht, ag cur brú ar Chomhrialtas nua Uí Choistealbha. Is léir ó na cáipéisí oifigiúla nach raibh aon athrú intinne tagtha ar an áisíneacht Stáit a bhí i mbun comhordaithe ar iarrachtaí an Rialtais sa Ghaeltacht, is é sin Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng, maidir le bord faoi leith a bhunú don Ghaeltacht. Is é an chomhairle a thug Seán Mag Fhloinn don Chomhrialtas i nDeireadh Fómhair 1955 agus é ag réiteach nótaí don Rialtas ar an rún sa Seanad: 'Forbairt agus Caomhnú na Gaeltachta – Tairiscint' a bhí le plé an 2 Samhain 1955:

There is definite evidence that spoon-feeding alone will not save the language with an improvement in the present passive attitudes towards it by the inhabitants of the Gaeltacht itself. ... An independent Board, not charged to carry out one particular duty ... but purporting to take care of the whole, economic, cultural and social life of a particular and widely dispersed section of the community, with no readily operated governmental control, could well prove to be a subsequent embarrassment and not a desirable constitutional development (OGCC 1955: 10-11).

¹⁰ Mhol Comhaltas Uladh do Sheán Ó Loinsigh, Cathaoirleach an Choiste Idir-Rannaigh Gaeltachta, i 1954 gur 'cheart "Údarás" a bhunú a ghlacadh cúram ar fhorbairt shaol na Gaeltachta ina ghn[é]anna g[e]illeagair, cultúrtha agus sóisialach (Comhad S15563)'.

Ina ainneoin seo, nó b'fhéidir mar thoradh air seo, d'fhógair an tAire Oideachais Risteárd Ó Maolchatha, le linn na díospóireachta seo sa Seanad (DS 1955) go raibh sé ar intinn ag an Rialtas aireacht Ghaeltachta a bhunú. Bhí an Rialtas tar éis glacadh leis an gcinneadh seo an 27 Deireadh Fómhair 1955 (Comhad S15744A). Ba spéisiúil an fógra é sa mhéid is gurbh é an Maolchathach an cathaoirleach a bhí ar Choimisiún na Gaeltachta i 1925 agus gurbh é freisin, mar a chonacthas thuas, a thionscain na díospóireachtaí Dála i gcaitheamh 1946 a léirigh an easpa comhréire i dtaobh na Gaeltachta a bhain le ceantair fheidhme na rann éagsúil Stáit.

Mhol Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng i nótaí a réitigh siad don Rialtas ar bhunú na haireachta an 30 Nollaig 1955 (Comhad S15744B) gur chóir sainiú limistéarach ar an nGaeltacht a bheith curtha san áireamh i reachtaíocht bhunaithe na haireachta mar dhealú ar a ceantar feidhme. Ach socraíodh go gcuirfí sceideal inleasaithe ceantar in ordú rialtais seachas sainiú limistéarach ar an nGaeltacht a shníomh isteach i bhforálacha an Achta. Mhol Ó Maolchatha don Rialtas go nglacfaí leis an gcur chuige solúbtha seo i meamraim rialtais an 3 Feabhra 1956 ('Oifig an Aire Oideachais: Memorandum for Government, Report of the Committee for the Establishment of the Department of the Gaeltacht, Feabhra 1956', i gComhad S15811B, Roinn an Taoisigh).

Ag labhairt dó sa Dáil le linn dara céim an Bhille an 19 Aibreán 1956, thug Risteárd Ó Maolchatha an méid seo le fios:

Ní gá dhom dul siar ar na hiarrachtaí a rinneadh le breis agus deich mbliana fichead anuas ar mhaithe leis an nGaeltacht. Is leor a rá nár éirigh leis na hiarrachtaí sin mar ba mhaith linn. Tá an Ghaeltacht ag meath i gcónaí. Deirtear linn go bhfuil líon na gcainteoirí Gaeilge sa bhFíor-Ghaeltacht ag dul i laghad do réir míle duine sa mbliain. ... Nuair a bhí an Bille seo á ullmhú ba é an chéad dheacracht [sic] a bhí le réiteach ná míniú d'fháil ar cad is Gaeltacht ann. Is eol don Dáil gur mó míniú, reachtúil agus eile, atá ar an bhfocal "Gaeltacht" ón uair a ghlac an Rialtas leis an gcéad mhíniú ar mholadh Choimisiún na Gaeltachta san mbliain 1926, anuas go dtí an lá inniu.

Tá an scéal chomh measctha, míshásúil sin gur mheasamar gurbh fhearr a fhágaint faoin Rialtas ordú a dhéanamh ó am go ham ina leagfaí amach cad iad na

límistéirí a háirmheofaí ina límistéirí Gaeltachta. Ní dóigh liom gur féidir aon tsocrú eile a dhéanamh fé láthair. Dá réir sin, tá cumhacht á lorg ag an Rialtas in Alt a 2 den Bhille chun go bhféadfaí ó am go ham a chinneadh, le hordú, gur límistéirí Gaeltachta límistéirí áirithe. Is iad na límistéirí atá i gceist na límistéirí ar Gaeilgeoirí an mhórchuid de na daoine iontu agus límistéirí ina n-áice sin ar dóigh leis an Rialtas nár mhór iad d'áireamh mar Ghaeltacht d'fhonn an Ghaeilge a chaomhaint agus a leathnú mar ghnáth-urlabhra (DD 1956).

1.2.5 DRÉACHTÚ NA DTEORAINNEACHA

Ba é an modh oibre a socraíodh le ceantar feidhme na Roinne a leagan amach go ndéanfadh an Phríomh-Oifig Staidrimh suirbhé teaghlaigh ar chumas agus iompar teanga na líonta tí san Fhíor-Ghaeltacht agus sa Bhreac-Ghaeltacht, mar a shainigh Coimisiún na Gaeltachta 1926 iad, a fhad is a bhí an gnáthdhaonáireamh á reáchtáil in earrach na bliana 1956. In áit ceist ar leith a chur faoi chúrsaí teanga ar an ngnáthfhoirm daonáirimh, iarradh ar na bailitheoirí (comhaltaí den Gharda Síochána), an ceann teaghlaigh a cheistiú agus an t-eolas cuí a thaifeadadh ar fhoirm speisialta a bhí curtha ar fáil chun na críche sin. Bhí sé mar aidhm ag an suirbhé seo eolas a fháil faoi úsáid na Gaeilge agus an Bhéarla i dteaghlaigh agus faoin gcumas Gaeilge agus Béarla a bhí ag an bpobal (POS 1956).

Léiríodh sa suirbhé seo gur Ghaeilge amháin nó Gaeilge agus Béarla a bhí ag os cionn 80% den phobal sna limistéirí Ghaeltachta i gcás gach tuathcheantar Gaeltachta ach amháin Tuathcheantar Chaisleán an Bharraigh, áit ar tuairiscíodh Gaeilge a bheith ag 58% de phobal an limistéirí Ghaeltachta ansin (POS 1956).

Léiríodh sa suirbhé seo freisin go raibh Gaeilge amháin nó Gaeilge den chuid is mó á labhairt mar ghnáth-theanga teaghlaigh ag os cionn 51% de na teaghlaigh sna limistéirí Ghaeltachta a bhí i gceist (ag leibhéal na dTuathcheantar), ach amháin i gcás thuathcheantair Mhaigh Chromtha, Dhún na nGall, na nGleannta, Chathair Saidhbhín, agus Chathair na Mart ina raibh idir 31% agus 50% de na teaghlaigh ag úsáid Gaeilge amháin nó Gaeilge den chuid is mó; agus tuathcheantair Bhéal an Átha agus Bhéal an Mhuirthead ina raibh 11% agus 19% de na teaghlaigh, faoi seach, sa chatagóir sin. Níor

tuairiscíodh aon teaghlach a bheith ag úsáid na Gaeilge go laethúil sa limistéar Gaeltachta a bhaineann le tuathcheantar Chaisleán an Bharraigh.

Tar éis an suirbhé seo a chur i dtoll a chéile, iarradh ar thriúr cigirí bunscoile de chuid na Roinne Oideachais cuairt a thabhairt ar shampla randamach de na tithe sin, agus iniúchadh a dhéanamh ar chumas Gaeilge na ndaoine a bhí ina gcónaí iontu agus ar úsáid na Gaeilge ina measc. Nuair a cuireadh torthaí an dá shuirbhé i gcomparáid lena chéile bhí an meastachán a rinne cigirí na Roinne Oideachais ar úsáid na Gaeilge i measc na dteaghlach, tuairim is 30% níos ísle ná na figiúirí a chuir bailitheoirí an Daonáirimh ar fáil (POS 1956: 29). Bhí na figiúirí a chuir na cigirí ar fáil maidir le cumas Gaeilge an tsampla 20% níos ísle ná na figiúirí a chuir bailitheoirí an Daonáirimh ar fáil (POS 1956: 30).

Léirítear sa tuarascáil (neamhfhoilsithe), a d'ullmhaigh an Phríomh-Oifig Staidrimh (POS 1956) ar an taighde seo ní ba dheireanaí, na deacrachtaí a bhí ag an Rialtas a bhí i gcumhacht san am teacht ar mhodheolaíocht shásúil le sainiú beacht a dhéanamh ar na limistéir Ghaeltachta. Ba é tátal na tuarascála sin nach raibh modh oibre a bhí bunaithe ar chleachtas daonáirimh feiliúnach mar shlat tomhais le breithiúnas a dhéanamh ar chúinsí agus ar chumas teanga a bhíonn ag pobal:

The view of the Central Statistics Office is that the existence of such differences [idir torthaí na bhfiosraitheoirí daonáirimh agus na cigirí] make it quite clear that the Census of Population is not a suitable means of assessing the knowledge of the Irish language of the population (POS 1956: 32).

Freagraíonn conclúid seo na Príomh-Oifige Staidrimh do thátal a bhain an tuairisc chéanna as scagadh ar threochtaí na faisnéise teanga thar thréimhsí éagsúla daonáireamh (1936–56); is é sin nach soláthraíonn suirbhé daonáirimh faisnéis fheiliúnach a cheadódh breithiúnas cruinn ar staid na teanga i gceantar beag:

The existence of such disparate trends in a relatively small area is explicable only by a variation in standards of classification which completely vitiates any value the figures may have (POS 1956: 12).

B'ar an dara lá de mhí Iúil 1956 a cuireadh Roinn na Gaeltachta ar bun (S15477D), breis is dhá mhí sular réitíodh ceist na teorann don ordú rialtais, a shaineodh ceantar feidhme

na Roinne. D'fhág sin go raibh lámh ag Risteárd Ó Maolchatha T.D., a bhí ag feidhmiú mar Aire Oideachais agus Gaeltachta ag an am, agus ag Aire Stáit na Roinne, Patrick Lindsay T.D., san obair a bhain le dréachtú an sceidil limistéaraigh sa tréimhse deiridh seo. Níor ceapadh Patrick Lindsay ina Aire Gaeltachta go dtí Deireadh Fómhair na bliana sin.

Léirítear sa mheamram rialtais, 'Determination of Gaeltacht Areas' i gComhad S15811B (a tugadh chun críche faoi chúram Oifig Aire na Gaeltachta (OAG 1956)), ach a bhí curtha i dtoll a chéile i dtosach báire ag feidhmeannas shean-Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng don Rialtas), go raibh moltaí na bhfeidhmeannach a bhí bunaithe, de réir dealraimh, ar fhaisnéis a chuir an Phríomh-Oifig Staidrimh ar fáil, réidh faoin 8 Meán Fómhair 1956. Is éard a bhí sa mheamram seo ná dréacht *d'Ordú na Limistéar Gaeltachta, 1956* a bhí le cur faoi bhráid an rialtais sa chaoi is go gceadófaí ceantair fheidhme don roinn nuabhunaithe. Míníodh comhthéacs agus réasúnaíocht an ordaithe sa mheamram, agus leagadh amach dhá sceideal éagsúla toghrann agus rinneadh na ceantair a bhain leis an dá sceideal a idirdhealú ar léarscáil a cuireadh leis. Idirdhealú a thugann le fios go raibh straitéis dhéthaobhach á moladh do Roinn na Gaeltachta. Liostaíodh na toghranna (agus na páirt-toghranna) i sceideal an ordaithe a bhí le cur san áireamh mar cheantair Ghaeltachta agus a bhí ag teacht leis an réasúnaíocht: '...being substantially Irish-speaking areas and areas contiguous thereto which, in the opinion of the Government, ought to be included in the Gaeltacht with a view to preserving and extending the use of Irish as a vernacular language...' (OAG 1956: 1). Sa dara sceideal a cuireadh isteach mar Aguisín 3 leis an meamram liostaíodh sraith toghrann a d'fhéadfaí áireamh amach anseo mar cheantair Ghaeltachta dá n-éireodh leis an Roinn nua na pobail a spreagadh le hiompar teanga na gceantar úd a fheabhsú:

I gcomhthráth le hOrdú na Límistéirí [sic] Gaeltachta, 1956, a dhéanamh, tá Aire na Gaeltachta á fhógairt go bhfuil, i dteannta na límistéirí Gaeltachta a luaitear san Ordú, roinnt límistéirí eile ann ina bhfuil an Ghaeilge, cé nach bhfuil sí á húsáid go coitianta iontu, ina teanga theaghlaigh ag roinnt comhluadar daoine agus ina bhfuil riar maith den phobal i ndon í a labhairt go fóill. Coimeádfaidh an Roinn na límistéirí sin faoi shíorbhreithniú. Tá súil ag an Aire go spreagfaidh bunú na Roinne muintir na límistéirí sin chun an Ghaeilge d'úsáid níos coitianta i ngnáth-chúrsaí a saoil agus go méadófar úsáid na Gaeilge i slí go bhféadfar na límistéirí sin, nó cuid díobh, d'áireamh in Orduithe Límistéirí Gaeltachta a déanfar níos

déanaí. Ag seo thíos liosta de na límistéirí atá i gceist: – ... (OAG 1956: 22 [Aguisín 3, Meamram 8 Meán Fómhair 1956]).

Míníodh sa meamram go mbeadh an dara sceideal in Aguisín 3 áisiúil mar straitéis caidreamh poiblí don Aire:

Simultaneously with the publication of the first Areas Order, the Minister proposes that there be issued to the press a list of those further areas with a statement to the effect that the question of their inclusion in the Gaeltacht will be further considered. He feels that such a statement would be necessary in order to forestall questions that might otherwise arise regarding these areas, and to allay fears among the people therein that they may be permanently excluded from the areas to be administered by Roinn na Gaeltachta. The proposed statement is given in Appendix III with a list of the areas in question (OAG 1956: 2).

Léirítear sa chéad mheamram eile ('Determination of Gaeltacht Areas, 19 Meán Fómhair 1956) i gComhad S15811B, Roinn an Taoisigh, gur tarraingíodh an mhír a bhain le teorainn na Gaeltachta siar ó chlár chruinniú an Rialtais a tionóladh an 14 Meán Fómhair 1956:

The Minister for the Gaeltacht desires to refer to his Memorandum of the 8th instant [Meán Fómhair] concerning the determination of the Gaeltacht areas which was withdrawn from the Government Agenda on the 14th idem. Following reconsideration of the matter, the Minister now submits a revised list of the areas which in his opinion should be determined to be Gaeltacht areas for the purposes of the Ministers and Secretaries (Amendment) Act, 1956. The revised list is set out in the Schedule to the attached draft of an Order entitled *Ordú na Límistéirí Gaeltachta, 1956, ...* The list contains (1) the areas specified in the Schedule to the draft Order submitted with the Memorandum of the 8th instant and (2) the areas specified in the supplementary list (Appendix III to the Memorandum), with the following modifications: – (a) in Co. Donegal, the District Electoral Divisions of Annagary, Dungloe, Maghery and Rutland are now included in full... (b) in Co. Kerry, the District Electoral Division of Dingle has been added;...

Is léir gur tháinig athrú intinne ar Oifig Aire na Gaeltachta idir 8 agus 19 Meán Fómhair 1956, ach b'éard a thit amach ag cruinniú an Rialtais a tionóladh an 21 Meán Fómhair 1956, áfach, gur comhtháthaíodh na toghranna ar fad beagnach a liostaíodh sa sceideal a bhí in Aguisín 3 leis na toghranna a bhí sa chéad sceideal a bhí liostaithe i sceideal dhréachtordú 8 Meán Fómhair 1956. Shínigh an Rialtas an tOrdú leasaithe an 21 Meán Fómhair 1956.

Faoi *Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1956* tugadh aitheantas Gaeltachta do 85 toghroinn iomlán agus codanna de 57 toghroinn eile i gcontaetha Dhún na nGall, Mhaigh Eo, na Gaillimhe, Chiarraí, Chorcaí agus Phort Láirge. Seo laghdú ón 584 a bhí molta ag Coimisiún na Gaeltachta i 1926. Liostaítear i dTábla 1.2 na toghranna agus na páirt-toghranna nár áiríodh i ndrúacht tosaigh an Sceidil (8 Meán Fómhair 1956) d'Ordú na Limistéar Gaeltachta ach a cuireadh san áireamh san Ordú a shínigh an Rialtas an 21 Meán Fómhair 1956 in ainneoin ar comhairlíodh ina dtaobh in Aguisín 3 de chuid an mheamraim. (Luadh trí cinn de pháirt-toghranna in Aguisín 3 (8/9/1956) nár cuireadh san áireamh san Ordú: Cillchascán agus Coradhghlas i gCo. Chorcaí, agus Tamhain an Mhullaigh i gCo. Dhún na nGall).

Tagairt in Aguisín 3 den dréachtsceideal	Contae	Toghroinn
Toghranna nár luadh i ndrucht an Ordaithe ná in Aguisín 3 ach a cuireadh san áireamh i Sceideal an Ordaithe	Co. Chiarraí (Corca Dhuibhne)	<i>An Daingean</i> ¹¹
Toghranna iomlána a luadh in Aguisín 3 de Mheamram Rialtais 8/9/1956 ach a cuireadh san áireamh i Sceideal an Ordaithe (21/9/56)	Ciarraí (Corca Dhuibhne)	Cinn Aird; An Mhin Aird.
	Dún na nGall	Cró Caorach; Málainn Bhig.
	Gaillimh	Eanach Dhúin.
	Maigh Eo	Barr Rúscaí; Béal Deirg Mór; Béal an Mhuirthead; Cnoc na Lobhar; An Geata Mór Thuaidh; Gleann na Muaidhe; Na Monga.
Toghranna ar cuireadh a mbailte fearainn a luadh in Aguisín 3 i Sceideal an Ordaithe sa chaoi go mbeadh toghranna iomlána á n-áireamh san Ordú	Ciarraí (Uíbh Ráthach)	Baile an Sceilg; Doire Ianna; Máistir Gaoithe; Toghróinn Fhíonáin (An Gleann Iarthach).
	Ciarraí (Corca Dhuibhne)	Na Gleannta.
	Corcaigh	Doire Fhínín; Gort na Tiobradan (Cúil Aodha); Sliabh Riabhach; Na hUláin.
	Dún na nGall	<i>Anaigaire</i> ; <i>An Clochán Liath</i> ; Cill Charthaigh; Cill Ghabhlaigh (Gleann Cholm Cille); Gleann Cholm Cille (Teileann); Inis Chaol; <i>Inis Mhic an Doirn</i> ; Leitir Mhic an Bhaire; <i>An Machaire</i> ; Ros Goill
	Gaillimh	Baile Chláir na Gaillimhe; An Carn Mór; An Fhairche; <i>Maigh Cuilinn</i> .
	Maigh Eo	Acaill; An Cheapaigh Dhuibh; Cnoc na Ráithe; An Corrán; Dumha Éige; Gleann Chaisil; An Geata Mór Theas
Toghranna ar cuireadh na codanna dá gcuid a luadh in Aguisín 3 san áireamh i Sceideal an Ordaithe mar pháirt-toghranna	Ciarraí (Uíbh Ráthach)	An Baile Breac; Cathair Dónaill; Ceannúigh; Doire Fhíonáin; An tImleach; Loch Luíoch; An Trian Iarthach.
	Corcaigh	Béal Átha an Ghaorthaidh (Maigh Cromtha); Béal Átha an Ghaorthaidh (Dún Manmhaí); Ceanndroma; Cill na Martra; Claonráth.
	Dún na nGall	Alt na Péiste; Ard an Rátha; An Bhinn Bhán; Caisleán na dTuath; Carraig Airt; An Clochán; Creamhghort; Na Croisbhealaí; Fánaid Thuaidh; Gartán; Na Gleannta; Gleann Gheis; Grianfort; An Leargaidh Mhór; Loch Caol; Loch Iascaigh; Mín an Lábáin; Maol Mosóg; An Tearmann.
	Gaillimh	Baile an Teampaill; Bearna (Tuath); Ceantar na Gaillimhe Thuaidh (Uirbeach); Ceantar na Gaillimhe (Tuath); Lisín an Bhealaigh; Maighros; Tulaigh Mhic Aodháin.
	Maigh Eo	Guala Mhór; Tamhnaigh na Graí.
	Port Láirge	Baile Mhac Airt; Rinn ó gCuanach.

TÁBLA 1.2: NA TOGHRANNA AGUS NA PÁIRT-TOGHRANNA NÁR ÁIRÍODH I NDRÉACHT TOSAIGH AN SCEIDIL D'ORDÚ NA LIMISTÉAR GAELTACHTA 1956, ACH A CUIREADH SAN ÁIREAMH SAN ORDÚ A SHÍNIGH AN RIALTAS AN 21 MEÁN FÓMHAIR 1956.

Ba é toradh praiticiúil chinneadh an Rialtais maidir le dréachtú theorainneacha na Gaeltachta gur cuireadh an chomhairle teanga a réitigh feidhmeannas Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng ar neamhní. Bhí an chomhairle sin bunaithe ar an bhfaisnéis a chuir an Phríomh-Oifig Staidrimh ar fáil agus a d'fhéach le cúinsí limistéaracha agus teanga a shainiú d'fhonn comhthéacs riaracháin agus forbartha don Ghaeltacht a sholáthar don Státchóras. Is fiú a lua anseo, áfach, bunaithe ar fhianaise Dhaonáireamh 1961 (féach Caibidil 2) gur chomhlíon na toghranna ar fad seachas páirt-toghróinn

¹¹ Scríobhtar na toghranna ar tagairíodh dá stádas leasaithe i Meamram an Rialtais, 19 Meán Fómhair 1956 (Determination of Gaeltacht Areas) i gcló iodálach. Níl aon tagairt shonrach sa mheamram, mar sin, d'athrangú na dtoghrann eile a luaitear anseo agus a cuireadh in Ordú na Limistéar Gaeltachta, a shínigh an Rialtas an 21 Meán Fómhair 1956.

amháin i gCo. Dhún na nGall na critéir a bhí leagtha síos ag Coimisiún na Gaeltachta 1926 le haitheantas a fháil mar limistéar Fíor-Ghaeltachta nó Breac-Ghaeltachta, .i. bhí 25% de dhaonra na dtoghrann ina gcainteoirí Gaeilge de réir fhianaise an Daonáirimh sin. Ar an lámh eile, áfach, cuireadh pobail éagsúla a raibh tosca éagsúla teanga ag baint leo faoi réir socrú amháin riaracháin in ainneoin go raibh sé molta ag feidhmeannas Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng go raibh gá le réiteach a thug aitheantas do stádais éagsúla agus a bhí in ann idirdhealú a dhéanamh idir cineálacha éagsúla pobal teanga.

Ag breathnú siar ar bhunú na haireachta i 1956, tá an chosúlacht ar an scéal gurbh éard a cuireadh i gcrích ag an am sin ná cealú choincheap na Breac-Ghaeltachta, a bhí molta ag Coimisiún na Gaeltachta 1926, ar mhaithe le struchtúr riaracháin níos aonadaí a bhunú do cheantair Ghaeilge, do cheantair a raibh tréithe sochttheangeolaíocha na Breac-Ghaeltachta le sonrú iontu agus do cheantair eile a raibh an t-aistriú teanga curtha i gcrích iontu. Bhí an Stát anois ag bronnadh an aitheantais theangeolaígh chéanna ar cheantair éagsúla beag beann ar nósmaireachtaí teanga a bpobail.

Léirítear sa réasúnaíocht tar éis an bhirt a dhéanann Patrick Lindsay ina dhírbeathaisnéis gurbh éard a bhí i gcroílár na smaointeoireachta polaitiúla a bhain le dréachtú na dteorainneacha san am ná na deiseanna forbartha a chuirfeadh an Roinn nua ar fáil do phobail imeallacha:

I suppose my main achievement was the creation of what people, rather ironically, call the “Lindsay Gaeltacht”. My fundamental reason for doing this was that I believe that the people of these particular areas, whether they were *fíor* Gaeltacht areas or not, had bad housing, bad sanitation and no water. I felt there was enough spoken Irish in these areas to give them the same chance of economic development as pertained in the *fíor* Gaeltacht and that as a result, the speaking and spread of Irish would be encouraged (Lindsay 1992: 164).¹²

1.3 TÁTAL

Sa tréimhse ó bunaíodh an Stát go dtí 1956 is léir go raibh coimhlint leanúnach ann idir an riachtanas a bhí ag an Stát sainiú a dhéanamh ar an nGaeltacht d’fhonn beartais a thionscnamh chun an Ghaeilge a chaomhnú inti agus na deacrachtaí, ar an lámh eile, a bhain le sainiú cruinn a dhéanamh ar an nGaeltacht i bhfianaise a dheacra agus a bhí sé

¹² Chuir sé an tuairim chéanna in iúl do Reg Hindley (1990: 80) in agallamh a rinne sé leis i 1987.

eolas beacht a fháil faoi staid na Gaeilge sna ceantair éagsúla. Ina theannta sin, ba léir go raibh tuairim láidir i measc lucht polasaí sa tréimhse sin gur chóir dhá chineál ceantair a chur san áireamh i bpé sainiú a dhéanfaí ar an nGaeltacht, .i. na ceantair sin a raibh an Ghaeilge fós in uachtar iontu agus ceantair eile a raibh tréithe sochtheangeolaíocha na Breac-Ghaeltachta le sonrú iontu agus a bhí le cur san áireamh ar an mbunús go bhféadfaí úsáid na Gaeilge a chaomhnú agus a chur chun cinn iontu le tacaíocht ón Stát.

Sa tréimhse 1922–1956, de bharr nach raibh sainmhíniú reachtúil ar leith i bhfeidhm ag an Rialtas bhí solúbthacht áirithe ag na háisíneachtaí éagsúla Stáit a bhí ag plé leis an nGaeltacht ceantair éagsúla feidhme a leagan amach do na scéimeanna a bhí faoina gcúram féin. Bhí sé de bhuntáiste ag an socrú seo go raibh na háisíneachtaí a bhí i gceist ábalta ceantair feidhme a gcuid scéimeanna a chúngú i gcásanna áirithe do na limistéir a rachfadh na scéimeanna chun tairbhe dóibh, ina dtuairim. Ar an lámh eile, áfach, chothaigh an scaoilteacht seo easpa cinnteachta maidir le céard go díreach a bhí i gceist le ‘Gaeltacht’. Ba dheacair dá bharr sin do lucht polasaí sa tréimhse sin anailís chruinn a dhéanamh ar staid na Gaeilge agus ar éifeacht na scéimeanna Gaeltachta a bhí á reáchtáil faoi chúram an Stáit. Ina theannta sin, cé is moite de scéimeanna faoi leith d’eagraigh an Stát sa Ghaeltacht, is beag aird a bhí áisíneachtaí eile Stáit agus eagraíochtaí neamhstáit ag tabhairt ar an ‘stádas Gaeltachta’ a bhí in ainm is a bheith ag na limistéir a bhí i gceist, rud a thabharfadh le fios nár tuigeadh nó gur tugadh neamhaird ar an gcuspóir a leag Coimisiún na Gaeltachta síos le haitheantas a thabhairt do cheantar mar limistéar Gaeltachta, .i. gur ceantair iad a bhféadfaí an Ghaeilge a thabhairt i réim arís iontu chun críche cúrsaí oideachais, riaracháin agus eile agus go bhféadfaí é seo a dhéanamh láithreach i gcás limistéir Fhíor-Ghaeltachta, agus de réir a chéile i gcás limistéir Bhreac-Ghaeltachta.

Sa tréimhse chéanna, ní raibh aon eolas cuimsitheach ar fáil ag an Stát maidir le staid na Gaeilge sa Ghaeltacht, seachas an fhaisnéis a bhí ar fáil ó na Daonáirimh éagsúla. Faoi lár na gcaogaidí, d’fhéadfaí a áitiú nach raibh an fhaisnéis seo iontaofa a thuilleadh mar léiriú ar staid na Gaeilge mar theanga phobail sa Ghaeltacht de bharr thionchar mhúineadh na Gaeilge sa chóras oideachais ar chumas Gaeilge go ginearálta i measc an phobail; agus nárbh fhéidir idirdhealú a dhéanamh, ón bhfaisnéis daonáirimh a bhí ar fáil, idir daoine a raibh an Ghaeilge acu, ar lámh amháin, agus cainteoirí gníomhacha Gaeilge ar an lámh eile. Ina theannta sin, bunaithe ar an staidéar a rinne siad i 1956, ba é tuairim

na Príomh-Oifige Staidrimh (POS 1956: 12) nár fheil modh oibre a bhí bunaithe ar chleachtas daonáirimh mar shlat tomhais ar chúinsí teanga pobail ag leibhéal anailíse na dtoghrann.

Léirítear sna sleachta atá tugtha sa Chaibidil seo ó na cáipéisí éagsúla a bhaineann leis an dioscúrsa ar theorainneacha na Gaeltachta sa tréimhse ó lár na ndaichidí go dtí 1956 go raibh formhór na n-eagraíochtaí a bhí ag plé leis an gceist den tuairim go raibh an Ghaeilge ag dul i léig go sciobtha sna ceantair Ghaeltachta. Tharlódh, áfach, gur eascair cuid den anailís seo as an éiginnteacht a bhain le teorainneacha na Gaeltachta ag an am agus as easpa iontaofachta na faisnéise a raibh na teorainneacha sin bunaithe uirthi. Is gá amhras éigin a chaitheamh ar chuid d'impleachtaí na faisnéise sin anois, bunaithe ar chuid den taighde a rinneadh ó shin. Ina anailís ar phatrúin teanga Ghaeltacht Cho. na Gaillimhe sa tréimhse idir 1926 agus 1971, mar shampla, deir Ó Riagáin (1997), gur léiriú é an laghdú i líon na dtoghrann Gaeltachta sa chontae sin i 1956, ar mhíchruinneas na dteorainneacha Gaeltachta mar a shainigh Coimisiún na Gaeltachta (1926) iad, seachas léiriú ar aon athrú bunúsach sna patrúin teanga sna háiteanna ina raibh Gaeilge á labhairt go forleathan i 1926. Deir sé:

The evidence would suggest that patterns of language use in 1956 were very similar to those actually obtaining in 1926. The areas within which Irish was most intensively spoken in 1926 remained stable until about 1970. After that, however, there is evidence of even these core areas beginning to contract (Ó Riagáin 1997: 74).

Bhí na teorainneacha, mar a sainíodh iad i 1926, róleathan, dar leis, de bharr neamhiontaofacht an eolais a bhí ar fáil, agus freisin, de bharr gurbh é an bunús a bhí le sainmhíniú an Choimisiúin ná ceantair a aithint ina rabhthas ag súil go bhféadfaí iad a athchóiriú mar cheantair Ghaeltachta lá níos faide anonn, seachas ceantair a bhí *de facto* ina gceantair Ghaeltachta i 1926. Is léiriú é seo ar a riachtanaí agus atá teorainneacha oifigiúla beachta a bheith leagtha síos don Ghaeltacht agus a bheith soiléir faoi chomhdhéanamh sochtheangeolaíoch na bpobal a chuimsíonn na teorainneacha sin.

Is féidir a áitiú anseo, ón anailís atá déanta go dtí seo againn ar an dioscúrsa a bhain le sainiú oifigiúil a dhéanamh ar theorainneacha na Gaeltachta sa tréimhse 1922–1956, nárbh é an cuspóir a bhí leis an sainiú sin (nó ar a laghad nárbh í an t-aon chuspóir

amháin a bhí leis) teorainneacha na Gaeltachta mar limistéar teanga ina raibh an Ghaeilge fós á labhairt mar phríomhtheanga an phobail a aithint. Is léir gur chun sainiú a dhéanamh ar cheantar feidhme bheartais an Stáit i leith chaomhnú agus chur chun cinn na Gaeilge sa Gaeltacht a beartaíodh foráil a chur san *Acht Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956* a thabharfadh deis don Rialtas sainiú reachtúil a dhéanamh ar an nGaeltacht. Is léir freisin, ón dioscúrsa sa tréimhse seo, go raibh sé i gceist go gcuimseodh teorainneacha oifigiúla na Gaeltachta dhá chineál limistéir, .i. limistéir ina raibh an Ghaeilge in uachtar mar theanga phobail iontu agus limistéir in aice leo nach raibh an Ghaeilge in uachtar mar theanga phobail iontu, ach ar chóir, i dtuairim an Rialtais, iad a chur san áireamh ar mhaithe le húsáid na Gaeilge iontu a chaomhnú agus a leathnú. Níl aon mheicníocht reachtúil leagtha amach i bhforálacha an Achta, áfach, a chuireann ar ár gcumas idirdhealú a dhéanamh idir an dá chineál limistéir seo, ná idir na beartais éagsúla de chuid an Stáit a bheadh oiriúnach i gceantar amháin seachas i gceantar eile.

Mar sin, is féidir a rá ag an bpointe seo:

- Gur mar cheantar feidhme do bheartais an Stáit i leith chaomhnú agus chur chun cinn na Gaeilge sna limistéir shainithe a leagadh síos teorainneacha na Gaeltachta, mar atá siad i láthair na huaire.
- Go raibh gá ag lucht polasaí le sainiú beacht den chineál seo a dhéanamh d’fhonn:
 - Bunús seasmhach anailíse a chur ar fáil chun breithiúnas a dhéanamh ar staid na Gaeilge sna limistéir a bhí i gceist.
 - A bheith ábalta anailís a dhéanamh ar éifeacht scéimeanna Gaeltachta an Stáit.
 - Go bhféadfaí tathant ar áisíneachtaí Stáit agus ar eagraíochtaí eile neamhstáit aitheantas a thabhairt do ‘stádas Gaeltachta’ na limistéar sainithe.
- Go raibh sé i gceist go gcuimseodh na teorainneacha mar a sainíodh iad faoi fhorálacha *an Achta Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956* dhá chineál limistéir, .i.:
 - Na limistéir sin ina raibh an Ghaeilge fós in uachtar iontu mar theanga phobail.
 - Limistéir eile nach raibh an Ghaeilge in uachtar iontu, ach ar chóir, i dtuairim an Rialtais, iad a áireamh chun críche an Achta ar mhaithe le húsáid na Gaeilge iontu a chaomhnú agus a leathnú.
- Nár cuireadh aon fhoráil san Acht a chuirfeadh ar chumas an Stáit idirdhealú a dhéanamh idir an dá chineál limistéar Gaeltachta seo.

Is fiú a lua freisin, agus tátal á bhaint againn as an eolas atá le fáil, go raibh straitéisí an Stáit i leith na Gaeltachta sna blianta bunaidh dírithe cuid mhaith ar thacaíocht a chur ar fáil d'fhorbairtí sóisialta, na scéimeanna tithíochta, mar shampla, agus d'fhorbairtí infreastruchtúrtha agus eacnamaíoch. Faoi thús na gcaogaidí, ba léir go raibh lucht polasaí ag teacht ar an tuiscint nach raibh ag éirí leis an gcur chuige sin, agus aithnítear sa dioscúrsa a bhain leis an tréimhse sin gurbh é an tuairim ba threise a tháinig chun cinn gur chóir cúrsaí oideachais, cúrsaí sóisialta, cúrsaí cultúrtha agus an fhorbairt eacnamaíoch sa Ghaeltacht a chur faoi stiúir aon eagraíocht amháin.

Sa chéad chaibidil eile den tuarascáil seo, breathnófar go sonrach ar na limistéir Ghaeltachta mar a leagadh amach iad faoi fhorálacha Acht 1956 agus déanfar scagadh ar an bhfaisnéis atá ar fáil faoi staid na Gaeilge sna limistéir sin sa tréimhse idir 1956 agus 2002. Tabharfar faoi idirdhealú sochtheangeolaíoch a dhéanamh idir na cineálacha éagsúla ceantair atá cuimsithe laistigh de na limistéir seo níos faide anonn sa tuarascáil (Caib. 3).

CAIBIDIL 2

AN GHAELTACHT OIFIGIÚIL 1956–2002

2.1 LEAGAN AMACH NA DTEORAINNEACHA 1956–1982

Tugann *an tAcht Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956* údarás don Rialtas ‘a chinneadh gur límistéirí Gaeltachta ... límistéirí ar Gaeilgeoirí mórchuid de na daoine iontu agus límistéirí ina n-aice sin ar dóigh leis an Rialtas gur cheart iad d’áireamh sa Ghaeltacht d’fhonn an Ghaeilge a chaomhaint agus a leathnú mar ghnáth-urlabhra.’ Ó 1956 i leith is é an sainiú a dhéantar san *Acht Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956* agus sna horduithe reachtúla a leanann é a úsáidtear chun limistéir na Gaeltachta a rianú chun críche reachtaíochta agus cuspóirí oifigiúla eile. Feictear leas á bhaint, mar shampla, as an modh oibre reachtúil seo i bhforáil de chuid *an Achta Oideachais, 1998*, a leagann síos in Alt 9(h) gur feidhm de chuid scoileanna Gaeltachta é cuidiú leis an nGaeilge a choinneáil mar phríomhtheanga an phobail, agus san *Acht um Phleanáil agus Forbairt, 2000* ina bhfuil foráil a thugann cosaint d’oidhreacht chultúrtha agus teanga na Gaeltachta sa chóras pleanála.

Faoi *Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1956* aithníodh go raibh 85 toghroinn iomlán agus codanna de 57 toghroinn eile i gcontaetha Dhún na nGall, Mhaigh Eo, na Gaillimhe, Chiarraí, Chorcaí agus Phort Láirge sa Ghaeltacht. Cuireadh leis na limistéir sin trí huairé ó shin trí orduithe éagsúla (Tábla 2.1). Is é *Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1967*, a d’áirigh Ráth Chairn agus Baile Ghib i gCo. na Mí mar cheantair oifigiúla Ghaeltachta don chéad uair.

Ordú	Limistéir a cuireadh san áireamh
<i>Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1967</i>	Ráth Chairn agus Baile Ghib, Co. na Mí
<i>Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1974</i>	Paróiste Chlochán Bhréanainn, Co. Chiarraí An Seanphobal, Co. Phort Láirge
<i>Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1982</i>	Breis de cheantar Chill na Martra, Co. Chorcaí 5 bhaile fearainn eile i Ráth Chairn, Co. na Mí

TÁBLA 2.1: ORDUITHE A CUIREADH LEIS AN ACHT AIRÍ AGUS RÚNAITHE (LEASÚ), 1956 Ó 1967 I LEITH

Léirítear i dTábla 2.2 líon na dtoghrann ar tugadh aitheantas Gaeltachta dóibh i 1956 agus iad rangaithe mar limistéir Fhíor-Ghaeltachta agus Bhreac-Ghaeltachta bunaithe ar na sonraí atá ar fáil faoi líon na gcainteoirí Gaeilge iontu, de réir Dhaonáireamh 1961. As an 85 toghroinn iomlán atá i gceist bheadh 66 acu ináirithe mar cheantair Fhíor-Ghaeltachta agus 19 acu ináirithe mar cheantair Bhreac-Ghaeltachta faoi chritéir Choimisiún 1926. As an 57 páirt-toghroinn a cuireadh san áireamh i 1956, bheadh 33 agus 23 acu ináirithe mar cheantair Fhíor-Ghaeltachta agus Bhreac-Ghaeltachta, faoi seach. I 1961, bhí páirt-toghroinn amháin a áiríodh mar chuid den Ghaeltacht i 1956, ina raibh líon na gcainteoirí Gaeilge a raibh cónaí orthu ann faoi bhun íoschéatadáin 25% a leag Coimisiún 1926 síos. Seo é páirt-toghroinn Ghartán i gCo. Dhún na nGall. Faoi 1961, áfach, ní raibh ach triúr ina gcónaí sa chuid sin den toghroinn a áiríodh sa Ghaeltacht, agus níor tuairiscíodh ceachtar acu a bheith ina gcainteoirí Gaeilge i nDaonáireamh na bliana sin.

Contae	Fíor-Ghaeltacht <i>Limistéir ina raibh níos mó ná 80% den phobal ina gcainteoirí Gaeilge</i>		Breac-Ghaeltacht <i>Limistéir ina raibh idir 25% agus 79% den phobal ina gcainteoirí Gaeilge</i>		<i>Limistéir ina raibh níos lú ná 25% den phobal ina gcainteoirí Gaeilge</i>	
	TR Iomlán	TR-Páirt	TR Iomlán	TR- Páirt	TR Iomlán	TR- Páirt
Dún na nGall	18	16	4	10		1
Co. na Gaillimhe	23	6	3	5		
Maigh Eo	10	3	8	1		
Ciarraí	12	4	2	4		
Corcaigh	3	2	2	3		
Port Láirge		2				
Iomlán	66	33	19	23		1

TÁBLA 2.2: LÍON NA DTOGHRANN AGUS NA GCODANNA DE THOGHRANNA A ÁIRÍODH MAR CHEANTAR GAELTACHTA I 1956, RANGAITHE DE RÉIR NA GCRTÉAR A LEAG COIMISIÚN NA GAELTACHTA SÍOS I 1926 MAR AITHEANTAS DO LIMISTÉIR BHREAC-GHAELTACHTA AGUS FHÍOR-GHAELTACHTA, BUNAITHE AR AN GCÉATADÁN DEN PHOBAL 3 BLIANA D'AOIS AGUS OS A CHIONN A BHÍ INA GCAINTEOIRÍ GAEILGE DE RÉIR DHAONÁIREAMH 1961.

Faoi *Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1967*, tugadh aitheantas do dhá pháirt-toghroinn i Ráth Chairn agus do dhá pháirt-toghroinn i mBaile Ghib i gCo. na Mí mar chuid den limistéar Gaeltachta. De réir Dhaonáireamh 1971, bhí idir 34.1% agus 78.4% de dhaonra na bpáirt-toghrann seo ina gcainteoirí Gaeilge. Mar sin, bheidís cáilithe mar cheantair Bhreac-Ghaeltachta faoi chritéir Choimisiún 1926. Faoi *Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1982*, cuireadh cúig bhaile fearainn bhreise (ceithre bhaile fearainn i Ráth Chairn agus ceann amháin i mBaile Ghib) isteach le limistéar Gaeltachta Cho. na Mí. Bhí ceithre cinn de na bailte fearainn sin suite sna toghranna a raibh cuid díobh aitheanta mar pháirt-

toghranna Gaeltachta cheana féin, rud a chiallaigh nár chuir an t-athrú seo ach aon pháirt-toghroinn amháin bhreise le líon iomlán na bpáirt-toghrann atá i nGaeltacht na Mí.

Faoi *Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1974* cuireadh paróiste Chlochán Bhréanainn i gCo. Chiarraí agus an Seanphobal i gCo. Phort Láirge isteach sa Ghaeltacht. I gcás pharóiste Chlochán Bhréanainn, bhí trí thoghroinn iomlána agus páirt-toghroinn amháin i gceist sa limistéar nua. Bhí idir 63% agus 73.1% de dhaonra na dtoghrann iomlán seo ina gcainteoirí Gaeilge, de réir Dhaonáireamh 1981, ach ní raibh ach 20% de dhaonra na páirt-toghroinne ina gcainteoirí Gaeilge.

Ordú	Contae	Líon TRann breise a cuireadh leis an limistéar Gaeltachta	Fíor-Ghaeltacht <i>Toghranna ina raibh níos mó ná 80% den phobal ina gcainteoirí Gaeilge</i>		Breac-Ghaeltacht <i>Toghranna ina raibh idir 25% agus 79% den phobal ina gcainteoirí Gaeilge</i>		<i>Toghranna ina raibh níos lú ná 25% den phobal ina gcainteoirí Gaeilge</i>	
			TR Iomlán	TR- Páirt	TR- Iomlán	TR-Páirt	TR Iomlán	TR-Páirt
1967	An Mhí	4 (p)				4		
1974	Ciarraí Port Láirge	3 (l) + 1 (p)			3	1		1
1982	An Mhí	1 (p)				1		

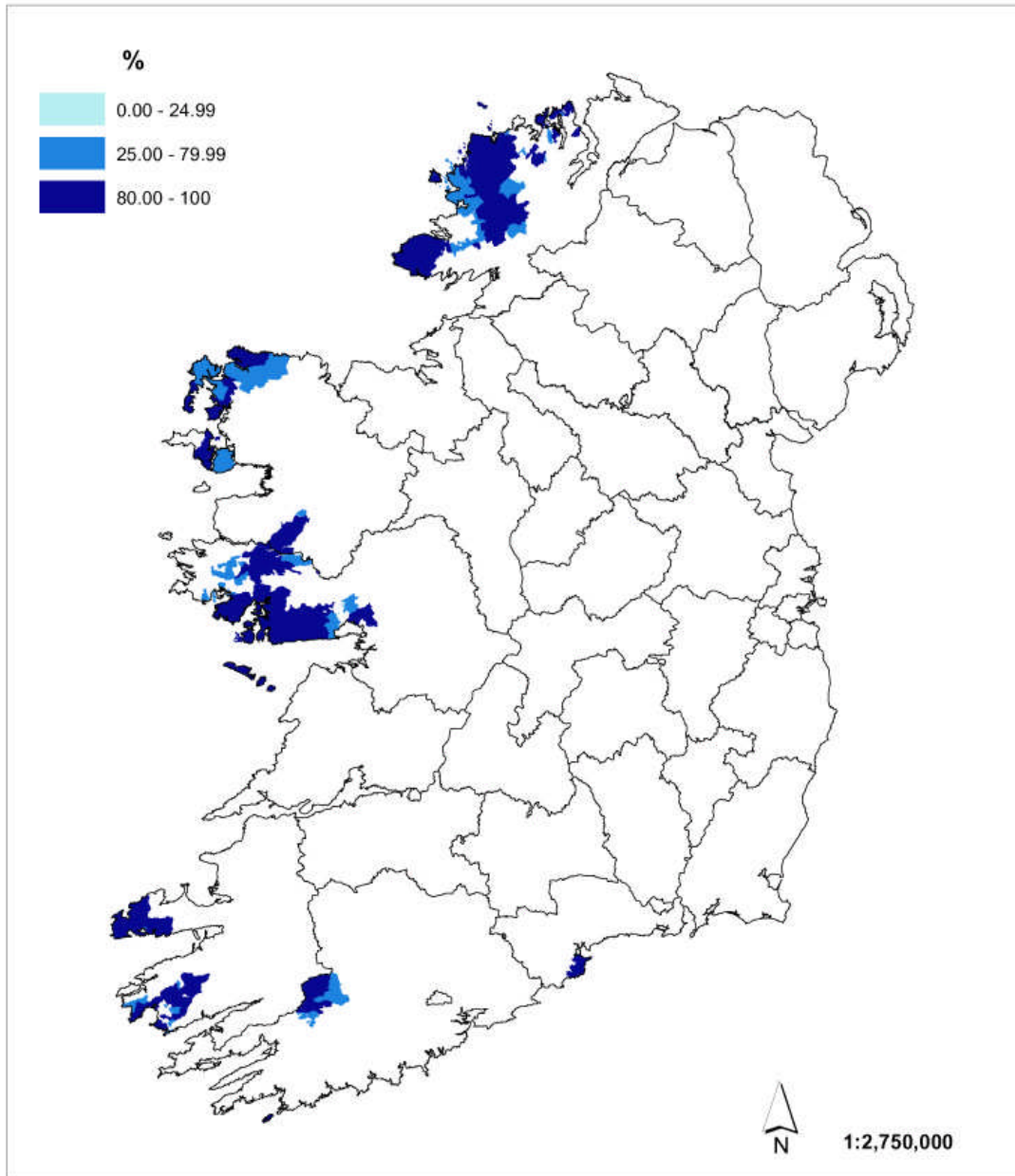
TÁBLA 2.2: LÍON NA DTOGHRANN AGUS NA GCODANNA DE THOGRANNA A ÁIRÍODH SA GHAELTACHT Ó 1967 AR AGHAIDH, RANGAITHE DE RÉIR NA GCRTÉAR A LEAG COIMISIÚN NA GAELTACHTA SÍOS I 1926 MAR AITHEANTAS DO LIMISTÉIR BHREAC-GHAELTACHTA AGUS FHÍOR-GHAELTACHTA, BUNAITHE AR AN GCÉATADÁN DEN PHOBAL 3 BLIANA D'AOIS AGUS OS A CHIONN A BHÍ INA GCAINTEOIRÍ GAEILGE DE RÉIR DHAONÁIREAMH 1961.

I gcás Cho. Phort Láirge, cuireadh 30 baile fearainn nua leis an limistéar Gaeltachta. Bhí 20 ceann de na bailte fearainn seo suite sa dá thoghroinn a raibh cuid díobh aitheanta mar limistéar Gaeltachta cheana féin, faoi Ordú 1956, agus bhí na 10 mbaile fearainn eile suite i dtoghroinn na hAirde Móire. D'fhág sé sin nár cuireadh ach páirt-toghroinn amháin le líon iomlán na dtoghrann i limistéar Gaeltachta Phort Láirge i 1974 agus go bhfuil toghroinn Bhaile Mhac Airt ina hiomláine sa Ghaeltacht anois. Bhí 63.5% de dhaonra thoghroinn na hAirde Móire ina gcainteoirí Gaeilge de réir Dhaonáireamh 1981.

Faoi Ordú 1982, freisin, cuireadh 22 baile fearainn eile le limistéar Gaeltachta Cho. Chorcaí. Bhain na bailte fearainn sin le toghranna Chill na Martra agus Cheandroma a

raibh cuid díobh aitheanta mar chuid den limistéar Gaeltachta cheana féin faoi Ordú 1956. Mar sin, níor tháinig aon athrú ar líon iomlán na dtoghann i limistéar Gaeltachta Cho. Chorcaí faoi na hathruithe a rinneadh i 1982.

Fágann sé seo gur féidir a rá go raibh teorainneacha na Gaeltachta, mar a leagadh síos iad i 1956 agus na hathruithe a rinneadh i 1967, i 1974 agus i 1982 á gcur san áireamh, ag teacht leis na critéir a bhí leagtha síos ag Coimisiún 1926 chun sainiú a dhéanamh ar an nGaeltacht Oifigiúil. An difríocht is suntasaí, ar ndóigh, ná nach ndearnadh aon idirdhealú i 1956 ná ó shin idir limistéir Bhreac-Ghaeltachta agus limistéir Fhíor-Ghaeltachta, mar a bhí molta ag an gCoimisiún. D'fhág sin go raibh éagsúlacht mhór le brath ar staid na Gaeilge laistigh de na limistéir oifigiúla Ghaeltachta, fiú agus na limistéir sin á leagan síos den chéad uair. Is gá a áireamh, anseo freisin, ar ndóigh, go raibh athrú tagtha ar chomhdhéanamh sochtheangeolaíoch an chéatadáin sin den daonra ar tuairiscíodh ina leith gur chainteoirí Gaeilge iad sna blianta idir 1926 agus 1956, de bharr go raibh an córas oideachais ag cur le líon na gcainteoirí Gaeilge a raibh an Ghaeilge acu mar dhara teanga faoi 1956. Dá bhrí sin, cé go bhfuiltear ag úsáid na gcritéar a leagadh síos i 1926 chun an anailís seo a dhéanamh, is cinnte nach raibh bunús seasmhach anailíse ag an mbonn staitistiúil a raibh na critéir sin bunaithe air i gcaitheamh na tréimhse ama a bhí i gceist. Ach mar sin féin, is féidir a rá go raibh teorainneacha na limistéar Gaeltachta, mar a leagadh síos iad faoi fhorálacha *an Achta Rúnaithe agus Airí 1956* bailí laistigh den aon tslat tomhais amháin oifigiúil a bhí sonraithe ag an am chun sainiú a dhéanamh ar an nGaeltacht, .i. na critéir a leag Coimisiún na Gaeltachta síos i 1926.

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 2.1: LÍON NA GCAINTEOIRÍ GAEILGE OS CIONN 3 BLIANA D'AOIS SA GHAELTACHT REACHTÚIL I 1961 MAR CHÉATADÁN DEN PHOBAL IOMLÁN OS CIONN 3 BLIANA D'AOIS

2.2 PATRÚIN AISTRITHE TEANGA SA GHAELTACHT 1956–2002: ATHBHREITHNIÚ AR AN TAIGHDE GO DTÍ SEO

In ainneoin an chúngaithe ar theorainn oifigiúil na Gaeltachta i 1956, léiríodh an tuairim sa taighde sochtheangeolaíoch a rinneadh ó shin go raibh na teorainneacha mar a leagadh síos iad ag an am sin fós rófhairsing. I 1975 rinne an Committee on Irish Language Attitudes Research (CILAR: 347) tagairt do thaighde a rinne an Foras Forbartha i 1970 a thug le fios ‘the extent of Irish speaking communities is considerably smaller than the officially designated Gaeltacht boundaries suggest.’ Thuairiscigh CILAR (lch 138) go raibh an cumas Gaeilge a bhí ag 58% de rannpháirtithe an tsuirbhé a bhí ina gcónaí i limistéar Gaeltachta Cho. Mhaigh Eo chomh lag sin nach raibh siad ábalta comhrá iomlán i nGaeilge a láimhseáil. Bunaithe ar a chuid anailíse ar thaighde a rinneadh ar an nGaeltacht ag tús na seachtóidí (Ó Riagáin 1971; Mac Aodha 1971) agus ar thuarascáil CILAR, mheas Ó Riagáin (1997: 77)¹³ go raibh:

30% of Gaeltacht communities were predominantly Irish-speaking and stable and another 25% were almost entirely English-speaking. The remainder were bilingual but were unstable and showing evidence of a shift towards English. It was only in the two largest Gaeltacht areas of Donegal and Galway that bilingual core areas of any significant size were to be found.

I 1990, áfach, léiríodh sa staidéar a rinne Ó Gliasáin ar thorthaí Scéim Labhairt na Gaeilge (Scéim na nDeich bPunt) don tréimhse 1974–1984 go raibh an próiseas aistrithe teanga sa Ghaeltacht chomh forleathan sin ‘[that] even the core areas were becoming unstable’ (Ó Gliasáin 1990: 74).

Mheabhraigh an anailís a rinne CILAR ar an aistriú teanga a bhí ag tarlú sa Ghaeltacht:

that this was a trend beginning with the introduction of English in the form of new contexts or “neo-events” (i.e. non-traditional contexts or persons for which no established associations exist within the local community) and with its progressive intrusion into the more traditional contexts (CILAR: 267).

¹³ Tá faisnéis seo Uí Riagáin (1997) bunaithe ar chomhtháthú an taighde socheacnamaíoch a rinne Ó Riagáin (1971) agus Mac Aodha (1971) le cur chuige sainréitheacht CILAR (Ó Riagáin 1982).

Bhí an Béarla á thabhairt isteach sa Ghaeltacht ag ‘new social actors, new participants in Gaeltacht life or new types of transactions’ (CILAR: 348). Ina theannta sin, léiríodh san anailís a rinne siad ar na gréasáin shóisialta i gceantair áirithe: ‘domains in which Irish is not used generally involve the presence of persons who are already ‘mapped’ in terms of competence, linguistic repertoire, language using habits, attitude and commitment and adjudged to be not disposed to use Irish’ (CILAR: 350).

Ina fhianaise sin, áitíonn CILAR go bhfuil inbhuanaitheacht na Gaeltachta ag brath ar chúinsí atá níos leithne ná seachadadh an chumais labhartha sa Ghaeilge agus go bhfuil seachadadh na nómhaireachtaí teanga chomh tábhachtach céanna, is é sin go bhfuiltear ag brath ar ‘the transmission of competence to use the language, i.e., the production of new native speakers in the home,’ ach go bhfuil tábhacht níos mó ag baint le ‘the transmission of the propensity for use of the language’ (CILAR: 254). Le cois na riachtanais seo a aithint, maíonn siad: ‘Even in the Gaeltacht, a reservoir of competence will not automatically be translated into usage unless at least 80 per cent of people have the highest ability levels’ (CILAR: 348). Bhí cinniúint na Gaeltachta mar limistéar dátheangach ag brath go mór, dar leo, ar:

maintaining any existing stability in diglossic usage in the face of (a) new institutional penetrations (e.g., media) from outside the traditional Gaeltacht social system, or (b) the erosion of the traditional Gaeltacht communities as they adopt the economic and social characteristics of the commercial economy [e.g. by migration] (CILAR: 257-8).

Mheabhraigh CILAR go raibh na tosca a bhain le teagmháil an phobail thraidisiúnta teanga leis na comhthéacsanna nua seachtracha, idir shóisialta agus institiúideach, lárnach don rathúnas a d’fhéadfadh a bheith ar iarrachtaí/straitéisí buanaithe teanga sa Ghaeltacht:

how the ‘external’ agencies, personnel, or institutions articulate with the traditional Gaeltacht community, particularly whether they are actively supportive of the language, passively acquiescent in existing linguistic trends, represent an

obstacle to the maintenance of Irish, or deliberately hasten its demise (CILAR: 258).

Tacaíonn staidéar teangeolaíoch a rinneadh i 1983 ar Ghaeltacht Chorca Dhuibhne i gCo. Chiarraí leis an anailís seo (Ó Riagáin 1997: 79-142). I staidéar Uí Riagáin faightear léargas níos cuimsithí ar an dinimic atá ag tiomáint an aistrithe teanga sa Ghaeltacht agus, go háirithe, ar an gceangal atá idir teacht chun cinn an Bhéarla agus an caidreamh a bhíonn ag dreamanna éagsúla lena chéile laistigh de na gréasáin áitiúla, agus idir na gréasáin áitiúla sin agus na gréasáin réigiúnacha, náisiúnta agus idirnáisiúnta. Ina staidéar ar Ghaeltacht Chorca Dhuibhne, léiríonn Ó Riagáin an bealach ina bhfuil pobail bheaga Ghaeltachta ceangailte leis an gcuid eile den réigiún, den tír agus den domhan (domhan an Bhéarla den chuid is mó) trí na gréasáin shóisialta, eacnamaíocha, oideachais agus imirce ina bhfeidhmíonn siad:

interaction systems ... shifted very considerably in the period since 1960, due to changes in demographic, occupational, educational, retailing and car ownership patterns. Up to this point, social networks tended to be localized. Since 1960, they have become increasingly more extensive and differentiated. Formerly, in rural areas work, school, shop, and church networks tended to coincide and operate within the same locality. Nowadays, people may only reside in rural areas, but work, attend school, and shop elsewhere (Ó Riagáin 1997: 141).

Díríonn Ó Riagáin ár n-aird, go háirithe, ar an tionchar atá ag an imirce agus ag an inimirce i bpobal Ghaeltacht Chorca Dhuibhne ar phatrúin teanga na Gaeltachta:

Even in periods of high emigration, there was always a certain, though limited, movement into rural areas and some former emigrants always returned. As population trends assume more favourable patterns, the balance between these different kinds of movements can be expected to change. Out-migration becomes less pronounced and, for a variety of reasons, in-migration and return migration become more significant. These population movements, and the many variations possible within each type, can carry very considerable implications for language patterns. For example ... out-migrants may leave in disproportionate numbers

from Irish-speaking areas, in-migrants may not be fluent Irish-speakers; and returned migrants may have married English-speaking spouses or may otherwise have changed their attitude towards Irish (Ó Riagáin 1997: 116-17).

Léiríodh ina shuirbhé féin ar Ghaeltacht Corca Dhuibhne i 1983 gur daoine a tháinig thar teorainn isteach sa Ghaeltacht a bhí i 15% de na daoine a bhí rannpháirteach sa suirbhé. Bhí an grúpa seo: ‘younger and more likely to be women than men. As they are also more likely (80 per cent) to be married, it would seem that a significant proportion of in-migrants are women marrying into Corca Dhuibhne families from outside’ (Ó Riagáin 1997: 118). Ina theannta sin, léirigh sé:

44 per cent of respondents stated that they had lived outside the Gaeltacht for some period of their lives ... Some 46 per cent of returned migrants had come back since 1970 compared to 15 per cent who returned between 1960 and 1970 and 13 per cent between 1950 and 1960 ... the difference between the immediate pre- and post- 1970 periods is so substantial that it is taken as evidence of an increase in the overall rate [of return migration] (Ó Riagáin 1997: 118-19).

Léiríodh sa suirbhé seo, chomh maith: ‘evidence of a connection between in-migration and return migration. One quarter of returned migrants married while outside of Corca Dhuibhne. Thus, an increase in return migration will almost certainly imply an increase in in-migration’ (Ó Riagáin 1997: 119). Ina theannta sin, thairiscigh Ó Riagáin: ‘Although in-migrants and internal migrants form relatively small proportions of the total sample, they form a large proportion of married respondents. Thus their influence on the language composition of household networks is potentially considerable and growing’ (Ó Riagáin 1997: 119).

Tagann Hindley (1990) leis an anailís seo freisin. Bunaithe ar shuirbhé a rinne sé i 1987, thairisc sé go raibh na ceantair Fhíor-Ghaeltachta, .i. ceantair a bhí: ‘primarily Irish-speaking in all age groups’ agus na ceantair láidre Bhreac-Ghaeltachta, .i. ceantair ina raibh níos mó Gaeilge ná Béarla fós á labhairt iontu, cúngaithe do phócaí beaga scaipthe in iarthuaisceart Dhún na nGall, i nDeisceart Chonamara, i nDúiche Sheoigheach agus ar Oileáin Árann, i gCo. na Gaillimhe, i gCorca Dhuibhne, Co. Chiarraí, i gCúil Aodha agus

ar Oileán Chléire, Co. Chorcaí. Maíonn sé gur toradh é an t-aistriú teanga ó Ghaeilge go Béarla ar réimse brúnna sóisialta agus cultúrtha a bhí ar na pobail Ghaeltachta. Ina measc siúd, d'aithin a chuid anailíse gurbh iad laige eacnamaíoch na Gaeltachta, an imirce agus éifeacht na n-imirceach ag filleadh abhaile lena gclann, impleachtaí sochtheangeolaíocha na ndaoine a bhí ag pósadh thar teorainn isteach sna pobail Ghaeltachta agus cúrsaí mí-ábharacha déimeagrafacha. Luaigh Hindley freisin gurb iad na laigí sa chóras oideachais, tionchar na meán cumarsáide, forás na meán taistil, agus impleachtaí an imoibrithe shóisialta a bhí ag tarlú faoin am sin idir pobal na Gaeltachta agus domhan an Bhéarla móorthimpeall orthu ba chionsiocair le Béarlú na Gaeltachta.

Tá staidéar déanta ag Ó Giollagáin ar an dinimic shóisialta seo agus ar an tionchar a bhíonn acu ar phatrúin teanga ag leibhéal an phobail, an teaghlaigh, agus an duine aonair in dhá thuarascáil taighde (Ó Giollagáin 2002 agus 2005). Sa chéad tuarascáil acu seo rinneadh staidéar ar chomhdhéanamh sochtheangeolaíoch phobal Ráth Chairn i gCo. na Mí agus sa dara tuarascáil breathnaítear ar phobal Ros Muc i gCo. na Gaillimhe. Is pobal neamhghnách é pobal Gaeltachta Ráth Chairn, Gaeltacht a bunaíodh i 1935, nuair a aistríodh 40 teaghlach (333 duine san iomlán), thar thréimhse dhá bhliain, ó cheantair i nGaeltacht Cho. na Gaillimhe go dtí feirmeacha i gCo. na Mí a bhí i seilbh Choimisiún na Talún. Cuireadh teach, scór acra talún, roinnt stoic agus trealamh feirme ar fáil do na teaghlaigh seo, móide suim airgid chun tacú leo ina gcéad bhliain i gCo. na Mí. Bhí comhairleoirí ó Choimisiún na Talún ar fáil le comhairle a chur ar fáil dóibh sna chéad bhlianta agus bunaíodh scoil sa cheantar i 1936. Níor tugadh aitheantas don cheantar mar chuid den Ghaeltacht oifigiúil go dtí 1967.

Reáchtáladh staidéar Uí Ghiollagáin i Ráth Chairn in 2001–2002, agus scrúdaíonn sé comhdhéanamh sochtheangeolaíoch an phobail ag leibhéal an duine aonair agus an teaghlaigh. Sa tuarascáil seo déanann sé idirdhealú idir ‘pobal Gaeltachta’ Ráth Chairn, .i.

an chuid sin den phobal, a bhfuil cónaí orthu taobh istigh den teorainn Ghaeltachta ... a léiríonn go bhfuil siad rannpháirteach in imeachtaí an phobail ag leibhéal éigin sóisialta sa gcaoi is go dtugtar le fios go bhfuil aitheantas, dá fhánaí é, á thabhairt do ghné bhunúsach shoch-cultúrtha de choincheap na Gaeltachta (Ó Giollagáin 2002: 28-9);

agus an chuid eile de phobal (labhartha Béarla) an cheantair ina n-áirítear daoine de bhunadh Cho. na Mí a raibh cónaí ar a muintir sa cheantar sular lonnigh muintir na Gaeltachta ina measc agus daoine eile nach de bhunadh na Gaeltachta iad a bhog isteach sa cheantar sna blianta ó shin i leith. I gcomhdhéanamh ‘pobal Gaeltachta’ Ráth Chairn mar a shainítear i staidéar Uí Ghiollagáin (2002) é, áirítear iad siúd de shliocht na dteaghlach Gaeltachta sin a bhog go dtí an ceantar i 1935 agus daoine de chúlra eile, ar cás leo an Ghaeilge, agus a bhog go Gaeltacht Ráth Chairn ó shin i leith. Déanann Ó Giollagáin catagóiriú ar na cineálacha éagsúla cainteoirí Gaeilge a fhaightear i bpobail dhátheangacha Gaeilge/Béarla den chineál seo, bunaithe ar chúlra teanga na gcainteoirí agus ar an gcomhthéacs inar shealbhaigh siad an cumas reatha atá acu sa Ghaeilge. Luann sé sé chatagóir faoi leith, a bhfuil cur síos orthu i dTábla 2.3 thíos:

Catagóir	Cúlra teanga
<i>Cainteoir dúchais</i>	Duine de bhunadh na Gaeltachta a tógadh le Gaeilge i gceantar Gaeltachta.
<i>Cainteoir athdhúchais</i>	Duine a tógadh le Gaeilge, ach nach cainteoirí dúchais iad a t(h)uismitheoirí; .i. clann le tuismitheoirí a shealbhaigh an Ghaeilge mar dhara teanga.
<i>Cainteoir leathdhúchais</i>	Duine a tógadh i dteaghlach ina raibh níos mó ná teanga amháin i ngnáth-úsáid. Mar shampla, i dteaghlach ina labhraíonn tuismitheoir amháin Gaeilge agus an tuismitheoir eile Béarla, nó i dteaghlach ina labhraíonn an bheirt tuismitheoirí Béarla ach go raibh fáil ag an leanbh ar Ghaeilge a shealbhú trína c(h)aidreamh agus/nó caidreamh a thuismitheoirí le daoine eile sa teaghlach agus sa phobal.
<i>Comhchainteoir</i>	Duine a shealbhaigh leibhéal ardchumais sa teanga i suíomh institiúideach, mar shampla sa chóras oideachais, seachas laistigh de chomhthéacs bunaidh sealbhaithe an teaghlach, agus atá in ann páirt iomlán gníomhach a ghlacadh in imeachtaí an phobail i ngeall ar an inniúlacht teanga seo.
<i>Foghlaimoir</i>	Tá dhá chineál <i>foghlaimoira</i> i gceist: <i>an foghlaimoir cumasach</i> , .i. foghlaimoir bisiúil a bhaineann céimeanna éagsúla sealbhaithe amach de réir a chéile in achar réasúnta gearr, chun gur féidir a bheith ag súil leis go mbainfidh sé/sí fóimhar amach ó thaobh na teanga de, agus go mbeidh ar a c(h)umas, tar éis dul chun cinn rialta a dhéanamh, caidéis i nGaeilge a chur ar chainteoirí eile. Agus <i>an foghlaimoir leathchumasach</i> , .i. foghlaimoirí nach dóigh go n-éireoidh leo, ar chúiseanna éagsúla, dul thar na bacanna agus an lagú spioraid atá ina gcuid lárnach de phróisis sealbhaithe an dara teanga agus gur dóigh nach mbeidh toradh fóna ar a gcuid iarrachtaí an dara teanga a fhoghlaim.
<i>Béarlóir</i>	Cainteoir Béarla nach bhfuil inniúil ar an nGaeilge a labhairt agus nach bhfuil i mbun iarrachta le hí a fhoghlaim.

TÁBLA 2.3: CAINTEOIRÍ GAEILGE/BÉARLA DE RÉIR CATAGÓIRE, BUNAITHE AR CHÚLRA TEANGA AN CHAINTEOIRA AGUS AN COMHTHÉACS INAR SHEALBHAIGH SÉ/SÍ AN CUMAS REATHA ATÁ AIGE/AICI SA GHAEILGE.
(Foinse: Ó Giollagáin 2002: 30-32).

Trí úsáid na gcatagóirí seo, léiríonn staidéar Uí Ghiollagáin go bhfuil cothromaíocht idir líon na gcainteoirí dúchais Gaeilge agus na mBéarlóirí i Ráth Chairn: tuairim is 29% (Ó Giollagáin 2002: 33) den phobal sa dá phríomhchatagóir seo, agus gur comhchainteoirí Gaeilge iad 25% eile den phobal. Is cainteoirí leathdhúchais agus foghlaimoirí Gaeilge iad an chuid eile. Léiríodh ina chuid anailíse ar na haoisghrúpaí is óige nach bhfuil ach 36% (Ó Giollagáin 2002: 37) acu ag sealbhú a gcumais sa Ghaeilge i gcomhthéacs an teaghlaigh agus go bhfuil an 64% eile acu ag brath ar thacaíocht institiúideach, an córas oideachais go príomha, chun cumas Gaeilge a shealbhú. Ag leibhéal an teaghlaigh, bhí an Ghaeilge á labhairt mar phríomhtheanga theaghlaigh i 47% de na tithe. Ach, b'ionann na tithe sin ina raibh teaghlaigh óga agus ina raibh an Béarla á labhairt mar phríomhtheanga theaghlaigh agus 34% de thithe an cheantair, i gcomparáid le 19% de thithe an cheantair ina raibh teaghlaigh óga agus ina raibh an Ghaeilge á labhairt mar phríomhtheanga theaghlaigh (Ó Giollagáin 2002: 44). Léiríodh in anailís Uí Ghiollagáin ar theaghlaigh óga Ráth Chairn gur trí Ghaeilge a thógtar an chlann go hiondúil sa chás gur cainteoirí dúchais a bhí sa bheirt tuismitheoirí. Ach ní bhaineann ach 9% de na teaghlaigh óga i Ráth Chairn leis an gcatagóir seo, rud a fhágann nach féidir leis na teaghlaigh seo leo féin pobal Gaeltachta Ráth Chairn a shlánú. Tagann céatadán den chineál céanna, .i. 9%, de na teaghlaigh i Ráth Chairn a labhraíonn an Ghaeilge, ó chúlra neamh-Ghaeltachta, .i. ó thuismitheoirí a d'fhoghlaim an Ghaeilge mar dhara teanga agus a rinne cinneadh a gclann féin a thógáil le Gaeilge. I measc na dteaghlach óg eile, sa chás gur cainteoir dúchais mná a bhí pósta le fear nach as Ráth Chairn ó dhúchas dó tugadh faoi na leanaí a thógáil mar chainteoirí leathdhúchais i 75% de na teaghlaigh a bhí i gceist. Ach níor thángthas ar aon samplaí de seo nuair is é a mhalairt a bhí i gceist, .i. i dteaghlaigh gur cainteoir dúchais é an t-athair agus gur Béarlóir atá sa mháthair, comhchainteoirí nó Béarlóirí a thógtar.

San anailís a rinne Ó Giollagáin (2005) ar phobal Gaeltachta Ros Muc, atá suite 35 míle siar ó Chathair na Gaillimhe, léirítear go bhfuil staid i bhfad níos láidre ag baint le pobal Ros Muc ó thaobh na Gaeilge de ná mar a bhaineann le Ráth Chairn. I Ros Muc bhí leibhéal ardchumais sa Ghaeilge ag 93% den phobal agus is cainteoirí dúchais iad 82%

díobh. Ach nuair a rinneadh anailís ar na figiúirí seo de réir aoisghrúpa, ba léir go bhfuil an Béarla ag teacht chun cinn go láidir mar theanga theaghlaigh i measc sciar suntasach de na teaghlaigh óga – is cainteoirí Béarla iad 44% de na leanaí a bhí in aois réamhscoile. Ina theannta sin, cé gur léiríodh sa staidéar seo gur Gaeilge a bhí á labhairt in 82% de na tithe i Ros Muc agus gur Béarla a bhí á labhairt san 18% eile, ba léir go raibh céatadán na dtithe le teaghlaigh óga ina raibh an Béarla á labhairt níos airde, is é sin 24% de na teaghlaigh seo. Léiríodh sa staidéar seo freisin, go raibh dúshlán bhreise, seachas na dúshlán a bhain le cúrsaí teanga le sárú ag pobal Ros Muc, i bhfianaise an laghdaithe a tháinig ar dhaonra an cheantair. Thit an daonra sa cheantar ó 1,452 in 1911 go dtí 461 in 2002 agus léiríodh i dtaighde Uí Ghiollagáin nach bhfuil na haoisghrúpaí is óige chomh líonmhar sa phobal agus a bheifí ag súil leis i bpobal inbhuanaithe.

Mar a bhí i Ráth Chairn, léiríodh i dtaighde Uí Ghiollagáin gur trí Ghaeilge a bhí na leanaí á dtógáil i Ros Muc sna teaghlaigh sin ar cainteoirí dúchais iad an bheirt tuismitheoirí, ach sna teaghlaigh ar cainteoirí Béarla a bhí i nduine de na tuismitheoirí is ionduíl gurb é an Béarla teanga an tí (cé is moite de dhá eisceacht). Is tátal tábhachtach é seo a thugann le fios go bhfuil claonadh láidir ag tuismitheoirí Gaeltachta a gclann a thógáil le Gaeilge, ach cúlra Gaeltachta a bheith ag an dá pháirtí sa lánúin agus gan cúinsí maolaithe ó thaobh na sochtheangeolaíochta de a bheith i gceist. Ach, ar an lámh eile, sa chás go mbíonn cúlra casta sochtheangeolaíoch ag na tuismitheoirí i dteaghlach Gaeltachta, laghdaítear go mór na seansanna atá ann go mbeidh clann an teaghlaigh ina gcainteoirí gníomhacha Gaeilge.

Cuireann staidéar bonnlíne ar scoileanna bunleibhéal agus dara leibhéal na Gaeltachta a rinne Mac Donnacha *et al.* (2005) faisnéis ar fáil dúinn ar chumas teanga na ndaltaí atá ag freastal ar na scoileanna sin. Chun na tosca teanga éagsúla faoina bhfuil scoileanna Gaeltachta ag feidhmiú a chur san áireamh ina gcuid anailíse, rinne Mac Donnacha *et al.* (2005) na scoileanna a chatagóiriú de réir líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge sa cheantar ina bhfuil an scoil suite (bunaithe ar shonraí ó Dhaonáireamh 2002 maidir leis an gcéatadán daonra a labhraíonn an Ghaeilge go laethúil), mar seo a leanas:

- Catagóir A: Scoileanna atá suite i gceantar ina labhraíonn 70%+ den phobal an Ghaeilge go laethúil. Bhain 30% de na scoileanna agus 28% de na daltaí sa suirbhé leis an gcatagóir seo.
- Catagóir B: Scoileanna atá suite i gceantar ina labhraíonn idir 40% agus 69% den phobal an Ghaeilge go laethúil. Bhain 16% de na scoileanna agus 16% de na daltaí sa suirbhé leis an gcatagóir seo.
- Catagóir C: Scoileanna atá suite i gceantar ina labhraíonn níos lú ná 39% den phobal an Ghaeilge go laethúil. Bhain 53% de na scoileanna agus 56% de na daltaí sa suirbhé leis an gcatagóir seo.

Tugann a gcuid anailíse ar chumas agus ar phatrúin teanga na ndaltaí i scoileanna Gaeltachta léargas dúinn ar staid na Gaeilge sna cineálacha éagsúla pobal teanga atá cuimsithe laistigh de theorainneacha oifigiúla na Gaeltachta ag tús na haoise seo. I gcás na scoileanna atá i gCatagóir C, mar shampla, thuairiscigh na príomhoidí nach raibh ‘Gaeilge líofa’ ach ag 2% de na leanaí a bhí ag freastal ar rang na naíonán beag (Mac Donnacha *et al.* 2005: 43). Má ghlactar leis gur léiriú réasúnta cruinn an céatadán daltaí atá ag freastal ar na scoileanna i gCatagóir C (56% de na daltaí) ar an gcéatadán de dhaltáí scoile na Gaeltachta atá ina gcónaí i bpobail ar pobail labhartha Bhéarla i ndáiríre iad, is cosúil go bhfuil leath de dhaonra na Gaeltachta ar a laghad ina gcónaí anois i bpobail nach bhfuil mórán difir idir iad agus an chuid eile den tír, chomh fada agus a bhaineann sé le cúrsaí teanga de.

Is mó de chúis inní, áfach, an fhaisnéis chéanna do na scoileanna i gCatagóir A, .i. na scoileanna sin atá suite sna ceantair Ghaeltachta is láidre, a léiríonn nach bhfuil ‘Gaeilge líofa’ ach ag 43% de na daltaí atá i gceist (Mac Donnacha *et al.* 2005: 41). Tugann an fhaisnéis seo le fios go bhfuil na patrúin teanga a d’aimsigh Ó Giollagáin i Ráth Chairn agus i Ros Muc (Ó Giollagáin 2002 agus 2005) le fáil go forleathan sna pobail Ghaeltachta is láidre dá bhfuil fágtha agus go bhféadfadh os cionn a leath de na teaghlaigh sna ceantair Ghaeltachta is láidre a bheith ag tógáil a gclainne le Béarla. Tacaíonn an fhaisnéis seo, freisin, le tátail Uí Ghliasáin (1990) go bhfuil an teanga anois

faoi bhagairt fiú sna ceantair Ghaeltachta is láidre agus go bhfuil an t-aistriú teanga ó Ghaeilge go Béarla faoi lánseol sna pobail seo freisin.

Soláthraíonn Mac Donnacha *et al.* (2005) faisnéis faoi líon na ndaltaí atá ag freastal ar scoileanna Gaeltachta agus a rugadh nó a tógadh lasmuigh den Ghaeltacht – 26% i gcás daltaí bunscoile (Mac Donnacha *et al.* 2005: 28) agus 23% i gcás daltaí iarbhunscoile (Mac Donnacha *et al.* 2005: 78). Tacaíonn an fhaisnéis seo le tátail Uí Riagáin (1997), Hindley (1990) agus Uí Ghiollagáin (2002) atá luaite thuas againn, go mbíonn tionchar as cuimse ag an gcineál imircigh atá ag bogadh isteach sa Ghaeltacht ar chomhdhéanamh sochtheangeolaíoch theaghlaigh óga na Gaeltachta.

Is léir go bhfuil dúshláin mhóra shochtheangeolaíocha le sárú ag scoileanna Gaeltachta, ach is mó fós na dúshláin seo, dar le Mac Donnacha *et al.* (2005) de bharr nach bhfuil soláthar sásúil déanta ag na húdaráis oideachais chun scoileanna Gaeltachta a chumasú le dul i ngleic leis na dúshláin atá i gceist – áirítear sa soláthar seo: acmhainní breise agus polasaí náisiúnta do scoileanna Gaeltachta a chlúdóidh na príomhcheisteanna oideachais agus sochtheangeolaíocha a mbíonn ar scoileanna dul i ngleic leo ó lá go lá (Mac Donnacha *et al.* 2005: 124-26). Tá an cheist níos casta fós de bharr cuid de na cinntí pleanála a rinne na húdaráis oideachais san am a caitheadh, trí scoileanna a bhí laistigh den Ghaeltacht a chomhnascadh le scoileanna a bhí lasmuigh den Ghaeltacht, gan soláthar sásúil a dhéanamh do riachtanais teanga na Gaeltachta. Mar thoradh air sin, tá 18% de na daltaí atá ag freastal ar scoileanna dara leibhéal sa Ghaeltacht ina gcónaí lasmuigh den Ghaeltacht (Mac Donnacha *et al.* 2005: 79) agus a bhformhór, glactar leis, ag fáil a gcuid bunoidreachais trí Bhéarla, rud a fhágann gur deacair do na scoileanna dara leibhéal atá i gceist feidhmiú go héifeachtach trí mheán na Gaeilge ar chor ar bith. Tá tionchar an mheascáin shochtheangeolaígh seo ar na patrúin úsáide teanga i scoileanna Gaeltachta soiléir – níor thuairiscigh ach 46% de na bunscoileanna agus 26% de na hiarbhunscoileanna gur úsáid a gcuid daltaí ‘níos mó Gaeilge ná Béarla’ ina gcuid caidrimh laethúla i dtimpeallacht na scoile (Mac Donnacha *et al.* 2005: 46 agus 97).

Léirigh Mac Donnacha *et al.* (2005: 124) go raibh ag éirí leis an gcóras oideachais sa Ghaeltacht tacaíocht institiúideach a chur ar fáil a chuireann ar chumas daltaí Gaeltachta a thagann ó chúlra baile Béarla cumas maith a bhaint amach sa Ghaeilge, ach nach raibh ag éirí leo cainteoirí gníomhacha Gaeilge a dhéanamh de dhaltaí na Gaeltachta – an rud ar thagair CILAR dó mar ‘the propensity for use of the language.’ Tugann an fhaisnéis seo le fios go bhfuil an ghlúin reatha de leanaí Gaeltachta atá á dtógáil le Gaeilge rannpháirteach i bpróiseas oideachais arb ionann é agus próiseas sóisialaithe scoilbhunaithe atá claonta i dtreo úsáid an Bhéarla. Treisítear tionchar an phróisis sóisialaithe seo de bharr na daltaí a bheith go mór i dtuilleamaí an Bhéarla chun dul chun cinn acadúil a dhéanamh, de thoradh na n-easnamh a bhaineann le soláthar na n-acmhainní teagaisc i nGaeilge i scoileanna bunleibhéil agus dara leibhéal na Gaeltachta. Is fadhb faoi leith é seo ag leibhéal na hArdteistiméireachta, áit nach bhfuil téacsleabhair Ghaeilge in úsáid ach in 18% de na seisiúin ranga sna scoileanna dara leibhéal atá suite sna ceantair Ghaeltachta is láidre (Mac Donnacha *et al.* 2005: 109).

2.3 TÁTAL

Léiríodh thuas i gCaibidil 1 gur socraíodh an limistéar Gaeltachta i 1956 d’fhonn bonn reachtúil a chur faoin gceantar feidhme a bheadh ag scéimeanna na Roinne, seachas chun sainiú reachtúil a dhéanamh ar na limistéir ina raibh an Ghaeilge in uachtar mar theanga theaghlaigh agus phobail ag an am sin. Sa chomhthéacs sin, chuimsigh na teorainneacha mar a leagadh síos iad limistéir ina raibh an Ghaeilge in uachtar iontu mar theanga phobail agus limistéir eile a raibh tréithe na Breac-Ghaeltachta le sonrú iontu. Ní dhearnadh aon idirdhealú i bhforálacha an Achta féin idir an dá chineál limistéir seo, agus mar thoradh air sin, tá cuid mhaith den phlé agus fiú cuid den taighde a rinneadh sna blianta ó shin fréamhaithe sa tuiscint gur bhain coincheap na ‘Gaeltachta oifigiúla’ le haonad teangeolaíoch aonchineálach amháin.

Sa chomhthéacs seo agus in ainneoin an chuir agus an chúitimh a bhain le sainiú a dhéanamh ar cheantar feidhme na Roinne i 1956, is féidir a rá gur tháinig formhór na dtoghrann agus na bpáirt-toghrann a áiríodh sa Ghaeltacht reachtúil i 1956 agus arís i

1967, i 1974 agus i 1982 leis na critéir a leag Coimisiún na Gaeltachta 1926 síos mar shlata tomhais d'aitheantas mar cheantair Bhreac-Ghaeltachta agus Fhíor-Ghaeltachta, .i. go mbeadh 25% den phobal ina gcainteoirí Gaeilge. Níl mar thomhas againn air seo, ar ndóigh, ach fianaise fhaisnéis chumais sa Ghaeilge na nDaonáireamh ón tréimhse sin, agus faoi 1956 bhí fianaise ar fáil nár fheil modhanna oibre daonáirimh chun measúnú a dhéanamh ar chúinsí teanga pobail ag an leibhéal áitiúil. Ina theannta sin, faoi lár na gcaogaidí chuimsigh an fhaisnéis daonáirimh maidir le cumas sa Ghaeilge i measc an phobail cainteoirí gníomhacha Gaeilge agus daoine a shealbhaigh cumas sa Ghaeilge ón gcóras oideachais ach nár chainteoirí gníomhacha Gaeilge iad. Is gá a rá freisin, áfach, gur ar éigean a bhí aon mheicníocht eile ar fáil don Státchóras sa tréimhse sin chun fairsinge na Gaeltachta a mheas go teangeolaíoch.

Tugann an taighde a rinneadh ó thús na seachtóidí ar aghaidh le fios go raibh na patrúin teanga sna ceantair Fhíor-Ghaeltachta réasúnta seasmhach suas go dtí tús na seachtóidí nó mar sin, ach as sin ar aghaidh tá fianaise ann go bhfuil an t-aistriú teanga i dtreo an Bhéarla imithe i dtreis fiú sna ceantair seo (Ó Gliasáin 1990; Mac Donnacha *et al.* 2005). Dheimhnigh an taighde go bhfuil difríochtaí móra le sonrú i bpatrúin teanga na limistéar éagsúil Gaeltachta. Bhí fianaise ar fáil faoi thús na n-ochtóidí gur chuimsigh na limistéir Ghaeltachta trí chineál pobal teanga – go raibh an Ghaeilge in uachtar i 30% de na pobail, gur pobail labhartha Béarla a bhí i 25% acu, agus gur pobail dhátheangacha ina raibh úsáid an Bhéarla ag teacht i dtreis a bhí sa chuid eile (Ó Riagáin 1997). Cé nach féidir comparáid dhíreach a dhéanamh idir taighde Mhic Dhonnacha *et al.* (2005) agus taighde Uí Riagáin sa chás seo, de bhrí go bhfuil cur chuige agus táscairí éagsúla i gceist, tugann comparáid den chineál sin léargas éigin dúinn ar an athrú atá tagtha ar phatrúin teanga na bpobal éagsúil seo sa tréimhse ó thús na n-ochtóidí sa chéad seo caite go dtí tús an chéid seo. Thabharfadh an chomparáid gharbh sin le fios go bhfuil céatadán na bpobal ina bhfuil an Béarla in uachtar méadaithe go dtí 53%, go bhfuil líon na bpobal dátheangach tite go dtí 16%, agus go bhfuil an Ghaeilge in uachtar fós i 30% de na pobail. Is léir áfach, go bhfuil an Béarla ag fáil an lámh in uachtar sna haoisghrúpaí is óige sna limistéir sin freisin sa mhéid is nár tuairiscíodh ach Gaeilge líofa a bheith ag 43% de dhaltaí ranganna na naíonán beag sna pobail Ghaeilge seo.

Léirítear i dtaighde CILAR agus Ó Riagáin (1997) go raibh an t-aistriú teanga seo i dtreo an Bhéarla á thiomáint ag an dinimic shóisialta a bhain leis an gcaidreamh a bhí ag pobal na Gaeltachta leis na gréasáin réigiúnda, náisiúnta agus idirnáisiúnta lena mbaineann siad agus a fheidhmíonn, den chuid is mó, trí Bhéarla – dinimic a d’imir tionchar ar chomhdhéanamh sochtheangeolaíoch an phobail. Toradh amháin a bhíonn ar an imoibriú sóisialta seo ná go bhfágann cainteoirí Gaeilge an Ghaeltacht le cur fúthu in áiteanna eile agus go mbogann daoine ar bheagán Gaeilge nach cainteoirí gníomhacha Gaeilge iad isteach sa Ghaeltacht.

I gcás cuid de na limistéir Ghaeltachta, tá fianaise ar an athrú seo i gcomhdhéanamh dhaoine na Gaeltachta le feiceáil go soiléir sna figiúirí daonáirimh. [Bhí cónaí ar 90,048 duine sa Ghaeltacht in 2002 (Tábla 2.4).] Tháinig meath ar dhaoine iomlán na Gaeltachta suas go 1971 ach ó shin i leith tá sé ag méadú go rialta. Laistigh de na figiúirí iomlána, áfach, tá difríochtaí móra ann idir limistéir áirithe agus limistéir eile. Mar shampla, sa tréimhse idir 1971 agus 2002 tháinig méadú 90%, 78% agus 68% ar dhaoine iomlán na Gaeltachta na Gaillimhe, na Mí agus Phort Láirge, faoi seach. Bheifí ag súil gurb ionann an méadú seo agus Béarlóirí (den chuid is mó) ag bogadh isteach sna limistéir Ghaeltachta atá i gceist. Sa tréimhse céanna tháinig laghdú 19% ar dhaoine iomlán na Gaeltachta Mhaigh Eo agus bheifí ag súil gurb ionann an laghdú sin agus laghdú i líon na cainteoirí Gaeilge sna limistéir sin. Fágann na hathruithe sin go bhfuil ceantair áirithe Ghaeltachta anois ann a bhfuil sciar suntasach den phobal atá ina gcónaí iontu nach de bhunadh na Gaeltachta iad, agus nach bhféadfaí a bheith ag súil sa ghnáthshlí gurbh í an Ghaeilge a bheadh mar phríomhtheanga theaghlaigh agus phobail acu.

Contae	1971	1981	1991	1996	2002	Athrú sa tréimhse 1971-2002	Athrú sa tréimhse idirdhaonáirimh dheireanaigh
Co. Chorcaí	3,269	3,442	3,578	3,591	3,530	261 (8%)	-61 (-1.7%)
Co. Dhún na nGall	23,158	25,704	24,504	24,072	23,728	570 (2.5%)	-344 (-1.4%)
Co. na Gaillimhe	21,204	26,444	32,578	35,983	40,267	19,063 (90%)	4284 (11.9%)
Co. Chiarraí	7,729	8,253	8,116	8,145	8,531	802 (10.4%)	386 (4.7%)
Co. Mhaigh Eo	13,447	13,320	11,868	11,494	10,947	-2,500 (-18.6%)	-547 (-4.8%)
Co. na Mí	895	948	1,256	1,407	1,591	696 (78%)	184 (13%)
Co. Phort Láirge	866	1,391	1,368	1,347	1,454	588 (68%)	107 (7.9%)
Iomlán	70,568	79,502	83,268	86,039	90,048	19,480 (27.6%)	4009 (4.7%)

TÁBLA 2.4. DAONRA NA GCEANTAR GAELTACHTA, 1971-2002

Foinse: Daonáireamh na hÉireann

Tá rudaí éagsúla ag tiomáint na ngluaiseachtaí déimeagrafacha seo. Tá ardú tagtha ar líon na mBéarlóirí atá ina gcónaí i gceantair Ghaeltachta atá gar do bhailte móra (ar nós Chathair na Gaillimhe) mar thoradh ar cheantair uirbeacha na mbailte sin a bheith ag leathnú amach go dtí na ceantair thuithe Ghaeltachta máguaird. Tá sé le sonrú le roinnt blianta anuas go bhfuil ceantair áirithe sa Ghaeltacht a bhfuil tírdhreach breá acu faoi bhrú ag daoine ón taobh amuigh ag ceannach tithe saoire sa cheantar nó ag cur fúthu go fadtéarmach sa cheantar. Agus tá an fhorbairt eacnamaíoch a tharla sa Ghaeltacht ó thús na seachtóidí tar éis daoine gan Béarla a mhealladh le cur fúthu sa Ghaeltacht chun tairbhe a bhaint as na deiseanna nua fostaíochta atá curtha ar fáil dóibh ansin. Ach is léir, freisin, ó thaighde Uí Riagáin go n-eascaíonn athruithe i gcomhdhéanamh sochtheangeolaíoch phobal na Gaeltachta as athruithe i ndinimic shóisialta an phobail nach léirítear go follasach sna figiúirí daonáirimh – mar shampla, daoine a bheith ag pósadh isteach agus daoine ón nGaeltacht féin a bheith ag filleadh abhaile tar éis a bpósta agus Béarla mar theanga theaghlaiigh acu.

Ní hé amháin go bhfuil comhdhéanamh sochtheangeolaíoch na Gaeltachta ag athrú, ach tá fianaise ann go bhfuil céatadán níos airde de na Béarlóirí atá tar éis bogadh isteach sa

Ghaeltacht le fáil i measc teaghlaigh óga/líonta óga tí na Gaeltachta (Ó Riagáin 1997; Ó Giollagáin 2002 agus 2005). Léiríonn Mac Donnacha *et al.* (2005) go dtagann tuairim is an ceathrú cuid de ghlúin reatha daltaí bunscoile agus iarbhunscoile na Gaeltachta ó chúlra neamh-Ghaeltachta, agus is féidir a bheith ag súil leis nach mbaineann cuid de thuismitheoirí na ndaltaí seo le cúlra Gaeltachta ach an oiread, i bhfianaise go bhfuil na hathruithe sóisialta atá ag tiomáint na n-athruithe seo i gcomhdhéanamh an phobail ag titim amach le breis agus tríocha bliain, ar a laghad, faoin am seo. Thabharfadh taighde Uí Ghiollagáin (2002 agus 2005) agus Mhic Dhonnacha *et al.* (2005) le fios gurb é an toradh sochtheangeolaíoch a bhíonn ar rannpháirtíocht cainteoirí Béarla den chineál seo i ngnáthphróisis sóisialaithe phobal na Gaeltachta – trí phósadh le cainteoirí Gaeilge agus/nó tríd an gcóras scolaíochta, mar shampla – ná treisiú a dhéanamh ar na cúinsí a spreagann agus a thacaíonn le húsáid an Bhéarla mar ghnáth-theanga chumarsáide agus chaidrimh an phobail.

Cé go n-eascraíonn an treisiú atá á dhéanamh ar na cúinsí a spreagann agus a thacaíonn le húsáid an Bhéarla, go príomha, as an athrú ar chomhdhéanamh sochtheangeolaíoch an phobail, is cosúil go bhfuil an córas oideachais sa Ghaeltacht ag tacú leis. De réir thuairisc Mhic Dhonnacha *et al.* (2005), tá an Béarla fréamhaithe go láidir anois mar mheán teagaisc agus mar mheán caidrimh i sciar suntasach de bhunscoileanna agus d'iarbhunscoileanna na Gaeltachta. Thabharfadh sé seo le fios go bhfuil córas oideachais na Gaeltachta (i bhfocail CILAR: 258), 'passively acquiescent [in supporting] existing linguistic trends' mar thoradh ar pholasáí oideachais a dhéanann neamhaird de thionchar an phróisis sóisialaithe atá ina chuid lárnach den phróiseas scolaíochta, agus, sa ghnáthshlí, próiseas a threisiú an mhórtéanga chun aimhleasa mhiontéanga an phobail muna ndéanfar é a bhainistiú go cúramach. Nuair a fhreastalaíonn leanaí ar cainteoirí Béarla iad ar scoil Ghaeltachta bíonn tionchar láithreach acu ar noirm téanga na scoile sin, de bharr gurb é an claonadh a bhíonn i measc cainteoirí dúchais Gaeilge na scoile, idir dhaltaí agus mhúinteoirí, ná iompú ar an mBéarla chun freastal orthu. Is minic gurb é an toradh a bhíonn air seo ná gurb é an Béarla a bhíonn in uachtar sna próisis sóisialaithe scoilbhunaithe – na próisis sóisialaithe a bhunaíonn agus a bhunaíonn na nósmaireachtaí labhartha a bhíonn ag daoine óga Gaeltachta lena n-aoisghrúpa féin. Sa

bhreis air sin, tá aos óg na Gaeltachta go mór i dtuilleamaí an Bhéarla mar theanga rochtana ar an bhfaisnéis oideachasúil téacsbhunaithe atá de dhíth orthu (.i. na téacsleabhair Bhéarla atá in úsáid i bhformhór na ranganna i scoileanna na Gaeltachta) agus mar thoradh ar uileláithreach an Bhéarla ina ngnáthshaol tríd an éisteacht a thugann siad do na meáin chumarsáide agus an plé a bhíonn acu leis an idirlíon agus gníomhaíochtaí ríomhbhunaithe eile.

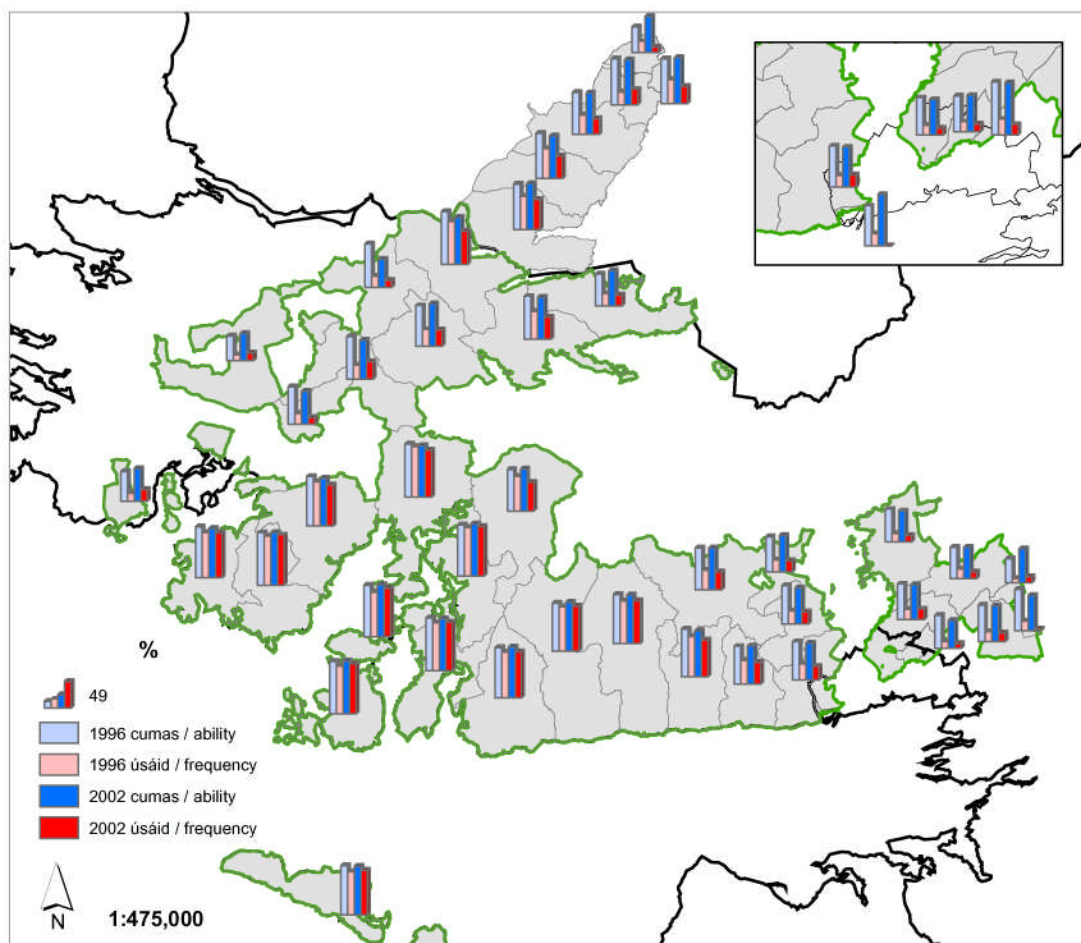
Tá impleachtaí móra ag na fíricí seo d'inhuanaitheacht na Gaeltachta mar cheantar teanga faoi leith sna glúine atá amach romhainn. Tá géarghá mar sin le tuiscint níos fearr a fháil ar na patrúin teanga atá i réim i measc aos óg na Gaeilge – .i. an labhraíonn siad an Ghaeilge, cén uair a labhraíonn siad an Ghaeilge agus cé leis a labhraíonn siad an Ghaeilge. Déanfar tuilleadh cíortha ar na ceisteanna seo i gCaibidil 3 (san anailís staitistiúil ar an bhfaisnéis theangeolaíoch daonáirimh) agus i gCuid 4 (san anailís ar an suirbhé ar dhaoine óga Gaeltachta).

Léirítear san fhaisnéis theangeolaíoch ó Dhaonáirimh 1996 agus 2002 (Léaráidí 2.2–2.6) cuid de na ceisteanna agus de na patrúin atá tugtha chun solais sa taighde a bhfuil tagairt déanta dóibh thuas. Músclaíonn an easpa comhréire idir cumas sa Ghaeilge agus úsáid laethúil na teanga atá le fáil sa dá Dhaonáireamh seo ceist faoi luach fhaisnéis chumais an Daonáirimh mar shlat tomhais chun téagar pobal teanga a mheas. Léiríonn sé freisin, ach ar bhealach eile, go bhfuil barántúlacht ag baint le tátal na Príomh-Oifige Staidrimh (POS 1956: 12 agus 32) nár sholáthair an fhaisnéis chumais a bhí ar fáil sa Daonáireamh slat tomhais sách cruinn ná léiritheach ar staid ná téagar sochtheangeolaíoch pobail. Mar a chonacthas thuas, d'eascair an tátal seo as an tuarascáil athbhreithnitheach a rinne POS ar an taighde a tionscnaíodh ag an am ar mhaithe le faisnéis a chur ar fáil don Stát d'fhonn na teorainneacha Gaeltachta a leagan amach i 1956. Ní cosúil, áfach, gur scaipeadh éirim na tuarascála seo mórán lasmuigh den Státchóras, ná lasmuigh den POS féin ag an am sin, agus cé is moite de thorthaí SLG, ba theoranta iad na foinsí faisnéise a bhí ar fáil don Státchóras i dtaobh na Gaeilge sa Ghaeltacht go dtí gur lorgaíodh faisnéis faoi úsáid na Gaeilge sa Daonáireamh i 1996. Chuir an easpa faisnéise seo laincis ar an Státchóras ina

chuid iarrachtaí teacht ar thuiscintí níos cruinne ar an dinimic theanga agus phobail a bhí agus atá ag tiomáint an aistrithe teanga go Béarla sna pobail éagsúla Ghaeltachta.

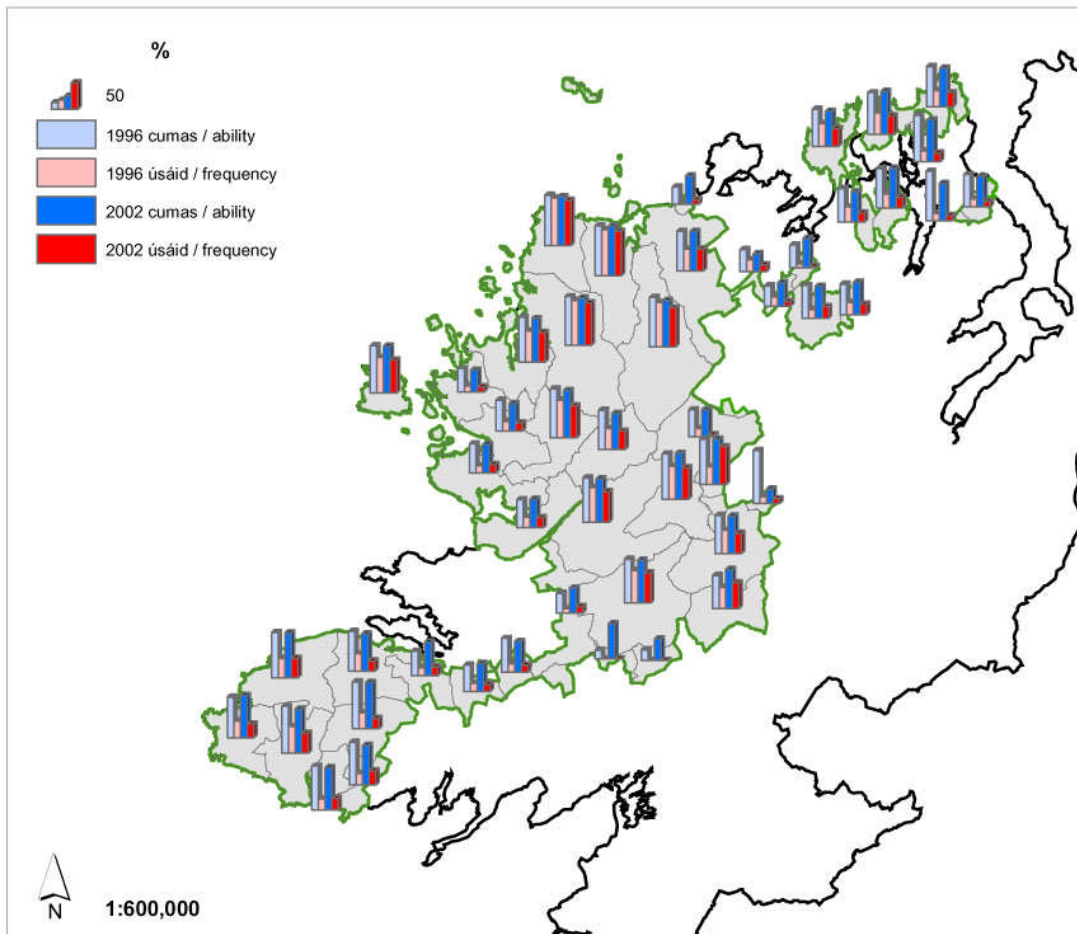
Cuireann an fhaisnéis bhreise, atá ar fáil ó Dhaonáireamh 1996 i leith, lenár gcumas anailís níos iomláine a dhéanamh anois ar na cúinsí teanga atá i réim sa Ghaeltacht. Is léir ón bhfaisnéis chumais, go dtuairiscítear cumas forleathan sa Ghaeilge i measc an phobail i ngach limistéar Gaeltachta sa Daonáireamh. Tagann sé seo le tuairisc Mhic Dhonnacha *et al.* (2005) a léirigh go raibh an córas oideachais sa Ghaeltacht ag cur ar chumas na ndaltaí a tháinig ó chúlra Béarla Gaeilge a shealbhú agus go raibh Gaeilge líofa, Gaeilge mhaith nó Gaeilge mheasartha ag 90% de dhaltaí na Gaeltachta ina mbliain deiridh iarbhunscolaíochta. Ar an lámh eile, léirítear san fhaisnéis úsáide atá curtha i láthair sna léaráidí thíos difríochtaí suntasacha sna patrúin úsáide Gaeilge sna limistéir éagsúla Ghaeltachta. Ina theannta sin, tá sé le sonrú ón gcomparáid idir an fhaisnéis chumais agus úsáide atá curtha i láthair thíos go bhfuil limistéir áirithe Ghaeltachta, mar shampla cuid de Dheisceart Chonamara agus Oileáin Árann, Iarthuaisceart Dhún na nGall agus cuid d'Iarthar Duibhneach, ina bhfuil an ráta cumais agus úsáide ard agus ag teacht réasúnta gar dá chéile. Thabharfadh sé seo le fios gurb iad seo na príomhlimistéir ina bhfuil an Ghaeilge fós in uachtar mar theanga phobail iontu, sa mhéid is gur cosúil ón bhfaisnéis daonáirimh go bhfuil formhór na ndaoine a bhfuil an Ghaeilge acu sna limistéir sin ag labhairt na Gaeilge go laethúil.

Déanfar anailís níos iomláine ar an bhfaisnéis daonáirimh sin i gCaibidil 3 chun idirdhealú níos beachte a dhéanamh idir na limistéir sin ina bhfuil an Ghaeilge in uachtar iontu agus limistéir nach iad a bhfuil comhthéacsanna eile teanga i réim iontu.

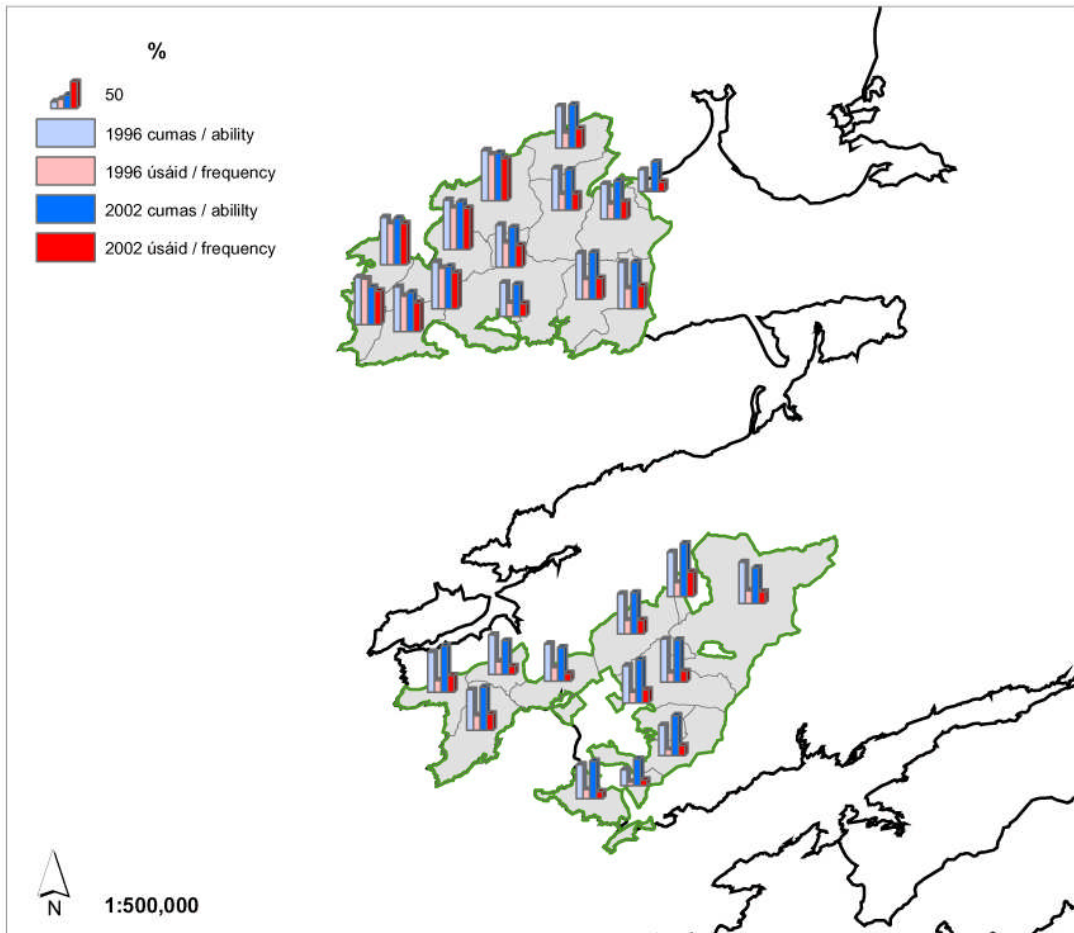
NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
 © Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
 An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 2.2: COMPARÁID IDIR CUMAS AGUS ÚSÁID NA GAEILGE I LIMISTÉAR GAELTACHTA NA GAILLIMHE: DAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002. (Tugann an maide bándearg (ar chlé) céatadán cumais sa Ghaeilge ó Dhaonáireamh 1996 agus an maide dearg an céatadán cumais do 2002. Léiríonn an maide gorm éadrom céatadán na gcainteoirí laethúla do 1996 agus an maide dúghorm (ar dheis) céatadán na gcainteoirí laethúla do 2002. Léiríonn an bosca ar thaobh na lámhe deise an fhaisnéis ó cheantar Chathair na Gaillimhe.)

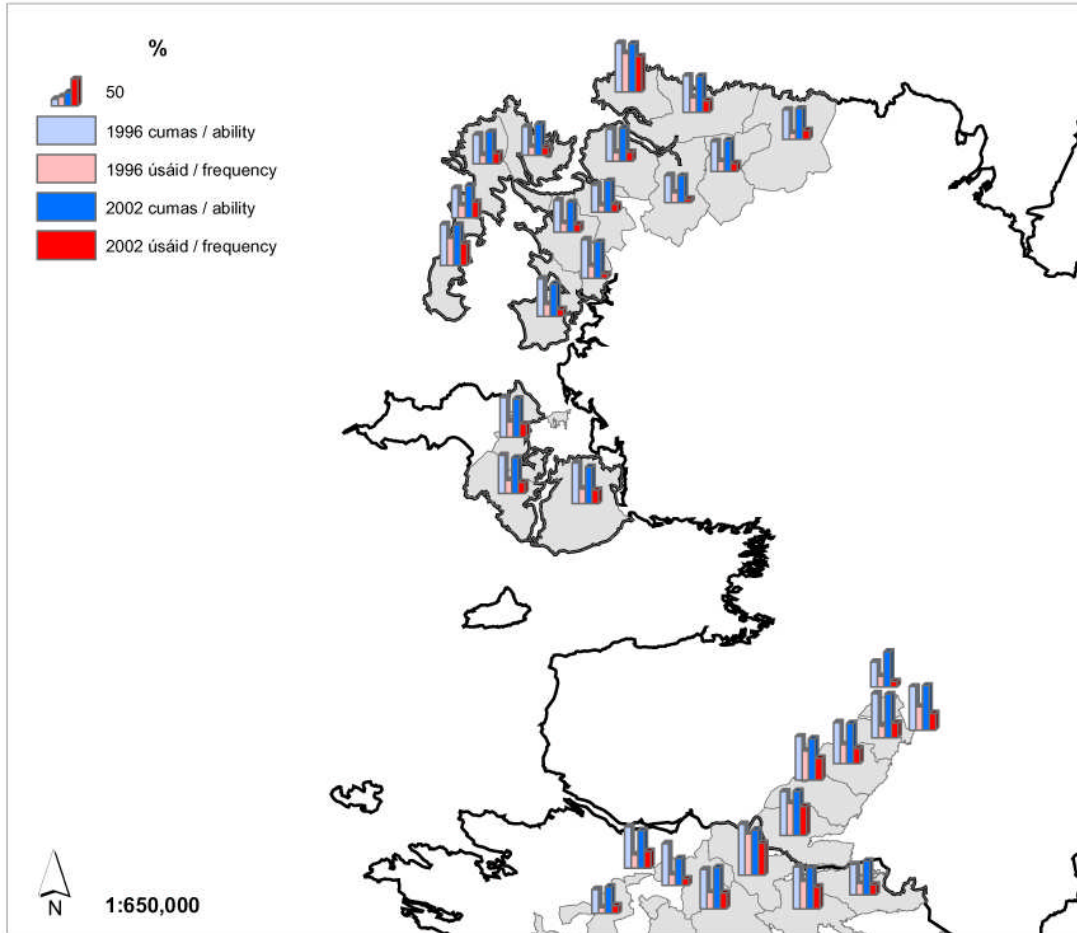
NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
 © Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
 An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 2.3: COMPARÁID IDIR CUMAS AGUS ÚSÁID NA GAEILGE I LIMISTÉAR GAELTACHTA DHÚN NA NGALL: DAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002. (Tugann an maide bándearg (ar chlé) céatadán cumais sa Ghaeilge ó Dhaonáireamh 1996 agus an maide dearg an céatadán cumais do 2002. Léiríonn an maide gorm éadrom céatadán na gcainteoirí laethúla do 1996 agus an maide dúghorm (ar dheis) céatadán na gcainteoirí laethúla do 2002.)

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
 © Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
 An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

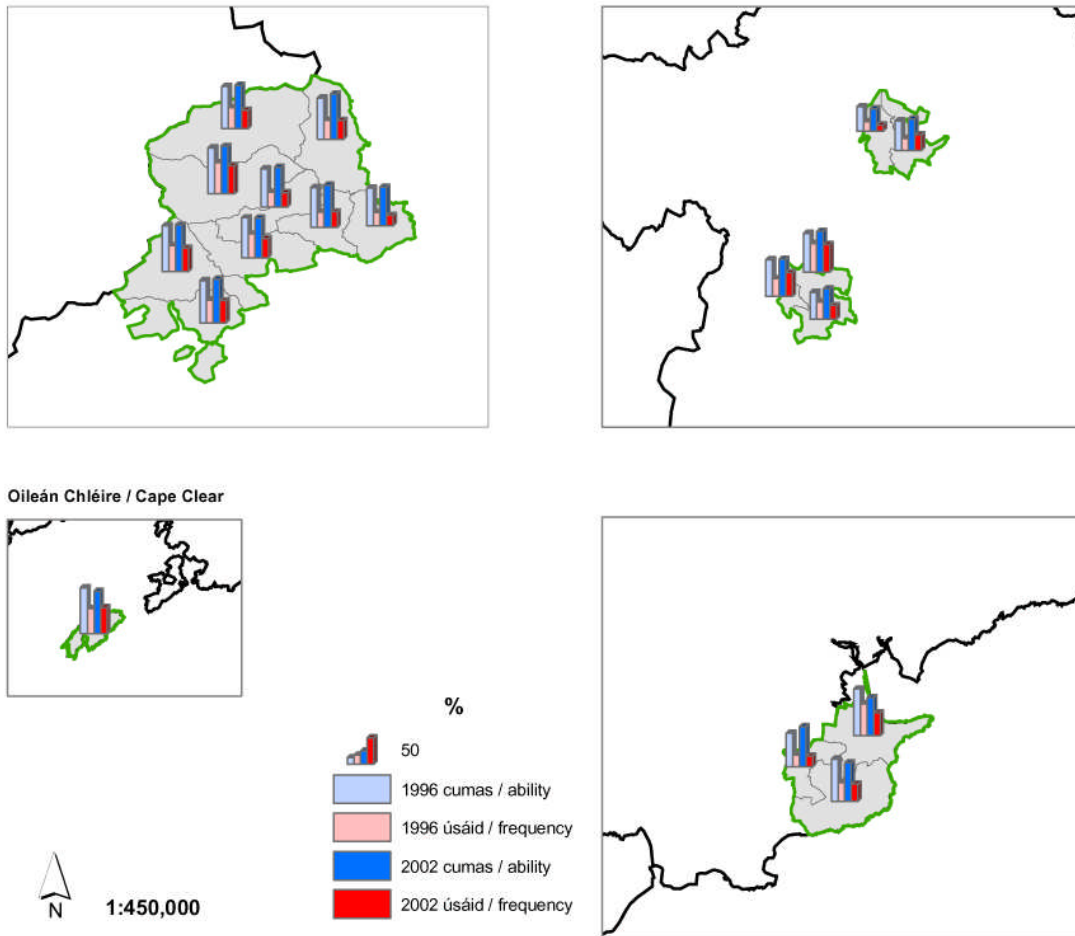
LÉARSCÁIL 2.4: COMPARÁID IDIR CUMAS AGUS ÚSÁID NA GAEILGE I LIMISTÉAR GAELTACHTA CHIARRAÍ: DAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002. (Tugann an maide bándearg (ar chlé) céatadán cumais sa Ghaeilge ó Dhaonáireamh 1996 agus an maide dearg an céatadán cumais do 2002. Léiríonn an maide gorm éadrom céatadán na gcainteoirí laethúla do 1996 agus an maide dúghorm (ar dheis) céatadán na gcainteoirí laethúla do 2002.)

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252

© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 2.5: COMPARÁID IDIR CUMAS AGUS ÚSÁID NA GAEILGE I LIMISTÉAR GAELTACHTA MHAIGH EO: DAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002. (Tugann an maide bándearg (ar chlé) céatadán cumais sa Ghaeilge ó Dhaonáireamh 1996 agus an maide dearg an céatadán cumais do 2002. Léiríonn an maide gorm éadrom céatadán na gcainteoirí laethúla do 1996 agus an maide dúghorm (ar dheis) céatadán na gcainteoirí laethúla do 2002.)

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
 © Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
 An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 2.6: COMPARÁID IDIR CUMAS AGUS ÚSÁID NA GAEILGE I LIMISTÉIR GHAELTACHTA (DUL AR DEISEAL) CHORCAÍ, NA MÍ AGUS PHORT LÁIRGE: DAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002. (Tugann an maide bándearg (ar chlé) céatadán cumais sa Ghaeilge ó Dhaonáireamh 1996 agus an maide dearg an céatadán cumais do 2002. Léiríonn an maide gorm éadrom céatadán na gcainteoirí laethúla do 1996 agus an maide dúghorm (ar dheis) céatadán na gcainteoirí laethúla do 2002.)

CUID 2

ANAILÍS STAITISTIÚIL CHOMHAIMSEARHA

CAIBIDIL 3

3.0 FAISNÉIS STAITISTIÚIL CHOMHAIMSEARHTHA

Is é aidhm na caibidle seo mionanailís a dhéanamh ar an eolas teangeolaíoch atá ar fáil i nDaonáirimh 1996 agus 2002 agus i Scéim Labhairt na Gaeilge na Roinne Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta, ar mhaithe le cur síos níos beachte a dhéanamh ar staid na teanga sna ceantair éagsúla Ghaeltachta.

Tabharfar faoin bhfaisnéis a scagadh de réir na gcéimeanna anailíse seo a leanas:

- faisnéis an Daonáirimh a chur i gcomparáid leis an bhfaisnéis is suntasaí i réimse na teanga atá ag an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta, is í sin Scéim Labhairt na Gaeilge (SLG)
- scagadh a dhéanamh ar fhaisnéis Dhaonáireamh 2002 ina rannóga aoise féachaint an bhfuil seasmhacht san fhaisnéis thar na rannóga éagsúla
- comparáid a dhéanamh idir cainteoirí óga agus fásta
- comparáid a dhéanamh idir faisnéis Dhaonáirimh 1996 agus 2002
- rannú de réir oird a dhéanamh ar na toghranna Gaeltachta féachaint an féidir patrúin a aimsiú i ndáileadh na gcainteoirí laethúla agus catagóirí ceantair maidir le húsáid na Gaeilge a aithint
- anailís a dhéanamh ar an bhfaisnéis Ghaeltachta i gcomhthéacs an eolais shocheacnamaígh a bhailítear don Daonáireamh
- anailís a dhéanamh ar an bhfaisnéis Ghaeltachta i gcomhthéacs an eolais faoi chúlra oideachais an duine a bhailítear don Daonáireamh
- gaisneas a bhaint as an eolas staitistiúil seo ar fad d'fhonn comhthéacs a chur ar fáil don obair pháirce agus iarrachtaí tosaigh a dhéanamh leis an nGaeltacht theangeolaíoch a aithint, a shainiú agus a chur i gcomparáid leis an limistéar Gaeltachta a bhfuil feidhm statúideach chomhaimseartha leis.

3.1 DAONÁIREAMH 2002: CUMAS SA GHAEILGE AGUS CAINTEOIRÍ LAETHÚLA GAEILGE

Tugann an anailís tosaigh ar thorthaí Dhaonáireamh 2002 a chuireann faisnéis ar fáil a bhaineann le cumas sa Ghaeilge agus le cainteoirí laethúla Gaeilge le fios go bhfuil trí cheantar sa Ghaeltacht ina dtuairiscítear go bhfuil cumas sa Ghaeilge agus úsáid na Gaeilge ag leibhéal ard i measc an phobail iontu. Feictear ráta ard (>70%) san fhaisnéis chumais agus san fhaisnéis ar líon na gcainteoirí laethúla in iarthuaisceart Cho. Dhún na nGall, i ndeisceart Chonamara, i gCois Fharráige agus ar Oileáin Árann i gCo. na Gaillimhe, agus in iarthuaisceart Chorca Dhuibhne i gCiarraí. Aithnítear ón scagadh bunúsach céatadánach seo ceantair eile a bhfuil an leibhéal úsáide sa réimse meánach iontu agus is spéisiúil go bhfuil claonadh le haithint sna ceantair seo a shonraíonn nach bhfuil an fhaisnéis chumais agus an fhaisnéis ar chainteoirí laethúla na Gaeilge i gcomhréir chomh mór sin le chéile iontu agus atá sna ceantair thuas luaite. Sna ceantair mheánacha seo atá faoi bhun ráta 70% de chainteoirí laethúla Gaeilge agus os cionn 40%, áirítear iardheisceart Chorca Dhuibhne, an Ghaeltacht Láir i gCo. Dhún na nGall, codanna d'Iorras i gCo. Mhaigh Eo, de Dhúiche Sheoigheach i gCo. na Gaillimhe, de cheantar Mhúscraí agus Oileán Chléire i gCorcaigh, toghroinn amháin i nGaeltacht Phort Láirge agus dhá cheann i nGaeltacht na Mí. Tá ceantair eile sa Ghaeltacht a bhfuil faisnéis chumais ag ráta réasúnta ard acu ach go bhfuil an leibhéal úsáide ag leibhéal íseal iontu. Mheabhródh an easpa coibhnis seo go bhfuil úsáid na Gaeilge sa phobal go mór faoi bhrú ina leithéid de cheantar.

3.2 FAISNÉIS SCÉIM LABHAIRT NA GHAEILGE

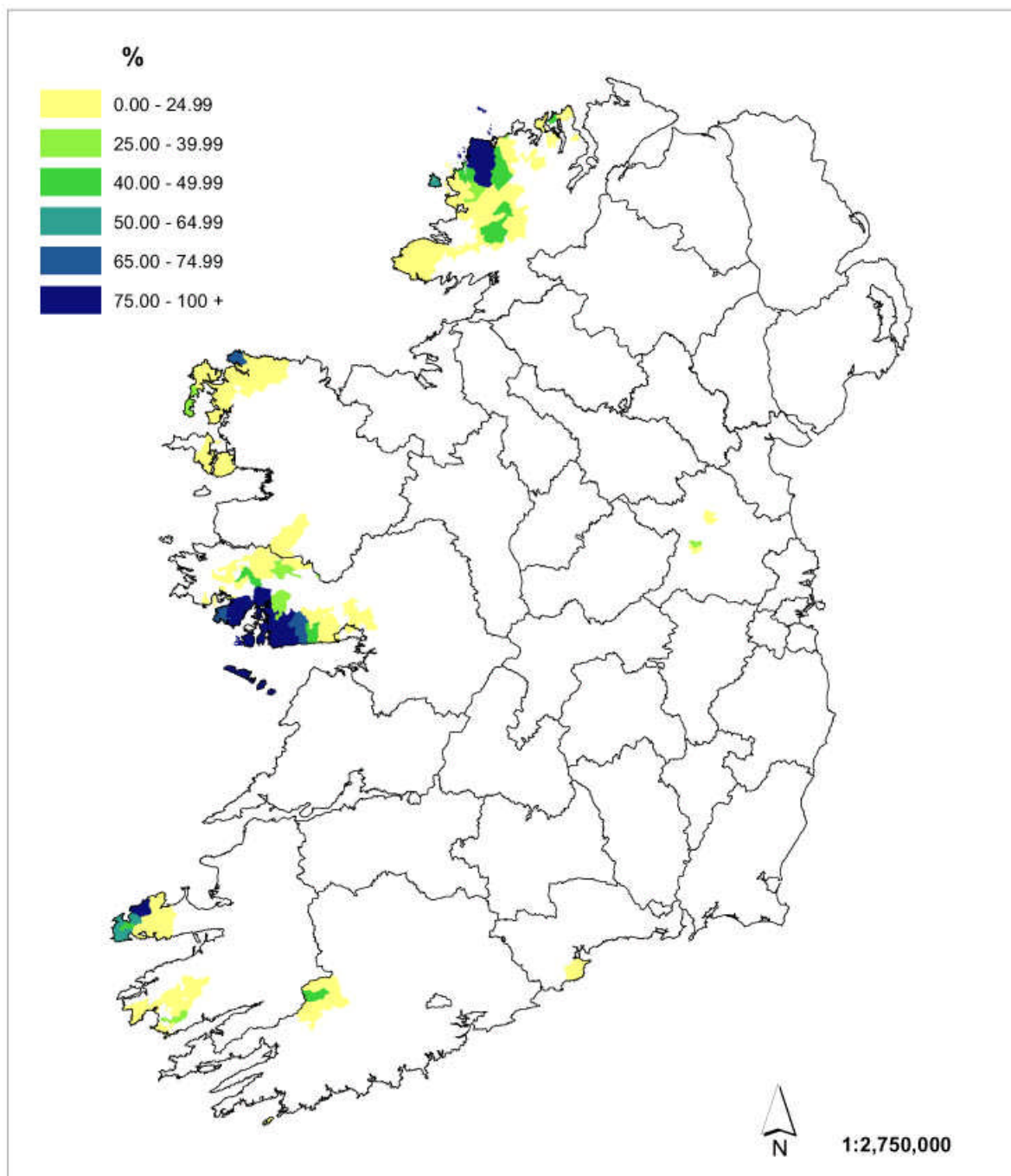
Iarradh ar an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta na staitistí atá acu i dtaobh Scéim Labhairt na Gaeilge (SLG) ón mbliain 1993/4 i leith a chur ar fáil don tionscnamh seo. Cuirtear an t-eolas ar fad a bhaineann leis an mbliain is deireanaí .i. 2003/4 ar fáil in Aguisín 5 agus léirítear an fhaisnéis faoin líon a ghnóthaigh an deontas iomlán faoin scéim do na blianta roimhe sin san aguisín céanna.

Lorgaíodh an t-eolas sa Daonáireamh maidir le líon na dteaghlach ina bhfuil páistí idir 6 bliana agus 18 mbliana atá i ngach toghroinn Ghaeltachta ar mhaithe le bunuimhir

anailíse a chur ar fáil. Tá faisnéis na léarscáileanna thíos bunaithe ar líon na dteaghlach a ghnóthaigh deontas iomlán faoin scéim in 2003/4 mar chéatadán de líon na dteaghlach iomlán sa toghroinn a bhfuil páiste/í sa réimse aoise cuí acu. Tabharfar faoi deara nach féidir comparáid ghlan a dhéanamh idir faisnéis an Daonáirimh agus faisnéis ó SLG i ngeall go mbaineann an fhaisnéis is comhaimseartha atá ar fáil le Daonáireamh 2002 agus go bhfuil faisnéis SLG don bhliain 2003/4 á scagadh anseo. Feictear go bhfuil corrtoghroinn ag tarraingt ar ráta 100%, nó os a chionn, rud a thabharfadh le fios go bhfuil an modh oibre a chleachtar anseo ag cur cuma bhoilscithe ar thorthaí SLG le hais fhaisnéis an Daonáirimh. Tá slat tomhais chomparáideach atá úsáideach á cur ar fáil, mar sin féin, toisc go gcuirtear an modh oibre céanna i bhfeidhm ar gach toghroinn.

3.2.1 AN FHIANAISE THEANGEOLAÍOCH A LÉIRÍTEAR I BHFAISNÉIS SLG

Tabharfar faoi deara sna léarscáileanna contae ar fhaisnéis SLG thíos (léarscáileanna 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6) go bhfuil ráta céatadánach níos airde ag an bhfaisnéis SLG i gcomparáid le faisnéis na gcainteoirí laethúla i gcás cuid bheag de na toghranna. In ainneoin gan an chomparáid a bheith go hiomlán slán i ngeall ar an mbearna bheag ama idir tréimhse bhailithe an dá chineál faisnéise, léiríonn an chomparáid idir SLG agus líon na gcainteoirí laethúla gur cosúil go bhfuil níos mó ná úsáid na Gaeilge sa teaghlach á tomhais ag scéim na Roinne. Tugann an chomparáid seo le fios go bhféadfadh dhá fhoinsé a bheith mar bhunús le faisnéis SLG, .i. líon na bpáistí a shealbhaíonn an Ghaeilge i gcomhthéacs an teaghlaigh agus líon na bpáistí a n-éiríonn leo cumas sa Ghaeilge a shealbhú i ngeall ar chúnamh na scoile go príomha.

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 3.1: LÉIRIÚ NÁISIÚNTA AR FHAISNÉIS SLG 2003/4: LÍON NA DTEAGHLACH A GHNÓTHAÍONN DEONTAS IOMLÁN SLG MAR % DE LÍON NA DTEAGHLACH SA TOGHROINN LE CLANN IDIR 6-18 MBLIANA.

Is é an pointe is suntasaí maidir leis an léiriú náisiúnta ar thorthaí SLG do 2003/4 i Léaráid 3.1 ná laghad na dtoghann a léirítear sna torthaí a bhaineann leis an dá rannóg is airde, .i. >65%, agus leis sna trí rannóg mheánacha faisnéise (25%–65% de na teaghlaigh sa toghroinn). Is in iarthuaisceart Dhún na nGall agus i gceantar Chois Fharráige, Oileáin

Árann agus deisceart Chonamara mar aon le toghroinn amháin in iarthuaisceart Dhuibhneach i gCo. Chiarraí agus ceann eile in iarthuaisceart Iorrais i gCo. Mhaigh Eo a fheictear na 16 toghroinn sa dá rannóg faisnéise is airde (>65%) maidir le gnóthóirí SLG sa bhliain 2003/4. In ainneoin 40% den réimse faisnéise ar fad a bheith i gceist sna trí rannóg mheánacha (agus iad a bheith lárnach sa réimse), ní thagraíonn an banda céatadánach seo ach d'fhaisnéis fiche toghroinn. Is ionann líon na dtoghrann ina bhfuair níos lú ná 25% de na teaghlaigh deontas iomlán SLG in 2003/4 agus 77% de na toghranna Gaeltachta.

Cuirtear an fhaisnéis chéatadánach ó Dhaonáireamh 2002 a bhaineann le cumas sa Ghaeilge agus leis an gcaint laethúil i gcomparáid leis na torthaí ó SLG 2003/4 sna léarscáileanna contae thíos (léarscáileanna 3.2–3.6). Réitíodh na maidí comparáideacha faisnéise ar an gcaoi seo ar mhaithe leis na toghranna a bhfuil cothromaíocht choibhneasta iontu maidir leis an bhfaisnéis shochtheangeolaíoch seo a aithint. Táthar ag glacadh leis anseo gur féidir tarraingt ar an gconclúid staitistiúil gur bisiúla úsáid na Gaeilge i measc an phobail agus i gcomhthéacs na dteaghlach i dtoghroinn má tá cothromaíocht le sonrú idir na heilimintí éagsúla faisnéise.

Liostaítear thíos i dTábla 3.2 na toghranna Gaeltachta a léiríonn cothromaíocht réasúnta maidir leis na heilimintí faisnéise seo i nDaonáireamh 2002 agus i SLG; tugtar an líon céatadánach de na teaghlaigh a ghnóthaigh deontas iomlán de chuid SLG sa bhliain 2003/4 sa cholún ar dheis.

Toghroinn	Deontas iomlán SLG 03/04 mar % de theaghlaigh D.2002
Co. Dhún na nGall	
36. Gort an Choirce	83.9
37. Machaire Chlochair (Gaoth Dobhair)	81.7
38. Mín an Chladaigh (Cnoc Fola)	97.4
Co. na Gaillimhe	
33. An Cnoc Buí (Carna)	70.5
35. Abhainn Ghabhla (Doire Iorrais)	92.6
39. Scainimh (Cill Chiaráin)	89.2
53. Árann	80.0
54. Cill Chuimín (Ros an Mhíl)	79.3
55. Cill Aithnín	70.9
61. Sailearna	91.0
149. Camas	80.0
152. An Cromptán (An Cheathrú Rua)	98.6
154. Garmna	98.5
158. Leitir Móir	103.9
161. An Turlach (Ros Muc)	97.0
Co. Chiarraí	
35. Dún Urlann (Dún an Óir)	64.9
38. Cill Maoilchéadair (Baile na nGall)	63.2
39. Cill Chuáin (An Fheothanach)	75.0
Co. Mhaigh Eo	
60. Cnoc an Daimh (Ceathrú Thaidhg)	72.5

TÁBLA 3.1: TOGHRANNA A BHFUIL COITHRÓIME CHOIBHNEASTA IDIR FAISNÉIS DHAONÁIREÁMH 2002 AGUS FAISNÉIS SLG (2003/4) LE SONRÚ IONTU.

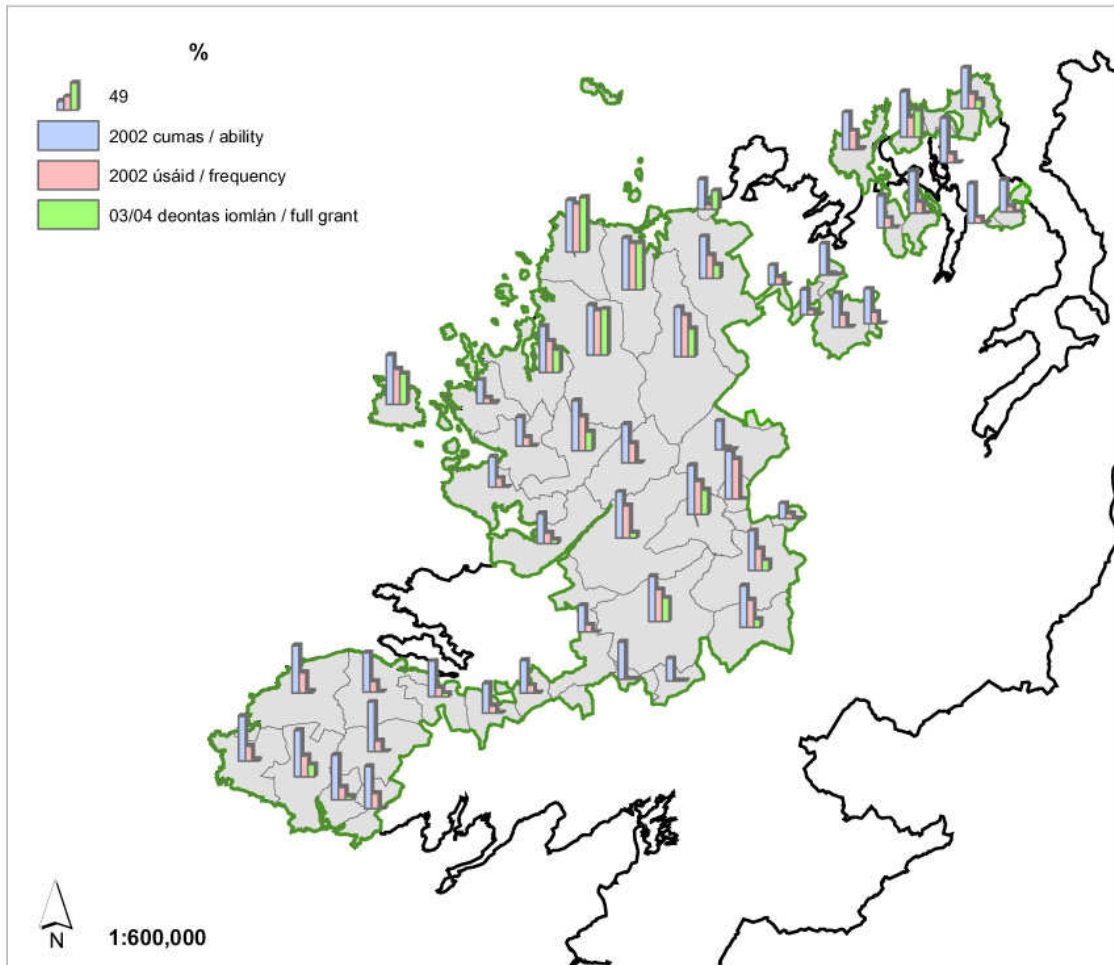
Léirítear sa liosta thíos toghranna Gaeltachta a bhfuil éagothroime níos suntasaí le feiceáil san fhaisnéis a bhaineann leo, ach a bhfuil an céatadán de theaghlaigh (teaghlaigh le páistí idir 6–18 mbliana) a ghnóthaíonn an deontas iomlán faoi SLG iontu os cionn 25% de na teaghlaigh sa réimse aoise a bhaineann le hábhar.

Toghroinn	Deontas iomlán SLG 03/04 mar % de theaghlaigh D.2002
Co. Chorcaí	
206. Gort na Tiobratán (Cúil Aodha)	40.5
Co. Dhún na nGall	
34. Dún Fionnachaidh*	33.3
35. Dún Lúiche	49.3
39. Anagaire	40.4
40. Árainn Mhór	54.5
42. Cró Bheithe	33.3
48. Baile na Finne	43.3
53. An Ghrafaidh	41.7
115. Fánaid Thiar*	46.7
Co. na Gaillimhe	
31. An Uillinn	40.0
63. An Spidéal	43.8
151. Conga	26.7
155. Cill Chuimín	37.5
Co. Chiarraí	
6. An Baile Breac*	28.6
34. Dún Chaoin	56.5
42. Márthain	45.5
45. Ceann Trá	56.1
Co. Mhaigh Eo	
52. An Geata Mór Theas (An Eachléim)	26.2
Co. na Mí	
90. An Ráth Mhór (Ráth Chairn)*	31.0

TÁBLA 3.2: TOGHRANNA A BHFUIL FAISNÉIS NÍOS ÉAGOTHROIME IDIR DAONÁIREAMH 2002 AGUS FAISNÉIS SLG (2003/4) LE SONRÚ IONTU.

Tugtar léiriú sna léarscáileanna contae seo a leanas ar an gcoibhneas idir faisnéis Dhaonáireamh 2002 a bhaineann le cumas sa Ghaeilge agus le céatadán na gcainteoirí laethúla, agus faisnéis SLG don bhliain 2003/4.

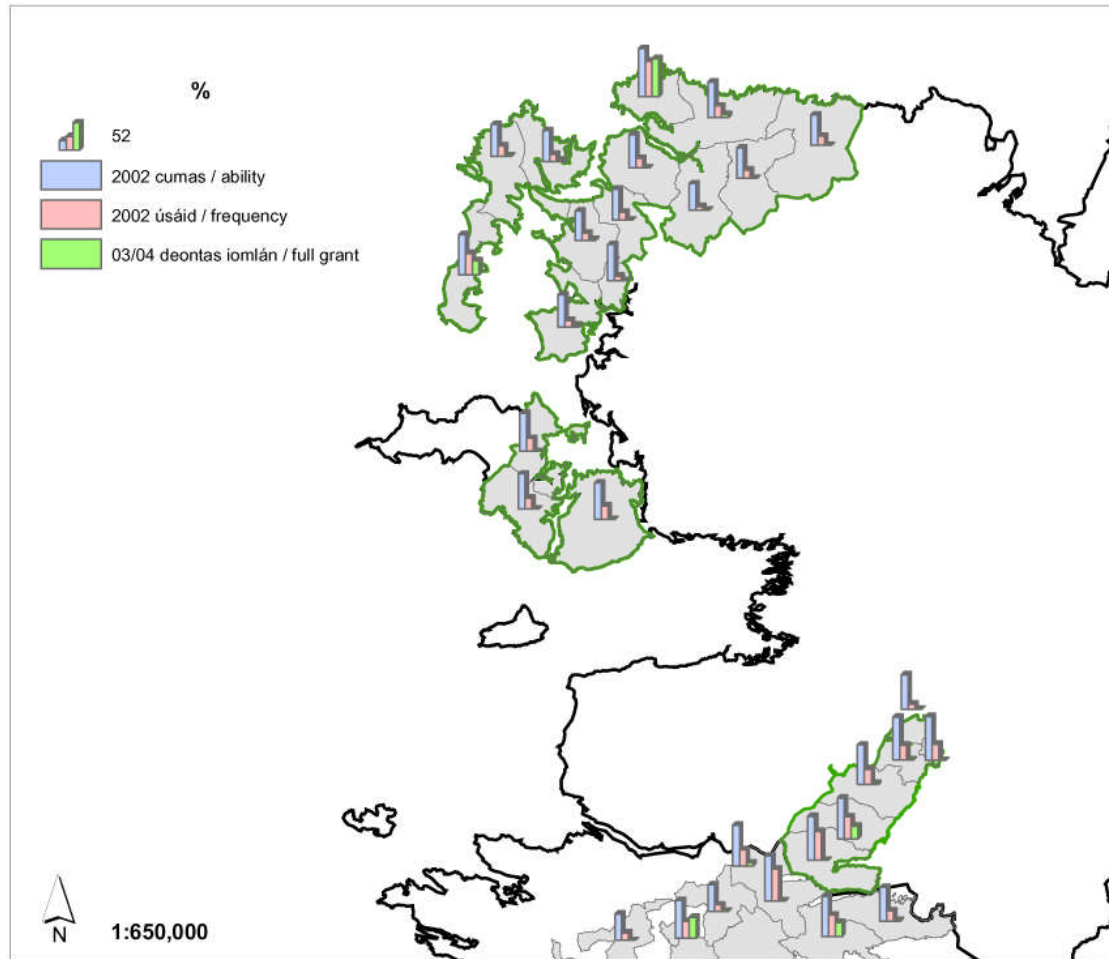
3.2.2 LIMISTÉAR GAELTACHTA DHÚN NA NGALL

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 3.2: COIBHNEAS IDIR FAISNÉIS DHAONÁIREAMH 2002 AGUS FAISNÉIS SLG 2003/04 I LIMISTÉAR GAELTACHTA DHÚN NA NGALL

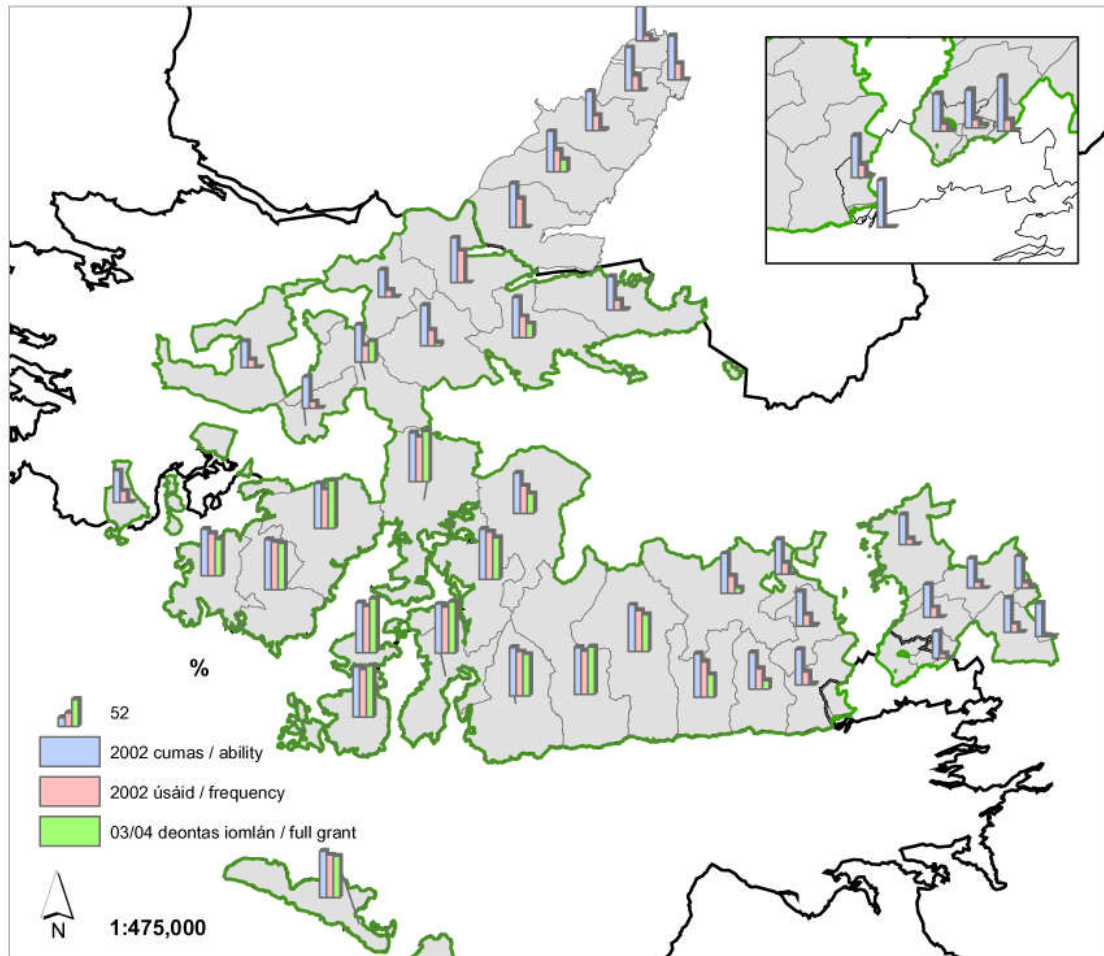
3.2.3 LIMISTÉAR GAELTACHTA MHAIGH EO

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 3.3: COIBHNEAS IDIR FAISNÉIS DHAONÁIREAMH 2002 AGUS FAISNÉIS SLG 2003/04 I LIMISTÉAR GAELTACHTA MHAIGH EO

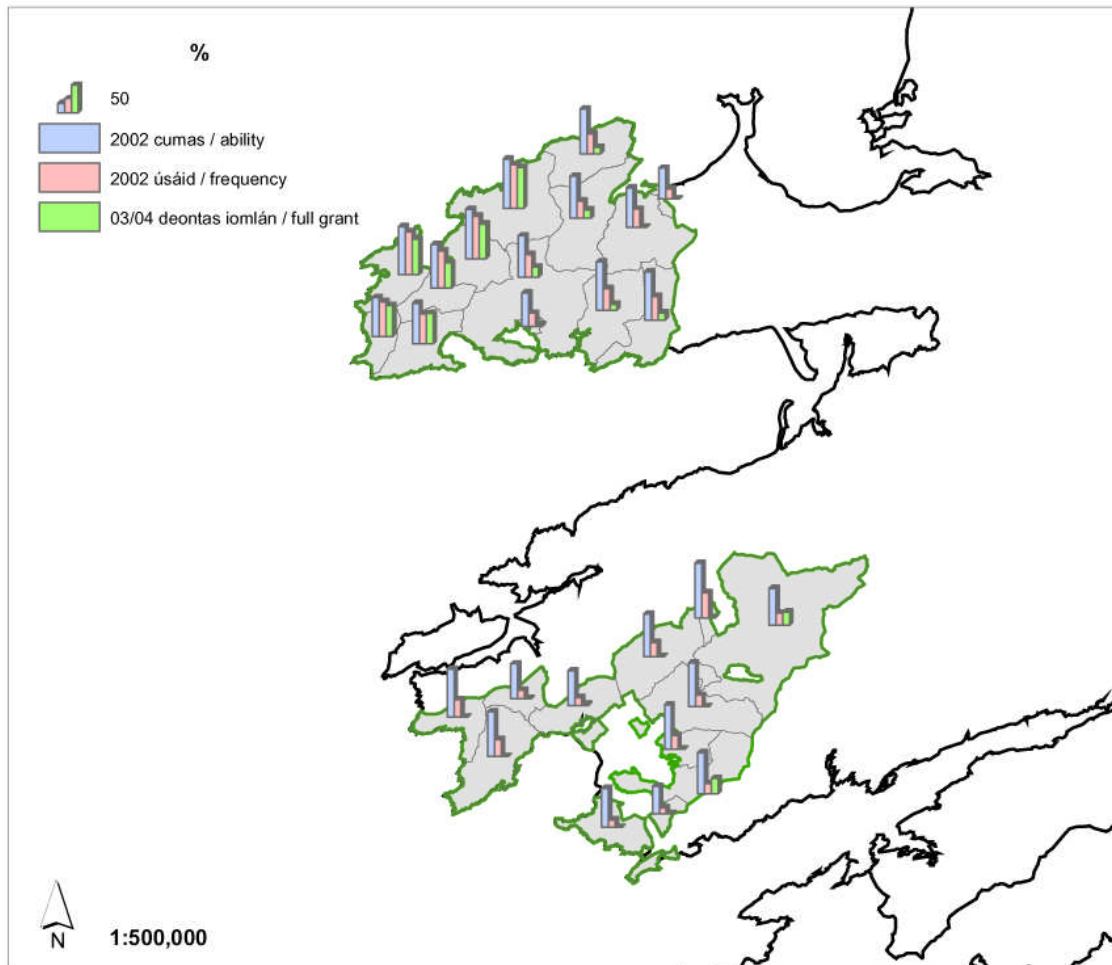
3.2.4 LIMISTÉAR GAELTACHTA NA GAILLIMHE

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 3.4: COIBHNEAS IDIR FAISNÉIS DHAONÁIREAMH 2002 AGUS FAISNÉIS SLG 2003/04 I LIMISTÉAR GAELTACHTA NA GAILLIMHE

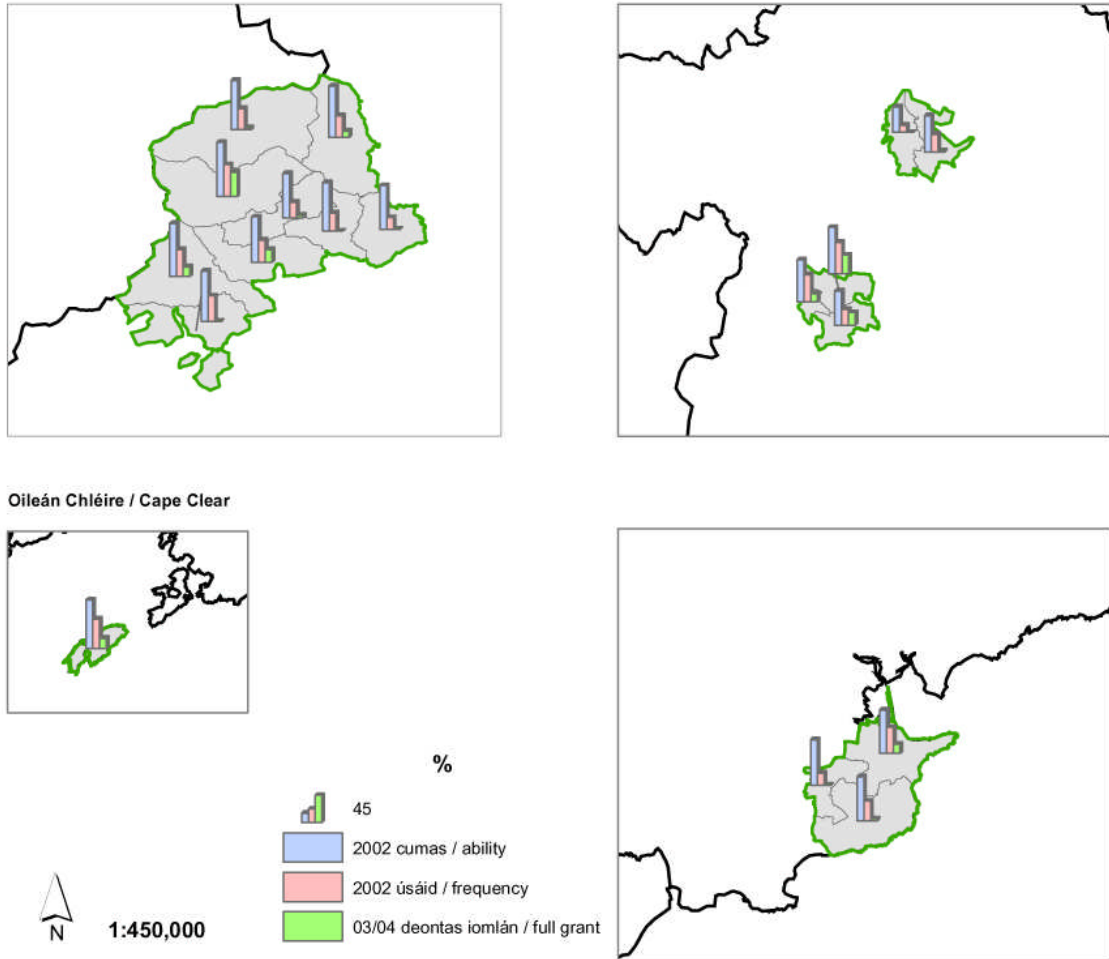
3.2.5 LIMISTÉAR GAELTACHTA CHIARRAÍ

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 3.5: COIBHNEAS IDIR FAISNÉIS DHAONÁIREAMH 2002 AGUS FAISNÉIS SLG 2003/04 I LIMISTÉAR GAELTACHTA CHIARRAÍ

3.2.6 LIMISTÉIR GHAELTACHTA CHORCAÍ, PHORT LÁIRGE AGUS NA MÍ

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
 © Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
 An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 3.6: COIBHNEAS IDIR FAISNÉIS DHAONÁIREAMH 2002 AGUS FAISNÉIS SLG 2003/04 I LIMISTÉIR GHAELTACHTA (DUL AR DEISEAL) CHORCAÍ, PHORT LÁIRGE AGUS NA MÍ

3.3 FAISNÉIS DHAONAIREAMH 2002 DE RÉIR RANNÓG AOISE

Tugtar aghaidh anseo ar scagadh a dhéanamh ar an bhfaisnéis teanga sna rannóga aoise i nDaonáireamh 2002 féachaint an bhfuil seasmhacht san fhaisnéis i gcás na n-aoisghrúpaí éagsúla. Léirítear in Aguisín 3 faisnéis Dhaonáireamh 2002 a bhaineann le líon na gcainteoirí laethúla mar chéatadán den daonra iomlán atá os cionn trí bliana d'aois. Tá an fhaisnéis seo tugtha in Aguisín 3 de réir na rannóg aoise seo a leanas: 3–4 bl.; 5–12 bl.; 13–18 mbl.; 19–29 bl. (iomlán); 19–29 bl. (mic léinn amháin); agus rannóga aoise na dtríochaidí, na gceathrachaidí, na gcaogaidí, na seascaidí, na seachtóidí agus na nochtóidí +. Déanfar plé níos mine thíos (féach Tábla 3.5) ar chóimheasa na gcainteoirí laethúla sna toghranna éagsúla, ach ó iniúchadh bunúsach fiú is féidir claonadh soiléir i dtreo na neamhsheasmhachta a thabhairt faoi deara i ndáileadh na staitisticí áirithe seo thar na haoisghrúpaí éagsúla nuair a thiteann an céatadán iomlán do thoghroinn faoi bhun thart ar 70% den daonra. Aithnítear líon suntasach toghrann a bhfuil bearna shubstaintiúil idir líon réasúnta ard cainteoirí laethúla i measc na n-aoisghrúpaí óga agus líon teoranta cainteoirí laethúla i measc na n-aoisghrúpaí fásta. Músclaíonn seo ceist faoi úsáid na Gaeilge i gceantar a bheith fréamhaithe go príomha sa phobal nó a bheith bunaithe nó spleách ar institiúidí oideachais ceantair.

Is iad seo a leanas na toghranna (in ord tosaíochta) a bhfuil os cionn 40% de dhaonra iomlán (3 bl.+) na toghroinne ina gcainteoirí laethúla Gaeilge (CL) de réir Dhaonáireamh 2002 (Tábla 3.3). Nuair a dhéantar scagadh ar na rannóga aoise a bhaineann leis na toghranna seo (féach Aguisín 3) feictear seasmhacht shuntasach thar réimse na staitisticí i líon na gcainteoirí laethúla sna haoisghrúpaí éagsúla sna toghranna atá os cionn 70% CL agus is annamh a thiteann líon na gcainteoirí laethúla in aon rannóg aoise níos ísle ná 15 phointe chéatadánacha faoi bhun an chéatadáin iomláin don toghroinn. Tugtar faoi deara go dtéann an chothromaíocht idir na rannóga aoise in aimhréidh de réir mar thiteann líon na gcainteoirí laethúla faoi bhun 70%.

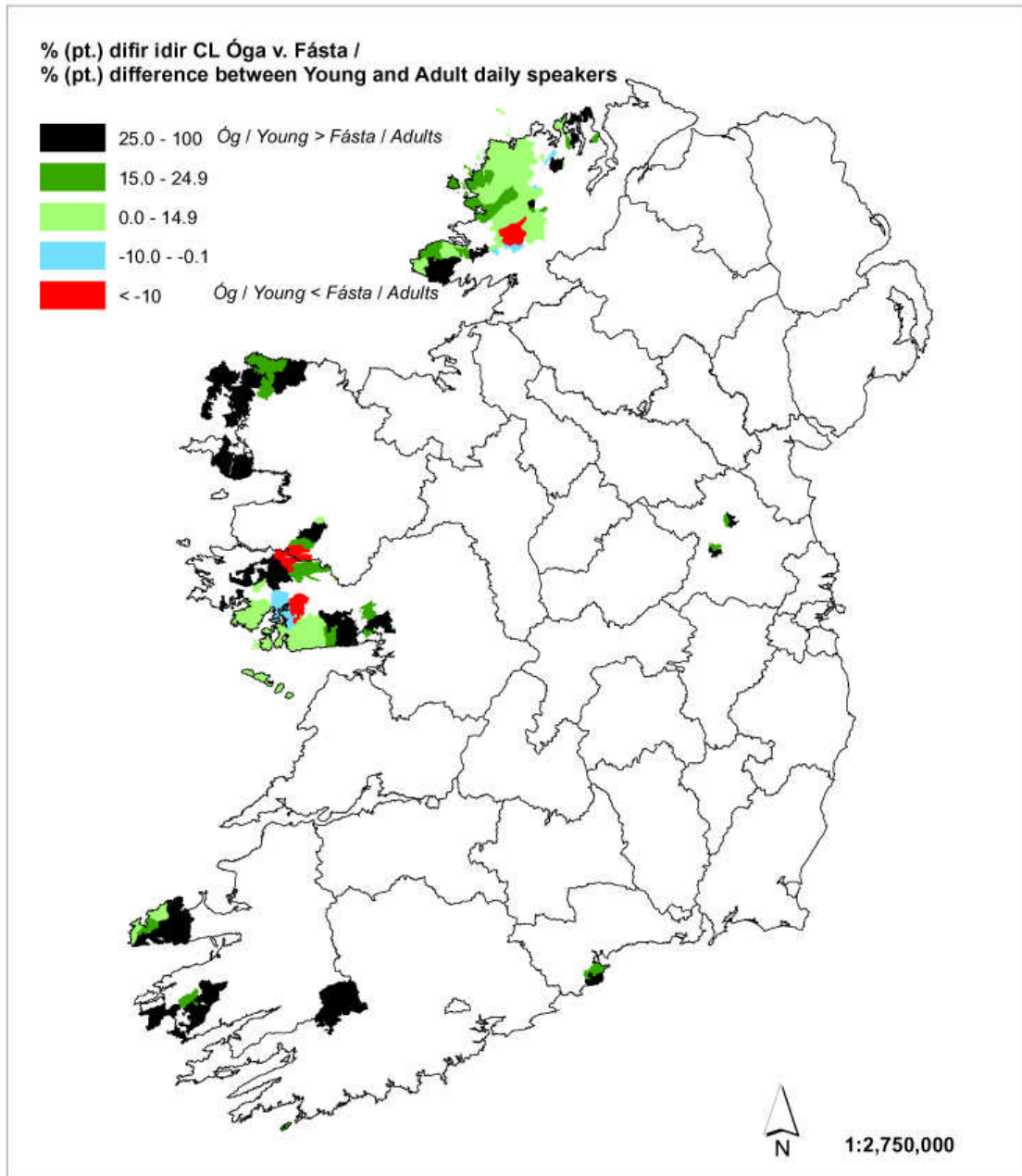
Toghroinn, D. 2002	CL mar % den TR iomlán (3 bl.+)
154. Garmna	92.2
39. Scainimh	92.2
149. Camas	90.9
158. Leitir Móir	88.9
152. An Cromptán	88.2
161. An Turlach (Ros Muc)	85.7
38. Mín an Chladaigh	85.6
54. Cill Chuimín (Ros an Mhíl)	84.4
36. Gort an Choirce	83.4
61. Sailearna	82.8
53. Árainn	81.9
33. An Cnoc Buí	81.4
39. Cill Chuáin	79.7
37. Machaire Chlochair	79.2
55. Cill Aithnín	78.4
35. Dún Urlann	77.9
38. Cill Maoilchéadair	77.8
35. Abhainn Ghabhla (Doire Iorrais)	75.1
35. Dún Lúiche	73.1
108. Suí Corr*	71.4
63. An Spidéal	68
42. Márthain	67.6
60. Cnoc an Daimh (Ceathrú Thaidhg)	67.2
34. Dún Chaoin	63.8
40. Árainn Mhór	62.8
160. An Ros	61
42. Cró Bheithe	60.6
48. Baile na Finne	59.1
51. Gleann Léithín	57.5
53. An Ghrafaidh	56.8
39. Anagaire	55.7
45. Ceann Trá	55.6
47. Abhainn Bhrain	55
206. Gort na Tiobratán (Cúil Aodha)	53
155. Cill Chuimín (Gleann Trasna)	52.6
90. An Ráth Mhór (Ráth Chairn)*	52.4
129. Allt na Péiste*	49.1
290. Cléire*	48.8
4. Na Beathacha*	46.7
70. Baile Átha Buí*	45.6
199. Béal Átha an Ghaorthaidh	44.9
43. An Mhin Aird	43.7
108. Béal Átha an Ghaorthaidh* (T.Co.)	42
32. Na Croisbhealaí*	41.6
33. Baile an Chalaídh	41.5
36. Na Gleannta	41.2
52. An Geata Mór Theas	40.8
151. Conga	40.8

TÁBLA 3.3: NA TOGHRANNA INA BHFUIL OS CIONN 40% DE DHAONRA IOMLÁN (3 BL.+) INA GCAINTEOIRÍ LAETHÚLA GAEILGE DE RÉIR DAONÁIREAMH 2002.

3.3.1 COMPARÁID IDIR CAINTEOIRÍ LAETHÚLA ÓGA AGUS DAOINE FÁSTA I NDAONÁIREAMH 2002

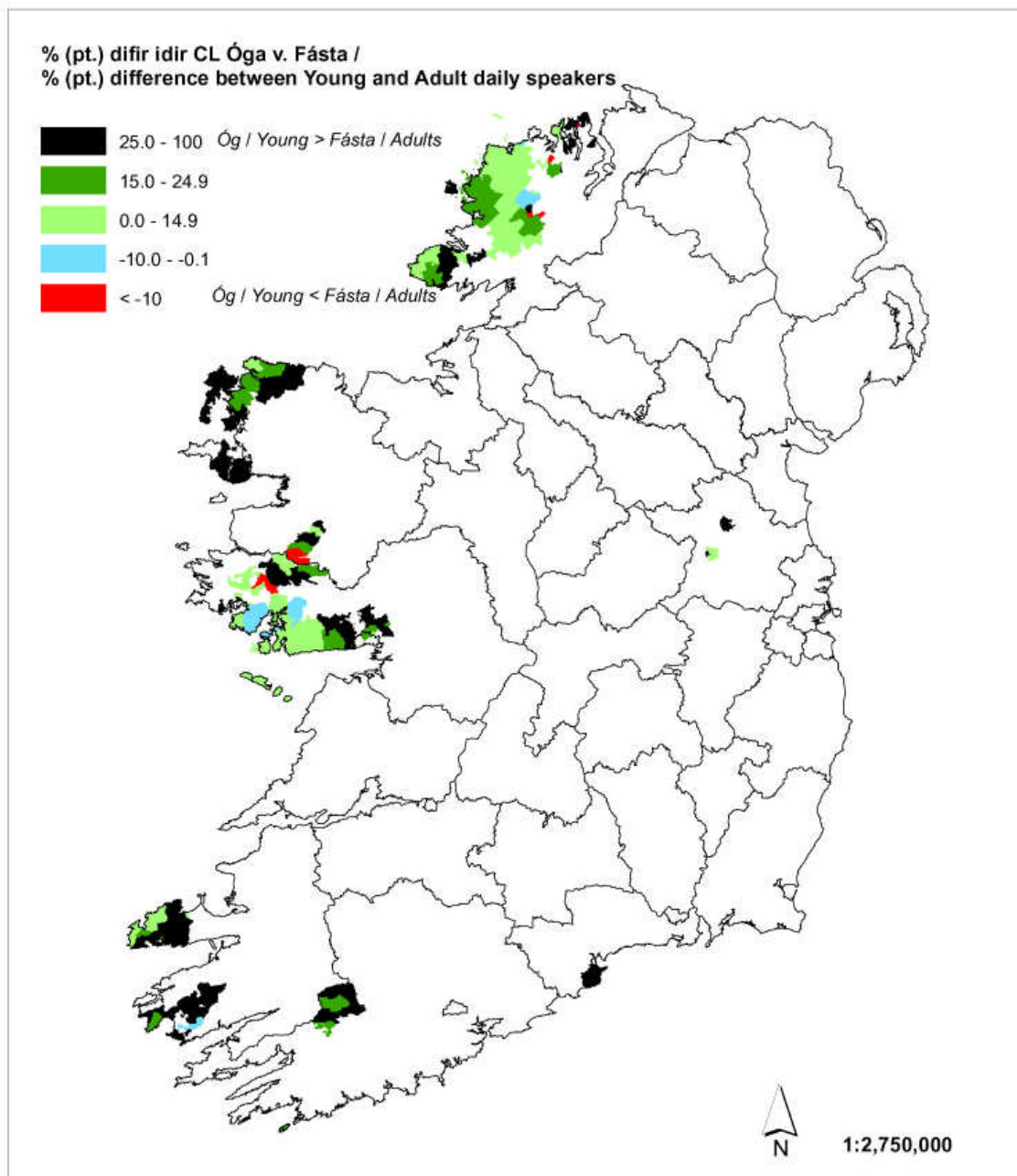
Tugtar léiriú i Léarscáil 3.7 thíos ar an bhfaisnéis chomparáideach a bhaineann le céatadán na gcainteoirí laethúla Gaeilge i nDaonáireamh 2002. Sonraítear an fhaisnéis seo i gcúig bhanda a léiríonn an difríocht mar phointe céatadánach idir faisnéis na ndaoine idir 3–18 mbl. agus na ndaoine fásta atá >18 mbl. Léiríonn na toghranna dubha mar sin go bhfuil idir 25% (pt)–100% (pt) níos mó cainteoirí óga laethúla ná cainteoirí fásta sa toghroinn. Cuirtear an fhaisnéis chomparáideach seo uile ar fáil thíos i Tábla 3.4 (féach an dá cholún ar thaobh na láimhe deise).

Níl idir lámha anseo, dar ndóigh, ach iniúchadh staitistiúil ar fhaisnéis teanga an Daonáirimh, ach tugann bearnaí suntasacha san fhaisnéis a bhaineann le daoine óga agus daoine fásta le fios nach bhfuil an leibhéal céanna úsáide á bhaint as an nGaeilge ag na haoisghrúpaí éagsúla. I gcás toghrann den chineál seo, luíonn sé le réasún gur féidir glacadh leis nach nós coitianta teaghlachbhunaithe atá i gcaint laethúil an aosa óig má tá i bhfad níos lú daoine fásta ná daoine óga ag labhairt na Gaeilge go laethúil iontu. Dá mhéad an bhearna chéatadánach idir staitisticí na ndaoine óga agus fásta i dtoghroinn is amhlaidh is fearr is féidir dealramh a lua leis an gconclúid shochtheangeolaíoch gur i gcomhthéacs na scoile a tharlaíonn an chaint laethúil i measc an aosa óig a thuairiscítear sa Daonáireamh. Thiocfaí ar staitistic níos iontaofa a léireodh úsáid na Gaeilge i gceantar dá mbainfí faisnéis na n-óg as an áireamh i gcás na dtoghrann atá dubh i Léarscáileanna 3.7 agus 3.8. Déantar na toghranna a liostú in ord tosaíochta, bunaithe ar fhaisnéis na gcainteoirí laethúla Gaeilge 19 mbl+ i dTábla 3.4. Is spéisiúil go bhfreagraíonn an liostú seo i gcás na dtoghrann is láidre don liostú ar fhaisnéis SLG (féach Tábla 3.1).

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 3.7: AN DIFEAR CÉATADÁNACH IDIR CAINTEOIRÍ LAETHÚLA ÓGA AGUS CAINTEOIRÍ LAETHÚLA FÁSTA I NDAONÁIREAMH 2002.

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

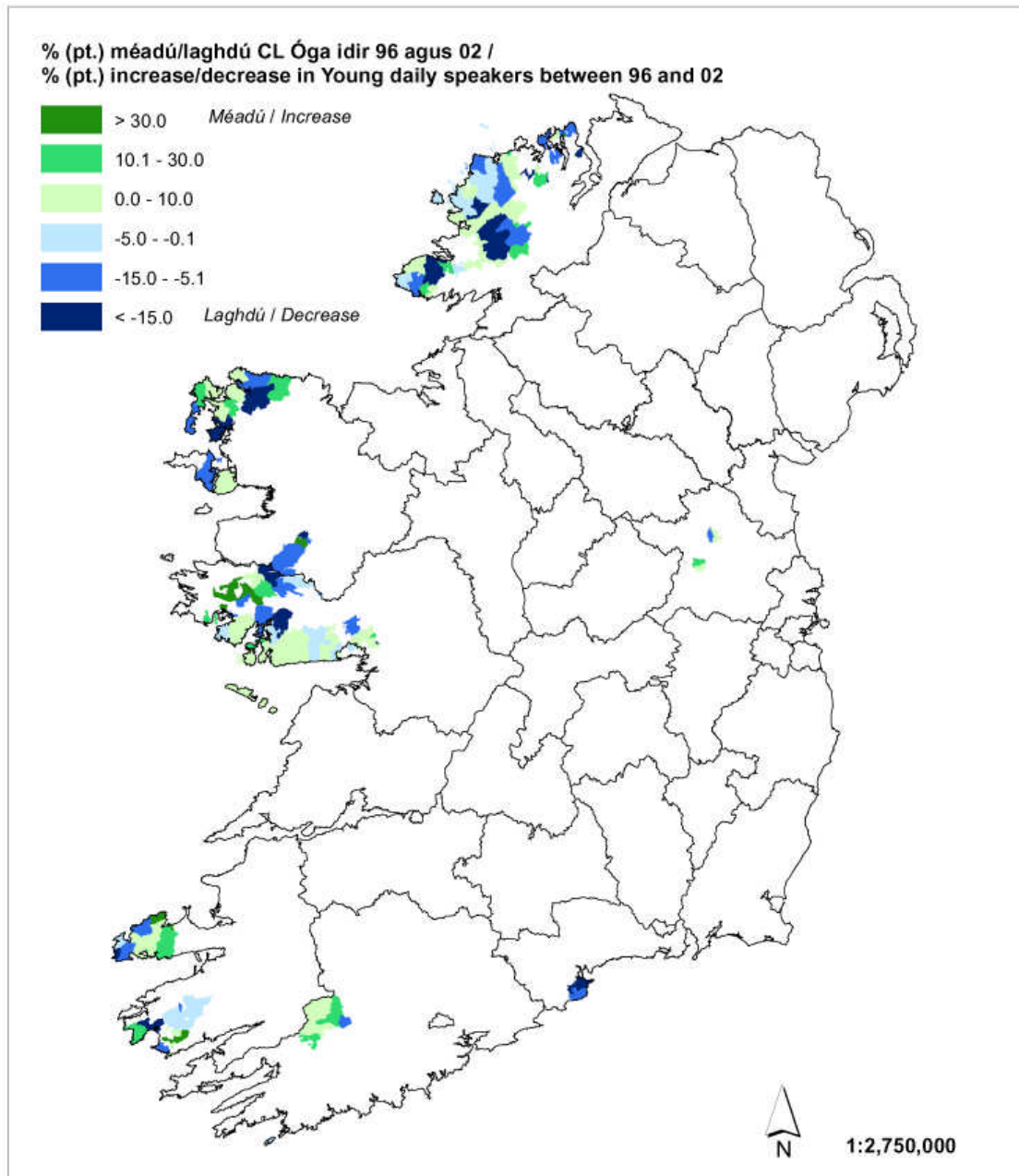
LÉARSCÁIL 3.8: AN DIFEAR CÉATADÁNACH IDIR CAINTEOIRÍ LAETHÚLA ÓGA AGUS CAINTEOIRÍ LAETHÚLA FÁSTA I NDAONÁIREAMH 1996

3.3.2 COMPARÁID IDIR FAISNÉIS DHAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002: CAINTEOIRÍ ÓGA AGUS FÁSTA

Tugtar léiriú i Léarscáileanna 3.9 agus 3.10 ar mhéadú nó ar laghdú i bhfaisnéis chomparáideach na n-óg agus na ndaoine fásta a bhaineann le líon céatadánach na gcainteoirí laethúla Gaeilge ó Dhaonáireamh 1996 go Daonáireamh 2002. Sonraítear an fhaisnéis seo sa dá léarscáil de réir sé cinn de bhandaí. Léirítear i Léarscáil 3.9 an difríocht, mar phointe céatadánach, i bhfaisnéis na ndaoine 3–18 mbl. idir 1996 agus 2002 agus léirítear i Léarscáil 3.10 an t-eolas céanna maidir leis na daoine fásta atá 19 mbl. +.

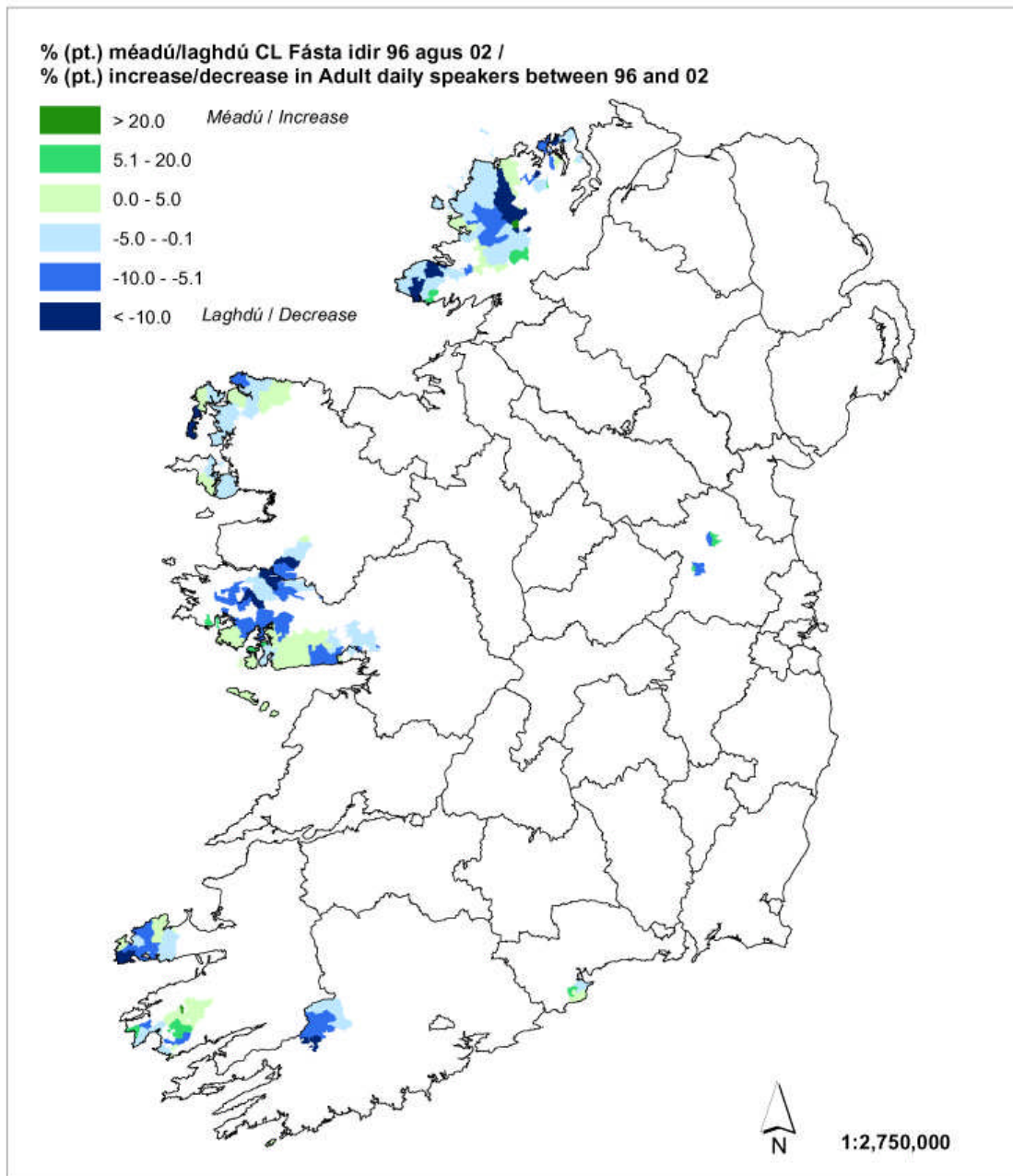
Léiríonn na toghranna is glaise i Léarscáil 3.9 go bhfuil ardú 30% (pt.) + le sonrú ar líon na gcainteoirí laethúla óga sa toghroinn sa tréimhse idir Daonáirimh 1996 agus 2002 agus léiríonn na toghranna is goirme gur tháinig laghdú sa bhreis ar -15% (pt.) sa tréimhse chéanna. Cuirtear an fhaisnéis chomparáideach seo uile ar fáil thíos i dTábla 3.4 (féach an dá cholún is faide ar thaobh na láimhe deise, % Ardú/Ísliú 96/02).

I dTábla 3.4 thíos is éard atá sa cholún faisnéise is gaire do cholún ainmneacha na dtoghrrann ná líon na gCL mar % den daonra idir 3–18 mbl. de réir fhaisnéis Dhaonáireamh 2002. Sa chéad cholún eile ar dheis uaidh tugtar an fhaisnéis chomparáideach ach don aoisghrúpa 19 mbl.+ . Sa dá cholún ar aghaidh uathu sin (ar dheis) léirítear an dá rannóg chomparáideacha aoise i nDaonáireamh 1996. Is féidir an t-ardú nó an t-íslíú idir Daonáirimh 1996 agus 2002 sna rannóga aoise seo i gcás na dtoghrrann uile a aimsiú sa tríú agus sa cheathrú colún isteach ó thaobh na láimhe deise. Liostaítear na toghranna i dTábla 3.4 in ord tosaíochta bunaithe ar chéatadán na gcainteoirí laethúla os cionn 19 mbliana ón gcéatadán is airde anuas. Déantar plé ar impleachtaí na faisnéise comparáidí seo sna Fochaibidlí 3.3.3–3.3.6 a leanann an tábla faisnéise.

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 3.9: AN CÉATADÁN MÉADAITHE/LAGHDAITHE AR CHAINTEOIRÍ LAETHÚLA ÓGA (3–18 mbl.) SA TRÉIMHSE IDIR DAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002.

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

**LÉARSCÁIL 3.10: AN CÉATADÁN MÉADAITHE/LAGHDAITHE AR CHAINTEOIRÍ LAETHÚLA FÁSTA (19 mbl.+)
SA TRÉIMHSE IDIR DAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002.**

Daonáirimh 1996 + 2002, Toghanna Gaeltachta, % Cainteoirí Laethúla, Daonra 3 bl.+								
Toghroinn	D. 2002		D. 1996		% Ardú/Íslíú		% Difir Óg/Fásta	
	%CL3-18	%CL19+	%CL3-18	%DA19+	Pointe Céatadánach (-/+)			
					96/02	96/02	2002	1996
				3-18bl.	19bl.+	19+- (3-18)	19+- (3-18)	
39. Scainimh	93.0	91.8	89.9	90.2	3.1	1.6	1.2	-0.3
149. Camas	89.0	91.6	93.2	87.5	-4.2	4.1	-2.6	5.7
154. Garmna	95.6	90.8	88.3	87.1	7.3	3.7	4.9	1.2
158. Leitir Móir	93.5	87.2	80.1	81.8	13.4	5.4	6.3	-1.7
152. An Cromptán	92.2	86.9	89.2	87.5	3.0	-0.5	5.3	1.7
161. An Turlach	85.4	85.7	96.4	91.7	-11.0	-6.0	-0.3	4.7
38. Mín an Chladaigh	86.9	85.2	95.3	88.8	-8.4	-3.6	1.8	6.5
54. Cill Chuimín	90.2	82.5	88.0	82.0	2.2	0.5	7.7	6.0
36. Gort an Choirce	88.3	81.7	90.8	84.6	-2.5	-2.9	6.6	6.2
33. An Cnoc Buí	85.6	79.9	89.2	79.0	-3.6	0.9	5.7	10.2
61. Sailearna	91.5	79.4	89.6	77.3	1.9	2.1	12.2	12.3
39. Cill Chuáin	82.1	78.7	91.0	85.9	-8.9	-7.2	3.4	5.1
53. Árainn	93.4	78.5	85.9	75.9	7.5	2.6	14.9	10.0
37. Machaire Chlochair	87.9	76.5	93.0	81.0	-5.0	-4.5	11.4	11.9
55. Cill Aithnín	84.7	76.3	84.6	74.0	0.1	2.2	8.4	10.5
35. Dún Urlann	85.6	75.0	88.1	74.7	-2.5	0.3	10.6	13.3
35. Abhainn Ghabhla	81.6	73.3	80.0	81.0	1.6	-7.8	8.3	-1.0
38. Cill Maoilchéadair	92.1	72.8	87.9	74.6	4.1	-1.8	19.3	13.3
35. Dún Lúiche	79.1	70.9	86.9	82.3	-7.8	-11.3	8.2	4.7
160. An Ros	45.5	65.1	78.3	77.9	-32.8	-12.8	-19.6	0.4
108. Suí Corr*	100.0	63.6	100.0	30.0	0.0	33.6	36.4	70.0
63. An Spidéal	82.4	63.0	84.8	69.7	-2.4	-6.7	19.3	15.1
60. Cnoc an Daimh	80.2	62.4	80.1	69.8	0.1	-7.4	17.8	10.3
42. Márthain	86.5	62.4	94.2	70.3	-7.7	-8.0	24.2	23.9
34. Dún Chaoin	68.9	61.6	96.4	82.1	-27.6	-20.5	7.2	14.3
155. Cill Chuimín (Gl. Trasna)	29.6	59.8	59.0	66.3	-29.3	-6.5	-30.1	-7.3
53. An Ghrafaidh	42.9	59.1	65.2	60.3	-22.4	-1.2	-16.3	4.9
40. Árainn Mhór	81.6	58.5	86.5	60.8	-4.8	-2.4	23.2	25.6
42. Cró Bheithe	66.7	58.2	85.7	64.6	-19.0	-6.4	8.5	21.1
47. Abhainn Bhraín	44.2	57.3	50.8	63.8	-6.6	-6.5	-13.1	-13.0
51. Gleann Léithín	59.4	57.0	75.0	62.2	-15.6	-5.2	2.3	12.8
48. Baile na Finne	69.5	55.1	76.2	56.7	-6.7	-1.5	14.4	19.5
39. Anagaire	73.0	49.8	70.6	53.2	2.4	-3.4	23.2	17.3
45. Ceann Trá	80.8	48.4	87.6	59.6	-6.8	-11.1	32.4	28.1
206. Gort na Tiobhratan	77.3	45.5	70.9	53.0	6.4	-7.4	31.8	17.9
129. Allt na Péiste*	60.0	45.5	42.2	39.7	17.8	5.8	14.5	2.5
90. An Ráth Mhór*	69.0	44.9	58.1	51.2	10.8	-6.3	24.0	6.9
290. Cléire*	62.5	44.2	64.9	41.0	-2.4	3.3	18.3	23.9
32. Na Croisbhealaí*	43.6	40.9	42.9	40.9	0.7	0.0	2.8	2.1
4. Na Beathacha*	60.0	40.0	71.4	0.0	-11.4	40.0	20.0	71.4
34. An Rinn*	53.2	37.6	88.6	40.4	-35.4	-2.7	15.6	48.3
33. Baile an Chalaídh	53.4	37.4	66.7	51.7	-13.2	-14.3	16.0	15.0
151. Conga	57.3	36.4	70.6	44.3	-13.3	-7.9	20.9	26.3
131. An Clochán*	45.9	35.5	58.0	38.4	-12.1	-2.9	10.4	19.6

TÁBLA 3.4: Lch. 1 de 4

Daonáirimh 1996 + 2002, Toghranna Gaeltachta, % Cainteoirí Laethúla, Daonra 3 bl.+								
Toghróinn	D. 2002		D. 1996		% Ardú/Íslíú		% Difir Óg/Fásta	
					Pointe Céatadánach (-/+)			
	%CL3-18	%CL19+	%CL3-18	%DA19+	96/02	96/02	2002	1996
				3-18bl.	19bl.+	19+-(-3-18)	19+-(-3-18)	
70. Baile Átha Buí*	66.7	33.3	48.0	22.6	18.7	10.8	33.3	25.4
52. An Geata Mór Theas	63.9	31.6	69.8	43.1	-5.9	-11.5	32.3	26.7
49. Gleann Cholm Cille	57.8	31.5	67.6	43.3	-9.8	-11.7	26.3	24.3
199. Béal Átha an Ghaorthaidh	81.9	31.4	75.3	38.4	6.6	-6.9	50.5	37.0
46. An Dúchoraidh	53.8	30.8	50.0	37.1	3.8	-6.3	23.1	12.9
126. Ros Goill	44.7	30.2	52.3	39.8	-7.6	-9.5	14.5	12.5
56. Cill Ghabhlaigh	53.7	30.1	47.0	32.6	6.7	-2.5	23.6	14.4
51. Na Forbacha	64.4	29.9	58.0	37.4	6.3	-7.5	34.5	20.6
36. Na Gleannta	76.7	27.1	75.2	33.6	1.5	-6.5	49.6	41.6
218. An Sliabh Riabhach	65.7	26.4	65.2	29.3	0.5	-2.9	39.3	35.9
108. B. Á. an Ghaort.* (T.Co.)	78.7	25.9	62.2	38.5	16.5	-12.6	52.8	23.6
43. An Mhin Aird	85.7	25.7	65.5	25.9	20.2	-0.2	60.0	39.7
29. Cé Bhréanainn	95.0	25.2	58.8	23.9	36.2	1.3	69.8	34.9
62. Sliabh an Aonaigh	58.6	24.8	62.9	23.9	-4.3	0.9	33.7	39.0
202. Claonráth*	83.3	24.1	80.0	31.3	3.3	-7.2	59.2	48.7
31. An Uillinn	70.6	23.0	16.9	33.8	53.7	-10.8	47.6	-16.9
62. Málainn Bhig	36.0	22.7	39.8	27.7	-3.8	-5.0	13.3	12.1
5. Baile an Sceilg	57.1	22.5	41.4	22.9	15.7	-0.4	34.6	18.6
219. Na hUláin	71.5	21.9	53.6	26.5	17.9	-4.6	49.6	27.1
31. An Clochán	62.3	21.7	56.6	18.9	5.7	2.8	40.6	37.7
115. Fánaid Thiar*	73.2	21.6	67.3	32.8	5.9	-11.2	51.6	34.5
37. An Cheapaigh Dhuibh	51.8	21.4	64.5	22.5	-12.7	-1.1	30.4	42.0
40. Cinn Aird	88.5	21.1	71.0	24.4	17.5	-3.3	67.5	46.7
9. Ceannúigh*	45.5	20.9	50.0	16.2	-4.5	4.7	24.5	33.8
48. Partraí*	75.0	20.0	90.0	25.0	-15.0	-5.0	55.0	65.0
82. Cill Bhríde*	46.0	20.0	41.7	28.9	4.3	-8.9	26.0	12.8
20. Baile Mhac Airt	66.7	20.0	75.6	17.7	-8.9	2.3	46.7	57.9
133. An Corrán	48.5	19.2	46.9	20.2	1.6	-0.9	29.2	26.7
153. An Chorr	63.4	18.8	52.0	22.4	11.4	-3.6	44.6	29.6
58. An Leargaidh Mhór*	51.5	18.8	50.4	11.6	1.1	7.2	32.7	38.9
62. Moing na Bó	35.4	18.2	44.4	20.6	-9.0	-2.3	17.2	23.9
23. Toghróinn Fhíonáin	68.6	18.2	44.4	12.5	24.1	5.7	50.4	31.9
27. An Baile Dubh	65.9	17.8	54.8	20.0	11.0	-2.2	48.1	34.8
33. An Daingean	60.6	17.4	41.6	20.8	19.0	-3.4	43.2	20.8
19. Aird Mhór*	33.3	17.3	53.3	11.1	-20.0	6.2	16.0	42.2
53. Domhnach Phádraig*	60.0	17.2	56.3	8.9	3.7	8.3	42.8	47.4
35. Baile Óbha*	75.0	17.2	32.1	19.3	42.9	-2.1	57.8	12.8
122. Loch Caol*	30.0	16.7	71.4	5.3	-41.4	11.4	13.3	66.2
200. Ceanndroma	72.4	16.5	54.4	19.6	18.0	-3.1	55.9	34.9
124. Acaill	52.7	16.2	58.5	17.3	-5.8	-1.1	36.5	41.2
43. Cró Caorach	43.8	16.1	67.6	19.9	-23.8	-3.8	27.6	47.7
54. Inis Caoil	30.4	15.7	53.6	26.7	-23.1	-11.0	14.7	26.8
205. Doire Fhínín	56.1	15.6	42.9	20.8	13.3	-5.2	40.6	22.1
59. Leitir Mhic an Bhaird	35.1	14.6	34.1	16.0	1.0	-1.4	20.5	18.1
150. An Fhairche	36.4	14.5	37.8	16.6	-1.5	-2.1	21.8	21.2
55. Cill Charthaigh	51.0	14.3	39.7	14.8	11.4	-0.5	36.7	24.8

TÁBLA 3.4: Lch. 2 de 4

Daonáirimh 1996 + 2002, Toghanna Gaeltachta, % Cainteoirí Laethúla, Daonra 3 bl.+								
Toghroinn	D. 2002		D. 1996		% Ardú/Íslíú		% Difir Óg/Fásta	
					Pointe Céatadánach (-/+)			
	%CL3-18	%CL19+	%CL3-18	%DA19+	96/02	96/02	2002	1996
				3-18bl.	19bl.+	19+-(-3-18)	19+-(-3-18)	
19. Loch Luíoch*	100.0	14.3	100.0	0.0	0.0	14.3	85.7	100.0
114. Fánaid Thuaidh*	58.2	14.2	64.3	15.0	-6.1	-0.8	44.0	49.3
136. Dumha Éige	43.0	14.1	56.5	13.1	-13.5	1.0	28.9	43.4
44. Bearna*	50.6	14.0	50.7	19.2	-0.1	-5.2	36.7	31.6
113. Creamhghort*	44.3	13.6	52.4	12.7	-8.1	1.0	30.6	39.7
37. Cloch na Rón*	47.4	13.6	34.8	8.1	12.6	5.5	33.7	26.7
20. Máistir Gaoithe	50.0	13.4	51.9	4.1	-1.9	9.3	36.6	47.7
14. Doire Ianna	52.2	13.1	54.2	13.2	-2.1	0.0	39.0	41.1
30. Críoch na Sméar*	14.3	12.9	33.3	20.0	-19.0	-7.1	1.4	13.3
47. An Clochán Liath	25.7	12.3	30.2	14.4	-4.5	-2.1	13.4	15.8
61. An Machaire	29.0	11.9	25.3	9.8	3.7	2.1	17.0	15.5
34. Maíros*	17.4	11.4	30.3	16.5	-12.9	-5.1	6.0	13.8
65. Tulaigh Mhic Aodháin*	42.8	11.2	38.7	12.2	4.1	-1.0	31.5	26.5
52. Na Gleannta*	20.0	11.1	14.7	7.4	5.3	3.7	8.9	7.3
50. Gleann Gheis*	32.5	10.5	20.8	12.1	11.7	-1.6	22.0	8.6
156. Leitir Breacáin*	50.0	10.3	50.0	14.3	0.0	-3.9	39.7	35.7
212. Cill na Martra*	44.9	10.1	56.3	12.2	-11.4	-2.1	34.9	44.2
128. An Tearmann*	61.9	9.9	32.4	11.2	29.5	-1.3	52.0	21.2
59. Maigh Cuilinn	48.3	9.8	48.1	11.9	0.2	-2.1	38.5	36.2
111. Carraig Airt*	34.5	9.7	44.4	17.6	-9.9	-8.0	24.8	26.8
61. Cnoc na Lobhar	36.1	9.0	31.4	8.5	4.7	0.5	27.1	22.9
82. Tamhnaigh na Graí*	13.3	8.6	45.0	7.5	-31.7	1.1	4.8	37.5
31. An Craoslach*	6.3	8.3	23.1	14.9	-16.8	-6.6	-2.1	8.2
3. Bearna*	40.2	8.1	34.3	8.2	6.0	0.0	32.1	26.1
47. Ceathrú an Bhrúnaigh	40.6	8.1	33.9	9.8	6.6	-1.8	32.5	24.1
51. An Geata Mór Thuaidh	49.2	8.0	36.9	7.5	12.3	0.5	41.2	29.4
34. Dún Fionnachaidh*	14.3	7.8	0.0	3.8	14.3	4.1	6.4	-3.8
13. Doire Fhionáin*	47.8	7.0	55.2	8.8	-7.3	-1.8	40.8	46.3
15. An Tmleach*	40.8	6.9	57.0	11.6	-16.2	-4.7	34.0	45.4
118. Grianfort*	50.0	6.7	0.0	23.1	50.0	-16.4	43.3	-23.1
55. Béal an Mhuirthead	33.7	6.3	32.9	7.3	0.8	-1.0	27.4	25.6
64. Cnoc na Ráithe	33.7	6.1	49.5	9.5	-15.8	-3.4	27.6	40.0
63. Maol Mosóg*	31.6	6.1	34.2	8.1	-2.6	-2.0	25.5	26.1
54. Barr Rúscáí	41.7	5.4	57.4	1.9	-15.8	3.5	36.3	55.5
42. Baile an Teampaill*	16.4	5.3	16.4	11.4	0.0	-6.0	11.0	5.0
64. Inis Mhic an Doirn	22.7	5.2	24.6	5.6	-1.9	-0.4	17.5	19.0
4. An Caisleán Gearr*	27.4	5.0	28.0	7.3	-0.6	-2.3	22.4	20.7
46. An Carn Mór	43.6	5.0	40.3	6.7	3.3	-1.7	38.6	33.6
48. Baile Chláir	34.9	4.9	34.8	8.6	0.1	-3.7	30.0	26.2
33. Caisleán na dTuath*	0.0	4.8	0.0	15.8	0.0	-11.0	-4.8	-15.8
57. Gleann Chaisil	38.1	4.7	29.4	8.8	8.7	-4.1	33.4	20.6
10. Mionlach	27.5	4.6	27.7	7.4	-0.2	-2.8	22.9	20.3
6. An Baile Breac*	52.6	4.4	10.0	10.9	42.6	-6.4	48.2	-0.9
40. Eanach Dhúin	27.6	4.4	35.9	4.8	-8.3	-0.3	23.2	31.2
44. An Sráidbhaile*	55.6	4.3	0.0	0.0	55.6	4.3	51.2	0.0
2. Baile an Bhriota*	53.8	4.3	30.0	18.6	23.8	-14.3	49.6	11.4

TÁBLA 3.4: Lch. 3 de 4

Daonáirimh 1996 + 2002, Toghranna Gaeltachta, % Cainteoirí Laethúla, Daonra 3 bl.+								
	D. 2002		D. 1996		% Ardú/Íslíú		% Dífir Óg/Fásta	
					Pointe Céatadánach (-/+)			
					96/02	96/02	2002	1996
Toghróinn	%CL3-18	%CL19+	%CL3-18	%DA19+	3-18bl.	19bl.+	19+-(-3-18)	19+-(-3-18)
41. Tailtin*	28.8	4.2	38.3	10.2	-9.5	-6.0	24.6	28.1
63. Na Monga	41.1	4.0	28.4	5.4	12.7	-1.4	37.1	23.0
121. Cnoc Colbha*	28.6	3.7	48.1	6.1	-19.6	-2.4	24.9	42.1
24. Trian Iarthach*	37.2	3.6	53.8	8.9	-16.6	-5.2	33.6	45.0
8. Cathair Dónall*	53.8	3.6	50.0	3.1	3.8	0.4	50.3	46.9
22. Binn an Choire*	46.7	3.5	15.4	9.7	31.3	-6.2	43.2	5.7
58. Lisín an Bhealaigh*	0.0	3.0	40.0	9.7	-40.0	-6.6	-3.0	30.3
41. Ard an Rátha*	42.9	2.6	36.4	9.8	6.5	-7.1	40.2	26.6
98. Mín an Lábáin*	12.5	2.3	12.5	16.1	0.0	-13.8	10.2	-3.6
13. Béal Deirg Mór	57.1	2.1	31.2	0.7	26.0	1.4	55.0	30.4
56. Gleann na Muaidhe	22.4	1.1	44.9	4.6	-22.6	-3.4	21.2	40.4
56. Leacach Beag*	41.2	1.0	17.8	1.2	23.4	-0.2	40.2	16.6
12. An Bhinn Bhán*	0.0	0.0	G/L	0.0	G/L	0.0	0.0	G/L
23. Loch Iascaigh*	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
101. Gartán*	0.0	0.0	G/L	G/L	G/L	G/L	0.0	G/L
112. An Cheathrú Chaol*	33.3	0.0	33.3	0.0	0.0	0.0	33.3	33.3
144. Mín Charraigeach*	20.0	0.0	0.0	20.0	20.0	-20.0	20.0	-20.0
8. Cnoc na Cathrach*	0.0	0.0	22.2	14.3	-22.2	-14.3	0.0	7.9
59. Guala Mhór*	29.4	0.0	55.6	1.2	-26.1	-1.2	29.4	54.3

TÁBLA 3.4: Lch 4 de 4: COMPARÁID IDIR FÁISNÉIS DHAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002: CAINTEOIRÍ LAETHÚLA ÓGA AGUS DAOINE FÁSTA

3.3.3 AN CLAONADH SAN FHAISNÉIS Ó 1996 GO 2002: DAOINE ÓGA

Má bhreathnaítear ar an gclaonadh i bhfaisnéis na ndaoine óga ó 1996 go 2002, tugtar laghdú beag faoi deara i gcéatadán na gcainteoirí laethúla sna ceithre thoghróinn is láidre i nDún na nGall (Mín an Chladaigh, Machaire Chlochair, Gort an Choirce agus Dún Lúiche) agus laghdú níos suntasaí i dtoghranna de chuid na Gaeltachta Láir. Sa dá thoghróinn i gceantar Iorrais, Co. Mhaigh Eo, Cnoc an Daimh agus An Geata Mór Theas, is ar éigean atá athrú ar bith i gcás Chnoc an Daimh agus is laghdú beag atá sonraithe i bhfaisnéis na n-óg sa Gheata Mór Theas. Laghdú san fhaisnéis atá le feiceáil den chuid is mó sna toghranna i ndeisceart Cho. Mhaigh Eo agus an bhail chéanna sna trí thoghróinn ghaolmhara ó dheas den teorainn i gceantar Dhúiche Sheoigheach.

Tá seasmhacht le sonrú san fhaisnéis seo ó 1996 go 2002 siar ó Chill Aithnín, Cois Fharraige i gCo. na Gaillimhe go hIorras Aithneach cé is moite den laghdú i gCill Chuimín, i gCamas, sa Turlach agus sa Chnoc Buí.

Tá patrún spéisiúil le feiceáil san fhaisnéis chomparáideach seo i gCorca Dhuibhne i gCo. Chiarraí: laghdú den chuid is mó a fhaightear sna toghranna is bisiúla agus méadú san fhaisnéis ó 1996 go 2002 atá le feiceáil sna cinn a bhfuil an fhaisnéis iomlán iontu níos laige. Patrún measctha atá le sonrú i bhfaisnéis na dtoghrann in Uíbh Ráthach sa chontae céanna.

Ardú atá le tabhairt faoi deara i líon na gCL i measc daoine óga sna toghranna i gceantar Mhúscraí, cé is moite de Chill na Martra. Feictear laghdú suntasach i dtoghranna Ghaeltacht Phort Láirge agus ardú i dtoghranna Ghaeltacht na Mí, cé is moite de Thailtin.

3.3.4 AN CLAONADH SAN FHAISNÉIS Ó 1996 GO 2002: DAOINE FÁSTA

Cuirtear réimse céatadánach níos cúinge i bhfeidhm ar fhaisnéis na ndaoine fásta i Léarscáil 3.10 i ngeall nach bhfuil an difríocht idir líon na gCL sa dá Dhaonáireamh chomh mór sna haoisghrúpaí fásta i gcomparáid le faisnéis na ndaoine óga. Is é an claonadh i dtreo chúngú na húsáide an patrún is forleithne atá le sonrú sna ceantair Ghaeltachta is bisiúla, ach amháin i gcás toghrann de chuid Chois Fharraige agus dheisceart Chonamara, mar a chonacthas thuas i dtaobh na gcainteoirí óga. Tá an tseasmhacht chomparáideach chéanna le feiceáil san fhaisnéis a chuimsíonn na toghranna siar ó Chill Aithnín go hIorras Aithneach, tugtar laghdú faoi deara arís i gCill Chuimín (Gleann Trasna) agus sa Turlach, ach titim sách suntasach in Abhainn Ghabhla freisin sa chomparáid seo ó 1996 go 2002 i gcás na ndaoine fásta.

Feictear a mhalairt de phatrún ar fhaisnéis Mhúscraí agus Ghaeltacht Phort Láirge i gcomparáid le cas na ndaoine óga sa dá cheantar: laghdú ar an úsáid laethúil i measc na ndaoine fásta i gcás Mhúscraí agus méadú i gcás thoghranna Phort Láirge.

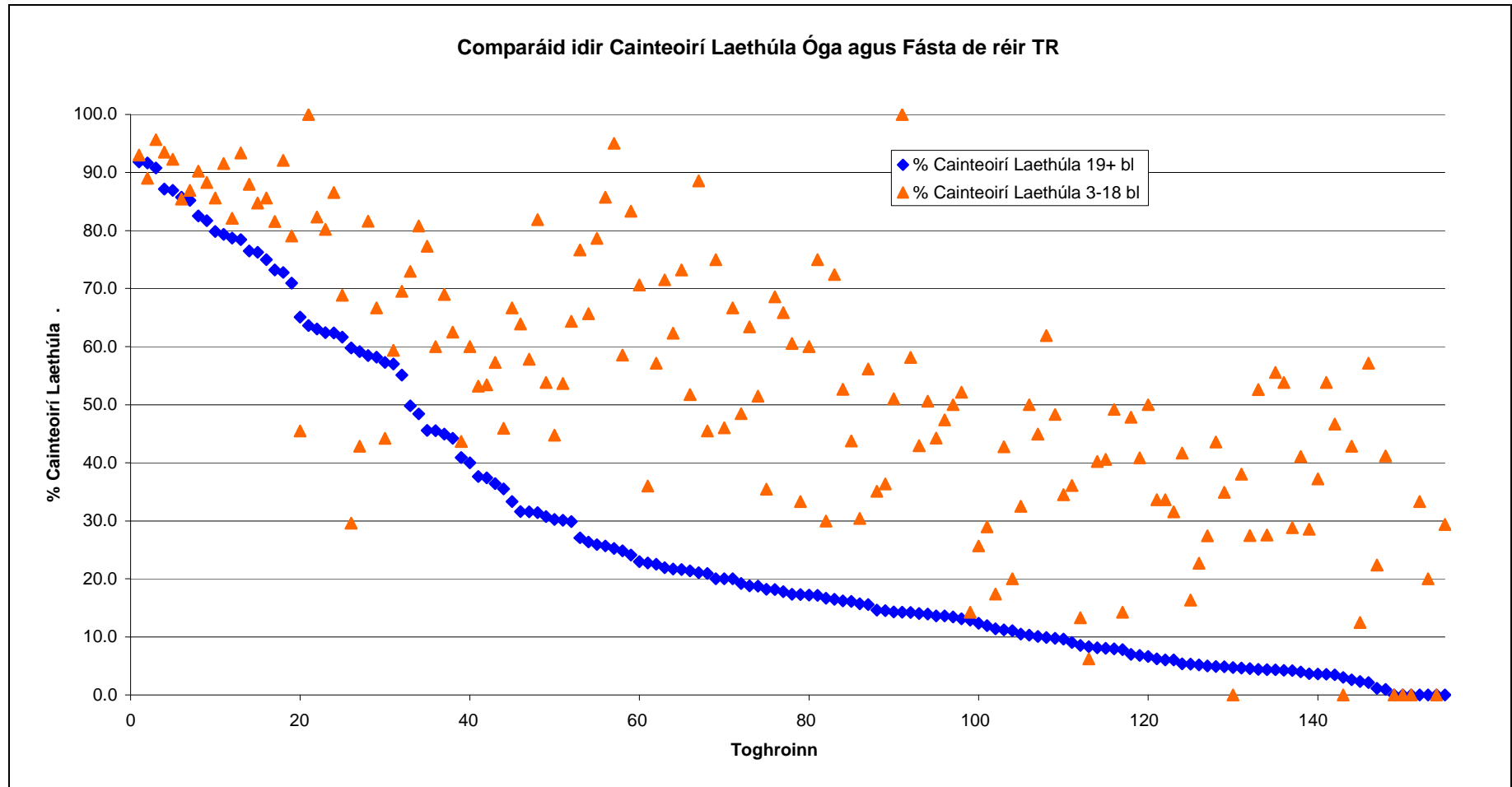
3.3.5 COMPARÁID IDIR CAINTEOIRÍ ÓGA AGUS FÁSTA, DAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002

LÉARÁID 3.1: COMPARÁID IDIR CAINTEOIRÍ LAETHÚLA ÓGA AGUS FÁSTA DE RÉIR CONTAE AGUS DAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002

Cuirtear an fhaisnéis chomparáideach ó Dhaonáirimh 1996 agus 2002 ar líon na gcainteoirí laethúla ar fáil de réir fhaisnéis an chontae i Léaráid 3.1. Tugann an fhaisnéis chontae seo le fios gur coitianta trí chéile an nós úsáide Gaeilge i gcomhthéacs na scolaíochta ná úsáid na Gaeilge i measc na rannóg aoise níos sine ná sin. Tacaíonn an léaráid seo leis an áitiú go bhfuil cuid shuntasach de na nósmaireachtaí a bhaineann le húsáid laethúil na Gaeilge a bhfaightear spléachadh orthu i bhfaisnéis an Daonáirimh scoilbhunaithe seachas iad a bheith fréamhaithe sa phobal. Is i gcontaetha na Gaillimhe agus Dhún na nGall a léirítear an chothromaíocht is mó i gcás na gcontaetha Gaeltachta ar fad idir an gnás laethúil seo i measc na ndaoine óga agus fásta. Feictear athrú agus coibhneas neamhghnách idir faisnéis na n-óg i bPort Láirge ó 1996 agus 2002. Léireodh an fhaisnéis go raibh cúinsí neamhghnácha éigin i gceist nuair a bailíodh faisnéis na gcainteoirí óga i nGaeltacht Phort Láirge do Dhaonáireamh 1996 i ngeall nach bhfuil sí i gcomhréir coibhneasta leis na contaetha eile Gaeltachta don bhliain sin.

3.3.6 COMPARÁID IDIR CAINTEOIRÍ ÓGA AGUS FÁSTA, DAONÁIREAMH 2002

LÉARÁID 3.2: COMPARÁID IDIR CAINTEOIRÍ LAETHÚLA ÓGA AGUS FÁSTA DE RÉIR TOGHROINN DAONÁIRIMH 2002

Cuirtear an fhaisnéis chomparáideach ó Dhaonáireamh 2002 idir líon na gcainteoirí laethúla óga agus fásta ar fáil de réir graif x/y , i Léaráid 3.2. Tá dáileadh fhaisnéis an ghraif bunaithe ar chéatadán na gcainteoirí laethúla fásta (19 mbl.+) in ord tosaíochta ón toghroinn ina bhfuil an ráta is airde anuas go dtí an ceann is ísle. Ar an ais Y feictear céatadán na gcainteoirí laethúla Gaeilge agus sonraítear na toghranna ar an ais X . Léiríonn an muileata gorm faisnéis na ndaoine fásta agus tagraíonn an triantán dearg do na daoine óga faoi bhun 19 mbl. don toghroinn chéanna. Má chuirtear an muileata agus an triantán sa líne chéanna ingearach i gcomparáid lena chéile, tabharfar an difear idir úsáid laethúil na Gaeilge i measc an aosa óig agus na ndaoine fásta faoi deara.

Tagann ceithre phointe shuntasacha chun solais sa léaráid seo:

- is airde i bhfad an céatadán CL i measc na n-óg ná i measc na ndaoine fásta sa Ghaeltacht trí chéile.
- is gaire an céatadán CL i measc daoine óga agus an céatadán CL i measc daoine fásta dá chéile sna toghranna sin ina bhfuil an céatadán iomlán de chainteoirí laethúla Gaeilge ard.
- scarann an céatadán CL i measc na n-óg agus an céatadán CL i measc daoine fásta óna chéile de réir mar a théann líon na gcainteoirí fásta i laghad.
- léiríonn líne faisnéise na ndaoine fásta trí rangú shoiléire i ndáileadh na faisnéise: rangú atá sa raon os cionn 70% CL fásta; rangú atá sa raon idir 55%–65% CL fásta agus rangú atá sa raon ó 50% CL fásta anuas.

3.4 CATAGÓIRÍ GAELTACHTA – TRÍ SPEICTREAM ÚSÁIDE TEANGA

Ag an bpointe seo san anailís staitistiúil, tá trí chineál catagóire ag teacht chun solais san bhfaisnéis teanga. Agus an scagadh dromchlach tosaigh ar na céatadán iomlána á chur taobh leis an anailís ar na rannóga aoise agus leis an anailís ghaolmhar chomparáideach ar úsáid laethúil na Gaeilge idir daoine óga agus fásta, is féidir trí chineál catagóir Ghaeltachta a aithint san fhaisnéis staitistiúil a bhfuil speictrim éagsúla úsáide le sonrú iontu. Tabharfar Catagóir A ar an ngrúpáil de na ceantair a bhfuil an speictream is airde úsáide Gaeilge le tabhairt faoi deara iontu, Catagóir B ar na ceantair Ghaeltachta ina

bhfuil an speictream meánach agus Catagóir C ar na ceantair a bhfuil an speictream is ísle acu.¹⁴

Déanfar iarracht thíos sainiú i dtéarmaí ginearálta a dhéanamh ar na speictrim shochtheangeolaíocha maidir le húsáid na Gaeilge sna trí Chatagóir sin.

3.4.1 CATAGÓIR GHAELTACHTA A

Faightear na toghranna Gaeltachta ina bhfuil na rátaí is airde úsáide sa Chatagóir seo. Tá úsáid na Gaeilge bisiúil go maith ag leibhéal an phobail agus mar theanga theaghlaigh iontu, ach tugann na staitisticí a bhaineann le gasúir 3–4 bl. i dtoghranna áirithe sa Chatagóir seo le fios nach bhféadfadh úsáid na Gaeilge a bheith chomh seasmhach i measc na dteaghlach óg is atá sé i measc na nglún meánaosta agus scothaosta. Tá raon na gCL i measc daoine 3–4 bl. idir 100% agus 57% sa Chatagóir seo, ach bheadh ráta céatadánach idir 75% agus 85% CL ar an meán níos coitianta (féach Aguisín 3). Is féidir a rá go bhfuil na ceantair atá áirithe sa Chatagóir seo níos gaire don tuiscint thraidisiúnta ar an nGaeltacht – pobail Ghaeilge a bhfuil a n-acmhainn stairiúil teanga á cothú agus á seachadadh acu go príomha ag leibhéal an teaghlaigh. Cé gur féidir a rá go bhfuil téagar sochtheangeolaíoch sna pobail atá áirithe i gCatagóir A, is gá a rá freisin, áfach, go bhfuil léiriú áirithe sna staitisticí nach bhfuil an chatagóir seo ag teacht slán ó bhrú an aistrithe teanga ach an oiread.

Tá trí thréith staitistiúla ar leith le sonrú ar Chatagóir A:

- An céatadán iomlán CL sa daonra 3 bl.+ a bheith thart ar 70% nó os a chionn
- Cothromaíocht a bheag nó a mhór a bheith sa chéatadán CL idir na rannóga éagsúla aoise
- Gan an céatadán CL sna rannóga aoise scoile a bheith go mór chun tosaigh ar an gcéatadán CL i measc na ndaoine fásta

¹⁴ Mar áis anailíse chomhthreomhar do na taighdeoirí, eagraíodh agus sonraíodh faisnéis na gcainteoirí laethúla (D. 2002) do na toghranna uile de réir briseadh custaim agus de réir algartam Jenks d'fhonn patrúin i ndáileadh na faisnéise a aithint. Ní léirítear na léarscáileanna a bhaineann leis na staitisticí sin sa tuarascáil cheal spáis.

3.4.2 CATAGÓIR GHAELTACHTA B

Catagóir i bhfad níos measctha agus níos coimpléascaí ó thaobh na sochtheangeolaíochta de atá i gCatagóir Ghaeltachta B. Tugann na staitisticí le fios gurb é an t-imoibriú idir gréasáin Ghaeilge agus Bhéarla, mar aon leis an gcomhthéacs measctha teanga a shíolraíonn uathu seo, atá ceannasach i ngrúpaí pobail na Catagóire seo. Ar láimh amháin, d'fhéadfaí a áitiú go bhfuil fianaise thréan ar an aistriú teanga ó Ghaeilge go Béarla le fáil sna staitisticí a bhaineann leis na ceantair seo, ach tá téagar maidir le húsáid laethúil na Gaeilge le haithint ar chuid shuntasach de na rannóga aoise. Is léir go bhfuil gné an phobail agus an teaghlaigh ag baint le húsáid na Gaeilge i gceantair na Catagóire B, ach gan úsáid na Gaeilge a bheith ceannasach thar na glúine ar fad, ná sa phobal go ginearálta.

Ba chruinne a bheith ag trácht ar phatrúin seachas ar speictream i gcás na Catagóire B i ngeall ar a mheasctha is atá sí, ach i dtéarmaí ginearálta d'fhéadfaí gnás éigin pobail maidir le húsáid na Gaeilge a lua le glúin na meánaoise agus/nó na seanaoise. Maidir le húsáid laethúil an aosa óig, caithfear tuilleadh iniúchta a dhéanamh féachaint cé mhéad den nós seo atá fréamhaithe sa teaghlach agus sa phobal agus cé mhéad de a tharlaíonn i gcomhthéacs an oideachais amháin. Is léir go bhfuil líon áirithe teaghlaigh Ghaeilge i gcuid de thoghanna Chatagóir B, ach ní féidir a shéanadh gur gnás cainte scoilbhunaithe atá ceannasach i gcás na dtoghann a bhfuil líon na gcainteoirí laethúla i measc na ngasúr scoile i bhfad níos airde ná rannóga aoise eile sa toghroinn chéanna. Feictear go bhfuil céatadán na gCL i measc an aoisghrúpa 3–4 bl. idir 0% CL go 100% CL sa Chatagóir seo (féach Aguisín 3). Dar ndóigh, is deacair a bheith ag teannadh le conclúid dhealraitheach i dtaobh réimse chomh leathan leis seo.

Faightear na tréithe staitistiúla seo leanas i dtoghanna Chatagóir B:

- An céatadán iomlán de CL sa daonra 3 bl.+ a bheith i réimse faisnéise a bheadh ag tarraingt ar 40%–70% CL.
- Éagothroime maidir le céatadán na gCL a bheith le sonrú sna rannóga aoise.
- Is minic a bhíonn míchoibhneas suntasach le feiceáil ar ghnás cainte na ngasúr le hais na ndaoine fásta.
- Is minic a fheictear laghdú céimseach san fhaisnéis ó na rannóga aoise is sine anuas (cé is moite de rannóga na ngasúr scoile).

Tá trí cinn de na toghranna i gCatagóir B eisceachtúil ó thaobh phatrúin na catagóire seo. I gcás péire de na toghranna sa Chatagóir seo a bhfuil daonra íseal acu, an Ros (TR: 27160) agus Cill Chuimín (Gleann Trasna, TR: 27155) i nGaillimh, cuir i gcás, is spéisiúil nach bhfeictear éagothroime shuntasach bhoilscithe i bhfaisnéis na n-óg le hais na rannóg eile faisnéise. Ní fheictear an laghdú céimseach san fhaisnéis ó thaobh na haoise de sa Rinn; léiríonn an chuid is mó de na rannóga aoise líon na gcainteoirí laethúla ag ráta thart ar 40% (féach Aguisín 3).

3.4.3 CATAGÓIR GHAELTACHTA C

Aithnítear i bhfaisnéis an Daonáirimh do Chatagóir C gur gnás mionlaigh atá sa Ghaeilge a labhairt go laethúil i dtoghranna na Catagóire seo cé is moite de rannóga aoise na scolaíochta. Is é úsáid na Gaeilge i gcomhthéacs na scolaíochta an tréith is suntasaí de chomhdhéanamh Gaeltachta na gceantar sa Chatagóir seo. Tugann an fhaisnéis le fios nach bhfuil suntas ná bisiúlacht le sonrú ar líon na dteaghlach Gaeilge, ná ar úsáid laethúil na Gaeilge i measc na nglún meánaosta nó scothaosta. Léiríonn an scagadh tosaigh ar na staitisticí daonáirimh go bhfuil ceantair na Catagóire seo i ngreim ag próiseas an aistriú teanga agus go bhfuil an próiseas sin tagtha chun críche i bhformhór limistéir na catagóire seo; is é sin go bhfuil an Béarla tar éis áit na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail a ghlacadh.

Faightear na tréithe staitistiúla seo leanas i dtoghranna Chatagóir C:

- An céatadán iomlán CL sa daonra atá 3 bl.+ i réimse faisnéise nach sáraíonn thart ar 40% de dhaonra na toghroinne.
- Éagothroime shuntasach maidir leis an gcéatadán CL a bheith le sonrú thar na rannóga aoise.
- Is minic a bhíonn na céatadán CL sna rannóga aoise níos ísle ná Catagóir B.
- Is minic a bhíonn míchoibhneas suntasach le feiceáil i gcéatadán na gCL i measc daoine óga le hais na ndaoine fásta.

Déanfar toghranna na gCatagóirí a leagan amach go cruinn thíos tar éis anailís a dhéanamh ar chóimheasa na dtoghrann maidir le faisnéis teanga an Daonáirimh (féach Fochaibidil 3.6 agus Tábla 3.7 thíos).

3.5 AN CÓIMHEAS CAIGHDEÁNAITHE MINICÍOCHTA

Is é an chéad chéim eile san anailís staitistiúil modh oibre a leagan amach ar mhaithe le rangú de réir oird a dhéanamh ar na toghranna Gaeltachta féachaint an féidir patrúin níos soiléire a aimsiú i ndáileadh na faisnéise teanga. Cuideoidh rangú den chineál seo linn teorainn níos cruinne a leagan ar na catagóirí éagsúla ó thaobh na bpatrún úsáide Gaeilge atá á nochtadh féin san anailís tosaigh ar na cainteoirí laethúla Gaeilge. Cuireann na cóimheasa seo áis staitistiúil ar fáil dúinn a sholáthraíonn figiúirí inchomparáidithe níos bailí ar théagar nó ar laigeacht na gcúinsí teanga a bhaineann le gach toghroinn Ghaeltachta.

Tiocfar ar rangú seo na gcatagóirí trí chóimheasa a aimsiú do na toghranna ar fad bunaithe ar an bhfaisnéis chumais agus ar an eolas a bhaineann leis an nGaeilge a labhairt go laethúil i nDaonáirimh 1996 agus 2002. Is éard atá sa chóimheas atá ag gach toghroinn ná figiúr nó pointe ar scála tosaíochta is féidir a chur i gcomparáid le figiúirí na dtoghraim eile. Léiríonn na cóimheasa, mar sin, slata tomhais le faisnéis a bhaineann le toghroinn amháin a mheas i gcomhthéacs na faisnéise atá curtha ar fáil sna Daonáirimh do na toghranna eile. Tá an cóimheas á bhunú ar réimse iomlán na faisnéise thar na rannóga éagsúla aoise i dtoghroinn aonair i gcomhthéacs dháileadh na faisnéise comparáidí atá curtha fáil do na 155 toghroinn uile sa Ghaeltacht. Tá anailís staitistiúil na gcóimheas á déanamh mar sin ar dháileadh na faisnéise thar na rannóga aoise i gcás toghroinn aonair i gcomparáid le dáileadh iomlán na faisnéise atá curtha ar fáil do na toghranna uile ón gceann is láidre go dtí an toghroinn a bhfuil an léiriú is laige, ó thaobh na faisnéise sochtheangeolaí de, le fáil inti. Is anailís í a chuimsíonn an ghné ingearach agus chothrománach san áireamh céanna. Féachtar le coigeartú nó normalú a dhéanamh ar fhaisnéis mhíchoibhneasta i rannóg(a), rannóga na ngasúr, cuir i gcás, agus an bunáireamh don chóimheas á oibriú amach.

3.5.1 ÁIREAMH NA GCÓIMHEAS

Is féidir líon coibhneasta na gcainteoirí laethúla Gaeilge i ngach toghroinn a oibriú amach má roinntear líon iomlán na gcainteoirí laethúla ar dhaonra iomlán na toghroinne atá os cionn trí bliana d'aois. Beidh toradh an chuntais seo idir 0 agus 1, rud a fhágann go léiríonn 0 nach ann do chainteoirí laethúla sa toghroinn agus go léiríonn 1 gur cainteoirí

laethúla iad uile. Is ionann na figiúirí sa chás seo agus meánuimhreacha. Má dhéantar iad a mhéadú faoi 100 mar sin, aimseofar a chomhionann céatadánach.

Má bhíonn líon neamhghnách daoine in aoisghrúpa faoi leith, mar shampla, in aon toghroinn i gcomparáid leis an nGaeltacht trí chéile, beidh éifeacht mhíchoibhneasta ag an aoisghrúpa seo ar an meánráta don toghroinn áirithe seo. D'fhéadfadh an míchoibhneas sin cuma bhoilscithe nó chúngaithe a chur ar an toghroinn ina hiomláine. Má thugtar faoi chóimheas caighdeánaithe a aimsiú don toghroinn, is féidir an coibhneas idir rannóga éagsúla aoise a chur san áireamh ar chaoi nach gcuirfeadh as don ráta mar fhigiúr comparáideach i gcás na dtoghrair eile.

3.5.2 CÓIMHEAS CAIGHDEÁNAITHE

Tá an anailís anseo ag baint leasa as modh oibre staitistiúil a chleachtar go coitianta i measc taighdeoirí leighis ar mhaithe le patrúin i dtaca le héifeacht galar agus lena gcóir leighis i bpobal áirithe a mheas i gceart ar bhealach comparáideach. Is minic is gá caighdeánú a dhéanamh ar shraith staitisticí ábhartha i dtosach báire a thugann aghaidh ar ghnéithe sóisialta, aoise nó inscne ar leith sula mbíonn aonad faisnéise nó staitistiúil inchomparáidithe ann. Is é an coigeartú tosaigh seo ar shraith faisnéise le míchoibhnis neamhábhartha a chur as an áireamh is bunús le háireamh na gcóimheas caighdeánaithe. Cuireann na cóimheasa caighdeánaithe mar sin aonad anailíse ar fáil is féidir a úsáid mar fhaisnéis chomparáideach.

I réimse an leighis, tá eipidéimeolaithe ag tabhairt aghaidh ar cheisteanna a bhaineann le cóimheasa agus cúrsaí coibhnis i réimse faisnéise le blianta. Is gnáthaí i réimse na heipidéimeolaíochta leas a bhaint as ráta atá caighdeánaithe ar mhaithe le héagsúlachtaí áirithe idir fir agus mná, nó daoine óga agus seandaoine, a chur san áireamh sa chaoi nach gcuirfeadh sé as d'anailís ar mhinicíocht galar éagsúil; is é sin nach mbeadh éifeacht mhíchoibhneasta ag cásanna faoi leith nó gnás a bheadh teoranta do chuid amháin den réimse faisnéise ar anailís chothrom na minicíochta. Tugtar an Cóimheas Caighdeánaithe Básmaireachta (CCB) (an *Standardised Mortality Ratio* mar a thugtar sa Bhéarla air) ar an gcineál seo tomhais a mbaintear leas as i gcúrsaí leighis. Cuireann an caighdeánú atá mar bhunús ag na cóimheasa bunscála ar fáil a chuidíonn leis an anailís chomparáideach a dhéantar, mar shampla, ar choitiantacht galar áirithe i bpobal ar leith, ar rátaí báis a

mbítear ag súil leo ó dhonachtaí éagsúla agus le hanailís ar thairbhe córacha éagsúla leighis a chuireann moill nó bac ar fhorás galar éagsúil. Tugann na cóimheasa le fios, mar sin, an bhfuil ráta nó minicíocht ag galar ar leith i bpobal áirithe atá faoi bhun, os cionn nó i gcomhréir leis an ráta is coitianta a fhaightear sa daonra.

Is ionann an CCB agus an cóimheas idir an líon minicíochta a thugtar faoi deara sa daonra agus an líon a bhfuiltear ag súil leis tar éis coigeartú a dhéanamh ar an mbunlíon minicíochta ar mhaithe le cúinsí ar leith a bhaineann le cúrsaí aoise (agus scaití inscne) a chur san áireamh. Fágann sin nach bhfuil sa bhunráta a thugtar faoi deara (gan coigeartú an CCB a chur san áireamh) ach cuntas simplí ar mhinicíocht gnás/galar éigin sa daonra. Is éard atá sa CCB, mar sin, ná ráta a bhfuiltear ag súil leis do dhaonra caighdeánaithe agus do dhaonra i gceantar áirithe. Is minic a dhéantar scagadh ar leith ar fhaisnéis atá faoi bhun nó os cionn na mbunrátaí caighdeánacha ar mhaithe leis na cúinsí is cionsiocair leis an éagsúlacht seo i ndáileadh na faisnéise i bpobal a aimsiú.

Tá cosúlachtaí idir an anailís shochtheangeolaíoch agus an réimse seo de léann an leighis, an eipidéimeolaíocht, sa mhéid is go bhfuil cúrsaí aoise maidir le dáileadh na faisnéise sna réimsí ar fad den daonra ina ngné chriticiúil den anailís. Chonacthas ráta ard cainteoirí laethúla i measc na ngasúr scoile i gcuid mhaith toghrann nach bhfuil i gcomhréir beag ná mór leis an bhfaisnéis i rannóga eile aoise. Tá modh oibre na gcóimheas caighdeánaithe áisiúil don anailís shochtheangeolaíoch atá idir lámha anseo sa mhéid is gur gá normalú a dhéanamh ar fhaisnéis mhíchoibhneasta sna haoisghrúpaí sula mbeidh faisnéis toghroinne áirithe inchomparáidithe le toghroinn eile. Seachas a bheith ag trácht ar an gCCB, is féidir an Cóimheas Caighdeánaithe Minicíochta (CCM) a thabhairt ar a mhacasamhail de chóimheas chun críche na hanailíse sochtheangeolaí atá faoi chaibidil anseo ar na cainteoirí laethúla sna toghranna éagsúla Gaeltachta. Tugtar an *Standardised Incidence Ratio* ar an gcóimheas seo i mBéarla.

3.5.3 FAISNÉIS NA GCAINTEOIRÍ I RANNÓGA AOISE

Is é an fhaisnéis ar baineadh gaisneas aisti anseo ná líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge roinnte sna rannóga aoise seo a leanas i ngach toghroinn Ghaeltachta:

3–4 bl., 5–12 bl., 13–18 mbl., 19–29 bl., 30–39 bl., 40–49 bl., 50–59 bl., 60–69 bl., 70–79 bl., agus 80 bl.+). Is é sin an fhaisnéis ar líon na gcainteoirí laethúla roinnte i ndeich gcinn de rannóga aoise i gcás na 155 toghroinn sa Ghaeltacht.

Is iad seo a leanas na cothromóidí a úsáidtear sna trí chéim a leantar chun teacht ar an gcóimheas caighdeánaithe minicíochta. Seo thíos noda de na giorrúcháin a úsáidtear sna cothromóidí éagsúla:

j = rannóg aoise

i = toghroinn

R_j = an ráta don rannóg aoise

G_{ij} = líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge sa rannóg aoise sa TR

D_{ij} = daonra sa rannóg aoise sa TR

E_i = líon na gcainteoirí laethúla a mbeifí ag súil leis i bhfianaise dháileadh na faisnéise uile thar na 155 TR (*expected number*)

155 = líon na dTR

10 = líon na rannóg aoise

Σ = Sigma/líon suimithe na faisnéise

Gluais:¹⁵

Déantar áireamh ríomhairithe i dtosach báire ar na rátaí ar leith aoise sna deich bhfoghruipa nó rannóg aoise i gcás an daonra Ghaeltachta mar aonad iomlán cuntais. Cuirfidh seo an daonra caighdeánach ar fáil. Is ionann an ráta don jú R_j grúpa/rannóg aoise agus:

$$R_j = \frac{\sum_{i=1}^{155} G_{ij}}{\sum_{i=1}^{155} D_{ij}}$$

sa chás gurb ionann G_{ij} agus líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge in aoisghrúpa j i dtoghroinn i , agus gurb ionann D_{ij} agus an daonra in aoisghrúpa j i dtoghroinn i .

¹⁵ Gluais: Cóimheas = Ratio; Cothromóid = Equation; Cóimheas Caighdeánaithe Minicíochta (CCM) = Standardised Incidence Ratio (SIR).

Ina dhiaidh sin, is féidir an comhaireamh a dhéanamh don ráta i ngach toghroinn a bhféadfaí a bheith ag súil leis, E_i , i bhfianaise na faisnéise ina hiomláine do na cainteoirí laethúla sna 155 toghroinn Gaeltachta. Is ionann mar sin líon na gcainteoirí Gaeilge a bhfuiltear ag súil leis go staitistiúil, E_i (*expected number*), agus toradh an chomhairimh ar an daonra i ngach aoisghrúpa, D_{ij} , móide an ráta caighdeánach a fhreagraíonn dó, R_j . Beidh deich dtoradh nó deich gcuntas ar an gcaoi seo i ngach toghroinn agus freagraíonn suimiú na dtorthaí seo don líon staitistiúil a bhfuiltear ag súil leis i ngach toghroinn, E_i . Déantar mar sin líon na gcainteoirí Gaeilge a bhfuiltear ag súil leis E_i don *iú* toghroinn a chomhaireamh ar an gcaoi seo:

$$E_i = \sum_{j=1}^{10} R_j D_{ij}$$

Is é áireamh an Chóimheasa Chaighdeánaithe Minicíochta (CCM) an chéad chéim eile sa phróiseas. Bunaítear an CCM don *iú* toghroinn ar an gcóimheas idir an bunchuntas ar líon na gcainteoirí laethúla i dtoghroinn agus an líon a bhfuiltear ag súil leis go staitistiúil, E_i , i dtoghroinn i bhfianaise na faisnéise don Ghaeltacht mar aonad iomlán sa Daonáireamh. Tá comhaireamh an CCM (SIR) á dhéanamh ar an gcaoi seo:

$$CCM_i = \frac{\sum_{j=1}^{10} G_{ij}}{E_i}$$

Cuirtear luach 0 mar sin le CCM i dtoghroinn nach bhfaightear aon chainteoir laethúil inti; tabharfar luach 1 le CCM i dtoghroinn a bhfuil an bunchuntas dromchlach ar na cainteoirí laethúla i gcomhréir ghlan leis an líon an bhfuiltear ag súil leis i dtoghroinn, is é sin is ionann an bunchuntas agus an E_i . Is ionann cóimheas de 2 agus an bunchuntas a bheith dhá oiread níos mó ná an líon a bhfuiltear ag súil leis. Is é 2.29 an cóimheas is airde a fhaightear i gcás na gCCM a bhaineann le faisnéis na gcainteoirí laethúla sna 155 toghroinn Gaeltachta. Is é sin go bhfuil an cóimheas sa toghroinn is bisiúla ó thaobh na húsáide laethúla de, mar a shonraítear sa Daonáireamh é, 2.29 uair níos airde ná an ráta caighdeánach. Freagraíonn an CCM seo (2.29) do bhunchuntas a thugann le fios gurb ionann líon na gcainteoirí laethúla agus 90.9% de dhaonra iomlán na toghroinne (Camas) atá os cionn trí bliana. Fágann sin gurb ionann E_i don mheántoghroinn ina hiomláine agus

40% de dhaonra iomlán na toghroinne (3 bl.+) a bheith ina gcainteoirí laethúla Gaeilge, agus dáileadh na faisnéise don Ghaeltacht ar fad (155 TR) á chur san áireamh.

Is féidir treochtaí sa chóimheas thar thréimhse ama a iniúchadh má dhéantar na cóimheasa do bhlianta nó do thréimhsí áirithe a oibriú amach agus má bhunaítear an chomparáid ar na rátaí, *R*, do bhliain amháin agus na rátaí seo á n-úsáid mar dhaonra caighdeánach. Déanfar na treochtaí seo a nochtadh maidir le faisnéis na gcainteoirí laethúla agus an fhaisnéis chumais idir Daonáirimh 1996 agus 2002 thíos.

3.5.4 DAONÁIREAMH 2002, FAISNÉIS NA GCAINTEOIRÍ LAETHÚLA GAEILGE SA DAONRA GAELTACHTA 3 BL.+, CÓIMHEASA CAIGHDEÁNAITHE MINICÍOCHTA

Tugtar sa Tábla 3.5 thíos faisnéis na gcainteoirí laethúla Gaeilge (3 bl.+) sna toghranna Gaeltachta agus iad liostaithe de réir ord tosaíochta bunaithe ar na cóimheasa do na toghranna ar fad (féach an colún sa chló trom, CCM (CL)). Is í toghroinn Chamais i gCo. na Gaillimhe an toghroinn a bhfuil an cóimheas is airde aici. Tugtar faoi deara go bhfuil céatadán na gcainteoirí laethúla níos airde ag Garmna (92.2% CL: 2.28 CCM) agus Scainimh (92.1% CL : 2.26 CCM) sa chontae céanna, ach nach bhfuil cóimheas chomh hard acu is atá ag Camas (90.9% CL : 2.29 CCM). Is beag difríocht atá ann idir na cóimheasa, ach is téagartha ceann amháin seachas a chéile i ngeall ar líon comparáideach na gcainteoirí laethúla sa toghroinn agus ar an téagar coibhneasta atá le sonrú ar an gcaoi a bhfuil an fhaisnéis dailte thar na rannóga aoise ar fad.

Daonáireamh 2002, Cainteoirí Laethúla, TR Gaeltachta, Cómheasa Caighdeánaithe Minicíochta							
TR	Ioml.	CL	Súil le	CCM (CL)	%CL	Difear	Contae
149. Camas	375	341	148.729	2.293	90.933		Co. na Gaillimhe
154. Garmna	1245	1148	502.790	2.283	92.209	0.009	Co. na Gaillimhe
152. An Cromptán	2192	1934	850.667	2.274	88.230	0.010	Co. na Gaillimhe
39. Scainimh	625	576	254.682	2.262	92.160	0.012	Co. na Gaillimhe
158. Leitir Móir	791	703	314.096	2.238	88.875	0.023	Co. na Gaillimhe
161. An Turlach	460	394	178.768	2.204	85.652	0.034	Co. na Gaillimhe
38. Mín an Chladaigh	1250	1070	487.712	2.194	85.600	0.010	Co. Dhún na nGall
54. Cill Chuimín	1249	1054	482.581	2.184	84.388	0.010	Co. na Gaillimhe
53. Árainn	1247	1021	482.934	2.114	81.877	0.070	Co. na Gaillimhe
61. Sailearna	1241	1028	489.090	2.102	82.836	0.012	Co. na Gaillimhe
36. Gort an Choirce	1590	1326	633.295	2.094	83.396	0.008	Co. Dhún na nGall
33. An Cnoc Buí	808	658	321.903	2.044	81.436	0.050	Co. na Gaillimhe
37. Machaire Chlochair	2555	2024	994.814	2.035	79.217	0.010	Co. Dhún na nGall
55. Cill Aithnín	806	632	312.764	2.021	78.412	0.014	Co. na Gaillimhe
39. Cill Chuáin	438	349	175.482	1.989	79.680	0.032	Co. Chiarraí
38. Cill Maoilchheadair	536	417	212.635	1.961	77.799	0.028	Co. Chiarraí
35. Dún Urlann	407	317	164.179	1.931	77.887	0.030	Co. Chiarraí
35. Abhainn Ghabhla	334	251	131.398	1.910	75.150	0.021	Co. na Gaillimhe
35. Dún Lúiche	665	486	264.128	1.840	73.083	0.070	Co. Dhún na nGall
108. Suí Corr*	14	10	5.559	1.799	71.429	0.041	Co. Dhún na nGall
42. Márthain	238	161	91.505	1.759	67.647	0.039	Co. Chiarraí
63. An Spidéal	1196	813	462.417	1.758	67.977	0.001	Co. na Gaillimhe
60. Cnoc an Daimh	375	252	151.609	1.662	67.200	0.096	Co. Mhaigh Eo
40. Árainn Mhór	529	332	208.155	1.595	62.760	0.067	Co. Dhún na nGall
34. Dún Chaoin	207	132	83.287	1.585	63.768	0.010	Co. Chiarraí
160. An Ros	105	64	41.260	1.551	60.952	0.034	Co. na Gaillimhe
42. Cró Bheithe	170	103	67.789	1.519	60.588	0.032	Co. Dhún na nGall
51. Gleann Léithín	167	96	63.886	1.503	57.485	0.017	Co. Dhún na nGall
48. Baile na Finne	296	175	118.240	1.480	59.122	0.023	Co. Dhún na nGall
53. An Ghrafaidh	192	109	73.851	1.476	56.771	0.004	Co. Dhún na nGall
45. Ceann Trá	448	249	173.325	1.437	55.580	0.039	Co. Chiarraí
47. Abhainn Bhraín	242	133	93.513	1.422	54.959	0.014	Co. Mhaigh Eo
39. Anagaire	2138	1191	843.538	1.412	55.706	0.010	Co. Dhún na nGall
206. Gort na Tiobhratan	411	218	158.410	1.376	53.041	0.036	Co. Chorcaí
155. Cill Chuimín (Gleann Trasna)	114	60	44.257	1.356	52.632	0.020	Co. na Gaillimhe
90. An Ráth Mhór*	372	195	148.524	1.313	52.419	0.043	Co. na Mí
129. Allt na Péiste*	163	80	63.201	1.266	49.080	0.047	Co. Dhún na nGall
290. Cléire*	127	62	50.409	1.230	48.819	0.036	Co. Chorcaí
199. Béal Átha an Ghaorthaidh	477	214	188.947	1.133	44.864	0.097	Co. Chorcaí
4. Na Beathacha*	15	7	6.289	1.113	46.667	0.020	Co. Chiarraí
70. Baile Átha Buí*	57	26	24.081	1.080	45.614	0.033	Co. na Mí
151. Conga	493	201	187.874	1.070	40.771	0.010	Co. na Gaillimhe
43. An Mhin Aird	373	163	153.011	1.065	43.700	0.005	Co. Chiarraí
32. Na Croisbhealaí*	2130	886	839.829	1.055	41.596	0.010	Co. Dhún na nGall
33. Baile an Chalaídh	229	95	90.335	1.052	41.485	0.003	Co. Mhaigh Eo
34. An Rinn *	1026	442	423.755	1.043	43.080	0.009	Co. Phort Láirge
36. Na Gleannta	1419	584	560.995	1.041	41.156	0.002	Co. Chiarraí
108. Béal Átha an Ghaorthaidh* (T.Co.)	200	84	81.073	1.036	42.000	0.005	Co. Chorcaí
51. Na Forbacha	1211	476	471.102	1.010	39.306	0.026	Co. na Gaillimhe
52. An Geata Mór Theas	894	365	363.105	1.005	40.828	0.005	Co. Mhaigh Eo
40. Cinn Aird	357	140	140.306	0.998	39.216	0.007	Co. Chiarraí
202. Claonráth*	142	52	52.290	0.994	36.620	0.003	Co. Chorcaí
131. An Clochán*	488	186	189.764	0.980	38.115	0.014	Co. Dhún na nGall
49. Gleann Cholm Cille	689	261	267.127	0.977	37.881	0.003	Co. Dhún na nGall
29. Cé Bhréanainn	127	46	48.214	0.954	36.220	0.023	Co. Chiarraí

TÁBLA 3.5: Lch. 1 de 3

Daonáireamh 2002, Cainteoirí Laethúla, TR Gaeltachta, Cóimheasa Caighdeánaithe Minicíochta							
TR	Ioml.	CL	Súil le	CCM (CL)	%CL	Difear	Contae
218. An Sliabh Riabhach	739	260	280.396	0.927	35.183	0.027	Co. Chorcaí
56. Cill Ghabhlaigh	374	135	148.195	0.911	36.096	0.016	Co. Dhún na nGall
46. An Dúchoraidh	78	27	29.650	0.911	34.615	0.000	Co. Dhún na nGall
219. Na hUláin	523	186	207.926	0.895	35.564	0.016	Co. Chorcaí
115. Fánaid Thiar*	218	76	87.487	0.869	34.862	0.026	Co. Dhún na nGall
62. Sliabh an Aonaigh	615	204	237.917	0.857	33.171	0.011	Co. na Gaillimhe
126. Ros Goill	782	264	307.956	0.857	33.760	0.000	Co. Dhún na nGall
31. An Uillinn	91	29	34.119	0.850	31.868	0.007	Co. na Gaillimhe
20. Baile Mhac Airt	301	98	116.721	0.840	32.558	0.010	Co. Phort Láirge
31. An Clochán	258	84	101.653	0.826	32.558	0.013	Co. Chiarraí
48. Partraí*	38	12	15.196	0.790	31.579	0.037	Co. Mhaigh Eo
23. Toghroinn Fhíonáin	134	42	53.240	0.789	31.343	0.001	Co. Chiarraí
27. An Baile Dubh	131	43	54.898	0.783	32.824	0.006	Co. Chiarraí
5. Baile an Sceilg	346	107	138.787	0.771	30.925	0.012	Co. Chiarraí
153. An Chorr	158	48	62.721	0.765	30.380	0.006	Co. na Gaillimhe
200. Ceandroma	246	73	96.099	0.760	29.675	0.006	Co. Chorcaí
53. Domhnach Phádraig*	528	155	206.481	0.751	29.356	0.009	Co. na Mí
37. An Cheapaigh Dhuibh	328	96	129.506	0.741	29.268	0.009	Co. Mhaigh Eo
35. Baile Óbha*	166	47	64.049	0.734	28.313	0.007	Co. Mhaigh Eo
19. Loch Lufoch*	16	4	5.751	0.696	25.000	0.038	Co. Chiarraí
58. An Leargaidh Mhór*	378	104	151.198	0.688	27.513	0.008	Co. Dhún na nGall
82. Cill Bhríde*	210	55	79.981	0.688	26.190	0.000	Co. na Mí
205. Doire Fhíonáin	211	56	82.512	0.679	26.540	0.009	Co. Chorcaí
9. Ceannúigh*	143	38	56.362	0.674	26.573	0.004	Co. Chiarraí
62. Málainn Bhig	377	99	147.918	0.669	26.260	0.005	Co. Dhún na nGall
33. An Daingean	1593	385	576.366	0.668	24.168	0.001	Co. Chiarraí
114. Fánaid Thuaidh*	493	132	199.593	0.661	26.775	0.007	Co. Dhún na nGall
133. An Corrán	730	188	290.613	0.647	25.753	0.014	Co. Mhaigh Eo
124. Acaill	934	233	371.067	0.628	24.946	0.019	Co. Mhaigh Eo
44. Bearna*	2367	586	942.070	0.622	24.757	0.006	Co. na Gaillimhe
55. Cill Charthaigh	627	143	241.608	0.592	22.807	0.030	Co. Dhún na nGall
62. Moing na Bó	304	69	122.924	0.561	22.697	0.031	Co. Mhaigh Eo
14. Doire Ianna	206	45	80.583	0.558	21.845	0.003	Co. Chiarraí
128. An Tearmann*	183	40	71.991	0.556	21.858	0.003	Co. Dhún na nGall
59. Maigh Cuilinn	1323	289	521.667	0.554	21.844	0.002	Co. na Gaillimhe
19. Aird Mhór*	61	12	22.263	0.539	19.672	0.015	Co. Phort Láirge
20. Máistir Gaoithe	83	17	31.710	0.536	20.482	0.003	Co. Chiarraí
37. Cloch na Rón*	85	18	33.765	0.533	21.176	0.003	Co. na Gaillimhe
65. Tulaigh Mhic Aodháin*	1003	213	399.724	0.533	21.236	0.000	Co. na Gaillimhe
113. Creamhghort*	281	57	107.860	0.528	20.285	0.004	Co. Dhún na nGall
43. Cró Caorach	134	26	49.553	0.525	19.403	0.004	Co. Dhún na nGall
136. Dumha Éige	654	135	261.347	0.517	20.642	0.008	Co. Mhaigh Eo
122. Loch Caol*	34	7	13.664	0.512	20.588	0.004	Co. Dhún na nGall
150. An Fhairche	890	175	347.816	0.503	19.663	0.009	Co. na Gaillimhe
212. Cill na Martra*	327	64	129.275	0.495	19.572	0.008	Co. Chorcaí
51. An Geata Mór Thuaidh	851	170	346.340	0.491	19.976	0.004	Co. Mhaigh Eo
59. Leitir Mhic an Bhaird	650	126	257.508	0.489	19.385	0.002	Co. Dhún na nGall
54. Inis Caoil	112	21	43.947	0.478	18.750	0.011	Co. Dhún na nGall
44. An Sráidbhaile*	32	6	12.664	0.474	18.750	0.004	Co. Chiarraí
47. Ceathrú an Bhrúnaigh	723	136	289.563	0.470	18.811	0.004	Co. na Gaillimhe
3. Bearna*	5508	943	2088.589	0.452	17.121	0.018	Gaill. Toghl. Co.
6. An Baile Breac*	64	12	26.695	0.450	18.750	0.002	Co. Chiarraí
13. Béal Deirg Mór	197	35	79.240	0.442	17.766	0.008	Co. Mhaigh Eo
111. Carraig Airt*	382	65	151.005	0.430	17.016	0.011	Co. Dhún na nGall
46. An Carn Mór	1887	316	740.296	0.427	16.746	0.004	Co. na Gaillimhe
61. Cnoc na Lobhar	816	142	334.792	0.424	17.402	0.003	Co. Mhaigh Eo
50. Gleann Gheis*	154	25	59.568	0.420	16.234	0.004	Co. Dhún na nGall

TÁBLA 3.5: Lch. 2 de 3

Daonáireamh 2002, Cainteoirí Laethúla, TR Gaeltachta, Cóimheasa Caighdeánaithe Minicíochta							
TR	Ioml.	CL	Súil le	CCM (CL)	%CL	Difear	Contae
61. An Machaire	615	97	240.574	0.403	15.772	0.016	Co. Dhún na nGall
47. An Clochán Liath	1785	278	698.700	0.398	15.574	0.005	Co. Dhún na nGall
118. Grianfort*	19	3	7.582	0.396	15.789	0.002	Co. Dhún na nGall
54. Barr Rúscaí	129	20	51.119	0.391	15.504	0.004	Co. Mhaigh Eo
2. Baile an Bhriota*	60	9	23.432	0.384	15.000	0.007	Gaill. Togh. Co.
22. Binn an Choire*	116	17	46.017	0.369	14.655	0.015	Co. na Gaillimhe
15. An Imleach*	319	46	124.517	0.369	14.420	0.000	Co. Chiarraí
24. Trian Iarthach*	126	19	52.612	0.361	15.079	0.008	Co. Chiarraí
63. Na Monga	249	37	102.892	0.360	14.859	0.002	Co. Mhaigh Eo
13. Doire Fhionáin*	151	20	56.259	0.355	13.245	0.004	Co. Chiarraí
156. Leitir Breacáin*	31	4	11.272	0.355	12.903	0.001	Co. na Gaillimhe
57. Gleann Chaisil	476	67	191.429	0.350	14.076	0.005	Co. Mhaigh Eo
30. Críoch na Sméar*	38	5	14.347	0.349	13.158	0.001	Co. Dhún na nGall
55. Béal an Mhuirthead	1808	250	721.384	0.347	13.827	0.002	Co. Mhaigh Eo
41. Ard an Rátha*	52	7	20.638	0.339	13.462	0.007	Co. Dhún na nGall
48. Baile Chláir	1536	194	585.100	0.332	12.630	0.008	Co. na Gaillimhe
63. Maol Mosóg*	137	18	54.304	0.331	13.139	0.000	Co. Dhún na nGall
52. Na Gleannta*	115	15	45.465	0.330	13.043	0.002	Co. Dhún na nGall
64. Cnoc na Ráithe	782	104	315.244	0.330	13.299	0.000	Co. Mhaigh Eo
34. Maíros*	128	16	49.289	0.325	12.500	0.005	Co. na Gaillimhe
41. Tailtin*	342	40	134.937	0.296	11.696	0.028	Co. na Mí
4. An Caisleán Gearr*	1000	110	383.161	0.287	11.000	0.009	Gaill. Togh. Co.
56. Leacach Beag*	138	15	52.985	0.283	10.870	0.004	Co. na Gaillimhe
8. Cathair Dónall*	97	10	35.669	0.280	10.309	0.003	Co. Chiarraí
40. Eanach Dhúin	1473	159	570.660	0.279	10.794	0.002	Co. na Gaillimhe
10. Mionlach	4651	456	1668.742	0.273	9.804	0.005	Gaill. Togh. Co.
121. Cnoc Colbha*	110	11	44.150	0.249	10.000	0.024	Co. Dhún na nGall
112. An Cheathrú Chaol*	20	2	8.098	0.247	10.000	0.002	Co. Dhún na nGall
82. Tamhnaigh na Graí*	50	5	20.784	0.241	10.000	0.006	Co. Mhaigh Eo
64. Inis Mhic an Doirn	1410	132	553.546	0.238	9.362	0.002	Co. Dhún na nGall
34. Dún Fionnachaidh*	58	5	22.027	0.227	8.621	0.011	Co. Dhún na nGall
144. Mín Charraigeach*	11	1	4.497	0.222	9.091	0.005	Co. Dhún na nGall
42. Baile an Teampaill*	186	16	73.137	0.219	8.602	0.004	Co. na Gaillimhe
59. Guala Mhór*	119	10	48.566	0.206	8.403	0.013	Co. Mhaigh Eo
31. An Craoslach*	64	5	25.177	0.199	7.813	0.007	Co. Dhún na nGall
56. Gleann na Muaidhe	241	17	95.527	0.178	7.054	0.021	Co. Mhaigh Eo
98. Mín an Lábáin*	51	2	19.582	0.102	3.922	0.076	Co. Dhún na nGall
58. Lisín an Bhealaigh*	39	1	14.120	0.071	2.564	0.031	Co. na Gaillimhe
33. Caisleán na dTuath*	34	1	14.561	0.069	2.941	0.002	Co. Dhún na nGall
101. Gartán*	0	0	0.000	0.000	0.000	0.069	Co. Dhún na nGall
12. An Bhinn Bhán*	6	0	2.145	0.000	0.000	0.000	Co. Dhún na nGall
23. Loch Iascaigh*	5	0	1.565	0.000	0.000	0.000	Co. Dhún na nGall
8. Cnoc na Cathrach*	18	0	7.323	0.000	0.000	0.000	Gaill. Togh. Co.

TÁBLA 3.5: Leh 3 de 3: CÓIMHEASA CAIGHDEÁNAITHE MINICÍOCHTA, DAONÁIREAMH 2002

3.5.5 RANNÚ AR NA TOGHRANNA DE RÉIR LUACH AN CHÓIMHEASA

Chonacthas sa phlé thuas ar fhaisnéis na gcainteoirí laethúla sna rannóga éagsúla aoise agus ar na comparáidí cainteoirí óga agus seanchainteoirí go raibh an anailís go nuige seo ag áitiú gur féidir trí chatagóir a aithint ar dháileadh na faisnéise ar an gcaint laethúil trí na 155 toghroinn Ghaeltachta. Bainfear gaisneas as na cóimheasa anseo féachaint le

rangú níos pointeáilte a dhéanamh ar na staitisticí teanga a chuir Daonáireamh 2002 ar fáil.

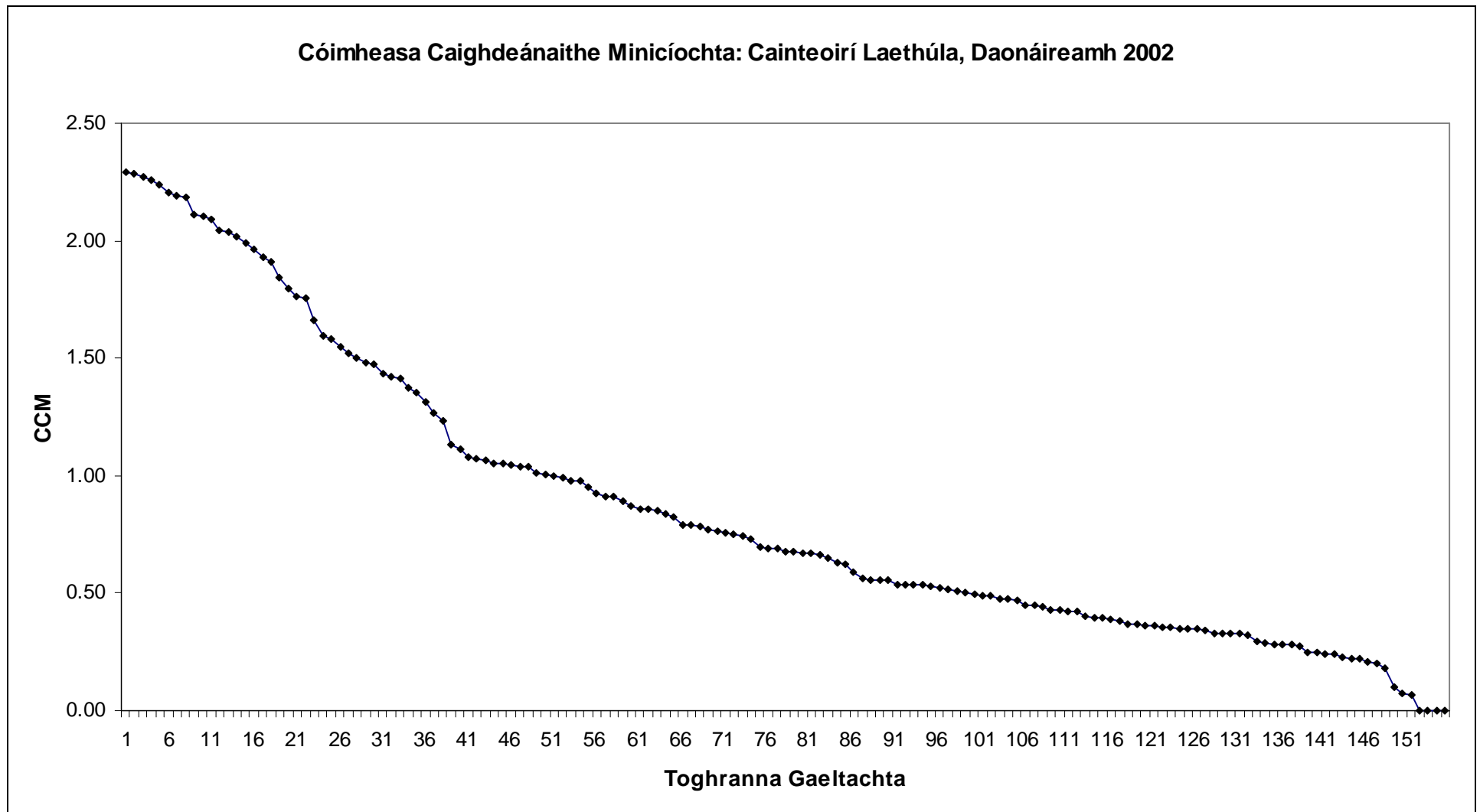
Má bhreathnaítear ar an dara colún isteach ón imeall ar dheis (dár teideal Dífear) i dTábla 3.5, is féidir an titim ó chóimheas na toghroinne roimhe sin a fháil. Léirítear titim shuntasach i gcló trom sa cholún seo. Tugtar an chéad titim shuntasach faoi deara idir faisnéis CL Chill Chuimín (Ros an Mhíl), 2.18 CCM, agus Árainn, 2.11, ach feictear nach bhfuil mórán suntais le tabhairt ar an dífear céatadánach 84% : 82% CL. Tá cóimheas ard ag an toghroinn Chonallach, Suí Corr, ach tá sé bunaithe ar dhaonra de 14 dhuine. Má chuirtear faisnéis na toghroinne seo de leataobh chun críche cúrsaí staidrimh ar feadh meandair, tabharfar titim mhór ó chóimheas Dhún Lúiche i gCo. Dhún na nGall, 1.84 CCM, go ceann Mhárthain i Co. Chiarraí, 1.76 CCM, a fhreagraíonn do thitim chéatadánach 73% : 68% i líon na gcainteoirí laethúla. Faightear difríocht sách suntasach sna cóimheasa idir an Spidéal i gCo. na Gaillimhe, 1.76 CCM, agus Cnoc an Daimh i gCo. Mhaigh Eo, 1.66, ach is beag difríocht atá le fáil ar an bhfaisnéis ghaolmhar chéatadánach 68% : 67% CL. Ach i bhfaisnéis na chéad toghroinne eile, Árainn Mhór i gCo. Dhún na nGall, 1.60 CCM, tugtar laghdú suntasach sa chóimheas agus i gcéatadán na gcainteoirí laethúla faoi deara, síos go 63% CL, i gcomparáid leis an gceann roimhe sin.

Feictear titim neamhshonrach chéimseach sna cóimheasa sa chéad 14 toghroinn ina dhiaidh sin go dtí go sroichfear an cóimheas a fhreagraíonn do thoghroinn Chléire i gCo. Chorcaí, 1.23 CCM, agus go bhfeictear laghdú mór idir é agus toghroinn Bhéal Átha an Ghaorthaidh [#POS 18199] sa chontae céanna, 1.13 CCM, ina dhiaidh sin. Freagraíonn seo do dhifríocht chéatadánach, ó thaobh líon na gcainteoirí laethúla de, idir 49% : 45% CL. Tosaíonn an laghdú céimseach sna cóimheasa arís ina dhiaidh a leanann ar aghaidh go sroichtear cóimheas de náid.

3.5.6 TEORAINNEACHA AR FHAISNÉIS NA GCAINTEOIRÍ LAETHÚLA

Tá ábhar machnaimh, ó thaobh na sochtheangeolaíochta de, i bpróifíl na gcóimheas seo atá bunaithe ar fhaisnéis na gcainteoirí laethúla mar a shonraítear i nDaonáireamh 2002 í.

Taispeántear i Léaráid. 3.3 na cóimheasa do na toghranna ar fad in ord tosaíochta ar ais x/y . Freagraíonn gach uile mhuileata sa líne fhaisnéise do chóimheas toghroinne.

LÉARÁID 3.3: CÓIMHEASA CAIGHDEÁNAITHE MINICÍOCHTA, CAINTEOIRÍ LAETHÚLA DE RÉIR TOGHRANN GAELTACHTA, DAONÁIREAMH 2002.

Aithnítear íospointe ar an rangú is airde cóimheasa a thiteann ó 2.29 go cóimheas atá thart ar 1.7 agus a fhreagraíonn do líon céatadánach CL de 67% sa toghroinn. Tagann laghdú céimseach ar na cóimheasa go dtí go sroichtear cóimheas de 1.2 a fhreagraíonn do líon céatadánach CL de 49% sa toghroinn. Tá titim shuntasach idir an cóimheas seo agus an chéad cheann eile 1.1, ach ní thugtar briseadh suntasach sa laghdú ar an bhfaisnéis chéatadánach ag an bpointe seo sa líne faisnéise. Is mar seo leanas a shonraítear an coibhneas idir na cóimheasa agus na céatadáin ag an bpointe seo sa réimse:

Cóimheas	% CL sa TR
1.23	48%
1.13	45%
1.11	47%
1.08	46%
1.07	41%
1.07	44%
1.06	42%
1.05	41%
1.04	43%

Níl an coibhneas céanna le feiceáil anseo idir an briseadh sna cóimheasa agus teorainn ghaolmhar chéatadánach, ach aithnítear go dtosaíonn laghdú céimseach leanúnach ag cóimheas 1.13 a fhreagraíonn do 44.9% CL.

Ar mhaithe le freastal a dhéanamh ar an easpa coibhnis seo, is gá géilleadh do scaoilteacht éigin sa phróiseas roghnaithe a bhaineann leis an gcéad teorainn eile. Ba chiallmhaire teorainn a leagan ar an bhfaisnéis bunaithe ar na cóimheasa toisc gur slata tomhais níos comparáidí iad, ach roghnófar teorainneacha bunaithe ar chéatadáin ar mhaithe le háisiúlacht i ngeall go n-úsáidtear níos coitianta iad i bplé comparáideach.

Má bhreathnaítear ar an gcuid is airde den líne, tabharfar muileata leis féin faoi deara ag pointe 1.66 sna cóimheasa (Cnoc an Daimh, Co. Mhaigh Eo). Seo é an t-aon chóimheas a fhaightear idir 67.2% CL agus 62.7% CL. Tá an cóimheas atá ar chéim amháin níos airde ná Cnoc an Daimh (An Spidéal, Co. na Gaillimhe: 1.76 CCM, 68% CL) ag an leibhéal

céanna céatadánach nach mór. Tá briseadh soiléir san fhaisnéis chóimheasa le sonrú anseo agus roghnófar an teorainn 67% CL le freagairt don bhriseadh seo.

Má leantar an líne anuas uaidh sin, aimseofar an briseadh idir na cóimheasa 1.23 (Cléire, Co. Chorcaí: 48.8% CL) agus 1.13 (Béal Átha an Ghaorthaidh, Co. Chorcaí [TR: 18199]: 44.9% CL). Pléadh thuas cúinsí teorann atá ábhairín níos casta ag an bpointe seo ar an scála faisnéise i ngeall ar an trasnaíl san fhaisnéis idir na cóimheasa agus na céatadáin, ach is féidir briseadh sách soiléir sna cóimheasa a aithint ar an dáileadh seo d'fhaisnéis na gcainteoirí laethúla. Táthar ag moladh anseo go roghnófar 44% CL mar íosteorainn ar an dara sraith faisnéise chun claonadh na gcóimheas agus na coibhnis idir teorainn na gcóimheas agus na gcéatadán a chur san áireamh. Scaoileann an modh oibre seo faisnéis cheithre thoghroinn atá faoi bhun an chóimheasa 1.23 isteach sa dara rangú idir 44%–66% CL. Fágann sin go bhfuil an dara teorainn faisnéise thart ar 1.1 an-ghar don ráta caighdeánach atá ag na cóimheasa Gaeltachta ar fad, is é sin 1. Dar ndóigh, teorainn staitistiúil atá sa ráta caighdeánach ann féin.

3.6 ATHMHEAS AR NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA

Agus an t-eolas seo ar dháileadh na gcóimheas thar na toghranna Gaeltachta ar fad cíortha againn is féidir filleadh ar an iarracht tosaigh a rinneadh thuas (féach Tábla 3.5) le ranguithe a chur i bhfeidhm ar an bhfaisnéis staitistiúil ar an gcaint laethúil sa Ghaeltacht. Cuireann na cóimheasa uirlis níos éifeachtaí ar fáil dúinn le rangú níos cruinne a chur i bhfeidhm ar na speictrim nó na patrúin a bhí ag teacht chun solais san anailís chéatadánach agus sna comparáidí idir na rannóga aoise.

Léireodh rangú bunaithe ar chóimheasa na gcainteoirí laethúla Gaeilge téagar sochtheangeolaíoch coibhneasta na gcatagóirí éagsúla Gaeltachta ar bhealach níos bailí.

3.6.1 CATAGÓIR GHAEILTACHTA A (67%+ CL)

Déantar athshainiú ar Chatagóir A a chuimsíonn na toghranna ar fad a bhfuil breis is 67% de dhaonra iomlán (3 bl.+) na toghroinne ina gcainteoirí laethúla Gaeilge. Is iad seo na toghranna a bhfuil an speictream is airde úsáide Gaeilge le fáil iontu agus seasmhacht

áirithe le sonrú ar an bpatrún úsáide sna rannóga aoise ar fad. Tá 23 toghroinn i gCatagóir A, os cionn a leath – trí cinn déag – i gCo. na Gaillimhe.

3.6.2 CATAGÓIR GHAELTACHTA B (44%–66% CL)

Ar an gcaoi chéanna le Catagóir A, is féidir athshainiú a dhéanamh, i bhfianaise na faisnéise nua, ar Chatagóir B a rangáinn na toghranna ar fad a bhfuil idir 44%–66% dá ndaonra iomlán (3 bl.+) ina gcainteoirí laethúla Gaeilge. Is iad seo na toghranna a bhfaightear faisnéis ar úsáid na Gaeilge i measc an phobail iontu ach í ar speictream meastha úsáide. Tá neamhsheasmhacht na bpatrún úsáide thar na rannóga aoise ar fad ina thréith chomónta ag na toghranna sa Chatagóir seo. Tá 19 dtoghroinn i gCatagóir B, agus iad scaipthe trí na contaetha Gaeltachta ar fad, cé is moite de Phort Láirge. Is spéisiúil nach bhfuil ach dhá thoghroinn de chuid Chatagóir B sa chontae Gaeltachta is láidre mar a shainíonn Catagóir A iad, is é sin Co. na Gaillimhe, ach is criticiúla fós laghad na dtoghrann atá sa rangú in ainneoin réimse sách leathan, 23 pt.% i suíomh meánach san fhaisnéis 44%–66%, a bheith i gceist leo. Tabharfar faoi deara freisin, má dhéantar scagadh ar an gcolún daonra a bhaineann leo i dTábla 3.5, nach bhfuil ach cúig thoghroinn sa Chatagóir seo ar fad a bhfuil daonra os cionn 400 duine iontu. Ar leibhéal tíreolaíoch freisin, ní fheictear aon dlús limistéir orthu, ach amháin i gcás na dtoghrann de chuid na Catagóire seo sa Ghaeltacht Láir i nDún na nGall. Is deacair an chonclúid staitistiúil a sheachaint, go háirithe nuair a chuimhnítear ar a airde is atá an íosteorainn ar Chatagóir A, 67% CL, gur rangú leochaileach ó thaobh na sochtheangeolaíochta de atá i gCatagóir B. Tá an fhianaise ar an bpatrún úsáide i measc phobail na dtoghrann seo i gCatagóir B ag léiriú go dtagann comharthaí sóirt an aistrithe teanga chun solais go tréan nuair a thiteann leibhéal úsáide na teanga sa phobal trí chéile faoi bhun 67%.

Tá dúshlán shoiléire don phleanáil teanga le baint as an gconclúid seo. Is gá leibhéal úsáide na Gaeilge a choinneáil ard, os cionn 67% CL, má tá sí le bheith ina teanga phobail i gceantar. Tugann an fhianaise anseo le fios go n-éiríonn brú an aistrithe teanga róthrán do phobal nuair a shleamhnaíonn leibhéal úsáide na teanga faoi bhun 67% den phobal. Is é an cheist, mar sin, céard is féidir le pobal a dhéanamh, nó céard is féidir a dhéanamh chun leasa pobail, atá tite faoi bhun na híosteorann seo leis na patrúin teanga sa phobal a athrú le go bhfásfaidís go leibhéal os cionn 67% úsáide i measc an phobail an athuair? Is é an dúshlán práinneach tosaigh i gcás na Catagóire seo ná straitéis a aimsiú le

téagar nó seasmhacht choibhneasta éigin a chur sna gréasáin shóisialta ina mbaintear leas as an nGaeilge go fóill iontu in ainneoin a láidre is atá úsáid an Bhéarla sna ceantair ina bhfeidhmíonn na gréasáin seo.

3.6.3 CATAGÓIR GHAELTACHTA C (43% CL/1.13 CCM NÓ FAOINA BHUN)

I bhfianaise na gcomparáidí idir na torthaí céatadánacha ón mbunanailís staitistiúil agus rangú na gcóimheas, is é an léamh is dearfaí is féidir a dhéanamh ar staitisticí na Catagóire seo go mbaineann na toghranna atá inti le rangú éigeandála ó thaobh na sochtheangeolaíochta de. Tá na toghranna sa chatagóir seo faoi bhun an dara briseadh cóimheasa (1.13) agus tá níos lú ná 44% dá ndaonra ina gcainteoirí laethúla Gaeilge. Seo é an pointe ar an scála staitistiúil a dtosaíonn an laghdú céimseach leanúnach i dtreo laghdú suntasach ar úsáid na teanga sa phobal.

Ta dúshlán níos práinní fós á léiriú féin i staitisticí na Catagóire seo. Tá cinneadh thar a bheith lom agus cinniúnach le glacadh i dtaobh na gceantar a shonraítear i gCatagóir C: cé mhéad de na pobail sa Chatagóir seo a bhféadfaí a rá ina dtaobh gur pobal Gaeltachta iad laistigh den sainmhíniú is solúbtha a bheadh againn den choincheap sin? Nó, an amhlaidh go mbeadh sé níos praiticiúla agus níos inmholta glacadh leis gur ceantair iar-Ghaeltachta iad na ceantair seo agus gur fearr a éireoidh le straitéisí pleanála teanga iontu a bheadh dírithe ar chuspóirí athréimnithe seachas ar chuspóirí buanaithe Gaeilge?

3.7 COMPARÁID IDIR CCM 1996 AGUS 2002

Tugtar i dTábla 3.6 an fhaisnéis chomparáideach ar CCM na staitisticí a bhaineann le cumas sa Ghaeilge agus le cainteoirí laethúla i nDaonáirimh 1996 agus 2002. Léirítear san fhaisnéis seo go bhfuil titim 0.3 ar an CCM a thagraíonn don leibhéal cumais san fhaisnéis Daonáirimh ó 1996 go 2002 don Ghaeltacht trí chéile. Is titim 0.7 atá le sonrú ar fhaisnéis ghaolmhar na gcainteoirí laethúla.

Sa cholún tosaigh ar thaobh na láimhe deise de cholún ainmneacha na dtoghrann (Cumas 02) tugtar an CCM don fhaisnéis chumais i nDaonáireamh 2002 agus taobh leis sin faightear an CCM don fhaisnéis don bhliain agus don eolas céanna (Cumas 02*) ach amháin go bhfuil sí coigeartaithe i bhfianaise an athraithe a tháinig ar an bhfaisnéis chuí ó

1996 go 2002 agus gur baineadh leas as faisnéis 1996 mar bhonn staitistiúil chun CCM inchomparáidithe a sholáthar. Sa chéad cholún eile léirítear an CMM a bhaineann le cumas sa Ghaeilge mar a sonraíodh i nDaonáireamh 1996 é. Is í an fhaisnéis inchomparáidithe ar CCM na gcainteoirí laethúla Gaeilge a fhaightear sna trí cholún eile: CL 02; CL 02* agus CL 96. Faightear an CCM ar na cainteoirí laethúla do Dhaonáireamh 2002 a bhaineann leas as faisnéis 1996 mar bhonn staitistiúil sa dara colún isteach ón imeall (CL 02*).

Is féidir comparáid a dhéanamh idir an dá chineál eolas teanga ó 1996 go dtí 2002 don Ghaeltacht trí chéile sna Léaráidí 3.4, 3.5, 3.6 agus 3.7 a leagtar amach thíos, ach aimseofar an titim nó an t-ardú cruinn sa dá chineál CCM (Cumas agus CL) do na toghranna ar fad i dTábla 3.6 thíos má chuirtear an colún ‘Cumas 02*’ i gcomparáid le ‘Cumas 96’ agus gheofar a mhacasamhail d’athrú sa CCM ó thaobh úsáid laethúil na Gaeilge de má chuirtear ‘CL02*’ i gcomparáid le ‘CL 96’. Is iad sin na comparáidí a bhaineann leas as staitisticí Dhaonáireamh 1996 ar mhaithe le bonn staitistiúil a chur ar fáil don chomparáid.

An Cóimheas Caighdeánaithe Minicíochta, Comparáid idir Daonáirimh 1996 agus 2002						
Cumas sa Ghaeilge agus Cainteoirí Laethúla sna Toghanna Gaeltachta						
Ainm TR	Cumas 02	Cumas 02*	Cumas 96	CL 02	CL 02*	CL 96
Iomlán	1.000	0.977	1.000	1.000	0.935	1.000
Co. Chorcaí	1.148	1.122	1.080	0.956	0.894	0.954
108. Béal Átha an Ghaorthaidh* (T.Co.)	1.179	1.157	1.105	1.036	0.985	1.066
199. Béal Átha an Ghaorthaidh	1.213	1.189	1.153	1.133	1.061	1.148
200. Ceandroma	1.085	1.061	1.026	0.760	0.708	0.691
202. Claonráth*	1.059	1.027	1.010	0.994	0.913	1.082
205. Doire Fhínnín	1.028	1.005	0.970	0.679	0.633	0.645
206. Gort na Tiobhratan	1.265	1.236	1.171	1.376	1.287	1.359
212. Cill na Martra*	1.011	0.988	0.974	0.495	0.466	0.591
218. An Sliabh Riabhach	1.151	1.121	1.088	0.927	0.861	0.933
219. Na hUláin	1.169	1.145	1.044	0.895	0.837	0.817
290. Cléire*	1.144	1.118	1.202	1.230	1.161	1.132
Co. Dhún na nGall	1.031	1.009	1.033	1.145	1.073	1.139
12. An Bhinn Bhán*	0.935	0.903	0.225	0.000	0.000	0.000
23. Loch Iascaigh*	0.584	0.555	0.262	0.000	0.000	0.000
30. Críoch na Sméar*	0.478	0.466	0.546	0.349	0.324	0.530
31. An Craoslach*	0.623	0.608	0.515	0.199	0.187	0.398
32. Na Croisbhealaí*	1.037	1.015	1.014	1.055	0.989	0.970
33. Caisleán na dTuath*	0.734	0.723	0.600	0.069	0.065	0.164
34. Dún Fionnachaidh*	0.732	0.714	0.446	0.227	0.213	0.089
35. Dún Lúiche	1.221	1.197	1.262	1.840	1.731	1.963
36. Gort an Choirce	1.274	1.248	1.266	2.094	1.967	2.013
37. Machaire Chlochair	1.234	1.206	1.245	2.035	1.903	2.011
38. Mín an Chladaigh	1.288	1.259	1.289	2.194	2.052	2.147
39. Anagaire	1.141	1.117	1.137	1.412	1.326	1.367
40. Árainn Mhór	1.208	1.184	1.192	1.595	1.497	1.558
41. Ard an Rátha*	0.813	0.795	0.865	0.339	0.320	0.375
42. Cró Bheithe	1.223	1.197	1.261	1.519	1.427	1.686
43. Cró Caorach	1.223	1.193	1.191	0.525	0.488	0.725
46. An Dúchoraidh	0.946	0.924	0.981	0.911	0.848	0.935
47. An Clochán Liath	0.720	0.704	0.796	0.398	0.373	0.437
48. Baile na Finne	1.222	1.199	1.163	1.480	1.399	1.445
49. Gleann Cholm Cille	1.168	1.142	1.171	0.977	0.913	1.162
50. Gleann Gheis*	0.881	0.862	0.615	0.420	0.391	0.341
51. Gleann Léithín	1.143	1.118	1.127	1.503	1.400	1.527
52. Na Gleannta*	0.651	0.637	0.506	0.330	0.309	0.221
53. An Ghrafaidh	1.096	1.073	1.094	1.476	1.376	1.466
54. Inis Caoil	0.950	0.932	0.992	0.478	0.447	0.768
55. Cill Charthaigh	1.125	1.099	1.129	0.592	0.554	0.518
56. Cill Ghabhlaigh	1.169	1.145	1.159	0.911	0.855	0.860
58. An Leargaidh Mhór*	1.025	1.005	1.085	0.688	0.644	0.528
59. Leitir Mhic an Bhaire	0.742	0.727	0.714	0.489	0.459	0.484
61. An Machaire	0.743	0.725	0.745	0.403	0.377	0.327
62. Málainn Bhig	1.103	1.080	1.036	0.669	0.625	0.721
63. Maol Mosóg*	0.734	0.717	0.681	0.331	0.311	0.369
64. Inis Mhic an Doirm	0.576	0.563	0.581	0.238	0.223	0.252
98. Mín an Lábáin*	0.689	0.674	0.668	0.102	0.095	0.363

TÁBLA 3.6: Lch. 1 de 4

An Cóimheas Caighdeánaithe Minicíochta, Comparáid idir Daonáirimh 1996 agus 2002						
Cumas sa Ghaeilge agus Cainteoirí Laethúla sna Toghanna Gaeltachta						
Ainm TR	Cumas 02	Cumas 02*	Cumas 96	CL 02	CL 02*	CL 96
101. Gartán*	G/L					
108. Suí Corr*	1.177	1.149	1.164	1.799	1.696	0.881
111. Carraig Airt*	0.784	0.767	0.842	0.430	0.402	0.629
112. An Cheathrú Chaol*	0.977	0.960	1.192	0.247	0.233	0.286
113. Creamhghort*	1.031	1.007	0.981	0.528	0.489	0.591
114. Fánaid Thuaidh*	1.004	0.985	1.027	0.661	0.622	0.707
115. Fánaid Thiar*	1.117	1.096	1.060	0.869	0.820	0.972
118. Grianfort*	1.079	1.058	1.224	0.396	0.374	0.512
121. Cnoc Colbha*	0.775	0.760	0.814	0.249	0.234	0.360
122. Loch Caol*	0.852	0.835	0.791	0.512	0.481	0.555
126. Ros Goill	0.924	0.904	0.956	0.857	0.804	1.022
128. An Tearmann*	0.829	0.811	0.829	0.556	0.522	0.384
129. Allt na Péiste*	1.048	1.025	0.819	1.266	1.182	0.943
131. An Clochán*	0.983	0.961	0.968	0.980	0.916	1.036
144. Mín Charraigeach*	0.407	0.398	1.334	0.222	0.212	0.284
Gaillimh Toghlaigh Contae	0.759	0.737	0.758	0.364	0.336	0.369
2. Baile an Bhriota*	1.007	0.985	1.021	0.384	0.358	0.518
3. Bearna*	0.807	0.785	0.802	0.452	0.420	0.400
4. An Caisleán Gearr*	0.715	0.697	0.699	0.287	0.267	0.337
8. Cnoc na Cathrach*	0.948	0.935	0.758	0.000	0.000	0.388
10. Mionlach	0.707	0.686	0.718	0.273	0.250	0.338
Co. na Gaillimhe	1.083	1.058	1.077	1.290	1.207	1.268
22. Binn an Choire*	0.696	0.681	0.634	0.369	0.348	0.271
31. An Uillinn	0.986	0.961	0.977	0.850	0.786	0.521
33. An Cnoc Buí	1.225	1.200	1.251	2.044	1.911	1.894
34. Maíros*	0.821	0.802	0.923	0.325	0.302	0.470
35. Abhainn Ghabhla	1.195	1.168	1.224	1.910	1.783	1.876
37. Cloch na Rón*	0.808	0.793	0.727	0.533	0.497	0.341
39. Scainimh	1.328	1.303	1.300	2.262	2.131	2.088
40. Eanach Dhúin	0.791	0.772	0.800	0.279	0.260	0.341
42. Baile an Teampaill*	0.720	0.703	0.826	0.219	0.205	0.308
44. Bearna*	0.942	0.921	0.943	0.622	0.584	0.679
46. An Carn Mór	0.942	0.920	0.930	0.427	0.401	0.427
47. Ceathrú an Bhrúnaigh	0.882	0.863	0.880	0.470	0.441	0.428
48. Baile Chláir	0.808	0.788	0.774	0.332	0.308	0.402
51. Na Forbacha	0.987	0.963	0.950	1.010	0.946	1.029
53. Árainn	1.252	1.223	1.209	2.114	1.975	1.864
54. Cill Chuimín	1.288	1.258	1.245	2.184	2.032	1.952
55. Cill Aithnín	1.236	1.205	1.206	2.021	1.878	1.809
56. Leacach Beag*	0.852	0.832	0.610	0.283	0.263	0.162
58. Lisín an Bhealaigh*	0.884	0.857	0.995	0.071	0.065	0.412
59. Maigh Cuilinn	0.939	0.916	0.959	0.554	0.520	0.557
61. Sailearna	1.251	1.223	1.205	2.102	1.967	1.889
62. Sliabh an Aonaigh	1.071	1.044	1.040	0.857	0.800	0.836
63. An Spidéal	1.180	1.151	1.184	1.758	1.639	1.752
65. Tulaigh Mhic Aodháin*	0.940	0.919	0.905	0.533	0.501	0.506
149. Camas	1.312	1.284	1.269	2.293	2.143	2.071
150. An Fhairche	0.896	0.877	0.789	0.503	0.471	0.529
151. Conga	1.088	1.061	1.062	1.070	0.997	1.211

TÁBLA 3.6: Lch. 2 de 4

An Cóimheas Caighdeánaithe Minicíochta, Comparáid idir Daonáirimh 1996 agus 2002						
Cumas sa Ghaeilge agus Cainteoirí Laethúla sna Toghanna Gaeltachta						
Ainm TR	Cumas 02	Cumas 02*	Cumas 96	CL 02	CL 02*	CL 96
152. An Cromptán	1.310	1.280	1.303	2.274	2.122	2.064
153. An Chorr	1.064	1.040	1.003	0.765	0.715	0.717
154. Garmna	1.341	1.315	1.296	2.283	2.150	2.032
155. Cill Chuimín (Gleann Trasna)	1.083	1.059	1.033	1.356	1.270	1.478
156. Leitir Breacáin*	0.710	0.689	1.048	0.355	0.326	0.508
158. Leitir Móir	1.330	1.301	1.292	2.238	2.100	1.921
160. An Ros	1.166	1.142	1.313	1.551	1.455	1.901
161. An Turlach	1.298	1.269	1.310	2.204	2.055	2.221
Co. Chiarraí	1.046	1.022	1.054	1.070	0.999	1.028
4. Na Beathacha*	1.401	1.387	1.088	1.113	1.065	0.574
5. Baile an Sceilg	1.114	1.093	1.032	0.771	0.722	0.653
6. An Baile Breac*	1.030	1.014	0.849	0.450	0.428	0.255
8. Cathair Dónall*	0.696	0.677	0.399	0.280	0.261	0.173
9. Ceannúigh*	1.065	1.044	1.016	0.674	0.628	0.601
13. Doire Fhíonáin*	1.011	0.982	0.858	0.355	0.329	0.412
14. Doire Ianna	0.916	0.895	1.038	0.558	0.519	0.564
15. An tImleach*	0.885	0.865	0.946	0.369	0.345	0.606
19. Loch Luíoch*	1.141	1.102	0.935	0.696	0.634	0.496
20. Máistir Gaoithe	1.089	1.064	1.077	0.536	0.497	0.394
23. Toghroinn Fhíonáin	1.204	1.181	1.006	0.789	0.741	0.502
24. Trian Iarthach*	0.868	0.855	0.985	0.361	0.342	0.533
27. An Baile Dubh	0.973	0.959	0.913	0.783	0.744	0.677
29. Cé Bhréanainn	1.139	1.111	1.077	0.954	0.890	0.706
31. An Clochán	1.076	1.054	1.073	0.826	0.774	0.710
33. An Daingean	0.856	0.832	0.867	0.668	0.615	0.621
34. Dún Chaoin	0.965	0.945	1.194	1.585	1.480	1.974
35. Dún Urlann	1.206	1.182	1.216	1.931	1.820	1.837
36. Na Gleannta	1.040	1.017	1.066	1.041	0.972	1.074
38. Cill Maoilchéadair	1.247	1.221	1.258	1.961	1.840	1.851
39. Cill Chuáin	1.254	1.228	1.304	1.989	1.870	2.059
40. Cinn Aird	1.229	1.201	1.164	0.998	0.933	0.886
42. Márthain	1.119	1.093	1.186	1.759	1.642	1.793
43. An Mhin Aird	1.196	1.176	1.209	1.065	1.004	0.893
44. An Sráidbhaile*	0.808	0.791	0.541	0.474	0.448	0.000
45. Ceann Trá	1.036	1.011	1.147	1.437	1.341	1.582
Co. Mhaigh Eo	0.910	0.892	0.901	0.583	0.547	0.629
13. Béal Deirg Mór	0.795	0.780	0.748	0.442	0.413	0.264
33. Baile an Chalaídh	1.094	1.071	1.109	1.052	0.991	1.311
35. Baile Óbha*	1.116	1.090	1.117	0.734	0.680	0.527
37. An Cheapaigh Dhuibh	1.041	1.019	1.040	0.741	0.692	0.829
47. Abhainn Bhrain	1.147	1.121	1.101	1.422	1.325	1.451
48. Partraí*	1.139	1.115	1.106	0.790	0.739	1.002
51. An Geata Mór Thuaidh	0.828	0.812	0.743	0.491	0.463	0.380
52. An Geata Mór Theas	1.048	1.029	1.027	1.005	0.946	1.173
54. Barr Rúscáí	0.799	0.782	0.741	0.391	0.365	0.440
55. Béal an Mhuirthead	0.802	0.786	0.724	0.347	0.325	0.355
56. Gleann na Muaidhe	0.706	0.691	0.678	0.178	0.167	0.415
57. Gleann Chaisil	0.767	0.753	0.803	0.350	0.329	0.362
59. Guala Mhór*	0.921	0.906	0.972	0.206	0.193	0.500

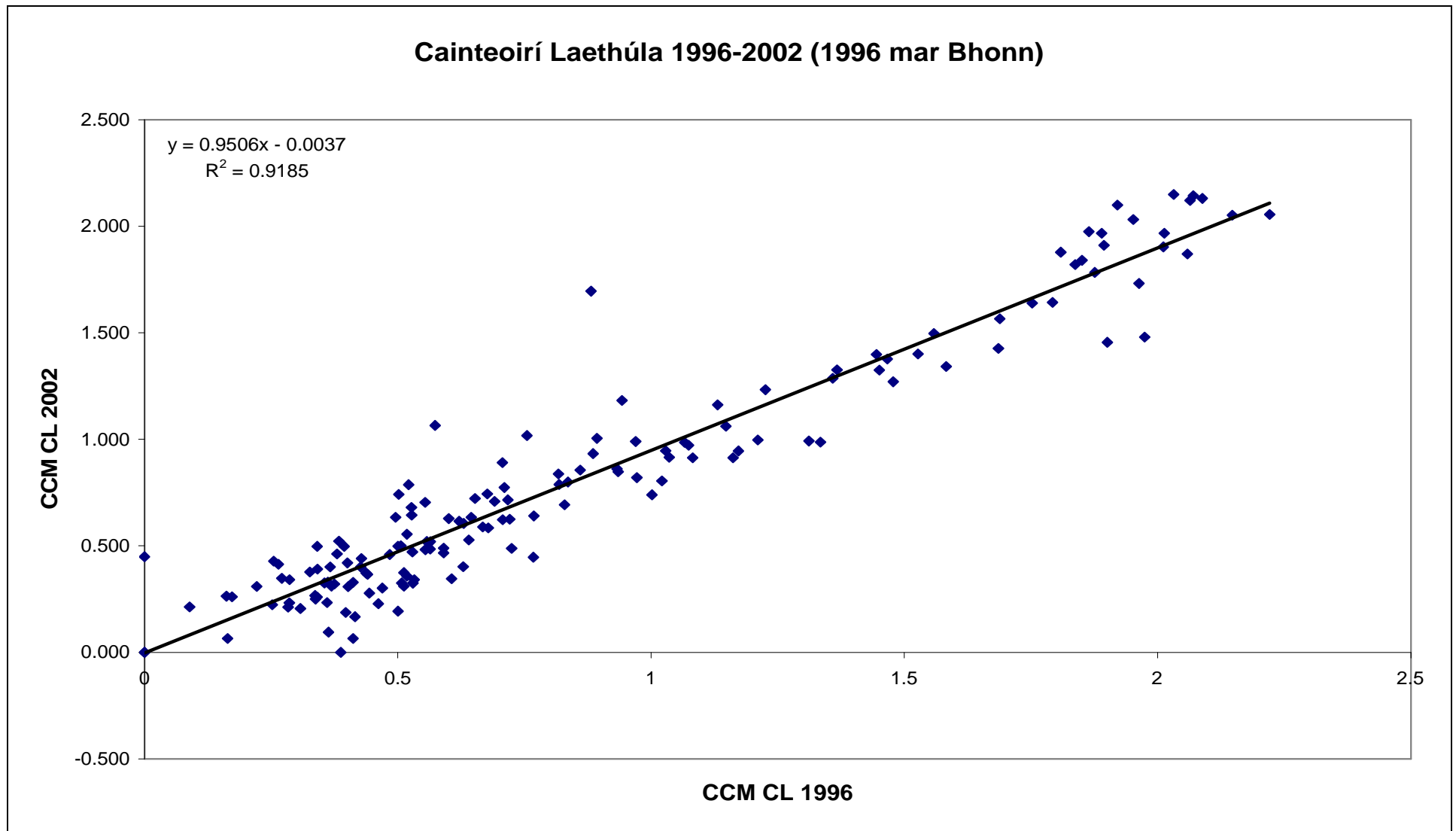
TÁBLA 3.6: Lch. 3 de 4

An Cóimheas Caighdeánaithe Minicíochta, Comparáid idir Daonáirimh 1996 agus 2002						
Cumas sa Ghaeilge agus Cainteoirí Laethúla sna Toghranna Gaeltachta						
Ainm TR	Cumas 02	Cumas 02*	Cumas 96	CL 02	CL 02*	CL 96
60. Cnoc an Daimh	1.247	1.224	1.247	1.662	1.565	1.688
61. Cnoc na Lobhar	0.859	0.844	0.821	0.424	0.401	0.367
62. Moing na Bó	0.920	0.903	0.933	0.561	0.527	0.640
63. Na Monga	0.801	0.788	0.692	0.360	0.341	0.286
64. Cnoc na Ráithe	0.834	0.818	0.942	0.330	0.310	0.512
82. Tamhnaigh na Graí*	0.879	0.866	0.621	0.241	0.228	0.462
124. Acaill	0.991	0.971	1.004	0.628	0.589	0.668
133. An Corrán	0.939	0.921	1.018	0.647	0.605	0.630
136. Dumha Éige	0.921	0.904	0.959	0.517	0.485	0.564
Co. na Mí	0.842	0.823	0.787	0.793	0.743	0.737
41. Tailtin*	0.590	0.576	0.639	0.296	0.278	0.444
53. Domhnach Phádraig*	0.844	0.825	0.762	0.751	0.704	0.554
70. Baile Átha Bui*	0.929	0.914	0.998	1.080	1.018	0.755
82. Cill Bhríde*	0.813	0.793	0.698	0.688	0.640	0.769
90. An Ráth Mhór*	1.071	1.049	0.981	1.313	1.233	1.226
Co. Phort Láirge	1.008	0.988	1.148	0.981	0.925	1.193
19. Aird Mhór*	1.059	1.026	0.830	0.539	0.498	0.501
20. Baile Mhac Airt	1.045	1.020	1.081	0.840	0.788	0.819
34. An Rinn *	0.995	0.977	1.188	1.043	0.987	1.334

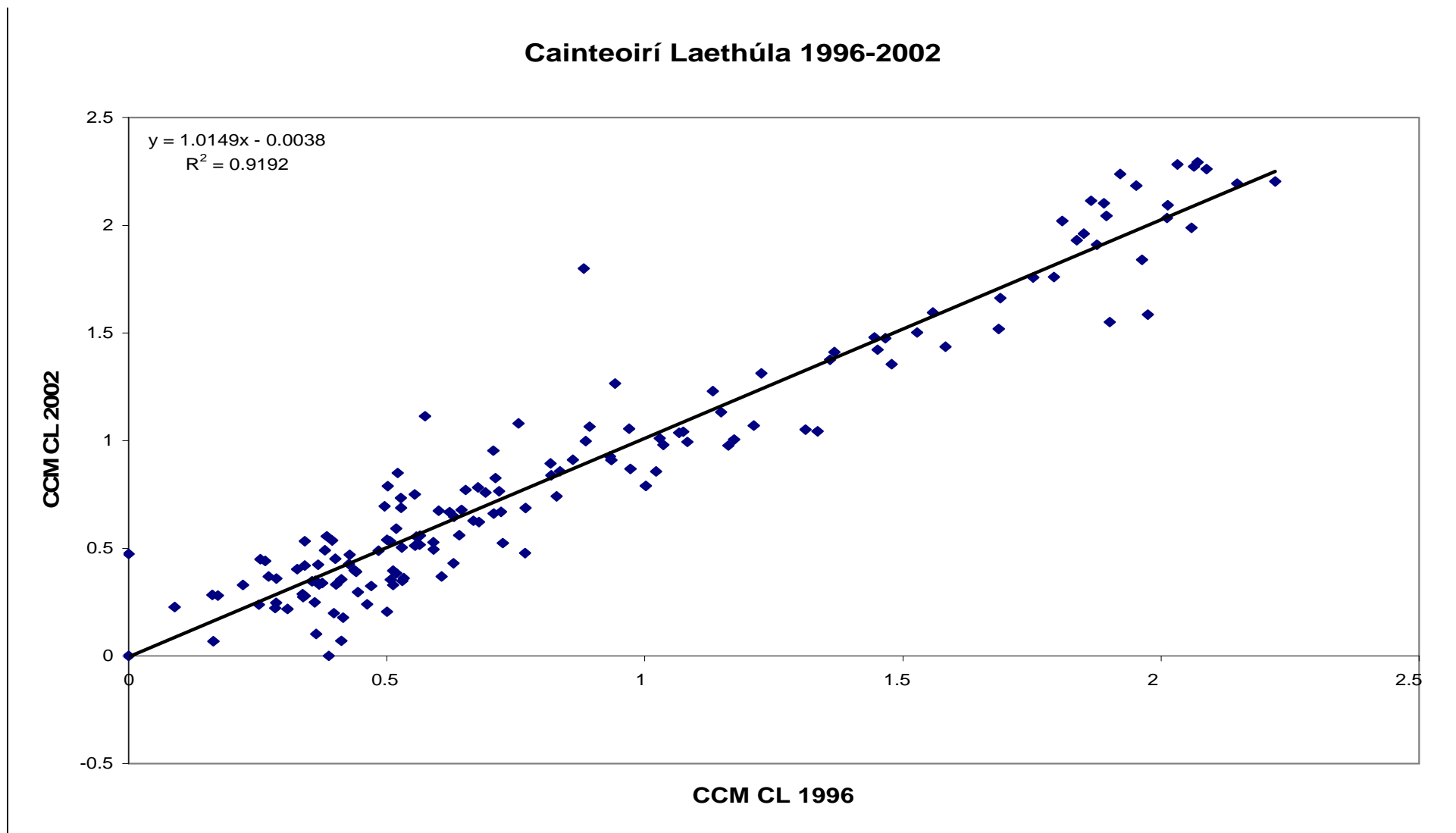
TÁBLA 3.6: Lch. 4 de 4 CÓIMHEASA CAIGHDEÁNAITHE MINICÍOCHTA, COMPARÁID IDIR DAONÁIRIMH 1996 AGUS 2002

Freagraíonn an líne sa dá léaráid thíos (Léaráid 3.4 agus 3.5) a shonraíonn an t-athrú sa CCM ó 1996 go 2002 an grádán faisnéise. Tugtar faoi deara i gcás na faisnéise ar líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge go bhfuil mórchuid na faisnéis léirithe ag bun an ghrádáin faisnéise agus cuid shuntasach di faoi líne an ghrádáin, a léiríonn titim sa CCM. Is spéisiúil go bhfaightear ardú sa CCM i gcás bharr na líne a fhreagraíonn d'fhás sa CCM. Tá réimse an-leathan le sonrú ar na CCM a bhaineann leis na cainteoirí laethúla ó CCM de 0 go 2.29.

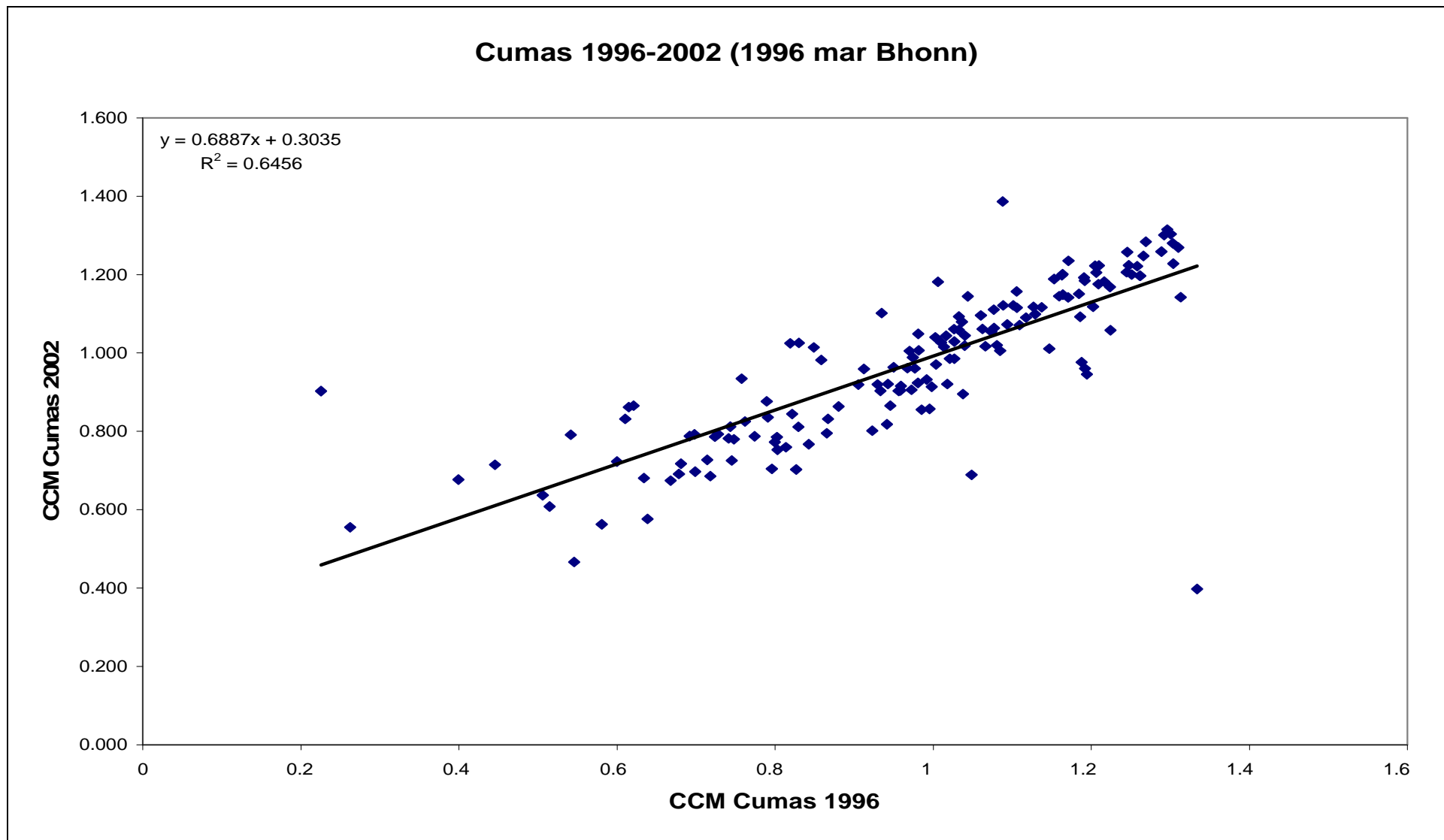
Má chuirtear an t-athrú sna CCM a bhaineann le cumas sa Ghaeilge i gcomparáid leis na léaráidí thuas ar CCM na gcainteoirí laethúla ó 1996 go 2002. Feictear go sonraítear cuid shuntasach den fhaisnéis i dtreo bharr an ghrádáin fhaisnéise agus go bhfuil na CCM cumais ag ardú ón dá thréimhse Daonáirimh go háirithe i measc na gCCM is airde. Is réimse i bhfad níos cúinge a fhaightear ó bhun go barr na gCCM cumais (0.2–1.4) le hais CCM na gcainteoirí laethúla.

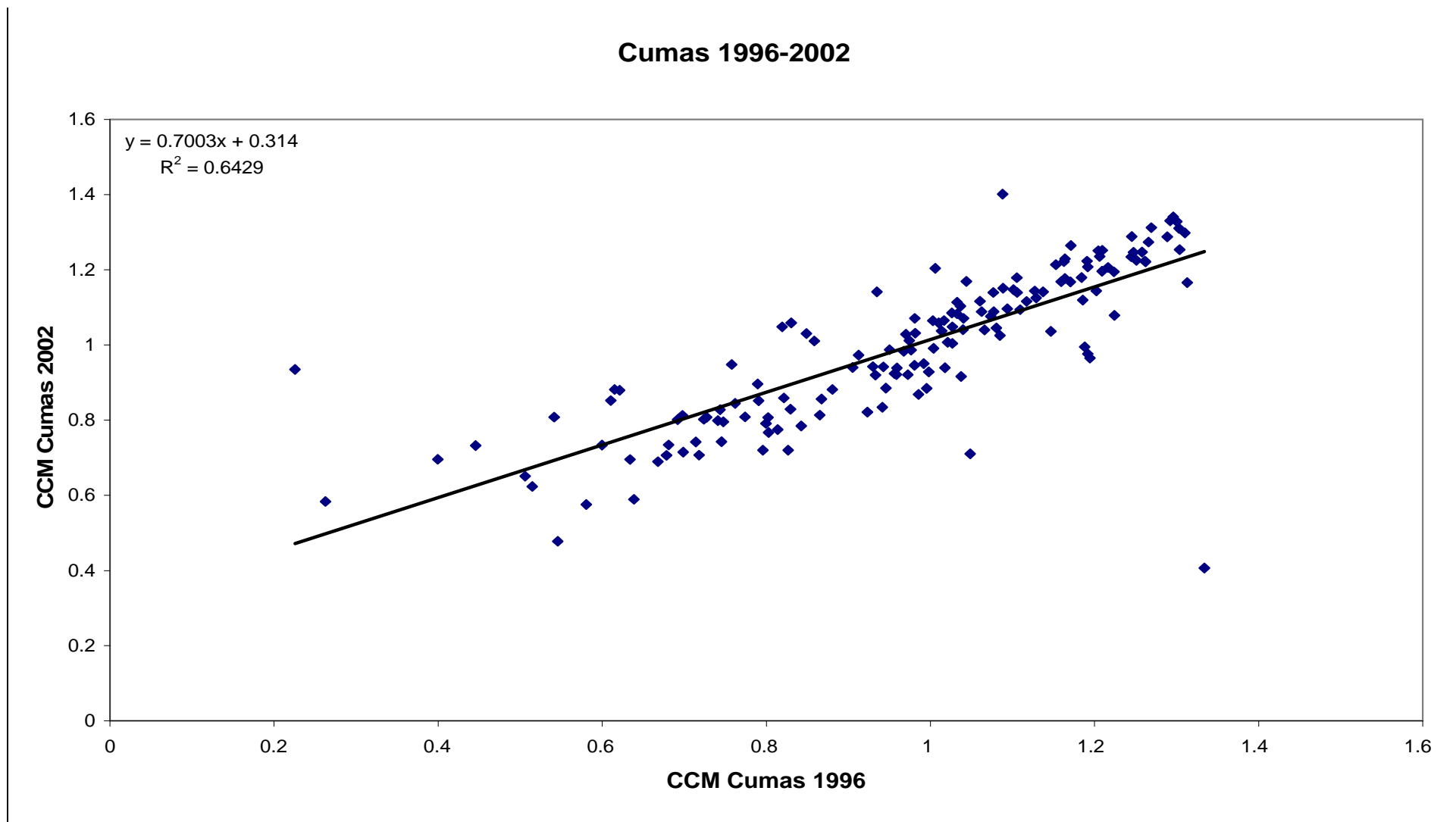
LÉARÁID 3.4: CAINTEOIRÍ LAETHÚLA 1996-2002 LE CAINTEOIRÍ LAETHÚLA 1996 MAR BHONN

LÉARAID 3.5: CAINTEOIRÍ LAETHÚLA 1996-2002

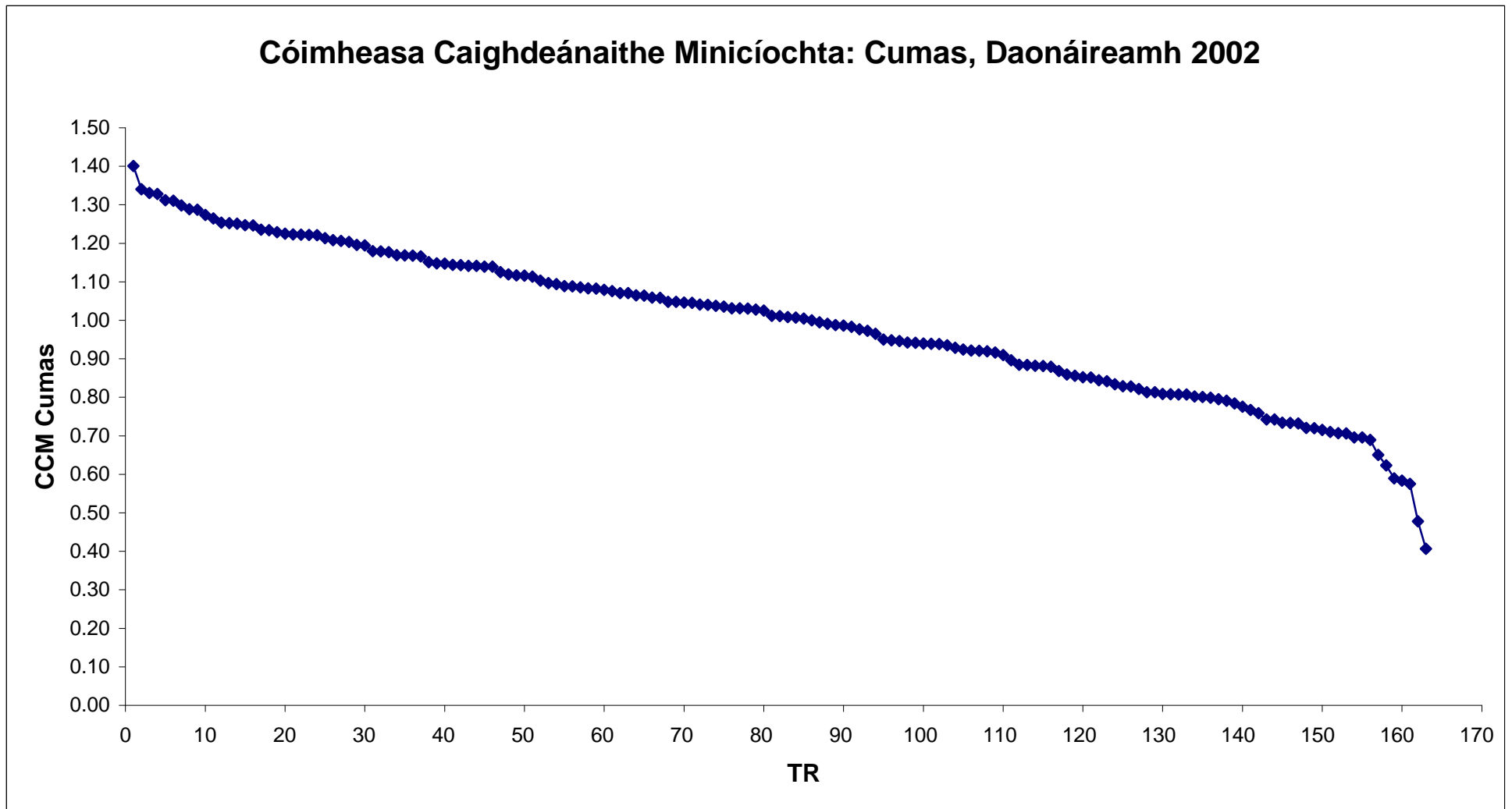
LÉARÁID 3.6: CUMAS 1996-2002 LE CUMAS 1996 MAR BHONN

LÉARÁID 3.7: CUMAS 1996-2002

Ní fhaightear léiriú chomh grinn ar ranguithe na gcatagóirí Gaeltachta i gcás cúinsí cumais sa Ghaeilge i ngeall ar ghiorracht an réimse, ach músclaíonn seo ceist íogair maidir le dinimiciúlacht agus fiúntas na faisnéise a léiríonn cumas sa Ghaeilge don anailís chomparáideach trí chéile. Is i dTábla 3.6 thuas a liostaítear CCM na dtoghrair Gaeltachta ar fad de réir contaetha ar an bhfaisnéis a shonraíonn cumas sa Ghaeilge i nDaonáireamh 2002 (féach an dara colún: Cumas 02). Má chuirtear na cóimheasa seo ar líne faisnéise x/y de réir ord tosaíochta gheofar spléachadh ar chlaonadh faisnéise a léiríonn laghdú céimseach leanúnach gan aon bhriseadh suntasach. Is deacair aon áitiú staitistiúil a mhaíomh, gan trácht ar bhreithiúnas nó patrún sochtheangeolaíoch a lorg, bunaithe ar chlaonadh faisnéise den chineál seo ach amháin go léiríonn sé gnás neamhbhisiúil agus éagothrom i gcomhthéacs réimse iomlán na faisnéise.

Má chuirtear claonadh na líne faisnéise cumais i Léaráid 3.8 thíos i gcomparáid leis an líne faisnéise a bhaineann le CCM na gcainteoirí laethúla i nDaonáireamh 2002 (i Léaráid 3.3 thuas), feictear go bhfreagraíonn claonadh na líne cumais (Léaráid 3.8) don chlaonadh a shonraíonn CCM CL i gCatagóir Ghaeltachta C, is é sin claonadh na líne faoi bhun CCM 1.13 nó 44% de CL i nDaonáireamh 2002 (Léaráid 3.3), áit a bhfaightear laghdú céimseach leanúnach eile. Speictream a léiríonn rátaí éagsúla ar scála seachas pointí comparáideacha suntasacha a fhaightear sa dá chás seo.

LÉARÁID 3.8: CÓIMHEASA CAIGHDEÁNAITHE MINICÍOCHTA, CUMAS DE RÉIR TOGHRANN GAELTACHTA, DAONÁIREAMH 2002.

Déantar amach anseo nach gcuireann an fhaisnéis chumais sa Daonáireamh slat tomhais sách éifeachtach ar fáil chun anailís chinniúnach a dhéanamh ar na gnásanna pobail a bhfuil úsáid na Gaeilge fréamhaithe iontu sa Ghaeltacht. I measc na bpointí a chaitheann amhras ar bharántúlacht na n-áitithe a bheadh bunaithe ar an bhfaisnéis chumais seo i dtaca le hinmharthanacht gnásanna teanga Gaeilge sa Ghaeltacht tá:

- suibíocht choincheap an chumais
- an bhearna choibhneasta idir an fhaisnéis chumais agus faisnéis na cainte laethúla i gcuid mhór de na toghranna Gaeltachta
- acmhainn fhulangach a d'fhéadfadh a bheith i gcumas
- cúinge réimse na gCCM bunaithe ar fhaisnéis chumais sa Daonáireamh
- laghdú céimseach na gCCM cumais sa Daonáireamh gan léiriú sonraitheach ar ghnásanna éagsúla teanga i gceantair éagsúla Ghaeltachta

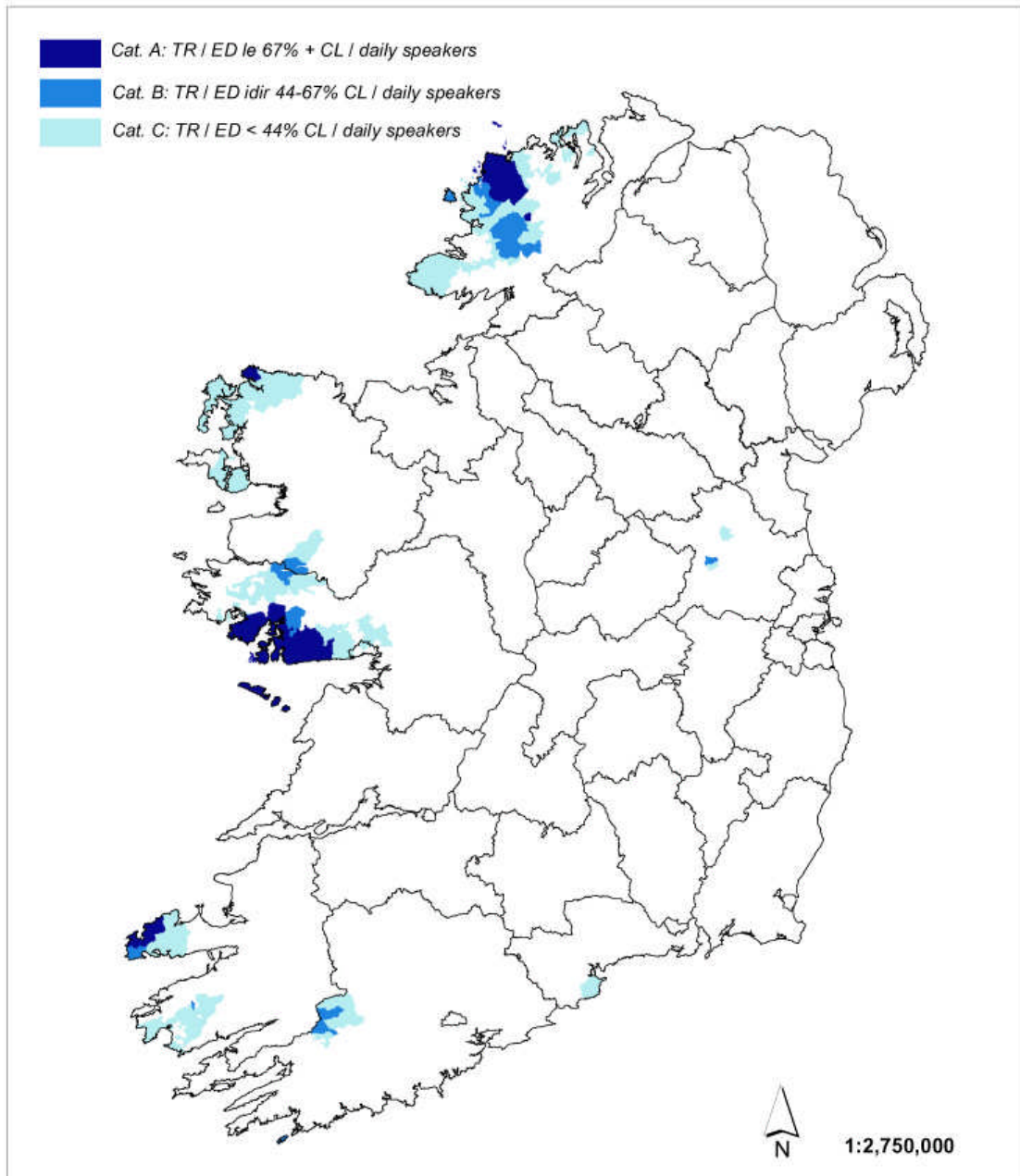
3.8 CONCLUÍDÍ STAITISTIÚLA

Sna haonaid taighde staitistiúla seo pléadh faisnéis teanga Dhaonáirimh 1996 agus 2002 go sonrath. Rinneadh an fhaisnéis seo a ionramháil ar bhealaí comparáideacha éagsúla agus cuireadh fianaise an Daonáirimh i gcomparáid leis na torthaí ó Scéim Labhairt na Gaeilge 2003/4.¹⁶ Mar chéim tosaigh anailíse, eagraíodh agus sonraíodh faisnéis na gcainteoirí laethúla (D. 2002) do na toghranna uile de réir briseadh custaim agus de réir algartam Jenks d'fhonn patrúin i ndáileadh na faisnéise a aithint. Breathnaíodh ar an bhfaisnéis ina rannóga comparáideacha aoise. Rinneadh iniúchadh ar rátaí na gcainteoirí óga laethúla. Léiríodh na coibhnis chomparáideacha idir líon na gcainteoirí óga agus fásta. Féachadh le tosaíochtaí maidir le cainteoirí laethúla sna toghranna uile a oibriú amach. Áiríodh na cóimheasa caighdeánaithe minicíochta maidir le cúinsí cumais agus le cainteoirí laethúla Gaeilge sna toghranna éagsúla Gaeltachta, agus cuireadh faisnéis chumais agus faisnéis na cainte laethúla i gcomparáid lena chéile.

Is é tátal na n-ionramhálacha éagsúla staitistiúla ar fhaisnéis na Gaeltachta comhaimseartha go bhfuil léargas á thabhairt ar thrí chatagóir Ghaeltachta. Léirítear sa léarscáil thíos, Léarscáil 3.11, na trí rangú ar an nGaeltacht mar a shonraíonn faisnéis Dhaonáireamh 2002 iad. Léirítear sa tábla ina dhiaidh sin (Tábla 3.7) na toghranna a

¹⁶ Léirítear tuilleadh faisnéise faoi thorthaí SLG in Aguisíní 5 agus 6.

bhaineann leis na catagóirí éagsúla. Ní áirítear ach na toghranna i gCatagóir C ina bhfuil os cionn 30% den phobal iontu a bheith ina gcainteoirí laethúla Gaeilge sa tábla seo.

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 3.11: NA TRÍ RANGÚ CATAGÓIRE AR AN NGAELTACHT

Catagóirí Gaeltachta (A, B agus C)					
Toghroinn, D. 2002	CL %	Toghroinn, D. 2002	CL %	Toghroinn, D. 2002	CL %
Catagóir Ghaeltachta A		Catagóir Ghaeltachta B		Catagóir Ghaeltachta C	
154. Garmna	92.2	34. Dún Chaoin	63.8	108. B. Á. an Ghaor.* (T.Co.)	42.0
39. Scainimh	92.2	40. Árainn Mhór	62.8	32. Na Croisbhealaí*	41.6
149. Camas	90.9	160. An Ros	61.0	33. Baile an Chalaídh	41.5
158. Leitir Móir	88.9	42. Cró Bheithe	60.6	36. Na Gleannta	41.2
152. An Crompán	88.2	48. Baile na Finne	59.1	52. An Geata Mór Theas	40.8
161. An Turlach	85.7	51. Gleann Léithín	57.5	151. Conga	40.8
38. Mín an Chladaigh	85.6	53. An Ghrafaidh	56.8	51. Na Forbacha	39.3
54. Cill Chuimín	84.4	39. Anagaire	55.7	40. Cinn Aird	39.2
36. Gort an Choirce	83.4	45. Ceann Trá	55.6	131. An Clochán*	38.1
61. Sailearna	82.8	47. Abhainn Bhrain	55.0	49. Gleann Cholm Cille	37.9
53. Árainn	81.9	206. Gort na Tiobhratan	53.0	202. Claonráth*	36.6
33. An Cnoc Buí	81.4	155. Cill Chuimín	52.6	29. Cé Bhréanainn	36.2
39. Cill Chuáin	79.7	90. An Ráth Mhór	52.4	56. Cill Ghabhlaigh	36.1
37. Machaire Chlochair	79.2	129. Allt na Péiste*	49.1	219. Na hUláin	35.6
55. Cill Aithnín	78.4	290. Cléire*	48.8	218. An Sliabh Riabhach	35.2
35. Dún Urlann	77.9	4. Na Beathacha*	46.7	115. Fánaid Thiar*	34.9
38. Cill Maoilchéadair	77.8	70. Baile Átha Buí*	45.6	46. An Dúchoraidh	34.6
35. Abhainn Ghabhla	75.1	199. B. Á. an Ghaorthaidh	44.9	126. Ros Goill	33.8
35. Dún Lúiche	73.1	43. An Mhin Aird	43.7	62. Sliabh an Aonaigh	33.2
108. Suí Corr*	71.4			27. An Baile Dubh	32.8
63. An Spidéal	68.0			31. An Clochán	32.6
42. Márthain	67.6			20. Baile Mhac Airt	32.6
60. Cnoc an Daimh	67.2			31. An Uillinn	31.9
				48. Partraí*	31.6
				23. Toghroinn Fhíonáin	31.3
				5. Baile an Sceilg	30.9
				153. An Chorr	30.4

TÁBLA 3.7: NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA (A,B,C) – NA TRÍ RANGÚ AR AN NGAELTACHT (30%+ CL)

CAIBIDIL 4

4.0 FAISNÉIS NA NGRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA SNA CEANTAIR GHAELTACHTA, DAONÁIREAMH 2002

Sa chaibidil seo déanfar anailís ar an bhfaisnéis shocheacnamaíoch i nDaonáireamh 2002 féachaint an bhfuil coibhneas idir na haicmí/catagóirí socheacnamaíocha agus labhairt na Gaeilge sa Ghaeltacht. Lorgaíodh an fhaisnéis shocheacnamaíoch ón Oifig Staidrimh agus í roinnte i rannóga aoise ó na fichidí go dtí na hochtóidí+ i ngach toghroinn Ghaeltachta agus rinneadh anailís ar líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge sna rannóga aoise seo agus iad grúpáilte sna ranguithe seo a leanas:

- Grúpa socheacnamaíoch ABCH
- Grúpa socheacnamaíoch DEFG
- Grúpa socheacnamaíoch IJ
- Grúpa socheacnamaíoch Z.

Is iad seo a leanas na sainmhínte ar na grúpaí éagsúla socheacnamaíocha a chomhdhéanann an ghrúpáil a chleachtar anseo chun críche na hanailíse atá idir lámha sa taighde seo:

Grúpa socheacnamaíoch ABCH

- A Fostóirí agus bainisteoirí
- B Gairmeacha proifisiúnta (ardleibhéal)
- C Gairmeacha proifisiúnta (leibhéal níos ísle)
- H Oibrithe féinchuntais (féinfhostaithe)

Grúpa socheacnamaíoch DEFG

- D Oibrithe nach ceardaithe láimhe iad (oibrithe oifige srl.)
- E Oibrithe/Ceardaithe Láimhe le scileanna ardoilte
- F Oibrithe/Ceardaithe Láimhe le scileanna meánacha
- G Oibrithe neamhoilte

Grúpa socheacnamaíoch IJ

- I Feirmeoirí
- J Oibrithe Feirme

Grúpa socheacnamaíoch Z

- Z Sainghrúpaí eile oibre / sainghrúpaí nach féidir a shainiú

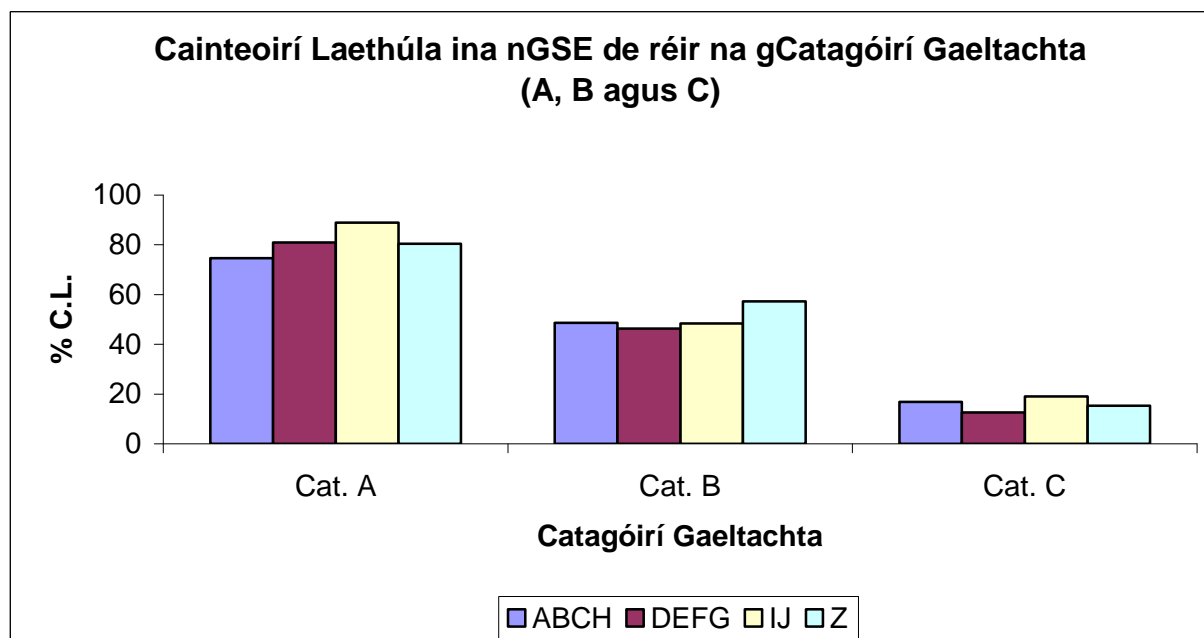
Rinneadh na sainghrúpaí socheacnamaíocha a rangú ar an gcaoi seo thíos ar mhaithe le faisnéis a chur ar fáil a chuideodh leis an anailís chomparáideach idir na mórghrúpaí socheacnamaíocha:

Sainghrúpa na ngairmeacha	ABCH
Sainghrúpa an lucht oibre	DEFG
Sainghrúpa na feirmeoireachta	IJ
Sainghrúpaí eile/nach fios	Z

Tá na sainghrúpaí seo bunaithe ar an eolas faoin stádas fostaíochta a chuirtear ar fáil don Daonáireamh. I gcás na ndaoine atá dífhostaithe nó imithe amach ar pinsean, cuirtear an ghairm nó an stádas fostaíochta a bhíodh acu san áireamh agus na grúpaí seo á gcur i dtoll a chéile ag an Oifig Staidrimh. I gcás na gcleithiúnach i líon tí (daoine atá i mbun cúraimí teaghlaigh/tí ar bhonn lánaimseartha, cuir i gcás), déantar iad a shonrú ar an gcaoi chéanna leis an duine a bhfuil siad i ngaol cleithiúnach leo. Rangaítear daoine nár oibrigh riamh i ngrúpa socheacnamaíoch Z (áirítear daoine nach nglacann páirt san fhórsa oibre de bharr míchumais sa ghrúpa socheacnamaíoch seo freisin).

Is é an tátal is suntasaí, mar a léireofar thíos, atá le baint as an scagadh ar an bhfaisnéis shocheacnamaíoch i nDaonáireamh 2002 ná gur cinniúnaí i bhfad líon na gcainteoirí i gceantar seachas comhdhéanamh socheacnamaíoch an cheantair don rathúnas a bheidh ar cheantar do phatrúin úsáide na Gaeilge sa phobal.

4.1 FAISNÉIS SHOCHEACNAMAÍOCH AGUS CATAGÓIRÍ GAELTACHTA (A, B AGUS C)

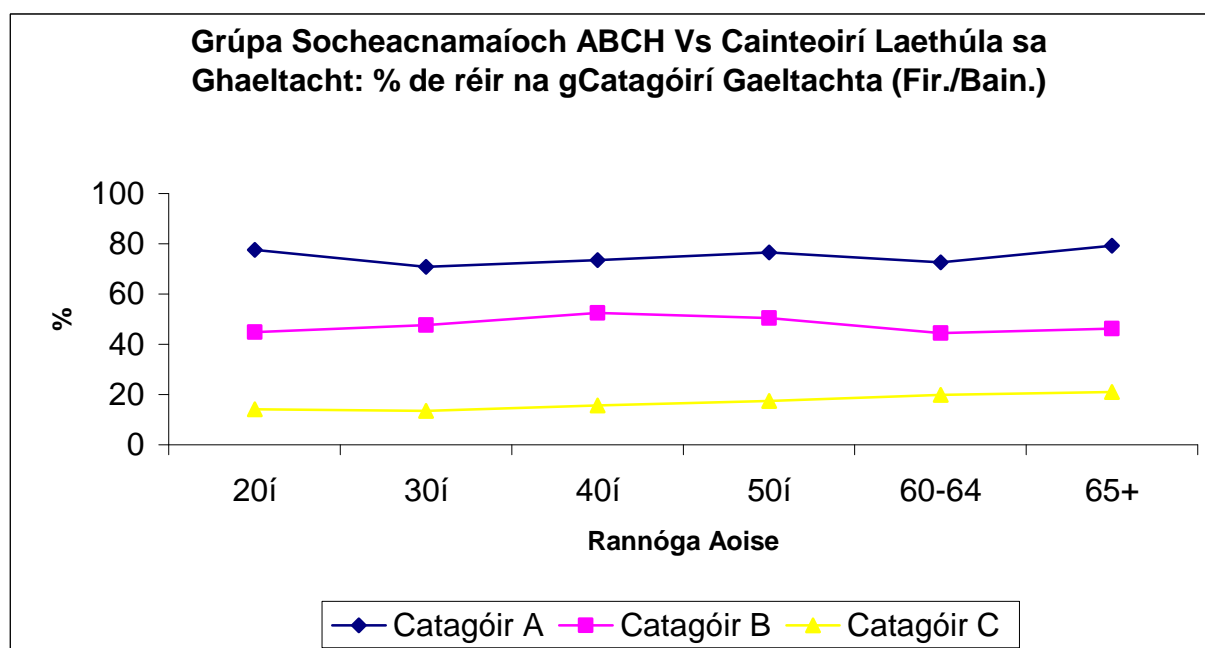
LÉARÁID 4.1: CAINTEOIRÍ LAETHÚLA I NGRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA DE RÉIR NA GCATAGÓIRÍ GAELTACHTA (A, B agus C)

Léirítear i Léaráid 4.1 gur mó éifeacht a bhíonn ag dlús líon na gcainteoirí laethúla i gceantar seachas comhdhéanamh socheacnamaíoch an cheantair ar ghnásanna sochtheangeolaíocha na Gaeltachta. Is i gCatagóir Ghaeltachta A (67%+ CL) a shonraítear an difríocht is mó idir na leibhéil éagsúla, ach fiú sa chás seo ní thugtar ach ardú céimseach faoi deara ó 75% i gcás an ghrúpa socheacnamaíoch ABCH go dtí 81% i measc na gcainteoirí laethúla i nGrúpa DEFG, ag ardú ansin go buaicphointe de 89% sula dtiteann an céatadán siar go dtí 81% i nGrúpa Z i gcás Chatagóir A.

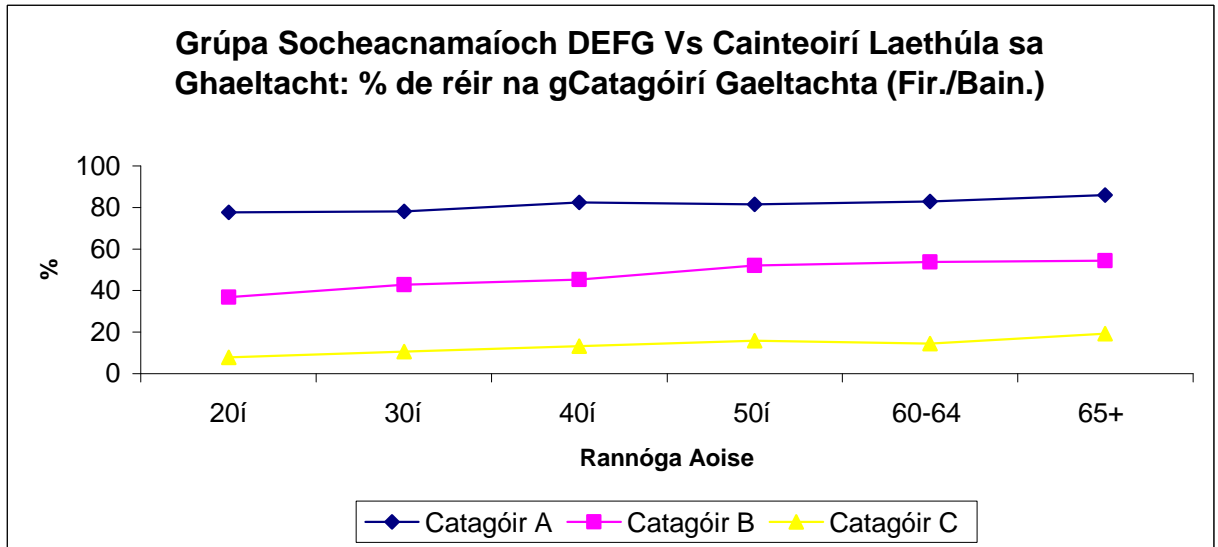
Tá faisnéis na gcainteoirí laethúla do na grúpaí socheacnamaíocha uile sna ceantair Ghaeltachta i gCatagóir A le sonrú taobh istigh den réimse céatadánach 75%–89% i gcomparáid leis an réimse 46%–57% don fhaisnéis chéanna i gCatagóir B (44%–66% CL), agus leis an réimse 13%–19% i gCatagóir C (<44% CL). Is suntasaí go mór mar sin an difear idir na catagóirí ina n-iomláine ná an difear idir na grúpaí socheacnamaíocha taobh istigh de chatagóir áirithe.

4.1.1 FAISNÉIS SHOCHEACNAMAÍOCH DE RÉIR RANNÓG AOISE

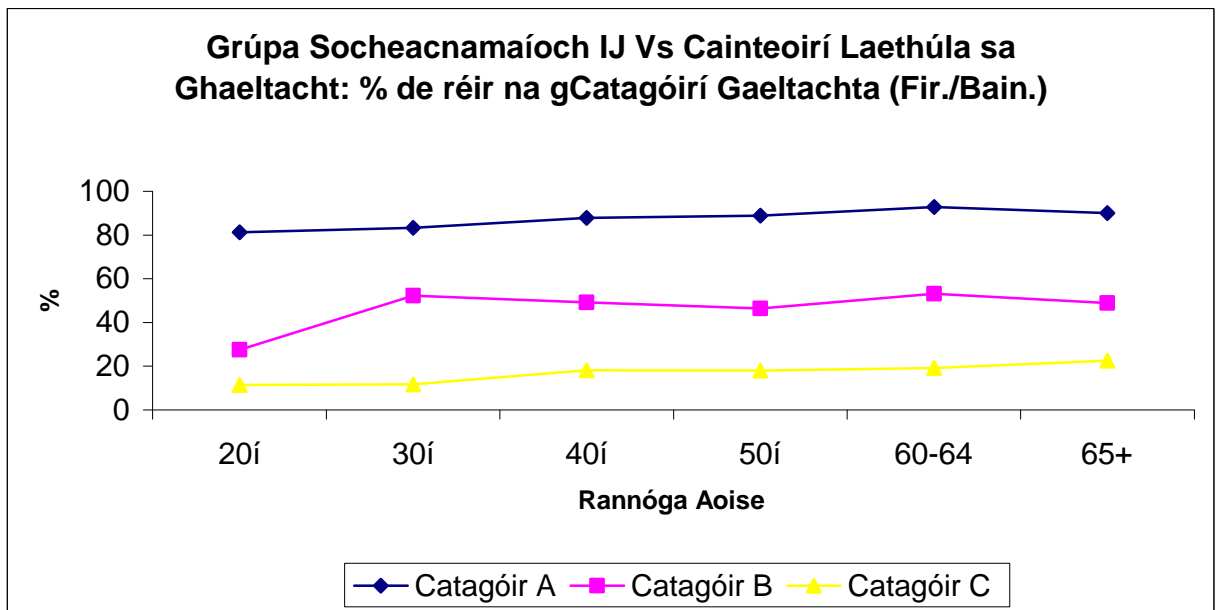
San iniúchadh thíos ar an gcomparáid idir na grúpaí éagsúla socheacnamaíocha de réir na gcatagóirí Gaeltachta agus an fhaisnéis dáilte i measc na rannóg aoise (20dí–80dí+), feictear go bhfuil an fhaisnéis aoise i gcomhréir a bheag nó a mhór lena chéile má chuirtear na rannóga aoise i gcomparáid le chéile taobh istigh de chatagóir áirithe. Is spéisiúil nach dtrasnaíonn aon líne faisnéise líne a bhaineann le catagóir eile sna léaráidí thíos (féach Léaráidí 4.2, 4.3, 4.4, 4.5) in ainneoin leithead an réimse aoise atá i gceist. Faightear léiriú ar an difríocht is suntasaí sa dáileadh faisnéise i ngrúpa socheacnamaíoch na bhfeirmeoirí (IJ) san fhaisnéis a bhaineann le Catagóir Ghaeltachta B (44%-67% CL), go háirithe sa titim i líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge ó 52% i measc na ndaoine i rannóg aoise na dtríochaidí go dtí 28% i gcás aoisghrúpa na bhfichidí (féach Léaráid 4.4). Ní mór cuimhneamh arís anseo go n-áirítear líon beag toghrann, i gcomhthéacs na Gaeltachta ar fad, i gcomhdhéanamh Chatagóir B agus go bhfuil daonra beag ar an meán iontu. Cé is moite d’fhaisnéis na bhfeirmeoirí sna fichidí (GSE IJ) i gCatagóir B, ní fhéadfaí critéir aoise a lua mar bhunús le dáileadh na gcainteoirí laethúla i measc na ngrúpaí socheacnamaíocha éagsúla. Is cinniúnaí, mar sin, an ceantar a bhfuil cónaí ar dhuine ná aois nó aicme an duine.

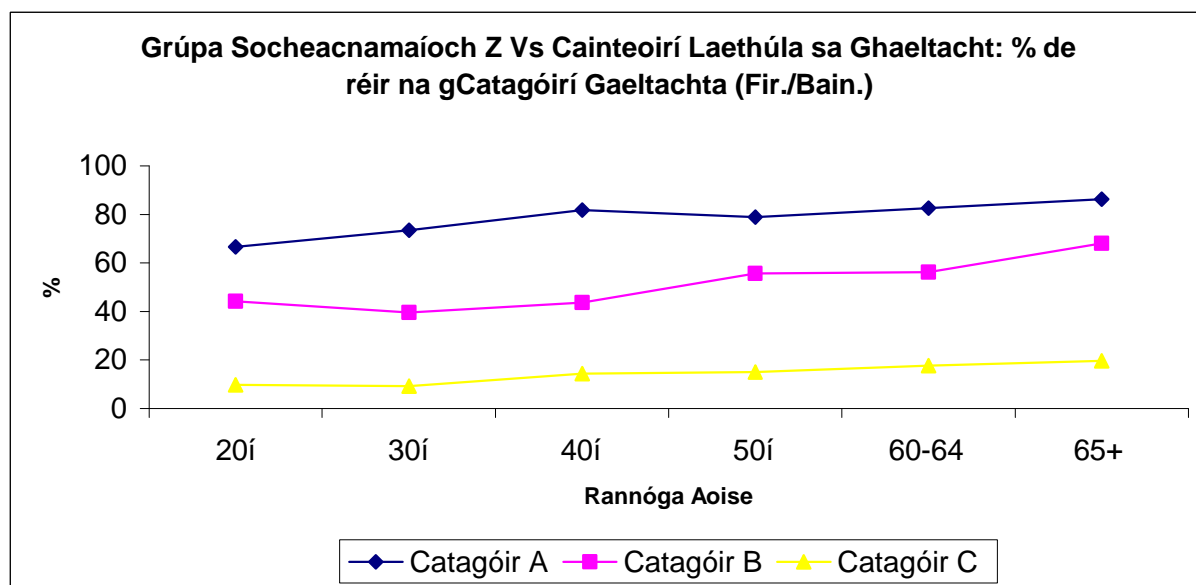
LÉARÁID 4.2: LÍON NA GCAINTEOIRÍ LAETHÚLA I NGRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH ABCH DE RÉIR NA GCATAGÓIRÍ GAELTACHTA

LÉARÁID 4.3: LÍON NA GCAINTEOIRÍ LAETHÚLA I NGRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH DEFG DE RÉIR NA GCATAGÓIRÍ GAELTACHTA

LÉARÁID 4.4: LÍON NA GCAINTEOIRÍ LAETHÚLA I NGRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH IJ DE RÉIR NA GCATAGÓIRÍ GAELTACHTA

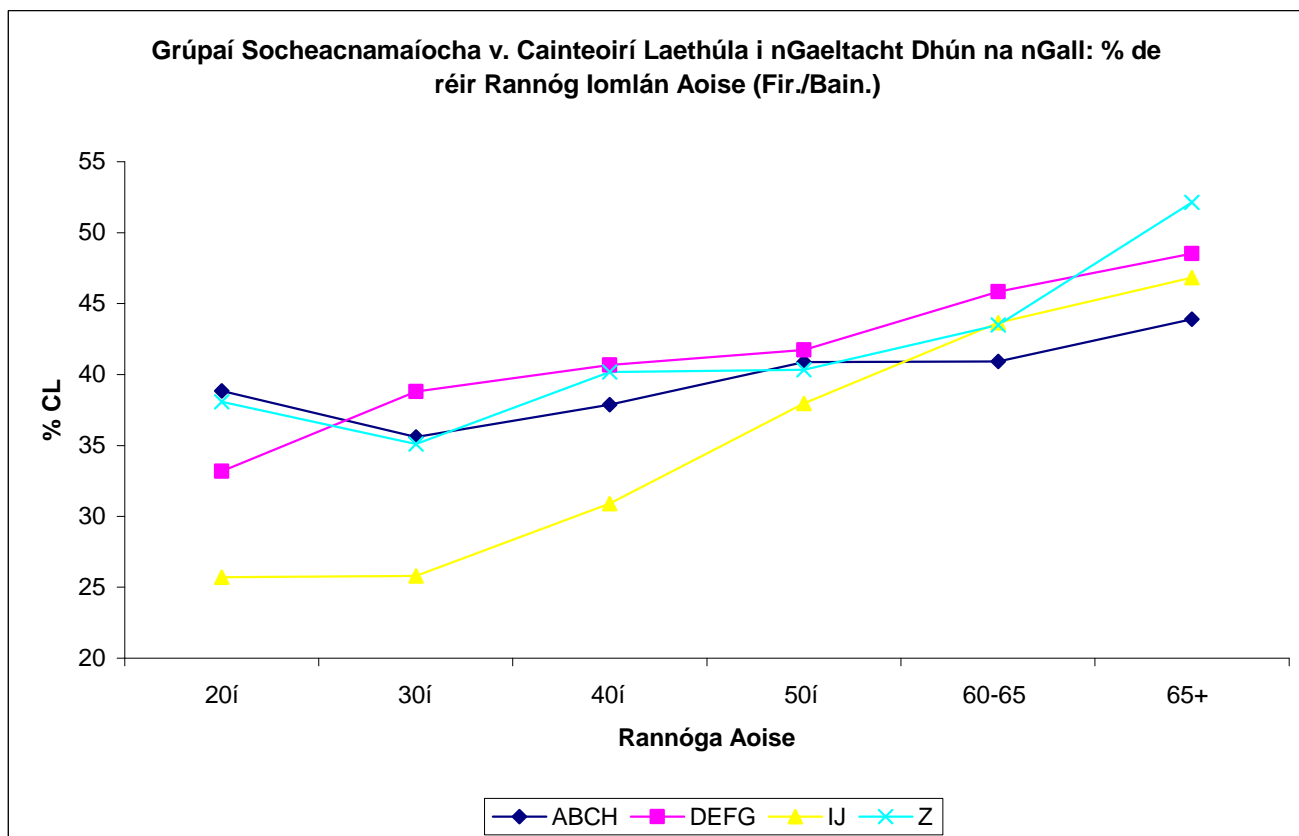
LÉARÁID 4.5: LÍON NA GCAINTEOIRÍ LAETHÚLA I NGRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH Z DE RÉIR NA GCATAGÓIRÍ GAELTACHTA

4.2 FAISNÉIS SHOICHEACNAMAÍOCH SNA CONTAETHA GAELTACHTA

Tugtar léiriú thíos de réir contae ar dháileadh líon na gcainteoirí sna grúpaí socheacnamaíocha i gcás na rannóg aoise éagsúil.

4.2.1 LIMISTÉAR GAELTACHTA DHÚN NA NGALL AGUS NA GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA

Is féidir an fhaisnéis shocheacnamaíoch sa chontae seo a rangú sa réimse idir 52% CL (de Ghrúpa Z) agus 44% CL (de Ghrúpa ABCH) i measc na ndaoine atá 65 bl.+ ach titeann an réimse céatadánach inchomparáidithe i measc na ndaoine sna fichidí go réimse idir 39% CL (de Ghrúpa ABCH) agus 26% CL (de Ghrúpa IJ). Is i measc an Ghrúpa IJ (feirmeoirí) a thugtar an titim is suntasaí faoi deara ar chéatadán na gcainteoirí laethúla ó rannóg 65+ go dtí na fichidí (47%–26% CL faoi seach). Léiríonn na línte faisnéise trí chéile claonadh staitistiúil i dtreo an chúngaithe chéimsigh de réir mar a théitear in óige trí na rannóga aoise, ach amháin nach leantar leis an laghdú sna fichidí i gcás grúpaí ABCH agus Z.

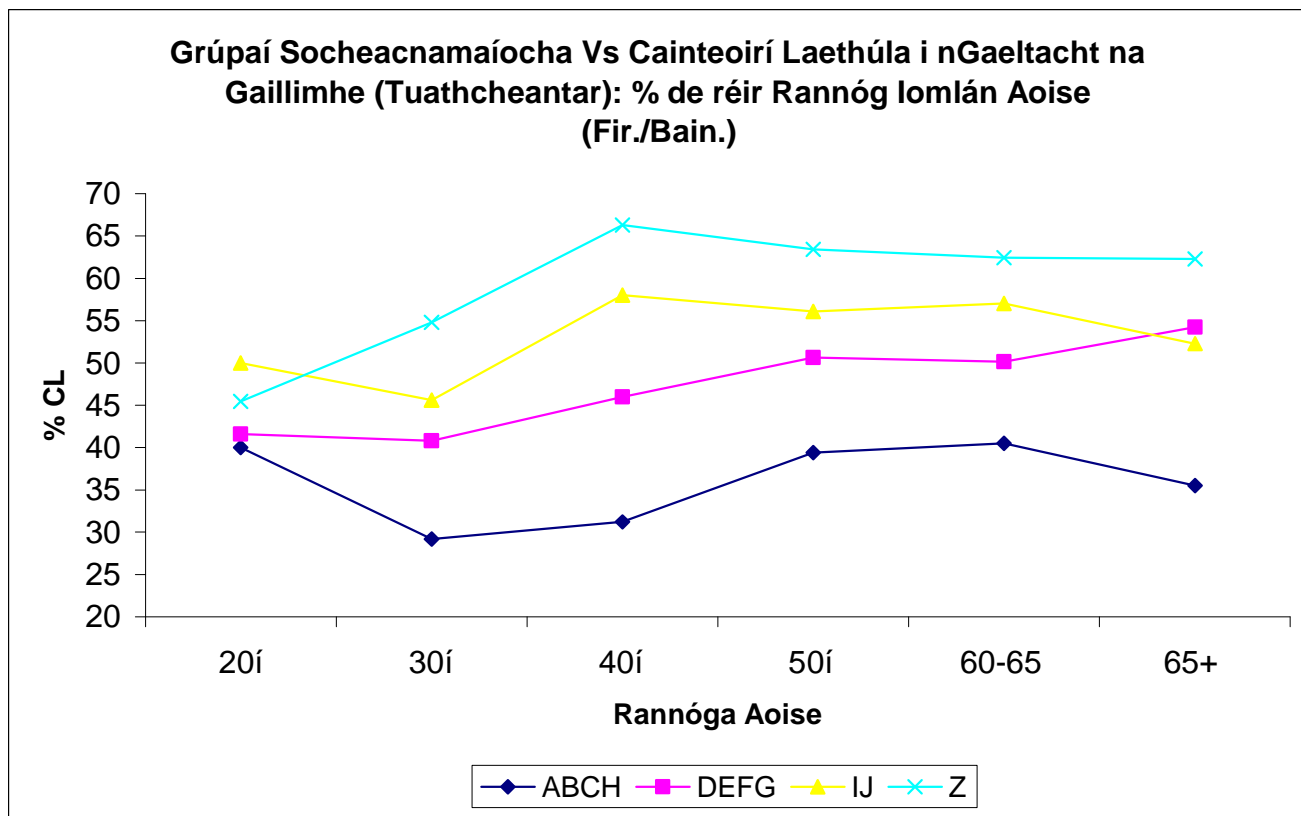
LÉARÁID 4.6: GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA I LIMISTÉAR GAELTACHTA DHÚN NA NGALL DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

4.2.2 LIMISTÉAR GAELTACHTA NA GAILLIMHE (TUATHCHEANTAR) AGUS NA GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA

Tá éagsúlacht maidir le céatadán na gcainteoirí laethúla le tabhairt faoi deara i dtuathcheantair Ghaeltachta na Gaillimhe (an chuid den Ghaeltacht atá lasmuigh de Chathair na Gaillimhe) i gcás na ngrúpaí socheacnamaíocha éagsúla. Is é an pointe is spéisiúla i dtaobh na coda seo den Ghaeltacht go bhfuil céatadáin na gcainteoirí laethúla sna grúpaí éagsúla socheacnamaíocha ag fáil níos gaire dá chéile sna fichidí. Tugtar an réimse faisnéise ó 40% CL (Grúpa ABCH) go 50% CL (Grúpa IJ) sna fichidí faoi deara i gcomparáid leis an réimse ó 66% CL (Grúpa Z) go dtí 31% CL (Grúpa ABCH) i measc na gcainteoirí sna ceathrachaidí. Is suntasach go bhfuil coibhneas contrártha idir an chaint laethúil agus téagar sóisialta na ngrúpaí socheacnamaíocha sa chuid seo den Ghaeltacht i nGaillimh, .i. léiríonn na haicmí sóisialta is laige níos mó luí le húsáid na Gaeilge le hais na n-aicmí is láidre. Is é seo a leanas ord tosaíochta na ngrúpaí socheacnamaíocha, ó thaobh úsáid na Gaeilge de (ach amháin i gcás rannóg aoise na bhfichidí agus na rannóige 65 bl.+ i dTuathcheantar na Gaillimhe:

1. grúpaí neamhshainithe a rangáítear daoine dífhostaithe (fadtéarmach) ina measc

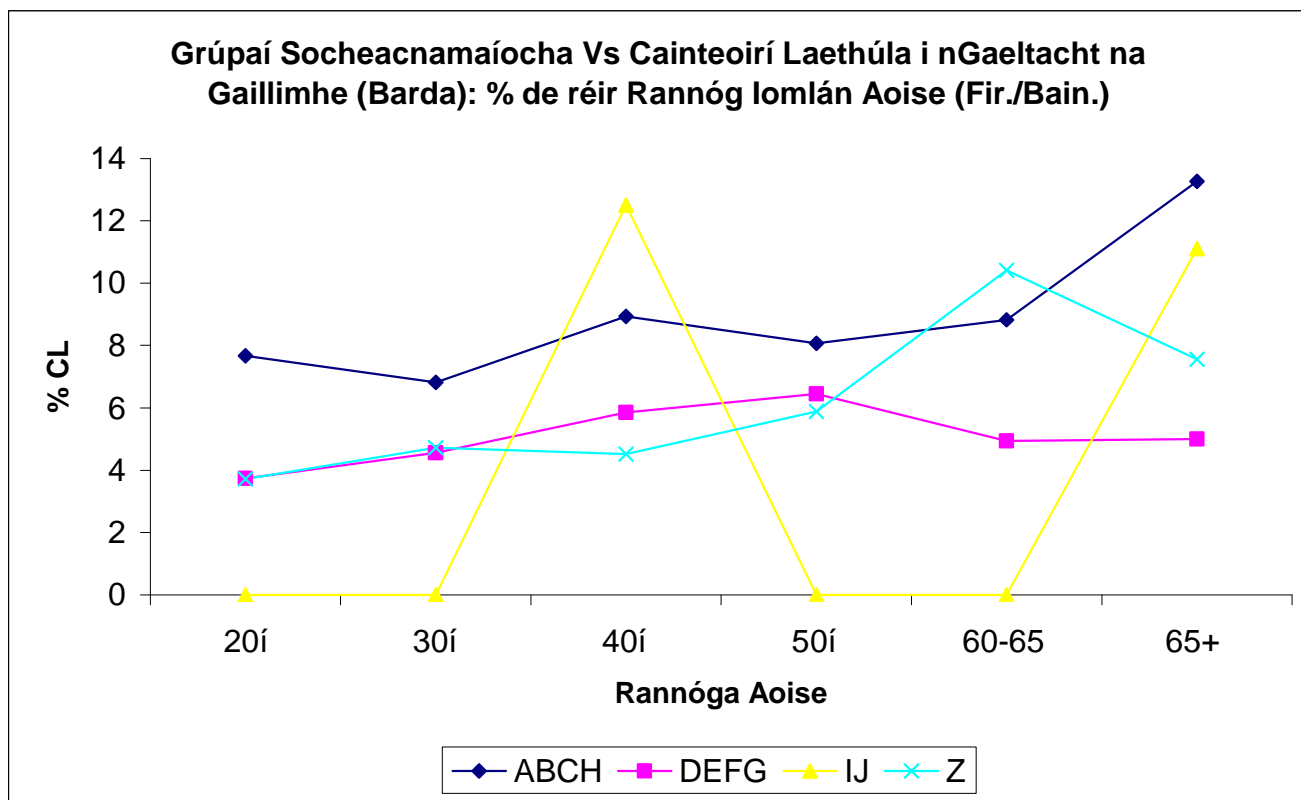
2. sainghrúpaí na bhfeirmeoirí
3. sainghrúpaí an lucht oibre
4. na sainghrúpaí proifisiúnta

LÉARÁID 4.7: GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA I LIMISTÉAR GAELTACHTA NA GAILLIMHE (TUATHCHEANTAR) DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

Is ionann Tuathcheantar Gaeltachta na Gaillimhe agus an chuid is rathúla den Ghaeltacht de réir rangú na gcatagóirí a dhéantar sa tuarascáil seo ar fhaisnéis teanga na dtoghann éagsúil Gaeltachta. I measc na 23 toghroinn atá sonraithe mar chuid de Chatagóir A, baineann trí cinn déag díobh le tuathcheantar na Gaillimhe.

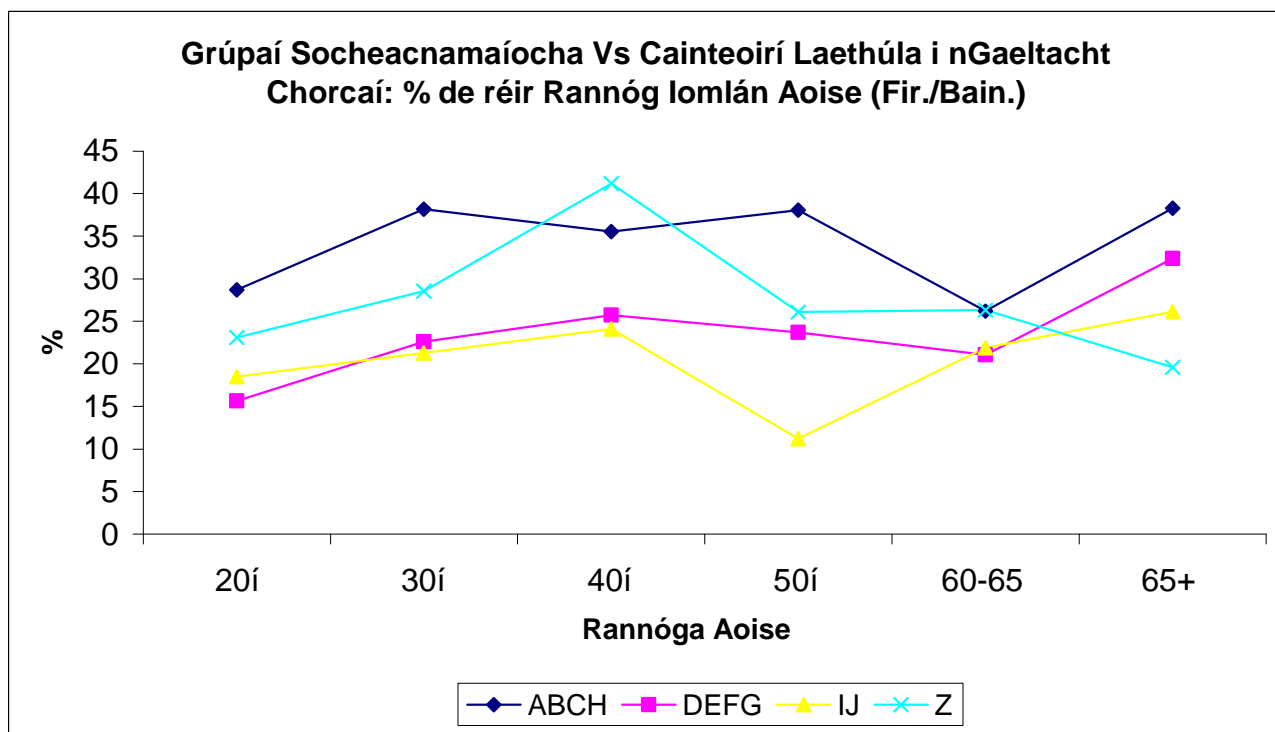
4.2.3 LIMISTÉAR GAELTACHTA CHATHAIR NA GAILLIMHE AGUS NA GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA

LÉARÁID 4.8: GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA I LIMISTÉAR GAELTACHTA CHATHAIR NA GAILLIMHE DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

Tugtar réimse comparáideach i bhfad níos ísle faoi deara i gcás fhaisnéis Bhardas na Gaillimhe agus is spéisiúil gurb é an grúpa sóisialta is airde (ABCH) an ceann is mó a bhfuil cainteoirí laethúla Gaeilge ann sa chuid seo den chontae. Líon íseal sa rangú ‘feirmeoireachta’ is bunús le héagthroime shuntasach fhaisnéis an ghrúpa IJ, de réir mar a bheifí ag súil leis sa chuid seo den chontae.

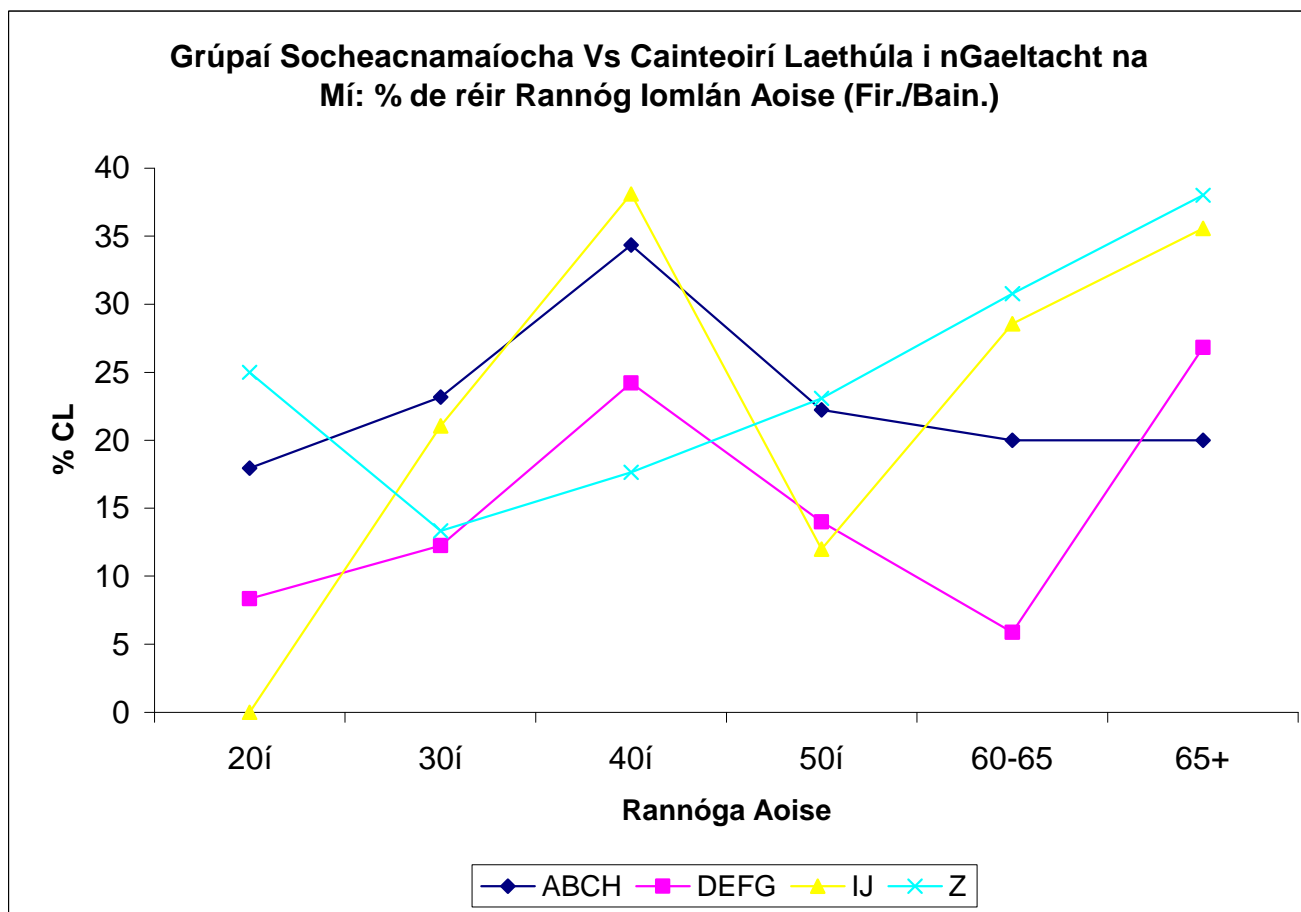
4.2.4 LIMISTÉAR GAELTACHTA CHORCAÍ AGUS NA GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA

LÉARÁID 4.9: GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA I LIMISTÉAR GAELTACHTA CHORCAÍ DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

Is féidir malartuithe a aithint ó rannóg aoise go rannóg eile ó thaobh cúinsí aoise agus socheacnamaíocha araon i gcás na faisnéise seo i nGaeltacht Chorcaí. Is é an Grúpa ABCH an grúpa is rathúla sa limistéar Gaeltachta seo trí chéile ó thaobh líon céatadánach na gcainteoirí laethúla agus is i measc Ghrúpa Z in aoisghrúpa na gceathrachaidí a fhaightear an líon is airde, 41%, cainteoirí laethúla.

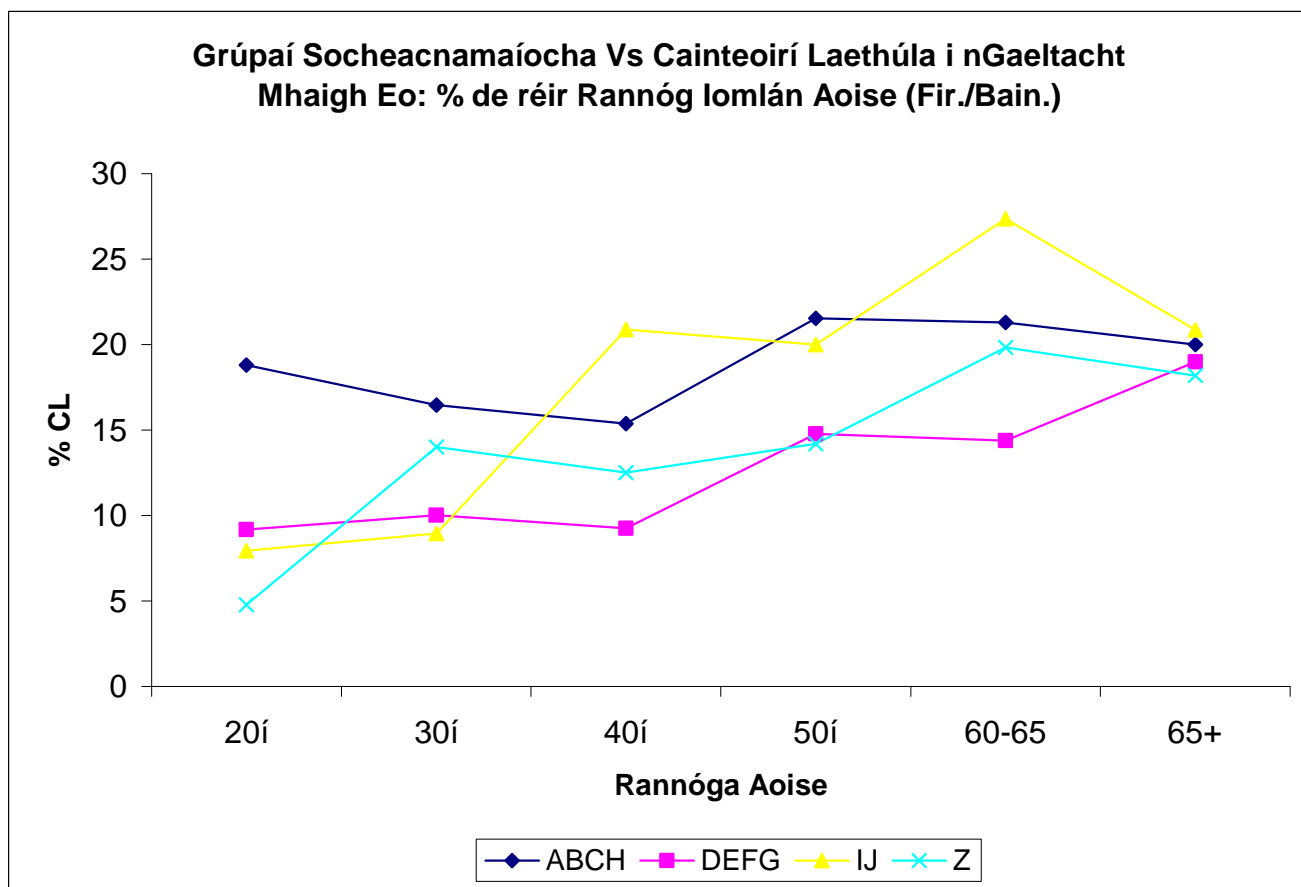
4.2.5 LIMISTÉAR GAELTACHTA NA MÍ AGUS NA GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA

LÉARÁID 4.10: GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA I LIMISTÉAR GAELTACHTA NA MÍ DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

Is é an mullach faisnéise a shonraíonn líon céatadánach na gcainteoirí laethúla i measc na ndaoine sna ceathrachaidí an pointe is suntasaí san fhaisnéis shocheacnamaíoch i gCo. na Mí. Léiríonn an mullach seo réimse ó 38% CL (Grúpa IJ) go dtí 18% CL (Grúpa Z). Tá titim shuntasach le tabhairt faoi deara idir an rannóg aoise seo agus aoisghrúpa na bhfichidí, ach amháin i gcás Grúpa Z a ardaíonn go dtí 25% CL sa rannóg aoise seo.

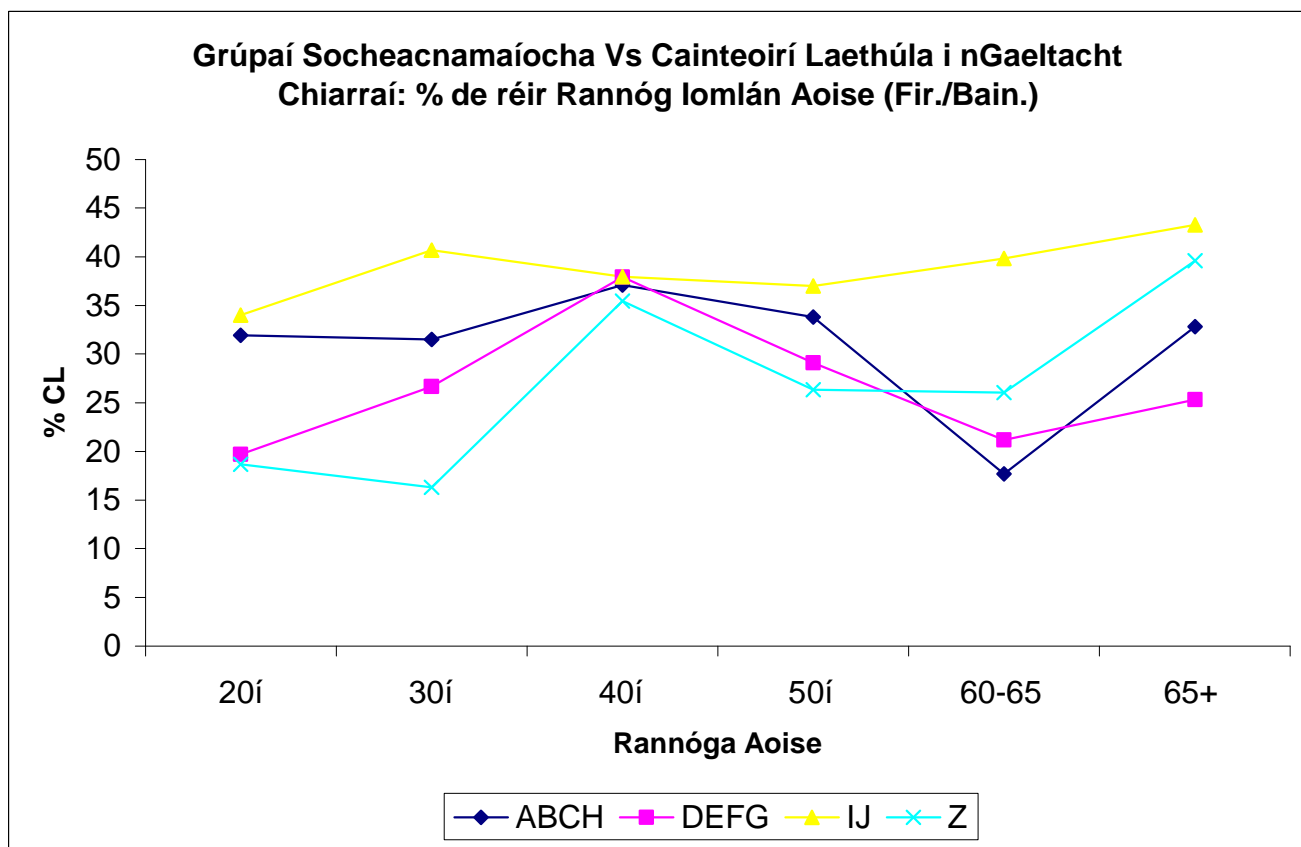
4.2.6 LIMISTÉAR GAELTACHTA MHAIGH EO AGUS NA GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA

LÉARÁID 4.11: GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA I LIMISTÉAR GAELTACHTA MHAIGH EO DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

Sonraíonn an fhaisnéis shocheacnamaíoch i nGaeltacht Mhaigh Eo mullach faisnéise san aoisghrúpa idir 60–65 bl. atá sa réimse ó 27% CL (Grúpa IJ) go dtí 14% (Grúpa Z). Tá titim shuntasach le haithint ar na línte faisnéise ar fad ón mullach seo go dtí faisnéis na gcainteoirí laethúla sna fichidí ach amháin i gcás an Ghrúpa ABCH. Titeann an réimse san aoisghrúpa seo go réimse ó 19% (Grúpa ABCH) go dtí 4% (Grúpa Z).

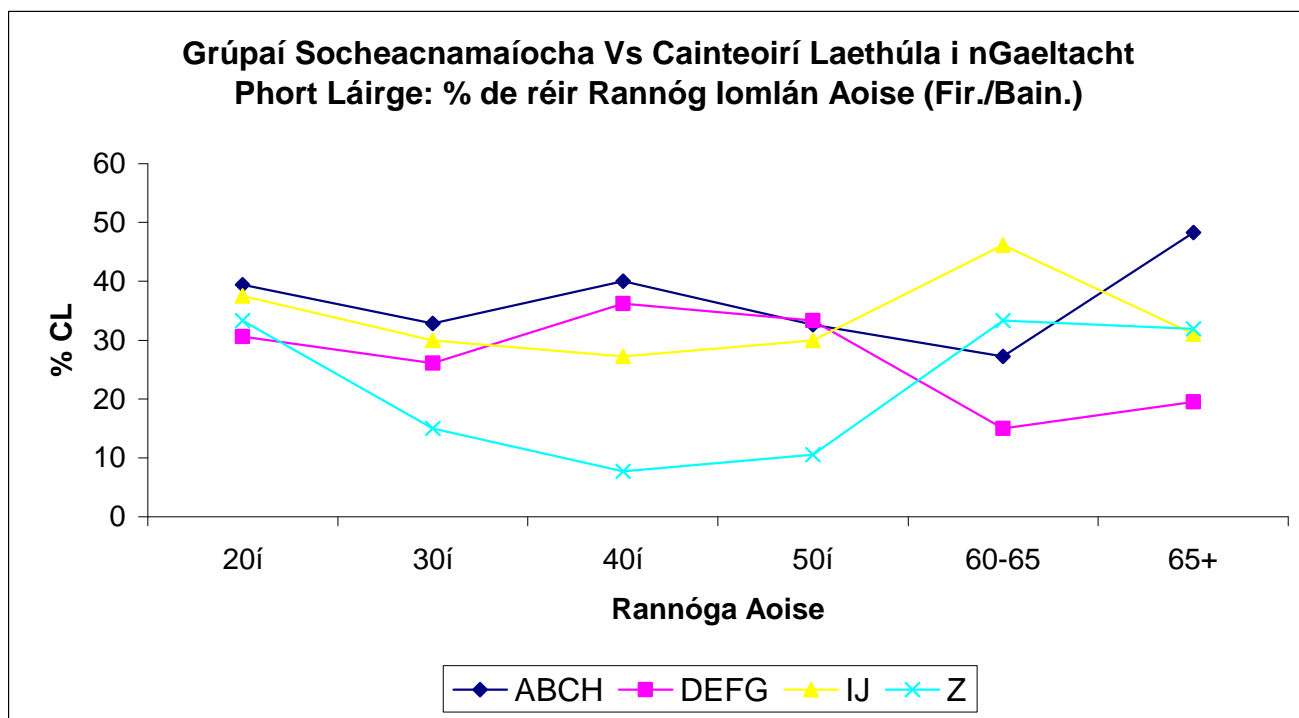
4.2.7 LIMISTÉAR GAELTACHTA CHIARRAÍ AGUS NA GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA

LÉARÁID 4.12: GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA I LIMISTÉAR GAELTACHTA CHIARRAÍ DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

Is i measc ghrúpa socheacnamaíoch na bhfeirmeoirí (IJ) a fhaightear an líon céatadánach cainteoirí laethúla is airde sa chontae seo. Feictear an réimse faisnéise is airde i measc na ndaoine atá 65 bl.+ 43% CL (Grúpa IJ) go 25% CL (Grúpa DEFG). Tugtar cúngú ar an réimse staitistiúil faoi deara i gcás fhaisnéis na ndaoine sa chontae seo in aoisghrúpa na gceathrachaidí. Tugann seo le fios go bhfuil cosúlacht chéatadánach le sonrú idir na grúpaí socheacnamaíocha éagsúla ó thaobh ghnás na cainte laethúla de san aoisghrúpa seo i gCo. Chiarraí. Is i réimse idir 34% CL (Grúpa IJ) agus 19% CL (Grúpa Z) a shonraítear faisnéis na gcainteoirí laethúla i measc aoisghrúpa na bhfichidí sa chontae seo.

4.2.8 LIMISTÉAR GAELTACHTA PHORT LÁIRGE AGUS NA GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA

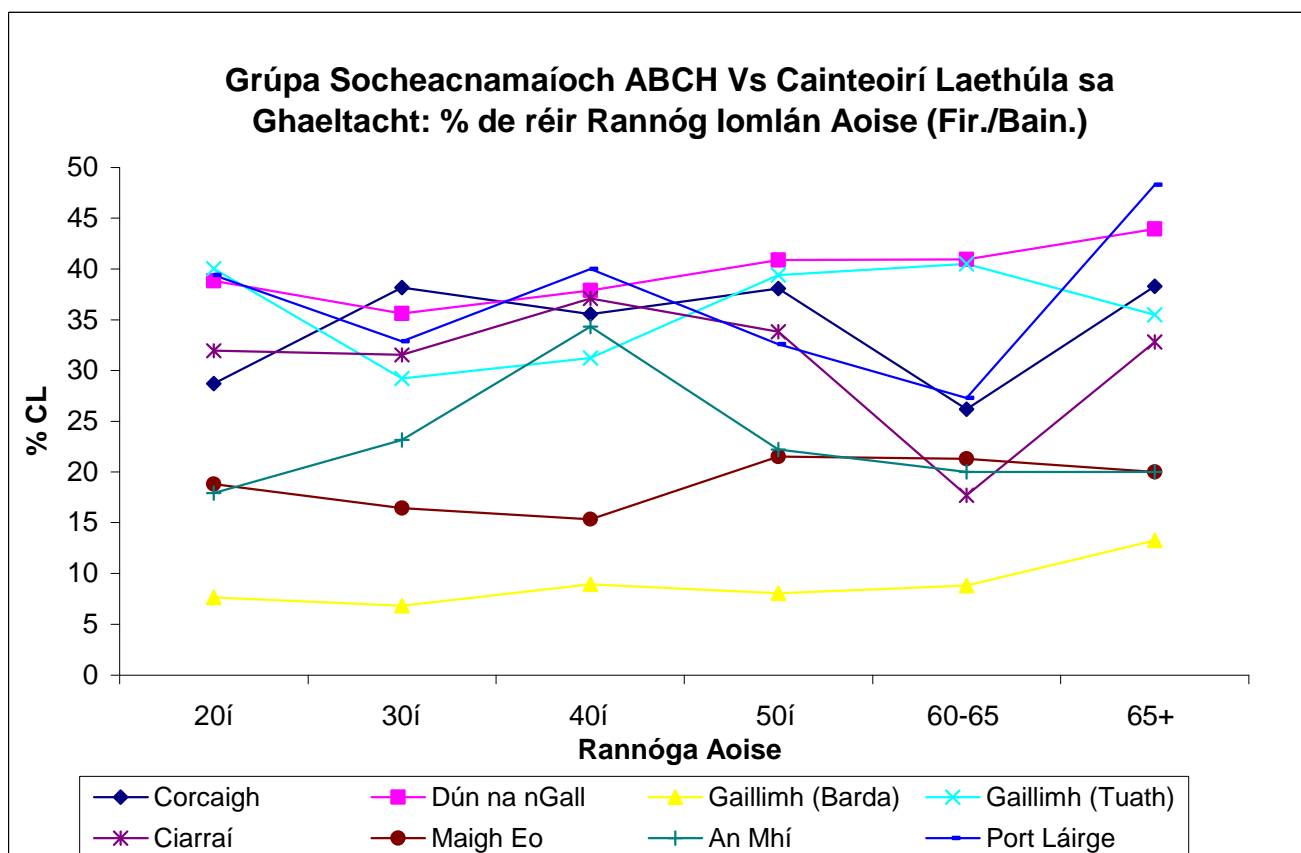
LÉARÁID 4.13: GRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA I LIMISTÉAR GAELTACHTA PHORT LÁIRGE DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

Léirítear i bhfaisnéis shocheacnamaíoch Ghaeltacht Phort Láirge comhchosúlacht idir na grúpaí socheacnamaíocha uile, cé is moite de Ghrúpa Z, ó rannóg aoise na gcaogaidí anuas go dtí na fichidí. Faightear an réimse is airde in aoisghrúpa 65 bl.+, 48% CL (Grúpa ABCH) go dtí 20% CL (Grúpa DEFG). Is i gcás fhaisnéis na gcainteoirí laethúla sna fichidí a thugtar an cúngú is suntasaí ar leithead an réimse faoi deara, 40% CL (Grúpa ABCH) go dtí 31% CL (Grúpa DEFG).

4.3 FAISNÉIS SHOCHEACNAMAÍOCH SNA CONTAETHA GAELTACHTA – COMPARÁID IDIRCHONTAE

Tugtar léiriú comparáideach thíos de réir na ngrúpaí socheacnamaíocha ar dháileadh líon na gcainteoirí laethúla i gcás na rannóg éagsúil aoise sna contaetha Gaeltachta.

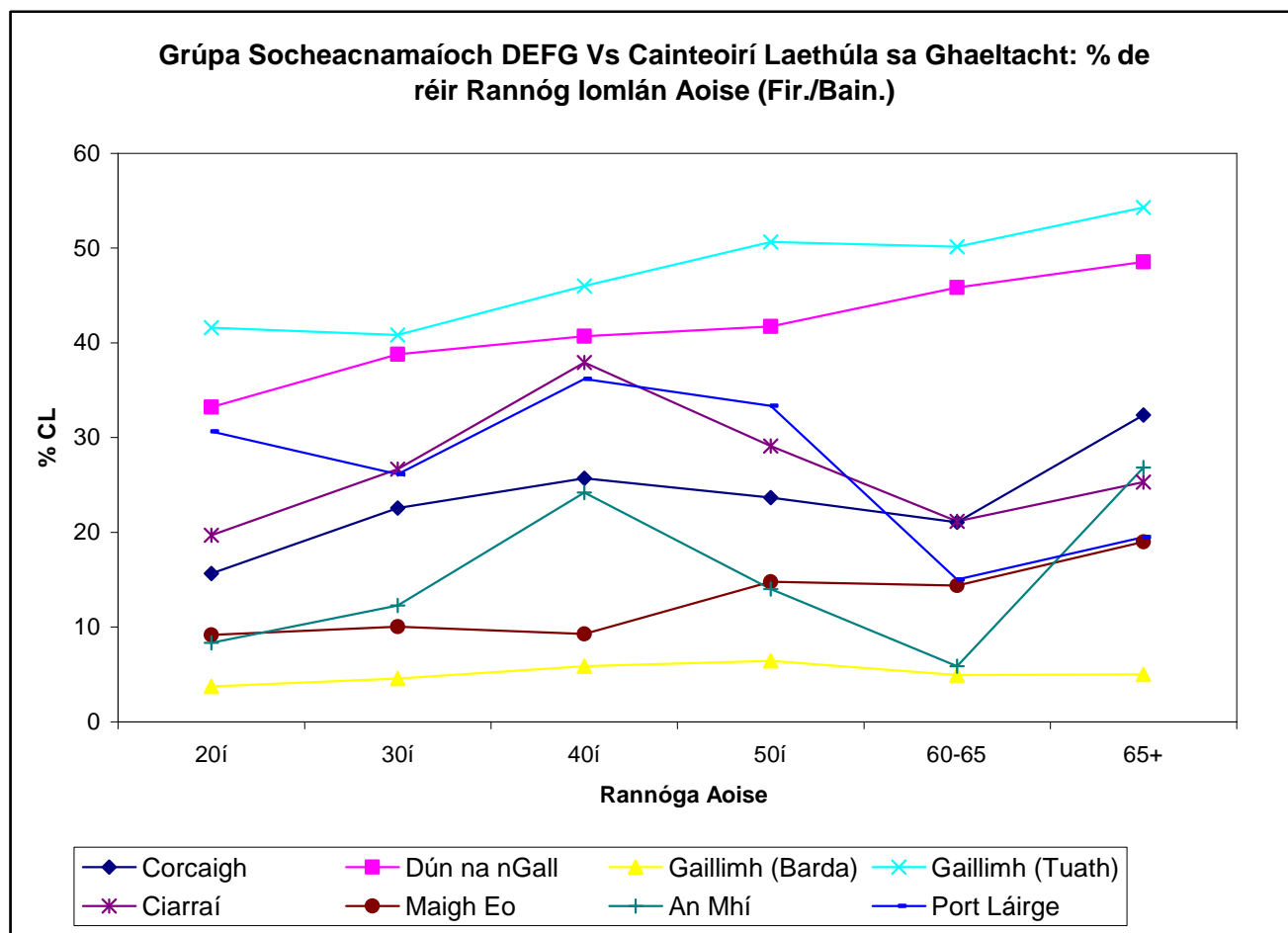
4.3.1 GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH ABCH

LÉARÁID 4.14: GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH ABCH DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

Is é comhchosúlacht na gceantar Gaeltachta i gcontaetha Chorcaí, Chiarraí, Dhún na nGall, Phort Láirge agus na Gaillimhe (tuathcheantar) ó rannóg aoise na gcaogaidí anuas go dtí na fichidí an pointe is suntasaí atá le tabhairt faoi deara ar fhaisnéis na gcainteoirí laethúla i ngrúpa socheacnamaíoch ABCH. Feictear an réimse idir 40% CL (Gaillimh, Tuathcheantar) go dtí 29% CL (Corcaigh) i gcás an ghrúpa seo i measc na ndaoine sna fichidí agus is é 48% CL i rannóg aoise 65 bl.+ an pointe céatadánach is airde i nGrúpa ABCH.

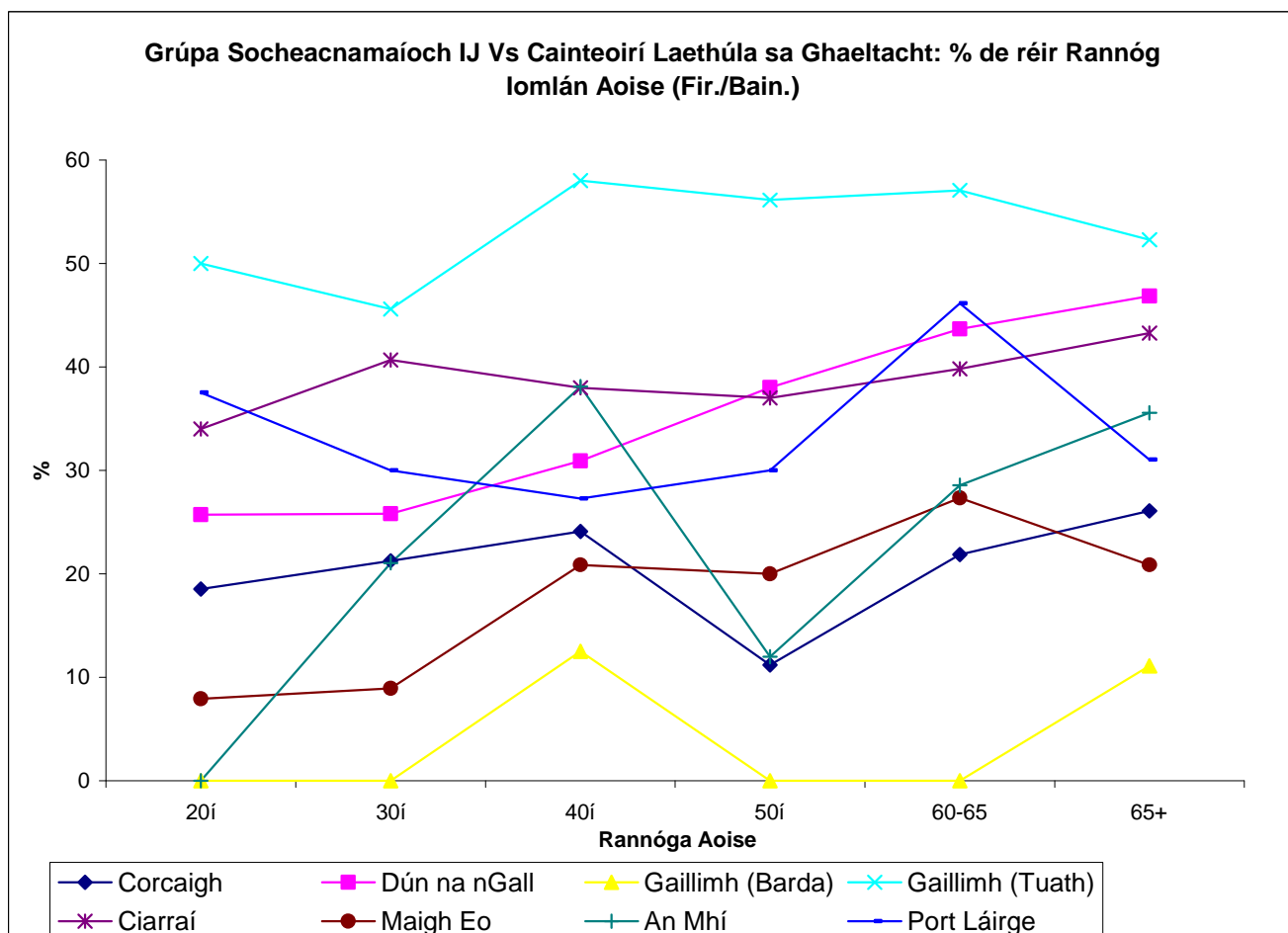
4.3.2 GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH DEFG

LÉARÁID 4.15: GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH DEFG DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

Is féidir malartuithe suntasacha a aithint idir na contaetha éagsúla Gaeltachta i gcás na faisnéise a léiríonn líon céatadánach na gcainteoirí laethúla a bhaineann le Grúpa DEFG. Tá comhchosúlachtaí le tabhairt faoi deara ar línte faisnéise na Gaillimhe (tuathcheantar) agus Dhún na nGall, ach faisnéis na Gaillimhe a bheith ag leibhéal níos airde trí chéile. Is é an pointe is airde don ghrúpa socheacnamaíoch seo ná 54% CL i dtuathcheantar na Gaillimhe san aoisghrúpa 65 bl.+ . Feictear i gcás na gcúig chontae a luadh thuas sa phlé faoi Ghrúpa ABCH (Léaráid 4.14) go bhfuil an réimse faisnéise a bhaineann le cainteoirí laethúla sna fichidí i nGrúpa DEFG leathnaithe go réimse idir 42% CL (Gaillimh, tuathcheantar) agus 16% CL (Corcaigh).

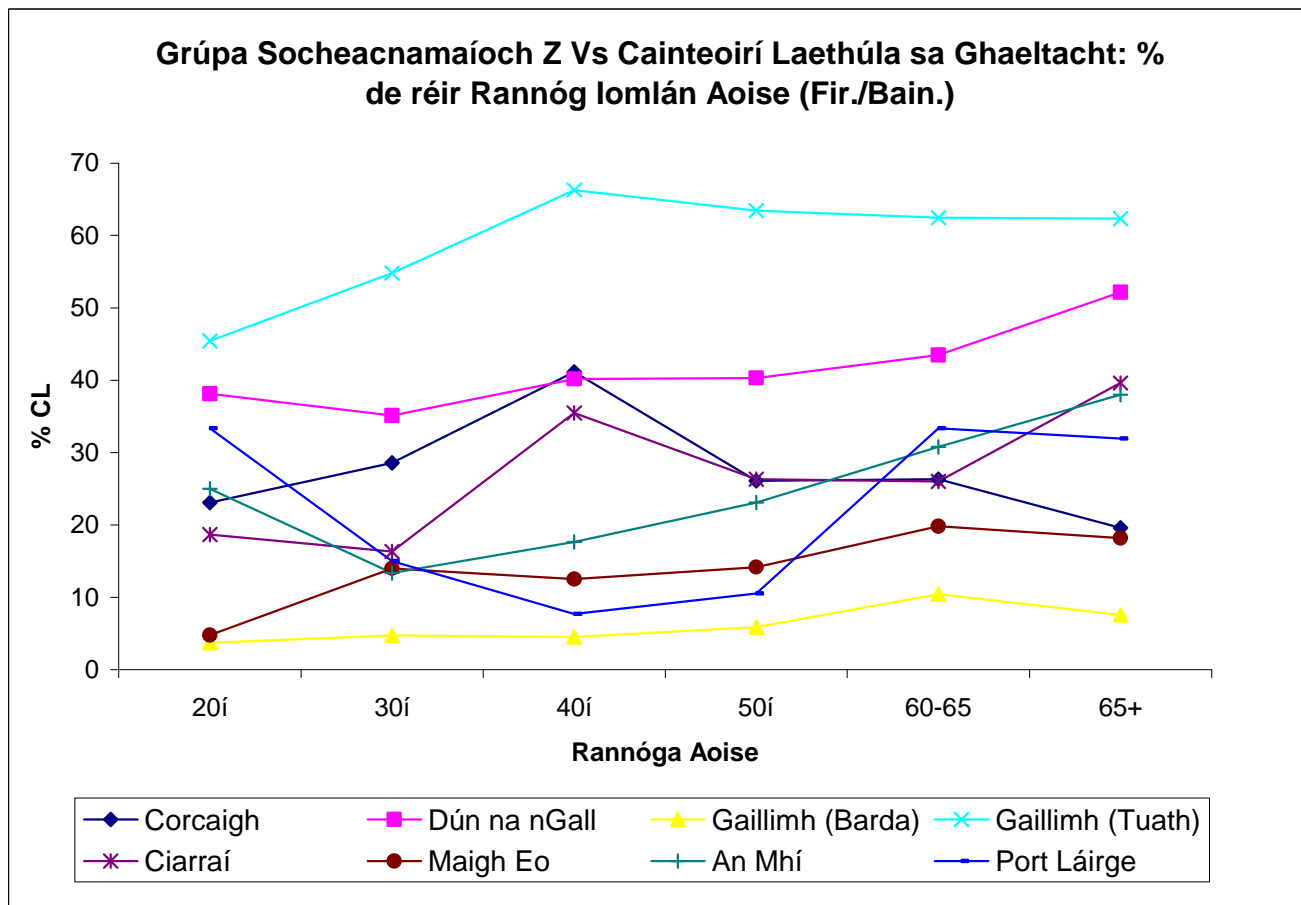
4.3.3 GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH IJ

LÉARÁID 4.16: GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH IJ DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

Tugtar titim réasúnta mhall thar na rannóga éagsúla aoise sna contaetha éagsúla faoi deara ar fhaisnéis na bhfeirmeoirí maidir le cainteoirí laethúla, cé is moite d’fhaisnéis chontaetha na Mí, Dhún na nGall agus Mhaigh Eo. Feictear arís gurb í líne faisnéise na Gaillimhe (tuathcheantar) atá ag an leibhéal is airde i gcás na gcontaetha Gaeltachta ar fad.

4.3.4 GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH Z

LÉARÁID 4.17: GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH Z DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE

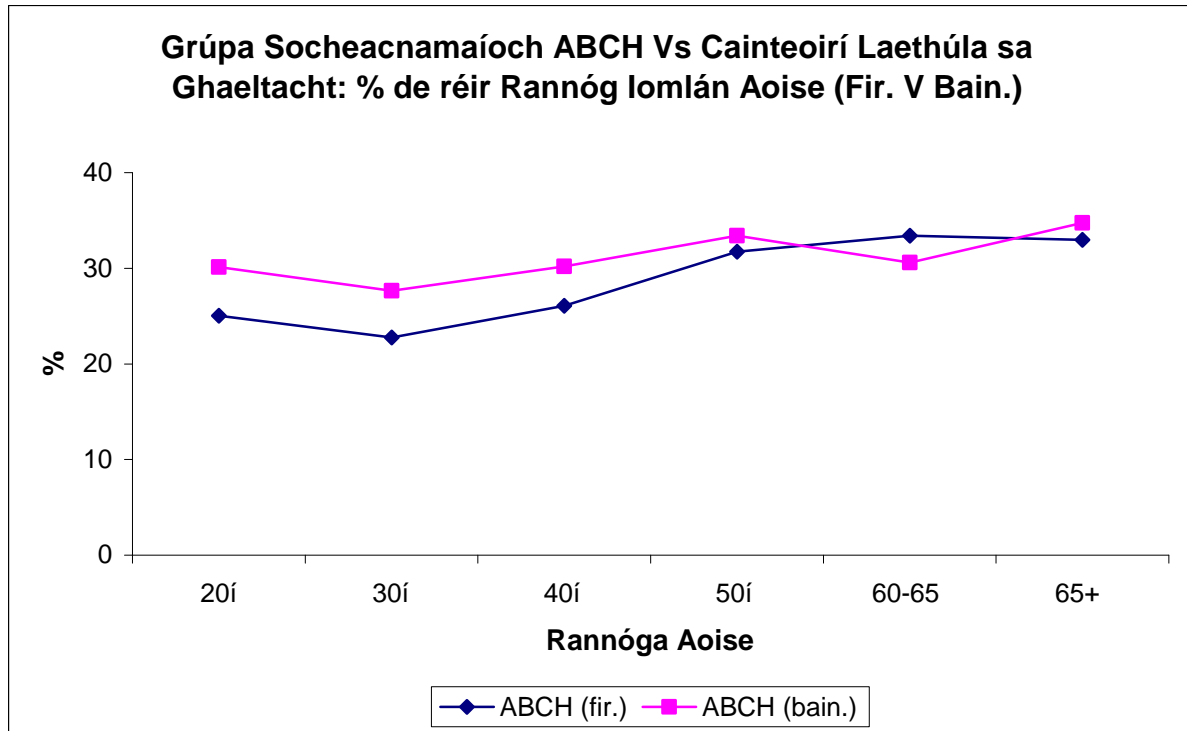
Tá faisnéis Dhún na nGall agus na Gaillimhe (tuathcheantar) a bhaineann le líon na gcainteoirí laethúla ag leibhéal níos airde ná na contaetha eile maidir le Grúpa Z. Tugtar faoi deara buaicpointe céatadánach i gcás na Gaillimhe i rannóg aoise na gceathrachaidí, 66% CL, a thiteann go 46% CL sa ghrúpa seo i measc na ndaoine atá sna fichidí. Feictear réimse faisnéise a chuimsíonn sé chontae Gaeltachta idir 46% CL (Gaillimh, tuath) agus 19% CL (Ciarraí) san aoisghrúpa seo.

4.4 FAISNÉIS DE RÉIR NA NGRÚPAÍ SOCHEACNAMAÍOCHA – COMPARÁID INSCNEACH

Léirítear sna léaráidí seo a leanas (féach Léaráidí 4.18, 4.19, 4.20, 4.21) nach bhfuil gné shuntasach inscneach ag baint le dáileadh na cainteoirí laethúla sna grúpaí socheacnamaíocha éagsúla. Is spéisiúil go bhfuil na mná ábhairín níos bisiúla ná na fir sa ghrúpa socheacnamaíoch is airde, Grúpa ABCH agus go bhfuil léiriú ar a mhalairt

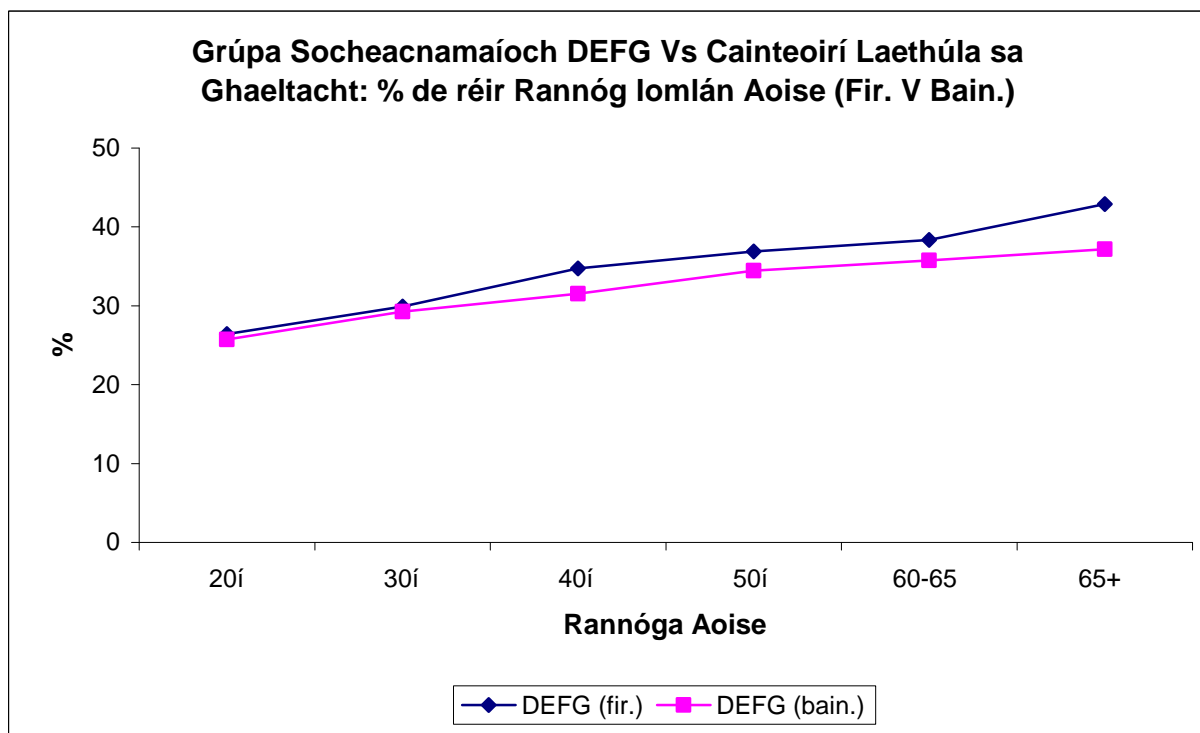
d'fhaisnéis le fáil i gcás líon céatadánach na gcainteoirí laethúla sa ghrúpa socheacnamaíoch is ísle, Grúpa Z.

4.4.1 COMPARÁID INSCNEACH – GRÚPA ABCH

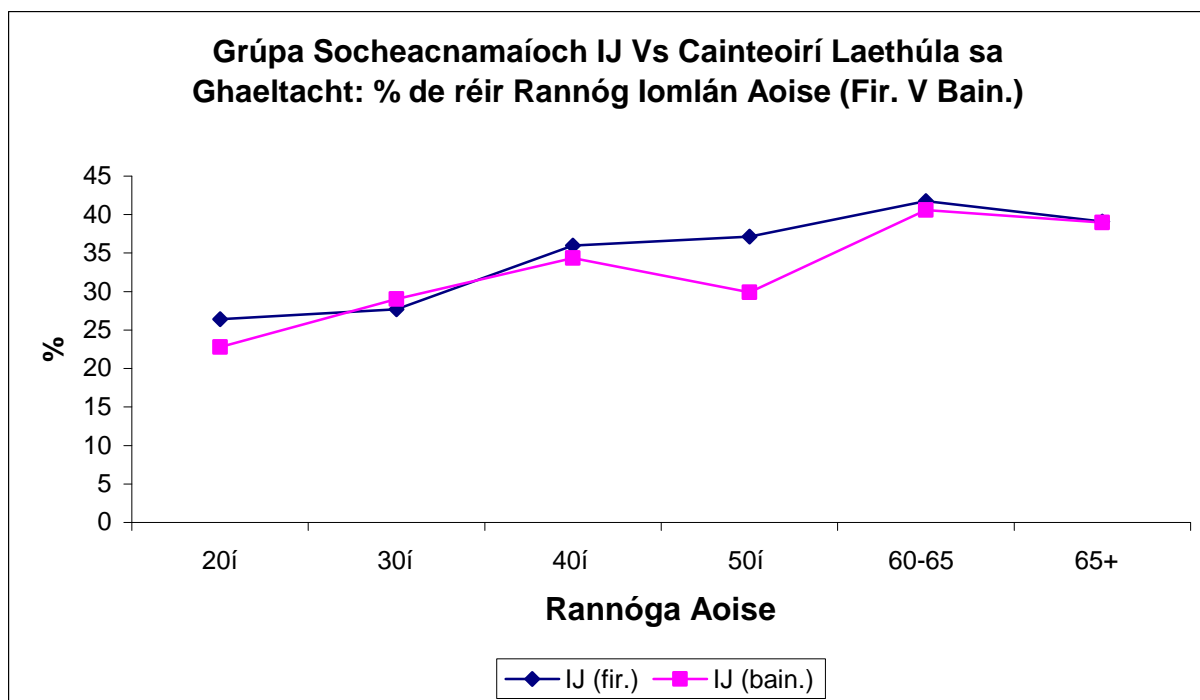
LÉARÁID 4.18: GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH ABCH DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE, (FIREANN AGUS BAINÉANN)

4.4.2 COMPARÁID INSCNEACH – GRÚPA DEFG

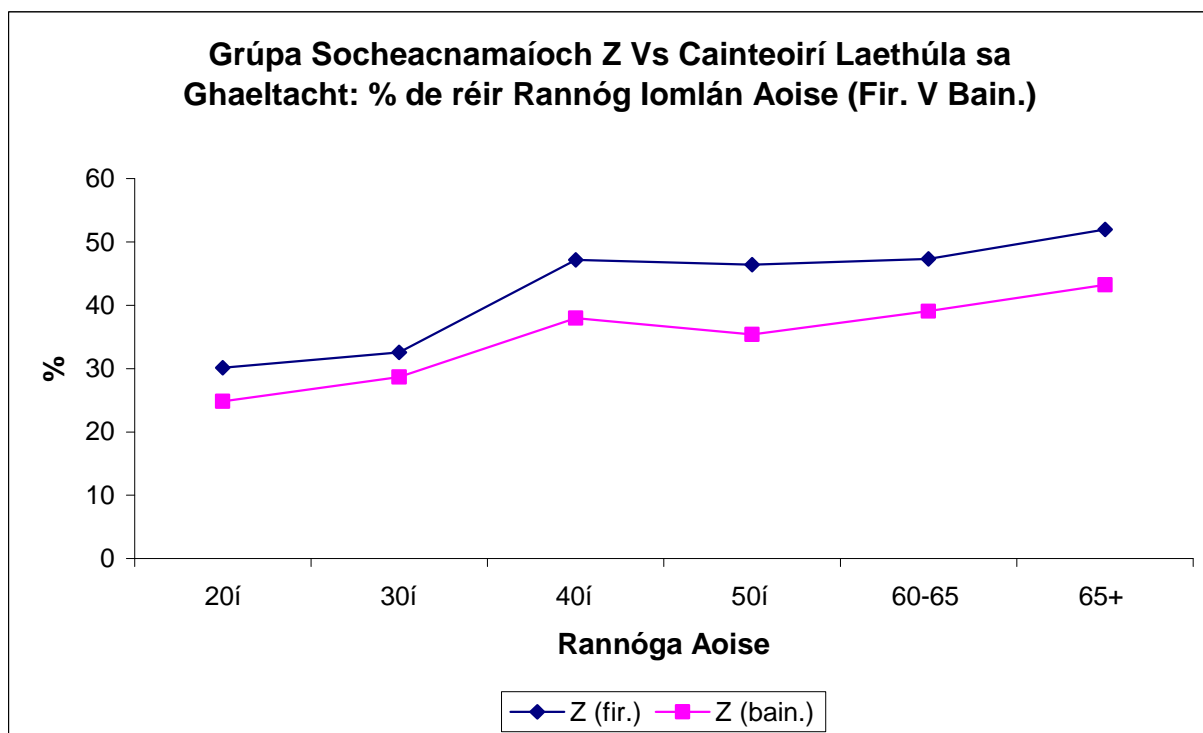
LÉARÁID 4.19: GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH DEFG DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE, (FIREANN AGUS BAINEANN)

4.4.3 COMPARÁID INSCNEACH – GRÚPA IJ

LÉARÁID 4.20: GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH IJ DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE, (FIREANN AGUS BAINEANN)

4.4.4 COMPARÁID INSCNEACH – GRÚPA Z

LÉARÁID 4.21 GRÚPA SOCHEACNAMAÍOCH Z DE RÉIR RANNÓG IOMLÁN AOISE, (FIREANN AGUS BAINEANN)

4.4 TÁTAL NA HANAILÍSE SOCHEACNAMAÍ I DTAOBH CHÚINSÍ SOCHTHEANGEOLAÍOCHA NA GAELTACHTA COMHAIMSEARHTHA

Féachadh sa chaibidil seo le hanailís a dhéanamh ar an bhfaisnéis shocheacnamaíoch i gcomhréir leis an eolas is féidir a aimsiú i dtaobh líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge sna toghranna Gaeltachta. Breathnaíodh ar an bhfaisnéis seo ar cheithre bhealach:

1. Anailís ar na grúpaí socheacnamaíocha éagsúla de réir na gcatagóirí Gaeltachta (Cat. A: >67% CL; Cat. B: 44%–66% CL; Cat. C: >44% CL)
2. Anailís ar na grúpaí socheacnamaíocha éagsúla de réir contae
3. Anailís chomparáideach ar ghrúpaí socheacnamaíocha sna contaetha
4. Anailís chomparáideach inscneach ar na grúpaí socheacnamaíocha éagsúla

Thacódh an scagadh atá déanta anseo ar fhaisnéis shocheacnamaíoch Dhaonáireamh 2002 leis an áitiú gur cinniúnaí i bhfad don Ghaeltacht dlús na gcainteoirí Gaeilge i bpobal ná

comhdhéanamh socheacnamaíoch an phobail sin. I bhfocail eile, is mó tionchar a bhíonn ag an áit a bhfuil cónaí ar dhaoine ar an méid úsáide a bhaineann siad as an nGaeilge ná mar a bhíonn ag a gcúlra socheacnamaíoch.

Cosaint dhlús na gcainteoirí Gaeilge i bpobal

Tugann an anailís seo le fios nach bhfuil bunús suntasach sóisialta/aicmeach ná inscneach le sonrú ar dháileadh líon na gcainteoirí laethúla i measc na ngrúpaí socheacnamaíocha éagsúla. Léirítear i Léaráidí 4.2, 4.3, 4.4, 4.5 go speisialta gurb é dlús líon na gcainteoirí laethúla i bpobal seachas téagar nó leochaileacht shóisialta an phobail is cionsiocair go príomha le rathúnas na Gaeilge i gceantar. Glactar leis go bhfuil gné na forbartha socheacnamaí cinniúnach d'innharthanacht gach pobail, ach d'áiteodh an anailís seo nach n-imríonn an ghné shocheacnamaíoch inti féin tionchar ar úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht. Dá bhrí sin, is gá go mbeadh sé mar thosaíocht ag gach iarracht forbartha agus phleanála teanga sa Ghaeltacht dlús na gcainteoirí Gaeilge a chosaint.

Is léir go músclaíonn an fhaisnéis chomparáideach ar na grúpaí socheacnamaíocha sna contaetha éagsúla Gaeltachta ceisteanna dúshlánacha don phleanáil teanga amach anseo. Ní mór cuimhneamh gur faisnéis í seo a léiríonn gnás cainte i ngrúpaí éagsúla ag leibhéal an chontae agus go ndéantar leibhéalú ar ghnásanna áitiúla laistigh den chontae dá bharr. Faightear léiriú i dtuathcheantar na Gaillimhe ar choibhneas ginearálta idir na grúpaí socheacnamaíocha is laige agus na rátaí is airde maidir leis an gcaint laethúil (féach 4.2.2 agus Léaráid 4.7) nach bhfuil i gcomhréir ghlan leis an tátal atá á bhaint as an bhfaisnéis ina cuid comparáidí catagóireacha (ceantair Chatagóirí A, B agus C). Léiríodh san fhaisnéis chatagóireach gur cinniúnaí dlús na gcainteoirí i gceantar seachas cúlra sóisialta na gcainteoirí, ach léirítear i bhfaisnéis thuathcheantar na Gaillimhe dúshlán d'infheidhmeacht straitéisí pleanála teanga a bheadh ag díriú ar limistéar mar aonad amháin nuair is léir nach ionann comhdhéanamh sochtheangeolaíoch na bpobal éagsúla laistigh den limistéar sin. Is é tuathcheantar na Gaillimhe an ceantar Gaeltachta a bhfaightear an spléachadh is rathúla air, ó thaobh labhairt na Gaeilge de, i bhfaisnéis an Daonáirimh agus trí cinn déag de thoghranna an cheantair le háireamh i measc na catagóire is bisiúla Gaeltachta, Catagóir A (>67% CL). Is léir gur éasca torthaí dearfacha a bhaint as iarrachtaí pleanála má léiríonn na grúpaí éagsúla socheacnamaíocha an tacaíocht chéanna do labhairt na Gaeilge. Ach ní mór don phleanáil teanga a bheith san

airdeall ar chúinsí tras-réigiúnacha teanga, .i. pobail a bhaineann le catagóirí éagsúla teanga (A, B agus C) i gceantar ar leith, agus le castachtaí socheacnamaíocha a bhaineann le héagsúlachtaí maidir le labhairt na Gaeilge i measc na n-aicmí sóisialta i gceantar faoi leith.

Tá patrún malartach le fáil, áfach, sna contaetha is laige nó is neamhbhisiúla, ó thaobh na faisnéise cainte de, i gcomhthéacs na ngrúpaí socheacnamaíocha. Má dhéantar scagadh ar rangú na ngrúpaí éagsúla taobh istigh de na contaetha tabharfar faoi deara i gcás Cho. Phort Láirge, na Mí, Chorcaí, Mhaigh Eo agus Chathair na Gaillimhe gur i measc na meánaicme, Grúpa ABCH, a fhaightear an dáileadh coibhneasta is fearr ar na cainteoirí laethúla. Is cosúil mar sin, go mbíonn tionchar níos mó ag an nGrúpa ABCH ar líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge i bpobal de réir mar a théann úsáid na Gaeilge sa phobal sin i léig. Fágann sin go mb'fhéidir gur thairbhí don Stát béim a leagan ar réimse an oideachais agus ar an bhfostaíocht teangalárnaithe ar mhaithe le cur le líon na ndaoine Gaeltachta sna sainghrúpaí socheacnamaíocha ABCH sna limistéir Ghaeltachta trí chéile. Dhéanfadh tosaíocht straitéise den chineál seo leas na gceantar sa Ghaeltacht a bhfuil líon coibhneasta íseal cainteoirí laethúla iontu agus éagthroime sna nósmaireachtaí teanga idir na grúpaí socheacnamaíocha éagsúla le sonrú iontu sa mhéid is go dtabharfadh sí clár oibre agus spriocanna teanga a bheadh ní ba réadúla don chomhthéacs teanga atá i réim seachas a bheith ag iarraidh straitéisí a chur i bhfeidhm ar an mbonn go bhfuil pobal aonadach Gaeilge ag cur fúthu i limistéar.

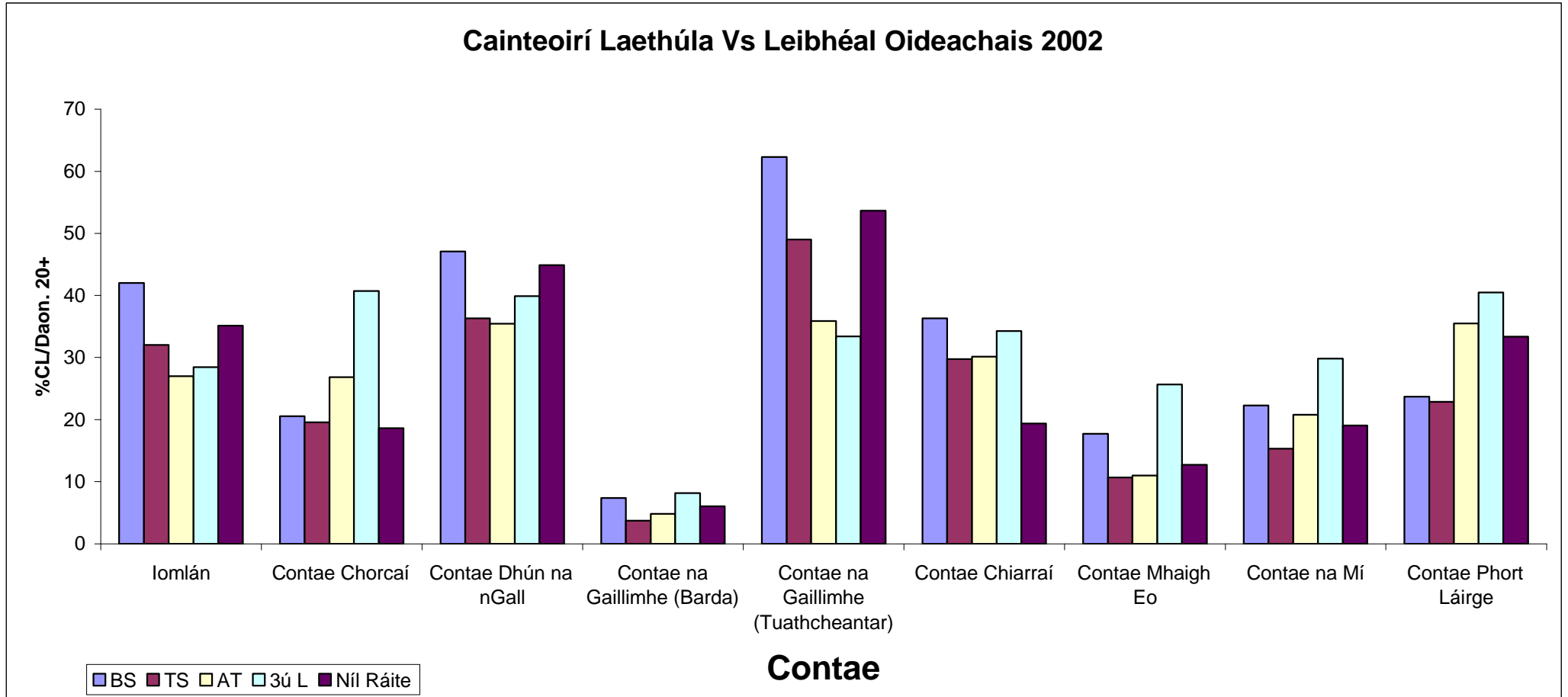
CAIBIDIL 5

5.0 FAISNÉIS OIDEACHAIS NA GCEANTAR GAELTACHTA

Rinneadh anailís ar an bhfaisnéis oideachais i nDaonáireamh 2002 féachaint an bhfuil coibhneas idir leibhéal oideachais agus na nósanna sochtheangeolaíoch mair le húsáid na Gaeilge a bhfaightear spléachadh orthu san fhaisnéis. Lorgáidh an fhaisnéis oideachais ón Oifig Staidrimh agus í roinnte i rannóga aoise ó na fichidí go dtí na hochtóidí+ i ngach toghroinn Ghaeltachta agus rinneadh anailís ar líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge sna rannóga aoise seo a raibh na leibhéil oideachais seo a leanas bainte amach acu: bunleibhéal, teastas sóisearach, ardeistiméireacht, tríú leibhéal agus faisnéis na ndaoine nár chuir eolas i leith cúrsaí oideachais ar fáil don Daonáireamh.

Ach an oiread leis an anailís ar an bhfaisnéis shocheacnamaíoch ón Daonáireamh, is é an tátal is suntasaí ó thaobh na hanailíse sochtheangeolaí de atá le baint as an scagadh ar an bhfaisnéis oideachais i nDaonáireamh 2002 nach bhféadfaí a áitiú go bhfuil coibhneas cinniúnach idir an leibhéal oideachais a bhaintear amach agus bisiúlacht mair le húsáid laethúil na Gaeilge i gceantar, mar a shonraítear i bhfaisnéis an Daonáirimh í.

5.1 CAINTEOIRÍ LAETHÚLA GAEILGE AGUS AN LEIBHÉAL OIDEACHAIS

LÉARÁID 5.1: CAINTEOIRÍ LAETHÚLA AGUS LEIBHÉAL OIDEACHAIS 2002.

Daonáireamh 2002: Faisnéis Oideachais de réir Contae						
Leibhéal Oideachais	Ceantar Gaeltachta	Daonra 3+	Daonra 20+ (gan mic léinn)	Iomlán CL	%CL	Aois Mheánach
Gach Leibhéal Oideachais		86517	61304	20328	33	51
Bunscoil	Iomlán	19227	18172	7671	42	63
Bunscoil	Co. Chorcaí	692	642	132	21	69
Bunscoil	Co. Dhún na nGall	6832	6542	3080	47	65
Bunscoil	Co. na Gaillimhe (Barda)	699	596	44	7	57
Bunscoil	Co. na Gaillimhe (Tuathcheantar)	5436	5124	3192	62	60
Bunscoil	Co. Chiarraí	1548	1443	524	36	67
Bunscoil	Co. Mhaigh Eo	3550	3405	603	18	66
Bunscoil	Co. na Mí	277	247	55	22	69
Bunscoil	Co. Phort Láirge	193	173	41	24	63
Teastas Sóisearach	Iomlán	16269	12415	3977	32	45
Teastas Sóisearach	Co. Chorcaí	771	619	121	20	49
Teastas Sóisearach	Co. Dhún na nGall	4799	3858	1401	36	43
Teastas Sóisearach	Co. na Gaillimhe (Barda)	1421	990	37	4	46
Teastas Sóisearach	Co. na Gaillimhe (Tuathcheantar)	4837	3647	1788	49	45
Teastas Sóisearach	Co. Chiarraí	1670	1251	372	30	48
Teastas Sóisearach	Co. Mhaigh Eo	2176	1579	169	11	49
Teastas Sóisearach	Co. na Mí	312	248	38	15	48
Teastas Sóisearach	Co. Phort Láirge	283	223	51	23	44
Ardteist	Iomlán	16852	14194	3830	27	42
Ardteist	Co. Chorcaí	709	619	166	27	43
Ardteist	Co. Dhún na nGall	3691	3216	1139	35	41
Ardteist	Co. na Gaillimhe (Barda)	2903	2230	108	5	45
Ardteist	Co. na Gaillimhe (Tuathcheantar)	5424	4546	1631	36	41
Ardteist	Co. Chiarraí	1784	1600	482	30	45
Ardteist	Co. Mhaigh Eo	1755	1480	163	11	42
Ardteist	Co. na Mí	290	255	53	21	43
Ardteist	Co. Phort Láirge	296	248	88	35	43
3ú Leibhéal	Iomlán	15206	14291	4066	28	42
3ú Leibhéal	Co. Chorcaí	555	533	217	41	43
3ú Leibhéal	Co. Dhún na nGall	2664	2509	1000	40	43
3ú Leibhéal	Co. na Gaillimhe (Barda)	3701	3400	278	8	40
3ú Leibhéal	Co. na Gaillimhe (Tuathcheantar)	5296	4998	1669	33	42
3ú Leibhéal	Co. Chiarraí	1563	1513	518	34	43
3ú Leibhéal	Co. Mhaigh Eo	965	900	231	26	44
3ú Leibhéal	Co. na Mí	244	228	68	30	42
3ú Leibhéal	Co. Phort Láirge	218	210	85	40	43
Níl Ráite	Iomlán	18963	2232	784	35	59
Níl Ráite	Co. Chorcaí	676	43	8	19	53
Níl Ráite	Co. Dhún na nGall	4837	626	281	45	60
Níl Ráite	Co. na Gaillimhe (Barda)	2513	281	17	6	43
Níl Ráite	Co. na Gaillimhe (Tuathcheantar)	6288	697	374	54	58
Níl Ráite	Co. Chiarraí	1699	284	55	19	59
Níl Ráite	Co. Mhaigh Eo	2166	220	28	13	60
Níl Ráite	Co. na Mí	386	42	8	19	74
Níl Ráite	Co. Phort Láirge	398	39	13	33	65

TÁBLA 5.1: FAISNÉIS OIDEACHAIS DE RÉIR CONTAE, DAONÁIREAMH 2002

Feictear i Léaráid 5.1, a shonraíonn an t-iomlán don Ghaeltacht ar fad (ar chlé) agus ansin na hiomláin do gach contae Gaeltachta, go bhfaightear an ráta is airde cainteoirí laethúla (42%) i measc na ndaoine nár cuireadh ach oideachas bunleibhéil orthu. Is iad seo a leanas na céatadáin chomparáideacha iomlána do na leibhéil eile oideachais: teastas sóisearach 32% CL; ardteistiméireacht 27% CL; tríú leibhéal 28% CL agus níl ráite 35% CL.

Is iad seo a leanas na haoiseanna meánacha i measc na gcainteoirí laethúla do na leibhéil éagsúla a aimsíodh ón scagadh ar na rannóga aoise (20dí–80dí+):

- Bunleibhéil 63 bl.
- Teastas Sóis. 45 bl.
- Ardteist. 42 bl.
- Tríú Leibh. 42 bl.
- Níl ráite 59 bl.

Léirítear sna figiúirí seo, mar a bheifí ag súil leis, go bhfuil próifíl níos sine le sonrú ar na cainteoirí laethúla nár cuireadh ach bunoidreachas orthu le hais na leibhéal eile oideachais.

Feictear i gcás fhaisnéis Cho. na Gaillimhe, an contae is bisiúla ó thaobh líon na gcainteoirí laethúla de, go dtagann laghdú ar líon na gcainteoirí laethúla ó 62% de na daoine sa rannóg bunleibhéal oideachais go dtí 32% de na daoine ar cuireadh oideachas tríú leibhéal orthu. I gcás na gceantar Gaeltachta i gcontaetha Chorcaí, Mhaigh Eo, Phort Láirge agus na Mí, is i measc na ndaoine le hoideachas tríú leibhéal a fhaightear an líon is airde cainteoirí laethúla. Sna contaetha is laige Gaeltachta feictear an dáileadh coibhneasta is fearr ar na cainteoirí laethúla i measc na ngrúpaí ag a bhfuil an leibhéal is airde oideachais, is é sin go bhfuil claonadh i dtreo na meánaicme le sonrú ar an bhfaisnéis nuair a thagann laghdú ar úsáid na Gaeilge sa phobal. Chonacthas an patrún malartach céanna seo san anailís shocheacnamaíoch thuas (féach 4.2) idir na contaetha is neamhbhisiúla ó thaobh úsáid na teanga de agus an ceann is láidre.

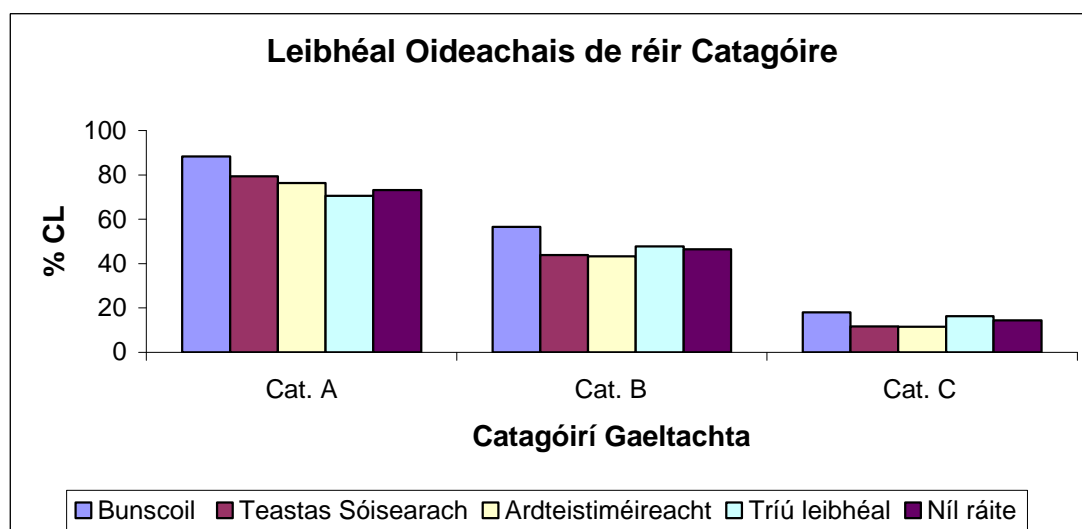
5.2 INSCNE AGUS AN LEIBHÉAL OIDEACHAIS

Iomlán Oideachais Vs Cainteoirí Laethúla, Fireann/Baineann, Daonáireamh 2002					
Inscne	Leibhéal Oideachais	Iomlán 20dí-80dí (lúide mic l. i measc na 20dí)	Líon CL	%CL	Aois Mheán-ach
Fir	Gach Leibhéal Oideachais		10355		51
f	Bunscoil	10067	4290	43	61
f	Teastas Sóisearach	6635	2182	33	43
f	Ardteistiméireacht	6704	1826	27	41
f	Tríú Leibhéal	6327	1672	26	44
f	Níl ráite	1058	385	36	57
Bain	Gach Leibhéal Oideachais		9973		51
b	Bunscoil	8105	3381	42	66
b	Teastas Sóisearach	5780	1795	31	46
b	Ardteistiméireacht	7490	2004	27	43
b	Tríú Leibhéal	7964	2394	30	41
b	Níl ráite	1174	399	34	61

TÁBLA 5.2: IOMLÁN OIDEACHAIS AGUS CAINTEOIRÍ LAETHÚLA SA GHAELIGE, FIREANN AGUS BAINEANN.

Léiríonn an fhaisnéis i dTábla 5.2, idir chéatadáin na gcainteoirí laethúla a bhfuil leibhéil éagsúla oideachais acu agus aoiseanna meánacha na gcainteoirí sna leibhéil éagsúla, nach bhfuil gné shuntasach inscneach le tabhairt faoi deara ar an bhfaisnéis shochtheangeolaíoch i réimse an oideachais.

5.3 FAISNÉIS OIDEACHAIS DE RÉIR CATAGÓIRÍ GAELTACHTA (A, B AGUS C)

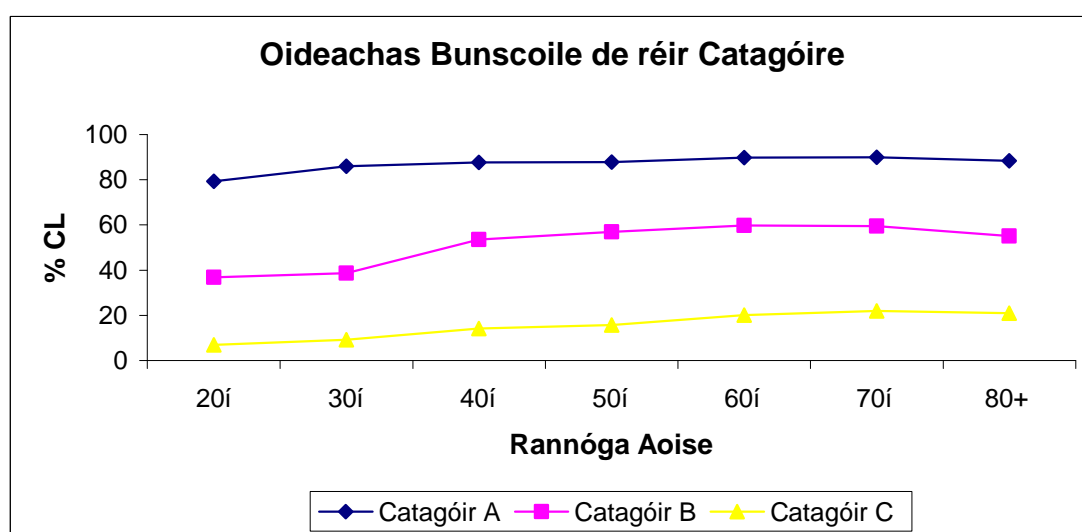
LÉARÁID 5.2: LEIBHÉAL OIDEACHAIS DE RÉIR CATAGÓIRE

Léirítear i Léaráid 5.2 gur suntasaí an éifeacht a bhíonn ag dlús líon na gcainteoirí laethúla i gceantar ar leith seachas na leibhéil oideachais a bhaintear amach i measc dhaonra an cheantair ar ghnásanna sochtheangeolaíocha na Gaeltachta. Is i gCatagóir Ghaeltachta A (67%+CL) a shonraítear an difríocht is mó idir na leibhéil éagsúla, tugtar laghdú céimseach ó 88% i gcás na bunscolaíochta go dtí 71% i measc na gcainteoirí laethúla a bhfuil oideachas tríú leibhéal orthu i gCatagóir A.

5.4 OIDEACHAS AGUS CATAGÓIR DE RÉIR RANNÓG AOISE

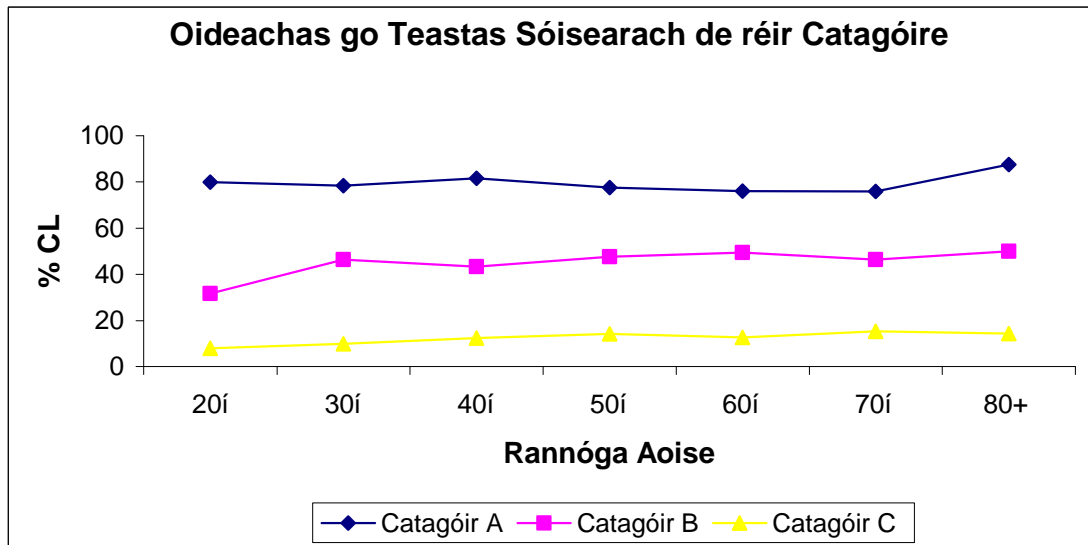
Feictear sna léaráidí oideachais thíos a bhfuil an fhaisnéis chéatadánach iontu roinnte i rannóga aoise nach bhfuil difríochtaí chomh suntasach le tabhairt faoi deara ar an bhfaisnéis chatagóire ó rannóg go rannóg aoise, ach amháin i gcás na faisnéise ardteiste (féach Léaráid 5.5). Is féidir an t-ardú agus an titim neamhghnách i gcás na gcainteoirí laethúla sna seachtóidí agus sna hochtóidí+ i gCatagóir B a mhíniú ar chúpla bealach. Tá líon teoranta toghrann agus daonra íseal den chuid is mó i gCatagóir B agus is teoranta fós líon na ndaoine san aoisghrúpa seo a mbeadh oideachas ardteiste faighte acu (i gcomhthéacs dhaonra iomlán na dtoghrann agus go háirithe i gcás na rannóg aoise is sine). Is léir gur suntasaí dlús na gcainteoirí laethúla i gceantar fiú má roinntear faisnéis na ndaoine seo i rannóga éagsúla aoise.

5.4.1 OIDEACHAS BUNSCOILE DE RÉIR CATAGÓIRE

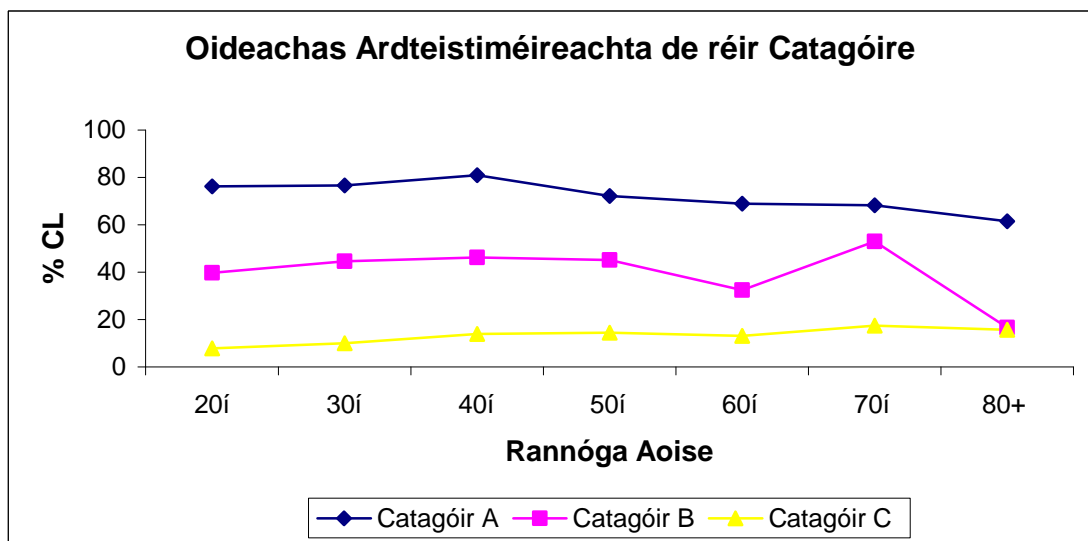
LÉARÁID 5.3: OIDEACHAS BUNSCOILE DE RÉIR CATAGÓIRE

5.4.2 OIDEACHAS GO TEASTAS SÓISEARACH DE RÉIR CATAGÓIRE

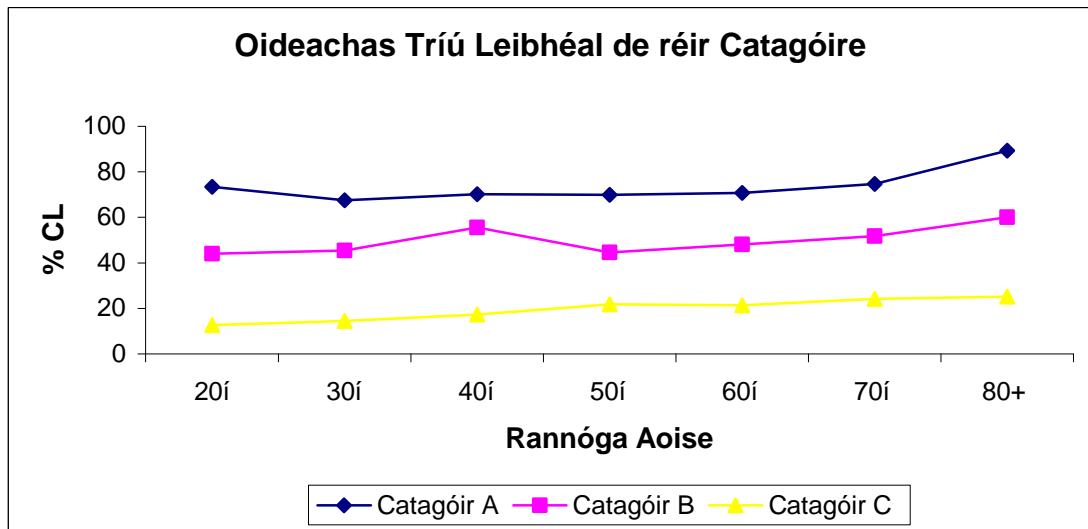
LÉARÁID 5.4: OIDEACHAS GO TEASTAS SÓISEARACH DE RÉIR CATAGÓIRE

5.4.3 OIDEACHAS ARDTEISTIMÉIREACHTA DE RÉIR CATAGÓIRE

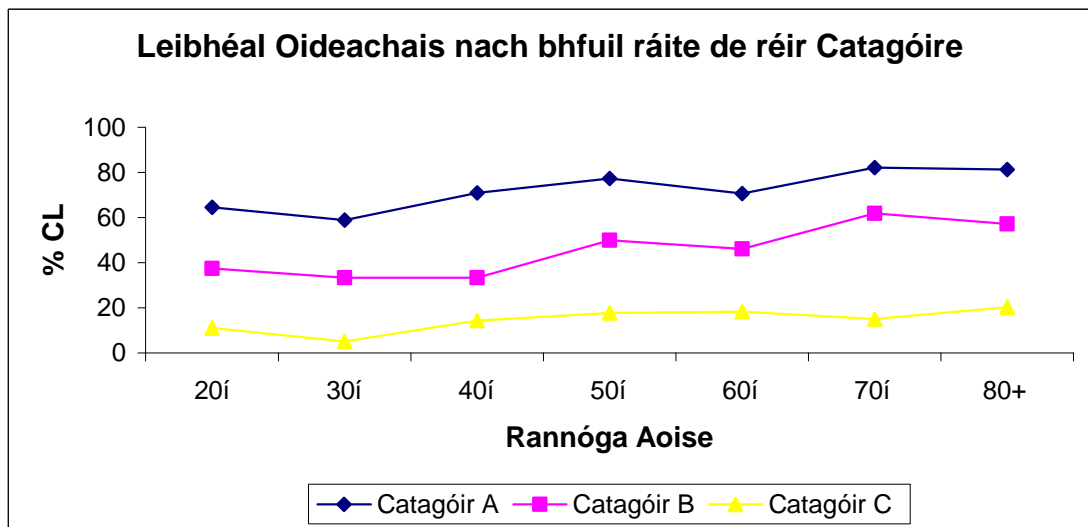
LÉARÁID 5.5: OIDEACHAS ARDTEISTIMÉIREACHTA DE RÉIR CATAGÓIRE

5.4.4 OIDEACHAS TRÍÚ LEIBHÉAL DE RÉIR CATAGÓIRE

LÉARÁID 5.6: OIDEACHAS TRÍÚ LEIBHÉAL DE RÉIR CATAGÓIRE

5.4.5 LEIBHÉAL OIDEACHAIS NACH BHFUIL RÁITE DE RÉIR CATAGÓIRE

LÉARÁID 5.7: LEIBHÉAL OIDEACHAIS NACH BHFUIL RÁITE DE RÉIR CATAGÓIRE

CAIBIDIL 6

6.0 ACHOIMRE: TÁTAL NA HANAILÍSE STAITISTIÚLA

Réamhrá

Mar a míníodh i gCuid 1 den tuarascáil seo ba ar mhaithe le ceantar feidhme a shainiú do bheartais agus scéimeanna Stáit i leith na Gaeltachta a tugadh faoi shainiú reachtúil a dhéanamh ar na limistéir Ghaeltachta i 1956. Sa chomhthéacs sin cuireadh pobail a raibh an Ghaeilge in uachtar iontu san áireamh sna limistéir reachtúla a dréachtaíodh ag an am in éineacht le pobail eile a raibh an Ghaeilge ag dul i léig nó i léig cheana ina measc, ach gur bhraith an Rialtas ina dtaobh go mbeadh sé chun tairbhe na Gaeilge agus na bpobal sin iad a chur san áireamh freisin sa cheantar feidhme Gaeltachta. Tá fianaise curtha ar fáil ón taighde a rinneadh ó shin, agus a bhfuil cur síos air i gCaibidil 2 de chuid na tuarascála seo, ar ilghnéitheacht shochtheangeolaíoch na bpobal sin agus ar na fórsaí atá ag imirt tionchair ar na patrúin úsáide teanga iontu. Cuireann an anailís staitistiúil ar fhaisnéis Dhaonáireamh 2002 agus SLG ar ár gcumas idirdhealú a dhéanamh idir na cineálacha éagsúla pobal teanga atá i gceist agus na limistéir thíreolaíocha a bhaineann leo a aithint. Ina theannta sin, cuireann an anailís staitistiúil seo fianaise ar fáil a léiríonn go bhfuil tairseach dhlús na gcainteoirí Gaeilge i limistéar faoi leith cinniúnach d'inhuanaitheacht an cheantair mar shainlimistéar teanga.

6.1 TRÍ CHATAGÓIR GHAELTACHTA

Catagóir A

Léirítear i sonraí an Daonáirimh go bhfuil limistéar tíreolaíoch réasúnta mór i gCo. na Gaillimhe agus dhá limistéar níos lú ná sin le fáil in iarthuaisceart Dhún na nGall agus in iarthuaisceart Chorca Dhuibhne i gCiarraí a bhfuil úsáid na Gaeilge fós bisiúil i measc aoisghrúpaí éagsúla iontu. Tugann faisnéis na gceantar seo le fios go mbeadh an acmhainn, ó thaobh dlús cainteoirí de, ag na pobail seo glúin eile cainteoirí Gaeilge Gaeltachta a ghiniúint. Ní mór, áfach, a chur san áireamh go bhfuil ceantair phobail laistigh de na limistéir seo a bhfuil an daonra ag titim iontu. I bhfocail eile, tá an Ghaeilge i mbaol i gcuid de na ceantair seo, i measc tosca eile, de bharr go bhfuil an daonra ag dul ar gcúl iontu. Is ionann pointe tairsí na catagóire seo agus 67% den phobal a bheith ina

gcainteoirí laethúla Gaeilge. Léirítear san anailís seo go dtagann laghdú tobann ar úsáid na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail nuair a thiteann líon na gcainteoirí laethúla i gceantar faoi bhun na teorann seo.

Catagóir B

Seo ceantair a bhfuil úsáid na Gaeilge le sonrú iontu i gcónaí ach gur léir go bhfuil úsáid an Bhéarla in uachtar. Tá comharthaí sóirt an aistrithe teanga le feiceáil go soiléir sna difríochtaí i bhfaisnéis an Daonáirimh maidir le húsáid na Gaeilge in aoisghrúpaí difriúla, .i. is iondúil go mbíonn líon na gcainteoirí laethúla níos airde i measc na n-aoisghrúpaí scoile ná aoisghrúpaí na ndaoine fásta. Tugann sé seo le tuiscint go bhfuil an Ghaeilge imithe ar gcúl sna ceantair seo agus gur i gcomhthéacs scoile is mó atá sí á húsáid ag daoine óga. In ainneoin gur mionlach iad, i gcás chomhdhéanamh sochtheangeolaíoch an phobail trí chéile, is iondúil go mbíonn céatadán suntasach de na haoisghrúpaí níos sine sna ceantair seo ina gcainteoirí laethúla freisin. Tá staid na teanga sna ceantair seo fíorleochaileach. Is ionann pointe tairsí na catagóire seo agus 44% den phobal a bheith ina gcainteoirí laethúla Gaeilge. Nuair a thiteann líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge i gceantar faoi bhun na teorann seo léiríonn an fhaisnéis gur gnás imeallach atá in úsáid na Gaeilge ó thaobh nósanna teaghlaigh agus pobail de, agus gur i gcomhthéacs na scolaíochta a úsáidtear an Ghaeilge go príomha i gcás na bpobal a thiteann faoi bhun na tairsí seo.

Catagóir C

Is ionann Catagóir C agus ceantair ina bhfuil níos lú ná 44% den phobal ina gcainteoirí laethúla Gaeilge. Cuimsíonn an chatagóir seo an líon is mó toghrann agus daonra de na trí chatagóir seo. Is iondúil gur i measc na n-aoisghrúpaí scoile den chuid is mó a úsáidtear an Ghaeilge sna ceantair seo. Is gá a chur san áireamh, áfach, go gcuimsíonn an chatagóir seo roinnt ceantair bheaga a mbeadh tréithe sochtheangeolaíocha ag baint leo nach dtagann leis an bpróifíl ar an gcatagóir trí chéile. Tarlaíonn sé seo de bharr gur mionlach iad na pobail atá i gceist laistigh de na toghranna a bhfuil siad suite iontu. Cé gur léir i gcásanna áirithe go bhfuil leas an-teoranta á bhaint as an nGaeilge mar theanga phobail nó institiúideach i gcás cuid de na toghranna atá i gCatagóir C, i gcásanna eile, tugann an

fhaisnéis le fios go n-úsáidtear an Ghaeilge mar nós mionlaigh i gcás cuid de na ceantair a bhaineann le Catagóir C.

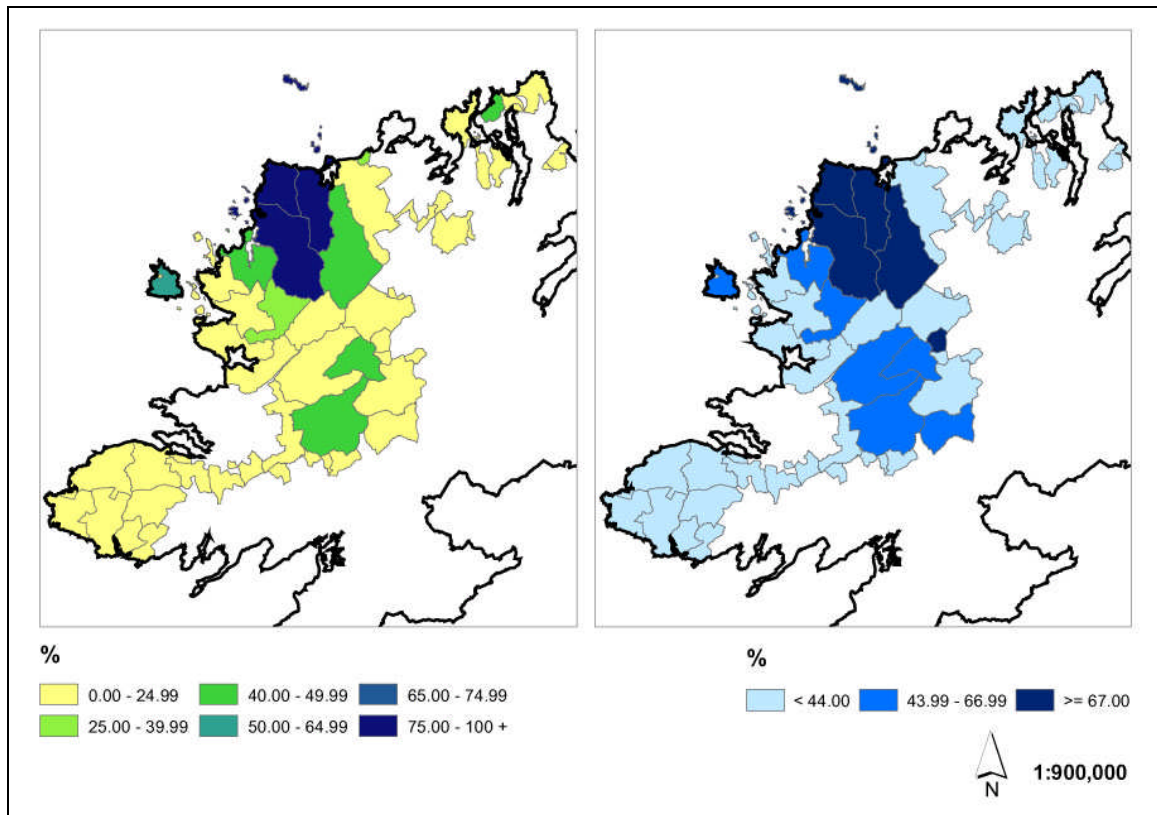
6.2 LÉIRIÚ COMPARÁIDEACH AR FHAISNÉIS SLG AGUS NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA

Leagtar amach sna léarscáileanna contae thíos faisnéis SLG de réir bandaí céatadánacha taobh le léarscáileanna a shonraíonn na toghranna céanna ina gCatagóirí Gaeltachta A, B nó C. Léiriú soiléir atá sna léarscáileanna comparáideacha seo ar na patrúin éagsúla a bhaineann le húsáid na Gaeilge sna ceantair éagsúla sna seacht gcontae Gaeltachta.

Tugann na léarscáileanna comparáideacha seo léargas soiléir dúinn ar an dáileadh éagsúil a bhaineann le húsáid na Gaeilge sna ceantair Ghaeltachta, de réir mar a shonraítear i staitisticí daonáirimh agus i staitisticí SLG í. Léiríonn na toghranna a bhfuil dath gorm orthu (dorcha agus éadrom) i gcás na léarscáileanna ar dháileadh fhaisnéis SLG (ar thaobh na láimhe clé den léaráid) agus an dath dúghorm i gcás na gCatagóirí (ar dheis) na ceantair a bhfuil téagar réasúnta ag baint le húsáid na Gaeilge i measc an phobail iontu.

Léireodh faisnéis SLG go bhfuil úsáid na Gaeilge mar theanga theaghlaigh níos láidre i gceantair áirithe ná mar a bheifí ag súil leis ó fhaisnéis an Daonáirimh. Thabharfadh sé seo le fios go bhfuil gréasáin ghníomhacha Ghaeilge bunaithe ar theaghlaigh áirithe agus/nó ar úsáid na Gaeilge in institiúidí áirithe fós ag feidhmiú i gcuid de na limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóirí B agus C.

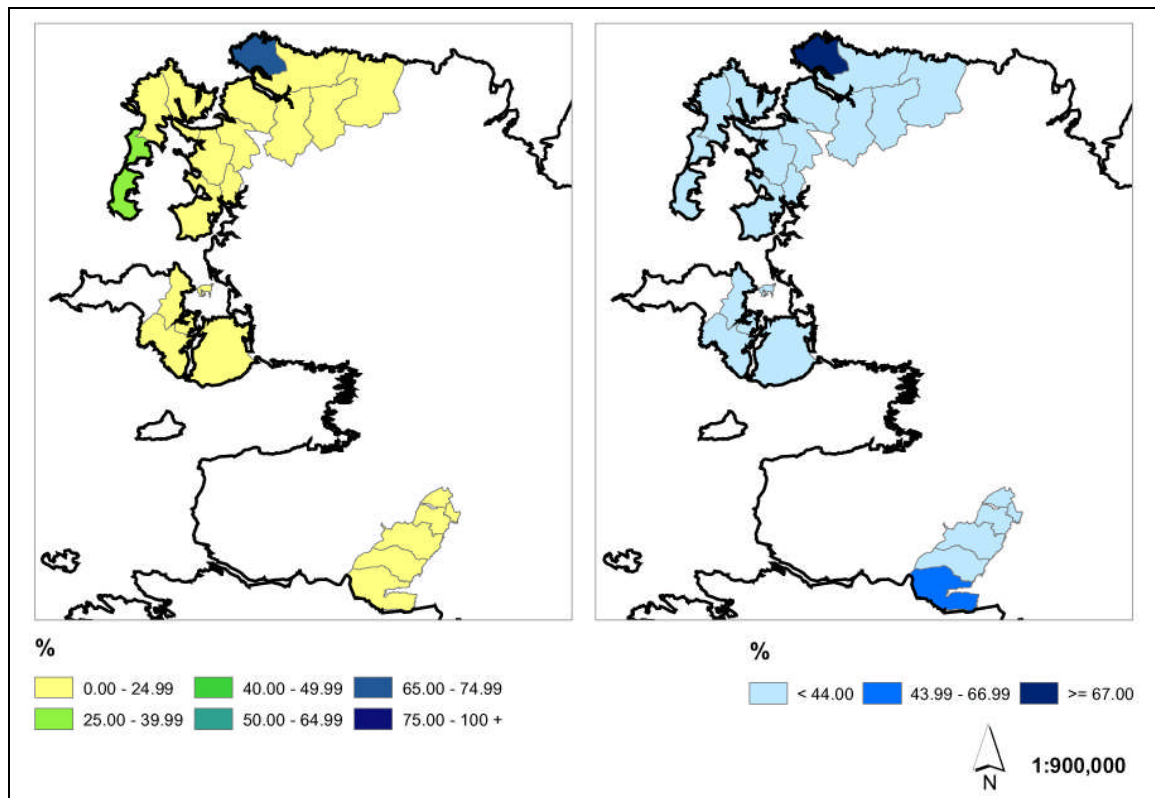
6.2.1 GAELTACHT DHÚN NA NGALL

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 6.1: COMPARÁID IDIR FAISNÉIS SLG (AR CHLÉ) AGUS NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA A, B AGUS C DO GHAELTACHT DHÚN NA NGALL

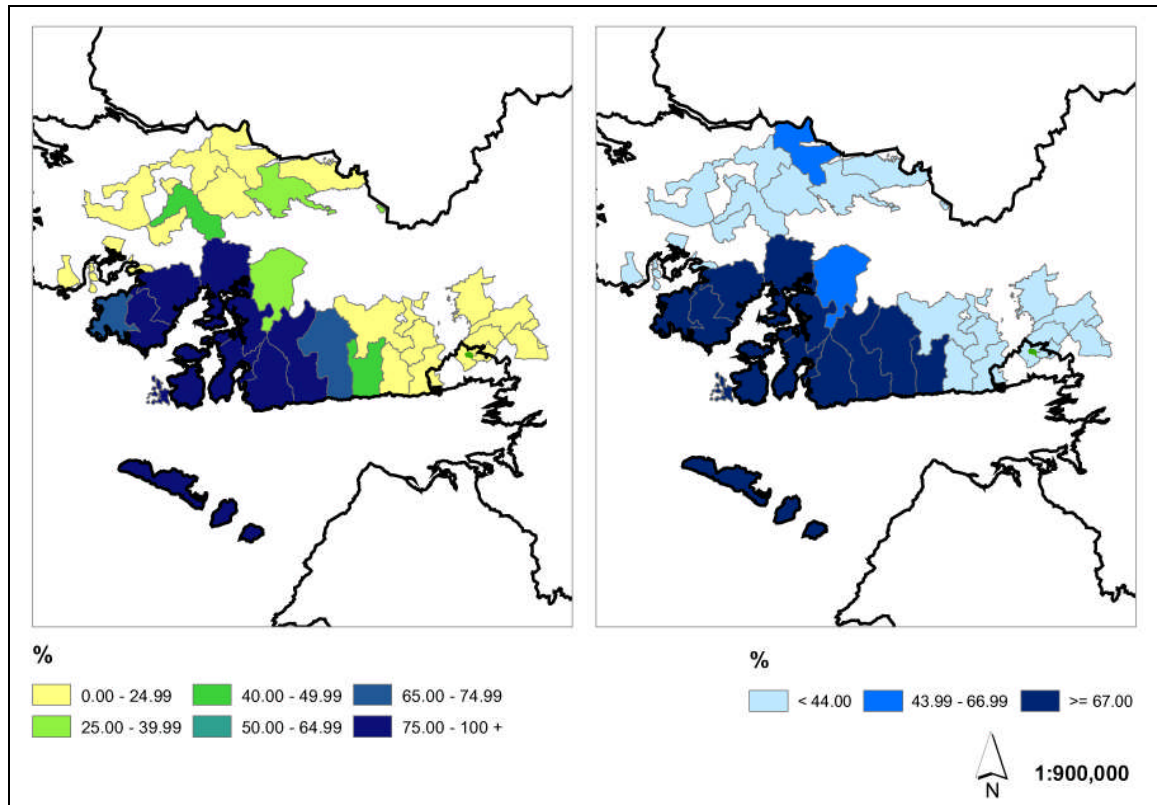
6.2.2 GAELTACHT MHAIGH EO

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 6.2: COMPARÁID IDIR FAISNÉIS SLG (AR CHLÉ) AGUS NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA A, B AGUS C DO GHAELTACHT MHAIGH EO

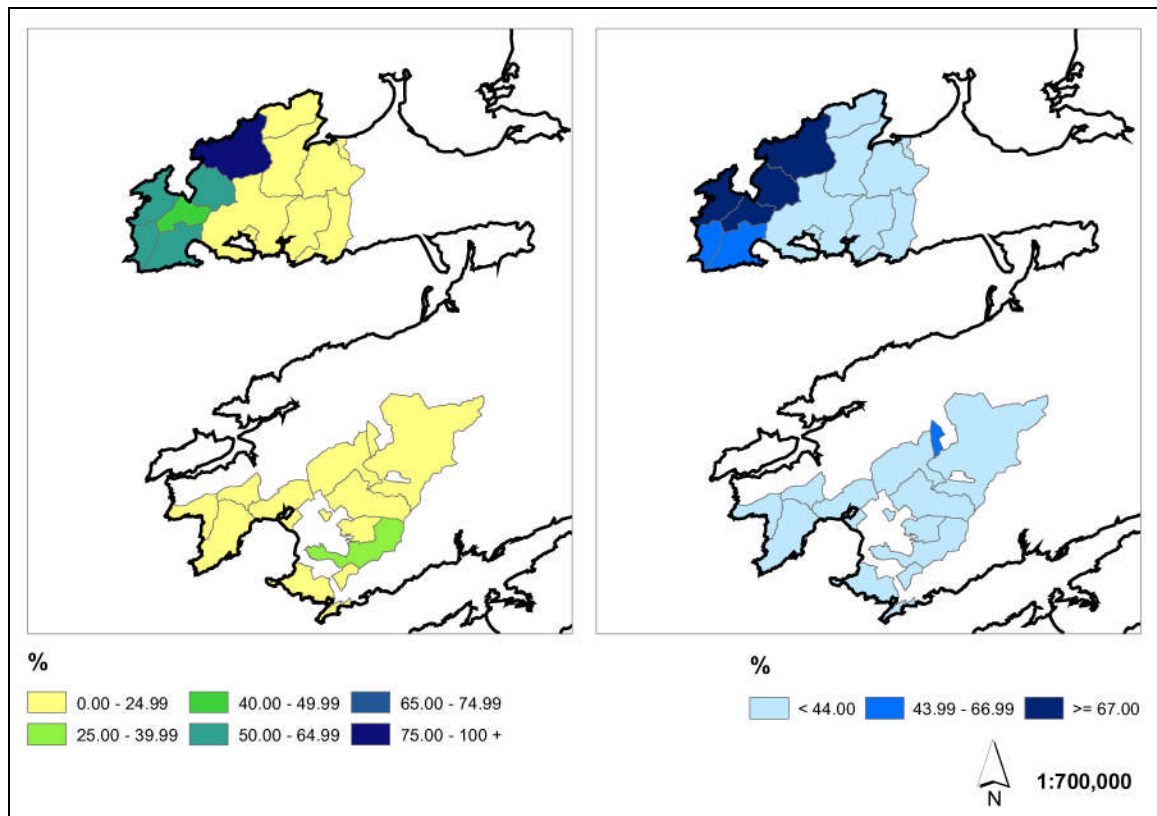
6.2.3 GAELTACHT NA GAILLIMHE

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 6.3: COMPARÁID IDIR FAISNÉIS SLG (AR CHLÉ) AGUS NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA A, B AGUS C DO GHAELTACHT NA GAILLIMHE

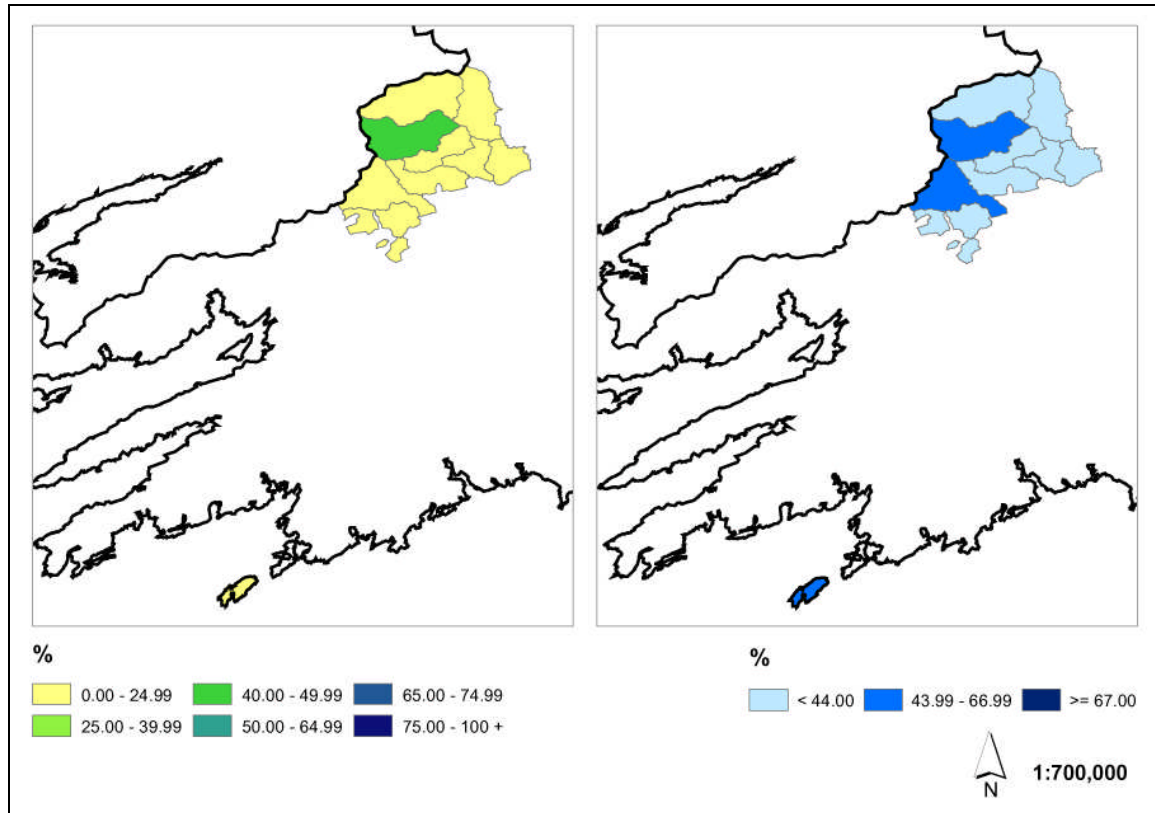
6.2.4 GAELTACHT CHIARRAÍ

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 6.4: COMPARÁID IDIR FAISNÉIS SLG (AR CHLÉ) AGUS NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA A, B AGUS C DO GHAELTACHT CHIARRAÍ

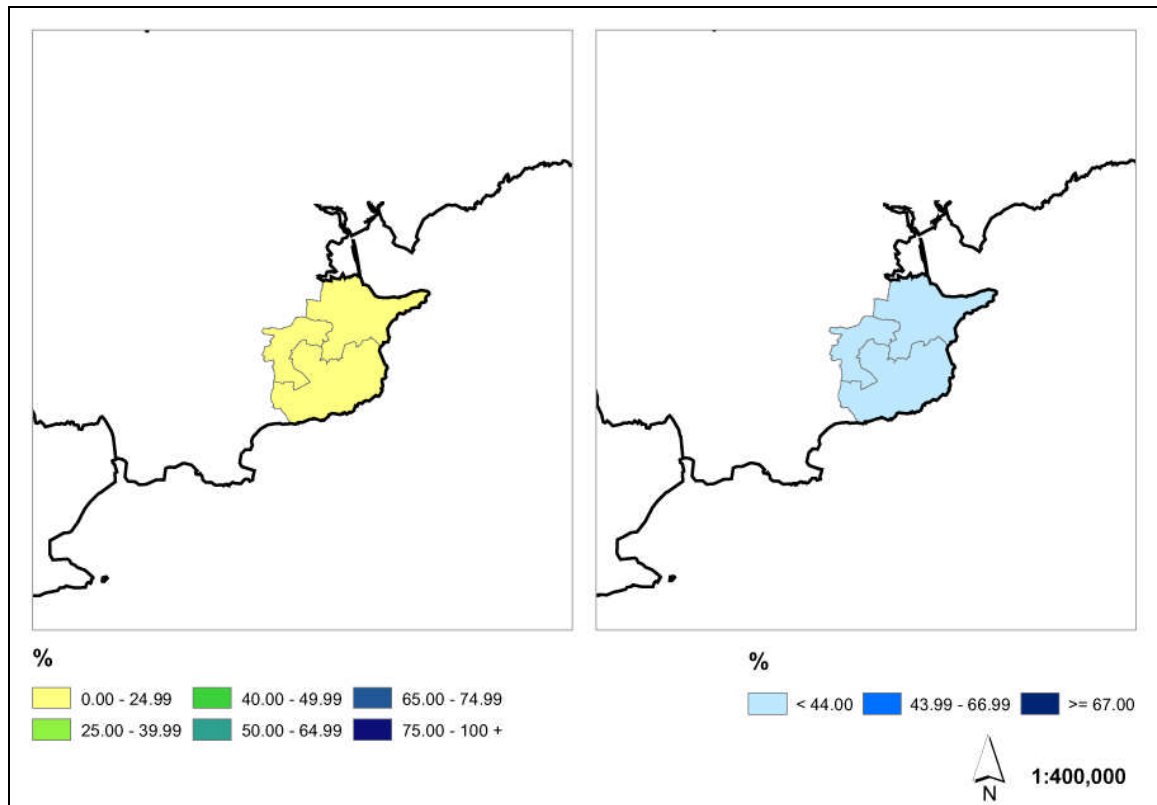
6.2.5 GAELTACHT CHORCAÍ

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
 © Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
 An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 6.5: COMPARÁID IDIR FAISNÉIS SLG (AR CHLÉ) AGUS NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA A, B AGUS C DO GHAELTACHT CHORCAÍ

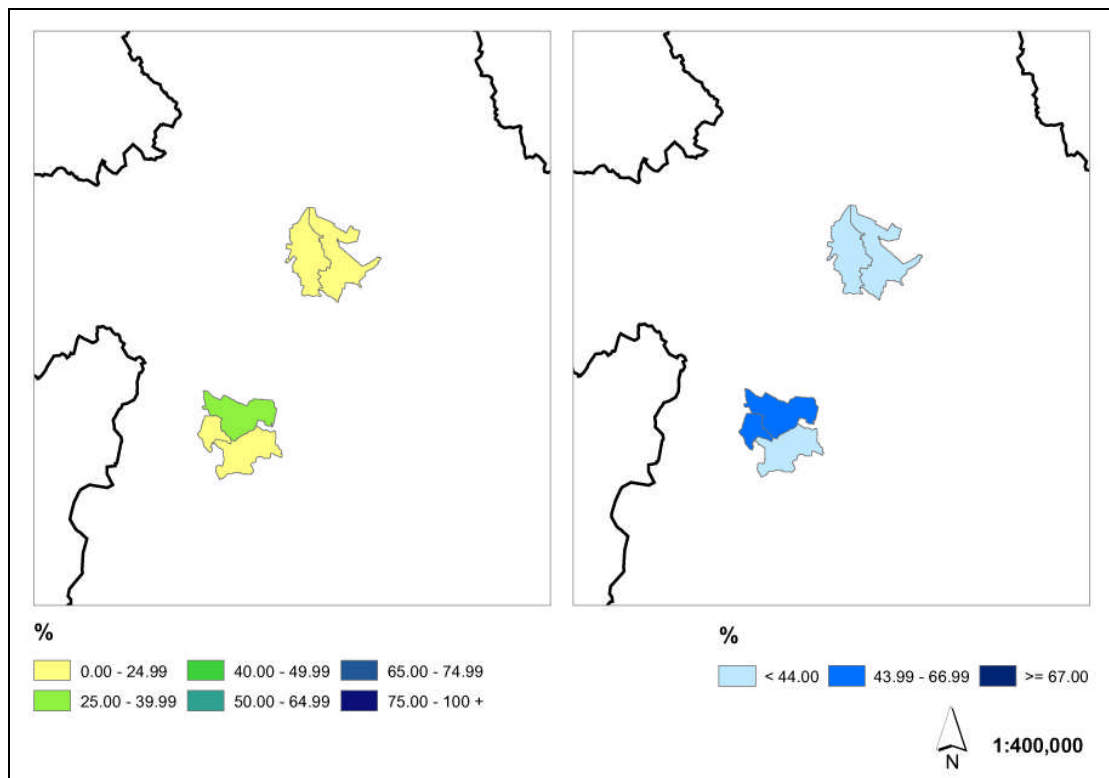
6.2.6 GAELTACHT PHORT LÁIRGE

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 6.6: COMPARÁID IDIR FAISNÉIS SLG (AR CHLÉ) AGUS NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA A, B AGUS C DO GHAELTACHT PHORT LÁIRGE

6.2.7 GAELTACHT NA MÍ

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252
 © Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann
 An Phríomh-Oifig Staidrimh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARSCÁIL 6.7: COMPARÁID IDIR FAISNÉIS SLG (AR CHLÉ) AGUS NA CATAGÓIRÍ GAELTACHTA A, B AGUS C DO GHAELTACHT NA MÍ

CUID 3

AN PHLEANÁIL FHISICIÚIL SA GHAELTACHT

CAIBIDIL 7

CÚLRA AGUS MODHEOLAÍOCHT AN TAIGHDE SEO

7.1 CÚLRA

Cé nach bhfuil sa phleanáil fhisiciúil ach gné amháin den phleanáil teanga sa Ghaeltacht, is gné an-lárnach í. Mar atá léirithe againn i gCaibidil 2 tá sé tugtha chun solais sa taighde sochtheangeolaíoch a rinneadh ar an nGaeltacht ó thús na seachtóidí gur féidir le gluaiseachtaí pobail, ar nós daoine nua ag bogadh isteach nó daoine áitiúla ag bogadh amach ó cheantair Ghaeltachta, tionchar a imirt ar chúrsaí teanga sa Ghaeltacht. Athraíonn na gluaiseachtaí seo an chothromaíocht teanga i measc an phobail agus bíonn tionchar acu ar an nGaeilge dá bharr. Rud eile atá aitheanta ag sochtheangeolaithe a dhéanann taighde ar an athrú teanga i measc pobail éagsúla teanga ná go bhfuil an comhthéacs sóisialta agus tíreolaíochta ina maireann pobail ríthábhachtach maidir le luas an athraithe teanga. ‘Geographically speaking, central areas are innovative [in language change], while peripheral areas are conservative’ (Romaine 2000:165). Is rud é seo ar gá aird faoi leith a thabhairt air i bhforbairt na mbailte agus na sráidbhailte agus na lárionad lonnaíochta eile ar fud na Gaeltachta.

Go dtí an bhliain 2000 ní raibh aon bhonn reachtúil ag na húdaráis phleanála chun déileáil leis na gluaiseachtaí seo, ná chun forbairt agus cruthú bailte sa Ghaeltacht a rialú ar bhonn teanga. Tá an scéal sin athraithe anois, áfach. Tá cosaint ag oidhreacht chultúrtha agus teanga na Gaeltachta faoin *Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000*.

De réir an Achta seo caithfidh na comhairlí contae a bhfuil ceantair Ghaeltachta faoina gcúram cuspóirí faoi leith a leagan síos ina bPlean Forbartha Contae (PFC) le hoidhreacht teanga agus chultúrtha na Gaeltachta a chosaint. Forálann 10(2)(m) den Acht an méid seo a leanas:

10. – (1) A development plan shall set out an overall strategy for the proper planning and sustainable development of the area of the development plan and

shall consist of a written statement and a plan or plans indicating the development objectives for the area in question.

(2) Without prejudice to the generality of subsection (1), a development plan shall include objectives for –

(m) the protection of the linguistic and cultural heritage of the Gaeltacht including the promotion of Irish as the community language, where there is a Gaeltacht area in the area of the development plan.¹⁷

Cuirtear béim chomh maith san Acht ar phleananna áitiúla a réiteach don Ghaeltacht. In Alt 19(1) san Acht seo deirtear:

A local area plan may be prepared in respect of any area, including a Gaeltacht area, or an existing suburb of an urban area, which the planning authority considers suitable and, in particular, for those areas which require economic, physical and social renewal and for areas likely to be subject to large scale development within the lifetime of the plan.

I measc na dtagairtí eile don Ghaeltacht atá san Acht, in Alt 20(2), foráiltear go rachaidh an t-údarás pleanála i gcomhairle le hÚdarás na Gaeltachta agus iad i mbun plean áitiúil a ullmhú do cheantar Gaeltachta atá faoina gcúram agus in Alt 135(8) deirtear go mbeidh aon éisteacht phoiblí a bhainfidh le forbairt sa Ghaeltacht as Gaeilge ach amháin sa chás agus go n-aontódh na páirtithe san achomharc go mbeadh an éisteacht as Béarla. Sa cheathrú Sceideal den Acht deirtear nach gá diúltú (d'iarratais) a chúiteamh sa chás gur cúiseanna teanga an chúis diúltaithe (Alt 14, Sceideal a Ceathair). I Sceideal a Cúig deirtear gur féidir coinníollacha a leagan ar chead pleanála gan chúiteamh i leith 'any provision relating to the protection of the linguistic or cultural heritage of the Gaeltacht' (Alt 8, Sceideal 5).

Ritheadh an tAcht seo ag am cinniúnach, tar éis conspóidí áitiúla faoi chúrsaí pleanála Gaeltachta i gCeann Trá i nGaeltacht Chiarraí agus i nGaoth Dobhair i nDún na nGall. Bhí aighneas ar an gCeathrú Rua agus i Rinn ó gCuanach faoin ábhar céanna timpeall an

¹⁷ Tá an tAcht seo aistriú go Gaeilge ach níl an leagan Gaeilge foilsithe fós. Mar sin déantar tagairt don leagan Béarla den Acht le linn an taighde seo.

ama chéanna. Is cinnte gur dul chun cinn suntasach a bhí anseo i dtéarmaí pleanála Gaeltachta. Bhí roinnt gníomhaithe teanga den tuairim ag an am gur deis a bhí san Acht seo an Ghaeilge a chosaint sa chóras pleanála, cé gur cheistigh siad cé chomh héifeachtach agus a d'fhéadfaí é a chur i bhfeidhm i bhfianaise ilghnéitheacht shochtheangeolaíoch na Gaeltachta, i measc rudaí eile (Ó hÉallaithe 2003). Tráth a fhoilsithe, d'ardaigh lucht stocaireachta a bhí gníomhach san fheachtas chun an chosaint seo a thabhairt don Ghaeilge san Acht ceisteanna den saghas céanna faoi chur i bhfeidhm an Achta. Ardaíodh ceisteanna faoin méid saineolais ar chúrsaí teanga agus ar chúrsaí Gaeltachta a bhí ag feidhmeannas na n-údarás pleanála; faoin gcaoi a rialófaí líon na ndaoine atá ag iarraidh cónaí nó tithe saoire a thógáil i gceantair Ghaeltachta agus faoin ardú a thagann ar luach na talún dá bharr; agus faoin ról a bheadh ag na pobail Ghaeltachta i gcomhoibriú leis na húdaráis phleanála chun coincheapa pleanála agus pleananna forbartha 'Gaeltacht-lárnaithe' a chur chun cinn (Mac Donnacha 2000: 6).

Is é aidhm na coda seo den tionscadal taighde breathnú ar na patrúin a léiríonn an próiseas forbartha sa Ghaeltacht ar na gluaiseachtaí daonra agus pobail a bhfuil tagairt dóibh thuas, agus go háirithe, ar na cleachtais a eascraíonn as feidhmiú an Achta nua. Ar dtús i gCaibidil 8, déanfar scagadh ar na Pleananna Forbartha Contae a bhaineann leis na contaetha Gaeltachta atá idir chamáin sa taighde seo chun na polasaithe sonracha pleanála atá acu i leith na Gaeltachta a thabhairt chun solais. Déanfar an cur síos seo ar na polasaithe a iomlánú trí thagairt a dhéanamh d'agallaimh a rinneadh le feidhmeannaigh phleanála sna contaetha éagsúla. Beidh croílár an taighde seo le fáil sa scagadh a dhéanfar i gCaibidilí 9, 10 agus 11 ar iarratais phleanála a bhaineann le ceantair Ghaeltachta faoi leith sa tréimhse 2000–2005. I gCaibidil 9, tabharfar léargas ar na cineálacha iarratas pleanála a bhí i gceist agus ar na patrúin ghinearálta sna contaetha difriúla. I gCaibidil 10, déantar anailís ar na hiarratais phleanála a bhaineann le tithe aonair amháin. Caithfear solas ar na patrúin chúlra agus teanga a bhí ag na hiarratasóirí a fuair cead pleanála do thithe aonair sna ceantair éagsúla Ghaeltachta. Tá cur síos ar na hiarratais a bhaineann le forbairtí tithíochta i gCaibidil 11.

Mar thoradh ar an scagadh seo déanfar tionchar an phróisis phleanála go ginearála sa Ghaeltacht a mheas. Léireofar, chomh maith agus is féidir, i gcás na gceantar Gaeltachta atá i gceist, cé mhéad den phleanáil atá á tiomáint ag an bpobal áitiúil i gcomparáid leis an bpleanáil atá á tionscnamh le freastal ar fhórsaí déimeagrafacha/sóisialta ón taobh amuigh. Cabhróidh sé seo le léargas a thabhairt ar thionchar an chórais phleanála ar ghluaiseachtaí spásúla an phobail, ar dhaoine nua ag bogadh isteach sa Ghaeltacht agus ar dhaoine áitiúla ag bogadh amach, agus ar an gcosaint atá ar fáil d'oidhreacht teanga agus chultúrtha na Gaeltachta dá réir. Tabharfar chun solais chomh maith go bhfuil, i gcás cuid de na contaetha Gaeltachta, coinníollacha difriúla pleanála ann do dhaoine atá ag tógáil tithe faoin tuath seachas mar atá ann do dhaoine atá ag tógáil i sráidbhailte nó i dtailte atá criosaithe chun críche forbartha ag an údarás áitiúil. Is i gCaibidil 12 a chuirfear conclúidí agus moltaí an taighde seo ar fáil.

7.2 AN MHODHEOLAÍOCHT

Ar dtús rinneadh scrúdú ar PFC na n-údarás áitiúil lena mbaineann an staidéar seo chun a bpolasaithe i leith na Gaeltachta a rianú. Ina theannta sin, cuireadh agallamh ar oifigigh phleanála shinsearacha na n-údarás pleanála maidir leis na polasaithe agus na cleachtais a bhí á leanúint acu i dtaca le cúrsaí pleanála agus forbartha sa Ghaeltacht.

I bhfianaise líon iomlán na n-iarratas pleanála a bhaineann le limistéir Ghaeltachta a bheith chomh hard, beartaíodh an scagadh ar líon na n-iarratas a theorannú do na ceantair sin is fearr a léireodh, inár dtuairim, tionchar an phróisis phleanála agus forbartha ar ghluaiseachtaí daonra agus teanga sa Ghaeltacht. Chuige sin, dírtear sna caibidlí a leanas ar chúig cinn de na contaetha Gaeltachta agus ar 20 toghroinn Gaeltachta laistigh de na contaetha Gaeltachta sin.

Is iad seo a leanas na bunchritéir a úsáideadh chun na toghranna atá i gceist a roghnú:

- Toghranna atá i gCatagóir A nó B na Gaeltachta de réir mar a rianaítear na catagóirí sin i gCaibidil 3 thuas, agus

- Toghranna ina raibh ardú daonra $\geq 5\%$ iontu idir 1996 agus 2002 de réir na bhfigiúirí Daonáirimh.¹⁸

Roghnaíodh na critéir seo ar an tuiscint gurb iad na toghranna a shásódh an dá chritéar is fearr a léireodh an ceangal atá idir an próiseas pleanála agus forbartha agus cúrsaí teanga.

Shásaigh 12 thoghroinn an dá chritéar seo. Cuireadh ocht dtoghroinn eile san áireamh, áfach, ar chúiseanna teanga agus tíreolaíoch faoi leith. Sonraítear na cúiseanna i ngach cás sna fonótaí thíos a théann le Tábla 7.1. San iomlán, mar sin, áiríodh 20 toghroinn i gcúig chontae Gaeltachta sa taighde seo. Chuimsigh siad seo 4421 iarratas pleanála ar fad. Léirítear sa tábla a leanas, Tábla 7.1, an fhaisnéis a bhaineann leis na toghranna atá i gceist.

¹⁸ Nuair a scrúdaíodh an t-athrú daonra a bhí sna toghranna Gaeltachta ar fad idir 1996 agus 2002 ba léir go raibh briseadh nádúrtha idir na toghranna ina raibh ísliú daonra idir 1996 agus 2002 agus na toghranna eile ina raibh ardú daonra sa tréimhse chéanna ag +5%. Mar thoradh air seo a roghnaíodh an critéar seo. Ní raibh figiúirí Dhaonáireamh 2006 ar fáil don taighde seo ar an bpleanáil fhisiciúil.

Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht

Contae	Toghroinn	Catagóir Ghaeltachta	Daonra 1996	Daonra 2002	Athrú daonra idir '96 agus 2002	An líon iarratas Pleanála idir 2000–2005
Ciarraí						
Ciarraí (6 toghroinn)	Dún Chaoin	B	174	212	+22%	182
	Dún Urlann	A	396	422	+7%	151
	Cill Maoilchéadair	A	555	549	-1% ¹⁹	204
	Cill Chuáin	A	447	453	+1% ²⁰	130
	Márthain	A	203	243	+20%	85
	Ceann Trá	B	386	460	+19%	170
Iomlán Chiarraí						827
Port Láirge						
Port Láirge (3 toghroinn, i. na limistéir Ghaeltachta ar fad)	An Rinn	C/B ²¹	999	1065	+7%	303
	Baile Mhac Airt	C ²²	286	321	+12%	85
	Aird Mhór	C ²³	62	68	+10%	34
Iomlán Phort Láirge						422
Gaillimh						
Gaillimh (4 toghroinn)	Na Forbacha	B	1090	1272	+17%	306
	An Spidéal	A	1166	1253	+7%	220
	Sailearna	A	1148	1299	+13%	282
	An Cromptán	A	2167	2266	+5%	447
Iomlán na Gaillimhe						1255
Dún na nGall						
Dún na nGall (4 toghroinn)	Dún Lúiche	A	648	694	+7%	240
	Machaire Chlochair	A	2709	2666	-2% ²⁴	799
	Anagaire	B	2137	2234	+5%	698
	Baile na Finne	B	293	312	+6%	64
Iomlán Dhún na nGall						1801

¹⁹ Tá íslíú daonra i gceist sa toghroinn seo. Cinneadh an toghroinn seo, agus an chéad toghroinn eile ar an liosta, Cill Chuáin, a chur san áireamh in ainneoin nár shásaigh siad an critéar faoin ardú daonra toisc gurb iad an dá toghroinn is láidre ó thaobh labhairt na Gaeilge de i gCorca Dhuibhne.

²⁰ Féach fonóta 3.

²¹ Tá an Rinn á áireamh anseo mar toghroinn atá i gCatagóir B toisc go bhfuil sé ar an imeall idir C agus B de réir mar a leagadh na catagóirí amach i gCaibidil 3.

²² Ní shásaíonn an toghroinn seo, ná an chéad cheann eile ar an liosta, Aird Mhór, an bunchritéar a leagadh síos don mhodheolaíocht maidir le bheith i gcatagóir A nó B na Gaeltachta. Cinneadh na toghranna seo a chur san áireamh, áfach, toisc go bhfuil ceantar Gaeltachta na nDéise chomh beag agus nach ndéanfadh sé mórán céille toghroinn na Rinne á áireamh leis féin.

²³ Féach fonóta 6.

²⁴ Cé gur íslíú daonra atá i gceist leis an toghroinn seo cinneadh é a chur san áireamh toisc go bhfuil sé ar cheann de na toghranna is láidre ó thaobh na Gaeilge de i nDún na nGall agus go bhfuil cúrsaí pleanála go láidir i mbéal an phobail sa cheantar.

An Mhí						
An Mhí (3 thoghroinn)	Ráth Mór	B	337	395	17%	57
	Cill Bhríde	C ²⁵	213	219	3%	53
	Baile Átha Buí	C ²⁶	57	59	4%	6
Iomlán na Mí						116
Iomlán na nIarratas sna contaetha/toghranna ar fad						4421

TÁBLA 7.1: NA TOGHRANNA A ROGHNAÍODH DON SCAGADH PLEANÁLA DE RÉIR NA GCRITÉAR A LEAGADH SÍOS LEIS AN ROGHNÚ A DHÉANAMH

7.2.1 ROGHNÚ NA TRÉIMHSE

Tosaíodh an taighde seo i mí na Nollag 2005. Cinneadh breathnú ar thréimhse sé bliana ó Eanáir 2000 go dtí deireadh 2005 chun léargas a fháil, chomh fada agus ab fhéidir, ar aon difríochtaí a bhí le sonrú idir na patrúin phleanála a bhí i réim sular tháinig forálacha *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000* i bhfeidhm (2000–2003) agus na patrúin phleanála ó tháinig sé i bhfeidhm (2003–2005).

7.2.2 AN SCAGADH AR NA HIARRATAIS PHLEANÁLA

Rinneadh an scagadh ar na hiarratais phleanála trí bhreathnú ar na comhaid phleanála ar an idirlíon agus trí chóipeanna crua de na comhaid sna hoifigí phleanála i ngach comhairle contae a scrúdú. Bhí an mhodheolaíocht ábhairín difriúil ó chontae go contae ag brath ar an gcóras a bhí in úsáid ag an gcomhairle contae a bhí i gceist.

I gcás chontaetha Dhún na nGall, na Gaillimhe, Chiarraí agus Phort Láirge chuir Rannóg Teicneolaíocht Faisnéise na gComhairlí Contae na huimhreacha tagartha phleanála do na hiarratais phleanála ar fad a bhain leis na toghranna a raibh spéis againn iontu ar fáil trí úsáid a bhaint as pacáiste ríomhaireachta *map info* a théann leis an gcóras ríomhaireachta GIS (Geographical Information System). Is córas é seo ina bhfuil na hiarratais phleanála ar fad cláraithe ar léarscáil leictreonach agus nach gá ach an chuid den léarscáil a bhfuil spéis agat ann (roinnt toghranna Gaeltachta sa chás seo) a mharcáil agus liostaítear na

²⁵ Arís maidir le Gaeltacht Ráth Chairn áiríodh na 3 thoghroinn a bhaineann leis an gceantar seo sa taighde toisc gur ceantar Gaeltachta chomh beag sin atá i gceist agus nach ndéanadh sé mórán céille an Ráth Mhór a áireamh leis féin.

²⁶ Féach fonóta 9.

huimhreacha tagartha pleanála go leictreonach ina dhiaidh sin. Nuair a rinne na rannóga teicneolaíocht faisnéise sna comhairlí contae ar fad an obair seo dúinn, is é 1801 iarratas pleanála an t-iomlán a bhí i gceist sna ceithre thoghroinn a raibh spéis againn iontu i nDún na nGall (féach Tábla 7.1), 1255 iarratas pleanála an t-iomlán a bhí i gceist sna ceithre thoghroinn a raibh spéis ag na taighdeoirí iontu i gConamara/Cois Fharraige (féach Tábla 7.1), 827 iomlán líon na n-iarratas sna toghranna a raibh spéis againn iontu in Iarthar Duibhneach (féach Tábla 7.1), agus 422 iomlán líon na n-iarratas a bhí i nGaeltacht na nDéise. Níl córas GIS in úsáid ag Comhairle Contae na Mí agus mar sin ní raibh siad sin ábalta an liosta uimhreacha pleanála a sholáthar dúinn ar an tslí chéanna. Sa chás seo chuir na taighdeoirí liosta na mbailte fearainn a bhain leis na toghranna a raibh spéis acu iontu (na bailte fearainn atá i nGaeltacht Ráth Chairn) ar fáil don oifig pleanála i gCo. na Mí agus ina dhiaidh sin rinne siad féin cuardach ar bhunachar sonraí inmheánach atá in úsáid acu le hiarratais phleanála a chlárú. Tar éis an chuardaigh ar an mbunachar sonraí seo bhí sé ar chumas Chomhairle Contae na Mí an liosta uimhreacha tagartha pleanála a bhain le Gaeltacht Ráth Chairn idir 2000–2005 a chur ar fáil dúinn. Is 116 iarratas ar fad a bhí i gceist (féach Tábla 7.1).

Maidir le hiarratais gach contae, iontráladh na huimhreacha tagartha a bhain le gach ceann de na hiarratais sin ar shuíomh cuardaigh pleanála na Comhairle Contae sin ar an idirlíon. Thug sé seo eolas bunúsach faoi gach iarratas – ainm agus seoladh an iarratasóra, seoladh na forbartha, cineál an iarratais, an cinneadh a bhí i gceist agus an tréimhse ama a bhí i gceist, idir dáta an iarratais agus dáta an chinnidh. Bhí gá le hiomlánú a dhéanamh ar an eolas seo chun teacht ar cháipéisí breise an iarratais agus breathnú ar fhógraí suímh agus páipéir, an comhfhreagras ón gcomhairle contae agus aon cháipéisíocht bhreise ar nós litreacha tacaíochta ag soiléiriú an riachtanais tithíochta a bhí ag iarratasóirí. Uaireanta bhí cuid de na cáipéisí seo ar fáil ar an idirlíon i bhfoirm cáipéisí pdf ach i gcás fhormhór na n-iarratas pleanála bhí gá le cuairt a thabhairt ar an oifig pleanála a bhí i gceist chun breathnú ar chóipeanna crua de na comhaid phleanála ar mhaithe leis na cáipéisí seo a scrúdú. I gcás Dhún na nGall, bhí na comhaid chuí lonnaithe in dhá oifig éagsúla – oifig na Comhairle ar an gClochán Liath agus oifig na Comhairle i Leifear. Chuaigh beirt taighdeoirí i mbun na hoibre seo ar feadh trí seachtaine i mí Aibreán 2006.

I gcás na Gaillimhe, bhí nach mór an t-eolas ar fad ar fáil ar an idirlíon, ach bhí an córas seo an-mhall agus mar sin cinneadh dul agus breathnú ar na comhaid chrua san oifig pleanála chun an próiseas a thapú. Bhí na comhaid phleanála lonnaithe in ionad stórála i gCathair na Gaillimhe agus chuaigh beirt taighdeoirí i mbun na hoibre seo, san ionad stórála agus in oifig pleanála na comhairle contae, thar thréimhse cúig seachtaine i mí Feabhra/an Mhárta 2006. I gcás Chiarraí, bhí an t-eolas ar fad faoi fhormhór na n-iarratas idir 2003–2005 ar an idirlíon ach bhí gá le cuairt a thabhairt ar an oifig pleanála i gComhairle Contae Chiarraí (Trá Lí) chun an t-eolas faoi na hiarratais idir 2000–2003 a iomlánú. Bhí roinnt iarratais eile a bhain leis na blianta 2003–2005 a raibh deacrachtaí teicniúla ag baint le híoslódáil na gcáipéisí pdf ar an idirlíon agus, mar sin, bhí gá le breathnú ar na comhaid chrua a bhain leis an hiarratais sin chomh maith. Is 535 comhad cruu ar fad a bhí le scrúdú ag na taighdeoirí le linn dóibh a bheith ar cuairt ag an gComhairle Contae.²⁷ Rinneadh an obair seo i rith cúig lá i ndeireadh mhí Eanáir 2006. Maidir le hiarratais Phort Láirge, ní raibh na cáipéisí ar fad a bhain le gach iarratas ar an idirlíon agus mar sin tugadh cuairt ar oifig pleanála na Comhairle i rith trí lá i mí Feabhra 2006 chun na comhaid chrua de na hiarratais sin a scrúdú. Bhí 31 comhad ann nach raibh ar fáil ar na laethanta a raibh na taighdeoirí i mbun oibre. Is 391 comhad, mar sin, a cuireadh ar fáil do na taighdeoirí. Maidir le hiarratais na Mí, bhí eolas éigin faoin 116 iarratas pleanála a bhain le Gaeltacht Ráth Chairn ar an idirlíon ach bhí gá le hiomlánú a dhéanamh ar an eolas seo trí chuairt a thabhairt ar an oifig pleanála i gCo. na Mí. Bhí cuid de na comhaid a bhí i gceist á gcoimeád san Uaimh, Co. na Mí agus an chuid eile á gcoimeád i gCeannanas. Rinneadh an obair seo i lár mhí an Mheithimh 2006.

De réir mar a bailíodh an t-eolas ar fad ó gach contae iontráladh i mbunachar sonraí SPSS é (*Statistical Package for the Social Sciences*). Rinneadh an iontráil seo faoi dhó agus cuireadh an dá leagan i gcomparáid ar mhaithe le haon bhotúin a rinneadh le linn an phróisis seo a cheartú. Rinneadh anailís ar an bhfaisnéis ar fad a bhí i mbunachar sonraí

²⁷ Bhíothas in ann an t-eolas ar fad a bhí ag teastáil ón 292 comhad eile (mar a luadh thuas bhí 827 comhad ar fad i gceist leis an taighde seo i gCiarraí) a fháil ón idirlíon. Feictear in áiteanna sna Táblaí/Léaráidí a leanas i gCaibidlí 9, 10 & 11, áfach, nach bhfuil iomlán na n-iarratas san áireamh i gcónaí. Is mar thoradh ar roinnt comhad a bheith in easnamh ar na laethanta a raibh na taighdeoirí i mbun taighde sa comhairle contae a tharla sé seo.

SPSS nuair a bhí próiseas na hiontrála críochnaithe. Tá toradh na hanailíse seo le fáil i gCaibidlí 9, 10 agus 11.

Ó Chaibidil 9 ar aghaidh sa taighde seo (an scagadh ar an hiarratais phleanála), nuair a dhéantar tagairt do Dhún na nGall, do Ghailimh, do Chiarraí, do Phort Láirge agus do Cho. na Mí, táthar ag tagairt do na hiarratais phleanála a bhain le toghranna áirithe sna contaetha sin (.i. na toghranna atá liostaithe i dTábla 7.1) agus ní don chontae ar fad. Má bhíonn an contae ar fad i gceist aon uair cuirfear é sin in iúl.

CAIBIDIL 8

AN POLASAÍ – PLEANANNA FORBARTHA CONTAE NA GCOMHAIRLÍ CONTAE

8.1 RÉAMHRÁ

Déantar cur síos sa chaibidil seo ar an bpolasaí pleanála i leith na Gaeltachta atá ag na contaetha éagsúla atá faoi scrúdú sa taighde. Tugtar léargas chomh maith ar a gcuid polasaithe ginearálta maidir le tithíocht tuaithe agus tithíocht saoire sna contaetha éagsúla, réimsí tithíochta atá lárnach i bpleanáil fhisiciúil na Gaeltachta chomh maith. Tagraítear ina dhiaidh sin don pholasaí atá ag na contaetha difriúla maidir le forbairt na mbailte agus sráidbhailte ina gcontaetha féin. Ó am go chéile sa chaibidil beidh tagairtí d'agallaimh a rinneadh le feidhmeannaigh phleanála na n-údarás pleanála éagsúil ar mhaithe le pointí eolais faoin bpolasaí a iomlánú.

8.2 AN POLASAÍ GAELTACHTA I NDÚN NA NGALL

Bhain *Plean Forbartha Contae Dhún na nGall* (PFCD 2000–06) a bhí i bhfeidhm agus an taighde seo á dhéanamh leis an tréimhse 2000–2006. Is gá a áireamh gur ullmhíodh an Plean seo sular tháinig forálacha Gaeilge *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000* i bhfeidhm. Faoi mhír 2.1 den Phlean, faoin teideal *Urban & Rural Development*, pléitear na ceantair Ghaeltachta:

The Council will protect the linguistic and cultural heritage of the Gaeltacht through an integrated series of policy measures relating to spatial planning and development, social and affordable housing, and corporate services.

The Council will prepare local area plans for the distinctive Gaeltacht areas within the county through which the concept of a cultural linguistic landscape will be explored and developed. The council will consider the implications of housing

and other developments on Irish speaking communities within the framework of these local plans (PFCD 2000–06: 31).

Tháinig plean forbartha nua i bhfeidhm i nDún na nGall an 8 Lúnasa 2006. Deirtear sa phlean is deireanaí seo go dtí go mbeidh na saintréithe réitithe a dhéanfaidh rangú ar chatagóirí éagsúla Gaeltachta sa chontae ‘ní bheadh sé ciallmhar dul ar aghaidh [...] ar bhunús úsáide ginearálta de Mheasúnacht Tionchar Teanga nó ar choinníollacha i dtaca le pleanáil teanga a chur i bhfeidhm’ (PFCD 2006: 111). Deirtear go n-ullmhófar plean ceantair áitiúil i gcás gach ceantar Gaeltachta i nDún na nGall laistigh de thréimhse an phlean seo, ach aithnítear go dtógfaidh sé seo tamall fada (PFCD 2006: 111). Deir polasaí ‘Gaeltacht, Culture, Sport and Recreation (GCSR) 3’ i bPFCD 2006 go gcuirfear dualgas ar iarratasóir measúnú a dhéanamh ar thionchar na forbartha ar an teanga san áit go bhfeictear don Chomhairle ‘go mbeadh tionchar suntasach teanga nó cultúrtha ag forbairt’. Deirtear chomh maith go gcuirfidh an t-údarás pleanála ‘béim ábhartha ar an mheasúnú seo ... Fosta, beidh sé mar pholasaí ag an Chomhairle, áit a bhfeiceann siad tionchar mór, céimeanna a ghlacadh agus coinníollacha a chur i bhfeidhm, a mhaolófas an tionchar.’

De réir Pholasaí GCSR2 réiteofar sraith pleananna ceantair mar chosaint do cheantair Ghaeltachta faoi leith sa chontae. Déanfaidh na pleananna seo scrúdú ar réimse leathan ceisteanna áitiúla, ceisteanna teanga agus cultúrtha ina measc. Ullmhóidh an Chomhairle plean áitiúil ar bhonn póilótach do na ceantair atá taobh istigh de pharóistí Ghleann Cholm Cille agus Chill Charthaigh (PFCD 2006: 112).

Sa chuid den phlean forbartha a bhaineann le tithe saoire, deirtear go n-aithníonn an Chomhairle Contae gur cheart dearcadh dearfach inmharthana a bheith ann i leith forbairt tithe saoire, mar gur féidir le forbairt den chineál sin beocht a chur i gceantar. ‘Tá sé seo ina bhuntáiste do cheantair atá iargúlta agus lag ó thaobh struchtúir. Mar sin féin, tá tionchar diúltach ag an bhforbairt ar an timpeallacht agus ar an gcostas tithíochta do dhaoine áitiúla. Ar an tséala sin’ a deirtear ‘tá cothromaíocht de dhíth idir fhorbairtí tithe saoire agus tithíocht bhuan i ngach ceantar’ (PFCD 2006: 58). Deirtear go mbeidh ar

iarrthóirí atá ag lorg cead pleanála do thithe saoire a léiriú ‘go bhfuil an céatadán de thithe saoire atá ar fáil faoi láthair laistigh den bhaile fearainn lena mbaineann an t-iarratas faoi bhun 20%’ (PFCD 2006: 58).

Sainmhínítear ceantair thuaithe sa phlean forbartha seo mar cheantar ar bith atá ‘lasmuigh de na pointí rialúcháin agus na teorainneacha atá deimhnithe don bhaile agus a phruláin (más ábhartha)’ (PFCD 2006: 54). Is é polasaí Chomhairle Contae Dhún na nGall ná tithe aonaracha a cheadú d’iarratasóirí a chruthaíonn “riachtanas bona fides tithíochta” sna ceantair thuaithe seo.

Tá an bhéim a chuireann polasaithe náisiúnta pleanála (féach cáipéisí ar nós *Plean Forbartha Náisiúnta na hÉireann, 2000-2006* agus *An Straitéis Spásúil Náisiúnta*) ar fhorbairt na mbailte tuaithe agus tógáil tithe aonair faoin tuath a rialú le brath ar PFCD 2006. Faoin gcaibidil a dhéileálann le tithíocht (Caibidil 8.3), deirtear go ndéanfar forbairt ar na ceantair laga tuaithe i nDún na nGall chun coinníollacha níos tarraingtí a chruthú a mheallfaidh infheistíocht i gcomhair forbairt tuaithe. Tá sé mar aidhm ag Comhairle Contae Dhún na nGall na sráidbhailte faoin tuath a láidriú chun go mbeidh sé inmharthana seirbhísí áitiúla a chur ar fáil iontu. Sa chomhthéacs sin, spreagfaidh agus tacóidh an Chomhairle le tithíocht sna bailte agus sna sráidbhailte, ach go háirithe, agus is i gcomhthéacs riachtanas tithíochta buan a bheith léirithe ag iarratasóirí a thacóidh siad le tithíocht faoin tuath (PCFD 2006: 46-47).

8.3 AN POLASAÍ GAELTACHTA I NGAILLIMH

Baineann *Plean Forbartha Contae na Gaillimhe* (PFCG 2003–09) leis an tréimhse 2003–2009. Deirtear in alt 10.3 den phlean seo:

Is oidhreacht uathúil agus luachmhar iad teanga agus cultúr na Gaeltachta, agus is aidhm náisiúnta í iad a chosaint agus a chaomhnú. Tá an aidhm seo mar chuid d’*Acht um Pleanáil agus Forbartha 2000* anois.

Is é ról an Údaráis Phleanála i gcur i gcrích na haidhme seo ná oidhreacht teanga agus chultúrtha na Gaeltachta a chosaint trí mhachnamh speisialta a dhéanamh ar chead pleanála d'iarrthóirí a labhraíonn Gaeilge nó iad siúd atá cáilithe faoin bpolasaí tithíochta tuaithe agus trí choinníollacha a leagadh síos maidir le ceadú na n-iarratas rud a chinnteoidh go mbeidh an Ghaeilge buanaithe agus curtha chun cinn mar theanga an phobail (PFCG 2003–09: 74).

I mír 10.5 faoin teideal *Caomhnú agus Cur Chun Cinn na Gaeltachta sa Phróiseas Pleanála* aithnítear go gcaithfidh an t-údarás pleanála dul i ngleic leis na gnéithe sin a chuireann an Ghaeilge agus an Ghaeltacht i mbaol laistigh den phróiseas pleanála. Mínítear go ndiúltófar ‘d’aon fhorbairt ag a mbeadh iombualadh (tionchar) diúltach suntasach aici, i dtuairim an Údaráis Phleanála, ar an nGaeilge agus ar an nGaeltacht.’ Deirtear sa mhír seo freisin go mbeidh an t-údarás pleanála báúil d’iarratais phleanála ó chainteoirí dúchais, ó eagraíochtaí deonacha do chainteoirí dúchais, do thithe ar chostas íseal do lánúineacha óga le Gaeilge agus ó theaghlaigh le Gaeilge ar mian leo cur fúthu i gceantar Gaeltachta.

Tá mír iomlán sa phlean forbartha seo ag trácht ar an ‘Ráiteas Iombualadh Teanga’ (RTT [mír 10.9]). Deirtear go mbeidh a leithéid de ráiteas riachtanach áit a bhfuil dhá theach nó níos mó ná sin i gceist le hiarratas, nó áit ar chuir iarrthóir isteach ar níos mó ná teach amháin sa cheantar. Deirtear go mbeidh sé de chuspóir ag an Ráiteas Iombualadh Teanga an t-iombualadh a d’fhéadfadh a bheith ag forbairt ar úsáid na Gaeilge laistigh de cheantar Gaeltachta a mheas agus nach dtabharfar cead pleanála ach sa chás go mbeadh tionchar na forbartha tairbheach don teanga. Deirtear go dtabharfar aird ar na ceisteanna seo agus go bhféachfar ar choincheap an chlásail tuartha teanga i ‘bPlean Áitiúil na Gaeltachta’ (polasaí 209 i bPFCG 2003–09). Deir cuspóir 69 go gcuirfidh an Chomhairle tús le hullmhú plean áitiúil do Ghaeltacht na Gaillimhe chomh luath agus a ghlacfar leis an bPlean Contae (PFCG 2003–09: 77). Tá an obair sin faoi lánseol anois agus tá súil go mbeidh dréacht den phlean áitiúil do Ghaeltacht Chontae na Gaillimhe ar fáil roimh dheireadh 2006 (Kavanagh 2006).

Faoi na polasaithe a bhaineann leis an turasóireacht i mír 9 den phlean, deir polasaí 188 nach ‘gceadófar sráidbhailte saoire a thógáil lasmuigh de na lonnaíochtaí atá ann cheana féin.’ Níl aon tagairt sonrath do thithe saoire aonair i bPFCG 2003–09. Nuair a ardaíodh an cheist seo leis na hoifigigh phleanála, mhínigh siad go gciallaíonn an riail atá ann gur gá riachtanas tithíochta faoin tuath a léiriú chun cead pleanála a fháil faoin tuath, nach féidir cead pleanála a fháil do theach saoire aonair aon áit faoin tuath i nGaillimh.²⁸

Deirtear sa mhír ar Thithíocht Tuaithe go mbíonn riachtanas tithíochta faoin tuath ag daoine atá mar chuid intreach den phobal tuaithe de bharr a gcúlra nó de bharr go bhfuil siad ag obair i gceantair thuaithe go lánaimseartha nó go páirtaimseartha. Deirtear chomh maith go gcuirfear clásal tuartha a theorannóidh úsáid an tí mar áit chónaithe an iarratasóra, a chliant, a oidhrí, a sheachadóirí, nó daoine eile atá bainteach le gníomhaíochtaí talmhaíochta nó imirceoirí ag filleadh abhaile, ar thithíocht faoin tuath (PFCG 2003–09: 47-48).

Deirtear i bPolasaí 1 de chuid na ‘bPolasaithe Pleanála Spásúil agus Úsáid Talún’ (2.10, PFCG 2003–09) go mbeidh sé de pholasaí ag an údarás pleanála cloí le cur i bhfeidhm ‘Straitéis Lonnaíochta an Chontae’. Ciallaíonn sé sin go leanfar ar aghaidh ag tacú le forbairt na sráidbhailte sa chontae agus go dteorannófar tithe aonair faoin tuath do dhaoine áitiúla nó daoine ag a bhfuil riachtanas tithíochta amháin (O’Neill 2006: agallamh). Tá cur síos ar an straitéis lonnaíochta d’Iarthar na Gaillimhe i mír 2.6.1 den phlean. Deirtear, mar shampla, go mbreathnaítear ar an gCeathrú Rua mar lárionad riaracháin Ghaeltacht Chonamara agus go bhfuil sé mar aidhm ag an gComhairle, i dteannta le hÚdarás na Gaeltachta, an sráidbhaile sin a fhorbairt sa chaoi is go mbeifear in ann réimse seirbhísí a chothú ann, rud a spreagfadh fostaithe ó thionscail áitiúla chun maireachtáil sa cheantar Gaeltachta seo. Sa chomhthéacs sin, luaitear fás de ar a laghad 135 teach do shráidbhaile na Ceathrú Rua (22.5% den iomlán d’Iarthar na Gaillimhe)

²⁸ Caithfidh iarratasóirí ar chead pleanála faoin tuath i nGaillimh Foirm Riachtanais Tithíochta Tuaithe a chomhlánú agus a léiriú go soiléir go bhfuil riachtanas tithíochta acu sa cheantar. Deirtear i bpointe 3 de threoracha na foirme seo go gcaithfidh gach iarratasóir sa Ghaeltacht é a líonadh: ‘All of the Gaeltacht (including smaller Settlement Centres). Is cosúil, áfach, gur athraíodh an polasaí seo mí Lúnasa 2006, agus anois nach n-iarrtar an fhoirm seo ar iarratasóirí atá ag lorg cead pleanála do thithe aonair i mbailte agus i sráidbhailte an cheantair (Carroll 2006: agallamh).

chun an sprioc a aimsiú agus chun go mbeidh an áit ina lárionad riaracháin/uirbeach do Ghaeltacht Dheisceart Chonamara.

Tá alt gairid spéisiúil i bPFCG 2003–09 faoi na bailte fearainn Gaeltachta. Anseo deirtear go dtuigeann an t-údarás pleanála ‘go raibh patrún lonnaíochta sa Ghaeltacht a bhaineann leis na bailte áitiúla agus ní le samhail uirbeach eastát tithíochta nó sraith tithe. Déanfar an struchtúr seo a scrúdú go mion maidir le Plean Ceantair Áitiúil molta don Ghaeltacht agus a ról maidir le caomhnú na teanga mar mhodh beo cumarsáide’ (PFCG 2003–09: 76).

8.4 AN POLASAÍ GAELTACHTA I GCIARRAÍ

Baineann *Plean Forbartha Chomhairle Contae Chiarraí* (PFCCC 2003–09) leis an tréimhse 2003–2009. Tá sé ráite sa phlean seo go bhfuil sé mar chuspóir ag an gComhairle Contae oidhreacht teanga agus chultúrtha na gceantar Gaeltachta a chosaint agus an Ghaeilge a chur chun cinn mar theanga phobail (PFCCC 2003–09: 105). I measc na bpolasaithe atá leagtha síos ag an gComhairle chun an Ghaeilge a chosaint tá:

Facilitate the provision of housing by housing associations and similar organisations for those who use the Irish language as their primary means of communication (‘Social, Community, Culture and the Gaeltacht’ (SG) 8–25, PFCCC 2003–09).

Have regard to the impact of gradual residential development in Gaeltacht areas by non-Irish speakers (SG 8-27, PFCCC 2003–09).

Assess large planning applications for development in Gaeltacht areas in terms of the likely affect that such development would have on the Irish language and the Gaeltacht (SG 8-30, PFCCC 2003–09).

Require all large planning applications in Gaeltacht areas to be accompanied by a linguistic impact assessment (SG 8-31, PFCCC 2003–09).

Prepare Local Area Plans for the Gaeltacht areas of the county over the period of the plan (SG 8-32, PFCCC 2003–09).

Ullmhaíodh plean áitiúil do bhaile an Daingin sa chéad leath de 2006²⁹ agus beifear ag tosú le plean Gaeltachta do na ceantair laistiar den Daingean i mí Dheireadh Fómhair 2006. Táthar ag súil go mbeidh an plean seo i bhfeidhm go luath in 2007 (Enright 2006: agallamh).

Aithnítear i bPFCCC 2003–09 go bhfuil tithe saoire ag cur brú ar an tírdhreach sa chontae le blianta beaga anuas, go háirithe sna háiteanna is deise sa chontae. Deirtear gur léir ó líon na n-iarratas ar thithe aonair sna ceantair seo go bhfuil an t-éileamh ar thithe ag sárú riachtanas tithíochta an phobail áitiúil. Deirtear nach dtabharfar cead d'iarratasóirí tithe saoire, nó i gcás go bhfuil teach acu cheana féin sa cheantar, an dara teach a thógáil faoin tuath a thuilleadh. Beidh cead tithe saoire/an dara teach a thógáil teoranta do bhailte, do shráidbhailte agus d'ionaid lonnaíochta eile sa chontae (PFCCC: 36-37). Déantar eisceacht, áfach, i gcás daoine a rugadh san áit nó iarratasóirí a bhfuil tuismitheoir(í) dá gcuid ina gcónaí sa cheantar le breis is 10 mbliana.

Leagann cuspóirí na straitéise lonnaíochta (PFCCC 2003–09: 15) amach polasaí Chomhairle Contae Chiarraí i leith na lonnaíochta sa chontae. De réir chuspóir SS2-3 (Settlement Strategy), is é aidhm na comhairle bailte agus sráidbhailte ar fud an chontae a neartú trí na seirbhísí agus an t-infreastruchtúr a fheabhsú iontu agus trí lonnaíocht/tithíocht a spreagadh iontu. Faoin tuath freastalófar ar riachtanais na ndaoine áitiúla nó na ndaoine a bhfuil gá tithíochta acu ar mhaithe le pobal tuaithe inmharthana a choimeád (PFCCC 2003–09: 15). I bpolasaí SS 3-11 deirtear go gcuirfear tithe ar fáil chun gur féidir le daoine áitiúla cur fúthu ina gceantar féin agus go gcuirfear tithe ar fáil do dhaoine a bhfuil gá acu le háit chónaithe bhuan sa cheantar. Deirtear go gcaithfidh gach teach a cheadaítear faoin tuath a bheith in úsáid mar áit chónaithe bhuan (PFCCC 2003–09: 32-34).

²⁹ De réir chuspóir AG-2 (An Ghaeilge) deirtear go gcuirtear coinníoll Gaeilge le cead pleanála d'fhorbairtí tithíochta atá criosaithe mar 'bhuanchónaitheach', chun an tionchar ar an nGaeltacht seo atá ag daoine nach labhraíonn Gaeilge a mhaolú. Deirtear go gcoinneofar 31% ar a laghad d'fhorbairtí tithíochta atá criosaithe mar thithe 'buanchónaitheach' do chainteoirí Gaeilge. Comhairle Contae Chiarraí a shocróidh agus a mheasúnóidh an caighdeán Gaeilge atá riachtanach. Deir cuspóir AG-5 go mbeidh Ráiteas Tionchar Teanga (RTT) riachtanach i gcás gach scéim tithíochta, agus go gcuirfear san áireamh é nuair atá cinneadh á dhéanamh maidir le hiarratais phleanála (*Plean Limistéir Áitiúil, An Daingean 2006–2012*: 6).

8.5 AN POLASAÍ GAELTACHTA I BPORT LÁIRGE

Is í Gaeltacht na Rinne an t-aon Ghaeltacht sa tír a bhfuil plean áitiúil réitithe ag an gComhairle Contae di cheana féin. Ullmhaíodh an plean seo, *Plean Gníomhaíochta do Cheantar na Rinne / Heilvic agus don Sean Phobal 2000* (PGCRHS 2000), faoi *Phlean Forbartha Phort Láirge 1999* (PFPL 1999). Tá PFC nua i bhfeidhm anois i bPort Láirge don tréimhse 2005–2011, áfach, a mholann leagan amach nua do chúrsaí pleanála sa Rinn, de bharr an chriosú talún don cheantar a bheith leasaithe.

Aithnítear sa phlean áitiúil Gaeltachta (PGCRHS 2000) seo tábhacht agus luach na Gaeltachta agus admhaítear go bhféadfadh an Ghaeltacht a bheith i mbaol má bhíonn titim i líon na gcainteoirí Gaeilge sa cheantar agus ardú i líon na ndaoine ag teacht isteach sa cheantar gan aon Ghaeilge (PGCRHS 2000: 34-35). Chun an teanga a chosaint agus a chur chun cinn, deirtear sa Phlean go ndéanfaidh an Chomhairle cinnte de go mbeidh an chomharthaíocht ar fad sa cheantar as Gaeilge nó dátheangach (PGCRHS 2000: 30); go mbeifear cáiréiseach forbairt a mheas maidir leis an tionchar a bheadh aige ar chéatadán na gcainteoirí Gaeilge sa cheantar (PGCRHS 2000: 16); agus beidh sé mar chuspóir srian docht a chur ar fhorbairt sa cheantar ar mhaithe leis an teanga a chosaint (PGCRHS 2000: 38). Deirtear go mbeidh Ráiteas Tionchar Teanga (RTT) ag teastáil de ghnáth ó fhorbróirí tionsclaíocha, ó fhorbróirí atá i mbun forbairtí atá dírithe ar an turasóireacht agus ar fhorbairtí eile a bhféadfadh tionchar diúltach a bheith acu ar an nGaeltacht (PGCRHS 2000: 55). Ní luaitear aon chuspóirí ó thaobh tithe aonair agus an Ghaeilge sa phlean ná níl aon tagairt d'fhorbairt a dhiúltú de bharr tionchar diúltach a bheith aige ar chúrsaí teanga. Mínítear go gcaithfidh aon duine atá ag iarraidh teach a thógáil i dtailte atá lasmuigh de na teorainneacha forbartha (.i. na tailte criosaithe timpeall ar na bailte, na sráidbhailte agus na hionaid lonnaíochta i gceantar na Rinne) an riachtanas tithíochta atá acu do theach faoin tuath a chruthú (PGCRHS 2000: 54). Tá sé mar chuspóir ag an bpolasaí seo tacú le daoine áitiúla tithe a thógáil ar a dtalamh féin, a deirtear (PGCRHS 2000: 54).

Mar atá i bpleananna forbartha na gcontaetha eile, tá áit lárnach i bPFPL 2005–11 don tréimhse reatha ag straitéis lonnaíochta a bhfuil sé mar chuspóir léi forás na mbailte agus na sráidbhailte sa chontae a spreagadh agus freastal ar riachtanais fhírinneacha tithíochta faoin tuath. Sa chomhthéacs seo, tá criosú talún déanta timpeall ar bhailte agus ar shráidbhailte sa chontae, bailte agus sráidbhailte an limistéir Ghaeltachta san áireamh (PFPL 2005–11: mír 3.5).

Níl aon pholasaí ag Comhairle Contae Phort Láirge faoi thithe saoire/an dara teach faoin tuath, ach téitear i ngleic leis seo tríd an gcóras atá ann go gcaithfidh iarratasóirí ar thithe aonair faoin tuath riachtanas tithíochta agus an ceangal eacnamaíoch agus sóisialta atá acu leis an gceantar a léiriú. Tá áiteanna áirithe sa chontae atá criosaithe do thurasóireacht agus tá sé níos fusa tithe saoire a thógail sna háiteanna sin. Níl aon chuid den limistéar Gaeltachta san áireamh sa chriosú seo, áfach (O’Flaherty 2006). Thabharfaí cead teach saoire a thógáil in aon áit i nGaeltacht na Rinne atá laistigh de chriosanna forbartha na mbailte/sráidbhailte a bhaineann leis an straitéis lonnaíochta, ach de ghnáth is iarratais ar eastáit tithíochta nó ar ionaid seirbhíse a bhíonn i gceist laistigh de na limistéir seo. Is annamh a bhíonn iarratas ar theach aonair i gceist (O’Flaherty 2006).

Maidir leis an tithíocht tuaithe, tá soláthar déanta i bPFPL 2005–11 chun freastal ar fhíor-riachtanais tithíochta daoine faoin tuath agus a dteaghlach a bhfuil ceangal láidir acu le ceantar faoi leith, agus iad siúd ar gá dóibh cur fúthu i gceantair thuaithe ar chúiseanna fostaíochta, eacnamaíocha agus sóisialta (PFPL 2005–11: mír 3.5). An polasaí atá acu dá réir seo ná freastal ar bhail an phobail áitiúil a bhfuil fíor-riachtanas tithíochta sa cheantar acu; forbairt tithíochta a dhíriú i dtreo na mbailte agus na sráidbhailte; agus cosc a chur ar fhorbairt sna ceantair atá criosaithe mar cheantair ‘talmhaíochta/ghlasa’ (PFPL 2005–11, SS [Settlement Strategy] 3,4,5).

8.6 POLASAÍ GAELTACHTA NA MÍ

Tugann *Plean Forbartha Chontae na Mí 2001–2007* (PFCM 2001–07) cosaint don Ghaeilge in alt faoin teideal ‘Planning for Social Inclusion and Cultural Diversity’. Ba iad

Comhairle Contae na Mí an chéad údarás pleanála a d’ullmhaigh plean forbartha faoin *Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000*. Deirtear go bhfuil sé mar aidhm aige fás agus forbairt na Gaeilge a chinntiú. Chuige sin deirtear go gcinnteofar go mbeidh tionchar dearfach ag tithíocht nua ar úsáid na Gaeilge sa dúiche trí Staidéar Tionchar Teanga a dhéanamh sula scrúdófar aon iarratas ar aon teach leis féin nó ar aon scéim tithíochta. Scrúdóidh an Staidéar Tionchar Teanga cúlra teanga na n-iarratasóirí agus an bhaint atá acu le grúpaí atá ag cur chultúr agus theanga na Gaeltachta chun cinn. Ní thabharfaidh na húdaráis tacaíocht d’aon fhorbairt a mbeidh drochthionchar aige ar an nGaeilge (PFCM 2001–07: 65-66).

Leagann alt 2.6.6 den PFCM 2001–07 amach struchtúr lonnaithe don chontae. Tá áit ansin do lárionaid áitiúla – bailte/sráidbhailte beaga a ghníomhóidh mar nóid d’fhorbairt tithíochta ar ardchaighdeán agus a chuirfidh seirbhísí riachtanacha pobail agus áitiúla ar fáil (PFCM 2001–07: 19). In alt 3.4.3 deirtear nach dtacófar le tithe saoire ach amháin sa chás go bhfuil siad le bheith lonnaithe i lárionaid forbartha ainmnithe. Beidh ar iarratasóirí ar thithíocht aonair faoin tuath an riachtanas tithíochta atá acu sa cheantar a léiriú, is cuma cé acu i gceantar tuaithe atá faoi bhrú mór, measartha nó lag atá an fhorbairt le lonnú (PFCM 2001–07: 46-47).

8.7 TÁTAL

Is léir, mar sin, gur imir forálacha Gaeltachta *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000* tionchar ar pholasaithe pleanála sna contaetha Gaeltachta ar fad, sa mhéid is go bhfuil tagairt shonrach don Ghaeltacht i bPFC gach contae Gaeltachta, atá faoi chaibidil sa taighde seo, don tréimhse reatha.³⁰

³⁰ Tá tagairtí don Ghaeilge i bPleananna Forbartha an dá chontae nach bhfuil áirithe sa scagadh pleanála seo chomh maith, *Plean Forbartha Chontae Mhaigh Eo 2003-2009* agus *Plean Forbartha Chontae Chorcaí 2003–2009*. I mír 3.1.4 de Phlean Forbartha Cho. Mhaigh Eo deirtear gurb é cuspóir na Comhairle é comhoibriú le hÚdarás na Gaeltachta agus LEADER agus an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta chun athnuachan na gceantar Gaeltachta a chur chun cinn (HG-G1- Housing and Community Facilities). Deirtear chomh maith gur cuspóir de chuid na Comhairle atá ann an oidhreacht teanga agus chultúrtha atá ag Gaeltacht Mhaigh Eo a chosaint trí fhreastal ar fhorbairtí socheacnamaíoch sa cheantar (HC-G2). Is cuspóir de chuid na Comhairle é chomh maith go mbeadh ar fhorbairtí suntasacha sa Ghaeltacht nó in aice leis an nGhaeltacht RTT a ullmhú (HC-G4, lch 51). I gcás Chorcaí, i mír 7.6 (Cultural Heritage) de Phlean Forbartha Contae Chorcaí 2003, deirtear gur ceart oidhreacht chultúrtha na Gaeltachta

É sin ráite, áfach, tá cur síos níos iomláine le fáil ar pholasaí Gaeltachta contaetha áirithe seachas a chéile ina bpleananna forbartha. Tugann Tábla 8.1 thíos achoimre ar na príomheilimintí den pholasaí Gaeltachta atá ag Comhairlí Contae éagsúla. Tá ráiteas a léiríonn tacaíocht láidir do chosaint oidhreacht chultúrtha agus teanga na Gaeltachta le fáil i bplean forbartha gach ceann de na contaetha Gaeltachta, mar a bheifí ag súil leis i bhfianaise fhorálacha an Achta. Is iad na príomh-mheicníochtaí atá ar fáil faoi láthair do na húdaráis phleanála le feidhm a thabhairt do na ráitis pholasaí seo ná:

- Staidéar/Ráiteas Tionchar Teanga
- Pleananna Áitiúla do na limistéir Ghaeltachta agus do bhailte áirithe laistigh de na limistéir Ghaeltachta
- Polasaithe a thugann tús áite do chainteoirí Gaeilge agus do theaghlaigh Ghaeilge atá ag lorg cead pleanála
- Diúltú d'fhorbairtí a mheastar a dhéanfadh dochar do bhuanú na Gaeilge
- Coinníollacha a chur le forbairtí ar mhaithe le haon tionchar diúltach a bheadh acu ar bhuanú na Gaeilge a mhaolú

a chosaint (mír 7.6.6). Leagann cuspóirí ENV (Environment) 6–2 amach na cuspóirí Gaeltachta. I measc rudaí eile, deirtear go spreagfar forbairt sa Ghaeltacht a bheadh tairbheach don oidhreacht chultúrtha, go spreagfar forbairt laistigh den Ghaeltacht a chruthódh fostaíocht do dhaoine óga áitiúla, go gcuirfeadh i gcoinne forbairt a imreoidh tionchar diúltach ar an oidhreacht chultúrtha ach amháin sa chás agus go mbeadh buntáistí fadtéarmacha ag an bhforbairt d'inniarthacht an phobail áitiúil agus go ndéanfaí machnamh ar chleachtas an ráitis tionchar teanga i gcás forbairtí ollmhóra.

Polasaí sa Phlean Forbartha	Dún na nGall (2006-2012)	Gaillimh (2003-2009)	Ciarraí (2003-2009)	Port Láirge (2005-2011)	An Mhí (2001-2007)
Ráiteas Ginearálta faoi chosaint Oidhreacht Teanga agus Chultúrtha	√	√	√	√	√
Plean Áitiúil a réiteach don Ghaeltacht	√	√	√	√	X
Staidéar Tionchar Teanga i leith forbairtí	√	√	√	√	√
Staidéar Tionchar Teanga i leith títhe aonair	X	X	X	X	√
Diúltú d'fhorbairtí sa chás agus tionchar diúltach i gceist	X	√	X	X	√
Tagairt do choinníollacha Teanga	√	X	X	X	X
Clásal Tuartha Teanga	X	√	X	X	X
Tithe Saoire luaite go sonrach sa phlean	√	X	√	X	√
Cúinsí faoi leith maidir le patrún lonnaithe na Gaeltachta aitheanta	X	√	X	X	X
A bheith báúil le teaghlaigh/daoine le Gaeilge maidir le cead pleanála	X	√	√	X	X
Freastal ar an riachtanas a bheadh ag cumann tithíochta agus eagraíochtaí eile a mbeadh an Ghaeilge mar phríomhtheanga acu	X	√	√	X	X

TÁBLA 8.1: PRÍOMHEILIMINTÍ AN PHOLASÁI GHAELTACHTA ATÁ AG NA COMHAIRLÍ CONTAE ÉAGSÚLA INA BPLEANANNA FORBARTHA CONTAE

Níl gach ceann de na meicníochtaí seo luaite go sonrach i bplean forbartha gach contae, áfach agus ní hé an cur chuige céanna atá molta i ngach cás fiú nuair atá an mheicníocht chéanna luaite. Mar shampla, i gcás Chomhairle Contae na Mí deirtear go lorgófar RTT i gcás gach iarratais ar chead pleanála d'aon teach leis féin nó d'aon scéim tithíochta agus i gcás Chomhairle Contae na Gaillimhe deirtear go lorgófar RTT i gcás aon iarratas ar dhá theach nó níos mó. I gcás Chiarraí, deirtear go lorgófar RTT ar 'all large planning applications'.

De bharr an pholasaí reatha náisiúnta, tá sé mar pholasaí ag na contaetha ar fad lonnaithe faoin tuath (na ceantair thuaithe sa Ghaeltacht san áireamh) a theorannú do dhaoine áitiúla nó do dhaoine ag a bhfuil riachtanas tithíochta sa cheantar, agus na bailte

agus na sráidbhailte a fhorbairt ina lárionaid seirbhíse agus lonnaíocht a spreagadh iontu. Níl aon pholasaí teanga faoi leith ag aon cheann de na contaetha Gaeltachta, seachas Co. na Mí, a chuirfeadh srian ar dhaoine gan Ghaeilge tithe aonair a thógáil i gceantair thuaithe sa Ghaeltacht. Ina ionad sin, táthar ag brath ar pholasaithe a éilíonn ar iarratasóirí an riachtanas tithíochta áitiúil atá acu a léiriú ina n-iarratas ar chead pleanála chun cosaint a thabhairt don Ghaeilge.

Maidir le cosaint na Gaeilge sna bailte/sráidbhailte/tailte atá criosaithe d'fhorbairt sa Ghaeltacht, tá polasaithe ag formhór na gComhairlí anois a chlúdaíonn **forbairtí tithíochta** sna ceantair seo. Luann na húdaráis phleanála i nGaillimh agus i gCo. na Mí go mbeidh staidéar tionchar teanga riachtanach d'fhorbairtí tithíochta agus go ndiúltófar d'aon fhorbairt a mbeidh tionchar diúltach aige. I gcás Chiarraí, tá ar 'all large planning applications' RTT a ullmhú. De réir pholasaí Phort Láirge d'fhéadfaí RTT a iarraidh mar chuid den phróiseas pleanála d'fhorbairtí; beidh impleachtaí ag an bplean áitiúil don Ghaeltacht atá le teacht am éigin roimh dheireadh thréimhse an phlean forbartha reatha (2011). I gcás Chontae Dhún na nGall, tá sé mar pholasaí go gcuirfear dualgas ar iarratasóirí measúnú a dhéanamh ar thionchar na forbartha ar an nGaeilge sa chás agus go meastar go mbeadh tionchar suntasach teanga nó cultúrtha ag an bhforbairt atá beartaithe.

Tá sé suntasach nach bhfuil sé sonraithe in aon PFC, seachas i gcás Dhún na nGall, go mbeidh coinníoll teanga i gceist le forbairtí a cheadófar, i bhfianaise na gcleachtas atá i bhfeidhm mar a fheicfear i gCaibidil 11.

Mar atá luaite thuas, níl aon pholasaí teanga ag aon cheann de na húdaráis phleanála Ghaeltachta i leith tithe aonair. Dá bhrí sin, táthar ag brath ar na polasaithe a éilíonn léiriú ar riachtanas tithíochta chun cosaint éigin a thabhairt don Ghaeilge ón tionchar a d'fhéadfadh a bheith ag forbairtí tithíochta aonair. Níl feidhm ag an riachtanas seo, áfach, sna criosanna forbartha timpeall ar bhailte agus ar shráidbhailte, rud a fhágann nach bhfuil aon chosaint ar fáil don Ghaeilge ó **forbairtí tithíochta aonair** sna ceantair seo.

Mar sin, eascraíonn an chosaint atá ar fáil don Ghaeilge sa chóras pleanála fisiciúil sa Ghaeltacht as meascán d'fhorálacha a bhaineann go sonrach le cúrsaí teanga agus forálacha eile a bhaineann le straitéisí lonnaíochta na n-údarás pleanála. Gheofar léargas ar na cleachtais a eascraíonn as na forálacha pleanála seo, sna caibidlí a leanas, ina scrúdófar sampla de na hiarratais phleanála i gcontaetha éagsúla Gaeltachta.

CAIBIDIL 9

NA HIARRATAIS PHEANÁLA

9.1 RÉAMHRÁ

Sa chaibidil seo déanfar cur síos ginearálta ar an sampla d'iarratais pheanála atá á scrúdú sa taighde seo. Tabharfaidh sé seo léargas dúinn ar na patrúin ghinearálta pheanála, ar nós chineál na n-iarratas, an líon iarratas in aghaidh na bliana, an úsáid a baineadh as an nGaeilge sa phróiseas pheanála agus líon na n-iarratas ar éirigh leo agus nár éirigh leo. Déanfar mionanailís ar na hiarratais a bhain le tithe aonair agus le forbairtí tithíochta i gCaibidil 10 agus i gCaibidil 11, faoi seach.

9.2 LÍON IOMLÁN NA NIARRATAS A SCRÚDAÍODH DE RÉIR CONTAE

Mar a míníodh i gCaibidil 7, is 4421 iarratas ar fad a scrúdaíodh sa taighde seo. Taispeánann Tábla 9.1 thíos líon na n-iarratas a scrúdaíodh de réir contae agus líon iomlán na n-iarratas sna limistéir Ghaeltachta atá faoi chaibidil.

Contae	Líon Iomlán na nIarratas sa Ghaeltacht idir 2000–2005	Líon na nIarratas sa sampla atá faoi scrúdú sa taighde seo	Líon na nIarratas mar chéatadán d'iomlán líon na n-iarratas Gaeltachta sa chontae
Dún na nGall	7871	1801	23%
Gaillimh	7492 (Contae = 6336, Cathair = 1156)	1255	20% (d'iarratais an chontae)
Ciarraí	2533 (Corca Dhuibhne = 1878 & Uíbh Ráthach = 655)	827	33%
Port Láirge	422	422	100%
An Mhí	201 (116 Ráth Chairn + 85 Baile Ghib)	116	58%
An tIomlán	18, 519	4,421	24%

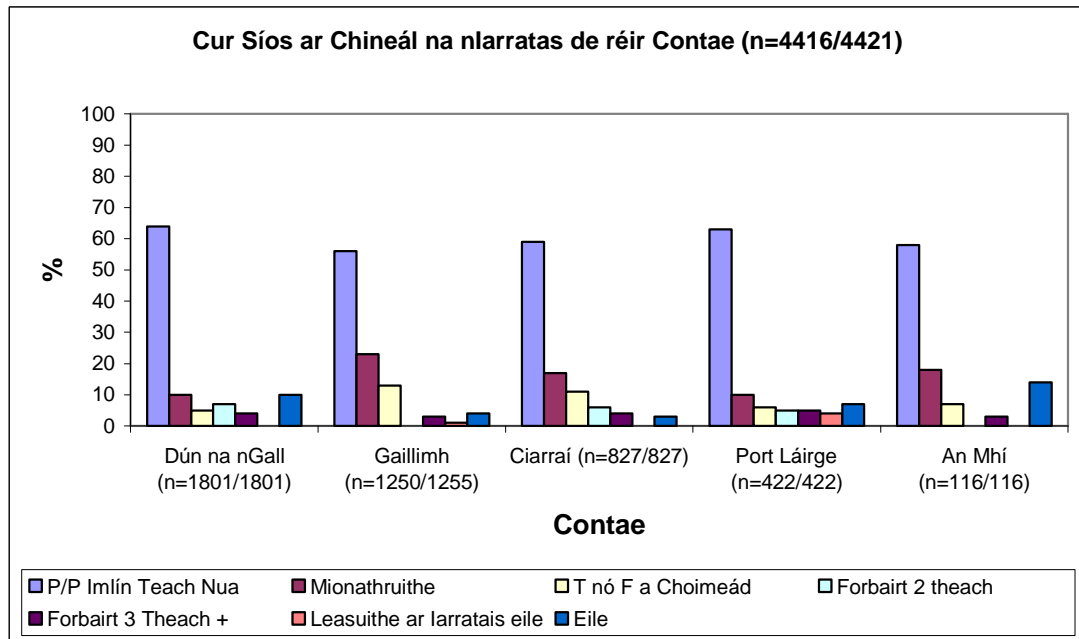
TÁBLA 9.1: LÍON IOMLÁN NA NIARRATAS A SCRÚDAÍODH DE RÉIR CONTAE

Bhain 1801 de na hiarratais a scrúdaíodh le limistéar Gaeltachta Dhún na nGall (23% d'iomlán na n-iarratas Gaeltachta sa chontae sin sa tréimhse atá i gceist). Bhain 1255 de

na hiarratais faoi scrúdú le limistéar Gaeltachta na Gaillimhe (20% d'iomlán na n-iarratas Gaeltachta sa limistéar contae sin). Scrúdaíodh 827 iarratas pleanála a bhain le Gaeltacht Chorca Dhuibhne (44% de na hiarratais phleanála a bhain le limistéar Gaeltachta Chorca Dhuibhne agus 33% d'iomlán na n-iarratas Gaeltachta i gCiarraí), 422 iarratas a bhain le Gaeltacht na nDéise (100% d'iomlán na n-iarratas Gaeltachta i bPort Láirge) agus 116 iarratas a bhain le Gaeltacht Ráth Chairn (.i. iomlán na n-iarratas a bhain le Gaeltacht Ráth Chairn agus 58% d'iomlán na n-iarratas Gaeltachta i nGaeltacht na Mí).

9.3 CINEÁL NA NIARRATAS

Is féidir na hiarratais a rangú de réir chineál na n-iarratas. Tá seacht rangú dhifriúla le feiceáil sa léaráid thíos (Léaráid 9.1). Is léir gurb iad na hiarratais ar Phleanáil nó Pleanáil Imlíneach do theach nua (*P/P Imlín Teach Nua*) an cineál iarratais ba choitianta i ngach contae (thart ar 60% acu i ngach cás). Ina ndiaidh sin, i ngach contae, bhí na hiarratais ar chead pleanála do *mhionathruithe*. Bhí céatadán na n-iarratas a bhain le cead pleanála chun teach nó forbairt a choimeád (*T nó F a choimeád*) níos airde i nGaillimh agus i gCiarraí ná mar a bhí sna contaetha eile. Roinneadh na hiarratais ar chead pleanála d'fhorbairtí tithíochta ina dhá gcuid: *glaodh forbairt 2 theach* ar aon iarratas ar chead pleanála do dhá theach agus *glaodh forbairt 3 theach* + ar aon iarratas ar chead pleanála ar fhorbairt 3 theach nó níos mó. Bhí céatadán na n-iarratas a bhain leis na forbairtí tithíochta seo níos ísle i gCo. na Gaillimhe agus i gCo. na Mí ná mar a bhí sna contaetha eile. I gcás contaetha áirithe, bhí roinnt iarratais phleanála ar *leasuithe* a bhí iontu ar iarratais a bhí istigh cheana. Bhí iarratais eile nár bhain le haon cheann de na ranguithe iarratais a luadh go dtí seo, *glaodh iarratais eile* orthu seo. Bhain siad seo, *inter alia*, le hoibreacha feirme, monarchana, óstlanna agus feabhsú a dhéanamh ar bhóithre isteach chuig tithe.

LÉARÁID 9.1: CUR SÍOS AR CHINEÁL NA NIARRATAS DE RÉIR CONTAE

I gcás **Dhún na nGall**, bhain nach mór dhá thrian de na hiarratais le cead pleanála do *tithe nua aonair* (64% nó 1160 iarratas). Bhain 5% (83 iarratas) le tithe nó obair ar thithe a bhí déanta gan chead *a choimeád*, bhain 10% de na hiarratais (184 iarratas) le *mionathruithe*, bhain 7% (123 iarratas) le *forbairt 2 theach*, agus 4% (77 iarratas) le *forbairt 3 theach +*. Bhí 10% de na hiarratais (174 acu) nár bhain le haon cheann de na rannóga thuas (.i. *eile*).

I **nGaillimh**, bhain os cionn leath na n-iarratas seo, 56% (705) le hiarratais chun *tithe nua aonair* a thógáil. Bhain 23% de na hiarratais le *mionathruithe*, 13% le tithe nó obair ar thithe *a choimeád*, 3% le *forbairtí tithíochta* (ceithre iarratas le *forbairt 2 theach* agus 36 iarratas le *forbairt 3 theach +*) agus 4% le hiarratais *eile* nár thit isteach faoi na rannóga seo. Bhí ocht n-iarratas (1%) ann a bhain le *leasuithe* a dhéanamh ar iarratas a bhí istigh cheana.

I **gCiarraí** iarratais ar chead pleanála chun *tithe nua aonair* a thógáil ab ea formhór na n-iarratas, 487 acu nó 59%. Bhain 143 de na hiarratais (17%) le *mionathruithe* ar thithe nó forbairtí a bhí ann cheana féin agus bhí 90 iarratas (11%) chun forbairt a bhí déanta ar thithe/fhorbairtí *a choimeád*. Bhí 33 iarratas (4%) ar chead pleanála chun *forbairt 3*

theach + a thógáil agus bhí 48 iarratas eile (6%) chun *forbairt 2 theach* a thógáil. Bhí 26 iarratas eile (3%) nár bhain le haon cheann de na réimsí thuas (Bhain siad seo le hoibreacha feirme den chuid is mó, ach bhí dhá iarratas le haghaidh óstlainne i gceist chomh maith).

Bhain formhór na n-iarratas i **bPort Láirge**, 63% acu (267 iarratas), le hiarratais ar *thithe aonair nua* (féach Léaráid 9.1). Bhain 10% (40 iarratas) le *mionathruithe*, 6% le hiarratais chun obair a rinneadh ar thithe/fhorbairtí gan cead pleanála *a choimeád* agus 10% eile (40 iarratas) le *forbairtí tithíochta* (forbairt 2 theach agus 3 theach +). B'iarratais chun *leasuithe a dhéanamh* ar iarratas a bhí istigh cheana a bhí i gceist le 16 iarratas (4%) agus bhain 32 iarratas eile (7%) le rudaí *eile* nach dtiteann faoi na rannóga thuasluaite. Is botháin agus oibreacha feirme a bhí i gceist leis na hiarratais *eile* seo den chuid is mó, cé is moite de sheacht n-iarratas a bhain le monarchana, oifigí nua agus naíonra.

I **gCo. na Mí**, bhain os cionn leath na n-iarratas a scrúdaíodh le *tithe aonair* (58%). Bhain 7% le hobair ar thithe nó ar fhorbairtí a *choimeád*, bhain 18% acu le *mionathruithe* agus bhain 3% le *forbairt 3 theach* + (trí iarratas ar fad). Bhain 14% de na hiarratais le *forbairtí eile* (is ceardlann adhmaid agus foirgneamh tráchtála a bhí i gceist le 3% acu seo agus b'oibreacha ar nós oibreacha ar bhóithre agus stáblaí nó oibreacha feirme eile a bhí i gceist leis an gcuid eile).

9.4 LÍON NA NIARRATAS IN AGHAIDH NA BLIANA

Tugann Tábla 9.2 thíos líon na n-iarratas in aghaidh na bliana do na limistéir faoi chaibidil de réir contae. I gcás Dhún na nGall, na Gaillimhe agus Chiarraí³¹ cuireadh na figiúirí ar fáil roimh dheireadh 2005 agus mar sin níl na figiúirí don bhliain sin críochnaitheach.

³¹ Mar a míníodh sa mhodheolaíocht i gCaibidil 7, nuair atáthar ag tagairt do Dhún na nGall, do Ghailimh, do Chiarraí, do Phort Láirge agus do Cho. na Mí san anailís seo (Caibidlí 9,10 agus 11), is ag tagairt don sampla iarratas pleanála sna contaetha sin atáthar.

Líon na n-iarratas in aghaidh na bliana	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Iomlán	Meán in aghaidh na bliana
Dún na nGall	272	245	273	341	399	271	1801	306*
Gaillimh	237	224	175	226	229	164	1255	218*
Ciarraí	171	140	139	124	152	101	827	145*
Port Láirge	80	62	57	77	76	70	422	70
An Mhí	9	22	21	23	25	16	116	19

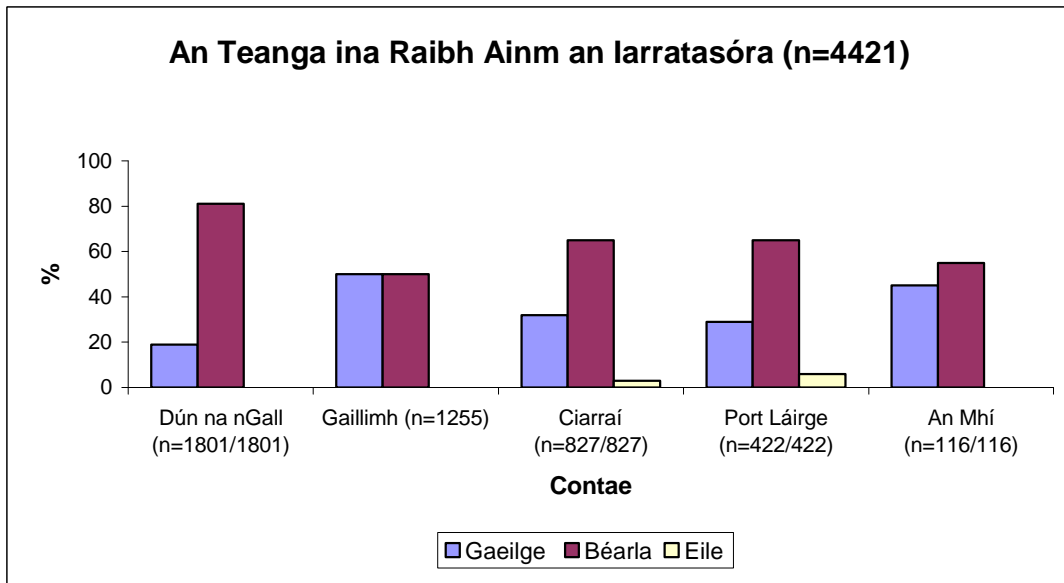
TÁBLA 9.2: LÍON NA NIARRATAS IN AGHAIDH NA BLIANA DE RÉIR CONTAE

I gcás Dhún na nGall, d'ardaigh líon na n-iarratas gach bliain ó 2001 (ní féidir 2005 a áireamh de bharr nach bhfuil figiúirí ar fáil don bhliain iomlán). I gcás na Gaillimhe, bhí titim i líon na n-iarratas go dtí 2002 ach tháinig ardú orthu ina dhiaidh sin, arís ní féidir 2005 a chur san áireamh de bharr na cúise thuas. Is ag titim a bhí líon na n-iarratas i gCiarraí go dtí 2004. Seachas an t-ardú idir 2002 agus 2003 is ag titim atá líon na n-iarratas i bPort Láirge. I gCo. na Mí, bhí líon na n-iarratas i bhfad níos ísle in 2000 ná na blianta eile agus bhí sé seasta go maith na blianta eile go dtí gur tharla titim idir 2004 agus 2005.

9.5 ÚSÁID NA GAEILGE SA PHRÓISEAS PLEANÁLA

Níl aon cheist ar an bhfoirm iarratais ar chead pleanála a úsáidtear sna contaetha Gaeltachta a lorgaíonn eolas faoi chumas Gaeilge an iarratasóra ná faoi úsáid na Gaeilge.³² Maidir le hainmneacha na n-iarratasóirí ar na foirmeacha iarratais, feictear thíos i Léaráid 9.2, gurb é an leagan Béarla den ainm is mó a úsáideadh i ngach contae seachas i gcás na n-iarratasóirí i nGaeltacht na Gaillimhe, áit ar úsáid 50% de na hiarratasóirí an leagan Gaeilge dá n-ainm.

³² Bhí tréimhse ghearr in 2003, áfach, ina raibh foirm Ráiteas Tionchar Teanga le líonadh ag iarratasóirí ar chead pleanála do thithe aonair i nGaeltacht na Gaillimhe agus bhí ceist faoi chumas Gaeilge an iarratasóra ar an bhfoirm seo.

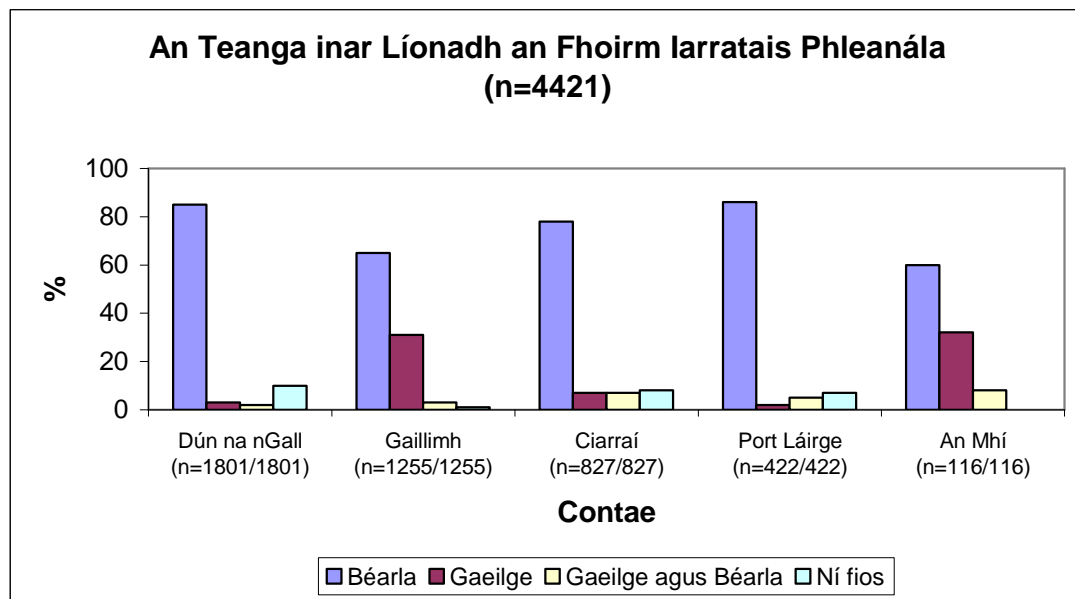
LÉARÁID 9.2: AN TEANGA INA RAIBH AINM AN IARRATASÓRA DE RÉIR CONTAE

Tar éis na Gaillimhe, ba é Co. na Mí an contae ba mhó ina raibh ainmneacha as Gaeilge in úsáid. Ansin bhí na hainmneacha as Béarla ag 55% (64 iarratasóir) agus ainmneacha as Gaeilge ag an 45% eile (52 iarratasóir). Nochtadh patrúin a bhí an-chosúil lena chéile i gCiarraí agus i bPort Láirge. Bhí ainmneacha as Béarla ag 65% i gcás an dá chontae agus bhí ainmneacha as Gaeilge ag 32% (263 iarratasóir) i gCiarraí agus ag 29% (122 iarratasóir) i gcás Phort Láirge. Maidir le 6% de na hainmneacha i gcás Phort Láirge is ainmneacha eachtrannacha nó ainmneacha coistí/grúpaí pobail a bhí i gceist agus maidir le 3% de na hainmneacha i gCiarraí, bhain siad le coistí/cuideachtaí nó le heachtrannaigh.

Is é Dún na nGall an contae ba lú ina raibh ainmneacha Gaeilge ar na hiarratasóirí, bhí ainmneacha Béarla i bhfad Éireann níos coitianta ná ainmneacha Gaeilge, le hainmneacha Béarla ag 81% (1463 iarratasóir) de na hiarratasóirí agus ainmneacha Gaeilge ag an 19% (334 iarratasóir) eile.

I gcás na gcontaetha ar fad, is é an gníomhaire a bhíonn ag réiteach an iarratais ar chead pleanála don iarratasóir a líonann an fhoirm iarratais ar a shon de ghnáth agus, mar sin, ní bhíonn nósmaireacht teanga an iarratasóra le brath i gcónaí ar an teanga a roghnaítear leis an bhfoirm iarratais a líonadh. Spéisiúil go leor, áfach, is iad Gaillimh agus Co. na Mí an dá chontae is treise arís ó thaobh líonadh na foirme iarratais as Gaeilge nó go

dátheangach. I gcás na Mí, maidir le 32% de na hiarratais (37 iarratas) líonadh an fhoirm as Gaeilge agus i gcás 8% eile (naoi n-iarratas) líonadh an fhoirm go dátheangach. Is 60% a líon an fhoirm as Béarla (70 iarratas). Maidir leis na hiarratais i nGaillimh, líonadh an fhoirm iarratais as Gaeilge i gcás 31% de na hiarratais (387 acu), líonadh an fhoirm as Gaeilge agus as Béarla i gcás 3% (38 iarratas) agus is 65% de na foirmeacha iarratais (822 iarratas) a líonadh as Béarla.

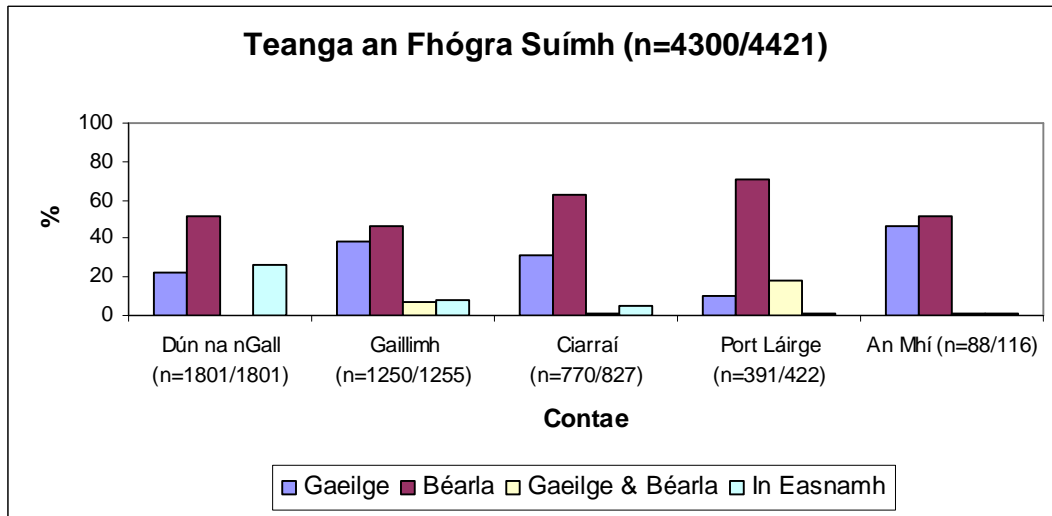
LÉARÁID 9.3: AN TEANGA INAR LÍONADH AN FHOIRM IARRATAIS PHLEANÁLA DE RÉIR CONTAE

I gCiarraí líonadh 78% as Béarla (647 foirm iarratais), 7% as Gaeilge (56 foirm iarratais) agus 8% eile (60 foirm iarratais) as Gaeilge agus as Béarla. Ní fios cén teanga inar líonadh an 7% eile (64 foirm iarratais) toisc nach raibh na foirmeacha ar fáil sna comhaid nuair a bhí na taighdeoirí i mbun an taighde seo. I bPort Láirge, líonadh 86% de na foirmeacha iarratais as Béarla (361 iarratas), líonadh 2% as Gaeilge (seacht n-iarratas) agus líonadh 5% eile (24 iarratas) as Gaeilge agus as Béarla. Ní fios cén teanga inar líonadh an 7% eile (30 iarratas) toisc nach raibh na foirmeacha ar fáil sna comhaid a bhí i gceist. I nDún na nGall, líonadh 85% de na foirmeacha iarratais as Béarla (1528 foirm iarratais). Líonadh 3% as Gaeilge (53 foirm iarratais), 2% eile as Gaeilge agus as Béarla (36 foirm iarratais) agus ní fios cén teanga inar líonadh an 10% eile (184 foirm iarratais) toisc nach raibh siad ar fáil sna comhaid.

Mar atá feicthe againn sna léaráidí atá díreach pléite againn, taispeánann Léaráid 9.4 thíos gurb iad Co. na Mí agus na Gaillimhe an dá chontae is mó inar úsáid iarratasóirí an Ghaeilge agus iad i mbun fógra suímh. I gcás na Mí, rinne 46% de na hiarratasóirí (40 iarratasóir) an fógra suímh as Gaeilge agus rinne 52% de na hiarratasóirí (46 iarratasóir) an fógra seo as Béarla. Rinne duine amháin (1%) é seo as Gaeilge agus as Béarla. Bhí an fógra suímh in easnamh ó chomhad amháin agus bhí 28 comhad eile nach raibh ar fáil do na taighdeoirí le scrúdú nuair a bhí siad i mbun oibre. I nGaillimh rinne 38% an fógra suímh as Gaeilge agus 46% an fógra suímh as Béarla. Bhí 7% eile a d'úsáid an dá theanga ar an bhfógra suímh agus bhí an fógra suímh in easnamh ó na comhaid i gcás an 8% eile.³³

Is 31% de na hiarratasóirí i gcás Chiarraí a rinne an fógra suímh as Gaeilge agus 63% a rinne an fógra seo as Béarla. I gcás 5% de na hiarratais, bhí an fógra suímh in easnamh agus rinne 1% an fógra seo as Gaeilge agus as Béarla. I bPort Láirge rinne 10% an fógra seo as Gaeilge, 18% eile as Gaeilge agus as Béarla, 71% as Béarla agus bhí an fógra seo in easnamh sa 1% eile de na comhaid phleanála. I nDún na nGall, is 22% a rinne an fógra seo as Gaeilge agus 52% a d'fhógair é as Béarla. Bhí na fógraí seo in easnamh i gcás 26% de na comhaid phleanála.

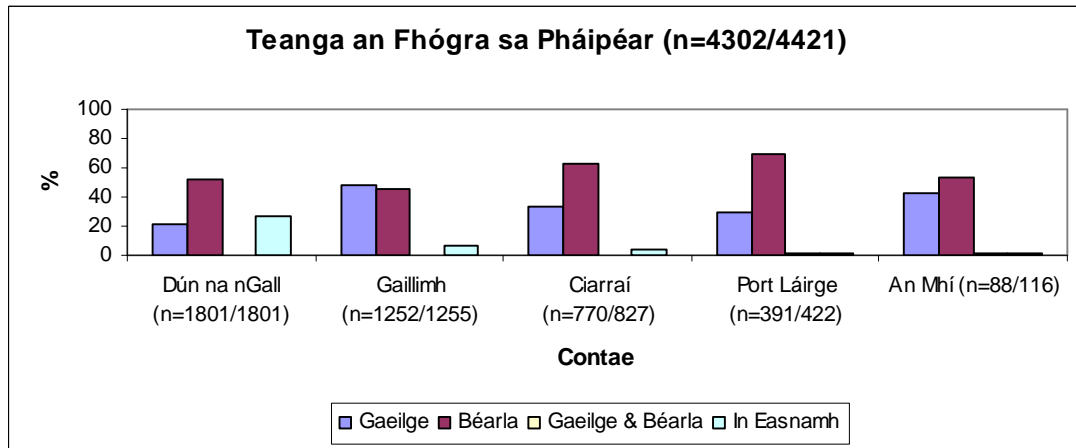
³³ Nuair a deirtear go raibh na fógraí suímh seo in easnamh, ní hionann é seo agus a rá go raibh siad imithe amú. Tá seans ann nach raibh fógra suímh i gceist in aon chor i gcás cuid de na hiarratais seo, go háirithe na hiarratais a tarraingíodh siar de bharr nach raibh siad iomlán.

LÉARÁID 9.4: TEANGA AN FHÓGRA SUÍMH DE RÉIR CONTAE

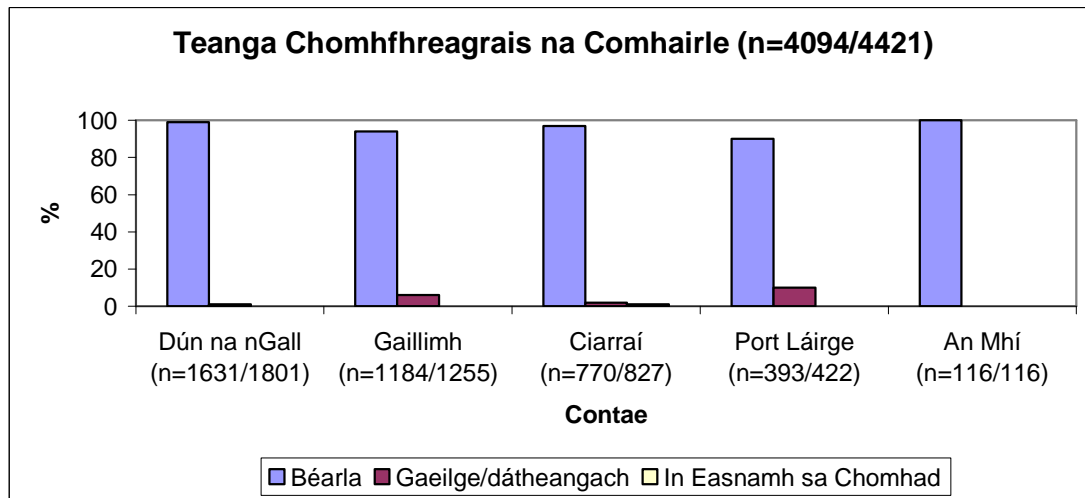
Maidir leis an bhfógra ar chead pleanála a rinne iarratasóirí sa pháipéar, níl aon athrú suntasach sa phatrún atá á nochtadh go dtí seo, .i. gurb iad iarratasóirí na Gaillimhe agus na Mí is mó a bhain leas as an nGaeilge agus iad i mbun an iarratais phleanála (féach Léaráid 9.5 thíos). I nGaillimh bhain céatadán níos airde iarratasóirí (48%) leas as an nGaeilge agus iad i mbun fógraíochta sa pháipéar ná mar a bhain as an mBéarla. Bhí na fógraí in easnamh i gcás an 7% eile de na comhaid. I gcás na Mí, rinne 43% an fógra sa pháipéar as Gaeilge agus 2% eile as Gaeilge agus as Béarla. Is 53% a chuir a bhfógra sa pháipéar as Béarla agus bhí an fógra in easnamh i gcás an 2% eile.

Is 33% a rinne fógra as Gaeilge sa pháipéar i gCiarraí, 29% a rinne amhlaidh i bPort Láirge agus 1% eile a rinne an fógra seo as Gaeilge agus as Béarla agus 21% a rinne an fógra as Gaeilge sa pháipéar i gcás Dhún na nGall.

LÉARÁID 9.5: TEANGA AN FHÓGRA SA PHÁIPÉAR DE RÉIR CONTAE

Nuair a bhreathnaítear ar an gcéatadán den chomhfhreagras iomlán a rinne na hoifigí pleanála le hiarratasóirí ar chead pleanála le linn na tréimhse seo as Gaeilge nó go dátheangach, is léir ó Léaráid 9.6, gur céatadán an-íseal a bhí i gceist.

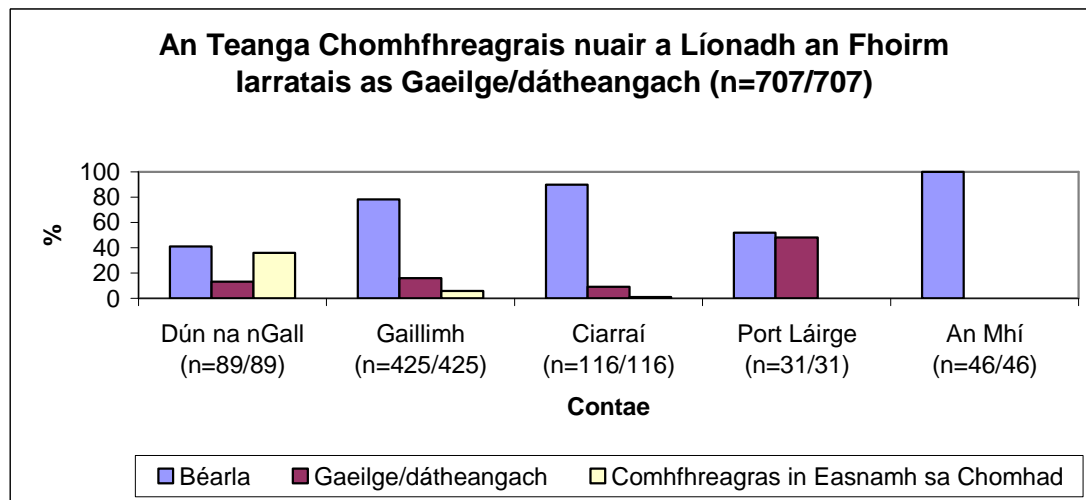

LÉARÁID 9.6: TEANGA CHOMHFHREAGRAIS NA COMHAIRLE DE RÉIR CONTAE

Ba í oifig pleanála Chomhairle Contae Phort Láirge is mó a rinne comhfhreagras as Gaeilge, le 10% den chomhfhreagras ansin as Gaeilge/dátheangach. Ina dhiaidh sin ba í oifig pleanála Chomhairle Contae na Gaillimhe is mó a rinne comhfhreagras as Gaeilge le 6% d'iomlán an chomhfhreagrais as Gaeilge/dátheangach sa tréimhse a bhí á scrúdú againn. Bhí 2% den chomhfhreagras as Gaeilge/dátheangach i gcás Chiarraí, 1% i gcás Dhún na nGall agus ní dhearna Comhairle Contae na Mí aon chomhfhreagras as

Gaeilge/dátheangach sa tréimhse seo. Ní thugann sé seo pictiúr soiléir ar iompar na gcomhairlí, áfach. Ní bheimis ag súil go mbeadh na hoifigí pleanála ag déanamh comhfhreagrais as Gaeilge i gcás iarratasóirí a rinne iarratais as Béarla. Ar mhaithe le pictiúr níos soiléire a fháil ar cé chomh maith agus a bhí na Comhairlí i mbun comhfhreagrais as Gaeilge/dátheangach caithfear féachaint go sonrath ar na hiarratais a rinneadh as Gaeilge/dátheangach.

Nuair a fhéachtar go sonrath ar an teanga chomhfhreagrais a bhí ag na hoifigí pleanála difriúla nuair a rinne na hiarratasóirí a gcuid iarratas ar chead pleanála as Gaeilge/dátheangach gheofar an patrún atá léirithe thíos i Léaráid 9.7.

LÉARÁID 9.7: TEANGA CHOMHFHREAGRAIS NA COMHAIRLE NUAIR A LÍON AN TIARRATASÓIR AN FHOIRM AS GAEILGE/DÁTHEANGACH DÉ RÉIR CONTAE

I gcás Phort Láirge, as an 31 iarratasóir a líon an fhoirm iarratais as Gaeilge/dátheangach, freagraíodh 52% acu seo as Béarla agus an 48% eile as Gaeilge/dátheangach.³⁴ I gcás an 425 iarratasóir a líon an fhoirm iarratais as Gaeilge/dátheangach i nGaillimh, freagraíodh 16% acu seo as Gaeilge/dátheangach agus 78% as Béarla. I nDún na nGall, líonadh an fhoirm iarratais as Gaeilge/dátheangach i gcás 89 iarratas. Freagraíodh 13% acu seo as Gaeilge/dátheangach agus freagraíodh 41% acu as Béarla. I gCiarraí is 116 iarratasóir a

³⁴ Ní raibh aon cheann de na comhaid a raibh gach cáipéis iontu go hiomlán i nGaeilge. Níl á thabhairt san áireamh anseo, áfach, ach an comhfhreagras idir an t-údarás pleanála agus an t-iarratasóir. Bhí cuid an-bheag de na comhaid ina raibh an comhfhreagras seo go hiomlán i nGaeilge nó go raibh leagan Gaeilge agus Béarla den chomhfhreagras curtha ar fáil don iarratasóir. I gcuid eile de na comhaid, bhí cuid den chomhfhreagras i mBéarla agus cuid de i nGaeilge.

líon an fhoirm as Gaeilge/dátheangach agus freagraíodh 90% acu seo as Béarla amháin agus 9% eile as Gaeilge/dátheangach. I gcás na Mí, freagraíodh gach iarratasóir a rinne iarratas as Gaeilge/dátheangach as Béarla amháin. I gcás na Gaillimhe, Dhún na nGall agus Chiarraí bhí an comhfhreagras in easnamh sa chomhad i gcás cuid de na hiarratais.

Bheifí ag súil go mbeadh iarrachtaí níos fearr á ndéanamh ag na comhairlí iarratasóirí a rinne comhfhreagras as Gaeilge/dátheangach a fhreagairt as Gaeilge nuair a chuir siad iarratas isteach as Gaeilge go háirithe sa dara cuid den tréimhse atá i gceist, .i. ó achtaíodh *Acht na dTeangacha Oifigiúla, 2003*. Is fíor seo i gcás contaetha áirithe ar nós Phort Láirge, Chiarraí agus Dhún na nGall mar a thaispeánann Tábla 9.3 thíos. Spéisiúil go leor, áfach, rinne Comhairle Contae na Gaillimhe níos mó comhfhreagrais as Gaeilge/dátheangach ó 2000 go 2002 ná mar a rinne siad ó shin i leith. Níor thug Comhairle Contae na Mí faoi aon chomhfhreagras Gaeilge/dátheangach maidir le hiarratais phleanála le linn na tréimhse seo mar a léirítear sa tábla seo.

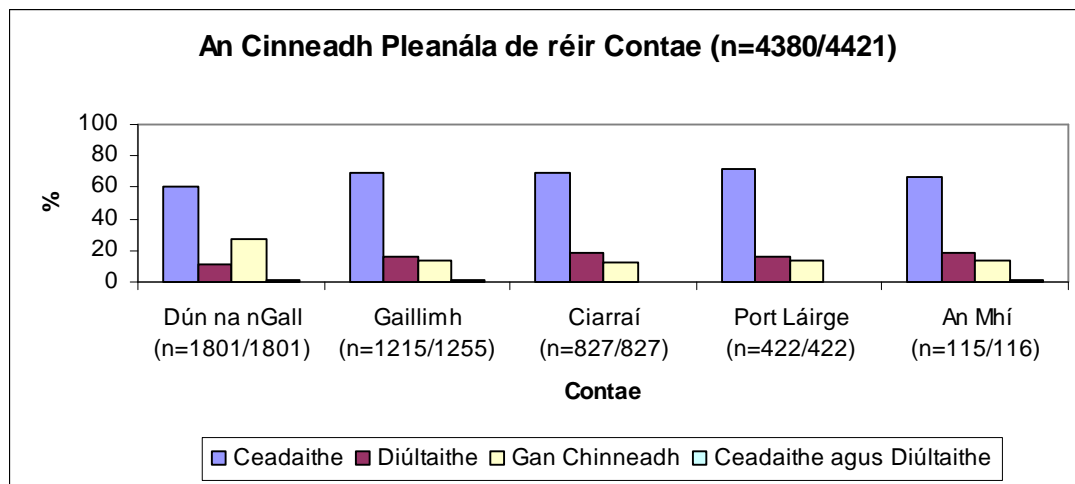
An Comhfhreagras Gaeilge/Dátheangach de réir bliana	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Iomlán an chomhfhreagrais Ghaeilge/dhátheangaigh
Dún na nGall (n=18/18)	2	3	4	1	1	7	18
Gaillimh (n=72/72)	28	26	11	6	0	1	72
Ciarraí (n=13/13)	2	0	1	0	2	8	13
Port Láirge (n=40/40)	1	0	5	12	10	12	40
An Mhí (n=0/0)	0	0	0	0	0	0	0

TÁBLA 9.3: LÍON NA GCOMHAD INA RAIBH COMHFHREAGRAS GAEILGE/DÁT HEANGACH DE RÉIR BLIANA AGUS DE RÉIR CONTAE

9.6 AN CINNEADH PLEANÁLA

Taispeánann an chéad léaráid eile, Léaráid 9.8, an patrún cinnidh a bhí i gceist leis na hiarratais phleanála de réir contae. Níl an patrún ró-éagsúil ó chontae go contae. Ceadáíodh idir 61% agus 71% de na hiarratais agus diúltaíodh idir 11% agus 18% de réir an chontae a bhí i gceist. Bhí roinnt iarratas ar ceadáíodh cuid de agus ar diúltaíodh do chuid eile de (i gcásanna, mar shampla, ina ndearnadh iarratas ar chéad phleanála do dhá

theach nó níos mó) i gcás trí chontae. Bhí méid áirithe iarratas nach ndearnadh aon chinneadh fúthu i ngach contae. Cuimsíonn na hiarratais seo iarratais a tarraingíodh siar, iarratas nach raibh iomlánaithe agus a bhí neamhbhailí dá réir agus iarratais a bhí fós ag dul tríd an bpróiseas pleanála agus nach ndearnadh cinneadh ina leith fós agus an staidéar seo á dhéanamh.³⁵

LÉARÁID 9.8: AN CINNEADH PLEANÁLA DE RÉIR CONTAE

Ceadáíodh 71% de na hiarratais i bPort Láirge (301 iarratas), diúltaíodh 16% (67 iarratas) agus ní dhearnadh cinneadh i gcás an 13% eile (54 iarratas) eile. Ceadáíodh 69% de na hiarratais i nGaillimh (838 iarratas) agus i gCiarraí (574 iarratas) araon. Is 16% (198 iarratas) agus 19% (157 iarratas) de na hiarratais a diúltaíodh sa dá chontae seo faoi seach. Ní raibh cinneadh glactha ar 14% de na hiarratais i nGaillimh (166 iarratas) ná ar 12% de na hiarratais i gCiarraí (96 iarratas). I gCo. na Mí ceadáíodh 67% de na hiarratais (77 acu), diúltaíodh 18% acu (21 iarratas), ní raibh cinneadh glactha faoi 14% acu (16 iarratas) agus bhí cead agus diúltú i gceist leis an 1% eile (iarratas amháin). Ba i nDún na nGall is lú a ceadáíodh iarratais phleanála, le 61% de na hiarratais ceadaithe ansin (1103 iarratas). Diúltaíodh 11% eile (192 iarratas) agus bhí an céatadán is airde iarratas nach raibh cinneadh glactha ina leith (27% nó 485 iarratas) sa chontae sin freisin. Bhí cead agus diúltú i gceist le 1% (21 iarratas) de na hiarratais i nDún na nGall.

³⁵ Tá cur síos níos cuimsithí ar na hiarratais seo nár tógadh cinneadh fúthu i gcás na dtithe aonair i gCaibidil 10. Féach fonóta 22 i gCaib.10.

9.7 TRÉIMHSE AMA AN CHINNIDH

Tugann Tábla 9.4 thíos cuntas ar an tréimhse ama a bhí i gceist idir dáta an iarratais agus dáta an chinnidh i gcás na n-iarratas a ndearnadh cinneadh ina leith, de réir contae. Cé nach raibh an oiread sin de dhifríocht idir na contaetha, ar an meán ba é Dún na nGall an contae ba thapúla a rinne cinntí faoi iarratais phleanála. Is dhá mhí ar an meán a thóg sé ar iarratasóirí cinneadh a fháil ar a gcuid iarratais phleanála i nDún na nGall. Ba é Gaillimh an contae ba mhoille, thóg sé 2.9 mí anseo ar an meán cinneadh a fháil ar iarratas phleanála.

Contae	2 mhí	3 mhí	4 mhí	5 mhí	6 mhí	+6 mhí	Meán
Dún na nGall (n=1290/1316)	778 (60%)	185 (14%)	107 (8%)	80 (6%)	47 (4%)	93 (7%)	2 mhí
Gaillimh (n=1051/1089)	239 (23%)	373 (35%)	91 (9%)	86 (8%)	86 (8%)	176 (17%)	2.94 mí
Ciarraí (n=731/731)	433 (59%)	61 (8%)	70 (10%)	51 (7%)	48 (7%)	68 (9%)	2.21 mí
Port Láirge (n=368/368)	216 (59%)	35 (10%)	33 (9%)	31 (8%)	13 (3%)	40 (11%)	2.21 mí
An Mhí (n=96/100)	56 (58%)	12 (13%)	10 (10%)	4 (4%)	3 (3%)	11 (12%)	2.16 mí

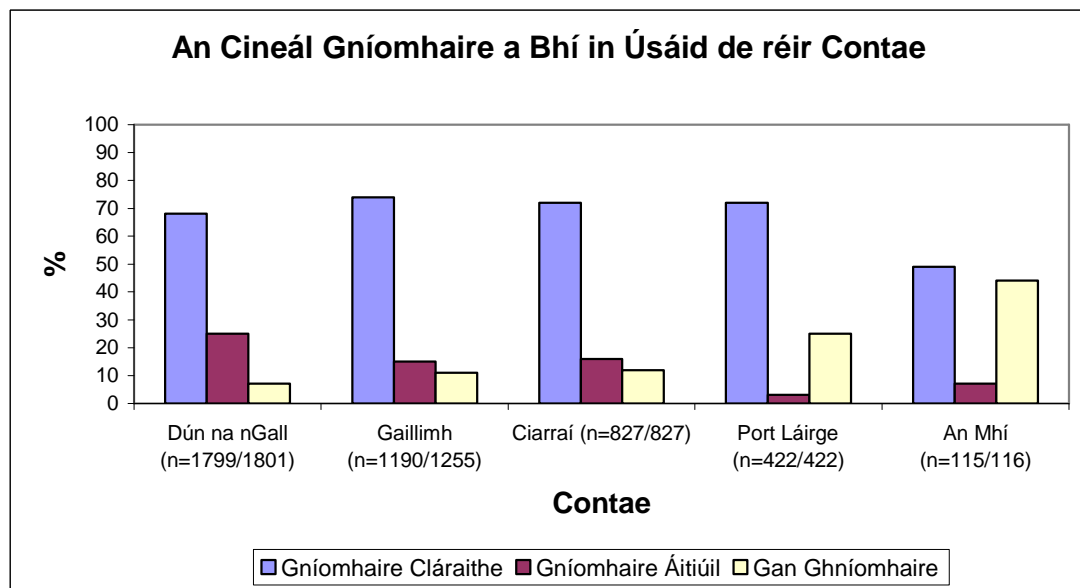
TÁBLA 9.4: TRÉIMHSE AMA AN CHINNIDH PHLEANÁLA DE RÉIR CONTAE (n=3536/3604)

I gcás na gcontaetha ar fad seachas Gaillimh, rinneadh cinneadh ar fhoirmhór na n-iarratas laistigh de dhá mhí. I gcás céatadán beag iarratas i ngach contae, thóg sé sé mhí nó níos mó ar an oifig phleanála cinneadh a dhéanamh fúthu. Bhí an céatadán seo níos airde i gcás na Gaillimhe (25%) ná mar a bhí sé sna contaetha eile (idir 12%–16%). Den chuid is mó, bhain na hiarratais seo a thóg tamall fada le cinneadh a fháil orthu le hiarratais ar fhorbairtí tithíochta nó le hiarratais eile a raibh an oifig phleanála ag lorg breis eolais ón iarratasóir ina leith.

9.8 AN CINEÁL GNÍOMHAIRE A D'ÚSÁID AN TIARRATASÓIR DE RÉIR CONTAE

De ghnáth, úsáideann iarratasóir ar chead phleanála gníomhaire (innealtóir nó ailtire) ar mhaithe lena iarratas phleanála a réiteach don oifig phleanála. Cuireadh spéis le linn an taighde seo sa chinneadh phleanála a fuair an t-iarratasóir a bhain leas as seirbhísí

gníomhaire. Rinneadh rangú ar na hiarratais mar seo a leanas de réir chineál an ghníomhaire a bhí in úsáid: (a) *Cuideachta Chláráithe* (.i. sa chás gur ainm cuideachta a bhí thíos mar ghníomhaire); (b) *Gníomhaire Áitiúil* (.i. sa chás gur ainm pearsanta a bhí thíos mar ghníomhaire);³⁶ agus (c) *Gan Ghníomhaire* (.i. sa chás nach raibh ainm gníomhaire luaithe leis an iarratas). Taispeánann Léaráid 9.9 an cineál gníomhaire a bhí in úsáid ag iarratasóirí de réir contae.

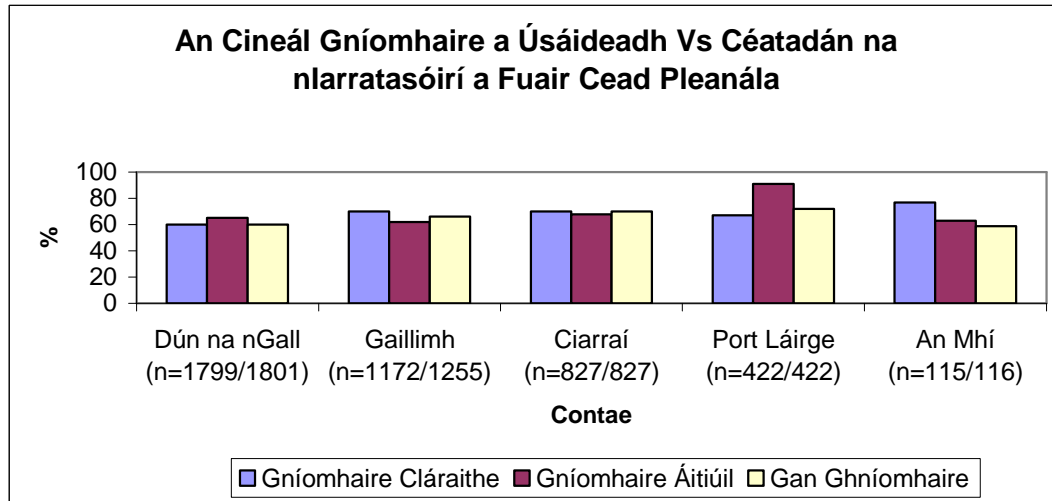

LÉARÁID 9.9: AN CINEÁL GNÍOMHAIRE A BHÍ IN ÚSÁID DE RÉIR CONTAE

Bhí gníomhaire in úsáid ag formhór na n-iarratasóirí ar chead pleanála i ngach contae. Is cuideachta chláráithe a bhí i gceist den chuid is mó. I gCo. na Mí is lú a úsáideadh gníomhaire ar mhaithe leis an iarratas pleanála a ullmhú. D’úsáid 49% (56 iarratasóir) gníomhaire cláráithe ansin, 7% eile a d’úsáid gníomhaire áitiúil (ocht ar iarratasóirí) agus bhí 44% eile (51 iarratasóir) nár úsáid aon ghníomhaire. D’úsáid idir 68%–74% cuideachta chláráithe sna contaetha eile ar fad. D’úsáid idir 3%–25% gníomhaire áitiúil sna contaetha eile. Is i nDún na nGall is mó a baineadh leas as gníomhaire áitiúil, áit a raibh 25% de na hiarratais phleanála ullmhaithe ag gníomhairí áitiúla.

³⁶ Is gá a chur san áireamh, áfach, go bhféadfadh cuid de na daoine atá áirithe againn mar ghníomhairí áitiúla a bheith cláráithe mar chuideachta freisin.

Féachann Léaráidí 9.10A agus 9.10B ar an gcinneadh a fuair iarratasóirí de réir chineál an ghníomhaire a bhí in úsáid acu. Ar dtús, taispeánann Léaráid 9.10A cén céatadán de na hiarratais a ceadáíodh don dream a d’úsáid cuideachta chláráithe, gníomhaire áitiúil nó a bhí gan ghníomhaire i ngach contae. Is léir ón léaráid seo nach raibh mórán de dhifríocht in aon chontae idir céatadán na n-iarratas a ceadáíodh sna rannóga éagsúla.

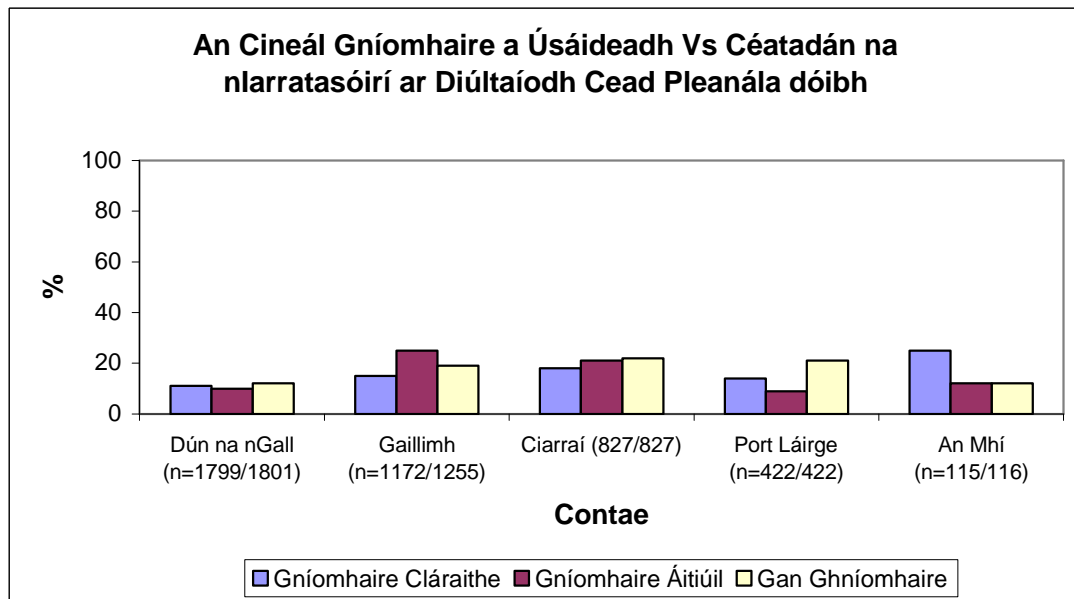

LÉARÁID 9.10A NA HIARRATASÓIRÍ A FUAIR CEAD PLEANÁLA DE RÉIR AN CINEÁL GNÍOMHAIRE A BHÍ ACU AGUS DE RÉIR CONTAE

I nDún na Gall, ceadáíodh 60% de na hiarratais i gcás na n-iarratasóirí a d’úsáid cuideachta chláráithe, 65% i gcás na n-iarratasóirí a d’úsáid gníomhaire áitiúil agus ceadáíodh 60% de na hiarratais a bhí ag daoine nár úsáid aon ghníomhaire. I nGaillimh ceadáíodh 70% de na hiarratais i gcás na ndaoine a d’úsáid cuideachta chláráithe, 62% i gcás na ndaoine a d’úsáid gníomhaire áitiúil agus is 66% de na hiarratais a ceadáíodh do dhaoine nár úsáid aon ghníomhaire. I gcás Chiarraí, bhí céatadán na n-iarratas ceadaithe an-chothrom trasna na rannóg. Ceadáíodh 70% de na hiarratais a bhí ag daoine a d’úsáid cuideachta chláráithe agus 70% de na hiarratais a bhí ag daoine nár úsáid aon ghníomhaire. Ceadáíodh 68% de na hiarratais a bhí ag daoine a d’úsáid gníomhaire áitiúil. I bPort Láirge bhí difríocht bheag le tabhairt faoi deara. Ceadáíodh céatadán níos airde de na hiarratais i gcás na ndaoine a d’úsáid gníomhaire áitiúil (91%) ná mar a tharla i gcás na ndaoine a d’úsáid gníomhaire cláráithe (67%) ná na daoine nár úsáid aon ghníomhaire (72%). Sa Mhí bhí an ráta ceadaithe is airde acu siúd a d’úsáid gníomhaire

chláraithe (77%), agus an ráta ceadaithe is ísle acu siúd nár úsáid aon ghníomhaire (59%). Ceadaíodh 63% de na hiarratais a bhí ag an dream a d’úsáid ghníomhaire áitiúil.

Nuair a dhéantar scagadh ar chéatadán na n-iarratas a diúltaíodh de réir an chineáil ghníomhaire a bhí in úsáid i Léaráid 9.10B, is léir go bhfuil difríochtaí beaga le tabhairt faoi deara idir an ráta diúltaithe a bhí ag na dreamanna éagsúla i gcás cuid de na contaetha. I nGaillimh bhí an ráta diúltaithe níos airde do dhaoine a d’úsáid ghníomhaire áitiúil (25%) ná mar a bhí do dhaoine a d’úsáid cuideachta chláráithe (15%). Is 19% de na hiarratais a diúltaíodh i gcás na ndaoine nár úsáid aon ghníomhaire. I bPort Láirge bhí an ráta diúltaithe is airde ag an dream nár úsáid aon ghníomhaire (21%). Is 9% díobh siúd a d’úsáid ghníomhaire áitiúil a diúltaíodh agus 14% díobh siúd a d’úsáid cuideachta chláráithe a diúltaíodh. Sa Mhí diúltaíodh céatadán níos airde de na hiarratasóirí a d’úsáid cuideachta chláráithe (25%) ná mar a tharla i gcás an dá dhream eile (12% an ráta diúltaithe a bhí acu sin araon). I gcás na ndreamanna éagsúla i gCiarraí agus i nDún na nGall, bhí an ráta diúltaithe cothrom go maith trasna na dtrí rannóg.

LÉARÁID 9.10B: CÉATADÁN NA NIARRATASÓIRÍ A FUAIR DIÚLTÚ DE RÉIR AN CHINEÁIL GHNÍOMHAIRE A BHÍ ACU AGUS DE RÉIR CONTAE

Ar an iomlán mar sin, taispeánann an dá léaráid seo, 9.10A agus 9.10B nach raibh mórán tionchair in aon chor ag an gcineál ghníomhaire a úsáideadh chun an t-iarratas pleanála a réiteach ar an gcinneadh pleanála. D’éirigh chomh maith céanna, ar an iomlán, le daoine

nár úsáid aon ghníomhaire agus le daoine a d'úsáid gníomhaire áitiúil cead pleanála a fháil agus a d'éirigh le daoine a d'úsáid gníomhaire cláraithe. I gcás contaetha áirithe, d'éirigh níos fearr fiú le daoine a d'úsáid gníomhaire áitiúil nó a bhí gan ghníomhaire ná mar a d'éirigh le daoine le gníomhaire cláraithe.

9.9 TÁTAL

As an 18,519 iarratas ar chead pleanála i nGaeltacht Chontaetha na Gaillimhe, Dhún na nGall, Chiarraí, Phort Láirge agus na Mí idir tús 2000 agus deireadh 2005, rinne an taighde seo staidéar ar 24% acu – 4421 iarratas ar fad a bhain le 20 toghroinn Gaeltachta sna contaetha atá i gceist. Bhain formhór na n-iarratas seo (61% nó 2,686 acu) le hiarratas ar chead pleanála do theach nua aonair agus bhain thart ar 10% de na hiarratais i dtrí chontae – Dún na nGall, Chiarraí agus Port Láirge le forbairtí tithíochta, .i. le *forbairtí de 2 theach* nó níos mó. Is 3% de na hiarratais i nGaillimh agus i gCo. na Mí a bhain le forbairtí tithíochta. Déanfar anailís níos mine ar na hiarratais seo i gCaibidil 10 agus 11.

Ar an iomlán ceadaíodh 67% de na hiarratais phleanála ar an meán i raon idir 61% agus 71% de réir an chontae a bhí i gceist. Tógann sé idir dhá mhí agus 2.94 mí ar an meán ar na húdaráis phleanála cinneadh a ghlacadh faoi na hiarratais agus déantar cinneadh faoi 67% de na hiarratais i nGaillimh laistigh de cheithre mhí agus faoi idir 77%–82% de na hiarratais sna contaetha eile atá faoi chaibidil sa tréimhse chéanna. Ní dhearna an cineál gníomhaire a bhí in úsáid ag an iarratasóir chun an t-iarratas pleanála a réiteach mórán difríochta don chinneadh pleanála. Fiú nuair nach raibh gníomhaire in úsáid, d'éirigh chomh maith céanna le hiarratasóirí de ghnáth.

Toisc nach bhfuil aon cheist ar na foirmeacha iarratais a úsáidtear sa phróiseas pleanála faoi chumas nó úsáid na Gaeilge, níl aon eolas ar fáil dúinn maidir le cumas Gaeilge na n-iarratasóirí ná faoin úsáid a bhaineann siad as an nGaeilge. Ina theannta sin, is léir go bhfuil an Béarla in uachtar i ngach gné den chuid seo den chóras pleanála sna limistéir Ghaeltachta – sa leagan dá n-ainm a úsáideann iarratasóirí, sa teanga a úsáidtear chun an fhoirm iarratais a líonadh, sa teanga a úsáidtear ar an bhfógra suímh agus san fhógra nuachtáin, agus sa teanga ina ndéanann na húdaráis phleanála comhfhreagras leis na

hiarratasóirí – fiú leis na hiarratasóirí sin a dhéanann iarratas ar chead pleanála trí mheán na Gaeilge. Is fíor, áfach, go bhfuil úsáid na Gaeilge i measc iarratasóirí níos treise i gcontaetha na Gaillimhe agus na Mí ná mar atá sna contaetha eile atá faoi scrúdú anseo. Déanfar anailís níos mine ar chúlra na n-iarratasóirí a fuair cead pleanála do thithe aonair i gCaibidil 10.

CAIBIDIL 10

NA TITHE AONAIR

10.1 RÉAMHRÁ

Sa Chaibidil seo déanfar anailís ar na hiarratais ar chead pleanála do thithe aonair leo féin. Is 2686 iarratas atá i gceist ar fad, 61% d’iomlán na n-iarratas a bhí á scrúdú sa togra taighde seo. Féachfar ar líon na n-iarratas in aghaidh na bliana agus ar an gcinneadh pleanála a rinneadh faoi na hiarratais de réir na bliana. Déileálann croí na caibidle seo le cúlra na n-iarratasóirí, a seoladh agus an áit arb as dóibh ó thús, nuair is féidir é sin a ríomh. Déanfar iarracht a mheas cé mhéad de na tithe aonair atá á dtógáil ag daoine áitiúla vs daoine nach de bhunadh na háite iad. Féachfar freisin ar chúlra na ndaoine ar diúltaíodh a gcuid iarratas ar chead pleanála agus ar na cúiseanna a bhain leis sin. I gcás contaetha áirithe, bhí eolas ar fáil maidir leis an úsáid a bhí an t-iarratasóir ag dul a bhaint as an teach nua, .i. a úsáid féin, nó mar theach saoire/teach ar cíos, nó mar theach le díol; pléifear an cheist seo chomh maith. Cuirfear síos, leis, ar na coinníollacha pleanála a cuireadh le ceadanna pleanála do thithe aonair agus don chlásal tuartha a bhí an-choitianta i gcás contaetha áirithe.

10.2 LÍON NA NIARRATAS AR THITHE AONAIR DE RÉIR BLIANA

Léirítear i dTábla 10.1 líon iomlán na n-iarratas ar thithe aonair de réir bliana sna limistéir atá faoi chaibidil anseo. Níl san áireamh do 2005 ach na figiúirí don tréimhse Eanáir – Samhain i gcás chontaetha Dhún na nGall, na Gaillimhe agus Chiarraí.

Líon na n-iarratas ar thithe aonair	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Iomlán 2000-2005	Meán 2000-2004
Dún na nGall	171	156	165	237	263	168	1160	198
Gaillimh	158	137	84	111	138	77	705	125
Ciarraí	116	90	86	66	85	44	487	89
Port Láirge	58	39	37	46	46	41	267	45
An Mhí	4	13	10	12	16	12	67	11
Iomlán	507	435	382	472	548	342	2686	468

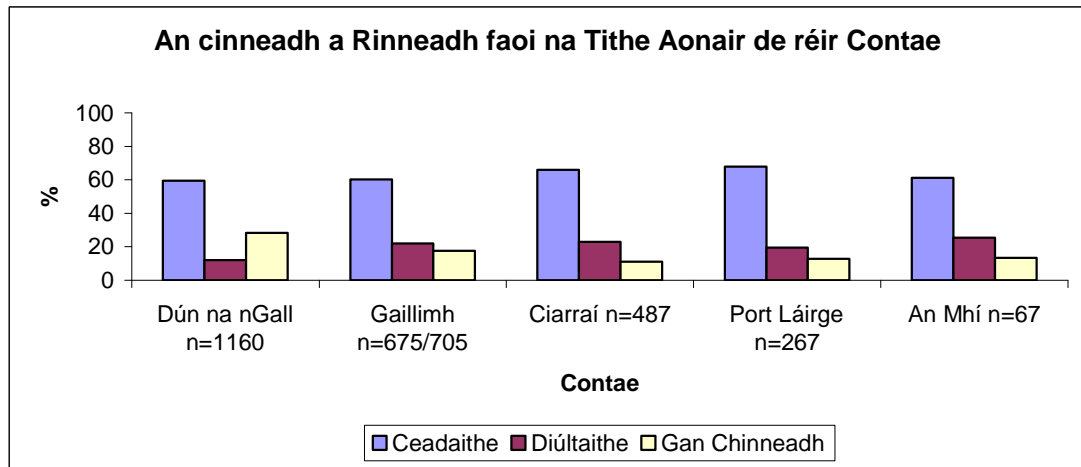
TÁBLA 10.1: NA HIARRATAIS DE RÉIR NA BLIANA AGUS DE RÉIR CONTAE DO NA TOGHRANNA ATÁ FAOI CHAIBIDIL

I nDún na nGall tá líon na n-iarratas ag ardú gach bliain ó 2001 ar aghaidh. I nGaillimh tá líon na n-iarratas ag ardú ó 2002 ach bhí titim mhór ann idir 2001 agus 2002. Is ag ísliú a bhí líon na n-iarratas i gCiarraí gach bliain seachas ardú idir 2003 agus 2004. Bhí líon na n-iarratas in aghaidh na bliana i bPort Láirge ag ísliú roinnt sa chéad chuid den tréimhse seo ach d'ardaigh sé roinnt bheag arís idir 2002 agus 2003 agus tá sé seasta go maith ó shin. Bhí an líon iarratas ar thithe aonair i gCo. na Mí an-íseal in 2000, ach ó shin tá ardaithe agus ísliithe beaga i gceist, ach ar an iomlán tá sé seasta go maith.

10.3 AN CINNEADH PLEANÁLA FAOI NA TITHE AONAIR

Tá an patrún a nochtar nuair a fhéachtar ar an gcinneadh pleanála faoi na tithe aonair an-chosúil leis an bpatrún a bhí ann don chinneadh ar na hiarratais ar fad le chéile (féach siar go Léaráid 9.8). Ceadáíodh formhór na n-iarratas i gcás na n-iarratas ar fad le chéile (Léaráid 9.8) agus i gcás na n-iarratas ar na tithe aonair (Léaráid 10.1 thíos). I gcás na dtithe aonair, ceadáíodh idir 59% agus 68% de na hiarratais de réir an chontae a bhí i gceist, diúltaíodh idir 12%–25% agus níor glacadh cinneadh faoi idir 11%–28%.³⁷

³⁷ Cuimsíonn na hiarratais nár glacadh cinneadh ina leith iarratais a bhí neamhiomlán dar leis an údarás pleanála agus nár próiseáladh go hiomlán ar an gcúis sin iad: cásanna inar tharraing an t-iarratasóir siar an t-iarratas ar chúis éigin; iarratais nach raibh próiseáilte go hiomlán nuair a bhí an taighde á dhéanamh. Ní raibh na taighdeoirí ábalta idirdhealú a dhéanamh i gcónaí idir iarratais nach ndearnadh cinneadh ina leith de bharr gur theastaigh ón iarratasóir diúltú a sheachaint (tríd an iarratas a tharraingt siar nó trí bhreis ama a lorg sula ndéanfaí cinneadh) agus iarratais eile nach ndearnadh cinneadh ina leith de bharr nach raibh an t-iarratas próiseáilte go hiomlán nó go raibh an t-iarratas neamhiomlán agus go raibh an t-údarás pleanála ag fanacht le breis eolais. Ní thugann na fíricí maidir le líon na n-iarratas a fuair cead pleanála agus ar diúltaíodh cead pleanála dóibh an pictiúr iomlán, áfach, maidir leis an gcéatadán iomlán de na hiarratais phleanála a n-éiríonn leo, de bharr go dtarraingíonn roinnt iarrthóirí siar a n-iarratas in amanna má bhíonn siad den tuairim go ndiúltofar dó. Ar an gcúis seo, táthar ag léiriú an líon iarratas ar éirigh leo agus nár éirigh leo mar chéatadán den líon iomlán iarratas anseo (seachas mar chéatadán den líon iomlán iarratas a raibh cinneadh glactha fúthu), de bharr go meastar go bhfuil léiriú níos beaichte anseo den chéatadán iomlán iarratas a mbíonn rath orthu sa phróiseas pleanála. Is gá a chur san áireamh anseo, áfach, nach bhfuil na figiúirí do 2005 iomlán.

LÉARÁID 10.1 : AN CINNEADH FAOI NA TITHE AONAIR DE RÉIR CONTAE

10.3.1 AN CINNEADH PLEANÁLA FAOI NA TITHE AONAIR DE RÉIR BLIANA

Taispeánann na trí thábla seo a leanas, 10.2A, 10.2B agus 10.2C an cinneadh a rinneadh faoi na hiarratais phleanála ar thithe aonair i ngach contae de réir bliana. Ar dtús i dTábla 10.2A, tugtar líon agus céatadán na n-iarratas a ceadáíodh i ngach contae de réir bliana. Feictear sa tábla seo go bhfuil an patrún ó bhliain go bliain difriúil ó chontae go contae. Mar shampla, i nDún na nGall bhí sé i bhfad níos deacra cead pleanála a fháil do thithe aonair ó 2002 ar aghaidh ná mar a bhí in 2000 agus 2001. Ceadáíodh 57% de na tithe in 2002, 50% in 2003 agus 59% in 2004 i gcomparáid le 84% in 2000 agus 76% in 2001.³⁸ I nGaillimh is é a mhalairt a bhí fíor, bhí sé níos fusa cead pleanála a fháil do thithe aonair sa dara cuid den tréimhse atá á scrúdú, .i. ó 2003 ar aghaidh. Ceadáíodh 78% de na hiarratais in 2003 agus 75% acu in 2004. Níor ceadáíodh ach 43% in 2000, 57% in 2001 agus 49% in 2002. Maidir le Ciarraí tá na céatadáin seasta go maith ó bhliain go bliain.³⁹ I bPort Láirge bhí céatadán na n-iarratas a ceadáíodh ó bhliain go bliain seasta go maith go dtí 2003, ach bhí titim mhór sa chéatadán iarratas a ceadáíodh idir 2003 agus 2004 (ó 76% go 54%).

³⁸ Ní fiú 2005 a chur san áireamh anseo toisc go raibh go leor iarratas a bhain leis an mbliain sin nach raibh cinneadh tógtha fúthu fós nuair a cuireadh na figiúirí seo ar fáil. Ciallaíonn sé sin nach bhfuil na figiúirí do líon/chéatadán na n-iarratas a ceadáíodh nó a diúltaíodh críochnaitheach.

³⁹ Arís, níl 2005 áirithe sa chomparáid de bharr na cúise céanna a luadh i bhfonóta 23 maidir le Dún na nGall.

Líon na dtithe a ceadaíodh	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Iomlán 2000–2005	Meánlíon na n-iarratas a ceadaíodh in aghaidh na bliana idir 2000–2004
Dún na nGall n=1158/1160	143 (84%)	119 (76%)	93 (57%)	118 (50%)	156 (59%)	61 (36%)	690 (60%)	126
Gaillimh n=675/705	67 (43%)	72 (57%)	39 (49%)	84 (78%)	101 (75%)	44 (62%)	407 (60%)	72
Ciarraí n=487	80 (69%)	61 (68%)	62 (72%)	43 (65%)	52 (61%)	23 (52%)	321 (66%)	60
Port Láirge n=267	46 (79%)	31 (80%)	30 (81%)	35 (76%)	25 (54%)	14 (34%)	181 (68%)	33
An Mhí n=67	2 (50%)	8 (61%)	8 (80%)	7 (58%)	7 (44%)	9 (75%)	41 (61%)	7

TÁBLA 10.2A: LÍON NA DTITHE A CEADAÍODH DE RÉIR CONTAE AGUS BLIANA

I dTáblaí 10.2B agus 10.2C tugtar céatadán na n-iarratas a diúltaíodh agus nach ndearnadh cinneadh ina leith, faoi seach. Is é an ghné is suntasaí a léirítear sa dá thábla seo ná go bhfuil céatadán na n-iarratas nach ndearnadh cinneadh ina leith cuid mhaith níos airde (i raon idir 28%–40% sa tréimhse 2002–2004) i nDún na nGall ná mar atá sé sna contaetha eile sa tréimhse chéanna. Tá sé suntasach, freisin, cé nach mbíonn sé amhlaidh i gcónaí, gur minic a bhíonn líon na n-iarratas nach ndéantar cinneadh ina leith chomh hard céanna nó níos airde ná líon na n-iarratas a ndiúltaítear dóibh.

Líon na dtithe a diúltaíodh	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Iomlán 2000–2005	Meánlíon na n-iarratas a ceadaíodh in aghaidh na bliana idir 2000–2004
Dún na nGall n=1158/1160	15 (9%)	23 (15%)	22 (13%)	23 (10%)	34 (13%)	24 (14%)	141 (12%)	23
Gaillimh n=675/705	61 (39%)	30 (23%)	24 (30%)	10 (9%)	15 (11%)	9 (13%)	149 (22%)	28
Ciarraí n=487	34 (29%)	23 (26%)	15 (17%)	12 (18%)	19 (22%)	9 (21%)	112 (23%)	21
Port Láirge n=267	7 (12%)	8 (20%)	6 (16%)	7 (15%)	13 (28%)	11 (27%)	52 (20%)	8
An Mhí n=67	1 (25%)	4 (31%)	2 (20%)	2 (17%)	7 (44%)	1 (8%)	17 (26%)	3

TÁBLA 10.2B: LÍON NA DTITHE A DIULTAÍODH DE RÉIR CONTAE AGUS BLIANA

Líon na dtithe nach ndearnadh cinneadh fúthu	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Iomlán 2000–2005	Meán 2000–2004
Dún na nGall n=1158/1160	13 (7%)	14 (9%)	50 (30%)	96 (40%)	73 (28%)	83 (50%)	329 (28%)	49
Gaillimh n=675/705	27 (17%)	25 (20%)	17 (21%)	14 (13%)	18 (13%)	18 (25%)	119 (18%)	20
Ciarraí n=487	2 (2%)	6 (6%)	9 (11%)	11 (17%)	14 (17%)	12 (27%)	54 (11%)	8
Port Láirge n=267	5 (9%)	0	1 (3%)	4 (9%)	8 (18%)	16 (39%)	34 (12%)	4
An Mhí n=67	1 (25%)	1 (8%)	0	3 (25%)	2 (12%)	2 (17%)	9 (13%)	1

TÁBLA 10.2C: LÍON NA DTITHE NACH NDEARNADH CINNEADH FÚTHU DE RÉIR CONTAE AGUS BLIANA

10.4 DÁILEADH LIMISTÉARACH NA DTITHE AONAIR A CEADAÍODH IDIR 2000–2005

Sa rannóg seo faightear léargas ar na patrúin cheadaithe ó thoghroinn go toghroinn de réir contae. Tosaítear le Dún na nGall.

10.4.1 DÚN NA NGALL

Ar an iomlán tugadh cead pleanála chun 690 teach aonair a thógáil sa limistéar atá faoi chaibidil sa staidéar seo i nDún na nGall, .i. teach amháin in aghaidh gach 8.5 duine sa daonra (daonra 5906 mar a léirítear i dTábla 10.3A thíos). Bhí sé ábhairín níos fusa cead pleanála a fháil i Machaire Chlochair ná mar a bhí sé sna toghranna eile i nDún na nGall, ach tá an céatadán cheadaithe i ngach toghroinn an-ghar dá chéile. Ceadaíodh 62% de na hiarratais i Machaire Chlochair, 60% i mBaile na Finne, 58% i nDún Lúiche agus 57% in Anagaire. De na toghranna atá faoi chaibidil sa staidéar pleanála seo, is i Machaire Chlochair agus in Anagaire is mó a ceadaíodh tithe aonair nua a thógáil idir 2000–2005, .i. 302 teach agus 268 teach, faoi seach.

Toghroinn	Líon títhe aonair a ceadaíodh idir 2000–2005	Líon títhe a diúltaíodh	Gan chinneadh	Daonra 2002
Machaire Chlochair (n=486)	302 (62%)	51 (11%)	133 (27%)	2666
Baile na Finne (n=35)	21 (60%)	7 (20%)	7 (20%)	312
Dún Lúiche (n=170)	99 (58%)	25 (15%)	46 (27%)	694
Anagaire (n=469)	268 (57%)	58 (12%)	143 (30%)	2234
Iomlán (n=1160)	690 (59%)	141 (12%)	329 (29%)	5906

TÁBLA 10.3A: AN CINNEADH DE RÉIR TOGHROINNE I NDÚN NA NGALL

10.4.2 GAILLIMH

I nGaillimh ceadaíodh 407 teach a thógáil sa limistéar faoi chaibidil, .i. teach amháin in aghaidh gach 15 dhuine sa daonra (daonra 6090 mar a léirítear i dTábla 10.3B thíos). Ceadaíodh an céatadán is airde iarratas ar thithe aonair i dtoghroinn an Spidéil, 67% de na hiarratais a rinneadh ansin, ach ba é seo an ceantar ba lú iarratas sa tréimhse atá i gceist agus ciallaíonn sé sin gurb é seo freisin an ceantar inar ceadaíodh an líon is lú títhe aonair (64 teach). Ceadaíodh an líon is mó títhe i dtoghroinn an Chroimpáin (152 teach/64%). Ceadaíodh 65% de na hiarratais ar thithe aonair a rinneadh i dtoghroinn Shailearna (106 teach a bhí i gceist) agus ba í toghroinn na bhForbacha an toghroinn inar ceadaíodh an céatadán is lú iarratas (47%), .i. an toghroinn ba dheacra as na toghranna sin le cead pleanála a fháil ann idir 2000 agus 2005. Is 85 teach a ceadaíodh sna Forbacha idir 2000 agus 2005.

Toghroinn	Líon títhe aonair a ceadaíodh idir 2000–2005	Líon títhe diúltaíthe	Líon títhe gan chinneadh	Daonra 2002
Na Forbacha (n=180)	85 (47%)	54 (30%)	41 (23%)	1272
An Spidéal (n=95/98)	64 (67%)	15 (16%)	16 (17%)	1253
Sailearna (n=162/176)	106 (65%)	42 (26%)	14 (9%)	1299
An Crompán (n=238/251)	152 (64%)	38 (16%)	48 (20%)	2266
Iomlán (n=675/705)	407 (60%)	149 (22%)	119 (18%)	6090

TÁBLA 10.3B: AN CINNEADH DE RÉIR TOGHROINNE I NGAILLIMH

10.4.3 CIARRAÍ

Tugadh cead pleanála chun 321 teach nua a thógáil sa limistéar atá faoi scrúdú i gCiarraí. Sin teach amháin in aghaidh gach seachtar sa phobal (daonra 2339 mar a léirítear i dTábla 10.3C thíos). Ceadáíodh an céatadán is airde iarratas ar thithe aonair i dtoghroinn Mhárthain, 77% acu (44 teach) ach ceadáíodh an líon is mó tithe i gCill Maoilchédair (75 teach). Is é Ceann Trá an dara toghroinn is mó ar ceadáíodh tithe aonair ann sa tréimhse seo, áit ar ceadáíodh 67 teach. Ina dhiaidh sin, ba iad Dún Urlann agus Cill Chuáin an dá thoghroinn is mó inar ceadáíodh tithe áit a raibh 54 teach agus 51 teach faoi seach i gceist. Is é Dún Chaoin an toghroinn is lú ar ceadáíodh tithe ann, 30 teach nó 55% de na hiarratais.

Toghroinn	Líon tithe aonair a ceadáíodh idir 2000–2005	Líon tithe diúltaithe	Gan chinneadh	Daonra 2002
Ceann Trá (n=105)	67 (64%)	28 (27%)	10 (9%)	460
Márthain (n=57)	44 (77%)	7 (12%)	6 (11%)	243
Dún Urlann (n=77)	54 (70%)	15 (20%)	8 (10%)	422
Dún Chaoin (n=55)	30 (55%)	18 (33%)	7 (12%)	212
Cill Chuáin (n=82)	51 (62%)	21 (26%)	10 (12%)	453
Cill Maoilchédair (n=111)	75 (67%)	23 (21%)	13 (12%)	549
Iomlán (n=487)	321 (66%)	112 (23%)	54 (11%)	2339

TÁBLA 10.3C: AN CINNEADH DE RÉIR TOGHROINNE I GCIARRAÍ

10.4.4 PORT LÁIRGE

Ceadáíodh teach aonair nua a thógáil in aghaidh gach ochtair i bpobal Gaeltachta Phort Láirge, sa tréimhse atá faoi chaibidil sa staidéar seo (daonra 1454 mar a léirítear i dTábla 10.3D thíos). Ba i dtoghroinn na Rinne is mó a rinneadh iarratas ar chead pleanála do thithe nua aonair sa tréimhse atá i gceist. Idir Eanáir 2000 agus Mí na Nollag 2005, bhí 184 iarratas ar chead pleanála do thithe aonair nua sa Rinn, 55 iarratas i mBaile Mhac Airt agus 28 iarratas in Aird Mhór. Ceadáíodh 65% acu i gcás na Rinne (119 iarratas), 82% acu (45 iarratas) i gcás Bhaile Mhac Airt, agus 61% (17 n-iarratas) in Aird Mhór.

Toghroinn	Líon tithe aonair a ceadáíodh idir 2000–2005	Líon tithe diúltaithe	Gan chinneadh	Daonra 2002
An Rinn (n=184)	119 (65%)	38 (21%)	27 (14%)	1065
Baile Mhac Airt (n=55)	45 (82%)	6 (11%)	4 (7%)	321
Aird Mhór (n=28)	17 (61%)	8 (29%)	3 (10%)	68
Iomlán (n=267)	181 (68%)	52 (19%)	34 (13%)	1454

TÁBLA 10.3D: AN CINNEADH DE RÉIR TOGHROINNE I BPORT LAIRGE

10.4.5 AN MHÍ

Is 41 teach aonair nua a ceadáíodh i Ráth Chairn sa tréimhse atá faoi chaibidil anseo, teach amháin in aghaidh gach 16 dhuine sa daonra (daonra 673 duine mar a léirítear i dTábla 10.3E thíos). Ba i gCill Bhríde is mó a bhí na hiarratais ar chead pleanála do thithe aonair ach bhí sé i bhfad níos fusa cead pleanála a fháil sa Ráth Mór ná mar a bhí sé in aon toghroinn eile. Ceadáíodh 81% de na tithe aonair sa Ráth Mór, 49% i gCill Bhríde agus 40% i mBaile Átha Buí.

Toghroinn	Líon tithe aonair a ceadáíodh idir 2000–2005	Líon tithe diúltaithe	Gan chinneadh	Daonra 2002
Ráth Mór (n=27)	22 (81%)	4 (15%)	1 (4%)	395
Cill Bhríde (n=35)	17 (49%)	11 (31%)	7 (20%)	219
Baile Átha Buí (n=5)	2 (40%)	2 (40%)	1 (20%)	59
Iomlán (n=67)	41 (61%)	17 (26%)	9 (13%)	673

TÁBLA 10.3E: AN CINNEADH DE RÉIR TOGHROINNE I GCO. NA MÍ

10.5 CÚLRA NA NIARRATASÓIRÍ

Ní chuirtear ceist dhíreach faoi cheangal an iarratasóra leis an áit lena mbaineann an cead pleanála ar an bpríomhfoirm iarratais atá in úsáid ag na húdaráis phleanála atá faoi chaibidil. Dá bhrí sin, caithfear leas a bhaint as táscairí eile chun léargas a fháil ar chúlra na n-iarratasóirí. Tugann seoladh na n-iarratasóirí léargas áirithe ar a gcúlra, ach caithfear a áireamh, áfach, mar a mhínítear thíos, nach gá go léireodh seoladh an iarratasóra a chúlra i gcónaí. I gcás Dhún na nGall, faightear eolas faoi chúlra cuid de na hiarratasóirí

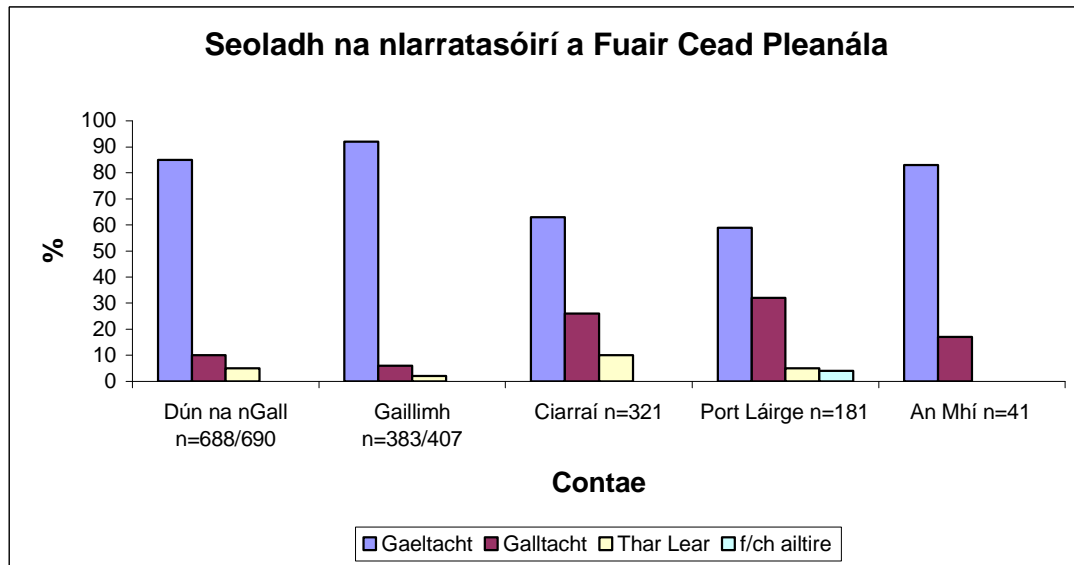
ó cheist ar an bhfoirm do thithíocht tuaithe⁴⁰ a fhiafraíonn den iarratasóir an ón bpobal áitiúil é ó dhúchas. Go minic, cuireann iarratasóirí litreacha tacaíochta isteach lena n-iarratas agus chuir cuid de na litreacha sin eolas ar fáil do na taighdeoirí faoina gcúlra. Chomh maith leis sin, cé nach gcuirtear ceist dhíreach faoi, tugann cuid de na hiarratasóirí le fios ar an bhfoirm iarratais go bhfuil siad áitiúil nó go bhfuil siad ag fáil na talún óna muintir. Tugann an t-eolas seo le chéile léargas teoranta dúinn ar chúlra na n-iarratasóirí.

Sa mhír 10.5.2 thíos déantar scagadh ar na hiarratais phleanála ag úsáid na dtáscairí seo nuair is ann dóibh agus déantar iad a rangú i gcúig chatagóir: iarratais ó dhaoine áitiúla; iarratais ó dhaoine ó áit eile in Éirinn nó ó thír isteach; iarratais ó dhaoine a bhí ina gcónaí sa cheantar le fada ach nach ón áit ó dhúchas iad; iarratais ó fhorbróirí agus ó eagraíochtaí gnó agus pobail; agus iarratais nach léir go cinnte ón gcomhad cén cúlra atá ag an iarratasóir. Ar dtús, áfach, féachfar ar sheoladh na n-iarratasóirí a fuair cead pleanála.

10.5.1 SEOLADH NA NIARRATASÓIRÍ A FUAIR CEAD PLEANÁLA

Bhí seoladh sa Ghaeltacht ag tromlach na n-iarratasóirí a fuair cead pleanála do thithe aonair i ngach contae, ach bhí an tromlach seo i bhfad níos suntasaí i nDún na nGall, i nGaillimh agus i gCo. na Mí ná mar a bhí sé i gCiarraí agus i bPort Láirge. Bhí seoladh Gaeltachta ag 92% de na hiarratasóirí a fuair cead pleanála i nGaillimh, ag 85% i nDún na nGall agus ag 83% i gCo. na Mí. Bhí seoladh Gaeltachta ag 63% agus 59% de na hiarratasóirí a fuair cead pleanála i gCiarraí agus i bPort Láirge, faoi seach.

⁴⁰ Is foirm bhreise í seo a théann leis an bhfoirm iarratais ar chead pleanála d'iarratasóirí Dhún na nGall, na Gaillimhe agus na Mí atá ag iarraidh teach a thógáil faoin tuath. Ní bhíonn ar iarratasóirí Chiarraí ná Phort Láirge foirm bhreise a líonadh don tithíocht tuaithe. I gcás Chiarraí, tá rannóg B ar an bpríomhfhoirm iarratais phleanála le líonadh ag iarratasóirí ar chead pleanála faoin tuath. I gcás Phort Láirge, níl aon foirm ar leith le líonadh ag iarratasóirí atá ag lorg cead pleanála chun teach a thógáil faoin tuath ach moltar dóibh a riachtanas tithíochta a chur in iúl i bhfoirm scríofa (Hynes 2006: agallamh).

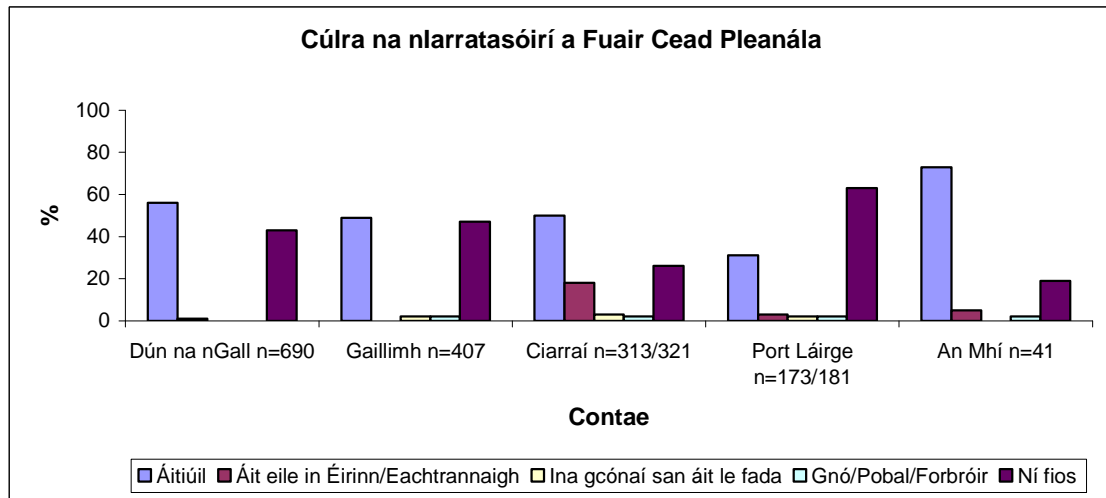
LÉARÁID 10.2: SEOLADH NA NIARRATASÓIRÍ A FUAIR CEAD PLEANÁLA

I gcás Phort Láirge, ní raibh seoladh baile an iarratasóra tugtha i gcás 4% de na hiarratais ar éirigh leo, .i. is seoladh faoi chúram an ailtire a tugadh. Tá sé suntasach gur tháinig 10% de na hiarratais phleanála ar éirigh leo i gCiarraí ó dhaoine a raibh seoladh acu i dtír eile. I gcás Dhún na nGall agus Phort Láirge, bhí seoladh i dtír eile ag 5% de na hiarratasóirí seo, agus i gcás na Gaillimhe bhí seoladh a bhain le stát iasachta ag 2% acu.

Ní féidir tátal rómhór a bhaint as na figiúirí seo, áfach, chun breithiúnas a thabhairt ar áitiúlacht na n-iarratasóirí nó ar a gcumas sa Ghaeilge. Is minic a bheadh iarratasóirí áitiúla ag cur fúthu lasmuigh den Ghaeltacht nó thar lear agus iad i mbun iarratais ar chead pleanála chun teach a thógáil ar a bhfód dúchais. Tarlaíonn sé chomh maith go bhféadfadh seoladh Gaeltachta a bheith tugtha ag iarratasóir nach bhfuil ina chónaí sa Ghaeltacht ach ar feadh tréimhse ghearr roimhe sin.

10.5.2 CÚLRA NA NIARRATASÓIRÍ A FUAIR CEAD PLEANÁLA

Taispeánann Léaráid 10.3 thíos an t-eolas a bhí ar fáil sna comhaid faoi chúlra na n-iarratasóirí a fuair cead pleanála. Is léir ón léaráid seo nach raibh aon eolas ar fáil maidir le cúlra na n-iarratasóirí sna comhaid phleanála i gcás céatadán suntasach de na hiarratasóirí i ngach contae.

LÉARÁID 10.3: CÚLRA NA NIARRATASÓIRÍ A FUAIR CEAD PLEANÁLA

Ba i gCo. na Mí is mó a bhí eolas ar fáil sna comhaid phleanála maidir le cúlra na niarratasóirí. As an 41 iarratasóir a fuair cead pleanála chun teach aonair nua a thógáil i nGaeltacht Ráth Chairn idir 2000–2005, bhí 73% acu (30 iarratasóir) áitiúil, b’as áit eile in Éirinn 5% acu (beirt iarratasóirí), forbróir a bhí in iarratasóir amháin (2%) agus níorbh fhios cárbh as an 19% eile (ochtar iarratasóirí).

I nDún na nGall, as an 690 iarratasóir a fuair cead pleanála sna ceithre thoghroinn atá faoi chaibidil againn, ba dhaoine áitiúla iad 56% acu (388 iarratasóir), bhí 1% nach raibh áitiúil (seisear iarratasóirí) agus ní raibh aon eolas cúlra ar fáil maidir leis an 43% eile (296 iarratasóir).

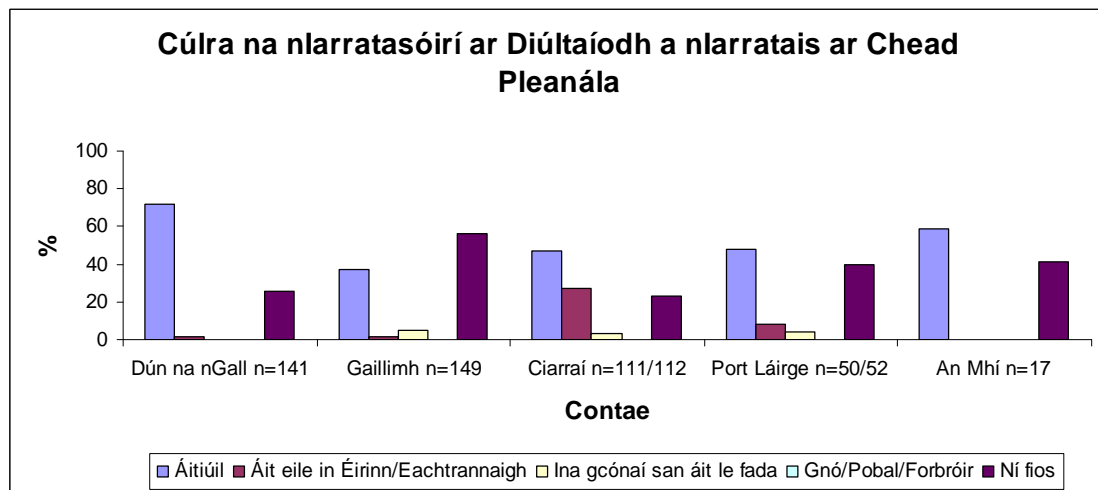
I gCiarraí, bhí 50% de na hiarratasóirí a fuair cead pleanála áitiúil (158 iarratasóir), bhain 22% de na hiarratais (68 iarratas) le daoine a léirigh nárbh ón áit iad (.i. ó áit eile in Éirinn/eachtrannaigh/ina gcónaí san áit le fada ach nárbh ón áit iad), bhain 2% le gnó/pobal/forbróir (cúigear iarratasóirí) agus ní raibh eolas cinnte ar fáil sna comhaid phleanála faoi chúlra an 26% eile (82 iarratasóir).

Maidir le hiarratasóirí na Gaillimhe a fuair cead pleanála (407 acu), bhíothas ábalta a rá go cinnte go raibh 49% áitiúil, bhí 2% acu ina gcónaí san áit le fada ach ní raibh siad

áitiúil, bhain 2% eile de na hiarratais seo le gnó/pobal/forbróir agus ní fhéadfaí a rá go cinnte cár bh as an 47% eile.

I gcás Phort Láirge, as na hiarratasóirí a fuair cead pleanála, bhí 31% áitiúil (53 iarratasóir), b'as áit eile in Éirinn 3% acu (cúigear iarratasóirí), léirigh 2% eile (triúr iarratasóirí) go raibh siad ag maireachtáil san áit le fada ach nár bh ón áit ó dhúchas iad, agus bhain 2% eile de na hiarratais seo le forbróirí/gnó/pobal (trí iarratas). Ní rabhthas ábalta a rá ó na comhaid phleanála cár bh as an 63% eile (109 iarratasóir).

Déanann Léaráid 10.4 anailís den chineál céanna ar chúlra na n-iarratasóirí ar diúltaíodh a n-iarratais ar chead pleanála do thithe aonair.

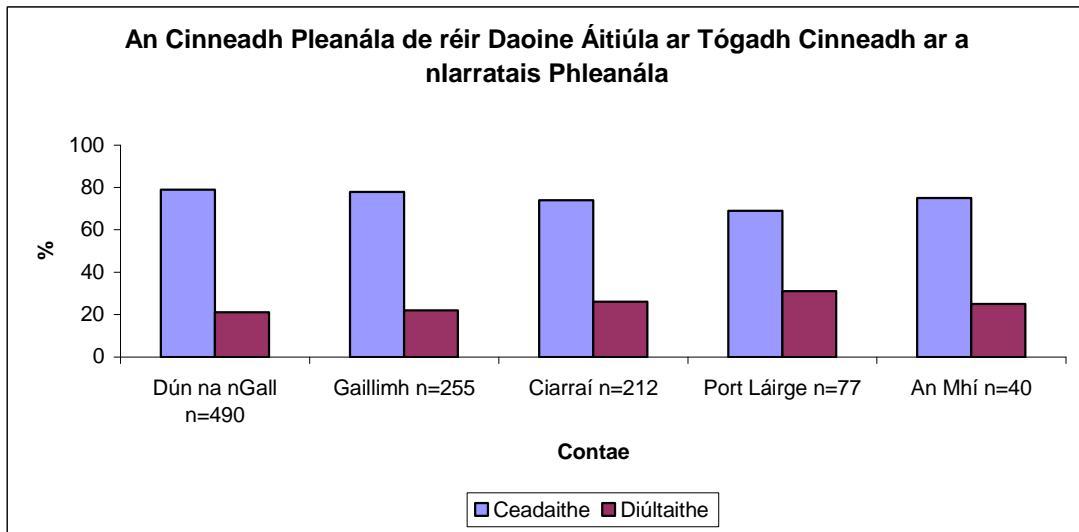

LÉARÁID 10.4: CÚLRA NA NIARRATASÓIRÍ AR DIÚLTAÍODH CEAD PLEANÁLA DÓIBH

10.6 AN CINNEADH PLEANÁLA A FUAIR DREAMANNA LE CÚLRAÍ ÉAGSÚLA

Sa mhír seo déanfar anailís ar an gcinneadh pleanála a glacadh i leith na n-iarratasóirí ar eol dúinn gur ó chúlraí éagsúla iad. Ní chuirfear san áireamh san anailís seo ach na hiarratais a bhí imithe tríd an bpróiseas ar fad agus a raibh cinneadh glactha ina leith.

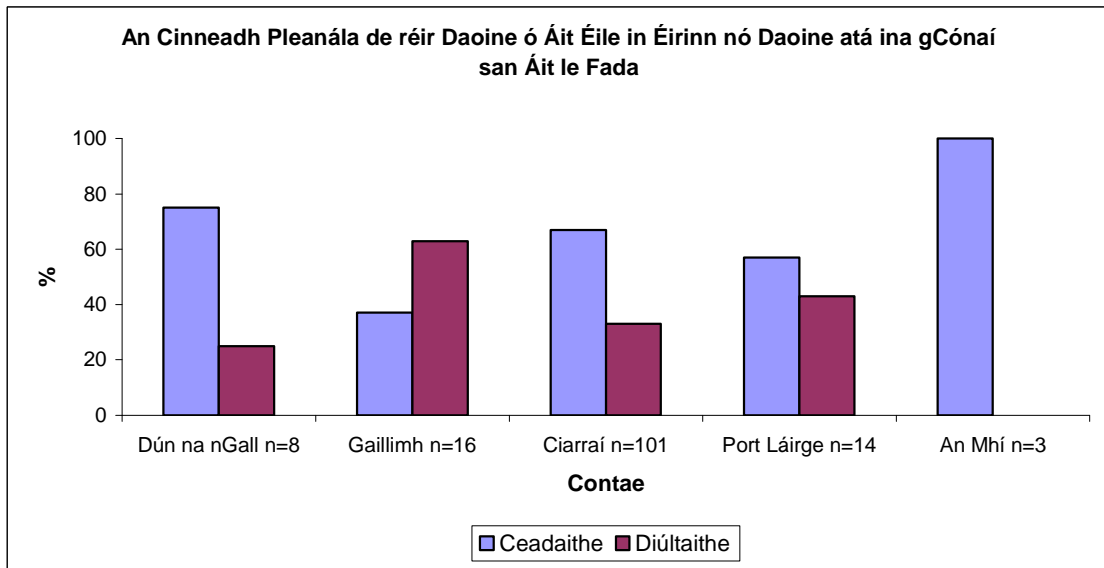
Ar dtús, déanfar scagadh ar an gcinneadh a fuair daoine áitiúla ó chontae go contae. Tá an patrún céanna le feiceáil i ngach contae. Ceadáíodh idir 69%–79% de na hiarratais de réir an chontae a bhí i gceist agus diúltaíodh idir 21–31% de réir an chontae a bhí i gceist.

LÉARÁID 10.5A: AN CINNEADH PLEANÁLA DE RÉIR DAOINE ÁITIÚLA

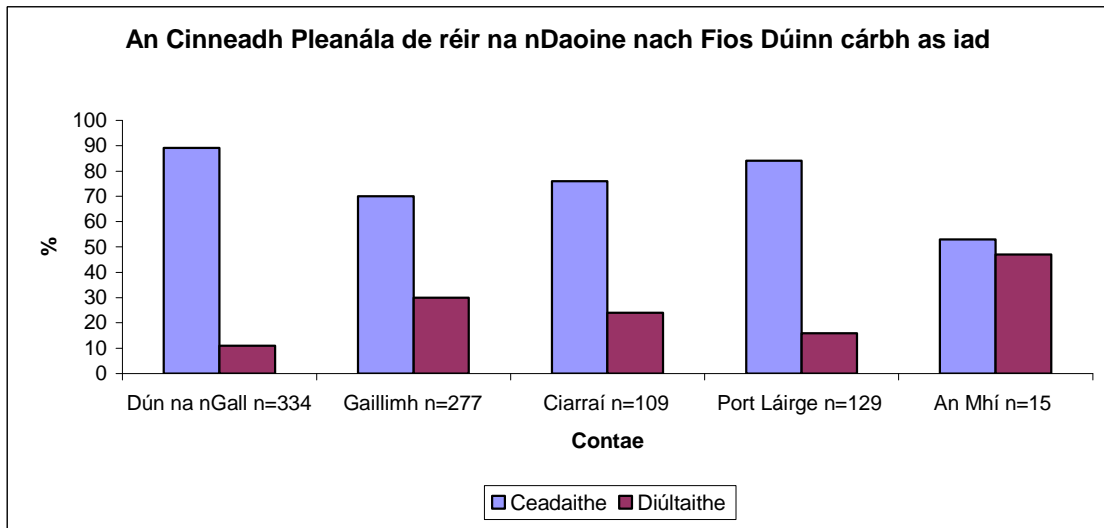
Bhí an ráta ceadaithe is airde ag daoine áitiúla (79%) i nDún na nGall agus bhí an ráta ceadaithe is ísle (69%) agus an ráta diúltaithe is airde dá réir (31%) i bPort Láirge.

Tá líon na n-iarratasóirí ar eol dúinn iad a bheith ó cheantar lasmuigh den Ghaeltacht an-íseal, seachas i gcás Chiarraí. Léirítear i Léaráid 10.5B an céatadán de na hiarratais seo a fuair agus nach bhfuair cead pleanála. Tabharfar faoi deara go bhfuil líon na n-iarratasóirí a bhaineann le Ciarraí sa chatagóir seo níos airde ná mar atá i gcás na gcontaetha eile. Tarlaíonn seo toisc go raibh eolas ar fáil faoi chúlra na n-iarratasóirí i gcéatadán níos airde de na comhaid phleanála i gCiarraí ná mar a bhí sna contaetha eile. Ina theannta sin, bhí éagsúlacht cúlra níos mó ag baint leis na hiarratasóirí a raibh eolas cúlra ar fáil fúthu i gcás Chiarraí, ná mar a bhí i gcás na gcontaetha eile. Léirítear san fhaisnéis seo gur tugadh cead pleanála do 67% de na hiarratasóirí seo i gCiarraí. Léirítear san fhaisnéis freisin gur éirigh le formhór na n-iarratasóirí seo cead pleanála a fháil sna contaetha eile freisin, seachas i gcás na Gaillimhe, áit ar diúltaíodh cead pleanála do 63% acu. Is gá a mheabhrú, áfach, go bhfuil an líon iarratasóirí sa chatagóir seo sna contaetha eile an-íseal, agus gur deacair aon tatal a bhunú ar an bhfaisnéis a bhaineann leo dá réir.

LÉARÁID 10.5B: AN CINNEADH PLEANÁLA DE RÉIR DAOINE Ó ÁIT EILE IN ÉIRINN NÓ DAOINE ATÁ INA gCÓNAÍ SAN ÁIT LE FADA ACH NACH DAOINE ÁITIÚLA IAD

Féachann Léaráid 10.5C ar an gcinneadh a fuair iarratasóirí nárbh fhios dúinn cárbh as iad toisc nach raibh aon eolas faoina gcúlra léirithe sna comhaid phleanála. Ceadaiódh idir 53%–89% de na hiarratais seo de réir an chontae a bhí i gceist. I nDún na nGall a ceadaiódh an céatadán is airde, 89% nó 298 de na hiarratais seo. I gCo. na Mí a ceadaiódh an céatadán is ísle de na hiarratais seo, 53% nó ocht n-iarratas.

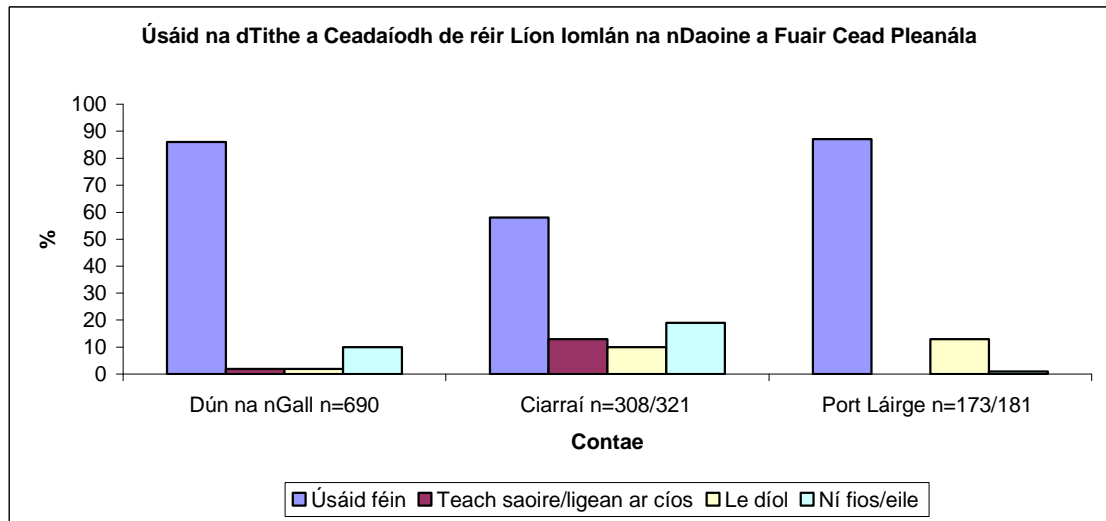
LÉARÁID 10.5C: AN CINNEADH PLEANÁLA DE RÉIR DAOINE NACH FIOS DÚINN CÁRBH AS IAD

Ní féidir aon chomparáid shlán a dhéanamh idir líon na n-iarratasóirí áitiúla a fhaigheann cead pleanála agus líon na n-iarratasóirí as baile isteach a fhaigheann cead pleanála, de bharr nach bhfuil dóthain eolais ar fáil sna comhaid phleanála faoi chúlra na n-iarratasóirí, ach amháin i gcás Chiarraí. I gCiarraí, áit a raibh eolas cúlra ar fáil dúinn i gcás 74% de na hiarratasóirí, is cosúil go n-éiríonn beagnach chomh maith céanna le hiarratasóirí ag a bhfuil cúlra neamh-Ghaeltachta agus a éiríonn le hiarratasóirí ón nGaeltacht a chuireann isteach ar chead pleanála. I gcás na n-iarratasóirí áitiúla sa chontae seo, fuair 74% acu cead pleanála, agus i gcás na n-iarratasóirí eile, fuair 67% acu cead pleanála. Is gá a chur san áireamh, áfach, go bhféadfadh na figiúirí seo agus na figiúirí a bhaineann leis na contaetha eile a bheith an-éagsúil dá mbeadh eolas níos iomláine ar fáil sna comhaid phleanála faoi chúlra na n-iarratasóirí ar fad.

10.7 ÚSÁID NA DTITHE AONAIR A CEADAÍODH

Bhí ceist ar an bhfoirm iarratais phleanála i gcás trí cinn de na contaetha atá faoi chaibidil, .i. Dún na nGall, Ciarraí agus Port Láirge, maidir leis an úsáid a bheadh ag an iarratasóir don teach nua. Níor lorgaíodh an t-eolas seo ó iarratasóirí i gCo. na Mí. I gcás na Gaillimhe, lorgaíodh an t-eolas seo ar an bhfoirm riachtanas tithíochta áitiúla, ach ní raibh an fhoirm seo ar fáil ach i gcás 61% de na comhaid (féach Léaráid 10.9). Léirítear sna léaráidí thíos na freagraí a thug na hiarratasóirí ar an gceist seo i gcás chontaetha Dhún na nGall, Chiarraí agus Phort Láirge de réir na bpríomhroghanna a tugadh: a n-úsáid féin,⁴¹ *le díol, ar cíos nó teach saoire.*

⁴¹ D'fhéadfaí bríonna éagsúla a bhaint as an rogha "úsáid féin". Go hiondúil, is féidir glacadh leis gur mar áit chónaithe bhuan a bhí i gceist ag an iarratasóir, ach i gcásanna eile d'fhéadfadh gur mar theach saoire dó féin a bhí an teach le tógáil aige.

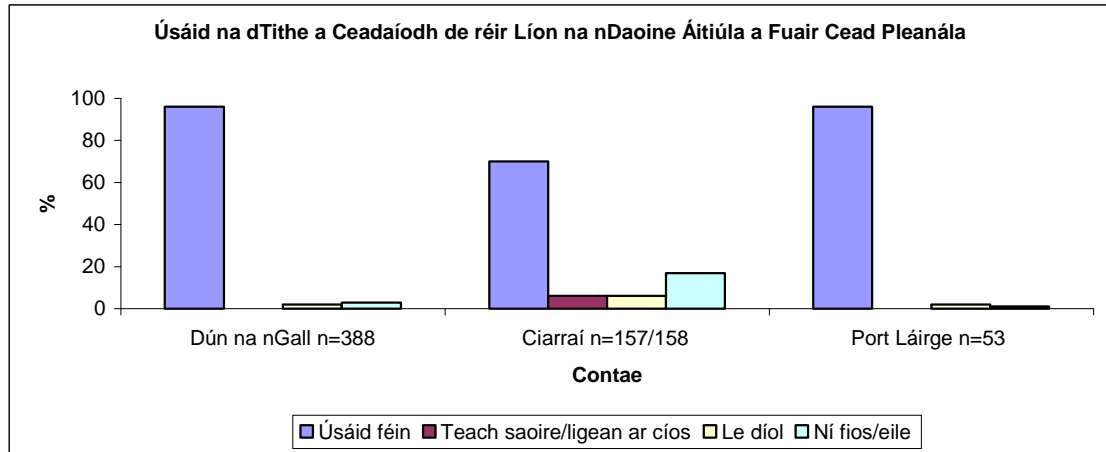
LÉARÁID 10.6A: ÚSÁID NA DTITHE A CEADAÍODH DE RÉIR LÍON IOMLÁN NA NDAOINE A FUAIR CEAD PLEANÁLA

Is léir ón léaráid seo gur le haghaidh úsáid an iarratasóra ab ea na tithe i gcás fhormhór na n-iarratasóirí a fuair cead pleanála sna contaetha ar fad. Níor fhreagair 19% de na hiarratasóirí an cheist seo i gcás Chiarraí agus níor fhreagair 10% de na hiarratasóirí i nDún na nGall é.

Ar mhaithe le breathnú ar úsáid na dtithe a ceadáíodh, de réir chúlra na n-iarratasóirí, breathnófar anois i Léaráidí 10.6B ar an úsáid a dúirt daoine áitiúla a bhainfidís as na tithe nua agus i Léaráid 10.6C ar an úsáid a dúirt daoine nár dhaoine áitiúla iad a bhainfidís as na tithe nua. Arís, caithfear a mheabhrú anseo go raibh an líon daoine a rabhamar ábalta a rá fúthu go cinnte nach raibh siad áitiúil an-íseal agus go bhfuil deacrachtaí leis an gcomparáid seo dá réir.

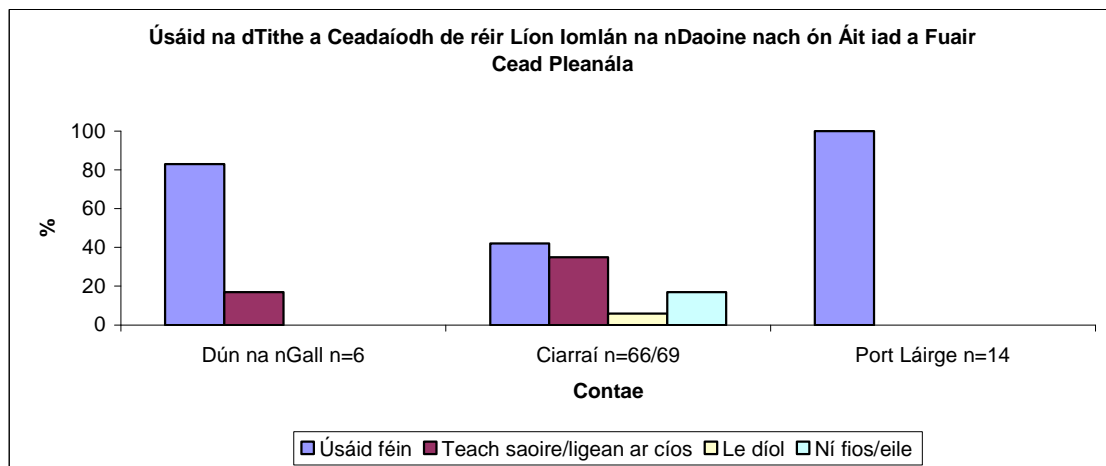
Ar dtús, léirítear an úsáid a bhí ag na tithe a ceadáíodh do dhaoine áitiúla. Feictear thíos i gcás Dhún na nGall go ndúirt 96% den 388 duine áitiúil ar ceadáíodh tithe aonair dóibh (372 iarratasóir ar fad) gur dá n-úsáid féin ab ea na tithe, dúirt 2% eile (seisear iarratasóirí) gur le díol nó le húsáid mar *teach saoire* a bheadh an teach nua agus bhí 3% eile ann nár fhreagair an cheist seo (10 iarratasóirí). I gcás na ndaoine áitiúla i gCiarraí a fuair cead pleanála (157 as an 158 comhad a bhí ar fáil), dúirt 70% acu (110 iarratasóir) gur dá n-úsáid féin ab ea an teach. Dúirt 6% (10 iarratasóirí) gur le díol a bheadh an teach nua agus dúirt an 6% eile (11 iarratasóir) gur *teach saoire/teach le ligean ar cíós* a

bheadh ann. I bPort Láirge, as an 53 iarratasóir áitiúil a fuair cead pleanála dúirt 96% acu (51 iarratasóir) gur dá n-úsáid féin a bheadh na tithe agus dúirt 2% (iarratasóir amháin) gur le díol a bheadh an teach nua.

LÉARÁID 10.6B: ÚSÁID NA dTITHE A CEADAÍODH DE RÉIR LÍON NA NDAOINE ÁITIÚLA A FUAIR CEAD PLEANÁLA

Maidir le húsáid na dtithe a ceadáíodh do dhaoine a léirigh nár dhaoine áitiúla iad, feictear thíos i Léaráid 10.6C, go raibh an céatadán tithe a bhí le húsáid mar *thithe saoire/tithe ar cíos* níos airde i gcás na ndaoine seo ná mar a bhí i gcás na ndaoine áitiúla i nDún na nGall agus i gCiarraí (féach Léaráid 10.6B).

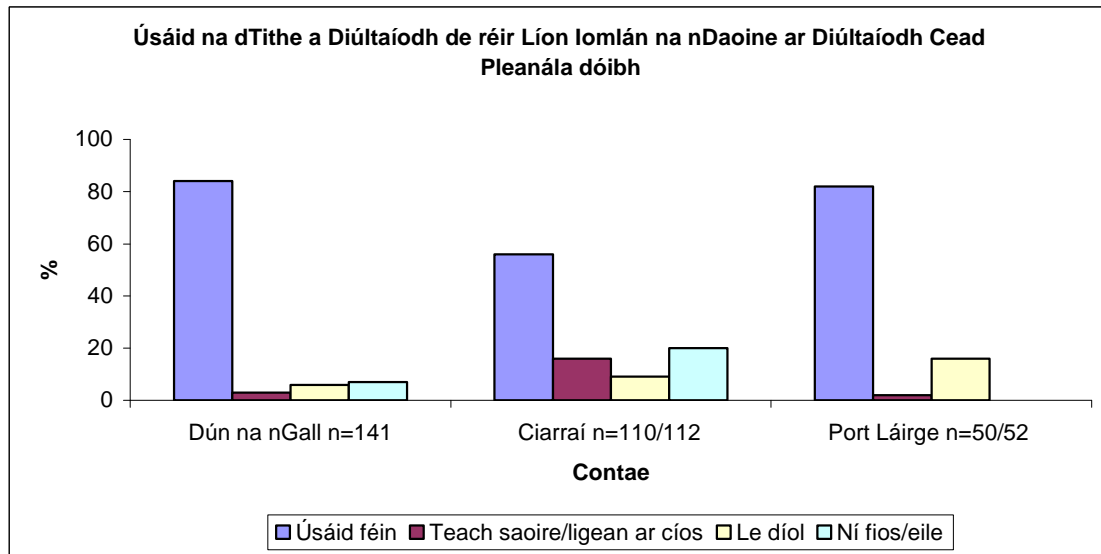
LÉARÁID 10.6C: ÚSÁID NA dTITHE A CEADAÍODH DE RÉIR LÍON NA NDAOINE NACH ÓN ÁIT IAD A FUAIR CEAD PLEANÁLA

I nDún na Gall níltear ag caint ach ar sheisear iarratasóirí ar fad a bhfuil fhios againn fúthu go cinnte nach ón nGaeltacht iad agus a fuair cead pleanála. Dúirt 83% acu seo gur dá n-úsáid féin a bheadh na tithe nua agus dúirt 17% (iarratasóir amháin) gur *teach saoire* a bheadh ann. I gCiarraí (bhí 66 as an 69 comhad a bhain le daoine nár dhaoine áitiúla iad go cinnte ar fáil do na taighdeoirí), dúirt 42% acu (28 iarratasóir) gur dá n-úsáid féin a bheadh na tithe, dúirt 6% (ceathrar iarratasóirí) gur *le díol* a bheadh na tithe agus dúirt 35% (23 iarratasóir) gur mar *theach saoire/dara teach* ab ea na tithe. Níor fhreagair an 17% eile (11 iarratasóir) an cheist seo. Maidir leis an 14 iarratasóir i bPort Láirge ar ceadáíodh tithe dóibh agus a raibh fhios fúthu go cinnte nárbh ón nGaeltacht iad, dúirt siad ar fad (100%) gur dá n-úsáid féin ab ea na tithe nua.

10.8 ÚSÁID NA DTITHE AONAIR A DIÚLTAÍODH

Sa rannóg seo féachtar ar an úsáid a bhí le baint ag iarratasóirí ar diúltaíodh cead pleanála dóibh as na tithe nua. Ar dtús i Léaráid 10.7A, taispeánfar an úsáid de réir líon iomlán na n-iarratasóirí a fuair diúltú le chéile. Ansin i Léaráid 10.7B, léireofear an úsáid a bhí le baint ag daoine áitiúla a fuair diúltú as na tithe nua agus, ar deireadh, i Léaráid 10.7C, soiléireofar cén úsáid a dúirt na daoine nárbh ón nGaeltacht iad, agus ar diúltaíodh cead pleanála dóibh, a bheadh acu leis na tithe nua.

Agus iomlán na n-iarratas ar thithe aonair a diúltaíodh i nDún na nGall (141 iarratas) á mbreithniú, is tithe le haghaidh úsáid an iarratasóra féin a bhí i gceist le 84% acu (119 iarratasóir). Is *le díol* a bhí 6% (ocht n-iarratas) agus is *tithe saoire/tithe le ligean ar cíos* a bhí i gceist le 3% (ceathrar iarratasóirí).

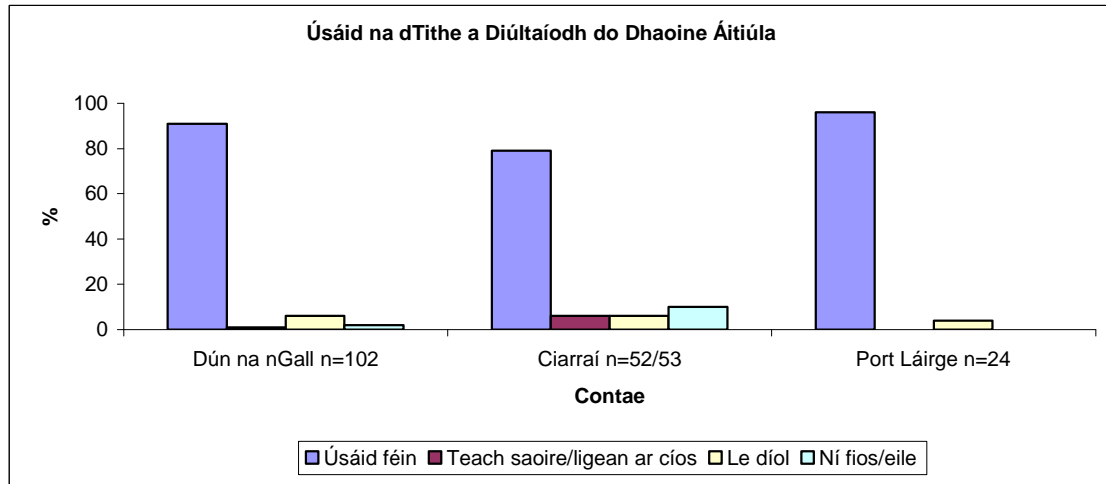
LÉARÁID 10.7A: ÚSÁID NA DTITHE A DIÚLTAÍODH DE RÉIR LÍON IOMLÁN NA NDAOINE AR DIÚLTAÍODH CEAD PLEANÁLA DÓIBH

I gcás Chiarraí, (is 110 comhad as an 112 iarratas a diúltaíodh a bhí ar fáil), ba d'úsáid an iarratasóra féin ab ea 56% de na hiarratais (61 teach), bhí 16% (17 n-iarratasóir) ag iarraidh an *dara teach/teach saoire* a thógáil agus bhí 9% eile ag iarraidh na tithe lena ndíol. Ní fios cén úsáid a bhí le bheith ag an 20% eile toisc nár fhreagair siad an cheist seo (22 iarratasóir). I bPort Láirge as na hiarratais a diúltaíodh bhí 82% (41 iarratasóir) tar éis a rá gur dá n-úsáid féin ab ea na tithe, dúirt 16% (ochtar iarratasóirí) gur *le díol* a bheadh na tithe agus is 2% (iarratasóir amháin) a dúirt gur *le díol* a bheadh an teach.

Anois ag féachaint ar na daoine áitiúla leo féin, feictear thíos i Léaráid 10.7B, gur dá n-úsáid féin ab ea formhór na dtithe. I nDún na nGall is dá n-úsáid féin a bhí na tithe uathu i gcás 91% (93 iarratasóir), is *le díol* a bhí 6% (sé theach) agus is mar *theach saoire* a theastaigh an teach ó 1% (iarratasóir amháin). Ní fios cén úsáid a bhí le bheith ag an dá theach eile (2%) toisc nár fhreagair na hiarratasóirí sin an cheist.

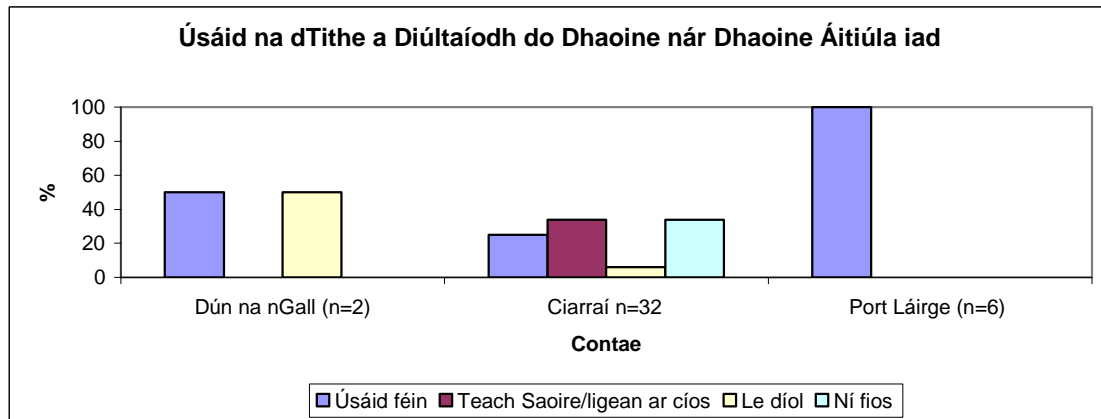
I gCiarraí, dúirt 79% de na daoine áitiúla ar diúltaíodh cead pleanála dóibh (41 iarratasóir) gur dá n-úsáid féin ab ea na tithe, is 6% a dúirt go mbeadh na tithe *le díol* (trí theach) agus dúirt 6% eile (triúr iarratasóirí) go mbeadh na tithe le *húsáid mar dhara teach/teach saoire*. Bhí 10% eile (cúig iarratasóirí) nár fhreagair an cheist sin.

I bPort Láirge, as an 24 iarratasóir a diúltaíodh a rabhamar ábalta a rá fúthu go cinnte go raibh siad áitiúil, dúirt 96% (23 iarratasóir) gur dá n-úsáid féin ab ea na tithe agus is le díol a bhí an teach eile (4%).

LÉARÁID 10.7B: ÚSÁID NA dTITHE A DIÚLTAÍODH DE RÉIR LÍON NA NDAOINE ÁITIÚLA AR DIÚLTAÍODH CEAD PLEANÁLA DÓIBH

Má fhéachtar anois ar úsáid na dtithe i gcás na n-iarratasóirí a rabhamar ábalta a rá fúthu go cinnte nach raibh cúlra áitiúil acu agus ar diúltaíodh cead pleanála dóibh, feictear i Léaráid 10.7C thíos, go raibh an líon seo daoine an-bheag ar fad go háirithe i gcás Dhún na nGall agus Phort Láirge. Ní raibh ach beirt iarratasóirí i gceist i gcás Dhún na nGall agus bhí teach ó dhuine acu dá *úsáid féin* agus ba *le díol* a bhí an teach ón iarratasóir eile. I bPort Láirge is seisear iarratasóirí ar fad a bhí i gceist ar diúltaíodh dá n-iarratais agus a raibh fhios go cinnte nach raibh siad áitiúil. Ba dá n-úsáid féin a theastaigh na tithe seo ón seisear acu. I gCiarraí bhí 32 iarratasóir ar fad i gceist nach raibh áitiúil agus ar diúltaíodh dá n-iarratais phleanála. Dúirt 25% acu seo (ochtar iarratasóirí) gur dá n-úsáid féin a bheadh na tithe, dúirt 34% (11 iarratasóir) gur mar *teach saoire/le ligean ar cíós* a bheadh na tithe agus dúirt beirt iarratasóirí eile go mbeadh na tithe *le díol* (6%). Níor fhreagair an 34% eile (11 iarratasóir) an cheist seo.

LÉARÁID 10.7C: ÚSÁID NA dTITHE A DIÚLTAÍODH DE RÉIR LÍON NA NDAOINE NACH ÓN ÁIT IAD AR DIÚLTAÍODH CEAD PLEANÁLA DÓIBH

10.9 COINNÍOLLACHA CEADAITHE

Bhí gach cead pleanála do thithe a bronnadh sa tréimhse atá i gceist sna contaetha éagsúla coinníollach. Is é sin le rá, nuair a tugadh cead do na hiarratasóirí teach a thógáil bhí coinníollacha áirithe ag baint leis an gcead. Bhí idir 9–16 choinníoll ar an meán mar a thaispeántar i dTábla 10.4 thíos. Ba i bPort Láirge agus i nDún na nGall a bhí an meán is ísle – naoi gcoinníoll. Is 11 choinníoll an meánlíon coinníollacha a bhí ann i gcás na gceadanna pleanála i nGaillimh agus is 12 choinníoll an meánlíon coinníollacha a bhí ann i gcás Cho. na Mí. Ba i gCiarraí a bhí an meánlíon coinníollacha is airde, 16 an meánlíon coinníollacha a bhí ansin.

Líon Coinníollacha	1-5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16-20	21+	Meánlíon Coinníollacha
LÍON NA NIARRATAS														
Dún na nGall n=687/690	91 (13%)	110 (16%)	74 (11%)	63 (9%)	47 (7%)	86 (13%)	56 (8%)	42 (6%)	37 (5%)	36 (5%)	22 (3%)	23 (4%)	0	9
Gaillimh n=382/407	27 (7%)	18 (5%)	14 (4%)	18 (5%)	28 (7%)	78 (20%)	65 (17%)	21 (5%)	49 (13%)	36 (9%)	11 (3%)	17 (5%)	0	11
Ciarraí n=321	3 (1%)	0	0	1 (0.3%)	2 (1%)	5 (2%)	20 (6%)	28 (9%)	52 (16%)	64 (20%)	28 (9%)	70 (21%)	48 (15%)	16
Port Láirge n=181	7 (4%)	17 (9%)	26 (14%)	30 (17%)	43 (24%)	30 (17%)	13 (7%)	13 (7%)	2 (1%)	0	0	0	0	9
An Mhí n=41	3 (7%)	0	0	3 (7%)	1 (2%)	1 (2%)	9 (22%)	3 (7%)	2 (5%)	10 (25%)	4 (10%)	5 (12%)	0	12

TÁBLA 10.4: LÍON NA NIARRATAS AGUS AN LÍON COINNÍOLLACHA A BHÍ LEO DE RÉIR CONTAE

De ghnáth, tugadh an líon is ísle coinníollacha i ngach contae (i. idir 1–5 choinníoll) sna cásanna ina raibh cead pleanála á thabhairt tar éis cead imlíneach a bheith faighte ag an

iarratasóir in iarratas eile roimhe sin. Maidir leis na hiarratasóirí a fuair líon ard coinníollacha sna contaetha éagsúla, de ghnáth bhain na ceadanna pleanála seo le tithe a thógáil in áiteanna a bhí an-leochaileach ó thaobh an tírdhreacha de.

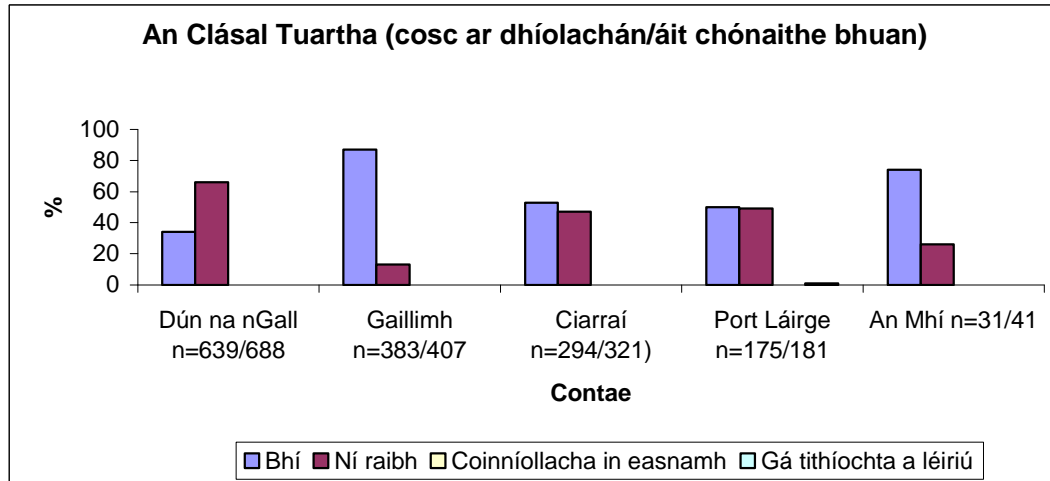
Liosta caighdeánach a bhí sna coinníollacha den chuid is mó. Bhain a bhformhór le coinníollacha na tógála féin, mar shampla, an fad troighe ón mbóthar a chaithfeadh an teach a bheith; go gcaithfí an suíomh a cheangal le soláthar uisce; go gcaithfí aonad cóireála fuíolluisce a chur i bhfearas; go gcaithfeadh an t-iarratasóir nó a ghaolta an teach a úsáid mar theach cónaithe buan agus nach bhféadfadh sé an teach a dhíol go ceann méid áirithe blianta (an clásal tuartha). Coinníoll eile a bhí an-choitianta agus a bhí san áireamh i ngach cead pleanála i gcontaetha áirithe ná coinníoll faoin tírdhreachú. De réir an choinníll seo, dúradh gur ghá an láthair tí a thórdhreachú le plandaí dúchasacha áitiúla a bheadh in oiriúint don cheantar agus freisin go gcaithfí plean tírdhreachaithe a chur ar fáil don oifig pleanála sula dtosófaí ar thógáil an tí. Sa chás agus go raibh an teach á thógáil in áit atá saibhir ó thaobh na seandálaíochta de, bhí coinníoll ann ag lorg tástáil seandálaíochta ar an suíomh sula gcuirfí tús leis an tógáil. Ní raibh aon choinníoll Gaeilge, ná aon tagairt don teanga, curtha san áireamh sna coinníollacha pleanála a bhí leis na hiarratais phleanála ar thithe aonair a scrúdaíodh sa staidéar seo.

10.9.1 AN CLÁSAL TUARtha

Mar atá díreach mínithe, bhí coinníoll amháin ag gabháil leis an gcead pleanála a bhí coitianta go maith i ngach contae, go háirithe i nGaillimh agus i gCo. na Mí. Is é sin clásal tuartha a chuireann laicis ar an iarratasóir má bhíonn sé ag iarraidh an teach a dhíol sa todhchaí. Bhí tréimhse idir dhá bhliain agus seacht mbliana luaite sa chlásal tuartha seo i gcás na gcontaetha ar fad, seachas i gcás na Gaillimhe áit nár cuireadh aon tréimhse ama leis an gclásal tuartha go dtí 2006.

Léirítear i Léaráid 10.8 a choitianta agus a bhí an coinníoll seo leis an gcead pleanála do thithe aonair sna contaetha éagsúla. I nGaillimh bhí an coinníoll seo le 87% de na

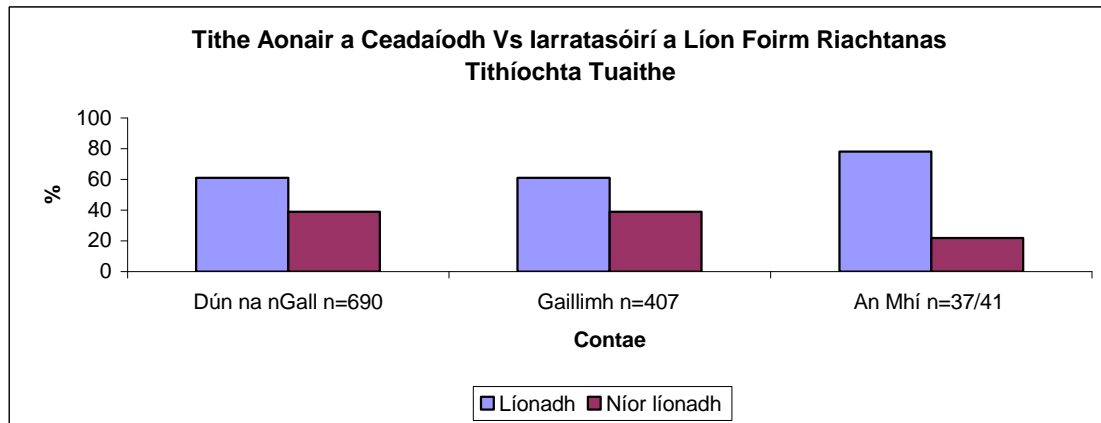
ceadanna pleanála do thithe aonair. I gCo. na Mí agus i gCiarraí cuireadh an coinníoll le 74% agus 53% de na ceadanna pleanála faoi seach.

LÉARÁID 10.8: COINNÍOLL MAIDIR LE HÁIT CHÓNAITHE BHUAN DE RÉIR CONTAE

I bPort Láirge cuireadh an coinníoll le 50% de na ceadanna pleanála. Ba i nDún na nGall is lú a cuireadh clásail tuartha mar choinníoll le cead pleanála (34%).

Is é an polasaí atá ag na húdaráis phleanála ar fad a bhí á scrúdú againn sa scagadh pleanála seo, ná an coinníoll seo a leagan ar aon chead pleanála do theach aonair faoin tuath. Bheifí ag súil leis mar sin, gurbh ionann líon na gceadanna pleanála a bhfuil clásail tuartha mar choinníoll leo agus líon na dtithe aonair faoin tuath ar tugadh cead pleanála ina leith. An t-aon táscaire eile atá ar fáil dúinn maidir le líon na dtithe aonair faoin tuath ná líon na n-iarratas ar comhlíonadh an fhoirm riachtanas tithíochta mar chuid díobh, i gcás chontaetha Dhún na nGall, na Gaillimhe agus na Mí (Léaráid 10.9). Seachas i gcás Cho. na Mí, afach, is léir difríocht shuntasach a bheith idir líon na ndaoine a raibh foirmeacha riachtanas tithíochta ar fáil ina gcuid comhad pleanála agus líon na gceadanna pleanála a raibh clásail tuartha mar choinníoll leo.

LÉARÁID 10.9: NA HIARRATASÓIRÍ A FUAIR CEAD PLEANÁLA A LÍON AN FHOIRM RIACHTANAS TITHÍOCHTA TUAITHE

Nuair a ceistíodh an oifig pleanála faoi seo i gcás Dhún na nGall agus i gcás na Gaillimhe, míníodh nach mbeadh an coinníoll tuartha seo tugtha amach faoin seanPhFC (2000–2006) i gcás gach cead pleanála faoin tuath i nDún na nGall, .i. go mbeadh an coinníoll seo faighte ag iarratasóirí sna háiteanna is leochailí faoin tuath amháin (Mac Giolla Chomhail 2006: agallamh). I gcás na Gaillimhe, níor shoiléirigh an oifig pleanála cén fáth nár líon ach 61% de na hiarratasóirí ar ceadaíodh cead pleanála dóibh an fhoirm riachtanas tithíochta tuaithe agus nár cuireadh an coinníoll tuartha ach le 87% de na hiarratais a ceadaíodh. Ceapadh go mb’fhéidir go mbeadh roinnt de na foirmeacha riachtanas tithíochta tuaithe in easnamh sna comhaid toisc go raibh sonraí príobháideacha an iarratasóra i gceist leo (Carroll 2006: agallamh).

10.10 CÚISEANNA DIÚLTAITHE NA DTITHE AONAIR

Nuair a diúltaíodh cead pleanála do thithe aonair is idir 2–3 chúis a bhí leis ar an meán. Is trí chúis ar an meán a bhí i gceist i bPort Láirge agus i gCo. na Mí agus dhá chúis sna contaetha eile. An líon ba lú cúiseanna diúltaithe a tugadh ná cúis amháin agus ba sé chúis an líon ba mhó, mar is léir ó Thábla 10.5.

Méid Cúiseanna	0	1	2	3	4	5	6	Meán
LÍON NA NIARRATAS								
Dún na nGall n=138/141	5 ⁴² (4%)	33 (24%)	46 (33%)	39 (28%)	13 (10%)	2 (1%)	0	2
Gaillimh n=142/149	0	53 (37%)	48 (34%)	23 (16%)	12 (9%)	5 (3%)	1 (1%)	2
Ciarraí n=112/113	0	25 (22%)	45 (40%)	35 (31%)	4 (4%)	2 (2%)	1 (1%)	2
Port Láirge n=52	0	13 (25%)	12 (23%)	12 (23%)	15 (29%)	0	0	3
An Mhí n=17	0	0	9 (53%)	6 (35%)	2 (12%)	0	0	3

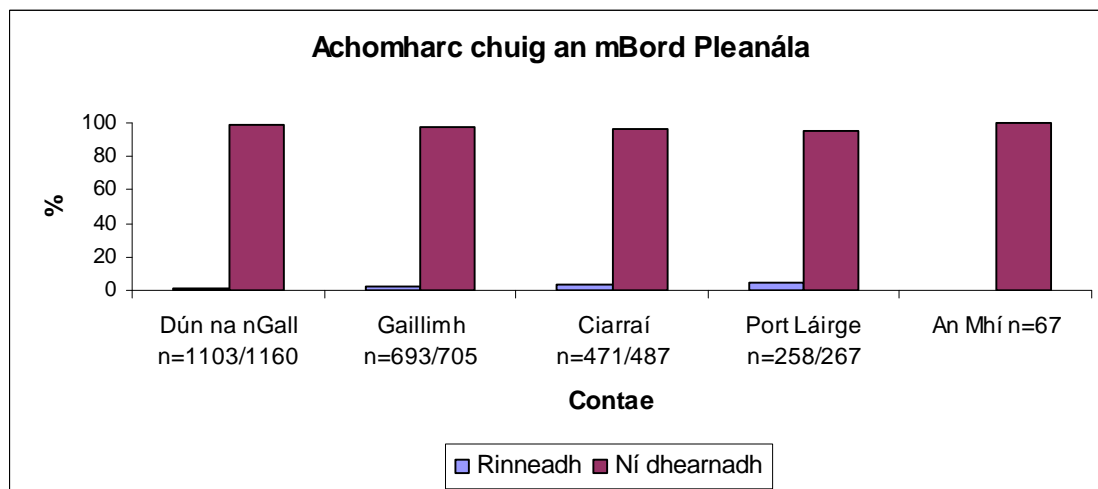
TÁBLA 10.5: AN MÉID CÚISEANNA A BHÍ LEIS NA HIARRATAIS A DIÚLTAÍODH DE RÉIR CONTAE

Is iad na cúiseanna diúltaithe céanna a nochtadh arís agus arís eile. Na cúiseanna is coitianta ar fad a bhí i gceist ná go gcuirfeadh an teach isteach ar thaitneamhacht na háite, go mbeadh sé ina bhaol tráchta, go gcruthódh sé fasach do dhlús forbartha nach raibh ag teastáil sa cheantar agus go mbeadh an teach mí-oiriúnach do radharc tíre na háite. Bhí coinníollacha eile a bhí nach mór chomh coitianta leo agus ba iad siúd go gcruthódh an teach fasach d'fhorbairt fho-bhailteach faoin tuath, go gcuirfeadh sé le forbairt fhánach anseo agus ansiúd, go gcuirfeadh sé le tithíocht scaipthe, go raibh scála agus méid an tí rómhór nó go raibh an suíomh róbheag. I measc na gcúiseanna diúltaithe a bhí le roinnt bheag iarratas i ngach contae, dúradh nach raibh gá tithíochta cruthaithe ag an iarratasóir. Ní raibh aon tagairt do chúrsaí teanga in aon choinnioll diúltaithe i gcás na dtithe aonair in aon chontae.

10.11 NA TITHE AONAIR AGUS AN BORD PLEANÁLA

Rinneadh achomharc chuig an mBord Pleanála i gcás roinnt iarratas sna contaetha ar fad seachas i gCo. na Mí. Ba i bPort Láirge a rinneadh an céatadán is mó achomharc (5%) (Léaráid 10.10).

⁴² I gcás Dhún na nGall, bhí 4% de na hiarratais a diúltaíodh (5 iarratas) nach raibh na cúiseanna diúltaithe ar fáil sna comhaid a bhain leo nuair a scrúdaíodh iad.

LÉARÁID 10.10: ACHOMHARC DE RÉIR CONTAE LEIS AN MBORD PLEANÁLA

Is de bharr aighneachtaí ó dhaoine áitiúla maidir le gnéithe éagsúla de thógáil an tí nua nó aighneacht ón iarratasóir i gcoinne an chinnidh a rinne Comhairle Contae Chiarraí in aghaidh an iarratais a rinneadh an t-achomharc de ghnáth. Níor luadh cúrsaí teanga in aon cheann de na hachomhairc seo.

10.12 ACHOIMRE AGUS TÁTAL NA DTITHE AONAIR

Rinneadh anailís sa chaibidil seo ar na hiarratais ar chead pleanála a fuarthas sa tréimhse idir tús 2000 agus deireadh 2005 do thithe aonair sna limistéir Ghaeltachta atá faoi chaibidil againn sa staidéar seo. Is iarratais ar chead pleanála do thithe aonair formhór na n-iarratas pleanála a cuireadh faoi bhráid na nÚdarás pleanála i dtaca leis na limistéir sin. Sa tréimhse atá i gceist fuarthas 2686 iarratas ar chead pleanála chun teach aonair a thógáil. B'ionann é sin agus 61% d'iomlán na n-iarratas pleanála do na limistéir atá i gceist. Sa tréimhse a scrúdaíodh d'ardaigh líon na n-iarratas pleanála ar thithe aonair a fuarthas ó 507 sa bhliain 2000 go dtí 548 in 2004. Is sna limistéir atá i nDún na nGall a tháinig an t-ardú is suntasaí, ó 171 in 2000 go dtí 263 in 2004. Cé go bhfuil líon na n-iarratas pleanála do thithe aonair a bhaineann le Ráth Chairn i gCo. na Mí an-íseal, tá ardú suntasach tagtha orthu freisin, ó cheithre cinn sa bhliain 2000 go dtí 16 cinn in 2004. Cé gur thit líon na n-iarratas pleanála ar thithe aonair sna contaetha eile tar éis na bliana 2000, is léir go bhfuil a líon ag dul in airde arís ó 2003 i leith.

Is léir go mbíonn an ráta ceadaithe a bhíonn ag iarratais phleanála an-éagsúil ó bhliain go bliain. Mar shampla, i nDún na nGall tugadh cead pleanála i gcás 84% de na hiarratais a rinneadh sa bhliain 2000, ach in 2003 níor tugadh cead pleanála ach do 50% de na hiarratais. I gcás na Gaillimhe, níor ceadaíodh ach 43% de na hiarratais in 2000 agus bhí sé seo ardaithe go dtí 78% de na hiarratais in 2003. Ceadaíodh formhór na n-iarratas i ngach contae (idir 60% agus 68% de réir an chontae a bhí i gceist) sa tréimhse atá faoi chaibidil anseo. Diúltaíodh do idir 12%–26% de na hiarratais, ach tá sé suntasach, freisin, gur minic a bhí líon na n-iarratas nár glacadh cinneadh orthu sa tréimhse 2000–2004 chomh hard céanna nó i bhfad níos airde ná líon na n-iarratas a diúltaíodh. Thabharfadh sé seo le fios go raibh an fíor-ráta diúltaithe níos airde ná mar a thugann na cinntí foirmiúla diúltaithe le fios. Má ghactar leis, mar sin, go raibh an fíor-ráta diúltaithe don tréimhse 2000–2004 gar d'iomlán na n-iarratas a diúltaíodh + líon na n-iarratas nár glacadh cinneadh orthu, is féidir dhá rud a rá:

1. Go raibh éagsúlacht mhór le sonrú sa ráta diúltaithe ó bhliain go bliain sa tréimhse atá i gceist i gcás Dhún na nGall agus na Gaillimhe. Sa dá chontae seo, bhí an ráta diúltaithe + líon na n-iarratas gan chinneadh i raon idir 16% agus 57% sa tréimhse cúig bliana idir 2000 agus 2004.
2. I gcás chontae Chiarraí agus Phort Láirge, bhí an ráta diúltaithe + líon na n-iarratas gan chinneadh níos seasmhaí ar feadh na tréimhse cúig bliana céanna, cé go raibh an ráta seo beagán níos airde i gCiarraí (i raon idir 28% agus 39%) ná mar a bhí i bPort Láirge (a bhí i raon idir 19%–24%) seachas in 2004 nuair a léim sé go dtí 46%.

Is gá a chur san áireamh san anailís seo, freisin, nach raibh aon mheicníocht ar fáil dúinn le linn an taighde lena chinntiú nach raibh trasnaíl i gceist le hiarratasóirí a lorg cead pleanála ag tús na tréimhse atá faoi chaibidil agus a tharraing siar an t-iarratas (de bharr, mar shampla, gur cuireadh in iúl dóibh nach raibh mórán seans acu cead pleanála a fháil ag an am sin ar an iarratas a bhí déanta), agus a bhí ag déanamh iarratais an athuair ag pointe níos deireanaí sa tréimhse taighde.

Tá fianaise anseo chomh maith go bhfuil líon suntasach daoine áitiúla a ndiúltaítear dá n-iarratais ar chead pleanála fiú nuair is tithe príobháideacha dá n-úsáid féin atá i gceist acu a thógáil. Chomh maith leis sin, is léir i gCiarraí ach go háirithe, nach aon bhuntáiste rómhór é a bheith áitiúil (agus nach aon mhíbhuntáiste rómhór é gan a bheith áitiúil) chun cead pleanála a fháil, .i. go n-éiríonn nach mór chomh maith céanna le daoine nach bhfuil áitiúil cead pleanála a fháil agus a éiríonn le daoine áitiúla.

Is 1640 teach aonair a ceadaíodh a thógáil sna limistéir faoi chaibidil le linn thréimhse an staidéir seo. Nuair a chuirtear líon na dtithe aonair a ceadaíodh sna limistéir éagsúla i gcoibhneas le daonra an limistéir is léir difríocht an-mhór a bheith idir na limistéir i nGaillimh agus i gCo. na Mí áit a bhfuil an coibhneas teach:daonra ag 1:15 agus 1:16 faoi seach; agus na limistéir i nDún na nGall (coibhneas 1:8.5), Ciarraí (coibhneas 1:7), agus Port Láirge (coibhneas 1:8).

Cuireadh béim faoi leith sa taighde seo ar chúlra na n-iarratasóirí ar chead pleanála. Bhíothas ag iarraidh a gcumas sa Ghaeilge a ríomh agus/nó a fháil amach cé mhéad de na hiarratasóirí a raibh ceangal dúchasach acu leis an gceantar ina raibh siad ag lorg cead pleanála. Bhí an t-eolas a bhí ar fáil sna comhaid phleanála a chuirfeadh ar ár gcumas breithiúnas a thabhairt ar na gnéithe seo teoranta agus neamhsheasmhach. Cé gur féidir linn a rá go raibh seoladh Gaeltachta ag formhór na ndaoine a fuair cead pleanála chun tithe aonair a thógáil, ní féidir linn níos mó ná sin a rá i gcás a bhformhór de bharr nach lorgaítear eolas faoi chumas/úsáid Ghaeilge an iarratasóra ná faoi cheangal an iarratasóra leis an gceantar ina bhfuiltear ag lorg cead pleanála i ngach contae. Fiú sna cásanna inar lorgaíodh an t-eolas seo, is minic nach raibh an cheist freagartha ar an bhfoirm iarratais; nó nach raibh an fhoirm ar a raibh an cheist curtha ar fáil sa chomhad nuair a bhí na taighdeoirí á scrúdú; nó nár thug an freagra aon eolas beacht faoi chúlra nó faoi chumas teanga an iarratasóra.

Ina fhianaise sin, ní féidir linn a rá go cinnte ach an méid seo a leanas faoi na daoine a fuair cead pleanála do thithe aonair sna limistéir atá i gceist:

- Is i gCo. na Mí is mó a bhí an phleanáil do thithe aonair á thiomáint ag daoine áitiúla. Is féidir linn a rá go cinnte gur daoine áitiúla a bhí i 73% de na daoine a fuair cead pleanála do thithe aonair sa limistéar seo. Ní fios dúinn cárbh as na daoine eile.
- Daoine áitiúla a bhí in os cionn leath na ndaoine i nDún na nGall a fuair cead pleanála ach ní fios dúinn cárbh as formhór na ndaoine eile.
- I nGaillimh ní féidir linn aon rud níos cinnte a rá ach go raibh 49% den phleanáil tionscanta ag daoine áitiúla go cinnte, bhí 2% de na hiarratasóirí nach raibh áitiúil, bhain 2% le gnó/pobal/forbróir agus ní fios cárbh as an 47% eile.
- I bPort Láirge ní raibh ach 31% de na hiarratasóirí a fuair cead pleanála a rabhamar ábalta a rá fúthu go cinnte go raibh baint acu leis an gceantar áitiúil.
- I gCiarraí bhí cúlra áitiúil ag leath na n-iarratasóirí a fuair cead pleanála, bhí 22% nach raibh áitiúil go cinnte agus níorbh fhios cárbh as an 26% eile. Bhain 2% eile leis an rannóg gnó/pobal/forbróir. I gcás Chiarraí, toisc go raibh céatadán suntasach a rabhamar ábalta a rá fúthu nach raibh siad áitiúil agus toisc go raibh an céatadán nach raibh a gcúlra ar fáil níos ísle ná mar a bhí i bhformhór na gcontaetha eile, is féidir tátal a dhéanamh anseo. Dá mbeadh sé réasúnta a cheapadh go bhféadfaí an coibhneas 5:2 a tháinig chun solais maidir leis na hiarratasóirí a raibh a gcúlra ar fáil sna comhaid pleanála (.i. 50% áitiúil vs 22% nach raibh áitiúil = coibhneas 5:2 áitiúil vs neamháitiúil), a chur i bhfeidhm ar an 26% eile nach raibh a gcúlra sna comhaid, bheadh 7% eile againn nach bhfuil áitiúil agus 19% eile áitiúil. Chiallódh sé sin ar an iomlán go mbeadh 69% den phleanáil do thithe aonair i gCiarraí á thiomáint ag daoine áitiúla agus an 29% eile ag daoine nach daoine áitiúla iad (2% eile is gnó/pobal/forbróir a bhí i gceist). Nuair a chuirtear san áireamh nach dá n-úsáid féin a bhí na tithe ag teastáil ó na daoine áitiúla ar fad a bhí i gceist agus go raibh ar a laghad 21 iarratasóir áitiúil a fuair cead pleanála (7% d'iomlán na ndaoine a fuair cead pleanála) ag iarraidh na tithe a úsáid mar thithe ar díol/cíos, faightear amach go raibh ar a laghad 36% de na tithe aonair a fuair cead pleanála in Iarthar Duibhneach idir 2000–2005 ginte ag, nó do, dhaoine ón taobh amuigh den limistéar Gaeltachta.

Is gá a chur san áireamh san anailís seo, ar ndóigh, go bhféadfadh eolas breise a bheith ag feidhmeannaigh phleanála faoi chúlra na n-iarratasóirí i gcásanna áirithe ná mar a bhíonn

ar fáil sna comhaid, agus go bhfuil polasaí ag cuid de na húdaráis phleanála gan cáipéisí áirithe ar nós an fhoirm riachtanais tithíochta a chur ar fáil sa chomhad poiblí má bhíonn eolas príobháideach nó discréideach iontu. Is é an toradh atá air seo, áfach, go bhfuil gnéithe an-tábhachtach den chóras phleanála ar nós chúlra na n-iarratasóirí nach bhfuil in aon slí trédhearcach ó thaobh na comhaid phleanála a scrúdú.

Ina theannta sin, de bharr nach gcuirtear aon cheist ar an bpríomhfhoirm iarratais ar chead phleanála in aon chontae faoi chúlra teanga an iarratasóra, ná i bhformhór na gcontaetha Gaeltachta faoin gceangal atá ag an iarratasóir leis an gceantar ina bhfuiltear ag lorg cead phleanála, ní léir go mbíonn bonn faisnéisiúil ar fáil i gcónaí do na húdaráis phleanála a chuirfeadh ar a gcumas feidhmiú i gcomhréir le forálacha *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000* ná leis na cuspóirí atá leagtha síos ina gcuid pleananna forbartha contae féin.

Is cosúil nach bhfuil feidhm phraiticiúil chórasúil á cur le forálacha teanga an Achta i gcás na dtithe aonair i limistéir Ghaeltachta, ach go bhfuil cosaint áirithe indéach á thabhairt don Ghaeilge i ngeall ar fheidhmiú forálacha eile a bhaineann le lonnaíocht i gceantar tuaithe, ach go háirithe. Feidhmíonn an riachtanas atá i gcontaetha áirithe gur gá d'iarratasóirí áitiúlacht nó ceangal leis an bpobal áitiúil a léiriú, mar chuid den phróiseas iarratais ar chead phleanála do thithe aonair faoin tuath, mar chosaint a thabhairt don Ghaeilge, cé nach ar mhaithe leis an nGaeilge atá an riachtanas seo leagtha síos.

Ní iarrtar ar iarratasóirí an riachtanas tithíochta atá acu a léiriú i ngach cás, áfach. Deir na comhairlí contae gurb é an polasaí atá acu ná nach gá na foirmeacha seo a líonadh ach amháin i gcás tithe faoin tuath agus nach gá d'iarratasóirí atá ag tógáil tithe sna bailte/lárionaid lonnaíochta a leithéid a léiriú. Chabhródh sé le cosaint na Gaeilge an scaradh seo a chealú, .i. dá mbeadh ar gach éinne atá ag tógáil teach nua sa Ghaeltacht a áitiúlacht nó a gcumas sa Ghaeilge a léiriú. Faoi láthair d'fhéadfaí teach a thógáil i sráidbhaile na Ceathrú Rua i gCo. na Gaillimhe nó i sráidbhaile Bhaile an Fheirtéaraigh i gCo. Chiarraí, mar shampla, gan aon ghá an riachtanas seo a chomhlíonadh. Is léir mar sin go bhfuil an chosaint atá ar fáil don Ghaeilge maidir le tógáil tithe aonair sa Ghaeltacht teoranta agus neamhchinnte.

CAIBIDIL 11

IARRATAIS AR FHORBAIRTÍ TITHÍOCHTA

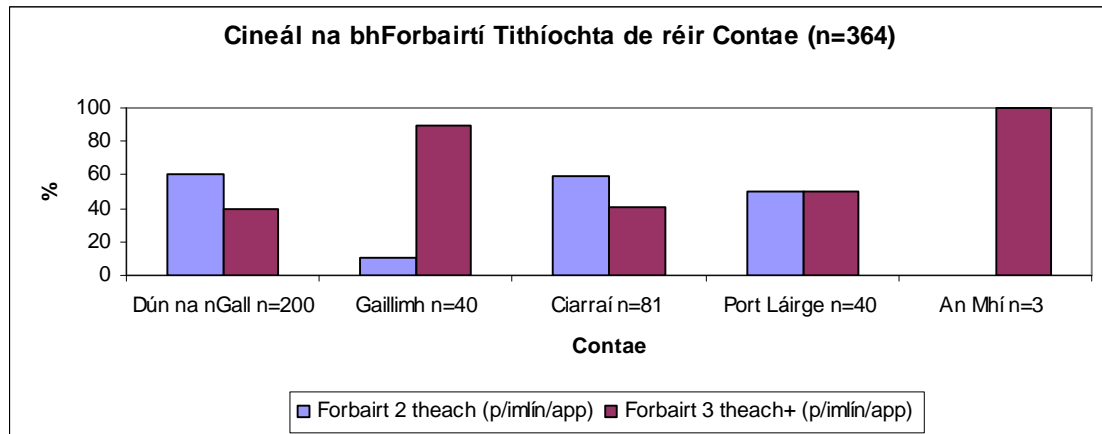
11.1 RÉAMHRÁ

Sa chaibidil seo féachtar ar na hiarratais ar fad a bhain le forbairtí tithíochta, .i. iarratais ar chead pleanála do dhá theach nó níos mó, sna ceantair Ghaeltachta a bhí i gceist leis an taighde seo. Féachfar ar chineál na bhforbairtí, ar líon na dtithe a bhí i gceist sna hiarratais agus ar an gcinneadh a rinneadh faoi na hiarratais éagsúla. Rianófar cé mhéad teach a ceadaíodh sna limistéir faoi chaibidil mar chuid d'fhorbairt tithíochta agus déanfar cur síos chomh maith ar an bpatrún cinnidh a bhí ann in aghaidh na bliana. Déanfar trácht ar an úsáid a bhí le baint as na tithe seo, de réir an iarratais phleanála a bhí déanta. Déanfar cur síos sonrath ar na forbairtí a ceadaíodh le coinníoll Gaeilge agus ar nádúr an choinníll a bhí i gceist. Féachfar chomh maith ar cé chomh minic agus a iarradh ar iarratasóirí RTT a ullmhú agus ar cén saghas ráitis a bhí ann. Ar deireadh, déanfar cur síos ar na hiarratais a chuaigh ar aghaidh go dtí an Bord Pleanála agus ar an ról a bhíonn ag Údarás na Gaeltachta / an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta sa phróiseas seo maidir le cead pleanála d'fhorbairtí tithíochta.

11.2 CINEÁL NA BHFORBAIRTÍ DE RÉIR CONTAE

Rinneadh rangú ar na forbairtí tithíochta de réir an líon tithe a bhí iontu. Glaodh *forbairt 2 theach* ar aon iarratas ar chead pleanála d'fhorbairt dhá theach agus glaodh *forbairt 3 theach* + ar aon iarratas ar chead pleanála d'fhorbairt trí theach nó níos mó. Taispeánann an chéad léaráid sa chaibidil seo, Léaráid 11.1, cineál na n-iarratas ar fhorbairtí de réir contae. San iomlán bhí 200 iarratas ar fhorbairtí tithíochta i gceist i nDún na nGall, 40 iarratas ar fhorbairtí tithíochta i nGaillimh, 81 iarratas i gCiarraí, 40 iarratas i bPort Láirge agus trí iarratas ar fhorbairtí tithíochta i gCo. na Mí. Cuimsíonn na hiarratais seo iarratais ar phleanáil iomlán, iarratais ar phleanáil imlíneach agus iarratais ar chead pleanála iomlán tar éis cead imlíneach a bheith faighte cheana.

B'iarratais ar *fhorbairt 2 theach* formhór na n-iarratas i nDún na nGall (61%) agus i gCiarraí (59%), ach b'iarratais ar *fhorbairt 3 theach +* formhór mór na n-iarratas i gcás na Gaillimhe (90%) agus iad ar fad i gCo. na Mí (100% nó trí iarratas). I bPort Láirge bhí céatadán na n-iarratas *2 theach* agus *3 theach +* ar chomhchéim.

LÉARÁID 11.1: CINEÁL NA BHFORBAIRTÍ TITHÍOCHTA DE RÉIR CONTAE

11.3 LÍON NA DTITHE

Taispeánann Tábla 11.1 líon iomlán na dtithe a bhí san áireamh sna hiarratais forbartha atá faoi chaibidil anseo. I nDún na nGall a bhí an líon is airde tithe a bhí i gceist leis na hiarratais, 200 iarratas ar fad. Bhain naoi gcinn de na hiarratais seo le hiarratais a bhí ag lorg cead imlíneach tar éis cead a bheith faighte cheana, rud a fhágann gur 191 iarratas ar fhorbairt atá i gceist san iomlán. Feictear thíos gur 703 teach agus sé árasán (709 áit chónaithe) a bhí i gceist leis na hiarratais i nDún na nGall. Maidir le hiarratais na Gaillimhe (is 36 as 40 de na comhaid seo a bhí ar fáil do na taighdeoirí), is 270 teach agus 86 árasán (356 áit chónaithe) mar aon le dhá óstlann, ár-óstlann amháin, siopa amháin, trí ionad tráchtála agus ionad leighis amháin a bhí i gceist leis na hiarratais.

Maidir leis an 81 iarratas ar fhorbairtí tithíochta a bhí i gceist i gCiarraí, bhí 297 teach san áireamh. I bPort Láirge, b'ionann an 40 iarratas agus iarratas do 296 teach. I gcás na Mí, is trí iarratas a bhí i gceist agus 14 theach a bhí áirithe iontu seo.

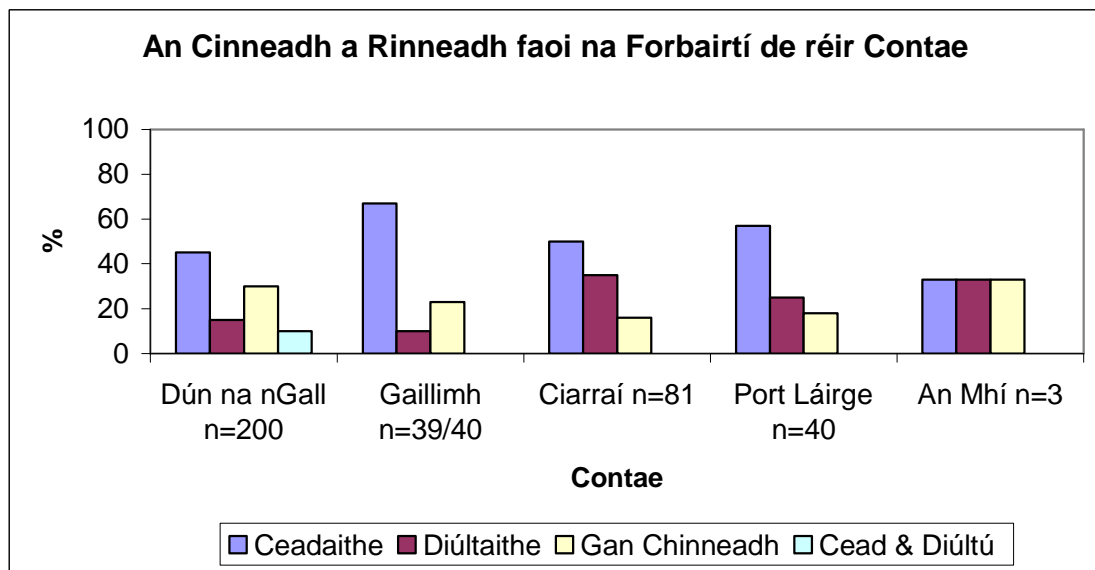
Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht

Líon na n-iarratas de réir líon na dtithe san iarratas	Dún na nGall n=191/200	Gaillimh n=36/40	Ciarraí n=81	Port Láirge n=40	An Mhí n=3
2 teach	116 (232)	4 (8)	48 (98)	20 (40)	0
3 teach	21 (63)	0	13 (39)	1 (3)	1 (3)
3 árasán (& ionad leighis)	0	1 (3 árasán & ionad leighis)	0	0	0
4 teach	4 (16)	2 (8)	7 (28)	1 (4)	1 (4)
4 teach (& siopaí)	0	1 (4 teach & siopaí)	0	0	0
5 teach	17 (85)	1 (5)	3 (15)	1 (5)	0
6 teach	13 (78)	1 (6)	3 (18)	4-(2 faofa) (12)	0
6 árasán	0	2 (12)	0	0	0
6 árasán (& 1 teach)	0	2 (6 árasán & 1 teach (cead imlíneach agus faofa))	0	0	00
7 dteach	0	0	1 (8)	0	1 (7)
8 dteach	4 (32)	2 (16)	2 (16)	1 (8)	0
9 dteach	2 (18)	1 (9)	2 (18)	0	0
10 dteach	4 (40)	1 (10)	0	0	0
11 teach	2 (22)	1 (11)	0	2 (22)	0
12 teach	1 (12)	1 (12)	0	2 (24)	0
12 árasán		1 (12)	0	0	0
13 teach	1 (13)	0	0	0	0
14 teach	2 (28)	1 (14)	0	0	0
14 teach & 6 árasán		1 (14 teach & 6 árasán)	0	0	0
15 teach	0	2 (30)	0	0	0
16 teach	1 (16)	0	0	2 (32)	0
17 dteach	0	0	0	2 (1faofa) (17 dteach)	0
17 n-árasán (& 2 aonad tráchtála)	0	1 (17 n-árasán agus 2 ionad tráchtála)	0	0	0
18 dteach	1 (18 dteach)	0	0	1 (18)	0
20 teach	0	0	1 (20)	0	0
22 teach	0	3 (44 teach (cead imlíneach agus faofa le hiarratas amháin))	0	0	0
26 teach	0	0	0	1 (26)	0
27 teach	0	1 (27)	0	0	0
30 teach	1 (30)	0	0	1 (30)	0
30 árasán & aonad tráchtála	0	1 (30 árasán agus aonad tráchtála)	0	0	0
40 teach	0	0	1 (40)	0	0
51 teach	0	2 (51 teach (cead imlíneach agus faofa an t-iarratas céanna))		0	0
55 teach	0	0	0	1 (55)	0
Ár-Ostlann 89 seomra	0	1 (Ár-Ostlann 89 seomra)		0	0
3 shiopa agus 6 árasán	1 3 shiopa & 6 árasán	0		0	0
Óstlann	0	2 (2 óstlann)	0	0	0
Iomlán	n=191/200 (703 teach & 3 shiopa & 6 árasán)	36 (270 teach, 86 árasán, 2 óstlann, 1 ár-óstlann, 1 siopa, 3 ionad tráchtála & 1 ionad leighis)	81/81 (297 teach)	40 (296 teach)	3 (14 teach)

TÁBLA 11.1: LÍON NA DTITHE A BHÍ SNA HIARRATAIS AR FHORBAIRTÍ DE RÉIR CONTAE (Léiríonn an figiúr i lúbíní líon iomlán na dtithe/árasáin a bhí i gceist)

11.4 AN CINNEADH A RINNEADH FAOI NA FORBAIRTÍ TITHÍOCHTA

Nuair a fhéachtar ar an gcinneadh a rinneadh faoi na hiarratais seo ar fhorbairtí tithíochta de réir contae, feictear thíos i Léaráid 11.2A gur ceadaíodh idir 33%–67%. Ba i gCo. na Mí a ceadaíodh an céatadán ba lú (33%), ach ní raibh ach trí fhorbairt ar fad i gceist ann. I nGaillimh a ceadaíodh an céatadán is airde (67% nó 26 iarratas) de na hiarratais ar fhorbairtí tithíochta.

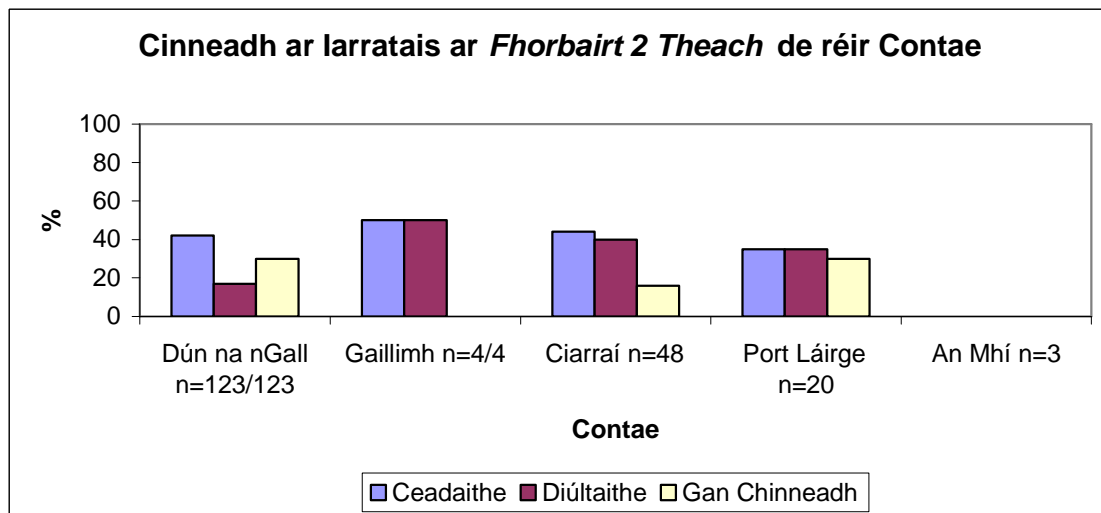

LÉARÁID 11.2A: CINNEADH A RINNEADH FAOI NA FORBAIRTÍ DE RÉIR CONTAE

Ceadaíodh 45% de na hiarratais ar fhorbairtí tithíochta i nDún na nGall (90 iarratas), ceadaíodh 50% de na hiarratais i gCiarraí (40 iarratas) agus ceadaíodh 57% de na hiarratais i bPort Láirge (23 iarratas). I nDún na nGall agus i nGaillimh bhí céatadán na n-iarratas nach ndearnadh cinneadh orthu (30% agus 23% faoi seach) níos airde ná céatadán na n-iarratas a diúltaíodh sa dá chontae sin (15% agus 10% faoi seach). Bhí 10% eile de na hiarratais i nDún na nGall (20 iarratas) a fuair cead agus diúltú, .i. nár ceadaíodh líon iomlán na dtithe a bhí i gceist san iarratas. I gCiarraí agus i bPort Láirge bhí céatadán na n-iarratas a diúltaíodh (35% agus 25% faoi seach) níos airde ná céatadán na n-iarratas nach ndearnadh aon chinneadh fúthu (16% agus 18% faoi seach).

Nuair a dhéantar scagadh ar an gcinneadh de réir méid na bhforbairtí i ngach contae (.i. *forbairt 2 theach* nó *forbairt 3 theach* +) mar a léirítear i Léaráid 11.2B agus i Léaráid 11.2C thíos, is léir gur ceadáíodh céatadán níos airde *d'fhorbairt 3 theach* + i ngach contae (Léaráid 11.2C) ná mar a rinneadh i gcás *forbairt 2 theach* (Léaráid 11.2B).

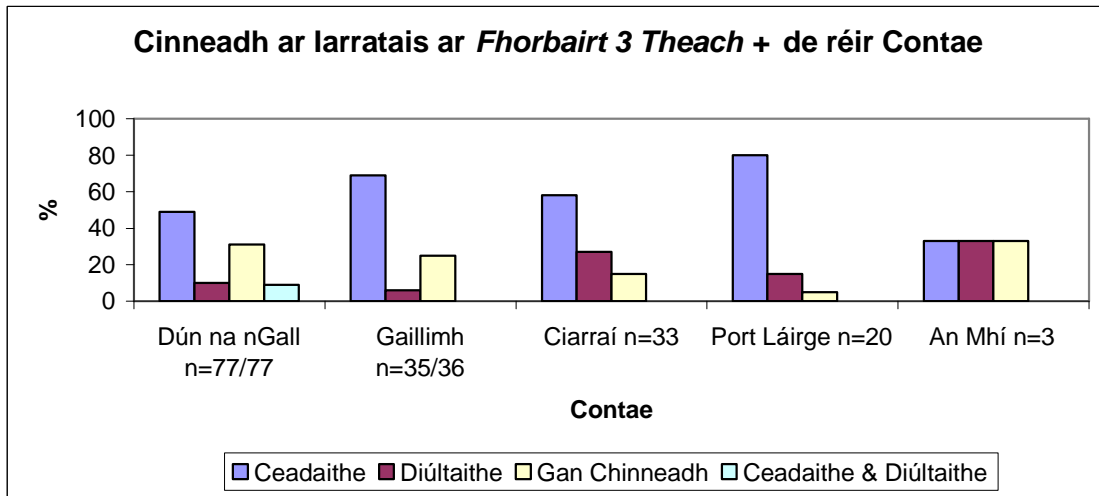
Maidir leis na hiarratais ar *forbairt 2 theach*, ceadáíodh 35% acu i bPort Láirge (seacht n-iarratas), ceadáíodh 42% acu i nDún na nGall (52 iarratas), is 44% acu a ceadáíodh i gCiarraí (21 iarratas) agus ceadáíodh 50% acu i nGaillimh (dhá iarratas, ní raibh ach ceithre iarratas ar fad i gceist i nGaillimh). Ní raibh aon iarratas ar *forbairt 2 theach* i gCo. na Mí.

LÉARÁID 11.2B: CINNEADH AR NA HIARRATAIS AR FHORBAIRT 2 THEACH DE RÉIR CONTAE

Diúltaíodh 17% *d'fhorbairt 2 theach* i nDún na nGall, 50% i nGaillimh, 40% i gCiarraí agus 35% i bPort Láirge.

Maidir leis na hiarratais ar *forbairt 3 theach* + (Léaráid 11.2C thíos), ceadáíodh 49% acu i nDún na nGall (38 iarratas), 58% i gCiarraí (19 n-iarratas), 69% i nGaillimh (24 iarratas) agus 80% acu i bPort Láirge (16 iarratas). Is 33% a ceadáíodh i gCo. na Mí (iarratas amháin) ach ní raibh ach trí iarratas ar fad i gceist ansin. Is léir mar sin go bhfuil céatadán na n-iarratas ceadaithe seo níos airde i ngach contae ná mar a bhí siad i gcás *forbairt 2 theach*.

LÉARÁID 11.2C: CINNEADH AR NA HIARRATAIS AR FHORBAIRT 3 THEACH + DE RÉIR CONTAE

11.5 LÍON NA DTITHE A CEADAÍODH MAR CHUID DE NA FORBAIRTÍ TITHÍOCHTA

Léirítear i dTáblaí 11.2A–11.2B líon na n-iarratas a ceadaíodh sna contaetha éagsúla agus líon iomlán na dtithe/árasán a ceadaíodh mar chuid de na hiarratais seo. Sa chás agus go raibh dhá iarratas ag tagairt don fhorbairt chéanna (iarratas ar chead imlíneach agus iarratas ar chead iomlán tar éis cead imlíneach a bheith faighte cheana), tá tagairt don dá iarratas i gcolún 2 ach níl ach líon na dtithe a bhí i gceist i gceann amháin de na hiarratais seo áirithe i gcolún 3. Léiríonn an figiúr i lúbíní i gcolún 3 líon na dtithe ar diúltaíodh cead pleanála dóibh, sa chás go raibh iarratais i gceist nár ceadaíodh don fhorbróir an líon iomlán tithe a bhí iarrtha a thógáil.

Is 361 teach agus sé árasán iomlán na n-áiteanna cónaithe a ceadaíodh sna hiarratais i nDún na nGall (i.e. 367 áit chónaithe ar fad) mar thoradh ar 105 iarratas a ceadaíodh. Is ionann an 367 áit chónaithe seo a ceadaíodh agus 52% de na tithe/árasáin a bhí i gceist leis na hiarratais ar fad (703 teach agus trí shiopa agus sé árasán mar a sonraíodh i dTábla 11.1).

Feictear gur 255 áit chónaithe ar fad (175 teach agus 80 árasán) a ceadaíodh i gcás na Gaillimhe. Is ionann é seo agus 72% den 356 áit chónaithe a bhí i gceist leis na hiarratais ar fhorbairtí tithíochta i nGaillimh (Tábla 11.1).

Líon na dTithe sna hiarratais	Líon na bhforbairtí a fuair cead pleanála	Líon na dTithe a bhí sna hiarratais seo	Líon na dTithe a Ceadaíodh
Dún na nGall			
2 teach	61	122 (-13)	109
3 teach	10	30 (-2)	28
4 teach	4	16	16
5 teach	11	55 (-4)	51
6 teach	8	48 (-2)	46
8 dteach	2	16	16
9 dteach	1	9	9
10 dteach	1	10 (-1)	9
11 teach	2	22	22
13 teach	1	13	13
14 teach	1	14 (-6)	8
16 teach	1	16	16
18 dteach	1	18	18
3 shiopa agus 6 árasán	1	3 shiopa & 6 árasán	3 siopa agus 6 árasán
Iomlán (Dún na nGall)	105	389 teach + 3 shiopa + 6 árasán (-28)	361 & 3 shiopa & 6 árasán
Gaillimh			
2 teach	2	4	4
3 árasán agus ionad leighis	1	3 árasán agus ionad leighis	3 árasán agus ionad leighis
4 teach & siopaí	1	4 teach & siopaí	4 teach & siopaí
5 teach	1	5	5
6 teach	1	6	6
6 árasán	1	6 árasán	6
6 árasán & 1 teach	2 (cead imlíneach agus faofa)	6 árasán & 1 teach	6 árasán & 1 teach
8 dteach	2	16 (-2)	14
10 dteach	1	10	10
12 teach	1	12	12
12 árasán	1	12 árasán	12
14 teach & 6 árasán	1	14 teach (-5) & 6 árasán	9 dteach & 6 árasán
15 teach	2	30	15 teach (ní fios cé mhéad a ceadaíodh san iarratas eile)
17 n-árasán & 2 ionad tráchtála	1	17 n-árasán & 2 ionad tráchtála	17 n-árasán & 2 ionad tráchtála
22 teach	3 (cead imlíneach agus faofa le hiarratas amháin)	44	44
30 árasán & aonad tráchtála	1	30 árasán & aonad tráchtála	30 árasán & aonad tráchtála
51 teach	1	51	51
Óstlann	1	1 Óstlann	1 Óstlann
Iomlán (Gaillimh)	24	197 teach, 80 árasán, 1 óstlann, 1 ár-óstlann, 1 siopa, 3 ionad tráchtála, 1 ionad leighis	175 teach, 80 árasán, 1 óstlann, 1 ár-óstlann, 1 siopa, 3 ionad tráchtála, 1 ionad leighis
Ciarraí			
2 teach	21	42 (-6)	36
3 teach	7	21 (-3)	18
4 teach	5	20 (-5)	15
5 teach	2	10	10
8 dteach	2	16	16
9 dteach	2	18 (-1)	17
20 teach	1	20	20
Iomlán (Ciarraí)	40	147 teach	132 teach.

TÁBLA 11.2A: LÍON NA dTITHE A CEADAÍODH SNA FORBairtí I nDÚN NA nGALL (n=105), I nGAILLIMH (n=24/26) AGUS I nCIARRAÍ (n=40)

Líon na dTithe sna hiarratais	Líon na nIarratas	Líon na dTithe ar lorgaíodh cead pleanála dóibh	Líon na dTithe a Ceadaíodh
Port Láirge			
2 teach	7	14	14
3 teach	1	3	3
4 teach	1	4	4
5 teach	1	5	5
6 teach	2 (1=imlíneach + 1 faofa)	6	6
8 dteach	1	8	8
11 teach	2	22	22
12 teach	2	24	24
16 teach	2	32	32
17 dteach	2 (1=imlíneach + 1 faofa)	17	17
18 dteach	1	18	18
30 teach	1	30 (-15)	15
Iomlán (Port Láirge)	23	183 teach	168 teach
An Mhí			
7 dteach	1	7 (-4)	3
Iomlán (An Mhí)	1	7 dteach	3 teach

TÁBLA 11.2B: LÍON NA dTITHE A CEADAÍODH SNA FORBAIRTÍ I BPORT LÁIRGE (n=23) AGUS SA MHÍ (n=1). Léiríonn an figiúr i lúibíní i gcolún 3 líon na dtithe ar diúltaíodh cead pleanála dóibh i gcás forbairtí inar ceadaíodh níos lú tithe a thógáil ná mar a bhí á lorg ag an bhforbróir.

I gcás Chiarraí, bhí 132 teach ar fad i gceist leis an 40 iarratas ar fhorbairtí tithíochta a ceadaíodh. Is ionann é seo agus 44% de líon na dtithe a bhí i gceist sna hiarratais ar fhorbairtí tithíochta i gCiarraí (297 teach a bhí i gceist sna hiarratais seo, féach siar go Tábla 11.1).

I gcás limistéar Gaeltachta Phort Láirge, 168 teach ar fad a bhí san áireamh mar thoradh ar an 23 iarratas ar fhorbairtí tithíochta a ceadaíodh. Is ionann é seo agus 58% den 296 teach a bhí san áireamh sna hiarratais ar fhorbairtí tithíochta sa cheantar seo (Tábla 11.1). Agus i gcás limistéar Gaeltachta Ráth Chairn, ceadaíodh trí theach mar thoradh ar iarratas amháin. Is ionann é seo agus 21% den 14 theach a bhí i gceist san iomlán sna hiarratais ar chead pleanála ar fhorbairtí tithíochta i nGaeltacht Ráth Chairn (féach siar go Tábla 11.1).

11.6 LÍON NA dTITHE A CEADAÍODH SNA FORBAIRTÍ DE RÉIR TOGHROINNE AGUS DE RÉIR CONTAE

Sa mhír seo léirítear cé mhéad iarratas ar fhorbairtí tithíochta a ceadaíodh i ngach toghroinn sa tréimhse a bhí á scrúdú ag an taighde seo mar aon le hiomlán na dtithe a ceadaíodh i ngach toghroinn (Tábla 11.3).

Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht

Toghroinn	Iomlán na n-iarratas ar fhorbairtí	Iomlán na dtíthe a ceadaíodh i bhforbairtí	Iomlán na dtíthe aonair a ceadaíodh	Líon iomlán áiteanna cónaithe nua a ceadaíodh ⁴³	Daonra na toghroinne in 2002	Coibhneas títhe a ceadaíodh: daonra
Co. Dhún na nGall						
Machaire Chlochair	61	236 teach 3 shiopa 6 árasán	302	544	2666	1:4.9
Baile na Finne	3	18 dteach	21	39	312	1:8
Dún Lúiche	7	15 theach	99	114	694	1:6.1
Anagaire	34	92 teach	268	360	2234	1:6.2
Iomlán na dtíthe/n-áiteanna cónaithe	105 (iomlán iarratas)	367	690	1057	5906 (iomlán daonra)	
Co. na Gaillimhe						
Na Forbacha	5	20 teach 12 árasán 1 óstlann	85	117	1272	1:10.9
An Spidéal	6	68 teach 47 árasán 3 aonad tráchtála	64	179	1253	1:7
Sailearna	2	10 dteach	106	116	1299	1:11
An Cromptán	11	77 teach 21 árasán 1 siopa 1 ionad leighis	152	250	2266	1:9
Iomlán na dtíthe/n-áiteanna cónaithe	24 (iomlán iarratas)	255	407	662	6090 (iomlán daonra)	
Co. Chiarraí						
Ceann Trá	9	25 teach	67	92	460	1:5
Márthain	4	24 teach	44	68	243	1:3.6
Dún Urlann	4	9 dteach	54	63	422	1:6.7
Dún Chaoin	2	3 theach	30	33	212	1:6.4
Cill Chuáin	4	9 dteach	51	60	453	1:7.5
Cill Maoilchéadair	17	62 teach	75	137	549	1:4
Iomlán na dtíthe/n-áiteanna cónaithe	40 (iomlán iarratas)	132	321	453	2339 (iomlán daonra)	
Co. Phort Láirge						
An Rinn	22	166 teach	119	285	1065	1:3.7
Baile Mhac Airt	1	2 theach	45	47	321	1:6.8
Aird Mhór	0	0	17	17	68	1:4
Iomlán na dtíthe/n-áiteanna cónaithe	23 (iomlán iarratas)	168	181	349	1454 (iomlán daonra)	
Co. na Mí						
Ráth Mhór	0	0	22	22	395	1:18
Cill Bhríde	1	3 theach	17	20	219	1:11
Baile Átha Buí	0	0	2	2	59	1:30
Iomlán na dtíthe/n-áiteanna cónaithe	1 (iomlán iarratas)	3	41	44	673 (iomlán daonra)	

TÁBLA 11.3 : LÍON NA DTÍTHE A CEADAÍODH DE RÉIR TOGHROINNE

I nDún na nGall is i dtoghroinn Mhachaire Chlochair a bhí an líon is mó iarratas a ceadaíodh mar aon leis an líon is mó títhe. Ceadaíodh 61 iarratas anseo agus is 236 teach a bhí i gceist móide sé árasán. In Anagaire ceadaíodh 34 iarratas agus is 92 teach a bhí i

⁴³ Gan óstlanna, siopaí, srl. a chur san áireamh.

gceist. I mBaile na Finne ceadaíodh trí iarratas agus is 18 dteach a bhí i gceist. I nDún Lúiche ceadaíodh seacht n-iarratas agus is 15 theach a bhí i gceist.

I nGaillimh is i dtoghroinn an Spidéil a ceadaíodh an líon is mó áitreabh cónaithe. Is sé iarratas a ceadaíodh sa toghroinn seo agus is 115 áit chónaithe ar fad a bhí i gceist. Ceadaíodh 11 iarratas i dtoghroinn an Chrompáin – 98 áit chónaithe ar fad. Ceadaíodh cúig iarratas ar fhorbairtí tithíochta sna Forbacha agus is 32 áit chónaithe a bhí i gceist. Is dhá iarratas ar fhorbairtí tithíochta a ceadaíodh i Sailearna agus is 10 dteach san iomlán a bhí i gceist.

I gcás na dtoghrann i gCiarraí atá faoi chaibidil, is léir gur i gCill Maoilchédair is mó a ceadaíodh iarratais (17 acu) agus is ann a ceadaíodh an líon is mó tithe – 62 teach ar fad. Ceadaíodh 25 teach (naoi n-iarratas) i gCeann Trá, 24 teach (ceithre iarratas) i Márthain, naoi dteach i nDún Urlann agus i gCill Chuáin agus trí theach i nDún Chaoin.

I gcás limistéar Gaeltachta Phort Láirge, is i dtoghroinn na Rinne a ceadaíodh na forbairtí tithíochta ar fad nach mór (22 as 23 forbairt) agus is ann a ceadaíodh 166 teach as an 168 teach ar fad a ceadaíodh mar chuid d'fhorbairtí tithíochta i nGaeltacht Phort Láirge idir 2000 agus 2005. Ceadaíodh iarratas amháin i mBaile Mhac Airt agus bhí dhá theach i gceist. Mar a luadh cheana, níor ceadaíodh ach forbairt tithíochta amháin i nGaeltacht Ráth Chairn (an chuid de Ghaeltacht na Mí a bhí áirithe sa taighde seo) agus is i dtoghroinn Chill Bhríde a bhí an fhorbairt seo. Is trí theach a ceadaíodh ansin.

Nuair a chuirtear líon iomlán na dtithe a ceadaíodh (idir fhorbairtí agus tithe aonair) de réir toghroinne i gcomparáid le daonra an cheantair (Tábla 11.3) feictear go bhfuil difríocht shuntasach ó chontae go contae sa choibhneas idir an daonra agus líon na dtithe nua a ceadaíodh sa tréimhse atá faoi chaibidil, agus go bhfuil an coibhneas a bhaineann le Port Láirge, le Ciarraí agus le Dún na nGall ard i gcomparáid leis na contaetha eile, go háirithe, i dtoghanna ar nós na Rinne, Márthain, Cill Maoilchédair agus Machaire Chlochair.

11.7 FAISNÉIS FAOI NA FORBAIRTÍ DE RÉIR BLIANA AGUS DE RÉIR CONTAE

Díríonn an rannóg seo ar líon agus ar chinneadh na bhforbairtí tithíochta de réir bliana. Meabhraítear arís, i gcás na bhforbairtí, go mbaineann figiúirí 2005 Dhún na nGall, na Gaillimhe agus Chiarraí leis an tréimhse Eanáir – Samhain amháin.

Feictear sa tábla thíos, Tábla 11.4, gurb iad 2000 agus 2004 an dá bhliain ba mhó ina raibh iarratais ann ar chead pleanála d'fhorbairtí i nDún na nGall. Bhí 45 iarratas ar fhorbairtí tithíochta ann an dá bhliain sin, 33 iarratas in 2001, 27 iarratas in 2002, 21 iarratas in 2003 agus 20 iarratas in 2005. Ceadáíodh an céatadán is airde de na hiarratais ar fhorbairtí tithíochta sa bhliain 2000 (56%). Ina dhiaidh sin ba iad 2003 agus 2004 an dá bhliain ba mhó inar ceadáíodh iarratais (48% agus 45% faoi seach). Maidir le líon na dtithe a ceadáíodh gach bliain i nDún na nGall, feictear gur sa bhliain 2000 a ceadáíodh an líon ba mhó tithe (93 teach). Ina dhiaidh sin, ba iad 2004 agus 2001 an dá bhliain ba mhó inar ceadáíodh tithe mar chuid d'fhorbairtí (65 teach agus 64 teach faoi seach).

Má bhreathnaítear ar líon na n-iarratas ar fhorbairtí tithíochta de réir na bliana i nGaillimh sa tréimhse seo, feictear gurbh í 2005 an bhliain ba mhó a ndearnadh iarratas ar fhorbairtí. Rinneadh iarratas ar 11 fhorbairt in 2005, ar sheacht gcinn in 2003 agus in 2004, ar shé cinn in 2000 agus ar chúig fhorbairt in 2002 agus dhá fhorbairt in 2001. Ceadáíodh an céatadán is airde de na forbairtí tithíochta in 2001 (100%) ach ní raibh ach dhá fhorbairt i gceist an bhliain sin. Seachas 2001 ba í 2005 an bhliain ar ceadáíodh an céatadán is airde de na forbairtí (82%). Bhí naoi bhforbairt i gceist an bhliain sin. Maidir le líon na dtithe a ceadáíodh gach bliain i nGaillimh, is in 2005 a ceadáíodh an líon áiteanna cónaithe is mó (98 teach agus 15 árasán) agus in 2004 tugadh cead pleanála do 46 teach agus sé árasán.

Maidir leis na hiarratais ar fhorbairtí tithíochta i gCiarraí, feictear gurbh í 2004 an bhliain ba mhó a ndearnadh iarratas ar fhorbairtí sa tréimhse seo. Rinneadh iarratas ar 20 forbairt in 2004, ar 19 bhforbairt in 2000, ar 14 fhorbairt in 2003, ar 11 fhorbairt in 2001, ar naoi bhforbairt in 2002 agus ar ocht bhforbairt in 2005. Bhí céatadán na n-iarratas a ceadáíodh

réasúnta seasmhach in 2000, 2002 agus 2004 (i raon idir 50%–56%). Bhí sé cuid mhaith níos ísle ná sin in 2001 (36%) agus níos airde in 2004 (65%). San iomlán ceadaíodh 25 teach a thógáil sa limistéar atá faoi chaibidil in 2000, ocht dteach in 2001, 12 theach in 2002, 24 teach in 2003 agus 60 teach in 2004.

An Bhliain	Líon na n-iarratas ar fhorbairtí	Líon na n-iarratas ar fhorbairtí a ceadaíodh	Líon na n-iarratas ar fhorbairtí a diúltaíodh	Líon na n-iarratas ar fhorbairtí gan chinneadh	Líon na n-iarratas ar fhorbairtí a ceadaíodh agus a diúltaíodh	Líon na dtithe srl. a ceadaíodh
Co. Dhún na nGall (n=191/200)						
2000	45	25 (56%)	5 (11%)	6 (13%)	9 (20%)	93
2001	33	14 (43%)	6 (18%)	8 (24%)	5 (15%)	64
2002	27	10 (37%)	2 (7%)	13 (48%)	2 (7%)	56 teach agus 6 árasán + 3 shiopa
2003	21	10 (48%)	3 (14%)	8 (38%)		50
2004	45	20 (45%)	9 (20%)	15 (33%)	1 (2%)	65
2005	20	5 (25%)	4 (20%)	8 (40%)	3 (15%)	33
Iomlán	191	84 (44%)	29 (15%)	58 (30%)	23	361 teach/6 árasán + 3 shiopa
Co. na Gaillimhe (n=38/40)						
2000	6	3 (50%)	1 (17%)	2 (33%)	0	0
2001	2	2 (100%)			0	8
2002	5	2 (40%)	2 (40%)	1 (20%)	0	5 teach 12 árasán
2003	7	5 (71%)	0	2 (29%)	0	18 dteach 47 árasán 3 ionad tráchtála 1 óstlann
2004	7	5 (72%)	1 (14%)	1 (14%)	0	46 teach 6 árasán
2005	11	9 (82%)	0	2 (18%)	0	98 teach 15 árasán 1 siopa 1 ionad leighis
Iomlán	38	26 (68%)	4 (11%)	8 (21%)	0	175 teach, 80 árasán, 1 óstlann, 1 ár-óstlann, 1 siopa, 3 ionad tráchtála, 1 ionad leighis
Co. Chiarraí (n=81)						
2000	19	10 (53%)	8 (42%)	1 (5%)	0	25
2001	11	4 (36%)	6 (55%)	1 (9%)	0	8
2002	9	5 (56%)	3 (33%)	1 (11%)	0	12
2003	14	7 (50%)	4 (29%)	3 (21%)	0	24
2004	20	13 (65%)	4 (20%)	3 (15%)	0	60
2005	8	1 (12%)	3 (38%)	4 (50%)	0	3
Iomlán	81	40 (49%)	28 (35%)	13(16%)	0	132 teach
Co. Phort Láirge (n=40)						
2000	9	6 (67%)	3 (33%)	0	0	37
2001	5	2 (40%)	2 (40%)	1 (20%)	0	13
2002	6	4 (67%)	1 (17%)	1 (16%)	0	30
2003	4	3 (75%)	1(25%)	0	0	44
2004	8	4 (50%)	3 (37%)	1(13%)	0	38
2005	8	4 (50%)	1 (13%)	3 (37%)	0	6
Iomlán	40	23 (58%)	11 (27%)	6 (15%)	0	168 teach
Co. na Mí (n=3)						
2001	1	0	0	1 (100%)	0	
2003	1	0	1 (100%)	0	0	
2004	1	1 (100%)	0	0	0	3
Iomlán	3	1 (33%)	1 (33%)	1 (33%)		3 teach

TÁBLA 11.4: FAISNÉIS FAOI NA HIARRATAIS FORBARTHA DE RÉIR BLIANA

Ba sa bhliain 2003 a ceadaíodh an céatadán ab airde forbairtí tithíochta (75%) i bPort Láirge. Ba sa bhliain 2000, áfach, a ceadaíodh an líon ba mhó forbairtí – sé cinn acu. Seachas 2005, ba iad 2001 agus 2004 na blianta ba dheacra chun cead pleanála a fháil d'fhorbairtí – ba sna blianta sin is mó a diúltaíodh d'fhorbairtí tithíochta, 40% agus 37% faoi seach. Maidir le líon na dtithe a ceadaíodh gach bliain i bPort Láirge, ba í 2003 an bhliain ba mhó ar ceadaíodh tithe mar chuid d'fhorbairtí tithíochta.

Ní raibh ach trí iarratas ar fad ar fhorbairtí i gCo. na Mí, ceann in 2001, ceann in 2003 agus an ceann eile in 2004. Ceadaíodh an t-aon cheann amháin acu in 2004.

11.8 ÚSÁID NA BHFORBAIRTÍ A CEADAÍODH DE RÉIR CONTAE

Níor lorgaíodh aon eolas ar an bpríomhfhoirm iarratais ar chead pleanála ó iarratasóirí i gContaetha na Mí ná na Gaillimhe faoin úsáid a bhí le baint as na tithe a bhí beartaithe acu a thógáil. Léirítear i dTábla 11.5 líon na dtithe a ceadaíodh de réir na rannóg éagsúil úsáide i nDún na nGall, i gCiarraí agus i bPort Láirge.

Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht

Úsáid	2T	3T	4T	5T	6T	8T	9T	10T	11T	12T	13T	14T	16T	17T	18T	20T	30T	3 shiopa & 6 árasán	Iomlán na dTithe
Dún na nGall (n=105)																			
Úsáid féin	22 (-4)				1							1 (-6)							54
Le Díol	22 (-5)	3 (-1)	2	4	3 (-2)	2		1 (-1)	1		1		1					1	156 teach 3 shiopa & 6 árasán
Saoire/Cíos	5 (-2)	2	1	2 (-2)	2														38
Tithe Údaráis Áitiúil					1		1		1										26
Ní fios	8	5 (-1)	1	5 (-2)	1										1				81
Le díol + úsáid féin	4 (-2)																		6
Iomlán (Dún na nGall)	109 T	28 T	16 T	51 T	46 T	16 T	9 T	9 T	22 T		13 T	8 T	16 T		18 T			3 shiopa & 6 árasán	361 teach & 6 árasán
Ciarraí (n=40)																			
Úsáid féin/ball den teaghlach	2 (-1)	1	1 (-2)																8
Le díol/2ú teach/saoire	10 (-1)	2 (-2)	2 (-1)	0		2	2 (-1)									0			63
Úsáid féin & díol	1	1 (-1)	1 (-2)	0		0	0									0			6
Ní fios cén úsáid	8 (-4)	3	1	2		0	0									1			55
Iomlán (Ciarraí)	36 T	18 T	15 T	10 T		16 T	17 T									20 T			132 teach
Port Láirge (n=23)																			
Úsáid féin	1	1																	5
Le díol	2		1	1	2 (1 faofa)				2	1			1	2 (1 faofa)			1 (-15)		101
Úsáid féin & le díol	2																		4
Ní fios cén úsáid	2					1				1			1		1				58
Iomlán (Port Láirge)	14 T	3 T	4 T	5 T	6 T	8 T			22 T	24 T			32 T	17 T	18 T		15 T		168 teach

TÁBLA 11.5: LÍON NA DTITHE I NGACH RANNÓG ÚSAIDE DE RÉIR CONTAE

As an 361 teach a ceadaíodh mar chuid d'fhorbairtí tithíochta idir 2000–2005 i nDún na nGall, is tithe *le díol* a bhí in 156 teach (43%) ar a laghad, is tithe le ligean ar cíós/tithe saoire a bhí i 38 teach (11%), is tithe d'úsáid na n-iarratasóirí féin a bhí i 54 teach (15%), is tithe údaráis áitiúil a bhí i 26 teach (7%), agus maidir le sé iarratas eile dúirt na hiarratasóirí (bhí dhá theach i gceist leis na hiarratais seo) go raibh teach amháin le húsáid acu féin agus an teach eile *le díol*. I gcás 21 iarratas (81 teach – 22%), níor fhreagair na hiarratasóirí an cheist sin ar an bhfoirm iarratais.

As an 132 teach a ceadaíodh i gCiarraí mar chuid d'fhorbairtí tithíochta, bhí ocht dteach le húsáid ag na hiarratasóirí féin, bhí 63 teach (48%) *le díol/úsáid* mar *theach saoire* agus maidir le sé theach eile (iarratas amháin do dhá theach, iarratas amháin do thrí theach ach nár ceadaíodh ach dhá cheann agus iarratas eile do cheithre theach ach nár ceadaíodh ach dhá cheann) bhí trí cinn acu le húsáid ag an iarratasóir féin agus trí cinn eile *le díol*. Níor fhreagair 15 iarratasóir an cheist seo faoin úsáid a bhainfidís as na tithe nua (bhí 55 teach i gceist leis na hiarratais sin).

As an 168 teach a ceadaíodh mar chuid d'fhorbairtí tithíochta i bPort Láirge, bhí cúig theach le húsáid ag na hiarratasóirí iad féin, bhí 101 teach (60%) *le díol* agus maidir le ceithre theach dúirt na hiarratasóirí go raibh na tithe le húsáid acu féin agus *le díol* (.i. teach amháin dóibh féin agus an ceann eile *le díol*). Ní raibh eolas ar fáil maidir le húsáid na dtithe i gcás 58 teach a bhain le sé iarratas eile. Glactar leis, áfach, go raibh a bhformhór seo, .i. na forbairtí móra ar fad (ocht dteach, 12 theach, 16 theach, 18 dteach) *le díol*.

11.9 TRÉIMHSE AMA AN CHINNIDH DO NA FORBAIRTÍ

I dTábla 11.6, tugtar an tréimhse ama a thóg sé chun cinneadh a fháil ar na hiarratais ar fhorbairtí tithíochta de réir contae. Maidir leis an meántréimhse ama i ngach contae, is léir gurbh iad Dún na nGall agus Co. na Mí an dá chontae is tapúla ó thaobh cinneadh a dhéanamh ar fhorbairtí – dhá mhí an meán sna contaetha sin (caithfear a mheabhrú arís, áfach, nach raibh ach trí iarratas ar chead pleanála ar fhorbairtí tithíochta i gCo. na Mí agus nach ndearnadh cinneadh ach ar dhá cheann acu). Thóg sé 2.5 mhí ar an meán i

gCiarraí cinneadh a fháil faoi na forbairtí tithíochta. Bhí an mheántréimhse ama is faide, ceithre mhí, i nGaillimh agus i bPort Láirge.

	2 mhí	3 mhí	4 mhí	5 mhí	6 mhí	6 mhí +	Meán-tréimhse
Dún na nGall n=139 (61 gan chinneadh)	66 (48%)	20 (14%)	13 (9%)	13 (9%)	9 (7%)	18 (13%)	2 mhí
Gaillimh n=30 (9 gan chinneadh)	6 (20%)	3 (10%)	3 (10%)	6 (20%)	3 (10%)	9 (30%)	4 mhí
Ciarraí n=68 (13 gan chinneadh)	36 (53%)	2 (3%)	9 (13%)	7 (10%)	7 (10%)	7 (10%)	2.5 mhí
Port Láirge n=33 (7 gan chinneadh)	11 (33%)	0	5 (15%)	5 (15%)	1 (3%)	11 (33%)	4 mhí
An Mhí n=2 (1 gan chinneadh)	1 (50%)		1 (50%)				2 mhí

TÁBLA 11.6: TRÉIMHSE AMA AN CHINNIDH FAOI NA FORBAIRTÍ DE RÉIR CONTAE

11.10 COINNÍOLLACHA CEADAITHE

Feictear sa chéad tábla eile, Tábla 11.7, an meánlíon coinníollacha ceadaithe a bhí leis na ceadanna pleanála de réir contae. Ba i gCiarraí a bhí an meánlíon coinníollacha ab airde – 19 gcoinníoll. Ina dhiaidh sin, ba i bPort Láirge (15 choinníoll) a bhí an meánlíon coinníollacha ab airde. Ní raibh an meánlíon coinníollacha sna contaetha eile mórán ní b'ísle ná sin, 14 choinníoll a bhí i gceist i nGaillimh, 12 an meánlíon coinníollacha i gCo. na Mí (forbairt amháin a bhí i gceist) agus i nDún na nGall is 11 choinníoll an meánlíon coinníollacha a cuireadh le cead pleanála d'fhorbairtí tithíochta.

Contae	Dún na nGall (n=103/105)	Gaillimh (n=24/26)	Ciarraí (n=40)	Port Láirge (n=23)	An Mhí (n=1)
Meánlíon Coinníollacha Ceadaithe	11	14	19	15	12

TÁBLA 11.7: AN MEÁNLIÓN COINNÍOLLACHA A BHÍ LEIS AN GCEAD PLEANÁLA I GCÁS NA BHFORBAIRTÍ DE RÉIR CONTAE

Má fhéachtar arís ar Thábla 10.4 i gCaibidil 10 a chuireann síos ar an líon coinníollacha a ghabh leis an gcead pleanála i gcás na dtithe aonair de réir contae, feicfear go bhfuil an meánlíon coinníollacha i gcás na bhforbairtí níos airde i ngach contae seachas i gcás Cho. na Mí, áit arbh ionann an meánlíon coinníollacha i gcás na dtithe aonair agus i gcás na bhforbairtí.

De ghnáth, dá mhéad an fhorbairt ba ea ba mhó coinníollacha a bhí i gceist. Bhí roinnt coinníollacha a bhí mar an gcéanna leis na coinníollacha a bhí ann do na tithe aonair agus bhí méid áirithe eile a bhí difriúil. Bhí béim ar chuideachta bhainistíochta chun na forbairtí a bhainistiú i gcás roinnt de na forbairtí móra. Bhí coinníollacha eile ann go minic faoi chosáin, culs de sac, soilse agus spásanna páirceála. Bhí an bhéim chéanna ar thírdhreachú i gcás na bhforbairtí agus a bhí i gcás na dtithe aonair. Bhí coinníoll Gaeilge leagtha ar chuid de na forbairtí mar is léir ón gcéad Fhochaibidil eile (11.11).

11.11 COINNÍOLLACHA PLEANÁLA A BHAINNEANN LEIS AN NGAEILGE

Ceadaíodh iarratas pleanála amháin don limistéar faoi chaibidil i nDún na nGall ar cuireadh coinníoll Gaeilge leis. Is cead pleanála a tugadh in 2005 chun 11 teach a thógáil i Machaire Chlochair a bhí i gceist. Is tithe údaráis áitiúil a bhí i gceist leo seo, agus de réir an choinníll Ghaeilge a cuireadh leis an gcéad pleanála, bhí naoi dteach le coimeád d'áitritheoirí a raibh Gaeilge acu agus ní bheadh cead acu iad a dhíol ar feadh 15 bliana. Is í an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta a dhéanfadh measúnú ar líofacht na n-áitritheoirí. Ní raibh aon choinníoll Gaeilge eile i gceist leis na forbairtí i nDún na nGall sa tréimhse atá faoi chaibidil.

I gcás na Gaillimhe, cuireadh coinníoll Gaeilge ar na forbairtí ar fad a ceadaíodh sna limistéir atá faoi chaibidil tar éis 2003, agus bhí coinníoll Gaeilge ag gabháil le cead d'fhorbairt ocht dteach chomh fada siar le 2001. As an 24 forbairt atá i gceist, baineann 19 acu leis an tréimhse 2003–2005 (an tréimhse lena mbaineann an PFCG 2003–09 a ullmhaíodh faoi fhorálacha *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000*), agus leagadh coinníoll Gaeilge orthu seo ar fad. An fhoclaíocht a bhí i gceist lena bhformhór ná go mbeadh na tithe 'for exclusive use' do dhream 'that would have an appropriate level of competence/fluency in Irish'. I gcás dhá fhorbartha – ceann sa Spidéal agus ceann eile ar an gCeathrú Rua, leagadh síos mar choinníoll go mbeadh 100% de na tithe/árasáin le díol le Gaeilgeoirí.

Maidir leis na hiarratais ar fhorbairtí tithíochta a ceadaíodh sna ceantair Ghaeltachta i gCorca Dhuibhne atá faoi chaibidil sa taighde seo, idir 2000 agus 2005, *forbairt 3 theach*

nó níos mó a bhí i 19 acu. Bhain 11 de na hiarratais seo leis an tréimhse idir 2003 agus 2005 mar a thaispeánann Tábla 11.8A thíos (an tréimhse lena mbaineann an PFC reatha).

Bliain	3 teach	4 teach	5 teach	8 dteach	9 dteach	20 teach	Iomlán na nIarratas	Iomlán na dTithe
2003	1	1	0	0	1	0	3	16
Coinníoll Gaeilge	Ní raibh	Ní raibh			Ní raibh			
2004	2	1 (-2)	1	1	1 (-1)	1	7	49
Coinníoll Gaeilge	Ní raibh	Ní raibh	Ní raibh	Bhí	Ní raibh	Ní raibh		
2005	1	0	0	0	0	0	1	3
Coinníoll Gaeilge	Ní raibh							
Iomlán							11	68

TÁBLA 11.8A: NA FORBAIRTÍ 3 THEACH + AGUS AN COINNÍOLL GAEILGE I GCIARRAÍ (n=11)

Is ionann an 11 iarratas seo a ceadaíodh agus 68 teach. Nuair a rinneadh scagadh ar na coinníollacha a bhain leis an gcead pleanála i gcás an 11 iarratas seo, fuarthas amach nár cuireadh coinníoll Gaeilge ach ar fhorbairt amháin. De réir an choinníll a leagadh ar an bhforbairt seo, a bhain leis an mbliain 2004, dúradh go gcaithfeadh an forbróir plean a aontú leis an údarás pleanála sula dtosófaí ar aon tógáil, lena chinntiú go mbeadh 80% de na tithe seo ar fáil do Ghaeilgeoirí amháin. Bheadh an cosc seo ar na tithe ar feadh 15 bliana agus is é an caighdeán Gaeilge a bheadh ag teastáil an caighdeán a nglactar leis faoi scéim deontais tithíochta na Roinne Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta.

Rinneadh an t-iarratas seo ar chead pleanála d'ocht dteach i mí na Nollag 2004 (15/12/2004). Lorgaíodh breis eolais, RTT ina measc, ina leith agus ceadaíodh é le coinníoll Gaeilge i mí Lúnasa 2005.⁴⁴ Rinneadh iarratas eile ar chead pleanála do naoi dteach (2004) seachtain níos déanaí i mí na Nollag (22/12/04). Níor lorgaíodh aon RTT i leith na forbartha seo agus ceadaíodh é (ocht dteach as na naoi dteach) i mí an Mhárta 2005 gan aon choinníoll teanga.⁴⁵ Bhain ceann de na hiarratais eile a rinneadh in 2004 le forbairt 20 teach i dtoghroinn Mhárthain. Lorgaíodh RTT mar chuid den eolas breise a iarradh ar an bhforbróir a chur ar fáil i leith na forbartha seo. Tugadh cead don fhorbairt seo i mí Dheireadh Fómhair 2004 gan aon choinníoll Gaeilge ach amháin go mbeadh na

⁴⁴ Rinneadh achomharc chuig an mBord Pleanála faoin gcinneadh seo i mí na Samhna 2005, áfach, agus dhiúltaigh an Bord Pleanála don iarratas i mí Bealtaine 2006 faoi mar a phléifear in 11.13 thíos

⁴⁵ Dhiúltaigh an Bord Pleanála don iarratas seo ina dhiaidh sin, áfach, mar a phléifear in 11.13 thíos.

comharthaí bóthair san eastát as Gaeilge. Tharla sé seo in ainneoin go raibh an méid seo ráite sa RTT a ullmhaíodh ar iarratas ón gComhairle Contae:

it is considered that if the proposed development proceeds without restrictions pertaining to the command of the Irish language that there is potential for a negative impact on the language heritage of the area. (www.kerrycoco.ie comhaid pdf, ráiteas tionchar teanga 04/1780).

Mhínigh an RTT chomh maith go raibh an forbróir féin go láidir i bhfabhar coinníoll Gaeilge a leagan ar na tithe.⁴⁶

Dúirt Comhairle Contae Chiarraí nach raibh aon mhíniú ar an neamhleanúnachas ó thaobh RTT a lorg ná ó thaobh coinníoll Gaeilge a leagan ar fhorbairtí (McMahon 2006: ríomhphost). Dúradh nach bhfuil aon treoirlínte acu maidir leis an gceist seo agus nach raibh an Chomhairle Contae cinnte conas déileáil leis an gceist. Míníodh, áfach, gur chuir an oifig pleanála coinníoll Gaeilge ar cheithre fhorbairt i nGaeltacht Chiarraí agus cuireadh tagairt de na hiarratais seo ar fáil. Bhain trí cinn acu seo le forbairtí sa Daingean nó lastoir den Daingean⁴⁷ (ceantair nach bhfuil bisiúil ó thaobh labhairt na Gaeilge de) agus bhain an ceathrú ceann leis an bhforbairt 20 teach i mBaile an Fheirtéaraigh.⁴⁸

As an 23 forbairt a ceadaíodh i limistéar Gaeltachta Phort Láirge sa tréimhse atá faoi chaibidil againn, bhain 16 cinn acu le *forbairtí 3 theach* + sa tréimhse 2000–2005 (féach Tábla 11.9B).

⁴⁶ Chuir an Bord Pleanála Coinníoll Gaeilge ar an bhforbairt seo ina dhiaidh sin, féach faoi Bhord Pleanála thíos. Tuairiscíodh i mí an Mhárta 2006, áfach, go raibh an fhorbairt seo tosaithe gan aon socrú faoin gcoinníoll Gaeilge oibrithe amach in ainneoin gurb é seo a bhí le déanamh de réir an choinníll a leag an Bord Pleanála síos (Adhmhaidin 6 Márta 2006; agallamh le Donncha Ó hÉallaithe). Ar deireadh, rinneadh socrú dlíthiúil idir an forbróir agus Comhairle Contae Chiarraí i mí Bealtaine 2006 (Ó hÉallaithe 2006).

⁴⁷ 044235 – forbairt 64 teach sa Daingean, 044340 – forbairt 19 dteach i Lios Póil agus 044589 – forbairt óstlann 46 seomra i mBaile an tSagairt, an Daingean.

⁴⁸ Mar atá mínithe, áfach, ní hiad Comhairle Contae Chiarraí a leag an coinníoll Gaeilge seo ar an bhforbairt seo in aon chor, is é an Bord Pleanála a rinne amhlaidh tar éis don Chomhairle Contae é a cheadú gan aon choinníoll.

Bliain	3 teach	4 teach	5 teach	6 teach	8 dteach	11 teach	12 teach	16 teach	17 dteach	18 dteach	30 teach
2000	1			2	1					1	
Coinníoll Gaeilge	Níl			Níl	Níl					Níl	
2001						1					
Coinníoll Gaeilge											
2002		1					2				
Coinníoll Gaeilge		Níl					Tá & Níl				
2003						1		1	1		
Coinníoll Gaeilge						Tá (50%)		Níl	Níl		
2004			1					1			1 (-15)
Coinníoll Gaeilge			Tá (50%)					Níl			Tá (70%)
2005									1		
Coinníoll Gaeilge									Níl		

TÁBLA 11.8B: NA FORBAIRTÍ 3 THEACH + AGUS AN COINNÍOLL GAEILGE I BPORT LÁIRGE

Mar is léir ón tábla thuas, bhí dhá fhorbairt mhóra i bPort Láirge in 2003 (forbairt 16 teach agus 17 dteach) nach raibh aon choinníoll Gaeilge leo. Maidir leis an bhforbairt 17 dteach in 2005, is cead tar éis cead imlíneach a bheith faighte in 2003 a bhí i gceist, agus níor chuir Comhairle Contae Phort Láirge aon choinníoll Gaeilge ar an bhforbairt seo.⁴⁹ Ní raibh Comhairle Contae Phort Láirge ábalta freagra a thabhairt ar an gceist seo nuair a lorgaíodh na cúiseanna nach raibh coinníoll Gaeilge curtha acu ar na forbairtí seo. Maidir leis na forbairtí ar cuireadh coinníoll Gaeilge leo, is éard a bhí i gceist leis an gcoinníoll i gcás dhá cheann de na forbairtí ná go mbeadh 50% de na tithe curtha ar leataobh do Ghaeilgeoirí agus sa chás eile is éard a bhí i gceist ná go mbeadh 70% de na tithe curtha ar leataobh do Ghaeilgeoirí.

Ní raibh aon choinníoll Gaeilge ar an bhforbairt trí teach a ceadáíodh i gCo. na Mí sa tréimhse atá faoi chaibidil.

11.12 AN RÁITEAS TIONCHAR TEANGA

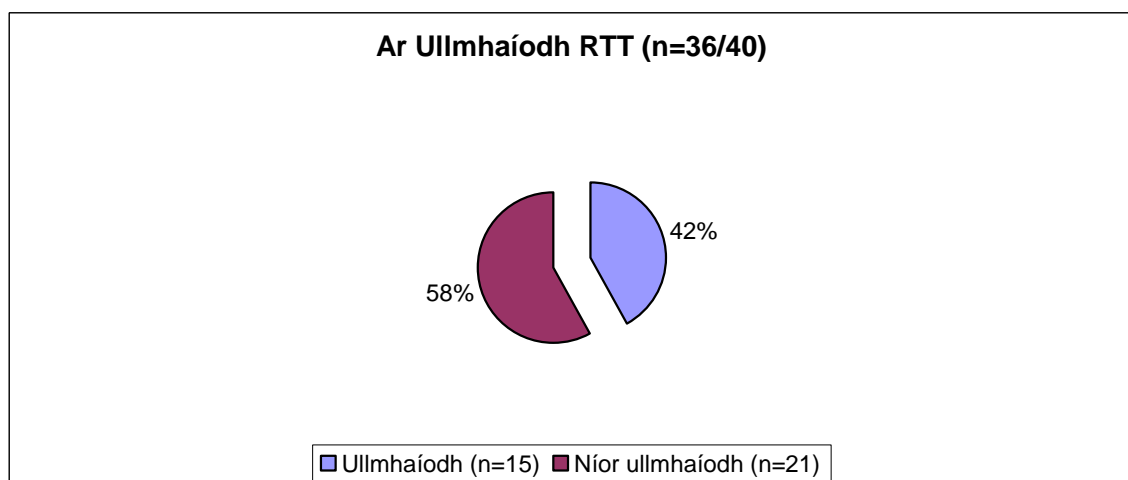
Níor lorgaíodh RTT ar aon fhorbróir maidir leis na hiarratais ar fhorbairtí a bhí á scrúdú againn sna limistéir i nDún na nGall sa tréimhse atá idir lámha againn.

⁴⁹ Chuir an Bord Pleanála coinníoll Gaeilge leis níos déanaí áfach mar a mhínítear in 11.13 thíos.

Maidir le Gaillimh, téann an tagairt don RTT siar chomh fada leis an PFC a bhí i bhfeidhm sular tháinig an ceann reatha i bhfeidhm in 2003. Seo é an chéad tagairt do RTT in aon PFC. I *bPlean Forbartha na Gaillimhe 1997–2002* (PFCG 1997–2002), faoi mhír 5.3.1 (Linguistic Impact Objectives), deirtear:

the Planning Authority recognizes that the status of the Irish Language has been undermined, particularly in those areas close to Galway city, by immigrant population with no competence in, or affinity for, the language. To strictly control residential (including single once-off houses), commercial and industrial development, which, in the opinion of the Planning Authority, will have a negative impact on the Irish language in the Gaeltacht. [sic] The Planning Authority will therefore require a linguistic impact statement with all applications for development in the area (PFCG 1997–2002: 42).

Deirtear sa PFC reatha go mbeidh: ‘ráitis Iombualadh Teangan riachtanach áit a bhfuil dhá theach nó níos mó i gceist le hiarratas, nó áit ar chuir iarrthóir isteach ar níos mó ná teach amháin sa gceantar’ (PFCG 2003–09: 76). As an 40 iarratas ar fhorbairtí, ní raibh ach 36 comhad ar fáil do na taighdeoirí mar a léiríodh i dtáblaí eile cheana sa chaibidil seo. As an 36 comhad seo, lorgaíodh RTT i dtaca le 15 iarratas (42% acu). Níor ullmhaíodh aon RTT i dtaca leis an 21 iarratas eile – 58% (Léaráid 11.3 thíos).

LÉARÁID 11.3: AN RÁITEAS TIONCHAR TEANGA I NGAILLIMH

Ní raibh aon mhíniú ag an gComhairle Contae ar an gcúis nár ullmhaíodh RTT i dtaca leis an 21 iarratas seo nuair a ceistíodh iad (Gavin 2006: agallamh). Maidir leis na ráitis tionchar teanga a ullmhaíodh, ní raibh ach ocht gcinn acu ar fáil sna comhaid ar na laethanta a raibh na taighdeoirí ag breathnú ar na comhaid seo. As na hocht gcinn seo, is cuideachta darbh ainm AP McCarthy Consultants a d'ullmhaigh sé cinn acu. Mhaígh siad i gcás gach iarratais nach mbeadh tionchar diúltach ag an bhforbairt ar chúrsaí teanga sa cheantar.

Lorg Comhairle Contae Chiarraí RTT ar na hiarratasóirí i gcás dhá fhorbairt. De réir an chuspóir atá leagtha síos sa phlean forbartha a bhaineann leis an ábhar seo, deirtear: 'that all large planning applications in Gaeltacht areas be accompanied by a linguistic impact statement'. Mínítear go bhfuil deacracht leis seo toisc nach bhfuil aon sainmhíniú ar cad atá i gceist le 'large planning application' ach tógann an oifig pleanála nádúr agus scála na forbartha agus an ceantar timpeall air san áireamh (McMahon 2006: ríomhphost). Mínítear chomh maith nach bhfuil aon treoirlínte ann ach an oiread chun staidéar i dtaca le RTT mar seo a mheas (McMahon 2006: ríomhphost).

Maidir leis an gcéad iarratas inar lorgaíodh RTT, an fhorbairt 20 teach i mBaile an Fheirtéaraigh, is é Tomás Ó Caoimh (Bun Cranncha, Dún na nGall), ó John Cronin agus Associates, Conservation, Planning and Archaeology, a d'ullmhaigh é. Ullmhaíodh an ráiteas seo bunaithe ar thurais ar an láthair, athbhreithniú ar pholasaithe caomhnaithe agus forbartha teanga go réigiúnach agus go náisiúnta agus teagmháil agus dul i gcomhairle le roinnt daoine (lucht pleanála, oidhreachta agus pobail). Rinne an staidéar seo comhthéacs teanga Bhaile an Fheirtéaraigh a mheas mar aon le tionchar cuairteoirí agus lucht cónaithe. D'áitigh sé go raibh cuairteoirí an-tábhachtach don oidhreachta teanga i gCorca Dhuibhne. Mhaígh sé go raibh dea-thionchar teanga ag roinnt forbairtí nua i mBaile an Fheirtéaraigh go dtí seo. Dúradh go raibh gach seans ann nach mbeadh áitritheoirí buana sna tithe nua seo agus nach mbeadh an oiread sin tionchair ag daoine a thiocfadh go dtí na tithe sa samhradh amháin. Ceapadh go mbeadh i bhfad níos mó tionchar teanga ag na tithe comhairle contae trasna an bhóthair ón bhforbairt seo ina

mbeadh áitritheoirí buana.⁵⁰ Dúradh, áfach, ‘go mbeadh seans ann go mbeadh tionchar diúltach ar oidhreacht teanga an cheantair dá rachadh an fhorbairt seo ar aghaidh gan aon choinníollacha maidir le líofacht Ghaeilge na ndaoine a cheannódh iad’ (www.kerrycoco.ie comhaid pdf le hiarratas 04/1780).

Maidir leis an bhforbairt ocht dteach ar an Muirígh ar lorgáíodh RTT ina dtaobh ar an bhforbróir, áitíodh sa RTT a ullmhaíodh ina taobh go bhfuil na cuairteoirí an-tábhachtach don cheantar agus gur cainteoirí líofa a bhformhór sin a thagann go dtí an ceantar. Dúradh gur tithe saoire a bheadh anseo a bheadh ar cíos agus gur daoine a bhfuil baint acu leis an áit nó bá acu leis an nGaeilge a bheadh iontu. Dúradh gur ‘maitheas a dhéanann oibreacha mar seo. Coimeádann siad na daoine, ina n-áit dúchais, rud a bhí ag tarlú ó aimsir an ghorta [sic]’ (www.kerrycoco.ie comhaid pdf a bhaineann le hiarratas 04/4430).

In ainneoin é a bheith mar pholasáí soiléir ag Comhairle Contae Phort Láirge RTT a lorg má mheastar go bhfuil seans ann go n-imreodh forbairt tionchar diúltach ar an teanga (Plean Forbartha Chontae Phort Láirge 2005–2001: 34) agus go leagann plean áitiúil na Rinne amach an rud céanna (PGCRHS 2000: 55), níor lorg oifig pleanála Chomhairle Contae Phort Láirge RTT ó iarratasóirí ach i gcás forbairt amháin. Bhain sé seo le hiarratas ar fhorbairt 16 theach saoire a rinneadh in 2004. Is cuideachta ailtireachta Fewer, Harrington, Lawlor and Partners a d’ullmhaigh an ráiteas ar son an fhorbróra. Sa chonclúid dúradh nach mbeadh aon tionchar diúltach ag an bhforbairt seo ar chúrsaí teanga sa cheantar (Fewer, Harrington, Lawlor and Partners) mar a léiríodh sa chomhad pleanála a bhain leis an iarratas seo. Cuireadh an RTT seo ar aghaidh go dtí Oifigeach Forbartha Gaeilge na Comhairle chun é a mheas. Cheap an tOifigeach go raibh roinnt mhaith tuairimíochta i gceist le roinnt de na pointí a rinneadh sa ráiteas. Ina ainneoin seo, agus in ainneoin an mholta láidir a rinne an tInnealtóir Feidhmeach sa Rannóg Pleanála (an 23 Feabhra 2005: Cáipéis inmheánach sa chomhad 04/1998) an t-iarratas seo a

⁵⁰ Tógadh 19 dteach de chuid na Comhairle Contae trasna an bhóthair ón bhforbairt seo a fhad agus a bhí an t-iarratas seo ag dul tríd. Níor cuireadh aon choinníoll Gaeilge ar na tithe seo.

dhiúltú ar go leor cúiseanna, cúrsaí teanga san áireamh, ceadaíodh an fhorbairt seo ar 6/7/2005 gan aon choinníoll teanga.⁵¹

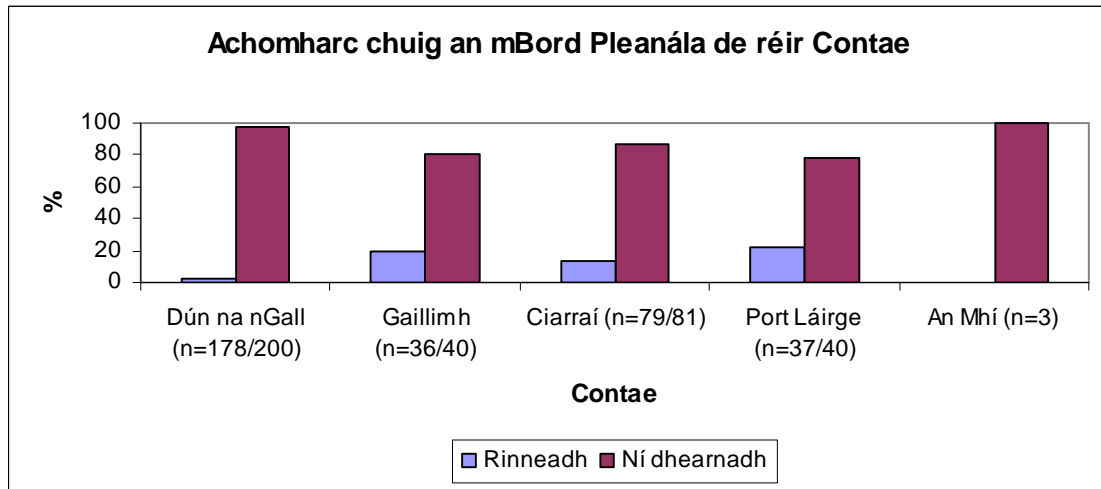
Níor lorgaíodh RTT i gcás aon cheann de na trí iarratas ar fhorbairtí a rinneadh i nGaeltacht Ráth Chairn in ainneoin go ndeir PFCM 2001–07 go ndéanfar cinntiú go mbeidh tionchar dearfach ag tithíocht nua ar úsáid na Gaeilge sa dúiche trí Staidéar Tionchar Teanga a dhéanamh sula scrúdófar aon iarratas ar aon teach leis féin nó d'aon scéim tithíochta. Deirtear: 'caithfidh an Staidéar Tionchar Teangan a bheith in ann a rá go mbeidh tionchar dearfach ag na h-iarratasóirí ar dhul chun cinn agus úsáid na teanga sa phobal. Ní thabharfaidh na húdaráis tacaíocht d'aon fhorbairt a mbeidh droch-thionchar aige ar an nGaeilge' (PFCM 2001–07: 65-66). Ní raibh aon mhíniú ag an oifig pleanála ar an bhfáth nár lorgaíodh RTT i gcás na n-iarratas a scrúdaíodh i nGaeltacht Ráth Chairn (Sweeney 2006: agallamh).

11.13 AN BORD PLEANÁLA AGUS NA FORBAIRTÍ

Tugann Léaráid 11.4 léargas ar an gcéatadán de na hiarratais ar fhorbairtí tithíochta a chuaigh ar aghaidh go dtí an Bord Pleanála i ngach contae.⁵² Ba i bPort Láirge a bhí an céatadán ab airde achomharc chuig an mBord Pleanála (22% nó maidir le hocht n-iarratas). I nGaillimh rinneadh achomharc maidir le 19% de na hiarratais ar fhorbairtí tithíochta (seacht n-iarratas) agus i gCiarraí rinneadh achomharc maidir le 13% de na hiarratais (11 iarratas). I nDún na nGall rinneadh achomharc maidir le 3% de na hiarratais ar fhorbairtí tithíochta (sé iarratas). Ní raibh aon chás achomhairc ann maidir leis na trí iarratas ar fhorbairtí tithíochta a rinneadh i gCo. na Mí.

⁵¹ Dhiúltaigh an Bord Pleanála an t-iarratas seo ina dhiaidh seo mar a mhínítear thíos in 11.13.

⁵² Téann iarratas ar aghaidh go dtí an Bord Pleanála má chuireann tríú páirtí, nó an t-iarratasóir féin, achomharc ar aghaidh go dtí an Bord Pleanála i leith chinneadh na Comhairle Contae ar an iarratas. Caithfidh aighneacht a bheith curtha isteach ag an tríú páirtí go dtí an Chomhairle Contae ar dtús maidir leis an gcinneadh pleanála.

LÉARÁID 11.4: ACHOMHARC CHUIG AN MBORD PLEANÁLA DE RÉIR CONTAE

11.13.1 CUR SÍOS AR NA HIARRATAIS A CHUAIGH AR AGHAIDH GO DTÍ AN BORD PLEANÁLA DE RÉIR CONTAE

Cuirtear síos anseo ar na hiarratais ar fhorbairtí tithíochta a cuireadh faoi bhráid an Bhoird Phleanála i ngach contae. Tosaítear le Dún na nGall.

I gcás trí cinn de na sé achomharc a cuireadh go dtí an Bord Pleanála maidir le forbairtí i nDún na nGall, is é an t-iarratasóir féin a rinne achomharc i gcoinne chinneadh an údaráis phleanála a iarratas a dhiúltú. Ní raibh baint ag cúrsaí teanga le haon cheann de na hachomhairc a rinneadh sa chontae seo.

Bliain	Uimhir Thag.	Cur Síos	Cinneadh Chomhairle Contae Dhún na nGall	Cinneadh an Bhoird Phleanála	Aighneachtaí go CC ó	Achomharc go Bord Pleanála ó
2000	003242	2 Teach	1 Ceadaithe 1 Diúltaithe	Diúltú	An tIarratasóir	An tIarratasóir
2001	012566	2 Teach	1 Ceadaithe 1 Diúltaithe	Cloí le cinneadh	Níl ar fáil sa chomhad	Níl ar fáil sa chomhad
2002	022483	2 Teach	Diúltaithe	Cloí le cinneadh	An tIarratasóir	An tIarratasóir
2003	032011	17 dTeach (Coimeád)	Ceadaithe	Tarraingt siar	Grúpa áitiúil	Grúpa áitiúil
2003	033078	2 Teach	Diúltaithe	Tarraingt siar	TirConall Homes of Donegal Ltd (An tIarratasóir)	TirConall Homes of Donegal Ltd
2004	042824	2 Teach	Ceadaithe	Tarraingt siar	Duine áitiúil	Duine áitiúil

TÁBLA 11.9A: CUR SÍOS AR NA HIARRATAIS A CHUAIGH AR AGHAIDH GO DTÍ AN BORD PLEANÁLA I NDÚN NA NGALL

I nGaillimh bhain na seacht n-achomharc a rinneadh chuig an mBord Pleanála le coinníollacha teanga agus is é an t-iarratasóir féin a rinne an t-achomharc i gcás trí cinn de na seacht n-achomharc (Tábla 11.9B). I gcás na gceithre achomharc eile, is duine

áitiúil a rinne ceann amháin acu; rinne eagraíocht pobail áitiúil achomharc i gcás ceann eile, rinne Airdeall⁵³ achomhairc i gcás trí iarratas agus tugadh cuireadh don Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta achomharc a dhéanamh i gcás dhá cheann de na hiarratais sin.

I gcásanna ina mbíonn cead pleanála tugtha ag an údarás pleanála agus coinníoll Gaeilge leis, is é an polasaí atá ag Airdeall achomharc a dhéanamh chuig an mBord Pleanála mura bhfuil na coinníollacha Gaeilge sásúil nó soiléir toisc, mar shampla, nach mbíonn an céatadán tithe atá le díol le Gaeilgeoirí amháin leagtha síos ar an gcoinníoll (Ó Ceithearnaigh 2006: agallamh). I measc na gcúiseanna a thug an Bord Pleanála nuair a dhiúltaigh sé cead pleanála d'iarratasóirí bhí: an fhorbairt a bheith rómhór don Ghaeltacht (mar shampla, uimh. thag: 051336 thíos); gur gá cloí le cuspóirí an phlean forbartha contae reatha (mar shampla, dhiúltaigh siad do 10 dteach sna Forbacha, uimh. thag: 051789 thíos, toisc gurb é cuspóir an phlean forbartha teorainn a chur le tithíocht nua sna Forbacha agus chomh maith leis sin toisc go sáródh an fhorbairt bheartaithe an straitéis lonnaithe agus cosaint oidhreacht teanga agus chultúrtha na Gaeltachta [Tuairisc an Chigire, an Bord Pleanála, uimh. thag: PL07.216054]).

⁵³ Brúghrúpa náisiúnta a dhéanann monatóireacht ar na himpleachtaí teanga a bhaineann le feidhmiú an chórais phleanála sa Ghaeltacht.

Bliain	Uimhir Thag.	Cur Síos	Cinneadh Chomhairle Contae na Gaillimhe	Cinneadh an Bhoird Phleanála	Aighneachtaí chuig CC ó	Achomharc chuig Bord Pleanála ó
2003	034373	Forbairt tithíochta agus tráchtála – teach tábhairne	Ceadaithe le coinníoll Gaeilge	Tarraingthe siar – gan aon chuntas ar an aighneacht	An t-iarratasóir, daoine áitiúla agus Cumann Áitritheoirí an Spidéil	Mark Duffy, CMG Architects (ar son an iarratasóra)
2004	045509	Ár-óstlann, 89 Seomra	Diúltaithe	Clof le cinneadh	Airdeall, Cumann Áitritheoirí an Spidéil, Duine áitiúil An t-iarratasóir	An t-iarratasóir
2004	041454	14 teach & 6 árasán	Ceadaithe le coinníoll Gaeilge	Clof le cinneadh	Duine áitiúil	Duine áitiúil
2005	051162	4 teach agus siopaí	Ceadaithe le coinníoll Gaeilge	Ní fios	Stephen Dowds Assoc. (ar son an iarratasóra)	Stephen Dowds Assoc. (ar son an iarratasóra)
2005	051336	51 teach	Ceadaithe le coinníoll Gaeilge	Diúltú – cúiseanna teanga san áireamh	Coiste Ghlor na nGael, ÚnaG, Airdeall	Airdeall, Coiste Ghlor na nGael agus RGPTG (ar cuireadh)
2005	051789	10 dteach	Ceadaithe le coinníoll Gaeilge	Diúltú – cúiseanna teanga san áireamh	Airdeall	Airdeall agus RGPTG (ar cuireadh)
2005	051992	1 teach & 6 árasán	Ceadaithe le coinníoll Gaeilge	Aighneacht tarraingthe siar	Airdeall	Airdeall

TÁBLA 11.9B: CUR SÍOS AR NA HIARRATAIS A CHUAIGH AR AGHAIDH GO DTÍ AN BORD PLEANÁLA I NGAILLIMH

Rinneadh achomhairc chuig an mBord Pleanála i gcás 11 iarratas pleanála sna limistéir atá faoi chaibidil i gCiarraí sa tréimhse 2000–2005, baineann seacht gcinn acu leis an tréimhse 2003–2005 (an tréimhse lena mbaineann an PFC reatha) (Tábla 11.9C). I gcás amháin acu sin, is é an t-iarratasóir a rinne achomharc in aghaidh chinneadh an údaráis phleanála cead pleanála a dhiúltú. Sa chás seo dheimhnigh an Bord Pleanála cinneadh an údaráis phleanála ar chúiseanna a bhain le cosaint na Gaeilge agus na Gaeltachta. I gcás eile, rinneadh achomhairc in aghaidh chinneadh an údaráis phleanála forbairt 20 teach a cheadú gan aon choinníoll teanga a chur leis. Sa chás seo chinn an Bord Pleanála go bhféadfadh an fhorbairt dul ar aghaidh ach coinníoll teanga a bheith leis agus go mbeadh sonraí an choinníoll le haontú idir an forbróir agus an t-údarás pleanála sula dtosófaí ar an bhforbairt.⁵⁴

Maidir le dhá fhorbairt eile, na forbairtí ocht dteach agus naoi dteach in 2004, ar tugadh cead pleanála ina leith le coinníoll Gaeilge (forbairt ocht dteach) agus gan coinníoll

⁵⁴ Tosáodh ar an bhforbairt sular réitíodh an socrú seo, áfach, mar a míníodh cheana. Is de bharr shíorfhiosrú an aighneachtóra (gníomhaí teanga) a tharla an socrú ar deireadh.

Gaeilge (naoi dteach), rinne Fóram Duibhneach, Coiste Pobail Bhaile na nGall, Airdeall agus Údarás na Gaeltachta, mar aon le dreamanna áitiúla eile achomhairc ar an gcúis go raibh an iomarca tithe saoire sa cheantar cheana, nach raibh an córas séarachais in oiriúint don líon tithe a bhí ar an mbaile cheana féin gan trácht ar thithe breise, agus go ndéanfadh na tithe dochar mór don oidhreacht teanga sa cheantar. Dhiúltaigh an Bord Pleanála don dá fhorbairt seo agus cúrsaí teanga agus oidhreachta i measc na gcúiseanna diúltaithe a thug siad.

Bliain	Uimhir thag.	Cur Síos	Cinneadh Chomhairle Contae Chiarraí	Cinneadh an Bhoird Pleanála	Aighneacháí chuig CC ó	Achomharc chuig Bord Pleanála ó
2003	031090	9 dteach	Ceadaithe gan coinníoll Gaeilge	Ní fios (Níl cáipéisí ar idirlíon agus ní raibh comhad ar fáil)	Ní fios (Níl cáipéisí ar an idirlíon agus ní raibh comhad ar fáil)	Ní fios (Níl cáipéisí ar an idirlíon agus ní raibh comhad ar fáil)
	03129	40 teach	Diúltaithe	Diúltaithe- 2 chúis, cúrsaí teanga agus Gaeltacht ina measc	An t-iarratasóir	An t-iarratasóir (Ventry Holdings)
	031634	2 teach	Ceadaithe	Diúltaithe	An Chomhairle Oidhreachta	An Chomhairle Oidhreachta
2004	041780	20 teach	Ceadaithe gan coinníoll Gaeilge	Ceadaithe le coinníoll Gaeilge	Gníomhaí teanga	Gníomhaí teanga
	042828	2 teach	Ceadaithe	Diúltaithe – 3 chúis (béim ar sheandálaíocht)	An Chomhairle Oidhreachta	An Chomhairle Oidhreachta
	044430	8 dteach	Ceadaithe le coinníoll Gaeilge	Diúltaithe – 4 chúis, cúrsaí teanga agus Gaeltachta ina measc	Duine áitiúil, 2 ghrúpa áitiúla, lánúin áitiúil, ÚnaG, Fóram Duibhneach	Grúpa áitiúil, Lánúin áitiúil, Údarás na Gaeltachta
	044595	9 dteach	Ceadaithe gan coinníoll Gaeilge	Diúltaithe – cúrsaí Gaeilge i measc na gcúiseanna	Daoine áitiúla, duine eile, duine áitiúil, ÚnaG, Fóram Duibhneach, Airdeall	Grúpa áitiúil, Coiste Pobail Bhaile na nGall

TÁBLA 11.9C: CUR SÍOS AR NA HIARRATAIS A CHUAIGH AR AGHAIDH GO DTÍ AN BORD PLEANÁLA I GCIARRAÍ

Sa tréimhse ó 2000 go 2005 rinneadh achomhairc chuig an mBord Pleanála i gcás ocht n-iarratas pleanála a bhain leis an limistéar Gaeltachta i bPort Láirge. Bhain seacht gcinn de na hachomhairc seo le hiarratais ar thrí theach nó níos mó (na forbairtí a mbeifí ag súil le coinníoll Gaeilge orthu). Tá sonraí na n-achomharc seo léirithe i dTábla 11.9D thíos. Is léir ón tábla seo go bhfuil easpa leanúnachais ann ó thaobh na n-údarás pleanála áitiúil de maidir le coinníoll Gaeilge a leagan ar fhorbairtí ach go bhfuil cinnítí an Bhoird Pleanála ag tacú go mór le cosaint oidhreachta teanga na Gaeltachta. Tá an coinníoll Gaeilge a leag

an Bord Pleanála ar an iarratas ar 17 dteach in 2005 (uimhir thag. 05861) ag tabhairt cosaint láidir don Ghaeilge, le 60% de na tithe curtha ar leataobh do Ghaeilgeoirí agus an 40% eile curtha ar leataobh do dhaoine áitiúla.

Is léir go bhfuil ról eiseamláireach ag an mBord Pleanála i dtaca le forálacha teanga *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000*. Is innholta go gcuirfeadh na háisíneachtaí eile Stáit a bhfuil ról nó tionchar acu ar chúrsaí pleanála sa Ghaeltacht cleachtais i bhfearas le feidhm níos réamhghníomhaí a thabhairt dá gcuid freagrachtaí i leith fhorálacha teanga an Achta.

Bliain	Uimhir thag.	Cur Síos	Cinneadh Chomhairle Contae Phort Láirge	Cinneadh an Bhoird Phleanála	Aighneacháí chuig CC ó	Achomharc chuig an mBord Pleanála ó
2000	001198	55 teach	Diúltaithe (4 chúis, ní raibh cúrsaí teanga luaite go sonrach)	Diúltaithe (4 chúis, ní raibh cúrsaí teanga luaite go sonrach ach deirtear nach mbeadh forbairt mar seo oiriúnach don Ghaeltacht)	An t-iarratasóir	An t-iarratasóir
2000	00152	18 dteach	Ceadaithe gan coinníoll Gaeilge	Diúltaithe (2 chúis- níl cúrsaí teanga san áireamh)	3ú páirtí- daoine áitiúla (cúrsaí teanga agus Gaeltachta go hard ar a liosta)	3ú páirtí- daoine áitiúla
2000	00254	26 teach	Diúltaithe (3 chúis, ní raibh cúrsaí teanga san áireamh)	Diúltaithe (3 chúis, ní raibh cúrsaí teanga nó Gaeltachta luaite)	An t-iarratasóir	An t-iarratasóir
2003	03568	17 dteach	Ceadaithe gan coinníoll Gaeilge	Ceadaithe (coinníoll Gaeilge) Go gcaithfí na tithe a dhíol le daoine atá ag obair nó ina gcónaí i gceantar na Rinne	3ú páirtí- daoine áitiúla	Daoine áitiúla
	03822	11 theach	Ceadaithe le coinníoll Gaeilge 50%	Diúltaithe (3 chúis – cúrsaí Gaeilge agus Gaeltachta san áireamh, ag rá nach leor coinníoll 50% chun teanga a chosaint)	Lánúin áitiúil agus An Taisce	Lánúin áitiúil
2004	041998	16 theach	Ceadaithe gan coinníoll Gaeilge	Diúltaithe ar dhá chúis – ní raibh cúrsaí teanga san áireamh	Lánúin áitiúil agus An Taisce	Lánúin áitiúil agus an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta (ar cuireadh)
2005	05861	17 dteach	Ceadaithe gan coinníoll Gaeilge	Ceadaithe le coinníoll Gaeilge – 60% cainteoirí Gaeilge agus 40% daoine dúchasacha na Rinne	Airdeall agus an t-iarratasóir	Airdeall

TABLA 11.9D: CUR SÍOS AR NA HIARRATAIS A CHUAIGH AR AGHAIDH GO DTÍ AN BORD PLEANÁLA Ó 2003 I LEITH I BPORT LÁIRGE

11.14 RÓL NA ROINNE GNÓTHAÍ POBAIL, TUAITHE AGUS GAELTACHTA AGUS ÚDARÁS NA GAELTACHTA

Sonraítear i mír 20(2) den *Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000* go rachaidh na húdaráis phleanála i gcomhairle le hÚdarás na Gaeltachta sula n-ullmhófar nó sula leasófar aon phlean áitiúil a bhaineann le limistéar Gaeltachta. Ina theannta sin, rinneadh socrú idir na Comhairlí Contae Gaeltachta agus Údarás na Gaeltachta in 2004 go dtosófaí ag cur Údarás na Gaeltachta agus an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta ar an eolas faoi iarratais phleanála ar mhórfhorbairtí sa Ghaeltacht mar thoradh ar *na Rialacháin Pleanála agus Forbartha, 2001*. Sonraíonn Ionstraim Reachtúil 600 de na rialacháin seo faoi mhír 28(1) go gcuirfeadh na húdaráis phleanála Údarás na Gaeltachta agus an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta ar an eolas faoi aon iarratas a d'fhéadfadh tionchar diúltach a imirt ar an oidhreacht chultúrtha agus teanga sa Ghaeltacht de réir thuairim an údaráis phleanála. Deirtear sa mhír seo (mír 28 (1)):

Where a planning authority receives a planning application, the authority shall, except in the case of an application in respect of which a notice in accordance with article 26(5) has been or will be given, send notice in accordance with sub-article (2) as soon as may be after receipt of the application

(n) where the development is in a Gaeltacht area and it appears to the authority that it might materially affect the linguistic and cultural heritage of the Gaeltacht, including the promotion of Irish as the community language — to the Minister for Arts, Heritage, Gaeltacht and the Islands and Údarás na Gaeltachta.

Cuireadh tús leis an bpróiseas seo sa chéad leath de 2004 (Nic Lochlainn 2006: agallamh). Is é Údarás na Gaeltachta a ghníomhaíonn thar ceann an dá eagraíocht ar an gceist seo. Tá cur síos i dTábla 11.10 thíos ar líon na n-iarratas a chur na Comhairlí Contae éagsúla ar aghaidh go dtí Údarás na Gaeltachta / an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta ó shin, bunaithe ar an bhfaisnéis a chuir Údarás na Gaeltachta ar fáil do na taighdeoirí.

	Dún na nGall	Gaillimh	Ciarraí	Port Láirge	An Mhí
Líon iarratas a chuir na húdaráis phleanála ar aghaidh chuig ÚnaG	184	207	<30	19	0
Líon iarratas a bhain le forbairtí tithíochta	26	17	19	9	0
An líon aighneachtaí a rinne ÚnaG	26	17	21	4	1

TÁBLA 11.10: LÍON NA NIARRATAS A CHUIR NA HÚDARÁIS PHLEANÁLA AR AGHAIDH GO DTÍ ÚDARÁS NA GAELTACHTA Ó THÚS NA BLIANA 2004

Léiríonn líon agus cineál na n-iarratas phleanála a cuireadh ar aghaidh ó na húdaráis phleanála go dtí Údarás na Gaeltachta an doiléireacht, an easpa cinnteachta agus an easpa córais atá sna húdaráis phleanála chun déileáil leis na cúraimí reachtúla nua a leagadh orthu i leith na Gaeltachta faoi fhorálacha *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000*. Tá sciar maith de na hiarratais phleanála a chuirtear ar aghaidh chuig an Údarás, agus atá san áireamh i dTábla 11.10, nach mbaineann le forbairtí tithíochta. San áireamh anseo, tá iarratais ar chead phleanála do mhionathruithe ar thithe, iarratais chun tithe a tógadh gan cead iomlán phleanála a choimeád, iarratais ar chead phleanála do thithe aonair, agus fiú iarratas amháin maidir le hathchóirithe a dhéanamh ar reilig. In ainneoin an chuir chuige seo, bhí roinnt iarratas ar chead phleanála d'fhorbairtí tithíochta nár cuireadh ar aghaidh chuig an Údarás chun a dtuairim a fháil fúthu.

De ghnáth, cuireann Údarás na Gaeltachta aighneacht isteach maidir leis na forbairtí móra ar fad. I gcás Phort Láirge, fuair an tÚdarás eolas faoi 19 n-iarratas phleanála ar bhain naoi gcinn acu le forbairtí tithíochta. Bhain cúig cinn de na forbairtí seo le *forbairt 2 theach*, áfach, agus is é polasaí an Údaráis gan aighneachtaí a chur isteach maidir leis na forbairtí beaga tithíochta seo (Nic Lochlainn 2006: agallamh). Dá bhrí sin, is ceithre aighneacht a chuir an tÚdarás isteach i gcás Phort Láirge. I gcás Cho. na Mí agus Chiarraí, rinne Údarás na Gaeltachta aighneachtaí maidir le hiarratais nár chuir na

Comhairlí Contae ar aghaidh chucu. Sna cásanna seo cuireadh Údarás na Gaeltachta ar an eolas faoi na hiarratais seo trí fhoinsí eile.

11.15 TÁTAL

Sa chaibidil seo scrúdaíodh 364 iarratas a bhain le forbairtí tithíochta sa chúig chontae Gaeltachta atá i gceist leis an staidéar seo. Is ionann é seo agus 8% den 4421 iarratas ar fad a áiríodh sa scagadh pleanála seo. Bhí ráta na n-iarratas ceadaithe ar fhorbairtí tithíochta ní b'ísle ná an ráta ceadaithe a bhí ann i gcás na dtithe aonair a pléadh i gCaibidil 10 i gcás gach contae seachas i nGaillimh. Ina theannta sin, bhí sé níos fusa i gcás gach contae cead pleanála a fháil do *fhorbairt 3 theach* + ná mar a bhí sé d'*fhorbairt 2 theach* (níl Co. na Mí san áireamh anseo toisc nach raibh aon iarratas ar *fhorbairt 2 theach* i gceist i gCo. na Mí). San iomlán ceadaíodh 925 teach mar chuid d'fhorbairtí tithíochta sna limistéir atá faoi chaibidil sa tréimhse 2000–2005. Is 367 áitreabh cónaithe a ceadaíodh i nDún na nGall, 255 áitreabh i nGaillimh, 132 teach a ceadaíodh i gCiarraí, 168 teach a ceadaíodh i bPort Láirge agus trí theach a ceadaíodh i gCo. na Mí.

As na toghranna ar fad a áiríodh sa taighde seo, ba i Machaire Chlochair i nDún na nGall is mó a bhí iarratas ar fhorbairtí (61 iarratas) agus is ann is mó a ceadaíodh tithe – 236 teach. I nGaillimh is ar an Spidéal agus sa Chrompán is mó a ceadaíodh tithe, 115 áitreabh agus 98 áitreabh faoi seach. I gCiarraí ba i dtoghroinn Chill Maoilchéadair is mó a bhí na forbairtí tithíochta (62 teach) agus i nGaeltacht na nDéise ba i dtoghroinn na Rinne a bhí an fhorbairt ar fad, nach mór, ar siúl sa tréimhse seo (166 teach a ceadaíodh sa Rinn).

Ceadaíodh níos lú tithe mar chuid d'fhorbairtí tithíochta ná mar a ceadaíodh de thithe aonair i gcás na dtoghrann ar fad seachas toghranna an Spidéil (Co. na Gaillimhe) agus na Rinne (Co. Phort Láirge). Feictear chomh maith gur ceadaíodh níos mó tithe mar chuid d'fhorbairtí tithíochta i dtoghroinn na Rinne (daonra 1065) ná mar a ceadaíodh sna sé thoghroinn ar fad in Iarthar Duibhneach i gCiarraí (áit a bhfuil daonra 2339) sa tréimhse chéanna. Nuair a chuirtear líon iomlán na dtithe a ceadaíodh (idir fhorbairtí agus tithe aonair) de réir toghroinne i gcomparáid le daonra an cheantair (Tábla 11.3) feictear go

bhfuil difríocht shuntasach ó chontae go contae sa choibhneas idir an daonra agus líon na dtithe nua a ceadáíodh sa tréimhse faoi chaibidil, agus go bhfuil an coibhneas a bhaineann le Port Láirge agus le Ciarraí ard i gcomparáid leis na contaetha eile.

I gcás na gcontaetha ina raibh eolas ar fáil faoin úsáid a bhí le baint as na tithe a ceadáíodh, .i. Dún na nGall, Ciarraí agus Port Láirge, bhí líon beag tithe i ngach contae ina ndúirt na hiarratasóirí gur dá *n-úsáid féin* nó úsáid duine den teaghlach a bheadh na tithe a bhí le tógáil. I gcás na 367 áitreabh i nDún na nGall, bhí ar a laghad 54 de na tithe seo le húsáid ag an iarratasóir féin, i gcás Chiarraí bhí ar a laghad ocht gcinn den 132 teach le húsáid ag an iarratasóir féin/a theaghlach agus i gcás Phort Láirge bhí ar a laghad cúig cinn den 168 teach le húsáid ag an iarratasóir féin.

Nuair a chuirtear líon na dtithe a ceadáíodh mar chuid d'fhorbairtí tithíochta i ngach contae leis na tithe aonair a ceadáíodh (féach Caibidil 10), faightear líon iomlán na dtithe a ceadáíodh de réir contae sa tréimhse a bhí i gceist (colún 4 i dTábla 11.11 thíos). Nuair a thógtar as an áireamh líon na dtithe a dúirt na hiarratasóirí a bhí dá *n-úsáid féin* i gcás na dtithe a ceadáíodh mar chuid d'fhorbairtí tithíochta, faightear líon na dtithe sna forbairtí tithíochta ar féidir a rá fúthu gur forbairtí speacláireacha iad (an dara colún i dTábla 11.11). Nuair a chuirtear na tithe aonair ar dúirt na hiarratasóirí fúthu gur *le díol/ligean ar cíos* a bhí siad leis an bhfigiúr seo sa dara colún (colún 6 sa tábla thíos), faightear iomlán na bhforbairtí ar féidir linn a rá ina dtaobh go cinnte gur forbairtí speacláireacha a bhí i gceist leo. Nuair a bhreathnaítear ar líon na dtithe aonair a ceadáíodh do dhaoine áitiúla agus a bhí le haghaidh a *n-úsáide féin* (colún 3 i dTábla 11.11), faightear léargas ar líon na dtithe aonair a bhfuil a fhios againn fúthu go cinnte gur ar mhaithe leis an bpobal áitiúil a bhí siad. Nuair a chuirtear an figiúr seo leis an líon tithe a ceadáíodh mar chuid de na forbairtí tithíochta agus ar dúradh fúthu gur le haghaidh úsáid an iarratasóra féin a bhí siad (colún 2), faightear iomlán líon na dtithe ar féidir linn a rá fúthu go cinnte gur ar mhaithe leis an bpobal áitiúil a bhí siad (colún 5). Is gá a chur san áireamh, ar ndóigh, go bhfuil a lán bearnaí san eolas a bhí ar fáil sna comhaid phleanála maidir le cúlra na n-iarratasóirí i gcás na n-iarratas ar chead pleanála do thithe aonair agus, dá bhrí sin, ní féidir a bheith cinnte faoi chúlra na n-iarratasóirí ach i

gcásanna áirithe. Á chur sin san áireamh, léirítear i dTábla 11.11, an céatadán de na tithe a tógadh sna limistéir faoi chaibidil idir 2000–2005 ar féidir a rá go cinnte fúthu go raibh siad á dtógáil d’úsáid na ndaoine áitiúla féin agus an céatadán de na tithe a tógadh ar féidir a rá go cinnte fúthu gur tógáil spéacláireach a bhí i gceist. Is léir ón tábla seo go bhfuil céatadán suntasach den tógáil tithíochta sna limistéir Ghaeltachta seo, seachas i gcás Cho. na Mí, á dhéanamh ar bhonn spéacláireach, gan aon chinnteacht ann gur daoine áitiúla nó daoine a bhfuil Gaeilge acu a cheannóidh iad, faisnéis a léiríonn nach bhfuil ar chumas na n-údarás pleanála polasaithe idirghabhálacha cuí a bheartú chun feidhm a thabhairt d’fhorálacha teanga *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000*.

	Tithe Ceadaithe mar chuid d’fhorbairtí Tithíochta	Tithe Aonair Ceadaithe	Iomlán	Don phobal áitiúil dá n-úsáid féin	Forbairtí Spéacláireacha
Dún na nGall	367 (-54 uf) = 313 forbairt spéacláireach	690 (56% áitiúil = 388) ach 372 dá n-úsáid féin	1057	$372 + 54 = 426/1057$ 40%	$313 + 6^{55} + 1^{56} = 320/1057$ 30%
Gaillimh	255	407 (49% áitiúil = 200)	662	$200/662 =$ 30%	$255/662 =$ 39%
Ciaraí	132 (-8uf) = 124 forbairt spéacláireach	321 (50% = 158 áitiúil) (n=313/321) ach 110 acu gur dá n-úsáid féin	453	$110+8 = 118/453$ 26%	$124 + 21^{57} + 27^{58} = 172/453 =$ 38%
Port Láirge	168 (- 5uf) = 163 forbairt spéacláireach	181 (31% áitiúil = 53) (n=173/181) ach 51 a dúirt dá n-úsáid féin	349	$51+5 = 56/349$ 16%	$163 + 1^{59} = 164/349 =$ 47%
An Mhí	3	41 (73% áitiúil = 30)	44	$30/44 = 68%$	$3/44 = 7%$

TÁBLA 11.11: CÉATADÁN NA BHFORBAIRTÍ AR FÉIDIR LINN A RÁ INA DTAOBH GO CINNTE GUR FORBAIRTÍ SPÉACLÁIREACHA A BHÍ I GCEIST AGUS AN CÉATADÁN AR FÉIDIR LINN A RÁ INA DTAOBH GO CINNTE GUR DON PHOBAL ÁITIÚIL A BHÍ SIAD

⁵⁵ Seo na daoine áitiúla a fuair cead pleanála do thithe aonair ach a dúirt gur le díol nó le ligean ar cíos a bhí na tithe. Féach Léaráid 10.6B

⁵⁶ Seo na daoine nár dhaoine áitiúla iad a fuair cead pleanála do thithe aonair agus a dúirt gur le díol/ligean ar cíos a bheadh na tithe. Féach Léaráid 10.6C.

⁵⁷ Seo na daoine áitiúla a fuair cead pleanála do thithe aonair ach a dúirt gur le díol nó le ligean ar cíos a bhí na tithe. Féach siar go Léaráid 10.6B.

⁵⁸ Seo na daoine nár dhaoine áitiúla iad a fuair cead pleanála do thithe aonair agus a dúirt gur le díol/ligean ar cíos a bheadh na tithe. Féach Léaráid 10.6C

⁵⁹ Seo é an duine áitiúil a fuair cead pleanála do theach aonair agus a dúirt gur le díol a bheadh an teach. Féach Léaráid 10.6B.

Is léir, áfach, go bhfuil deacrachtaí ag na húdaráis phleanála Ghaeltachta cleachtais chinnte a leagan síos agus a fheidhmiú chun críche na ndualgas atá orthu faoi fhorálacha *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000* agus na bpolasaithe Gaeltachta a leagann siad féin amach ina bpleananna forbartha contae. Léirítear é seo san easpa leanúnachais a bhaineann le feidhmiú an phróisis iarratais. Mar shampla:

- I gcásanna áirithe lorgaítear Ráiteas Tionchar Teanga (RTT) ar iarratasóirí agus i gcásanna eile ní lorgaítear ceann.
- I gcásanna áirithe cuirtear coinníoll teanga ar fhorbairtí agus i gcásanna eile ní chuirtear.
- Ní léir go bhfuiltear ag cloí le haon chritéir faoi leith maidir leis na hiarratais phleanála a chuirtear ar aghaidh chuig Údarás na Gaeltachta chun a dtuairim a fháil fúthu.

Níl critéir shoiléire leagtha síos ag na húdaráis phleanála maidir leis na ceisteanna ba chóir a chóradh i RTT ná faoin saineolas is gá a bheith ag an duine a ullmhaíonn é. Ina theannta sin, nuair a chuireann iarratasóir RTT ar fáil ní léir go bhfuil an saineolas ar fáil laistigh de na húdaráis phleanála chun breithiúnas a thabhairt air.

Mar thoradh ar fhorálacha *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000*, léiríonn na húdaráis phleanála atá faoi chaibidil sa staidéar seo toil áirithe maidir le coinníoll teanga a leagan ar chead phleanála a thugtar d'fhorbairtí tithíochta i limistéir Ghaeltachta, ach is léir ó fhaisnéis na n-iarratas atá cruinnithe anseo go raibh deacracht ag cuid de na comhairlí cleachtais maidir le forálacha teanga an Achta a fheidhmiú ar bhealach córasúil. Is é Comhairle Contae na Gaillimhe is inniúla ó thaobh na gcleachtas seo – cuireadh coinníoll teanga le gach forbairt tithíochta sa limistéar atá faoi chaibidil ó 2003 ar aghaidh. Cé go raibh sampla amháin ar a laghad d'fhorbairt ar cuireadh coinníoll teanga leis le fáil i gcás na gcontaetha eile ar fad, seachas Co. na Mí, is léir go bhfuil easpa leanúnachais ag baint leis an gcleachtas, mar atá luaite thuas.

Tá sé spéisiúil nár dhiúltaigh aon cheann de na húdaráis phleanála cead phleanála d'aon forbairt go dtí seo de bharr cúinsí teanga amháin – aon áit ar diúltaíodh cead phleanála de

bharr cúinsí teanga, ba mar thoradh ar chinneadh an Bhoird Phleanála é. Is léir ó chinntí an Bhoird go dtí seo go bhfuil siad den tuairim gur gá go mbeadh coinníollacha teanga mar ghnáthchuid den chead pleanála a thugtar d'fhorbairtí i limistéir Ghaeltachta, ach nach leor é seo i gcónaí, agus gur chóir forbairtí a dhiúltú i gcásanna áirithe má bhraitear nach féidir an tionchar diúltach a bheidh acu ar chúrsaí teanga a mhaolú le coinníollacha teanga amháin. Chuige seo, mar shampla, dhiúltaigh an Bord cead pleanála do 51 teach i dtoghroinn an Spidéil agus do 10 dteach i dtoghroinn na bhForbacha i nGaillimh, in ainneoin go raibh coinníollacha teanga san áireamh sa chead pleanála a bhí tugtha ag an údarás pleanála do na forbairtí sin roimhe sin. I gcás Chiarraí agus Phort Láirge, leag an Bord coinníollacha Gaeilge ar fhorbairtí móra a bhí ceadaithe ag na húdaráis phleanála gan aon choinníoll teanga.

CAIBIDIL 12

TÁTAL SHUIRBHÉ NA PLEANÁLA FISICIÚLA

Léirítear i gCuid 2 den tuarascáil seo gurb é dlús na gcainteoirí Gaeilge a bhfuil cónaí orthu i gceantar an cúinse is criticiúla i gothú agus i mbuanú úsáid na Gaeilge i measc an phobail a bhfuil cónaí orthu sna ceantair sin. Agus leas á bhaint as líon na gcainteoirí laethúla sa Daonáireamh mar shlat tomhais, feictear go dtagann athruithe sciobtha teanga i bhfeidhm ar phobal Gaeltachta nuair a thiteann dlús na gcainteoirí Gaeilge faoi phointe áirithe, .i. tuairim is 67% den phobal. Má dhéantar pobal Gaeltachta a bhrú faoi bhun na tairsí criticiúla seo de chainteoirí gníomhacha Gaeilge tagann claochlú ar an bpobal sin ó phobal teanga ina bhfuil an Ghaeilge in uachtar mar theanga theaghlaigh agus phobail go dtí pobal labhartha Béarla nach mbaineann ach mionlach ina measc úsáid as an nGaeilge i ngréasáin áirithe teaghlaigh agus/nó institiúide. Sa chomhthéacs sin, is ceann de na spriocanna fadtéarmacha is gá a bheith ag an bpróiseas pleanála teanga do na limistéir Ghaeltachta ná dlús na gcainteoirí Gaeilge a bhfuil cónaí orthu sa limistéar Gaeltachta a chosaint, go háirithe, sna limistéir sin a bhfuil dlús ard cainteoirí Gaeilge fós ina gcónaí iontu.

Tá fianaise shoiléir ar fáil ón taighde atá déanta ó thús na seachtóidí (féach Caibidil 2) agus ón suirbhé a rinneadh ar dhaoine óga mar chuid den tionscadal taighde seo (féach Caibidil 4), go bhfuil comhdhéanamh phobal na Gaeltachta ag athrú de réir a chéile mar thoradh ar an dinimic shóisialta a bhaineann leis an gcuidreamh atá ag pobal na Gaeltachta leis na gréasáin réigiúnacha, náisiúnta agus idirnáisiúnta lena mbaineann siad. Ina theannta sin, tá ceantair áirithe Gaeltachta ina bhfuil athrú mór tagtha ar chomhdhéanamh an phobail iontu de bharr iad a bheith in aice bailte atá ag forbairt agus iad a bheith áisiúil mar áit lonnaíochta do dhaoine ar de bhunadh na mbailte sin iad nó do dhaoine atá ag obair iontu. Tá limistéir Ghaeltachta eile ag teacht faoi bhrú ó thosca sóisialta den chineál céanna de bharr gur ceantair iad atá tarraingteach ó thaobh na turasóireachta de agus a bhfuil ráchairt mhór ar thithe saoire iontu, nó go bhfeileann siad

mar áit chónaithe do dhaoine ó cheantair lasmuigh den Ghaeltacht arb acmhainn dóibh aistriú tí, buan nó sealadach, a dhéanamh.

Mar thoradh ar an dinimic shóisialta seo, tá líon suntasach daoine nach de bhunadh na Gaeltachta iad tar éis bogadh isteach sa Ghaeltacht agus cé gur dóigh go bhfuil Gaeilge ag cuid mhaith acu seo is féidir glacadh leis go réasúnta nach Gaeilgeoirí gníomhacha a bhformhór. Ina theannta sin, tá fianaise ann go mbíonn daoine den chineál seo níos líonmhaire i measc tuismitheoirí óga na Gaeltachta ná mar atá siad i measc grúpaí eile sa phobal, rud a bhfuil impleachtaí tromchúiseacha aige don timpeallacht sochtheangeolaíochta ina bhfuil daoine óga Gaeltachta ag fás aníos agus a chuireann le brú ón mBéarla sa phobal (féach Fochaibidil 13.1 thíos agus Ó Riagáin 1992: 33).

Ar ndóigh, sa mhéid is go láidríonn na gluaiseachtaí sóisialta agus déimeagrafacha seo daonra na Gaeltachta, tá buntáistí sóisialta agus eacnamaíoch iontu do na limistéir Ghaeltachta atá i gceist. Ach, ar an lámh eile, lagaíonn na gluaiseachtaí seo dlús na gcainteoirí Gaeilge sna pobail atá i gceist, agus de bharr gur tuismitheoirí óga a bhíonn i gcuid shuntasach díobh, bíonn tionchar acu ar dhlús na gcainteoirí Gaeilge ní hamháin sa ghlúin reatha, ach sna glúine atá le teacht chomh maith. Dá bhrí sin, má táthar le dlús na gcainteoirí Gaeilge sna limistéir Ghaeltachta a chaomhnú, agus ar an mbealach sin cosaint a thabhairt don teanga mar phríomhtheanga theaghlaigh agus phobail sna limistéir atá i gceist, caithfear na gluaiseachtaí déimeagrafacha seo a laghdú agus a bhainistiú go cúramach le go mbainfear an tairbhe shóisialta agus eacnamaíoch is fearr astu, gan dochar a dhéanamh do staid na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail.

Ceann de na cúinsí a éascaíonn na gluaiseachtaí déimeagrafacha seo is ea an soláthar tithíochta atá agus a d'fhéadfadh a bheith ar fáil i gceantar do dhaoine nach bhfuil cónaí orthu sa cheantar faoi láthair. Seachas na tithe i limistéir áirithe ar ceanglaíodh clásal tuartha leo le blianta beaga anuas (ag eascairt as forálacha pleanála a bhain le cosaint na timpeallachta), níl aon bhac (agus níl aon riachtanas faoi leith le comhlíonadh i láthair na huaire acu) ar dhaoine a cheannaíonn tithe athláimhe atá suite laistigh de na limistéir Ghaeltachta. Dá bhrí sin, is é an t-aon mheicníocht atá ar fáil faoi láthair chun na

gluaiseachtaí sóisialta agus déimeagrafacha isteach agus amach as na limistéir Ghaeltachta a bhainistiú ná an próiseas pleanála agus na forálacha i leith na limistéar Gaeltachta atá san *Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000*.

Faoi alt 10 den Acht seo, tá dualgas reachtúil ar na húdaráis phleanála plean forbartha a leagan amach ‘[that] shall set out an overall strategy for the proper planning and sustainable development of the area of the development plan and shall consist of a written statement and a plan or plans indicating the development objectives for the area in question.’ Leagann mír 10(2)(m) den Acht dualgas ar na húdaráis phleanála a bhfuil limistéar Gaeltachta faoina gcúram cuspóirí a leagan síos ina bplean forbartha i dtaca le: ‘the protection of the linguistic and cultural heritage of the Gaeltacht including the promotion of Irish as the community language’.

Ag eascairt as na forálacha seo, tá ráiteas a léiríonn tacaíocht láidir do chosaint oidhreachta chultúrtha agus teanga na Gaeltachta le fáil i bplean forbartha gach ceann de na contaetha Gaeltachta agus tá meicníochtaí áirithe leagtha síos acu le feidhm a thabhairt do na ráiteaspholasaithe seo, ar a n-áirítear:

- Staidéar/Ráiteas Tionchar Teanga
- Pleananna áitiúla do na limistéir Ghaeltachta agus do bhailte áirithe laistigh de na limistéir Ghaeltachta
- Polasaithe a thugann tús áite do chainteoirí Gaeilge agus do theaghlaigh Ghaeilge atá ag lorg cead pleanála (i bPlean Forbartha na Gaillimhe agus i bPlean Forbartha Chontae Chiarraí)
- Diúltú d’fhorbairtí a mheastar a dhéanfadh dochar d’inhuanaitheacht na Gaeilge (i gcás Chontaetha na Mí agus na Gaillimhe)
- Coinníollacha a chur le forbairtí ar mhaithe le haon tionchar diúltach a bheadh acu ar inhuanaitheacht na Gaeilge a mhaolú

Is léir, áfach, mar a léiríodh i gCaibidil 8, nach bhfuil cur chuige aontaithe á chleachtadh ag na húdaráis phleanála maidir leis an gceist seo, rud a fhágann go bhfuil cur síos níos iomláine le fáil ar an bpolasaí Gaeltachta atá ag contaetha áirithe seachas a chéile agus go

bhfuil na meicníochtaí pleanála atá in úsáid acu difriúil ó chontae go contae agus ó bhliain go bliain sa chontae céanna i gcásanna. Ceann de na cúiseanna atá leis seo nach bhfuil, go dtí seo, aon cháipéis polasaí náisiúnta curtha ar fáil a shoiléiríonn an bunús ba cheart a bheith le pleanáil inbhuanaithe sa Ghaeltacht (mar atá, mar shampla, i gcás na straitéise lonnaithe) agus níl treoir náisiúnta ar fáil a thabharfadh treoir do na húdaráis phleanála maidir leis na critéir agus na meicníochtaí ba chóir a úsáid chun cinneadh pleanála a dhéanamh.

Cé go ndéantar foráil shonrach faoi mhír 19(1)(a) den *Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000* chun gur féidir leis na húdaráis phleanála plean áitiúil a réiteach don limistéar Gaeltachta atá faoina gcúram, níl sin déanta ag aon cheann de na húdaráis go dtí seo. Tá Comhairle Contae na Gaillimhe ag obair ar phlean áitiúil do limistéar Gaeltachta Chonamara i láthair na huair agus tá forálacha áirithe i gcuid de na pleananna forbartha contae eile do phlean áitiúil Gaeltachta. Tá cur chuige nua don phleanáil áitiúil ceantair agus do chur i bhfeidhm an phlean sin sa Ghaeltacht á mholadh ag Comhairle Contae Dhún na nGall agus tá dréachtcháipéis dar teideal *Cur Chuige Úr do Phleanáil Áitiúil Ceantair agus do Chur i bhFeidhm an Phlean i nGaeltacht Dhún na nGall* seolta acu go dtí Údarás na Gaeltachta agus an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta faoin gceist seo (Mac Giolla Chomhaill 2006: agallamh teileafóin). In éagmais pleananna áitiúla Gaeltachta den chineál seo a leagfadh síos treoir agus prionsabail ghinearálta do phleanáil agus d'fhorbairt na limistéar Gaeltachta atá i gceist, níl na míreanna de na pleananna forbartha contae a thagraíonn don Ghaeltacht comhtháite le gnéithe eile den phlean forbartha atá lárnach don Ghaeltacht – mar shampla, an straitéis lonnaithe atá ag an gcontae, an polasaí i dtaca le tithíocht saoire, agus an polasaí i dtaca le tithíocht tuaithe. Fágann sé seo go bhfuil an chosaint a thugann na pleananna forbartha contae d'oidhreacht chultúrtha agus teanga na Gaeltachta teoranta don chuid den phróiseas pleanála a bhaineann le rialú a dhéanamh ar fhorbairtí tithíochta agus nach bhfuil aon phleanáil á déanamh ar fhorbairt na limistéar Gaeltachta mar réigiún teanga faoi leith. Gan struchtúr agus próiseas pleanála den chineál seo, ní léir i gcónaí do na húdaráis phleanála, ná do na pobail Ghaeltachta atá i gceist, cén cuspóir pleanála go díreach a bhíonn leis na coinníollacha teanga atá á leagan ar fhorbairtí Gaeltachta agus na

cúiseanna atá leo. In éagmais próiseas pleanála comhtháite den chineál seo a thugann chun solais agus a threisiónn na buntáistí sóisialta agus eacnamaíocha a bhaineann le haitheantas Gaeltachta, is minic nach léir don phobal:

- An fiúntas atá le baint as rialú a dhéanamh ar fhorbairtí tithíochta a chuireann bac ar dhaoine nach bhfuil labhairt na Gaeilge acu cur fúthu sa Ghaeltacht.
- An tionchar a bhíonn ag forbairt spéacláireach tithíochta atá ag freastal ar cheannaitheoirí seachtracha ar phraghsanna talún agus tithíochta sa cheantar, agus dá réir sin, ar an acmhainn a bheidh ag daoine óga an cheantair teach a cheannach nó a thógáil agus cur fúthu ina gceantar féin amach anseo.

Is léiriú eile é ar an easpa comhtháiteachta a bhaineann leis an gcóras pleanála Gaeltachta nach bhfuil aon soláthar déanta, fiú sa phróiseas iarratais, ag formhór na n-údarás pleanála, a chuirfeadh ar a gcumas iarratais phleanála a bhaineann leis an nGaeltacht a aithint ó iarratais eile, agus eolas a fháil faoi chúlra teanga agus faoi áitiúlacht iarratasóirí a dhéanann iarratas ar chead pleanála i limistéar Gaeltachta. Fiú sa chás ina bhfuil sé mar pholasaí ag údarás pleanála RTT a lorg agus/nó coinníollacha teanga a chur le chead pleanála, is léir go mbíonn éiginnteacht agus easpa leanúnachais ag baint leis an mbealach a bhfeidhmítear na polasaithe seo i gcásanna áirithe. Ina theannta sin, níl socraithe sásúla curtha i bhfeidhm ag an húdaráis phleanála chun déileáil le hiarratais phleanála ó phobal na Gaeltachta trí mheán na Gaeilge, rud a fhágann gur i mBéarla atá an córas pleanála ag feidhmiú sa Ghaeltacht agus nach ndéantar mórán iarrachta déileáil as Gaeilge leis na hiarratasóirí a dhéanann gach gné dá n-iarratas pleanála trí Ghaeilge. Mura bhfuil na bunscileanna teanga seo ar fáil, ná toil á léiriú, laistigh de na húdaráis phleanála chun tacú le hiarratasóirí a ngnó a dhéanamh trí Ghaeilge, is deacair a bheith ag súil go bhféadfadh muinín a bheith ag pobal na Gaeltachta as *bona fides* na n-údarás pleanála agus iad i mbun gnéithe eile den phróiseas pleanála agus forbartha sa Ghaeltacht.

Is iad na tithe aonair na forbairtí is coitianta a chuirtear i gcrích sna ceantair Ghaeltachta a bhí á scrúdú sa scagadh pleanála seo idir 2000–2005. Sa tréimhse seo, ceadáíodh 61% (1640 teach aonair) den 2686 teach aonair a ndearnadh iarratas pleanála ina leith sna

limistéir atá faoi chaibidil againn. I dtaca leis an 1640 teach aonair seo, ceadaíodh 925 teach/árasán a thógáil mar chuid de na forbairtí tithíochta sna limistéir chéanna. Níl sé indéanta a rá go cruinn ón taighde seo cé mhéad den fhorbairt tithíochta sna limistéir faoi chaibidil atá á ghiniúint ag, nó do dhaoine a bhfuil cónaí orthu lasmuigh den Ghaeltacht faoi láthair. Ina ainneoin sin, áfach, is féidir a rá go bhfuil céatadán suntasach (i raon idir 30% agus 47% nó os a chionn)⁶⁰ den fhorbairt tithíochta sna limistéir faoi chaibidil, seachas i gCo. na Mí, á déanamh ar bhonn speacláireach agus nach bhfuil aon chinnteacht ann sa ghnáthshlí gur daoine áitiúla nó daoine le Gaeilge a cheannóidh na tithe seo.

Faightear léiriú ar an tionchar atá ag na forbairtí speacláireacha seo ar an líon iomlán tithíochta i gceantar, nuair a chuirtear líon iomlán na dtithe a ceadaíodh (idir fhorbairtí agus tithe aonair) de réir toghroinne i gcomparáid le daonra na toghroinne. Is léir go bhfuil difríocht shuntasach ó chontae go contae sa choibhneas idir an daonra agus líon na dtithe nua a ceadaíodh sa tréimhse faoi chaibidil. I nDún na nGall tá an coibhneas seo i raon idir 1:4.9–1:8 de réir toghroinne, i nGaillimh tá an coibhneas seo i raon idir 1:7–1:11, i gCiarraí tá sé i raon idir 1:3.6–1:7.5, i bPort Láirge tá an raon ó 1:3.7–1:6.8, agus i gCo. na Mí tá an coibhneas i raon idir 1:11–1:30. Is féidir tionchar na bhforálacha Gaeltachta san *Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000* a fheiceáil sna coinníollacha teanga atá á leagan ar fhorbairtí tithíochta ag na húdaráis phleanála atá faoi chaibidil anseo againn, ó 2003 ar aghaidh, ach níl aon tionchar ag na forálacha seo ar an méadú ar líon na dtithe aonair atá á dtógáil sna limistéir Ghaeltachta cé go bhfuil níos mó tithe aonair nua á dtógáil ná tithe a bhaineann le forbairtí tithíochta. Pé cosaint atá ar fáil don Ghaeltacht maidir le tógáil tithe aonair, is cosaint indíreach é a eascraíonn as na forálacha phleanála a leagadh amach le feidhm a thabhairt don straitéis lonnaithe náisiúnta.

Is gá na forbairtí tithíochta speacláireacha seo a bhainistiú go cúramach sa chaoi nach dtreisiúnn siad na gluaiseachtaí déimeagrafacha, a bhfuil tagairt déanta dóibh thuas: ag mealladh daoine le cur fúthu sna limistéir Ghaeltachta de bharr go bhfuil tithíocht ar fáil ann agus gan aon chúis eile. Tá an t-éileamh áitiúil a bhíonn ar thithe den chineál seo ag

⁶⁰ Tabharfar faoi deara a phráinní is atá cleachtais fhreagracha phleanála de dhíth ar an nGaeltacht má chuirtear na céatadán seo i gcomparáid lenár maíodh faoi phointe tairsí na hinbhuanaitheachta teanga sa Ghaeltacht (féach Fochaibidlí 4.4 agus 6.1).

brath ar dhá chóimheas: an cóimheas idir an t-éileamh áitiúil ar thithíocht agus líon na dtithe atá á dtógáil; agus an cóimheas idir praghas na dtithe agus acmhainn na ndaoine na praghsanna seo a dhíol. Má tá líon na dtithe atá á dtógáil níos mó ná an t-éileamh áitiúil atá ar thithíocht, nó má tá praghas na dtithe níos airde ná mar is acmhainn don phobal áitiúil a íoc, glactar leis go gceannóidh daoine nach de bhunadh an phobail áitiúil iad sciar suntasach de na tithe atá i gceist. Níl aon fhianaise ar fáil go gcuirtear na dálaí seo san áireamh agus iarratais phleanála á meas i láthair na huaire. Dá bhrí sin, táthar ag brath go huile agus go hiomlán ar chumas na n-údarás phleanála coinníollacha agus córas a leagan síos, de réir fhorálacha *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000*, a dheimhneoidh gur chun tairbhe daoine áitiúla agus/nó daoine le Gaeilge atá na tithe a dtugtar cead phleanála dóibh sna limistéir Ghaeltachta á dtógáil.

Tá sé mar chuspóir ag an bpolasaí lonnaíochta reatha atá ag na húdaráis áitiúla an lonnaíocht scaipthe faoin tuath a theorannú agus na sráidbhailte/bailte/ionaid lonnaíochta a forbairt. Is fíor go bhfuil an polasaí maidir le riachtanais tithíochta tuaithe a eascraíonn as an straitéis lonnaíochta seo ag tabhairt cosaint áirithe don Ghaeilge sna ceantair tuaithe, cé nach ar mhaithe leis an gcuspóir sin atá an polasaí seo ann. Ar an lámh eile, tá contúirtí sochtheangeolaíocha ag baint leis an bpolasaí seo, freisin, de bharr go dtreisiítear an tionchar a bhíonn ag daoine gan Ghaeilge a chuireann fúthu sa Ghaeltacht, má chuireann siad fúthu in aon áit amháin, mar shampla, i sráidbhaile nó in ionad lonnaíochta faoi leith. Dá bhrí sin, mura gcinntítear gur daoine áitiúla agus/nó daoine a bhfuil Gaeilge acu a cheannaíonn na tithe a thógtar laistigh de na limistéir lonnaíochta a aithníonn na húdaráis phleanála, tharlódh gurb é an toradh dosheachanta a bheadh ar an straitéis lonnaíochta atá á feidhmiú ag na húdaráis phleanála faoi láthair go mbeadh an Béarla in uachtar i bhformhór sráidbhailte agus ionaid lonnaíochta eile na Gaeltachta amach anseo.

Ina theannta sin, téann an straitéis lonnaíochta seo i gcoinne an chultúir lonnaíochta thraidisiúnta atá le fáil i bhformhór na limistéar Gaeltachta, .i. cultúr a bhí bunaithe ar dhaoine a bheith ag tógáil tithe ar a gcuid talún féin in aice leis an áit ar tógadh iad, agus gur ionaid seirbhíse seachas ionaid lonnaíochta a bhí sna sráidbhailte den chuid is mó.

Buntáiste amháin a bhí leis an gcur chuige seo ná gur chuir sé ar chumas lánúineacha óga Gaeltachta tithe a thógáil dóibh féin ar phraghas réasúnta de bharr nach raibh orthu íoc ar shuíomh, agus de bharr go raibh fáil acu go minic ar na ceirdeanna tógála a bhí de dhíth laistigh dá dteaghlach féin. Is é seo an t-aon mheicníocht atá ar fáil faoi láthair chun ‘tithe ar phraghas réasúnta’ a chur ar fáil do lánúineacha óga sa Ghaeltacht. Má chuirtear deireadh leis an rogha tithíochta seo ní bheidh de rogha ag go leor lánúineacha ach iarratas a dhéanamh ar thithe údaráis áitiúil nó bogadh amach as an nGaeltacht chun tithe a cheannach in áit ina bhfuil siad níos saoire. Ní acmhainn don Ghaeltacht lánúineacha óga den chineál seo a chailliúint. Faoi láthair, is í Comhairle Contae na Gaillimhe an t-aon údarás pleanála Gaeltachta a aithníonn an patrún lonnaithe faoi leith atá ag an nGaeltacht ina plean forbartha contae.

Is féidir linn a rá, mar sin, go bhfuil na húdaráis phleanála Ghaeltachta ag leagan síos cuspóirí i dtaca le cosaint a thabhairt d’oidhreacht chultúrtha agus teanga na Gaeltachta ina bPFC anois, i gcomhréir le forálacha *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000*, ach go bhfuil cuid acu níos faide chun cinn ar a chéile; is minic brath ar an tréimhse lena mbaineann a bPFC reatha. Ina theannta sin, tá polasaithe agus meicníochtaí áirithe leagtha síos acu chun cosaint a thabhairt don Ghaeilge mar chuid den phróiseas chun rialú a dhéanamh ar fhorbairtí tithíochta agus eile, cé go bhfuil éiginnteacht agus easpa leanúnachais ag baint le feidhmiú na bpolasaithe/meicníochtaí seo i gcásanna áirithe. Mar shampla, seachas i gcás Chomhairle Contae na Gaillimhe, níor chleachtas comónta é suas go dtí deireadh 2005 (deireadh na tréimhse a bhí á scrúdú sa taighde seo) coinníollacha teanga a chur le forbairtí tithíochta sna contaetha Gaeltachta eile. Ina theannta sin, tá na polasaithe agus na meicníochtaí seo ag feidhmiú i bhfolús de bharr nach bhfuil aon phlean forbartha iomlán leagtha amach do na limistéir Ghaeltachta lena mbaineann siad, rud a fhágann nach bhfuil na feidhmeanna pleanála ná na pobail Ghaeltachta i gceist soiléir faoi na cuspóirí pleanála atá leo. Is léir mar sin, ar an iomlán, nach bhfuil an próiseas pleanála, mar atá sé á fheidhmiú faoi láthair ábalta dul i ngleic leis na dúshláin a bhaineann le pleanáil inbhuanaithe a dhéanamh do na limistéir Ghaeltachta, in ainneoin thoil na n-údarás pleanála.

Cúis amháin atá leis seo ná go n-eascaíonn lainsí eagraíochta as an leagan amach atá ar an gcóras pleanála agus forbartha faoin Acht, a fhágann go bhfuil na cúraimí pleanála do na limistéir Ghaeltachta scaipthe ar sheacht n-údarás pleanála dhifriúla, seachas na cúraimí a bheith leagtha ar aon eagraíocht amháin. Míníonn CILAR (1975), agus iad ag tagairt do na húdaráis áitiúla i measc eagraíochtaí eile, na lainsí sin, mar seo a leanas:

In the Gaeltacht these institutions are often localised peripheral parts of larger systems, the total clientele of which are predominantly English-speaking. The agencies operating in the Gaeltacht are staffed largely by English monolinguals, and the use of English is usual in both the activities of personnel in the local setting and the relationships between the local agencies and their central administrations. The local authorities particularly, but also the central administrations, have no clear knowledge of the linguistic implications of their activities nor have they any structured means by which such knowledge can be acquired and brought into consideration in their operations. ... A problem, however, is that at the lowest levels of administrative responsibility the Gaeltacht is still a relatively small segment of the populations concerned. What may be a more realistic and effective approach, therefore, is a far greater degree of local administrative authority within the combined Gaeltacht areas. This arrangement would provide (or facilitate the provision of) a wide range of services in a way that would give their operation in the Gaeltacht a much greater degree of independence from the wider more-dominant English using systems in which they are currently implicated (CILAR: 352-3).

Cé go bhfuil breis agus 30 bliain caite ó scríobhadh an tuairisc sin, is léir ón taighde seo, in ainneoin thoil na n-údarás pleanála, go bhfuil na bunfhadhbanna eagraíochta céanna mar lainsí ar fheidhmiú éifeachtach an phróisis forbartha agus phleanála sa Ghaeltacht, .i. de bharr nach mbaineann ach cuid bheag de ghnóthaí na n-údarás pleanála leis na pobail Ghaeltachta agus go reáchtálann na húdaráis a gcuid gnóthaí go hiomlán trí Bhéarla, níl na scileanna teanga ar fáil laistigh de na húdaráis phleanála chun a gcuid seirbhísí a chur ar fáil go héifeachtach trí mheán na Gaeilge. Ach níos tábhachtaí ná sin, i gcomhthéacs ábhar an taighde seo:

- Níl tuiscint shoiléir ag formhór na n-údarás pleanála ar na himpleachtaí sochtheangeolaíocha a bhíonn ag a gcuid gníomhaíochtaí féin sa Ghaeltacht.
- Níl aon socrúithe déanta acu: ‘by which such knowledge [could] be acquired and brought into consideration in their operations’ – trí, mar shampla, líon leordhóthaineach daoine a bhfuil saineolas faoi leith acu i réimse na pleanála teanga a earcú chun cúram a dhéanamh de ghnóthaí pleanála na limistéar Gaeltachta.

Fillfear ar an gceist seo arís sna moltaí atá le déanamh i gCaibidil 23, maidir leis na struchtúir atá de dhíth chun cúram a dhéanamh den phróiseas pleanála agus forbartha sna limistéir Ghaeltachta. Ag an bpointe seo, áfach, is féidir a rá gur gá bonn níos cuimsithe agus níos éifeachtaí a chur faoin bpróiseas pleanála agus forbartha don Ghaeltacht, agus sa chomhthéacs sin, díritear aird ar na pointí seo a leanas, go háirithe:

- Tá gá le cáipéisí polasaí agus treoirlínte náisiúnta (mar atá déanta, mar shampla, i gcás na straitéise lonnaithe) a chur ar fáil:⁶¹
 - A leagfadh síos an bunús atá le pleanáil agus forbairt teangalárnaithe sna limistéir Ghaeltachta;
 - A thabharfadh treoir do na húdaráis phleanála maidir leis na polasaithe ba chóir dóibh a leanúint d’fhonn dlús na gcainteoirí Gaeilge sa limistéar/sna limistéir Ghaeltachta atá faoina gcúram a chosaint agus a neartú.
 - A thabharfadh treoir do na húdaráis phleanála maidir leis na meicníochtaí atá ar fáil chun rialú a dhéanamh ar fhorbairtí tithíochta agus eile sna limistéir Ghaeltachta agus ar na meicníochtaí sin a chur i bhfeidhm.
 - A thabharfadh cosaint do phatrún lonnaithe traidisiúnta na Gaeltachta (ar cuid d’oidhreacht chultúrtha agus teanga na Gaeltachta é) agus a dhéanfadh níos éasca é do dhaoine óga Gaeltachta cur fúthu ina gceantar féin.

⁶¹ D’fhéadfadh cáipéisí ar nós na cinn a d’ullmhaigh roinnt údarás áitiúil sa Bhreatain Bheag i gcomhar le Bord na Breatnaise (Bwrdd yr Iaith) agus Tionól na Breataine Bige faoi chúrsaí pleanála agus cúrsaí teanga sa tír sin (*Planning and the Welsh Language: The Way Ahead, 2005*) nó an tuarascáil a d’ullmhaigh Ciarán Lynch do Nasc (2005) *Planning in Gaeltacht Areas: Guidelines for Regional and Planning Authorities*, a bheith úsáideach agus a leithéid de cháipéisí polasaí nó treoirlínte á hullmhú, go háirithe ó thaobh an chuir chuige de.

- Is gá plean forbartha faoi leith a ullmhú do gach limistéar Gaeltachta a chuimsíonn forbairt bhonneagrach, eacnamaíoch, agus shóisialta an limistéir; agus is i gcomhthéacs an phlean forbartha sin is cóir an próiseas forbartha tithíochta agus eile a rialú sa chaoi is go mbeidh na cuspóirí pleanála atá leis an rialú soiléir don údarás pleanála agus don phobal.
- I gcás iarratas ar chead pleanála i limistéir Ghaeltachta, is cóir eolas a lorg faoi chúlra teanga agus faoi áitiúlacht na n-iarratasóirí agus faoin úsáid atá beartaithe acu a bhaint as an teach, mar chuid den phróiseas iarratais. Gan an t-eolas seo a bheith ar fáil, is deacair breithiúnas a thabhairt ar na himpleachtaí teanga a bhaineann leis an bhforbairt atá beartaithe. Chuige seo, moltar go mbeidh foirm iarratais faoi leith in úsáid d'iarratais ar chead pleanála sna limistéir Ghaeltachta, agus gurb í an fhoirm chéanna a bheidh in úsáid ag gach údarás pleanála.
- Agus measúnú á dhéanamh ar iarratais ar chead pleanála do thithe aonair agus d'fhorbairtí tithíochta is gá na dálaí seo a leanas a chur san áireamh:
 - Dlús na gcainteoirí Gaeilge sa limistéar.
 - An tábhacht a bhaineann le cumasú a dhéanamh ar dhaoine óga sna limistéir Ghaeltachta tithe a thógáil agus cónaí ina gceantar féin.
 - Riachtanas tithíochta an phobail áitiúil sa limistéar atá i gceist, agus líon na dtithe nua atá de dhíth chun freastal ar mhéadú orgánach an daonra agus an praghas tithíochta is acmhainn don phobal áitiúil a láimhseáil á chur san áireamh.
 - Cumas an infreastruchtúir shóisialta, lena n-áirítear na seirbhísí cúram leanaí, réamhscolaíochta, bunscolaíochta agus iar-bhunoideachais, déileáil le haon athrú a thagann ar chomhdhéanamh sochtheangeolaíoch an phobail mar thoradh ar an bhforbairt – gan dochar a dhéanamh don tseirbhís a chuireann siad ar fáil trí mheán na Gaeilge do leanaí atá á dtógáil le Gaeilge.
- Tá gá le socruithe a dhéanamh lena chinntiú go mbeidh na daoine gairmiúla atá i mbun reáchtáil an phróisis phleanála agus forbartha sna limistéir Ghaeltachta cáilithe chun tabhairt faoin obair seo i limistéir Ghaeltachta agus ábalta a ngnóthaí gairmiúla a reáchtáil trí mheán na Gaeilge.

- Is cóir go mbeidh ar údarás pleanála a bhfuil limistéar Gaeltachta faoina chúram tuarascáil staitistiúil a chur ar fáil ar bhonn bliantúil a chuirfeadh eolas cruinn ar fáil d'institiúidí eile a bhfuil cúraimí pleanála orthu i leith na Gaeltachta, maidir leis na patrúin forbartha tithíochta agus eile atá sna limistéir éagsúla Ghaeltachta agus maidir leis na himpleachtaí atá ag na patrúin seo do dhlús na gcainteoirí Gaeilge sna limistéir sin.
- Moltar d'Údarás na Gaeltachta córas feidhmiúcháin níos cinnte a fhorbairt i gcomhar leis na Comhairlí Contae Gaeltachta sa chaoi is go dtabharfar feidhm phraiticiúil shoiléir dá ról i dtaca le cúrsaí pleanála sa Ghaeltacht, mar atá sonraithe sna *Rialacháin Phleanála agus Forbartha, 2001*.
- I bhfianaise a bhfuil tagtha chun solais sa staidéar seo, ní fheictear aon bhunús ciallmhar, ó thaobh na teangeolaíochta de, le líon na dtithe i scéim tithíochta a gcuirtear coinníoll teanga leo a shrianú de chéatadán de líon iomlán na dtithe sa scéim. Léirítear sa staidéar seo go bhfuil tairseach chinniúnach shochtheangeolaíoch tuairim is 67% de chainteoirí gníomhacha Gaeilge mar bhunús d'inhuanaitheacht na Gaeilge mar theanga phobail i gceantair áirithe. Is léir go bhfuil an meascán sochtheangeolaíoch ag teacht i dtreis sna ceantair éagsúla Ghaeltachta agus is mífhreagrach an mhaise do na húdaráis pleanála cleachtais a cheapadh le tuilleadh castachtaí sochtheangeolaíocha a thabhairt isteach sa chomhthéacs leochaileach seo.

CUID 4

DAOINE ÓGA GAELTACHTA AGUS AN GHAEILGE

CAIBIDIL 13

SUIRBHÉ AR DHAOINE ÓGA GAELTACHTA

3.1 RÉAMHRÁ AGUS MODHEOLAÍOCHT

RÉAMHRÁ

Tá cinniúint na Gaeltachta ag brath ar an nglúin reatha daoine óga a bhfuil cónaí orthu inti. Léiríodh san anailís staitistiúil i gCaibidil 3 úsáid na Gaeilge i measc na glúine seo de réir an Daonáirimh agus SLG. Is é an cuspóir atá ag an gcuid seo den tionscadal taighde faisnéis a bhailiú a thabharfaidh tuiscint níos fearr dúinn ar thaithí daoine óga Gaeltachta ar úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht, mar aon lena dtuairimí faoin nGaeilge agus faoina bhfuil i ndán don Ghaeltacht amach anseo.

MODHEOLAÍOCHT

Rinneadh dearadh ar cheistneoir mí na Samhna agus mí na Nollag 2004 a bhí dírithe ar dhaoine óga Ardteistiméireachta in iar-bhunscoileanna na Gaeltachta agus daoine óga Gaeltachta a fhreastalaíonn ar iar-bhunscoileanna taobh amuigh den Ghaeltacht. Rinneadh iniúchadh ar cheistneoirí a réitigh daoine éagsúla mar chuid de thionscadail taighde ar thug siad fúthu i réimse na sochttheangeolaíochta (MacKinnon 1994; NicAoidh 2006; Ní Ghrádaigh 1993; Ní Labhradha 2002; Ó Riagáin 1992) le linn dhréachtú an cheistneora a bhain le ‘Suirbhé na nDaoine Óga’. Rinneadh an ceistneoir a thástáil ar dhá ghrúpa mac léinn: grúpa daltaí Gaeltachta in iar-bhunscoil taobh amuigh den Ghaeltacht agus grúpa mac léinn céad bhliana in Ollscoil na hÉireann, Gaillimh, a d’fhreastail ar iar-bhunscoileanna Gaeltachta. Rinneadh leasuithe ar an gceistneoir mar thoradh ar cheisteanna a tháinig chun cinn le linn na tréimhse tástála.

Scríobhadh chuig príomhoidí na n-iar-bhunscoileanna Gaeltachta agus chuig iar-bhunscoileanna eile ar imeall na Gaeltachta inar mheasamar go mbeadh daoine óga Gaeltachta ag freastal orthu. Míníodh cuspóir an taighde do na príomhoidí agus iarradh cead orthu an ceistneoir a dháileadh ar dhaltaí i mblianta na hArdteistiméireachta. Bhí

gach príomhoide lánsásta comhoibriú le riaradh an cheistneora ina gcuid scoileanna agus tá foireann taighde an tionscadail thar a bheith buíoch díobh as a gcuid tacaíochta.

I gcás na scoileanna a raibh líon mór daltaí sa dara bliain Ardteistiméireachta, dáileadh an ceistneoir ar na daltaí sin amháin, ach i gcás na scoileanna nach raibh ach líon beag daltaí sa dara bliain Ardteistiméireachta, dáileadh na ceistneoirí ar dhaltaí sa chéad bhliain agus an dara bliain Ardteistiméireachta. Cuireadh leagan Gaeilge agus leagan Béarla ar fáil droim ar ais in aon cháipéis amháin agus fágadh faoi na daoine óga a rogha leagan a líonadh. Tá cóip den cheistneoir curtha ar fáil in Aguisín 8.

Bhí 46 ceist sa cheistneoir ag lorg eolais faoi na réimsí seo a leanas:

- Eolas ar chúlra na ndaoine óga féin agus a dteaghlaigh
- Eolas faoi chumas na ndaoine óga sa Ghaeilge
- Eolas faoi thaithí na ndaoine óga ar úsáid na Gaeilge
- Tuairimí na ndaoine óga faoin nGaeilge agus faoi thodhchaí na Gaeltachta

Thug na taighdeoirí cuairt ar na scoileanna leis an gceistneoir a scaipeadh sa tréimhse Eanáir 2005–Feabhra 2005. Míníodh do na príomhoidí agus do na daoine óga go mbeadh an t-eolas staitistiúil a thabharfaí sa cheistneoir faoi dhiscréid iomlán agus nach mbeadh aon duine óg faoi leith le haithint sa tuarascáil a chuirfí ar fáil. Iarradh ar na príomhoidí am a chur ar fáil dúinn le linn chlár ama na scoile le go bhféadfaí an ceistneoir a dháileadh ar na daoine óga i ngrúpaí agus go bhféadfaidís an ceistneoir a líonadh faoi stiúir na dtaighdeoirí agus múinteoir ón scoil dá mba chúil. Is é seo a tharla i ngach cás seachas cuid de na hiar-bhunscoileanna lasmuigh den Ghaeltacht, nach raibh ach líon beag daltaí Gaeltachta iontu agus inar thoiligh na príomhoidí an ceistneoir a dháileadh agus a bhailiú ar son na dtaighdeoirí.

13.1.1 LÍON NA NIAR-BHUNSCOILEANNA

De réir Mhic Dhonnacha et al. (2005), tá 30 iar-bhunscoil suite laistigh de na limistéir oifigiúla Ghaeltachta, agus níl san áireamh sa tuarascáil ach 28 scoil acu sin. Tá dhá scoil

fágtha as an áireamh, ceann amháin de bharr gur scoil chónaithe atá inti agus gur daltaí cónaithe atá ag freastal uirthi,⁶² agus an dara scoil de bharr nach bhfuil daltaí Ardeistiméireachta ag freastal uirthi faoi láthair.⁶³

	Iar-bhunscoileanna suite sa Ghaeltacht	Iar-bhunscoileanna suite lasmuigh den Ghaeltacht	Iomlán
Dún na nGall	7	4	11
Gaillimh	8	5	13
Maigh Eo	6	0	6
Ciarraí	3	1	4
Corcaigh	2	0	2
Port Láirge	1	0	1
An Mhí	1	2	3
Iomlán	28 (70%)	12 (30%)	40

TÁBLA 13.1: LÍON NA SCOILEANNA AR DÁILEADH NA CEISTNEOIRÍ IONTU

Scaipeadh ceistneoirí ar 40 iar-bhunscoil ar fad, an 28 iar-bhunscoil atá suite sa Ghaeltacht agus 12 iar-bhunscoil eile atá suite taobh amuigh den Ghaeltacht agus a bhfuil daltaí Gaeltachta ag freastal orthu (Tábla 13.1).

13.1.2 LÍON NA NDAOINE ÓGA

Sa suirbhé seo fuarthas 970 ceistneoir ar ais as an 970 ceistneoir a dáileadh. Den 970 ceistneoir seo bhí cúig cinn nár cuireadh san áireamh san anailís. Bhí péire acu seo a tháinig ó dhaoine óga a bhí ag freastal ar scoileanna lasmuigh den Ghaeltacht agus iad ina gcónaí lasmuigh den Ghaeltacht freisin. Bhí ceann amháin a tháinig ó dhalta nach raibh ach sa tríú bliain agus bhí péire eile nach raibh líonta de réir na dtreoracha a tugadh. De réir an eolais a chuir na príomhoidí ar fáil dúinn, bhí 1169 dalta ag freastal ar na ranganna sna scoileanna sa Ghaeltacht ar scaipeadh an ceistneoir orthu. Ag fágáil na gceistneoirí neamhbhailí as an áireamh ghlac 798⁶⁴ (68%) de na daltaí seo páirt sa suirbhé. Ní raibh na daltaí eile (32%) i láthair don taighde ar chúiseanna éagsúla. I gcásanna áirithe ina raibh céatadán suntasach daltaí nach raibh cónaí orthu sa Ghaeltacht ag freastal ar an scoil, shocraigh na príomhoidí gurb iad na daltaí Gaeltachta amháin a bheadh ar fáil don taighde. I gcásanna eile, míníodh dúinn go raibh céatadán suntasach de na daltaí as láthair de bharr iad a bheith rannpháirteach in imeacht éigin seach-churaclaim de chuid na

⁶² Coláiste Íde, An Daingean.

⁶³ Coláiste Naomh Eoin, Inis Meáin.

⁶⁴ Bhí an 167 duine óg eile a líon an ceistneoir ag freastal ar scoileanna lasmuigh den Ghaeltacht.

scoile, mar shampla cluiche peile nó turas scoile agus bhí daltaí as láthair freisin de bharr tinnis agus de bharr gnáthchúiseanna eile.

Fuarthas 753 ceistneoir bailí ar ais ó dhaltaí i mbliain na hArdteistiméireachta sa 28 iar-bhunscoil Ghaeltachta a ghlac páirt sa suirbhé. Fuarthas amach ón Roinn Oideachais agus Eolaíochta go raibh 1014 i mbliain na hArdteistiméireachta in 2004–2005 sna scoileanna sin. Fágann sé sin gur ghlac 74% de dhaltaí na hArdteistiméireachta sa 28 iar-bhunscoil Ghaeltachta páirt sa suirbhé.

As an 965 ceistneoir bailí, bhain 798 (83%) le daoine óga atá ag freastal ar iar-bhunscoileanna Gaeltachta agus bhain na 167 (17%) le daoine óga ón nGaeltacht atá ag freastal ar iar-bhunscoileanna atá suite ar imeall na Gaeltachta (féach Tábla 13.2). As an 965 duine óg seo tá 880 ina gcónaí sa Ghaeltacht, tá 75 ina gcónaí lasmuigh den Ghaeltacht agus tá 10 eile nach rabhamar cinnte an bhfuil cónaí orthu sa Ghaeltacht nó taobh amuigh den Ghaeltacht. As an 880 duine óg a raibh cónaí orthu laistigh den Ghaeltacht bhí 835 san aoisghrúpa idir 16–18. De réir Dhaonáireamh 2002, tá 4590 duine sa réimse aoise 16–18 ina gcónaí sa Ghaeltacht, dá réir sin ghlac 18% den aoisghrúpa sin páirt sa suirbhé. Ach tá formhór na ndaoine óga a ghlac páirt sa suirbhé seo 17 mbliana (56%). Fágann sin gur ghlac 29% den 1605 duine atá 17 mbliana d’aois de réir Dhaonáireamh 2002 páirt sa suirbhé seo.

	Líon na gceistneoirí bailí a tháinig ó iar-bhunscoileanna Gaeltachta	Líon na gceistneoirí bailí a tháinig ó iar-bhunscoileanna atá suite ar imeall na Gaeltachta	Iomlán
Dún na nGall	244	56	300
Gaillimh	219	77	296
Maigh Eo	182	0	182
Ciarraí	86	24	110
Corcaigh	46	2	48
Port Láirge	12	0	12
An Mhí	9	8	17
Iomlán	798 (83%)	167 (17%)	965

TÁBLA 13.2: LÍON NA GCEISTNEOIRÍ BAILÍ DE RÉIR CONTAE

13.1.3 MODHEOLAÍOCHT NA HANAILÍSE

Tar éis na ceistneoirí a fháil ar ais aistríodh an t-eolas a bhí bailithe iontu go foirm leictreonach sa phacáiste staitistiúil SPSS (Statistical Package for Social Sciences). Iontráladh na sonraí faoi dhó in SPSS chun a dheimhniú go raibh an t-eolas aistrithe go cruinn.

Na Catagóirí Gaeltachta

Déantar anailís ar thorthaí an cheistneora de réir catagóire bunaithe ar líon na gcainteoirí laethúla Gaeilge i ngach toghroinn de réir Dhaonáireamh 2002 (féach Caibidil 3). Is iad seo a leanas paraiméadar na gcatagóirí:

- Catagóir A:** Toghranna a bhfuil breis is 67% den daonra iomlán (3 bl.+)
ina gcainteoirí laethúla Gaeilge
- Catagóir B:** Toghranna a bhfuil idir 44%–66% den daonra iomlán
ina gcainteoirí laethúla Gaeilge
- Catagóir C:** Toghranna a bhfuil níos lú ná 44% den daonra iomlán
ina gcainteoirí laethúla Gaeilge

Léirítear i dTábla 13.3 na sonraí maidir le líon na gceistneoirí bailí ó na catagóirí éagsúla (A,B,C), chomh maith le líon na gceistneoirí a tháinig ó dhaoine óga nach bhfuil cónaí orthu sa Ghaeltacht ach a dhéanann freastal ar iar-bhunscoileanna Gaeltachta agus líon an-bheag de cheistneoirí ó dhaoine óga nach rabhamar ábalta a rá cén toghroinn a bhfuil cónaí orthu inti. Bhain níos mó ná leath na gceistneoirí (52%) le ceantair i gCatagóir C. Bhain beagnach aon trian le Catagóir A agus 8% le Catagóir B agus 8% eile le ceantar taobh amuigh den Ghaeltacht.

Contae	Catagóir A	Catagóir B	Catagóir C	Níl sa Ghaeltacht	Níl an chatagóir ar eolas	Iomlán
Dún na nGall	76 (25%)	33 (45%)	168 (33%)	22 (29%)	1 (10%)	300
Gaillimh	193 (64%)	2 (3%)	98 (19%)	1 (1%)	2 (20%)	296
Maigh Eo	6 (2%)	0 (0%)	134 (26%)	35 (48%)	7 (70%)	182
Ciarraí	26 (9%)	15 (20%)	59 (12%)	10 (13%)	0 (0%)	110
Corcaigh	0 (0%)	17 (23%)	28 (6%)	3 (4%)	0 (0%)	48
Port Láirge	0 (0%)	0 (0%)	9 (2%)	3 (4%)	0 (0%)	12
An Mhí	0 (0%)	7 (9%)	9 (2%)	1 (1%)	0 (0%)	17
Iomlán	301 (31%)	74 (8%)	505 (52%)	75 (8%)	10 (1%)	965

TÁBLA 13.3: LÍON NA GCEISTNEOIRÍ BAILÍ DE RÉIR CATAGÓIRE AGUS CONTAE

Fágadh an rogha ag na daoine óga an ceistneoir a líonadh amach i nGaeilge nó i mBéarla. Líon 49% díobh i nGaeilge é agus 51% i mBéarla. Ó thaobh na gcatagóirí tá difríochtaí suntasacha le feiceáil. I gCatagóir A rinne formhór na ndaoine óga (74%) an ceistneoir a fhreagairt i nGaeilge. Fágann sé sin gur líon 26% díobh i mBéarla é. I gCatagóir B d'fhreagair beagán le cois a leath i nGaeilge é, 56%, agus d'fhreagair 44% díobh i mBéarla é. I gCatagóir C is i mBéarla den chuid is mó a freagraíodh é, 63%, agus líon 37% díobh amach i nGaeilge é.

13.1.4 STRUCHTÚR NA CODA SEO DEN TUARASCÁIL

Tá sé chaibidil sa chuid eile den tuarascáil seo. I gCaibidil 13 déantar cur síos ar chúlra na ndaoine óga chomh maith le cúlra a dteaghlach. I gCaibidil 14 tá cur síos ar chumas Gaeilge na ndaoine óga. I gCaibidil 15 breathnaítear ar thaithí na ndaoine óga ar úsáid na Gaeilge. I gCaibidil 16 tá cur síos ar thuairimí na ndaoine óga faoin nGaeilge agus faoi thodhchaí na Gaeltachta. I gCaibidil 17 déantar anailís chomparáideach ar thorthaí an cheistneora. I gCaibidil 18 tá conclúidí na hanailíse leagtha amach.

In Aguisín 8 ag deireadh na tuarascála tá an leagan Gaeilge agus an leagan Béarla den cheistneoir a úsáideadh sa suirbhé.

13.2 CÚLRA NA NDAOINE ÓGA AGUS CÚLRA A DTEAGHLACH

RÉAMHRÁ

Iarradh ar na daoine óga eolas a thabhairt faoina gcúlra féin agus faoi chúlra a dtuismitheoirí chomh maith le cumas Gaeilge a dtuismitheoirí agus an teanga lenar tógadh iad. Is iad mórpoinní na caibidle seo:

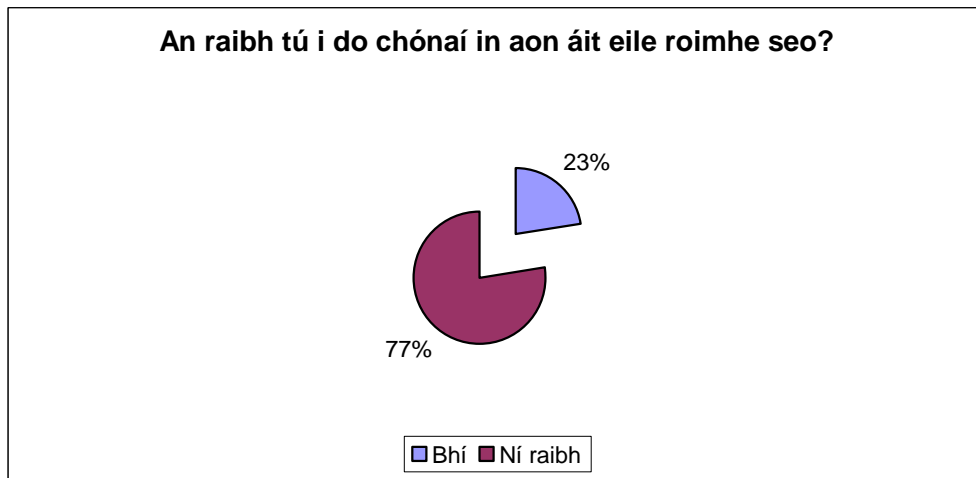
- Níl cúlra Gaeltachta ag 43% de mháithreacha agus ag 28% d'aithreacha na ndaoine óga.
- Tá *Gaeilge líofa* ag 38% de mháithreacha agus ag 45% d'aithreacha na ndaoine óga (tá *Gaeilge mhaith* ag 16% de mháithreacha agus 13% d'aithreacha), ach tógadh 21% de na daoine óga le *Gaeilge amháin* nó *Gaeilge den chuid is mó*.
- Is léir ó dháileadh na faisnéise go bhfuil an Ghaeilge in uachtar fós i measc na dteaghlach a bhaineann le Catagóir A agus go bhfuil an Béarla in uachtar i gCatagóir B agus i gCatagóir C.

13.3 ÁIT CHÓNAITHE NA BHFREAGRÓIRÍ

Iarradh ar na daoine óga an baile fearainn a bhfuil cónaí orthu ann a léiriú ar fhoirm an cheistneora agus chuir sé seo ar ár gcumas an toghroinn a raibh cónaí orthu inti a aithint agus a dheimhniú go raibh cónaí orthu laistigh de na limistéir oifigiúla Ghaeltachta. Bhíothas in ann an fhaisnéis a dháileadh sna trí chatagóir Ghaeltachta i ngeall ar an eolas seo. Fiafraíodh de na daoine óga an raibh an áit a bhfuil cónaí orthu suite sa Ghaeltacht. Dúirt 86.5% de na daoine óga go raibh siad ina gcónaí i limistéar Gaeltachta. D'fhreagair 9% nach raibh siad ina gcónaí sa Ghaeltacht agus ní raibh a fhios ag an 4.5% eile. Tá 97% díobh siúd a dúirt go raibh cónaí orthu sa Ghaeltacht ina gcónaí i limistéar Gaeltachta. Ach suntasach go leor tá 20% den 84 duine óg, a dúirt nach raibh siad ina gcónaí sa Ghaeltacht lonnaithe laistigh de na limistéir reachtúla Ghaeltachta. Den 42 duine óg a d'fhreagair nach raibh a fhios acu, tá 90% díobh ina gcónaí i limistéar Gaeltachta.

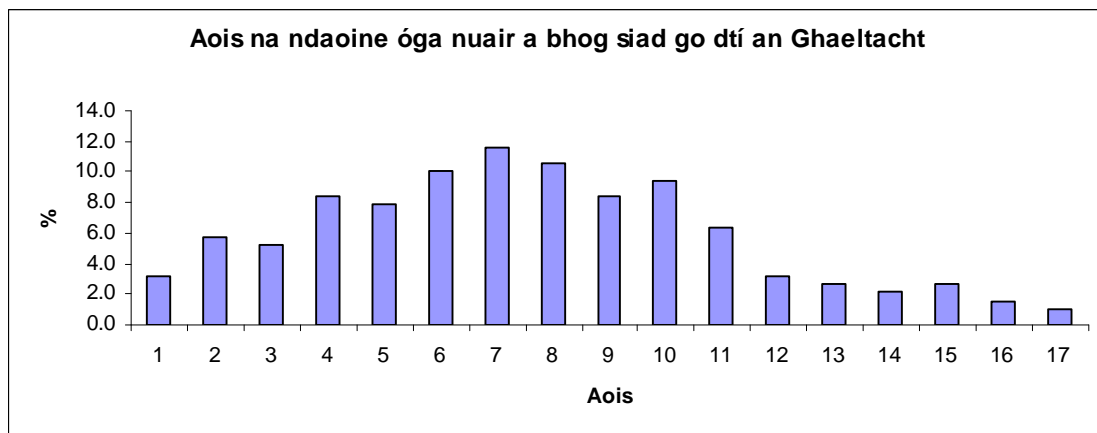
13.4 LÍON NA NDAOINE ÓGA A BHOG GO DTÍ AN GHAELTACHT Ó ÁIT ÉIGIN EILE

Ar an mórchuid tógadh an chuid is mó de na daoine óga sa Ghaeltacht, ach thug 23% díobh le fios go mbíodh cónaí orthu in áit eile sular bhog siad go dtí an Ghaeltacht (Léaráid 13.1). Ina measc siúd, bhíodh 31% díobh ina gcónaí i Sasana, 22% ina gcónaí in áit eile sa chontae céanna, 20% in áit eile in Éirinn (26 contae) agus 6% i Meiriceá.

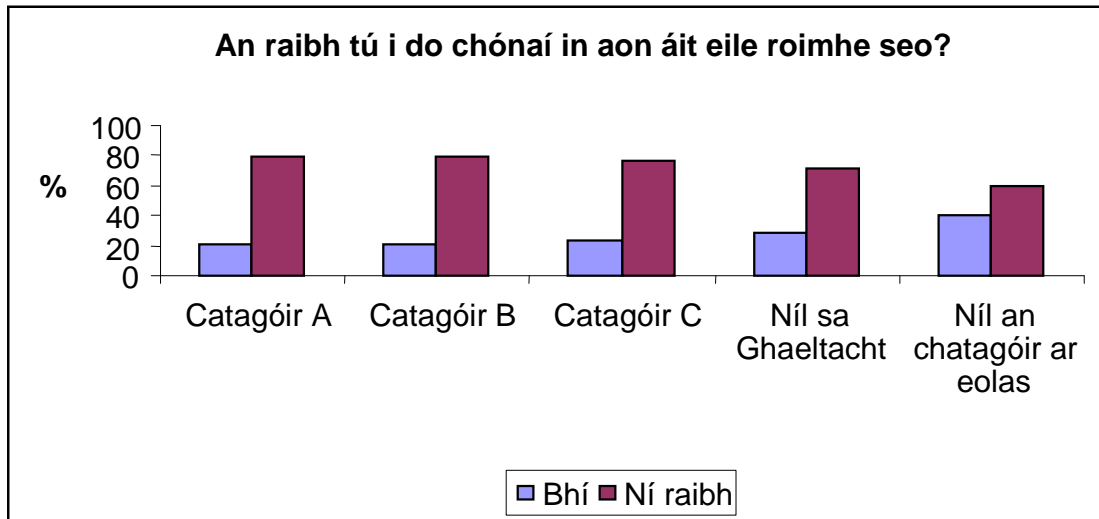
LÉARÁID 13.1: AN RAIBH CÓNÁÍ AR NA DAOINE ÓGA IN AON ÁIT EILE SULAR BHOG SIAD GO DTÍ AN GHAELTACHT (n=936/965)

Is í an aois is óige a luadh ar na ceistneoirí i gcás an ama ar bhog daoine óga go dtí an ceantar Gaeltachta ná aon bhliain d’aois agus an aois is sine ná seacht mbliana déag d’aois. Ar an meán bhí na daoine óga seo seacht mbliana d’aois nuair a bhog siad go dtí an ceantar Gaeltachta ina bhfuil cónaí orthu anois (Léaráid 13.1.1).

LÉARÁID 13.1.1: DÁILEADH AR AOISEANNA NA NDAOINE ÓGA (A CHÓNÁIGH IN ÁIT EILE) NUAIR A THÁINIG SIAD LE CUR FÚTHU SAN ÁIT INA BHFUIL CÓNÁÍ ORTHU ANOIS (n=191/216)

Léirítear i Léaráid 13.1.2 go bhfuil an céatadán de na daoine óga a raibh cónaí orthu in áit eile sular chuir siad fúthu sa Ghaeltacht mar a chéile a bheag nó a mhór sna catagóirí ar fad, i raon idir 20% agus 23%.

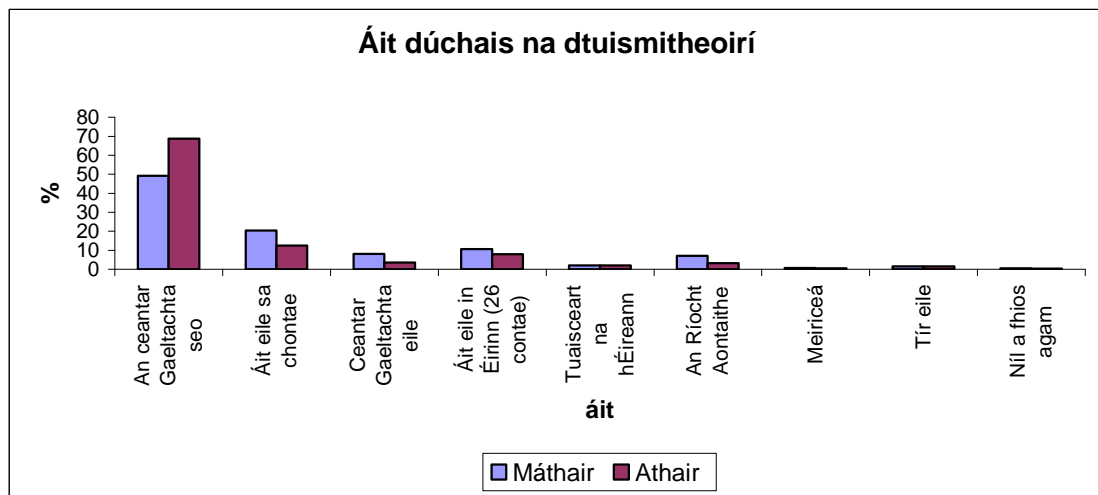

LÉARÁID 13.1.2: LÍON NA NDAOINE ÓGA A RAIBH CÓNAÍ ORTHU IN ÁIT EILE, DE RÉIR CATAGÓIRE, (CAT. A: n=294/301; B: n=73/74; C: n=487/505)⁶⁵

⁶⁵ Is 75 duine óg an 'n' do *Níl sa Ghaeltacht* agus deichniúr an 'n' do *Níl an chatagóir ar eolas*.

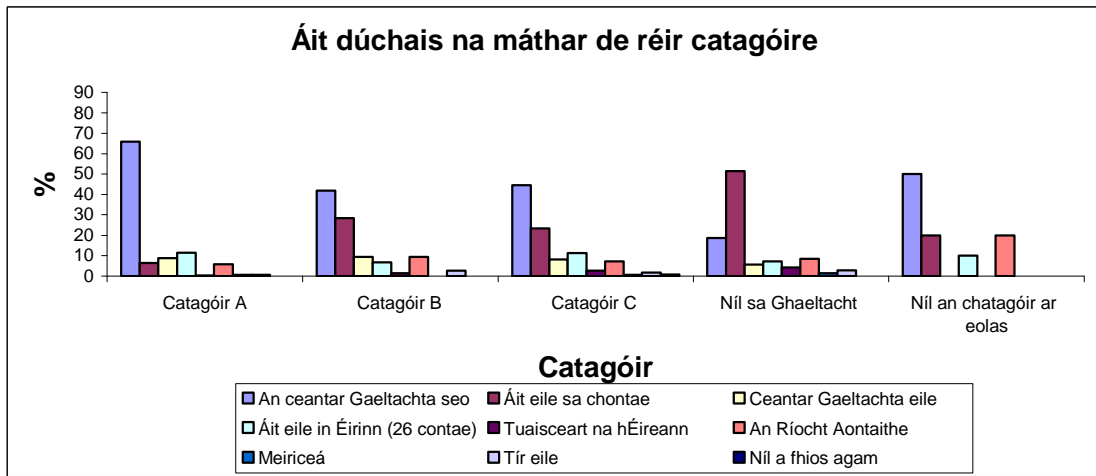
13.5 ÁIT DÚCHAIS NA DTUISMITHEOIRÍ

Iarradh ar na daoine óga cúlra a dtuismitheoirí a thabhairt. Léirigh an cheist seo gur as an gceantar Gaeltachta céanna an chuid is mó de na tuismitheoirí, 49% de na máithreacha agus 69% de na haithreacha. Cé go bhfuil éagsúlacht mhór cúlraí ann, is suimiúil a fheiceáil go gcuireann níos mó fear fúthu sa cheantar dúchais Gaeltachta ná mar a dhéanann na mná. Is iad na háiteanna dúchais eile is mó as ar tháinig na tuismitheoirí ná áit eile sa chontae céanna, máithreacha 20.4% agus aithreacha 12.5%, nó áit eile in Éirinn (na 26 contae), máithreacha 10.6% agus aithreacha 7.9%, (Léaráid 13.2).

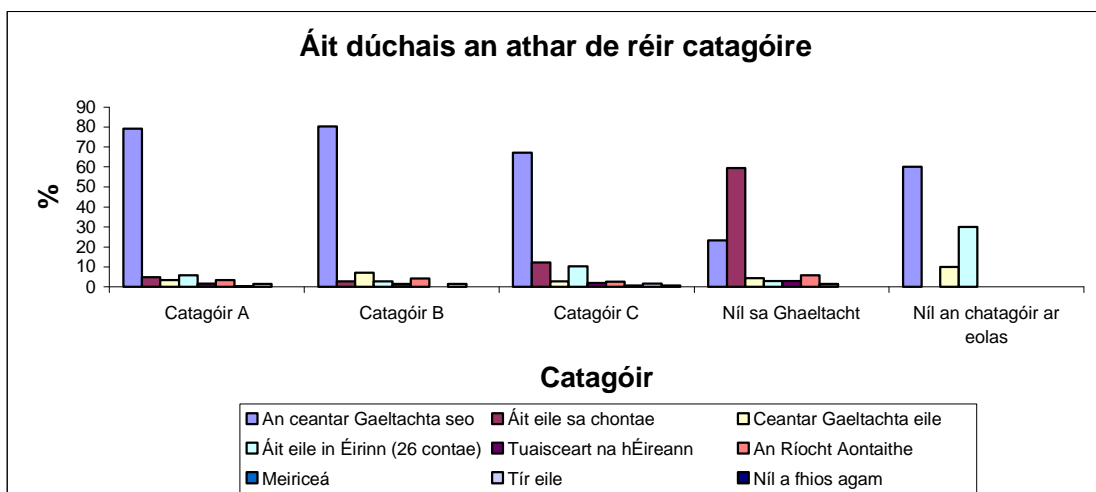
LÉARÁID 13.2: ÁIT DÚCHAIS NA DTUISMITHEOIRÍ (MÁTHAIR: n=940/965; ATHAIR: n=931/965)

I gCatagóir A chuir 66% de na daoine óga in iúl gurb as an gceantar Gaeltachta céanna a máthair. Is as ceantar Gaeltachta eile 9% de mháithreacha na ndaoine óga seo. I gCatagóir B is as an gceantar Gaeltachta céanna 42% de na máithreacha agus is ó cheantar Gaeltachta eile 10% díobh. Is as áit eile sa chontae 28% de na máithreacha i gCatagóir B. I gCatagóir C is ón gceantar Gaeltachta céanna beagán faoi bhun leath de na máithreacha, 45%. Is as ceantar Gaeltachta eile 8% díobh agus áit eile sa chontae 23% díobh. Is léir ó Léaráid 13.3 go bhfuil meascán níos mó i gcúlra na máithreacha a bhfuil cónaí orthu i limistéir Chatagóirí B agus C ná mar atá i gceist le Catagóir A.

LÉARÁID 13.3: ÁIT DÚCHAIS NA MÁTHAR DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=296/301; B: n=74; C: n=490/505)

Tá céatadán na n-aithreacha a fhanann ina gceantair dhúchais féin níos airde ná céatadán na mban. Deir 79% de na daoine óga i gCatagóir A gurb as an gceantar Gaeltachta sin a n-athair agus 80% díobh i gCatagóir B. Titeann sé seo go 67% i gCatagóir C. Is iad na céatadáin chomhchosúla do na máithreacha ná 66%, 42% agus 45%. Ar an iomlán, is léir ó Léaráid 13.3 agus Léaráid 13.4 nach bhfuil cúlra na n-aithreacha sa Ghaeltacht chomh measctha agus atá cúlra na máithreacha, rud a thugann le fios gur mó de nós atá ann fir a bheith ag fanacht sa cheantar agus ag pósadh ban ón taobh amuigh ná a mhalairt. Is é an toradh atá air seo ná gur minice nach mbeidh Gaeilge ó dhúchas ag máithreacha sa chomhdhéanamh teaghlaigh seo i gcomparáid le haithreacha Gaeltachta, mar a fheictear i 13.5 thíos.

LÉARÁID 13.4: ÁIT DÚCHAIS AN ATHAR DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=293/301; B: n=71/74; C: n=488/505)

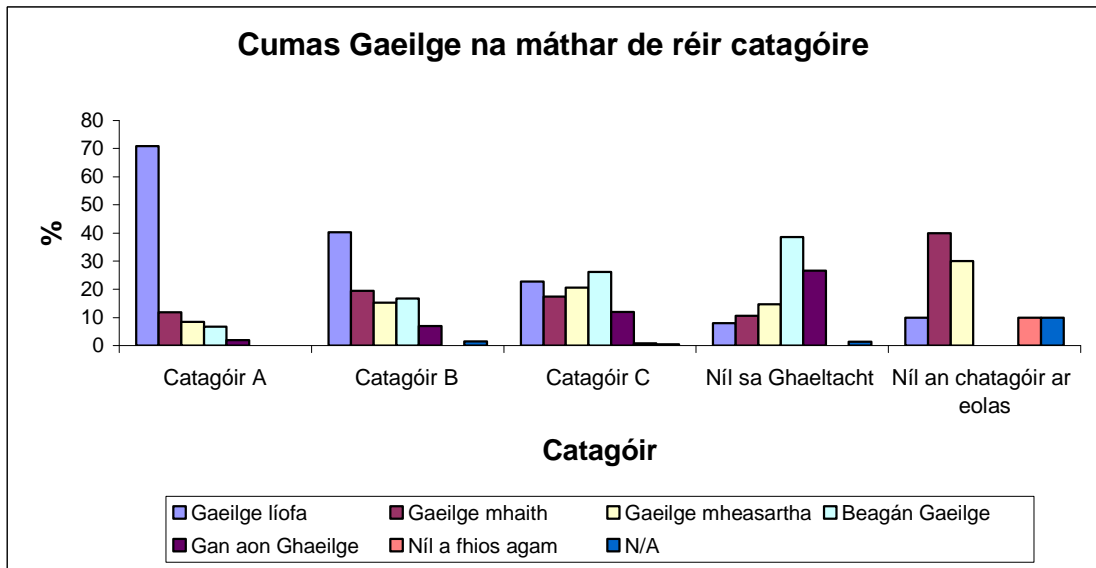
13.6 CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ

Iarradh ar na daoine óga cur síos a dhéanamh ar an gcumas Gaeilge atá ag a n-athair agus ag a máthair. Tá Gaeilge líofa ag 38% de mháithreacha agus 45% d'aithreacha na ndaoine óga. Thug na daoine óga le fios go bhfuil 30% de na máithreacha ar bheagán Gaeilge nó gan aon Ghaeilge agus 28% de na haithreacha (Tábla 13.4).

Conas a dhéanfaí cur síos ar chumas Gaeilge do thuismitheoirí? (Cuir ✓ sa bhosca cuí)	Gaeilge líofa (leibhéal an chainteora dúchais)	Gaeilge mhaith	Gaeilge mheasartha	Beagán Gaeilge	Gan aon Ghaeilge	Níl a fhios agam	N/A
Máthair n=949/965	359 (38%)	147 (15%)	152 (16%)	191 (20%)	90 (9%)	5 (1%)	5 (1%)
Athair n=942/965	419 (45%)	123 (13%)	116 (12%)	155 (16%)	104 (11%)	13 (1%)	12 (1%)

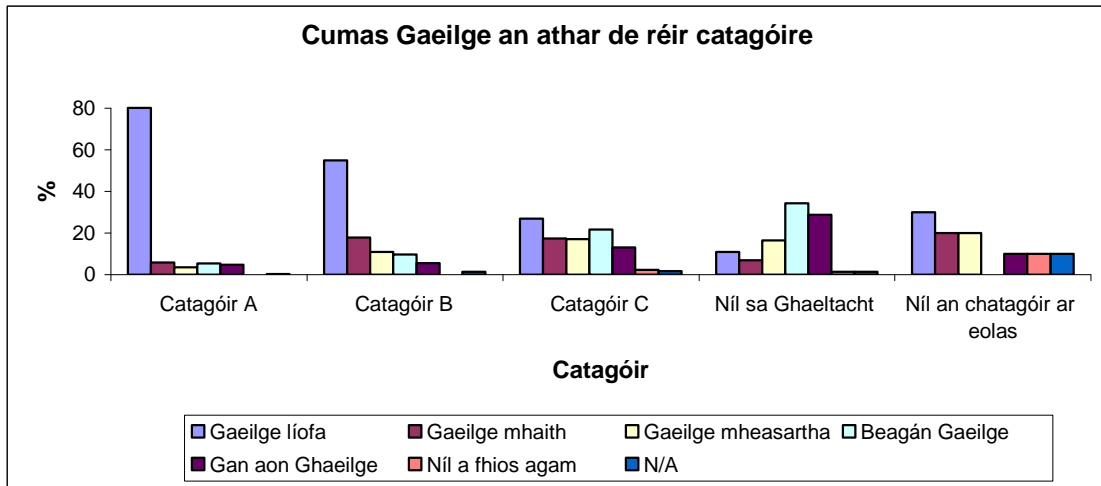
TÁBLA 13.4 CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ

Tá éagsúlacht mhór le feiceáil idir na catagóirí éagsúla maidir le líon na máithreacha a bhfuil Gaeilge líofa acu. D'fhreagair 70% i gCatagóir A go raibh Gaeilge líofa ag a máthair i gcomparáid le 40% i gCatagóir B agus 23% i gCatagóir C. Suntasach go leor, bhí 8% de na daoine óga nach bhfuil suite i limistéar Gaeltachta den tuairim go bhfuil Gaeilge líofa ag a máthair chomh maith. Ní raibh ach 2% i gCatagóir A a dúirt nach raibh aon Ghaeilge ag a máthair, le hais 7% i gCatagóir B agus 12% i gCatagóir C (Léaráid 13.5).

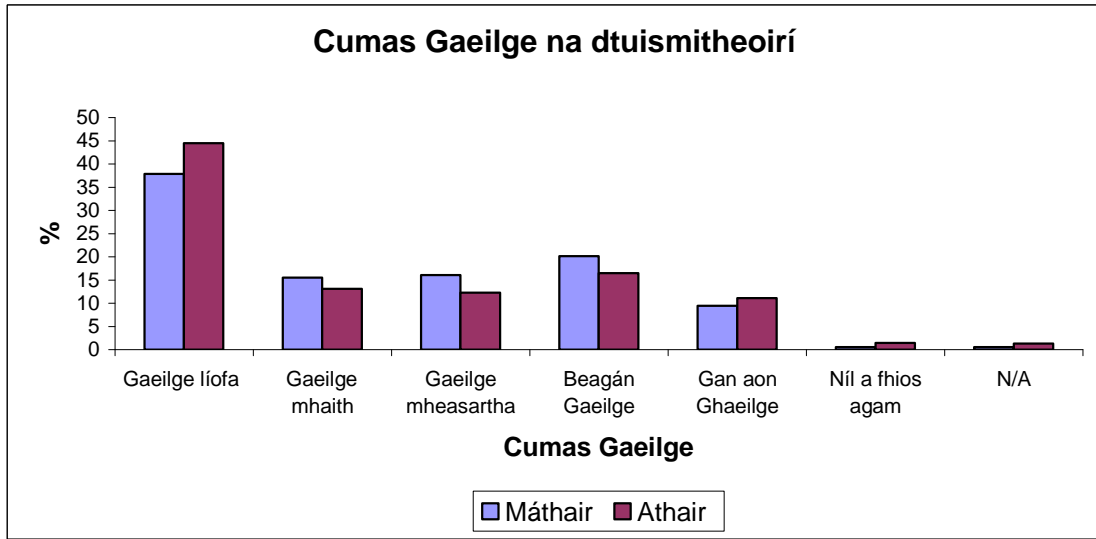

LÉARÁID 13.5 CUMAS GAEILGE NA MÁTHAR DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=296/301; B: n=72/74; C: n=496/505)

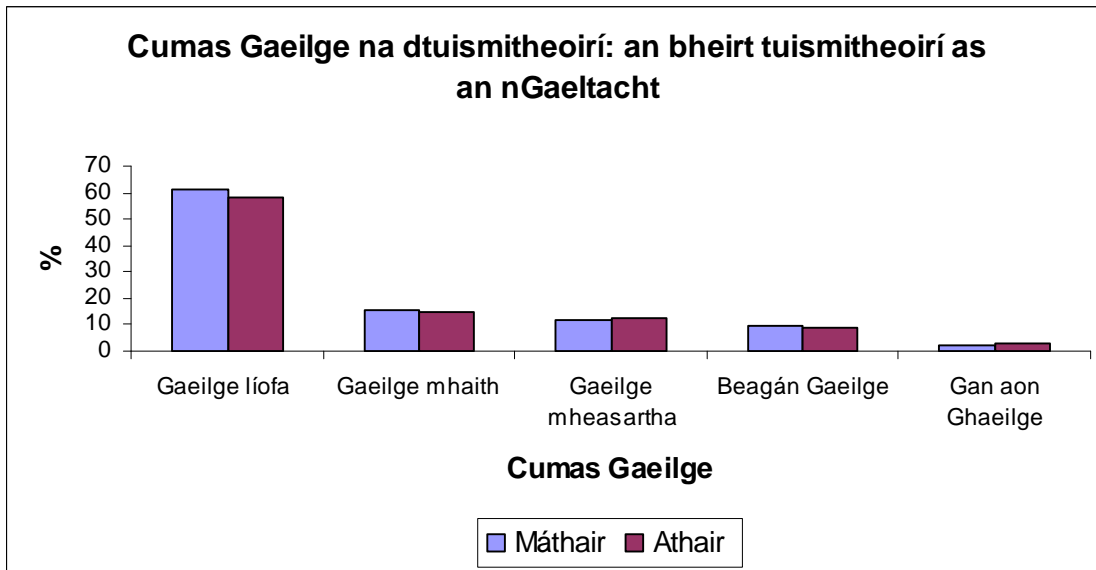
Thuairiscigh na daoine óga gur cainteoirí líofa Gaeilge iad 45% dá n-aithreacha. Ciallaíonn sé seo go bhfuil líon na gcainteoirí líofa cuid mhaith níos airde i measc na n-aithreacha ná mar atá i measc na máithreacha. Tá sé suntasach freisin go bhfuil sé seo fíor i ngach catagóir. Tá Gaeilge líofa ag 80% de na haithreacha i gCatagóir A, 55% de na haithreacha i gCatagóir B agus 27% de na haithreacha i gCatagóir C (Léaráid 13.6).

LÉARÁID 13.6 CUMAS GAEILGE AN ATHAR DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=296/301; B: n=73/74; C: n=493/505)

LÉARÁID 13.6.1 COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ (MÁTHAIR: n=949/965; ATHAIR n=942/965)

LÉARÁID 13.6.2 COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AS AN NGAELTACHT (n=429)

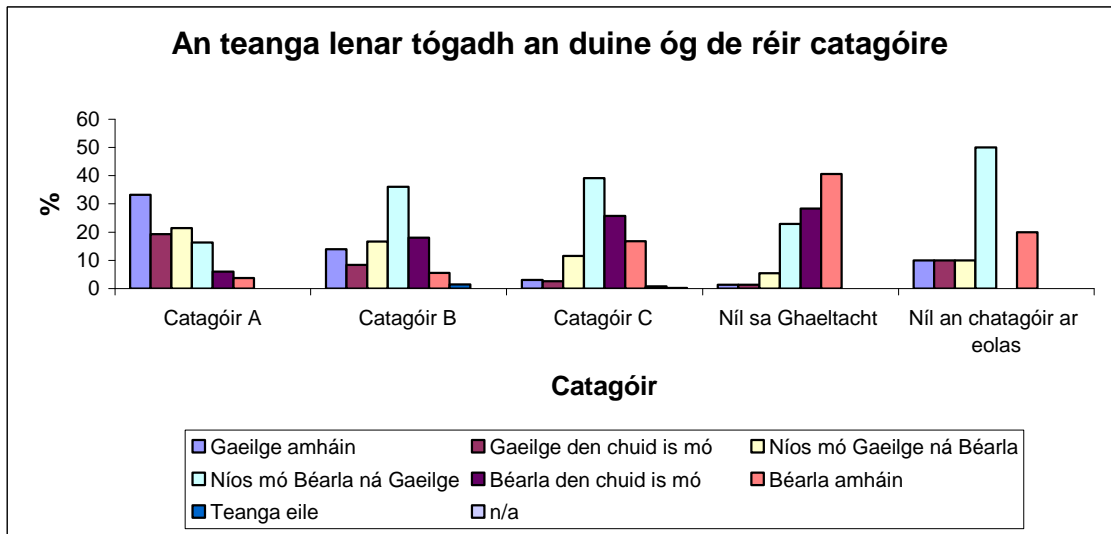
13.7 AN TEANGA LENAR TÓGADH AN DUINE ÓG AGUS TEAGHLACH AN DUINE ÓIG

Tógadh 21.5% de na daoine óga iad féin le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó* agus deir 15% eile gur tógadh iad le *níos mó Gaeilge ná Béarla*. Chuir 31% díobh in iúl gur tógadh le *níos mó Béarla ná Gaeilge* iad, agus is le *Béarla den chuid is mó* nó *Béarla amháin* a tógadh 33% eile. Nuair a dhéantar comparáid idir an teanga lenar tógadh daoine éagsúla sa teaghlach, á bhfágáil siúd nach mbaineann le hábhar as an áireamh, feictear gur thuairiscigh na daoine óga gur tógadh 24% dá gcuid deartháireacha/deirfiúracha níos sine le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó*, ach titeann sé seo go dtí 20% i gcás na ndeartháireacha/ndeirfiúracha atá níos óige ná iad (Tábla 13.2). Má tá an claonadh atá á léiriú anseo cruinn thabharfadh sé le fios go dtreisiónn brú an Bhéarla laistigh de na teaghlaigh seo de réir mar a théann an chlann i méid agus in aois. Cé nach bhfuil an claonadh féin an-mhór go staitistiúil i ngach catagóir, tá sé spéisiúil go bhfuil sé le feiceáil i ngach ceann de na catagóirí. I gcás Chatagóir A, tógadh 58% de na deartháireacha/deirfiúracha níos sine agus 50% de na deartháireacha/deirfiúracha níos óige le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó*. I gCatagóir B íslíonn an figiúr ó 22% (deartháireacha/deirfiúracha níos sine) go dtí 18% (deartháireacha/deirfiúracha níos óige) agus i gCatagóir C íslíonn sé ó 7% (deartháireacha/deirfiúracha níos sine) go dtí 4% (deartháireacha/deirfiúracha níos óige).

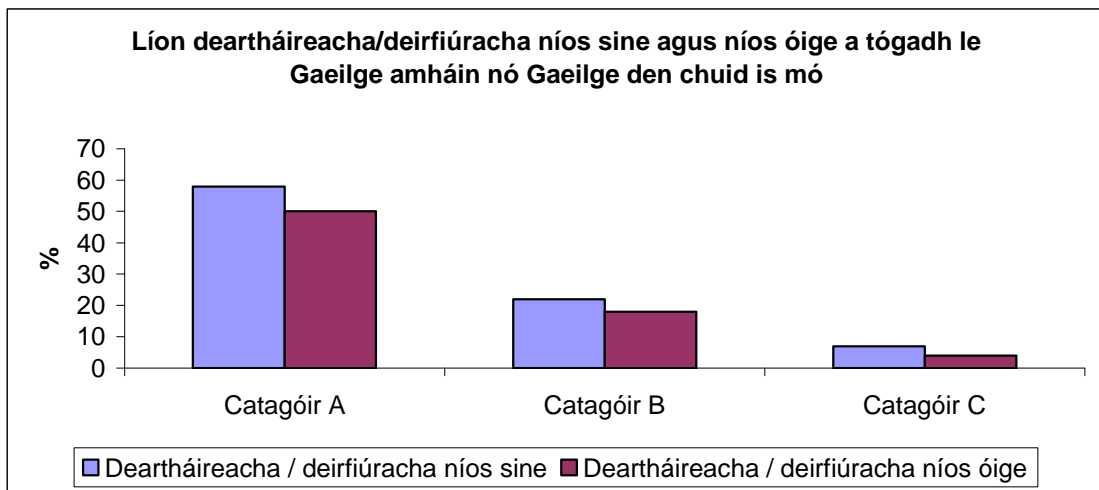
Cén teanga lenar tógadh na daoine seo a leanas i do theaghlach? (Cuir ✓ sa bhosca cuí i ngach cás)	Gaeilge amháin	Gaeilge den chuid is mó	Meascán de Ghaeilge agus Béarla ach níos mó Gaeilge ná Béarla	Meascán de Bhéarla agus Gaeilge ach níos mó Béarla ná Gaeilge	Béarla den chuid is mó	Béarla amháin	Teanga eile	Níl aon deirfiúr/deartháir agam
Tú féin n=941	125 (13.3%)	78 (8.3%)	137 (14.6%)	288 (30.6%)	178 (18.9%)	129 (13.7%)	5 (0.5%)	1 (0.1%)
Deartháireacha/deirfiúracha níos sine n=943	101 (10.7%)	70 (7.4%)	101 (10.7%)	195 (20.7%)	135 (14.3%)	111 (11.8%)	1 (0.1%)	229 (24.3%)
Deartháireacha/deirfiúracha níos sine gan <i>Níl aon deirfiúr/deartháir agam</i> san áireamh	101 (14.1%)	70 (9.8%)	101 (14.1%)	195 (27.3%)	135 (18.9%)	111 (15.5%)	1 (0.1%)	0
Deartháireacha/deirfiúracha níos óige n=943	89 (9.4%)	44 (4.7%)	111 (11.8%)	191 (20.3%)	130 (13.8%)	105 (11.3%)	5 (0.5%)	268 (28.4%)
Deartháireacha/deirfiúracha níos óige gan <i>Níl aon deirfiúr/deartháir agam</i> san áireamh	89 (13.1%)	44 (6.5%)	111 (16.4%)	191 (28.2%)	130 (19.2%)	105 (15.5%)	5 (0.7%)	0

TÁBLA 13.5 AN TEANGA LENAR TÓGADH AN DUINE ÓG AGUS TEAGHLACH AN DUINE ÓIG

Léirigh leath de na daoine óga (53%) i gCatagóir A gur le *Gaeilge amháin* (33%) nó le *Gaeilge den chuid is mó* (19%) a tógadh iad, i gcomparáid le 10% a tógadh le *Béarla amháin* nó *Béarla den chuid is mó* sa chatagóir chéanna. Tagann laghdú suntasach ar an bhfigiúr tosaigh thuas seo i gcás Chatagóir B, áit nár tógadh ach 22% de na daoine óga le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó* agus i gcás Chatagóir C, áit ar tógadh 3% de na daoine óga le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó*. Tá sé spéisiúil gur ionann an céatadán daoine óga a tógadh le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó*, i gCatagóir C, .i. 3%, agus an céatadán de na daoine óga a bhfuil cónaí orthu lasmuigh den Ghaeltacht a tógadh le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó* (Léaráid 13.7).

LÉARÁID 13.7 AN TEANGA LENAR TÓGADH AN DUINE ÓG DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=295/301; B: n=72/74; C: n=490/505)

LÉARÁID 13.7.1 LÍON DEARTHÁIREACHA/DEIRFIÚRACHA NÍOS SINE AGUS NÍOS ÓIGE A TÓGADH LE GAEILGE AMHÁIN NÓ GAEILGE DEN CHUID IS MÓ DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=295-296/301; B: n=73-74/74; C: n=491/505)

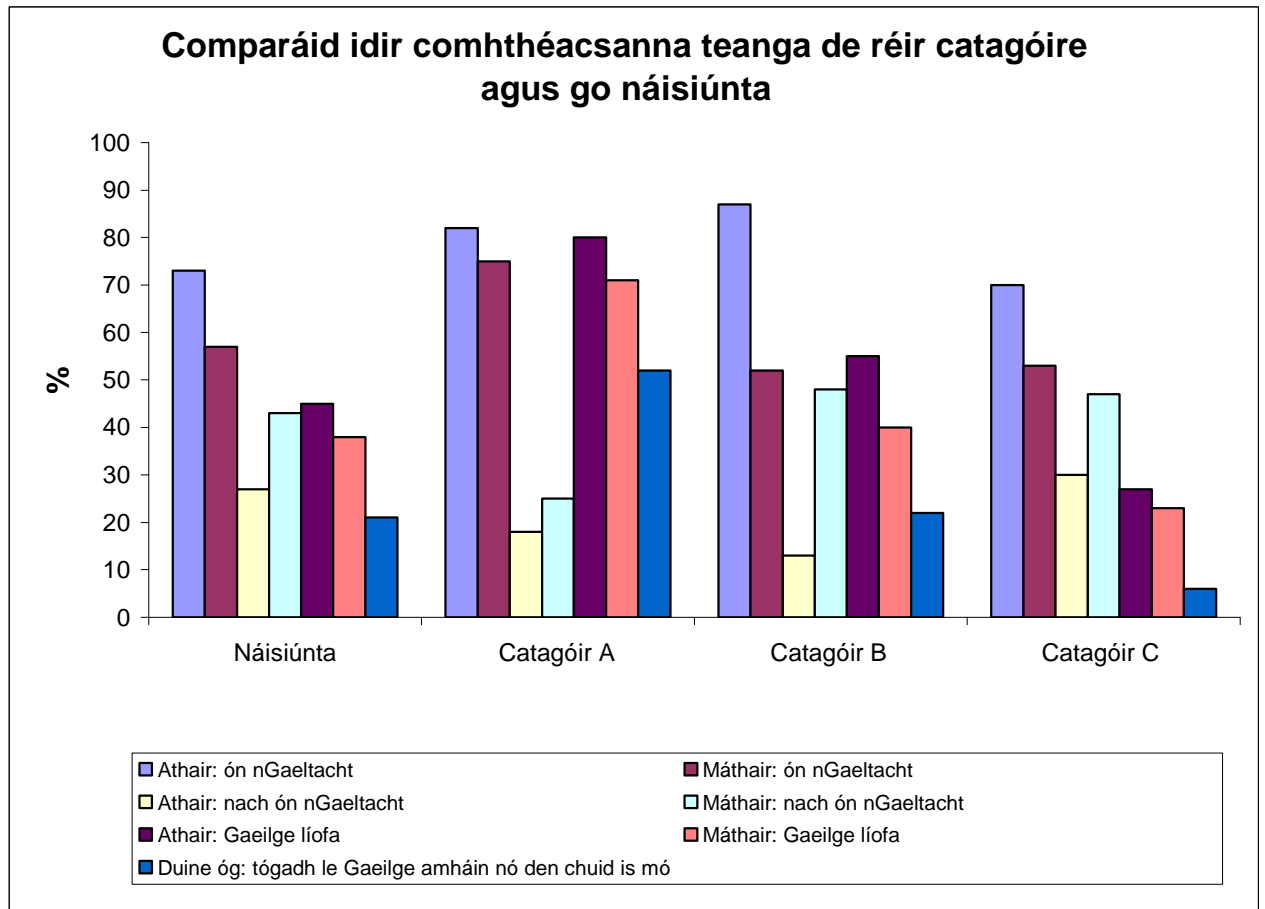
13.8 TÁTAL

Léirítear i Léaráid 13.8 na cúinsí is cionsiocair le treise choibhneasta na Gaeilge i gCatagóir A i gcomparáid leis an dá chatagóir eile. Is as an nGaeltacht 83% de na haithreacha agus tá 80% díobh líofa sa Ghaeilge. Tá cúlra Gaeltachta ag 75% de na máithreacha ón nGaeltacht agus tá 71% díobh líofa sa Ghaeilge. In ainneoin na ráta arda

líofachta a tuairiscíodh i measc na dtuismitheoirí, léirigh na daoine óga nach bhfuil ach 53% de chlanna na dteaghlach á dtógáil le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó*.

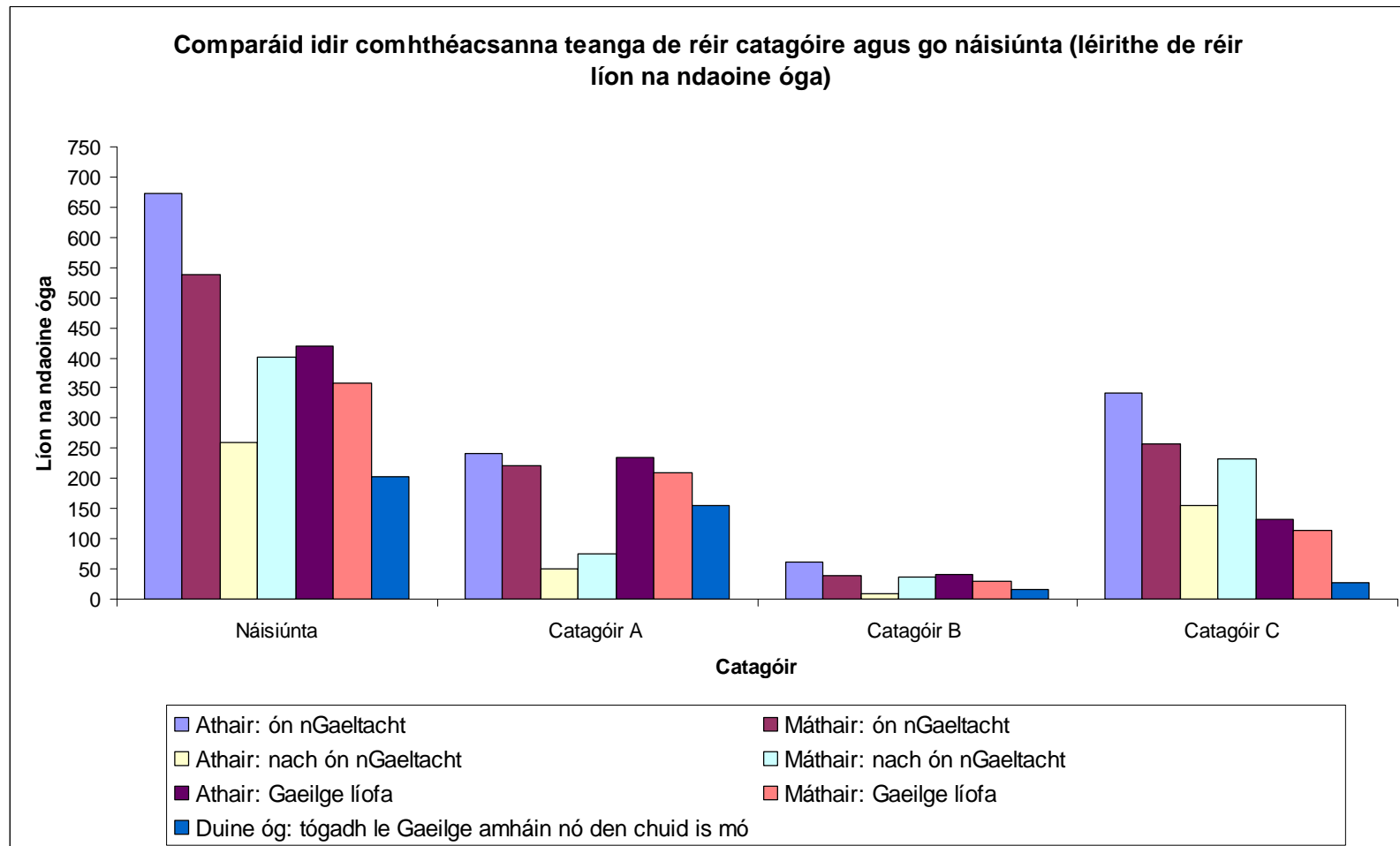
Cé go bhfuil céatadán na n-aithreacha i gCatagóir B (87%) a bhfuil dúchas Gaeltachta acu níos airde ná mar atá sé i gCatagóir A, níl ach 55% díobh líofa sa Ghaeilge. Agus tá líon na máithreacha ón nGaeltacht (51%) atá líofa sa Ghaeilge (40%) i gCatagóir B níos ísle freisin. Níl ach 22% de na clanna i gCatagóir B á dtógáil le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó*.

I cás Chatagóir C, is ón nGaeltacht (70%) de na haithreacha agus (53%) de na máithreacha, ach níl ach 27% agus 23% díobh líofa sa Ghaeilge, faoi seach. Níl ach 6% de na clanna i gCatagóir C á dtógáil le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó*.

LÉARÁID 13.8 COMPARÁIDÍ IDIR COMHTHÉACSANNA TEANGA DE RÉIR CÉATADÁIN⁶⁶

⁶⁶ Tagraíonn ‘náisiúnta’ sa léaráid d’iomlán shampla an tsuirbhé a bhaineann leis na ceantair a dtugtar aitheantas náisiúnta Gaeltachta dóibh.

LÉARÁID 13.8.1

COMPARÁIDÍ IDIR COMHTHÉACSANNA TEANGA SNA CATAGÓIRÍ ÉAGSÚLA, LÉIRITHE DE RÉIR LÍON NA NDAOINE ÓGA

Léirítear san fhaisnéis seo faoi chúlra na ndaoine óga agus a dtuismitheoirí an éagsúlacht idir na catagóirí a aimsíodh san anailís staitistiúil i gCaibidil 6. Léirítear i Léaráid 13.8 go soiléir go bhfuil comhdhéanamh sochtheangeolaíoch na bpobal i gCatagóirí B agus C i bhfad níos measctha ná mar atá i gCatagóir A, agus an Béarla in uachtar iontu, go háirithe i gcás na faisnéise a bhaineann le tógáil clainne le Gaeilge. Tacaíonn an fhianaise seo leis an áitiú a rinneadh i gCaibidil 6 maidir le dlús na gcainteoirí Gaeilge a bheith ríthábhachtach don teanga sa phobal. Feictear anseo go soiléir go dtagann laghdú ar úsáid na Gaeilge mar theanga theaghlaigh de réir mar a éiríonn comhdhéanamh sochtheangeolaíoch an phobail níos measctha agus níos casta de bharr an idirchaidrimh idir pobal na Gaeltachta agus pobal an Bhéarla.

Chonacthas freisin san fhaisnéis thuas an ghné inscneach a bhaineann leis an gcomhdhéanamh measctha seo sa mhéid is gur treise líofacht Gaeilge i measc aithreacha na ndaoine óga ná i measc máithreacha, cé gur fearr a éiríonn leis na máithreacha ag a bhfuil *Gaeilge líofa* Gaeilge a labhairt leis an gclann i dteaghlaigh mheasctha (féach Fochaibidil 17.2). Ina theannta sin, is cosúil gur deacra do thuismitheoirí a leanaí a thógáil le Gaeilge de réir mar a théann líon agus aois na leanaí i méid. Is léir go músclaíonn na castachtaí teanga seo ag leibhéal an teaghlaigh ceisteanna criticiúla maidir le hinbhuanaitheacht na Gaeilge mar theanga theaghlaigh. Fillfear ar an bpointe seo thíos (féach Caibidil 17).

CAIBIDIL 14

CUMAS SA GHAEILGE

14.0 RÉAMHRÁ

Iarradh ar na daoine óga a dtuairim a thabhairt faoina gcumas mar chainteoirí Gaeilge, a gcumas comhrá a dhéanamh i nGaeilge, comparáid a dhéanamh idir a gcumas comhrá Gaeilge agus Béarla agus a gcuid scileanna sa teanga a léiriú. Is iad mórphointí na caibidle seo:

- Tá *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag 63% de na daoine óga.
- Ach, dar leis na daoine óga féin níl ach 56% díobh a mheas go mbeidís *ábalta* nó *breá ábalta* comhrá maith a dhéanamh i nGaeilge.
- Níor mheas ach 5% de na daoine óga gur fearr a bheidís ábalta comhrá a dhéanamh i nGaeilge ná i mBéarla.
- Dar leo féin, is fearr i bhfad cumas teanga na ndaoine óga sa Bhéarla ná sa Ghaeilge i ngach réim teanga ar ceistíodh iad ina dtaobh sa suirbhé.
- Is fearr i bhfad scileanna teanga na ndaoine óga sa Bhéarla ná sa Ghaeilge i ngach catagóir. Is i gCatagóir A amháin atá scileanna teanga na ndaoine óga sa Bhéarla agus sa Ghaeilge beagnach ar aon chéim.

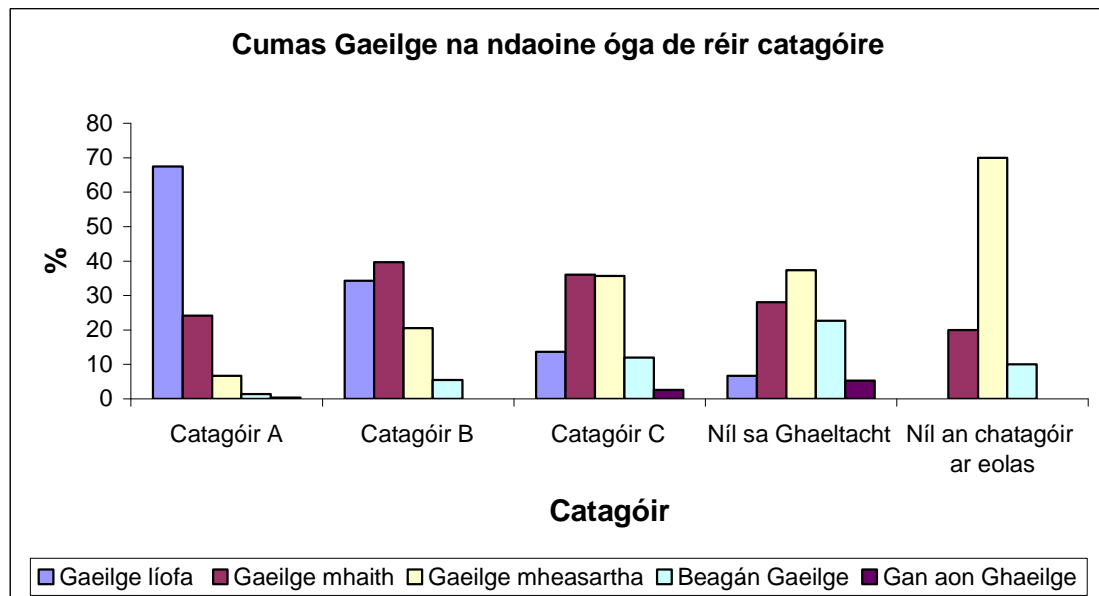
14.1 EOLAS FAOI CHUMAS GAEILGE NA NDAOINE ÓGA

Iarradh ar na daoine óga cur síos a dhéanamh ar a gcumas mar chainteoirí Gaeilge. Caithfear a chur san áireamh agus na freagraí seo á bplé gur dóigh go raibh slata tomhais difriúla ag daoine óga ar líofacht agus ar chumas teanga de réir an cheantair, na catagóire lena mbaineann siad agus de réir na teagmhála a bhíonn acu le cainteoirí dúchais. Is é a léiríonn na torthaí, de réir mar a sheasann siad, tuairim na ndaoine óga féin ar a gcumas teanga. Rinne 31% díobh cur síos orthu féin mar chainteoirí líofa Gaeilge agus 32% mar chainteoirí maithe Gaeilge. D'áirigh 26% díobh go raibh Gaeilge mheasartha acu agus fágann sé sin go bhfuil 11% de dhaoine óga Gaeltachta ar bheagán Gaeilge nó gan aon Ghaeilge (Tábla 14.1).

Conas a chuirfeá síos ar do chumas mar chainteoir Gaeilge? (Roghnaigh freagra amháin)	Cainteoir líofa Gaeilge (leibhéal an chainteora dhúchais)	Cainteoir maith Gaeilge	Tá Gaeilge mheasartha agam	Níl agam ach beagán Gaeilge	Níl aon Ghaeilge agam	Iomlán
Figiúirí Náisiúnta	299 (31%)	304 (32%)	248 (26%)	86 (9%)	18 (2%)	955

TÁBLA 14.1: CUMAS GAEILGE NA NDAOINE ÓGA GO NÁISIÚNTA (n=955/965)

Tá difríocht shuntasach le sonrú i gcumas Gaeilge na ndaoine óga ó thaobh na gcatagóirí difriúla de. I gCatagóir A rinne 67% cur síos orthu féin mar chainteoirí líofa Gaeilge agus dúirt 24% eile acu go raibh *Gaeilge mhaith* acu. I gCatagóir B íslíonn an céatadán de dhaoine óga a dúirt go bhfuil *Gaeilge líofa* acu go 34%. Dúirt 40% de na daoine óga i gCatagóir B go bhfuil *Gaeilge mhaith* acu agus dúirt 21% eile go bhfuil *Gaeilge mheasartha* acu. I gCatagóir C 14% a rinne cur síos orthu féin mar chainteoirí líofa Gaeilge. Dúirt 36% go bhfuil *Gaeilge mhaith* acu, agus chuir 36% in iúl go bhfuil *Gaeilge mheasartha* acu. Tá 15% de na daoine óga i gCatagóir C ar bheagán Gaeilge nó gan aon Ghaeilge (Léaráid 14.1).

LÉARÁID 14.1: CUMAS GAEILGE NA NDAOINE ÓGA DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=298/301; B: n=73/74; C: n=499/505)

14.2 AN ÁIT A BHFUAIR NA DAOINE ÓGA A GCUMAS SA GHAELIGE

Fiafraíodh de na daoine óga cé uaidh a fuair siad féin a gcumas sa Ghaeilge agus tugadh roghanna éagsúla dóibh agus cead acu níos mó ná freagra amháin a roghnú. Is 41% a léirigh go bhfuair siad a gcuid Gaeilge ón mbeirt tuismitheoirí; 12% a léirigh gur ón athair amháin a fuair siad a gcuid Gaeilge; agus 11% ón máthair amháin. Léirigh 70% de na daoine óga go bhfuair siad a gcumas sa Ghaeilge ón scoil. Dearbhaíonn na torthaí seo go bhfuil ról lárnach ag an gcóras oideachais sa Ghaeltacht i sealbhú cumas Gaeilge i measc na ndaoine óga.

Nuair a bhreathnaítear ar an gceist seo de réir catagóire feictear go bhfuil an líon is mó daoine óga a fuair a gcumas sa Ghaeilge ón dá thuismitheoir amháin (.i. níor roghnaigh na daoine óga modh sealbhaithe teanga eile) le fáil i gCatagóir A, 35%, i gcomparáid le 18% i gCatagóir B agus 6% i gCatagóir C. Tá an líon is mó daoine óga a fuair a gcumas sa Ghaeilge ón scoil amháin le fáil i gCatagóir C, 35% le hais 22% i gCatagóir B agus 6% i gCatagóir A (Tábla 14.2).

Má tá Gaeilge agat, cá bhfuair tú do chumas sa Ghaeilge, dar leat? (Is féidir níos mó ná freagra amháin a roghnú)	Catagóir A n=301	Catagóir B n=74	Catagóir C n=505	Níl sa Ghaeltacht n=75	Níl an chatagóir ar eolas n=10	Iomlán
Ón dá thuismitheoir amháin	104 (35%)	13 (18%)	29 (6%)	3 (4%)	1 (10%)	150
Ón athair amháin	11 (4%)	3 (4%)	7 (2%)	1 (1%)	0	22
Ón máthair amháin	5 (2%)	3 (4%)	14 (3%)	1 (1%)	0	23
Ón scoil amháin	18 (6%)	16 (22%)	179 (35%)	46 (61%)	4 (40%)	263

TÁBLA 14.2: FOINSÍ SEALBHAITHE AGUS FOGHLAMTHA GAEILGE I MEASC NA NDAOINE ÓGA DE RÉIR CATAGÓIRE

14.3 SCILEANNA TEANGA NA NDAOINE ÓGA

Cuireann torthaí na ceiste seo comparáid ar fáil idir scileanna teanga na ndaoine óga sa Bhéarla agus sa Ghaeilge. Thuairiscigh na daoine óga gur cumasaí i bhfad a scileanna Béarla ná a macasamhail sa Ghaeilge i ngach réimse cumais a shonraítear anseo: tuiscint, labhairt, léamh agus scríobh. Dearbhaíonn na freagraí a tugadh gur líonmhaire na daoine óga a bhfuil cumas maith sa Bhéarla acu ná sa Ghaeilge. Ach, os a choinne sin, léirigh céatadán an-íseal daoine óga go raibh a gcumas i gceachtar den dá theanga *lag* nó *an-lag*. Chuir 35% de na daoine óga síos ar a gcumas labhartha Gaeilge mar *an-mhaith* i gcomparáid le 73% sa Bhéarla agus tá an patrún céanna le feiceáil tríd síos. Cuirtear in iúl gur sa scríbhneoireacht is mó a bhíonn deacrachtaí ag na daoine óga sa dá theanga, áit nach léiríonn ach 26% go bhfuil a gcumas scríbhneoireachta sa Ghaeilge *an-mhaith* agus 55% sa Bhéarla (féach Tábla 14.3). Tá sé suntasach go bhfuil a dhá oiread a dúirt go bhfuil a gcumas teanga sa Bhéarla *an-mhaith* le hais líon na ndaoine óga a thuairiscigh an cumas seo sa Ghaeilge sna scileanna teanga ar fad atá léirithe sa tábla thíos.

Conas a chuirfeá síos ar na scileanna teanga seo a leanas i nGaeilge agus i mBéarla? (Cuir ✓ sa bhosca cúí i ngach cás)	An-mhaith	Go maith	Cuíosach	Lag	An-lag
Cumas tuisciana sa Ghaeilge n=945	406 (43%)	298 (32%)	184 (19%)	41 (4%)	16 (2%)
Cumas tuisciana sa Bhéarla n=929	746 (80%)	169 (18%)	12 (1%)	1 (.1%)	1 (.1%)
Cumas labhartha sa Ghaeilge n=932	323 (35%)	304 (33%)	209 (22%)	69 (7%)	27 (3%)
Cumas labhartha sa Bhéarla n=929	674 (73%)	225 (24%)	26 (3%)	2 (.2%)	2 (.2%)
Cumas léitheoireachta sa Ghaeilge n=933	335 (36%)	341 (37%)	190 (20%)	46 (5%)	21 (2%)
Cumas léitheoireachta sa Bhéarla n=928	652 (70%)	220 (24%)	47 (5%)	7 (1%)	2 (.2%)
Cumas scríbhneoireachta sa Ghaeilge n=930	245 (26%)	351 (38%)	236 (25%)	74 (8%)	24 (3%)
Cumas scríbhneoireachta sa Bhéarla n=930	507 (55%)	348 (37%)	66 (7%)	6 (1%)	3 (.3%)

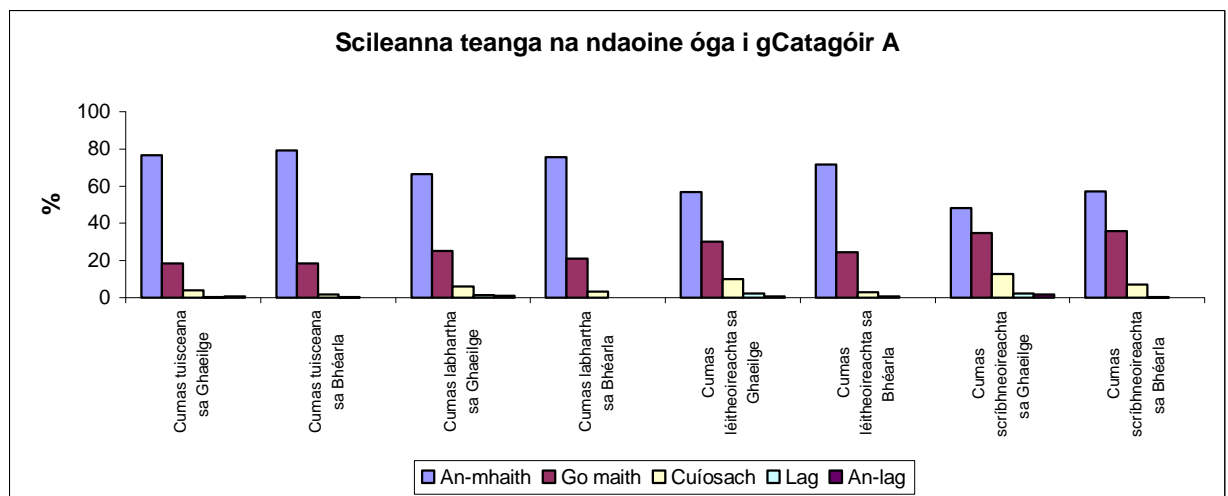
TÁBLA 14.3: SCILEANNA TEANGA NA NDAOINE ÓGA GO NÁISIÚNTA

Na Catagóirí

Catagóir A

Chuir na daoine óga ó Chatagóir A in iúl go bhfuil a gcuid scileanna teanga sa Ghaeilge agus sa Bhéarla i réimse na tuisceana agus labhartha beagnach ar aon dul lena chéile, ach go raibh an Béarla in uachtar. Dúirt 77% go bhfuil a gcumas tuisceana sa Ghaeilge *an-mhaith* agus thuiriscigh 79% an cumas tuisceana sa Bhéarla a bheith *an-mhaith*. Chuir 67% agus 76% in iúl go bhfuil cumas labhartha *an-mhaith* acu sa Ghaeilge agus sa Bhéarla faoi seach.

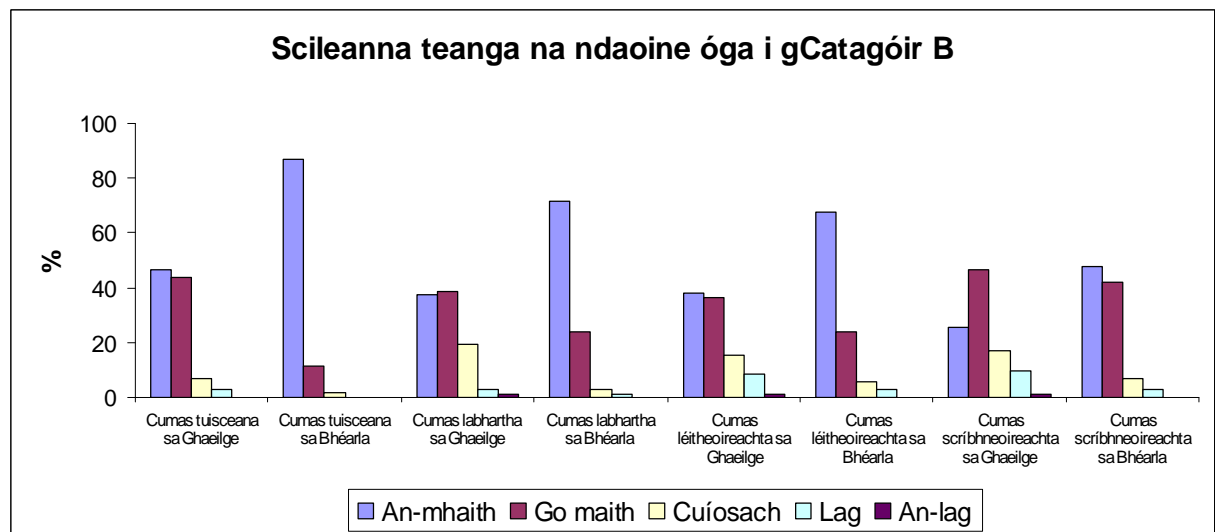
Tá éagsúlacht ó thaobh scileanna teanga le sonrú sa léitheoireacht agus is cosúil go mbíonn deacrachtaí ag daoine óga le léitheoireacht na Gaeilge níos mó ná léitheoireacht an Bhéarla – dúirt 57% go bhfuil a gcumas léitheoireachta sa Ghaeilge *an-mhaith* i gcomparáid le 72% sa Bhéarla. Tá scileanna scríbhneoireachta na ndaoine óga níos laige ná scileanna eile i nGaeilge agus i mBéarla – 48% a dúirt go bhfuil cumas *an-mhaith* acu i scríobh na Gaeilge agus 57% i scríobh an Bhéarla (Léaráid 14.2). In ainneoin go bhfuil an fhaisnéis chomparáideach idir an Ghaeilge agus an Béarla níos cosúla lena chéile i gCatagóir A le hais an dá chatagóir eile, tuairiscíodh leibhéal cumais níos airde i ngach réimse scileanna sa Bhéarla seachas sa Ghaeilge.

LÉARÁID 14.2: SCILEANNA TEANGA NA NDAOINE ÓGA I GCATAGÓIR A (n=289–296/301)

Catagóir B

I gCatagóir B tá bearna shuntasach idir faisnéis na scileanna Béarla agus Gaeilge. Chuir na daoine óga in iúl go bhfuil cumas níos fearr sa Bhéarla acu i ngach réimse scileanna teanga. Dúirt 47% de na daoine óga go bhfuil cumas tuisceana *an-mhaith* acu sa Ghaeilge i gcomparáid le 87% sa Bhéarla. Feictear an patrún céanna i gcás an chumais labhartha, 38% díobh a léirigh go bhfuil cumas labhartha *an-mhaith* acu sa Ghaeilge i gcomparáid le 72% sa Bhéarla. Tá cumas léitheoireachta Gaeilge *an-mhaith* ag 38% de na daoine óga i gCatagóir B i gcomparáid le 68% a rinne an cur síos seo dá gcumas léitheoireachta sa Bhéarla. Feictear go bhfuil níos mó deacrachtaí ag daoine óga le scríobh na Gaeilge. Chuir 25% in iúl go raibh cumas scríbhneoireachta sa Ghaeilge *an-mhaith* acu i gcomparáid le 48% sa Bhéarla (Léaráid 14.3).

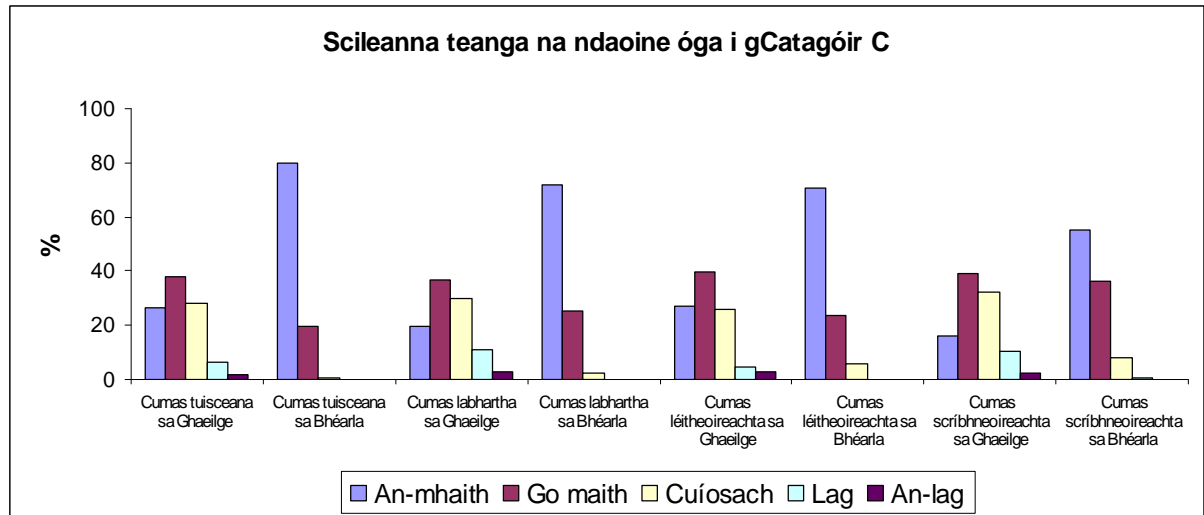

LÉARÁID 14.3: SCILEANNA TEANGA NA NDAOINE ÓGA I GCATAGÓIR B (n=70-73/74)

Catagóir C

Tá bearna níos mó fós le sonrú idir cumas teanga na ndaoine óga sa Ghaeilge agus sa Bhéarla i gCatagóir C. Dúirt 26% go bhfuil cumas tuisceana sa Ghaeilge *an-mhaith* acu i gcomparáid le 80% sa Bhéarla. Sa chumas labhartha tá 19% *an-mhaith* i nGaeilge agus 72% *an-mhaith* i mBéarla. Tá cumas léitheoireachta Gaeilge *an-mhaith* ag 27% de na

daoine óga i gCatagóir C i gcomparáid le 71% a rinne an cur síos seo dá gcumas léitheoireachta sa Bhéarla. Ó thaobh an chumais scríbhneoireachta dúirt 16% go raibh siad *an-mhaith* sa Ghaeilge agus 55% go raibh siad *an-mhaith* sa Bhéarla. Cé go raibh céatadán na ndaoine a dúirt go raibh siad *an-mhaith* sa Ghaeilge íseal, is beag duine a dúirt go raibh siad *lag* nó *an-lag* sa Ghaeilge (Léaráid 14.4).

LÉARÁID 14.4: SCILEANNA TEANGA NA NDAOINE ÓGA I GCATAGÓIR C (n=485-493/505)

14.4 STRUCHTÚIR THEANGA

Fiafraíodh de na daoine óga an mbíonn deacrachtaí acu le gnéithe éagsúla de struchtúr teanga na Gaeilge agus an Bhéarla. Dúirt 85% nach bhfuil aon deacracht acu le fuaimneanna an Bhéarla, i gcomparáid le 55% nach mbíonn aon deacracht acu le fuaimneanna na Gaeilge. Bíonn roinnt deacrachtaí ag 41% de na daoine óga le fuaimneanna na Gaeilge. Ó thaobh na gramadaí de, is léir go bhfuil easnamh níos suntasaí fós ann, dúirt 27% de na daoine óga nach mbeadh deacracht acu gramadach cheart a úsáid i nGaeilge, i gcomparáid le 70% a dúirt nach mbeadh deacracht acu i mBéarla. Dúirt 51% agus 19% go mbíonn roinnt deacrachtaí acu na focail chearta a aimsiú d'ábhair scoile i nGaeilge agus i mBéarla faoi seach.

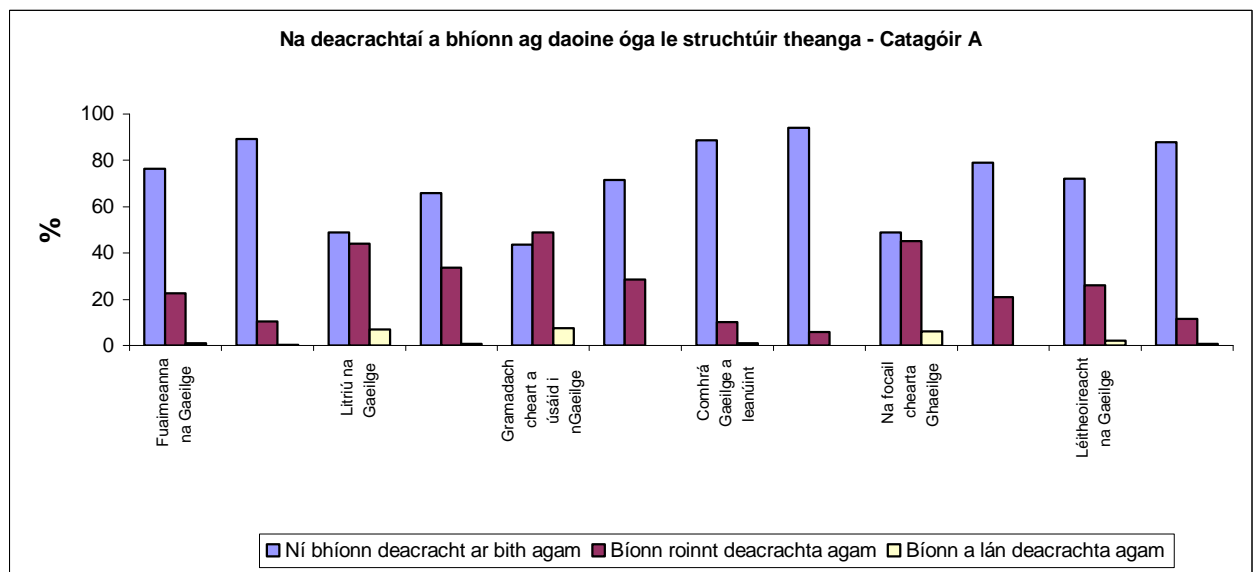
Tá sé le sonrú anseo ó fhaisnéis na ndaoine óga atá faoi chaibidil go bhfuil, ina dtuairim féin, a gcumas sa Bhéarla i bhfad chun cinn ar a gcumas sa Ghaeilge.

An bhíonn deacracht agat leis na rudaí seo thíos? (Cuir ✓ sa bhosca cuí i ngach cás)	Ní bhíonn deacracht ar bith agam	Bíonn roinnt deacrachta agam	Bíonn a lán deacrachta agam
Fuaimeanna na Gaeilge n=943	517 (55%)	390 (41%)	36 (4%)
Fuaimeanna an Bhéarla n=935	794 (85%)	135 (14%)	6 (1%)
Litriú na Gaeilge n=944	340 (36%)	504 (53%)	100 (11%)
Litriú an Bhéarla n=941	608 (65%)	311 (33%)	22 (2%)
Gramadach cheart a úsáid i nGaeilge n=937	256 (27%)	527 (56%)	154 (17%)
Gramadach cheart a úsáid i mBéarla n=938	657 (70%)	272 (29%)	9 (1%)
Comhrá Gaeilge a leanúint n=934	541 (58%)	310 (33%)	83 (9%)
Comhrá Béarla a leanúint n=933	873 (94%)	54 (6%)	6 (1%)
Na focail chearta Ghaeilge a aimsiú d'ábhair scoile n=936	328 (35%)	474 (51%)	134 (14%)
Na focail chearta Bhéarla a aimsiú d'ábhair scoile n=924	744 (80%)	172 (19%)	8 (1%)
Léitheoireacht na Gaeilge n=941	530 (56%)	368 (39%)	43 (5%)
Léitheoireacht an Bhéarla n=941	822 (88%)	115 (12%)	4 (0.4%)

TÁBLA 14.4: DEACRACHT NA NDAOINE ÓGA LE STRUCHTÚR TEANGA NA GAEILGE AGUS AN BHÉARLA

Na Catagóirí

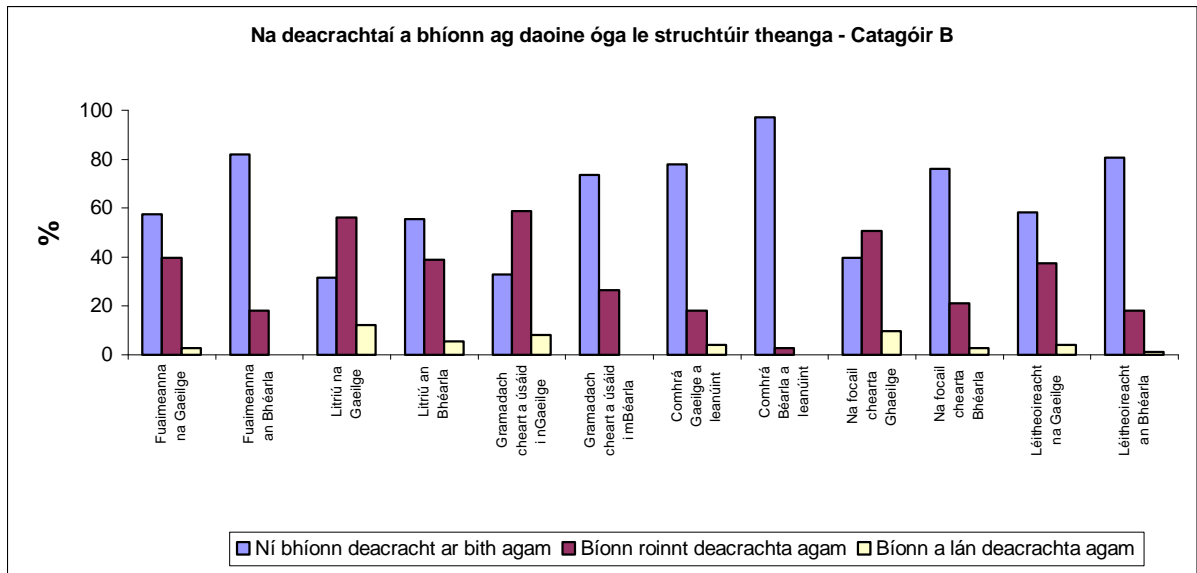
Ar an iomlán léirigh líon suntasach de dhaoine óga Chatagóir A nach bhfuil fadhb acu le fuaimeanna na Gaeilge (76%), comhrá Gaeilge a leanúint (89%) nó léitheoireacht sa teanga (72%). Ach fiú sa Chatagóir seo, is léir go bhfuil cumas Béarla na ndaoine óga chun cinn ar a gcumas Gaeilge. Is iad na rudaí is mó a bhfuil roinnt deacrachtaí ag daoine óga Chatagóir A leo sa Ghaeilge: an litriú, an ghramadach agus na focail chearta a aimsiú d'ábhair scoile (Léaráid 14.5).

LÉARÁID 14.5: COMPARÁID IDIR DEACRACHTAÍ NA NDAOINE ÓGA I GCATAGÓIR A LE STRUCHTÚIR THEANGA SA GHAELIGE AGUS SA BHÉARLA (n=290–298/301)

Catagóir B

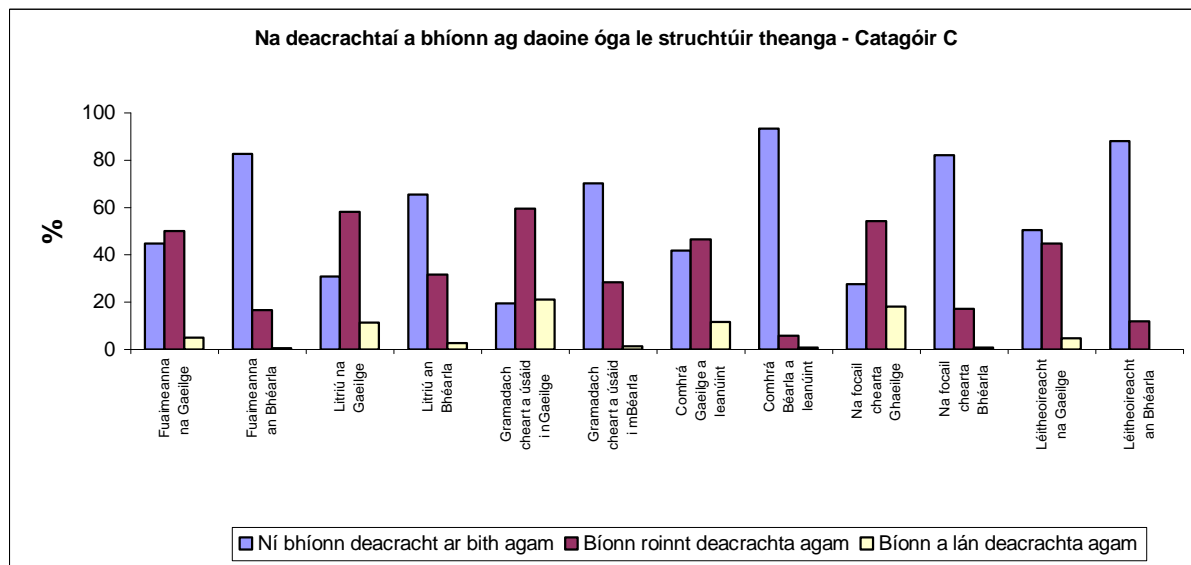
I gcás Chatagóir B, léirigh níos mó daoine óga ná mar a rinne i gCatagóir A, roinnt deacrachtaí leis na rudaí seo a leanas: litriú na Gaeilge (56%), gramadach na Gaeilge (59%), focail chearta Ghaeilge a aimsiú d’ábhair scoile (51%) agus léitheoireacht na Gaeilge (38%) (Léaráid 14.6). Ach an oiread le Catagóir A, tá an cumas sa Bhéarla i measc na ndaoine óga seo chun tosaigh go mór ar a gcumas sa Ghaeilge.

LÉARÁID 14.6: COMPARÁID IDIR DEACRACHTAÍ NA NDAOINE ÓGA I GCATAGÓIR B LE STRUCHTÚIR THEANGA SA GHAEILGE AGUS SA BHÉARLA (n=71-73/74)

Catagóir C

Bhí na deacrachtaí céanna ag na daoine óga i gCatagóir C, ach ba líonmhaire na daoine óga sa chatagóir seo (50% agus 47%) a thuairiscigh roinnt deacrachtaí le fuaimeanna na Gaeilge agus le comhrá Gaeilge a leanúint faoi seach (Léaráid 14.7). Ina theannta sin, is léir go bhfuil líon suntasach daoine óga sa Chatagóir seo a mbíonn a lán deacrachtaí acu leis na gnéithe éagsúla de struchtúr na Gaeilge.

LÉARÁID 14.7: COMPARÁID IDIR DEACRACHTAÍ NA NDAOINE ÓGA I GCATAGÓIR C LE STRUCHTÚR THEANGA SA GHAELIGE AGUS SA BHÉARLA (n=485-492/505)

14.5 CUMAS COMHRÁ SA GHAELIGE

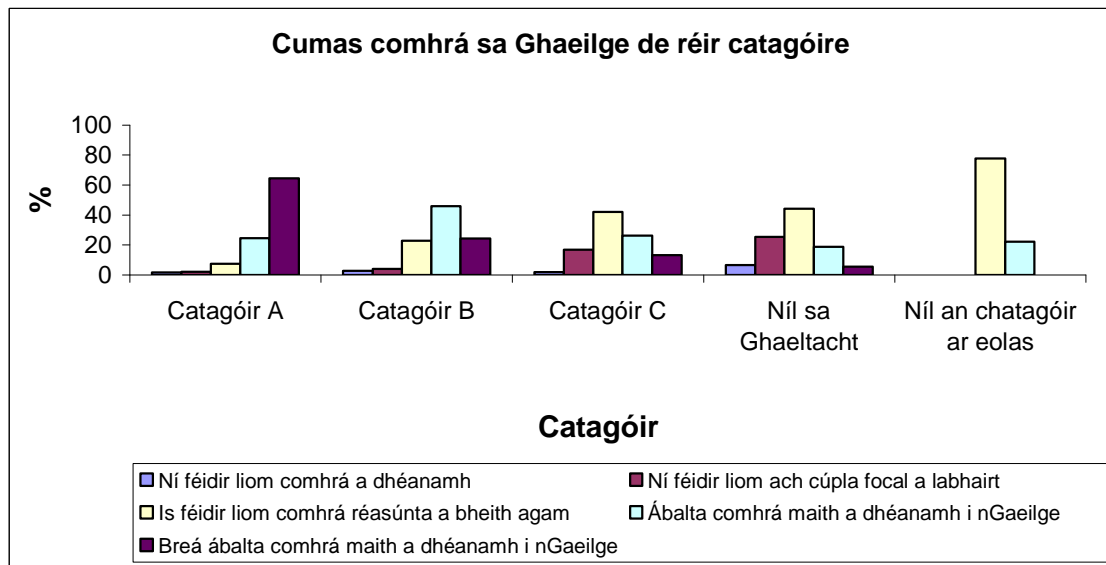
Thuairiscigh beagán os cionn leath de na daoine óga (56%) go bhfuil siad *ábalta* nó *breá ábalta* comhrá maith a dhéanamh i nGaeilge. Thuairiscigh 30% de na daoine óga go bhfuil siad *ábalta comhrá réasúnta* a dhéanamh i nGaeilge. Fágann sé seo gur 14% de na daoine óga nach féidir leo *ach cúpla focal a labhairt* nó nach féidir leo aon *chomhrá a dhéanamh* i nGaeilge (Tábla 14.5).

Cén cumas comhrá atá agat sa Ghaeilge? n= 954 (Roghnaigh freagra amháin)	Líon
Ní féidir liom comhrá a dhéanamh	21 (2%)
Ní féidir liom ach cúpla focal a labhairt	112 (12%)
Is féidir liom comhrá réasúnta a bheith agam gan aon chúnamh	288 (30%)
Tá mé ábalta comhrá maith a dhéanamh i nGaeilge	253 (27%)
Tá mé breá ábalta comhrá maith a dhéanamh i nGaeilge	280 (29%)

TÁBLA 14.5: CUMAS COMHRÁ NA NDAOINE ÓGA SA GHAELIGE

Na Catagóirí

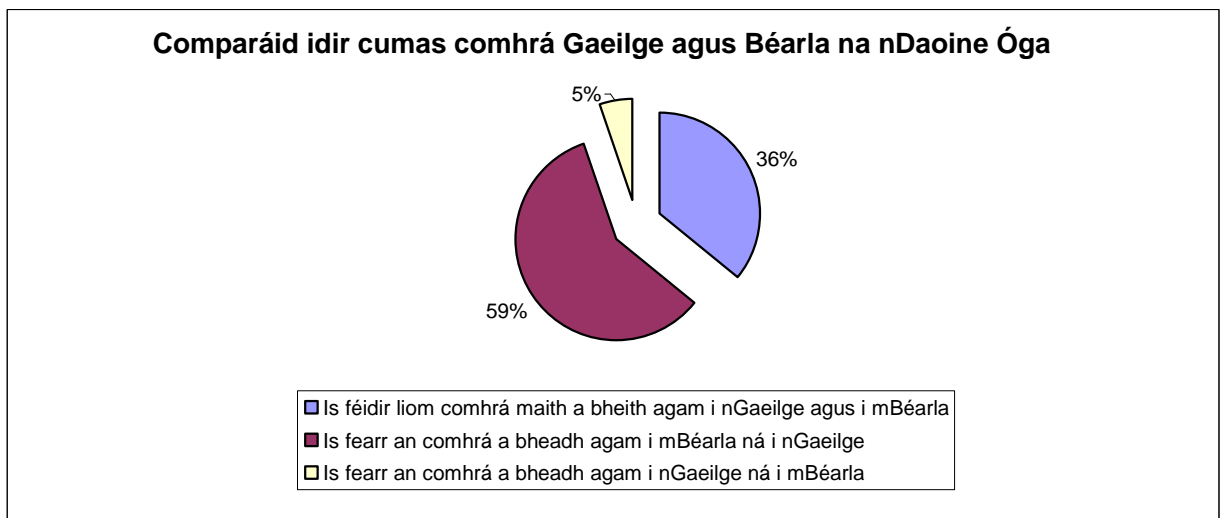
Is suntasach, sa cheist seo, an t-íslíú a thagann ar an líon daoine óga a dúirt go bhfuil siad *breá ábalta* comhrá maith a dhéanamh i nGaeilge i gcás na gcatagóirí éagsúla. Chuir 64% de dhaoine óga Chatagóir A in iúl go bhfuil siad *breá ábalta* comhrá maith a dhéanamh i nGaeilge i gcomparáid le 24% i gCatagóir B agus 13% i gCatagóir C. Léirigh 46% agus 26% de dhaoine óga Chatagóirí B agus C faoi seach go bhféadfaidís *comhrá maith* a bheith acu sa Ghaeilge. I gCatagóir C thuairiscigh 42% de na daoine óga go bhfuil ar a gcumas *comhrá réasúnta* Gaeilge a dhéanamh. Léirítear i Léaráid 14.8 an fhaisnéis seo agus is follasach go dtagann laghdú céimseach ar líon na gcainteoirí Gaeilge is cumasaí i measc na ndaoine óga ó Chatagóir A go dtí Catagóir C. Is gá a áireamh anseo, ar ndóigh, gur i gCatagóir C atá an líon is mó daoine óga Gaeltachta ina gcónaí.

LÉARÁID 14.8: CUMAS COMHRÁ NA NDAOINE ÓGA SA GHAEILGE DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=298/301; B: n=74; C: n=498/505)

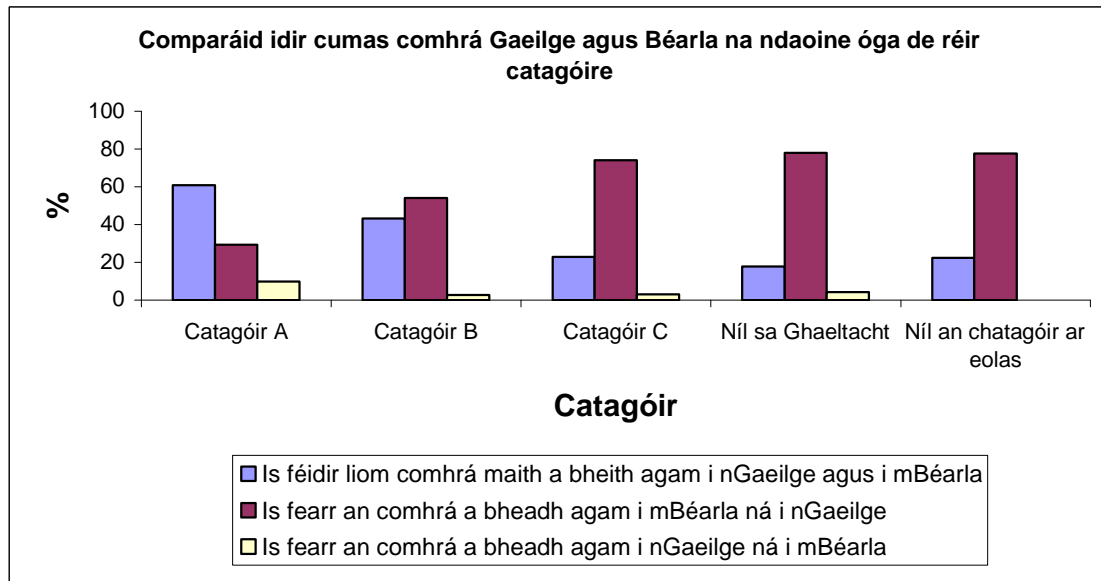
14.6 COMPARÁID IDIR CUMAS COMHRÁ GAEILGE AGUS BÉARLA NA NDAOINE ÓGA

Iarradh ar na daoine óga sa cheist seo comparáid a dhéanamh idir a gcumas comhrá sa Ghaeilge agus sa Bhéarla. D'fhreagair an mhórchuid 59% gur *ferr an comhrá a bheadh acu i mBéarla ná i nGaeilge* agus thuairiscigh 36% go bhfuil ar a gcumas *comhrá maith a bheith acu i nGaeilge agus i mBéarla*. Níor chuir ach 5% de na daoine óga in iúl gur *ferr an comhrá a bheadh acu i nGaeilge ná i mBéarla* (Léaráid 14.9).

LÉARÁID 14.9: COMPARÁID IDIR CUMAS COMHRÁ GAEILGE AGUS BÉARLA NA NDAOINE ÓGA (n=947/965)

I gCatagóir A dúirt formhór na ndaoine óga (61%) go bhfuil siad ábalta comhrá maith a dhéanamh i nGaeilge agus i mBéarla. I gCatagóir B, mheas 43% díobh gur féidir leo comhrá maith a dhéanamh i nGaeilge agus i mBéarla agus titeann sé seo go 23% i gCatagóir C. Tá 29% de na daoine óga i gCatagóir A níos ábalta comhrá a bheith acu i mBéarla ná i nGaeilge agus ardaíonn sé seo go 54% i gCatagóir B. D'fhreagair formhór na ndaoine óga i gCatagóir C gur ferr an comhrá a bheadh acu i mBéarla ná i nGaeilge (74%). Is beag duine a dúirt go bhfuil siad níos ábalta comhrá a dhéanamh i nGaeilge ná i mBéarla i gceachtar de na trí chatagóir: 10% i gCatagóir A, 3% i gCatagóir B agus 3% i gCatagóir C (Léaráid 14.10). Arís, is léir ón bhfaisnéis seo go bhfuil cumas níos ferr ag na daoine óga sa Bhéarla ná sa Ghaeilge, fiú sa chatagóir Ghaeltachta is láidre.

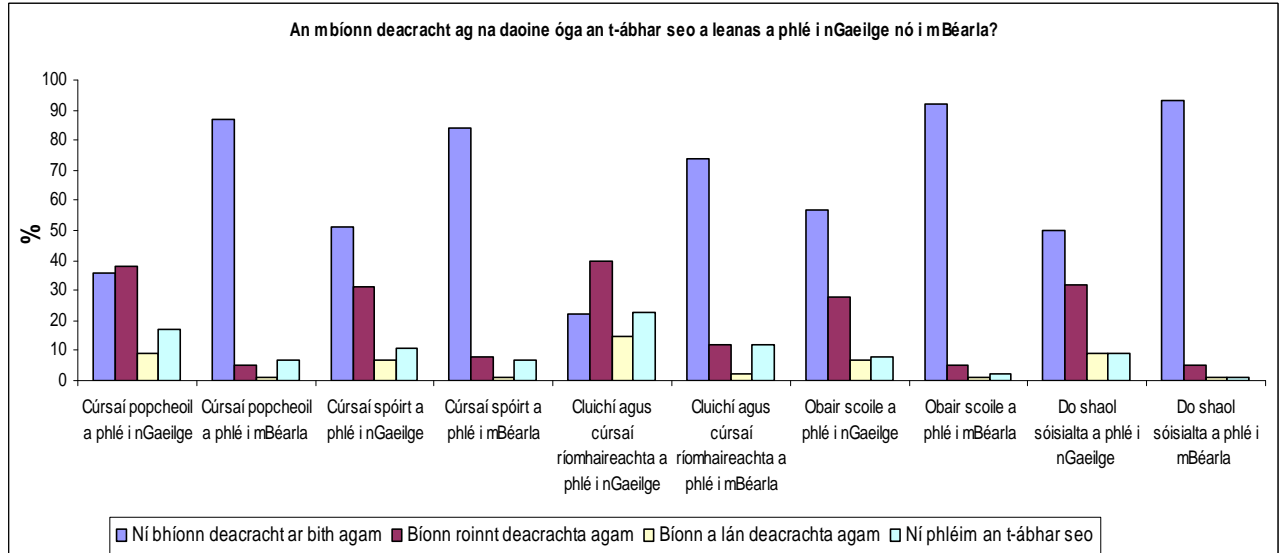
LÉARÁID 14.10 COMPARÁID IDIR CUMAS COMHRÁ GAEILGE AGUS BÉARLA NA NDAOINE ÓGA DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=296/301; B: n=74; C: n=495/505)

14.7 AN CUMAS ÁBHAIR ÉAGSÚLA A PHLÉ I NGAEILGE AGUS I MBÉARLA

Fiafraíodh de na daoine óga an mbíonn deacracht acu le hábhair áirithe a phlé i nGaeilge agus i mBéarla. Tugadh rogha do na daoine óga a rá nach bpléann siad na hábhair a bhí liostaithe i gceachtar den dá theanga. Is cosúil, áfach, de bharr débhríochais i leagan amach na ceiste seo gur bhain cuid de na daoine óga míbhrí as an gcuid seo den cheistneoir, mar gur thuairiscigh cuid acu go bpléann siad an t-ábhar i mBéarla ach nach bpléann siad an t-ábhar trí Ghaeilge. Is gá é seo a chur san áireamh agus tátal á bhaint as an tábla thíos.

Ar an iomlán, tá difríocht shuntasach le sonrú idir líon na ndaoine óga a dúirt nach mbíonn aon deacrachtaí acu ábhair éagsúla a phlé as Gaeilge agus iad siúd a dúirt nach mbíonn aon deacrachtaí na hábhair chéanna a phlé i mBéarla. Tá an céatadán daoine óga a dúirt nach mbíonn deacracht ar bith acu na hábhair a phlé as Béarla i bhfad níos airde i ngach cás ná líon na ndaoine óga a dúirt nach mbíonn aon deacracht acu na hábhair a phlé as Gaeilge. Tá an difríocht is suntasaí le feiceáil i dtaca le cúrsaí popcheoil, cúrsaí ríomhaireachta, obair scoile agus a saol sóisialta. Tá sé suntasach gur cúrsaí spóirt, obair

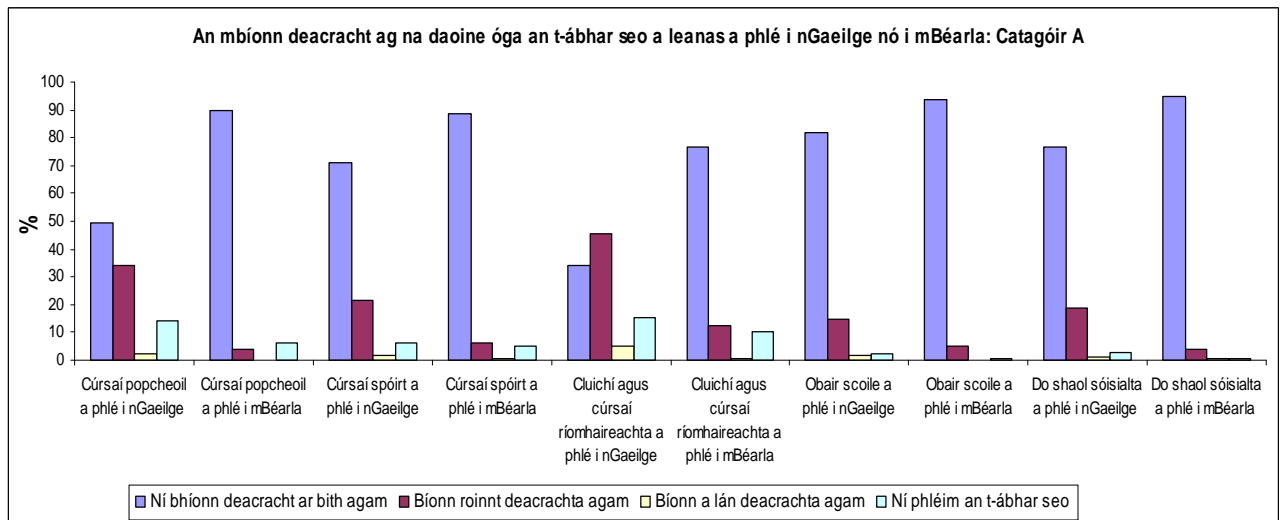
scoile agus an saol sóisialta na hábhair is mó a mbíonn daoine óga ar a gcompond á plé i nGaeilge (Léaráid 14.11).

LÉARÁID 14.11: COMPARÁID IDIR CUMAS NA NDAOINE ÓGA ÁBHAIÉAGSÚLA A PHLÉ I NGAELIGE AGUS I MBÉARLA (n=943-952/965)

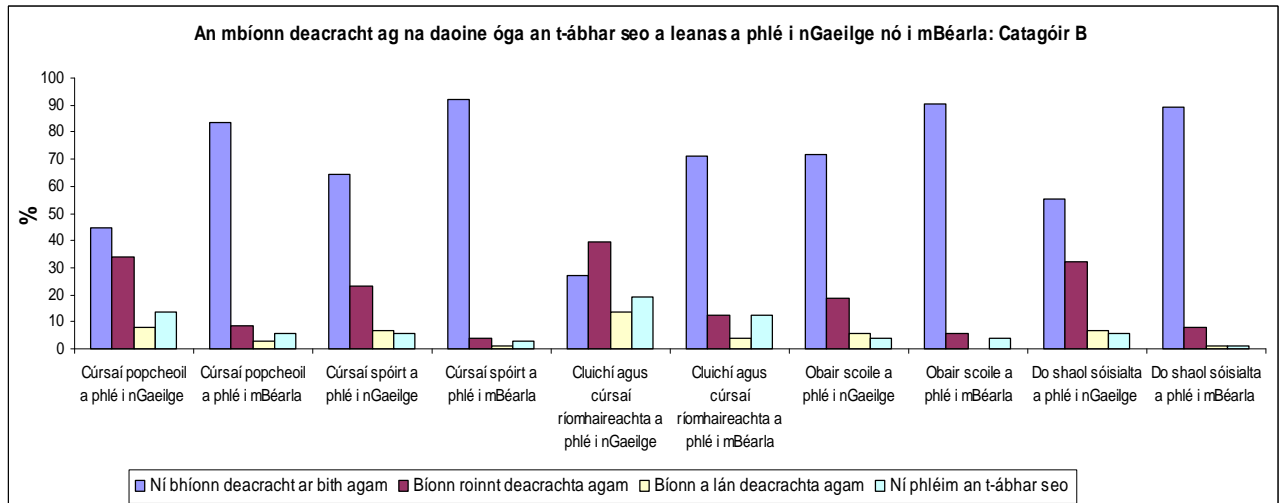
Na Catagóirí

Ní bhíonn deacracht ag formhór na ndaoine óga i gCatagóir A cúrsaí spóirt, obair scoile agus a saol sóisialta a phlé i nGaeilge agus i mBéarla. I gcás cúrsaí spóirt, mar shampla, dúirt 71% nach mbíonn aon deacracht acu iad a phlé i nGaeilge agus 89% a dúirt nach mbíonn aon deacracht iad a phlé i mBéarla. Maidir le hobair scoile, dúirt 82% nach mbíonn deacracht acu obair scoile a phlé i nGaeilge agus dúirt 94% nach mbíonn deacracht acu i mBéarla. Is le cúrsaí popcheoil agus cluichí ríomhaireachta a fheictear an difríocht is mó. Cé go ndúirt 90% nach mbeadh deacracht acu cúrsaí popcheoil a phlé i mBéarla, ní dúirt ach 49% nach mbeadh aon deacracht acu iad a phlé i nGaeilge. Mar a chéile le cúrsaí ríomhaireachta, dúirt 77% nach mbeadh deacracht acu iad a phlé i mBéarla i gcomparáid le 34% i nGaeilge. Is údar suntas é, áfach, go ndúirt 13% go mbeadh roinnt deacrachtaí acu cúrsaí ríomhaireachta a phlé i mBéarla freisin (Léaráid 14.12), ach is é an pointe is suntasá i dtaobh fhreagraí na ndaoine óga ar an gceist seo gur thuairiscigh siad go mbíonn níos mó deacrachta acu leis an nGaeilge ná leis an mBéarla agus iad ag plé na n-ábhar éagsúil seo a bhaineann le réimsí ginearálta sainspéise na n-óg, fiú i gcás Chatagóir A.

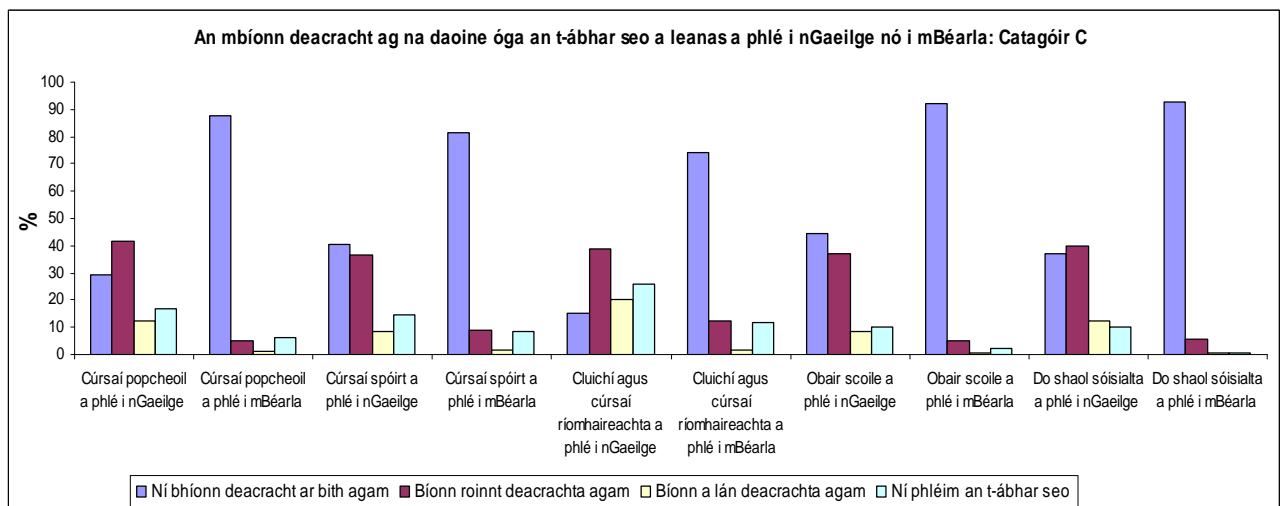
LÉARÁID 14.12: COMPARÁID IDIR CUMAS NA NDAOINE ÓGA ÁBHAIR ÉAGSÚLA A PHLÉ I NGAEILGE AGUS I MBÉARLA: CATAGÓIR A (n=294-300/301)

Léirigh formhór dhaoine óga Chatagóir B nach mbíonn deacracht acu obair scoile a phlé i nGaeilge ná i mBéarla – dúirt 72% díobh nach mbíonn deacracht acu an t-ábhar seo a phlé i nGaeilge agus dúirt 91% díobh nach mbíonn deacracht acu é a phlé i mBéarla, ach tugtar faoi deara go bhfuil difear suntasach ann sa raon idir an cumas Gaeilge agus Béarla (19% de dhifear) ina thaobh seo. Thuairiscigh formhór na ndaoine óga nach mbíonn deacracht acu cúrsaí spóirt (64%) agus a saol sóisialta (55%) a phlé i nGaeilge, ach léiríonn na céatadáin chumais seo ísliú ón bhfaisnéis chomparáideach a bhaineann le cumas na ndaoine óga obair scoile a phlé i nGaeilge. Bíonn deacrachtaí le rudaf eile a phlé, áfach, – cé go ndúirt 84% de na daoine óga nach mbeadh aon deacracht acu cúrsaí popcheoil a phlé i mBéarla, ní dúirt ach 45% nach mbeadh deacracht acu iad a phlé i nGaeilge. Bíonn deacracht freisin le cúrsaí ríomhaireachta a phlé i nGaeilge. Dúirt 71% de na daoine óga nach mbeadh deacracht acu an t-ábhar seo a phlé i mBéarla i gcomparáid le 27% i nGaeilge (Léaráid 14.13).

LÉARÁID 14.13: COMPARÁID IDIR CUMAS NA NDAOINE ÓGA ÁBHAIR ÉAGSÚLA A PHLÉ I NGAEILGE AGUS I MBÉARLA: CATAGÓIR B (n=73-74/74)

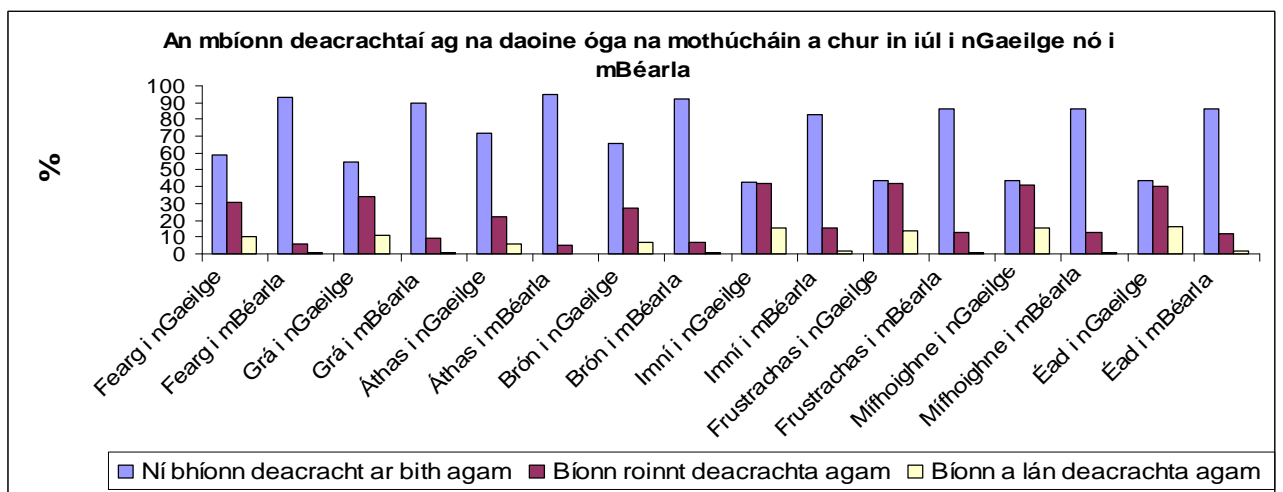
Leantar leis an bpatrún seo i gCatagóir C agus an bhearna idir Gaeilge agus Béarla ag dul i méid. Bíonn roinnt deacrachtaí ag 41% de na daoine óga le cúrsaí popcheoil a phlé i nGaeilge agus ní bhíonn aon deacracht ag 87% díobh iad a phlé i mBéarla. Ní bhíonn aon deacracht ag 15% cluichí ríomhaireachta a phlé i nGaeilge i gcomparáid le 74% i mBéarla (Léaráid 14.14).

LÉARÁID 14.14: COMPARÁID IDIR CUMAS NA NDAOINE ÓGA ÁBHAIR ÉAGSÚLA A PHLÉ I NGAEILGE AGUS I MBÉARLA: CATAGÓIR C (n=490-495/505)

14.8 AG CUR MOTHÚCHÁN IN IÚL I NGAEILGE AGUS I MBÉARLA

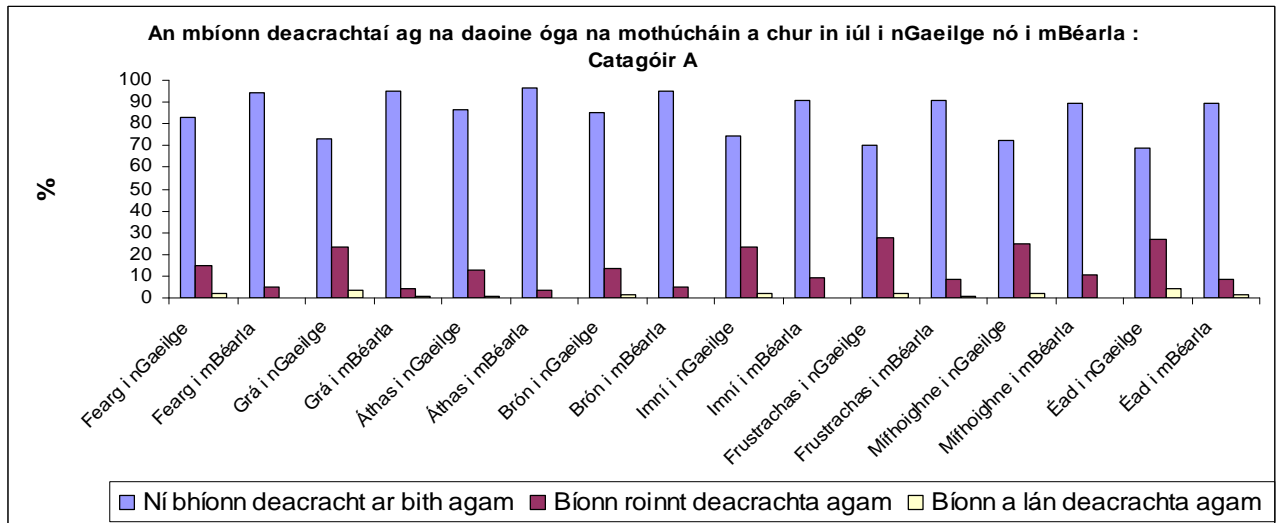
Is é an toradh is suntasaí atá ag teacht chun solais sa cheist seo ná go bhfuil deacrachtaí ag na daoine óga mothúcháin áirithe a chur in iúl sa Ghaeilge. Ar na mothúcháin is mó a mbíonn roinnt deacrachtaí ag daoine óga a chur in iúl sa Ghaeilge tá, inní (42%), frustrachas (42%), mífhoighne (41%) agus éad (40%). Ní mór a lua chomh maith, nach bhfuil na deacrachtaí céanna le sonrú le mothúcháin a chur in iúl sa Bhéarla (Léaráid 14.15)

LÉARÁID 14.15: COMPARÁID IDIR CUMAS NA NDAOINE ÓGA A GCUID MOTHÚCHÁN A CHUR IN IÚL I NGAEILGE AGUS I MBÉARLA (n=940-951/965)

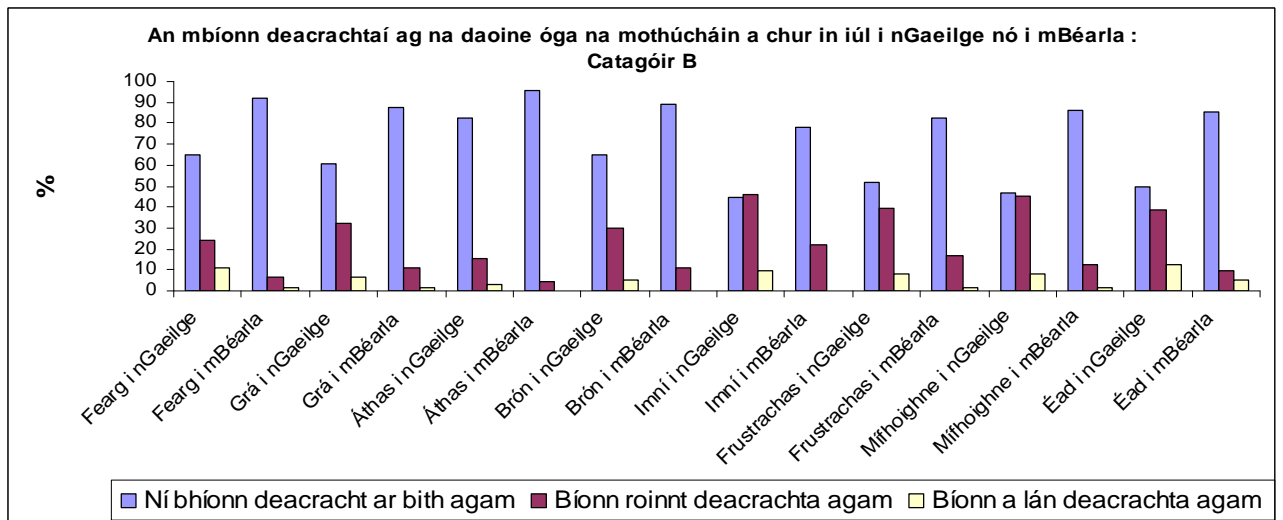
Na Catagóirí

Is beag an líon daoine óga i gCatagóir A a léirigh go raibh a lán deacrachtaí acu lena gcuid mothúchán a chur in iúl sa Ghaeilge ach chuir siad in iúl go raibh roinnt deacrachtaí le mothúcháin áirithe. Léirigh tuairim is aon cheathrú de dhaoine óga Chatagóir A go mbíonn roinnt deacrachtaí acu le grá (23%), inní (23%), frustrachas (28%), mífhoighne (25%) agus éad (27%) a chur in iúl sa Ghaeilge. Ní mór a lua nach bhfuil na deacrachtaí céanna le sonrú sa Bhéarla (Léaráid 14.16).

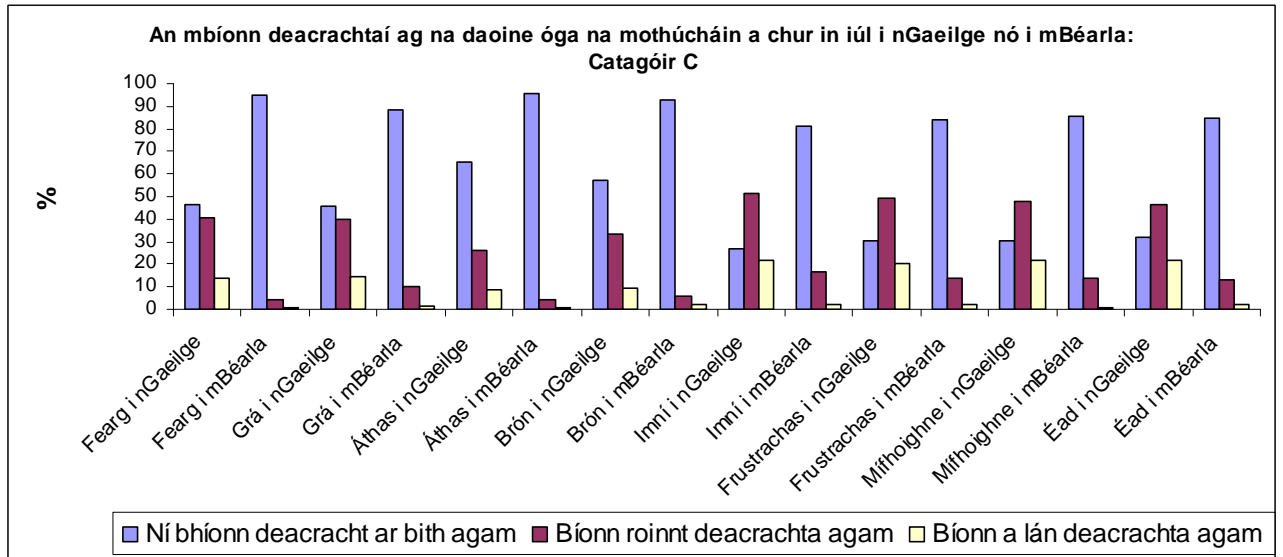
LÉARÁID 14.16: COMPARÁID IDIR CUMAS NA NDAOINE ÓGA A GCUID MOTHÚCHÁN A CHUR IN IÚL I NGAEILGE AGUS I MBÉARLA: CATAGÓIR A (n=294-300/301)

Tagann méadú ar an líon daoine óga a léirigh a lán deacrachtaí agus roinnt deacrachtaí le mothúcháin ar leith sa Ghaeilge agus muid ag trácht ar Chatagóir B. Ar na mothúcháin is mó a mbíonn roinnt deacrachtaí ag daoine óga a chur in iúl sa Ghaeilge tá, imní (46%), míthoighne (45%) agus frustrachas (40%). Dúirt 11% go mbíonn a lán deacrachta acu le fearg i nGaeilge (Léaráid 14.17).

LÉARÁID 14.17: COMPARÁID IDIR CUMAS NA NDAOINE ÓGA A GCUID MOTHÚCHÁN A CHUR IN IÚL I NGAEILGE AGUS I MBÉARLA: CATAGÓIR B (n=72-74/74)

I gcás Chatagóir C, tagann méadú arís ar an líon daoine óga a léiríonn deacrachtaí leis na mothúcháin a chur in iúl sa Ghaeilge. Tá na deacrachtaí céanna maidir le mothúcháin a léiriú sa Ghaeilge a tugadh chun solais sna catagóirí thuas le sonrú i gCatagóir C, ina measc siúd tá inní (51%), frustrachas (50%), mífhoighne (48%) agus éad (46%), beagnach leath de na daoine óga i gCatagóir C (Léaráid 14.18).

LÉARÁID 14.18: COMPARÁID IDIR CUMAS NA NDAOINE ÓGA A GCUID MOTHÚCHÁN A CHUR IN IÚL I NGAEILGE AGUS I MBÉARLA: CATAGÓIR C (n=484-496/505)

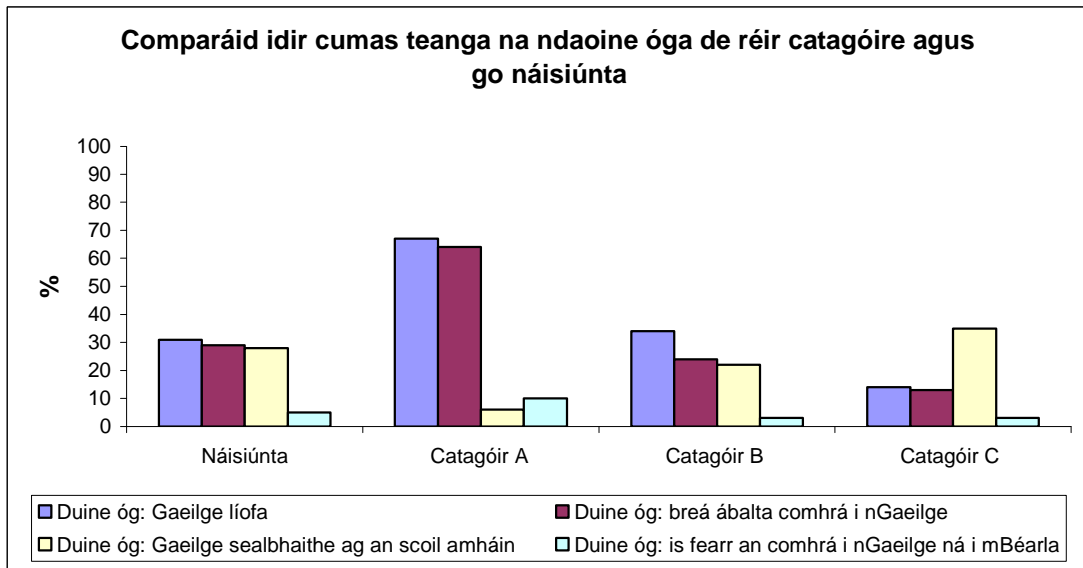
14.9 TÁTAL

Déanann Léaráid 14.19 comparáid idir cumas Gaeilge na ndaoine óga agus a gcumas comhrá, agus idir líon na ndaoine óga a bhfuil an Ghaeilge sealbhaithe ar scoil acu agus líon na ndaoine óga a bhfuil ar a gcumas comhrá níos fearr a dhéanamh i nGaeilge ná i mBéarla. I gCatagóir A tá Gaeilge líofa ag 67% de na daoine óga agus 64% díobh breá ábalta comhrá i nGaeilge. Nuair a dhéantar comparáid idir é seo agus líon na ndaoine óga a bhí ag brath ar an scoil le Gaeilge a shealbhú feictear nach bhfuil na figiúirí i gcomhréir lena chéile i gcás Chatagóir A. Tugann sé seo le fios gur cumas teanga teaghlachbhunaithe atá ag formhór dhaoine óga na catagóire seo. Ar an lámh eile, áfach, is léir go bhfuil líon na ndaoine óga sa chatagóir seo a bhraitheann go bhfuil ar a gcumas comhrá níos fearr a dhéanamh i nGaeilge ná i mBéarla an-íseal ag 10%. Léiríonn sé seo, agus an anailís níos iomláine a rinneadh ar chumas teanga na ndaoine óga thuas, go bhfuil

cumas sa Bhéarla in uachtar i measc na ndaoine óga seo in ainneoin na tacaíochta teanga atá ar fáil dóibh sa bhaile agus sa phobal.

I gCatagóir B tá Gaeilge líofa ag 34% de na daoine óga agus 24% díobh breá ábalta comhrá i nGaeilge. Sealbhaíonn 22% de dhaoine óga Chatagóir B a gcuid Gaeilge ag an scoil amháin agus tá 3% díobh a thuairiscigh go mbeidís ábalta comhrá níos fearr a dhéanamh i nGaeilge ná i mBéarla. I gCatagóir C tá Gaeilge líofa ag 14% de na daoine óga agus 13% breá ábalta comhrá a dhéanamh i nGaeilge. Sealbhaíonn 35% de dhaoine óga i gCatagóir C a gcuid Gaeilge ar scoil amháin. Mar an gcéanna le Catagóir B tá 3% de na daoine óga sa chatagóir seo a thuairiscigh go bhfuil siad ábalta comhrá níos fearr a dhéanamh i nGaeilge ná i mBéarla.

Tugann na comparáidí seo le fios go mbítear ag brath níos mó ar an gcóras oideachais leis an teanga a shealbhú de réir mar a théann an fhaisnéis a bhaineann le líofacht agus cumas in ísle. Dá réir sin, is léir go mbeidh tábhacht faoi leith ag baint le córas éifeachtach oideachais teangalárnaithe a bheith ag feidhmiú sa Ghaeltacht má tá an Ghaeltacht le teacht slán mar phobal teanga faoi leith. Dá leochailí faisnéis Chatagóirí B agus C, is léir ón anailís a dhéantar anseo ar Chatagóir A go bhfuil an dátheangachas cothromaithe nó an dátheangachas le cumas sa Bhéarla in uachtar bainte amach ag na daoine óga i bpobail Chatagóir A agus go mbaineann siad leis an staid idirtheangach ina bhfuil lagú á dhéanamh ar a n-acmhainn teanga réimeanna áirithe teanga a shaothrú go saoráideach.

LÉARÁID 14.19: COMPARÁID IDIR CUMAS TEANGA NA NDAOINE ÓGA DE RÉIR CATAGÓIRE AGUS GO NÁISIÚNTA

CAIBIDIL 15

TAITHÍ NA NDAOINE ÓGA AR ÚSÁID NA GAEILGE

Pléitear sa chaibidil seo an fhaisnéis is suntasaí sa cheistneoir faoi iompar teanga na ndaoine óga i gcomhthéacsanna éagsúla agus i gcomhluadair éagsúla. Tá an tátal maidir le taithí na ndaoine óga ar úsáid na Gaeilge á bhaint as an bhfaisnéis a léirigh siad i gCeisteanna 18–35 den cheistneoir.

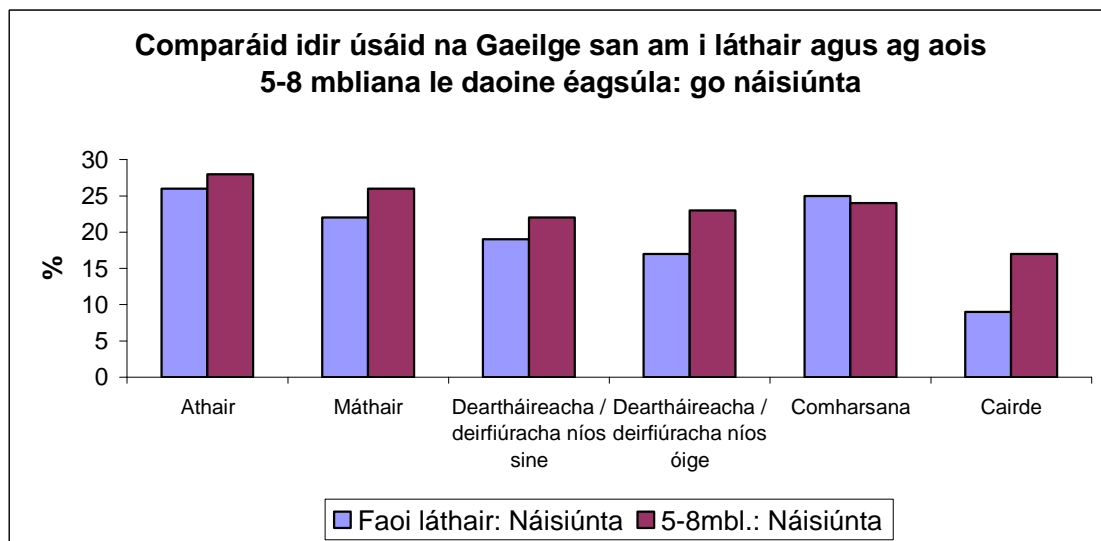
15.1 PRÍOMHORTHÁÍ NA FAISNÉISE AR ÚSÁID NA GAEILGE I MEASC NA NDAOINE ÓGA

Léiríonn an chuid seo den suirbhé ar iompar teanga na ndaoine óga go príomha nach bhfuil iompar teanga na ndaoine óga i measc a n-aoisghrúpa féin i gcomhréir le húsáid na Gaeilge sa bhaile ná sa chomharsanacht. Feictear i Léaráid 15.1 thíos atá bunaithe ar fhaisnéis na ndaoine óga a thuairiscigh go labhraíonn siad *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* le dreamanna éagsúla go bhfuil an ráta úsáide Gaeilge i measc a gcuid cairde i bhfad níos ísle ná an ráta a thuairiscítear lena dtuismitheoirí. Is é an dara pointe is suntasaí an laghdú soiléir a thagann ar úsáid na Gaeilge i measc na ndaoine óga ó thús na mblianta bunscoile go dtí tréimhse deiridh na hiar-bhunscolaíochta. Tugtar laghdú faoi deara freisin sa ráta úsáide i measc deartháireacha agus deirfiúracha i gcomhthéacs an teaghlaigh sa tréimhse chéanna ama.

Sa choigeartú comparáideach a dhéantar anseo ar fhaisnéis na ndaoine óga ar Cheisteanna 19 agus 20 i gcás na Gaeltachta go náisiúnta, feictear go dtagann laghdú ar úsáid na Gaeilge leis na daoine/grúpaí seo uile thíos ach amháin i gcás na gcomharsan. Is iad na príomhphointí sna comparáidí náisiúnta:

- Tá thart ar an gceathrú cuid (26%) de na daoine óga Gaeltachta seo ag labhairt *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena gcuid aithreacha.
- Tá an ráta úsáide leis na haithreacha ag freagairt don ráta leis na comharsana agus tá seasmhacht le sonrú ar an ráta seo le linn na mblianta bunscolaíochta agus iar-bhunscolaíochta.

- Tá an ráta úsáide ábhairín níos ísle idir na daoine óga agus a gcuid máithreacha agus in ainneoin nach bhfuil an fhaisnéis idir an dá thréimhse chomh seasmhach le ráta úsáide na n-aithreacha, níl an titim chomh suntasach agus atá sé le grúpaí eile san athrú ón mbunscoil go dtí an iar-bhunscoil.
- Tá an ráta úsáide le deartháireacha agus deirfiúracha ag leibhéal níos ísle ná an ráta úsáide leis na tuismitheoirí agus tá titim sách suntasach le sonrú sa ráta seo i gcás deartháireacha agus deirfiúracha níos óige idir an dá thréimhse ó thús ré na bunscolaíochta go thréimhse deiridh na hiar-bhunscolaíochta – ó 23% → 18%.
- Tá an ráta comparáideach in iompar teanga na ndaoine óga lena gcuid cairde ag ráta i bhfad níos ísle ná an ráta a thuairiscítear do chomhthéacs an bhaile agus na comharsanachta agus tá titim an-suntasach le tabhairt faoi deara idir an dá thréimhse (ó 17% don thréimhse aoise 5–8 mbliana go 9% sa thréimhse aoise 15–18 mbliana).

LÉARÁID 15.1: COMPARÁID IDIR ÚSÁID NA TEANGA SAN AM I LÁTHAIR AGUS AG AOIS 5-8 MBLIANA LE DREAMANNA ÉAGSÚLA, AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA (n=902-953/965)

D’fhéadfaí tarraingt ar an gconclúid ón bhfianaise seo maidir le taithí na ndaoine óga ar úsáid na Gaeilge i gcomhthéacsanna éagsúla nach mbaineann ach an ceathrú cuid díobh le teaghlaigh a bhfuil an Ghaeilge á húsáid iontu ag leibhéal bisiúil. Léirítear san fhaisnéis i dtaobh úsáid na teanga i measc líonraí cairdis na ndaoine óga go bhfuil úsáid na Gaeilge ina measc féin ag leibhéal fíoriseal. Cheadódh scagadh ar an bhfianaise

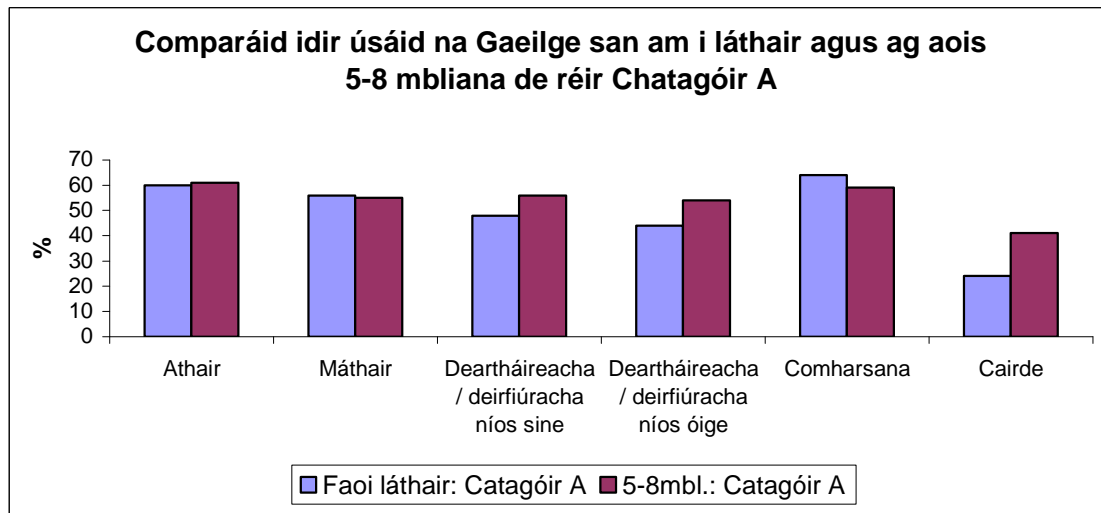
chomparáideach seo an t-áitiú inníoch go bhfuil níos lú ná an deichiú cuid d'aos óg na Gaeltachta ag baint leas rialta as an nGaeilge ina n-iompar sóisialta taobh amuigh den teaghlach. Tá staid éigeandála á léiriú san fhaisnéis seo agus gan ach 9% díobh ag úsáid na Gaeilge ina measc féin faoi láthair.⁶⁷ Ach is í an bhagairt shoiléir d'inmharthanacht na Gaeilge mar theanga phobail amach anseo an impleacht is suntasaí atá á nochtadh san fhaisnéis seo. Má leantar de na nósmaireachtaí teanga atá á gcleachtadh i measc na glúine atá faoi chaibidil sa suirbhé seo, is é sin an ghlúin atá ag teacht in inmhe faoi láthair, is deacair a fheiceáil cén chaoi a mbainfear leas as an nGaeilge ina chuid réimsí pobail agus teaghlaigh ar bhealaí atá sách bisiúil agus forleathan le glúin eile cainteoirí Gaeilge a chruthú agus a chothú.

Léirítear sna torthaí seo go bhfuil an seachadadh teanga á chur i bhfeidhm ag leibhéal an teaghlaigh ar scála róchúng i measc an phobail le seasamh in aghaidh bhrú an Bhéarla sna comhthéacsanna sóisialta ar gá don aos óg agus dá gcuid teaghlach dul i ngleic leo. Nuair a bhreathnaítear ar chúngú na rátaí úsáide ón úsáid sa bhaile go dtí an leibhéal úsáide in aoisghrúpa 5–8 mbliana anuas go dtí an 9% de na daoine óga a léirigh go labhraíonn siad *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* san am i láthair lena gcuid cairde is deacair an chonclúid a sheachaint go bhfuil an sóisialú a dhéantar in institiúidí oideachais na Gaeltachta ag tiomáint shóisialú an Bhéarla i measc aos óg na Gaeltachta. Is léir go bhfuil staid éigeandála teanga tagtha chun cinn sa Ghaeltacht agus tá sé seo ag cothú dúshlán faoi leith don chóras oideachais sa Ghaeltacht – ach ina cheann sin, tá feidhmiú an chórais oideachais sa Ghaeltacht ag treisiú na staide éigeandála seo trí bheith ag cothú líonraí sóisialta don aos óg a bhfuil an Béarla in uachtar iontu. Caithfear dul i ngleic leis an gcontrárthacht seo má tá forbairt inbhuanaithe le déanamh ar phobal Gaeilge na Gaeltachta.

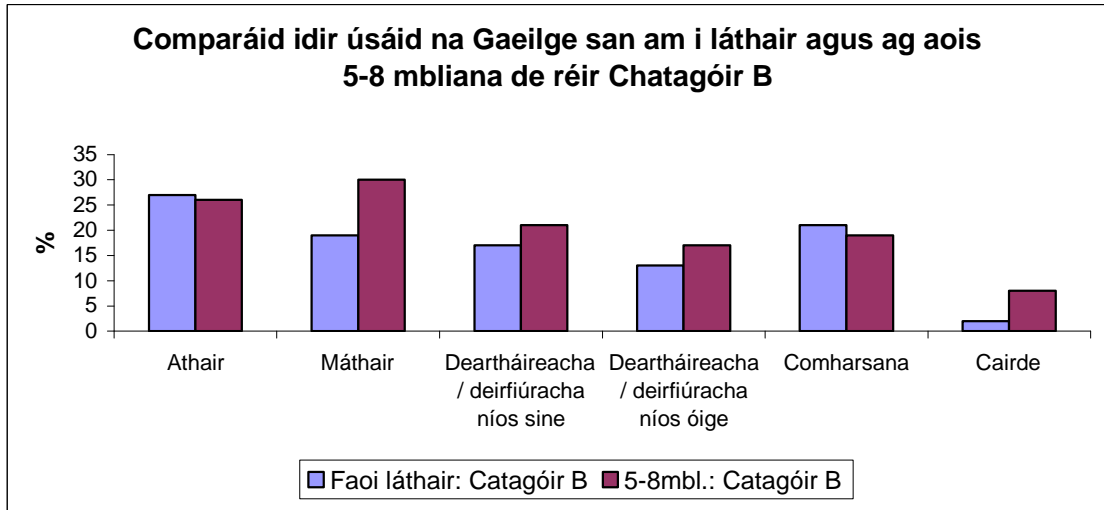
Na Catagóirí

⁶⁷ Freagraíonn an céatadán seo don staitistic chomparáideach i bpríomhthorthaí déimeagrafacha Dhaonáireamh 2006, a eisíodh i mí an Mhárta 2007, ina dtuairiscítear go labhraíonn 12% de na daoine idir 15–19 mbliana Gaeilge go laethúil taobh amuigh den chóras oideachais sa Ghaeltacht trí chéile.

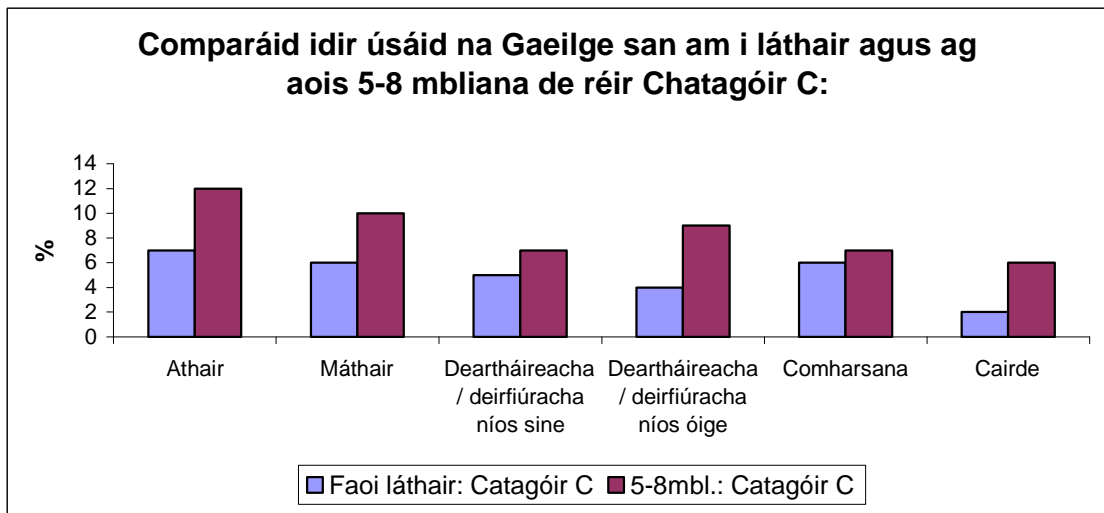
Sa chomparáid chéanna i Léaráid 15.2 thíos ar úsáid na Gaeilge i dteagmhálacha le dreamanna éagsúla, feictear an patrún céanna i gcás Chatagóir A ach amháin go bhfuil na rátaí ag leibhéal níos airde tríd síos. Tá seasmhacht san iompar teanga le sonrú ar úsáid na Gaeilge leis na tuismitheoirí agus na comharsana ag thart ar 60%, ach tá laghdú suntasach le tabhairt faoi deara ar an ráta úsáide leis na cairde: 41% agus iad sa réimse aoise 5–8 mbliana anuas go 24% de na daoine óga i dtréimhse deiridh na hiar-bhunscolaíochta. Sin le rá go bhfuil níos lú ná an ceathrú cuid de na daoine óga sa chatagóir Ghaeltachta is láidre, Catagóir A, ag labhairt *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena gcairde féin cé go bhfuil céatadán i bhfad níos airde (60%) díobh ag cleachtadh an ghnáis teanga seo lena gcuid tuismitheoirí. Is léir go bhfuil an patrún sna comparáidí ar iompar teanga na ndaoine óga a chonacthas thuas san anailís náisiúnta ag titim amach sa chuid is láidre den Ghaeltacht chomh maith. Má leanann an patrún seo ar aghaidh níl ann ach ceist ama go bhfreagróidh Catagóir A na Gaeltachta don phróifíl Ghaeltachta a bhaineann le Catagóirí B nó C faoi láthair. Cheana féin tá an patrún iompar teanga ag daoine óga ina measc féin sa Chatagóir seo an-ghar don phatrún don Ghaeltacht trí chéile.

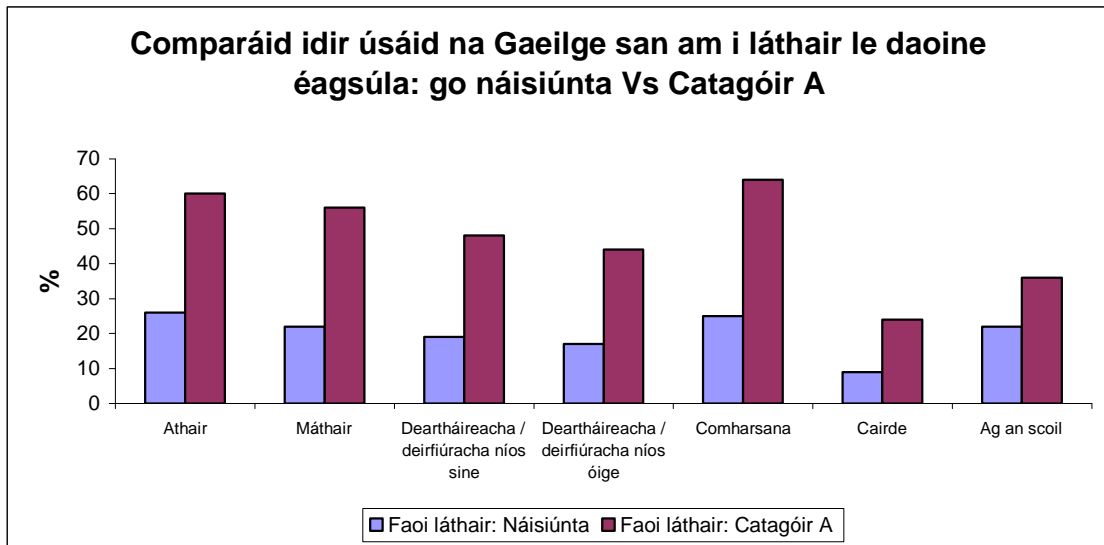
LÉARÁID 15.2: COMPARÁID IDIR ÚSÁID NA TEANGA SAN AM I LÁTHAIR AGUS AG AOIS 5-8 MBLIANA I GCATAGÓIR A (n=285-297/301)

LÉARÁID 15.2.1: COMPARÁID IDIR ÚSÁID NA TEANGA SAN AM I LÁTHAIR AGUS AG AOIS 5-8 MBLIANA I GCATAGÓIR B (n=68-74/74)

LÉARÁID 15.2.2: COMPARÁID IDIR ÚSÁID NA TEANGA SAN AM I LÁTHAIR AGUS AG AOIS 5-8 MBLIANA I GCATAGÓIR C (n=468-505/505)

LÉARÁID 15.3: COMPARÁID IDIR ÚSÁID NA TEANGA SAN AM I LÁTHAIR LE DAOINE ÉAGSÚLA, AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA (n=902-917/965) Vs CATAGÓIR A (n=285-288/301)

Is léir go bhfuil dúshláin mhóra roimh phobal na Gaeltachta agus roimh institiúidí éagsúla Stáit, ar cás leo an Ghaeltacht, má tá an chuid is láidre den Ghaeltacht faoi láthair le tabhairt slán ón ngéarchéim shochtheangeolaíoch agus shoch-chultúrtha a bhfuil sí i bhfastó inti.

Na Catagóirí B agus C

Má roghnaítear an dá ghné chinniúnacha chomparáideacha seo: úsáid na Gaeilge leis na haithreacha agus leis na cairde, gheofar léiriú níos géarchéimí fós ar an gcuid eile den Ghaeltacht lasmuigh de Chatagóir A.

Thug 24% de na daoine óga (74 san iomlán) i gCatagóir B le fios go labhraíonn siad *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena gcuid aithreacha, ach níor labhair ach 8% díobh *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena gcuid cairde agus iad sa réimse aoise 5–8 mbliana. Dá ísle an ráta seo (8%), titeann sé go tubaisteach go dtí 2% faoin am a mbíonn siad i mblianta deiridh na hiar-bhunscolaíochta.

Thuiriscigh 11% de na 505 duine óg i gCatagóir C gur labhair siad Gaeilge go rialta lena n-athair nuair a bhí siad 5–8 mbliana d’aois. Thit sé seo go 7% i mblianta deiridh na hiarbhunscolaíochta. Feictear titim ó 6% go 2% san iompar comparáideach teanga leis na cairde sa tréimhse chéanna.

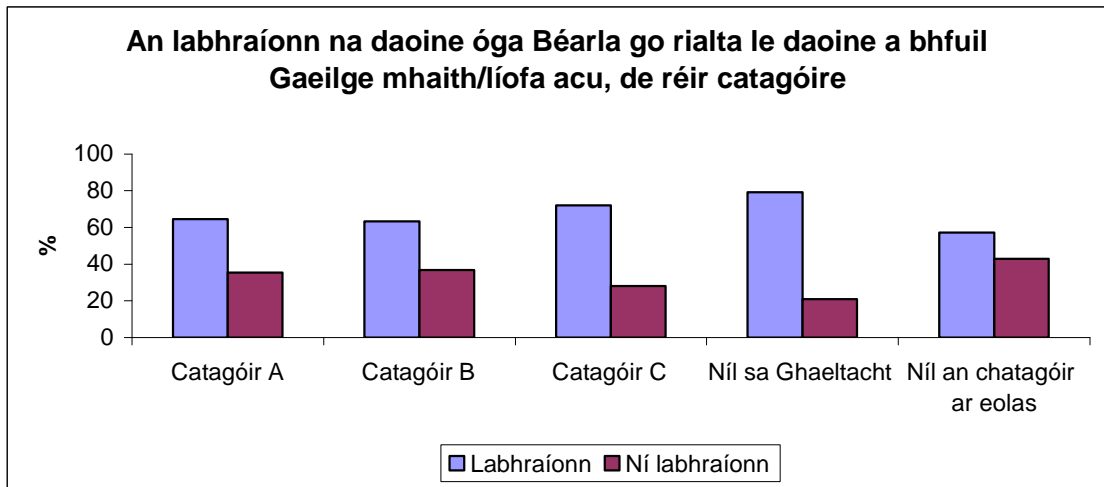
Is éard is spéisiúla faoin gcomparáid seo idir Catagóirí B agus C ná a chosúla is atá na táscairí cinniúnacha iompair seo iontu in ainneoin go léiríonn na staitisticí teanga a sonraíodh i gCaibidlí 3–6 (.i. An Daonáireamh agus Scéim Labhairt na Gaeilge) go bhfuil seasamh níos fearr ag an nGaeilge i gCatagóir B.

15.2 IOMPAR TEANGA BÉARLA-BHUNAITHE LE DAOINE A BHFUIL GAEILGE MHAITH NÓ LÍOFA ACU

Tugann scagadh ar an bhfaisnéis a bhaineann le Ceist 23 le fios go labhraíonn 69% de na daoine óga Béarla go rialta le daoine a bhfuil Gaeilge mhaith nó líofa acu. Is é an pointe is suntasaí maidir le freagraí na ceiste seo i gcás na gcatagóirí ná cosúlacht na bhfreagraí ó thaobh na gcéatadán de, ó chatagóir go catagóir, faisnéis a léiríonn go bhfuil úsáid an Bhéarla fréamhaithe go daingean i ngach uile cheantar Gaeltachta faoin tráth seo i measc na glúine seo (Tábla 15.1).

An labhraíonn tú Béarla go rialta le haon duine a bhfuil Gaeilge mhaith/líofa aige/aici?	Catagóir A n=288/301	Catagóir B n=57/74	Catagóir C n=343/505	Níl sa Ghaeltacht n=48/75	Níl an chatagóir ar eolas n=7/10
Labhraíonn	186 (65%)	36 (63%)	247 (72%)	38 (79%)	4 (57%)
Ní labhraíonn	102 (35%)	21 (37%)	96 (28%)	10 (21%)	3 (43%)

TÁBLA 15.1: AN CÉATADÁN DAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU A LABHRAÍONN BÉARLA GO RIALTA LE DAOINE A BHFUIL GAEILGE LÍOFA/MHAITH ACU

LÉARÁID 15.4: AN CÉATADÁN DAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU A LABHRAÍONN BÉARLA GO RIALTA LE DAOINE A BHFUIL GAEILGE LÍOFA/MHAITH ACU (CAT. A: n=288/301; B: n=57/74; C: n=343/505)

Cé go bhfuil difríocht shuntasach i líon céatadánach na gcainteoirí líofa de réir catagóire, níl mórán difríochta idir na catagóirí ó thaobh an iompair theanga de atá á léiriú i bhfreagraí na ceiste seo (Léaráid 15.4). Chuir 65% de na daoine óga ó Chatagóir A in iúl go labhraíonn siad Béarla go rialta le daoine a bhfuil Gaeilge mhaith nó líofa acu. I gCatagóir B deir 63% díobh go labhraíonn siad Béarla le daoine a bhfuil Gaeilge acu agus deir 72% an rud céanna i gCatagóir C. Is léir ó na cúiseanna atá leis seo de réir mar atá siad sonraithe i dTábla 15.2 go bhfuil an t-iompar seo bunaithe go maith i líonraí sóisialta na ndaoine óga. Ach tá léiriú le fáil ar an iompar céanna teanga, in ainneoin an chumais sa Ghaeilge, i gcomhthéacs an teaghlaigh freisin: léirigh 35% díobh, mar shampla, i gCatagóir A, go labhraíonn siad Béarla lena n-athair, 42% lena máthair agus 59% leis ‘an gcuid is mó de na cairde’ in ainneoin Gaeilge a bheith ag na tuismitheoirí agus ag na cairde atá i gceist.

Más “labhraim” do fhreagra, cé na cúiseanna a labhraíonn tú Béarla leis na daoine seo? (Cuir √ sna boscaí cuir)	Catagóir A n=186	Catagóir B n=36	Catagóir C n=247	Níl sa Ghaeltacht n=38	Níl an chatagóir ar eolas n=4
Tá mo chairde ar fad á dhéanamh	40%	39%	29%	26%	25%
Ceapaim go mbeadh sé seanfhaiseanta Gaeilge a labhairt leis an duine/na daoine seo	13%	14%	9%	5%	25%
Ní bhíonn fonn orm Gaeilge a labhairt lasmuigh de mo teach	6%	8%	11%	13%	0%
Ní bhíonn fonn orm Gaeilge a labhairt lasmuigh den scoil	8%	14%	9%	16%	0%
Ceapaim nach mbeadh an duine seo/na daoine seo sásta Gaeilge a labhairt liom	23%	28%	21%	21%	50%
Braithim nach bhfuil mo chuid Gaeilge maith go leor le Gaeilge a labhairt leis an duine/na daoine seo	19%	22%	32%	39%	25%
Ní maith liom a bheith ag labhairt Gaeilge	3%	8%	9%	18%	0%
Chuir mé aithne ar an duine/na daoine seo trí Bhéarla ar dtús	44%	36%	29%	21%	0%
D’aireoinn míchompordach ag labhairt Gaeilge leis an duine/na daoine seo	19%	11%	16%	18%	50%
Labhraíonn na daoine seo Béarla liom i gcónaí	45%	58%	42%	29%	50%
Tá taithí agam bheith ag labhairt Béarla leis na daoine seo anois	49%	53%	43%	37%	25%
Níl a fhios agam	13%	22%	15%	8%	0%
Eile	5%	8%	4%	8%	0%

TÁBLA 15.2: NA CÚISEANNA A LABHRAÍONN NA DAOINE ÓGA LE GAEILGE LÍOFA BÉARLA LE DAOINE A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU

Tugadh deis freisin do na daoine óga a dtuairim a thabhairt faoi na cúiseanna go labhraíonn siad Béarla le daoine a bhfuil Gaeilge mhaith nó líofa acu. Cuireadh liosta cúiseanna ar fáil sa cheist agus tugadh an deis dóibh níos mó ná cúis amháin a roghnú (Tábla 15.2). Sa réasúnú a dhéanann na daoine óga ar na fáthanna a bhaineann leis an iompar Béarla seo, is féidir suntas a thabhairt do na míniúcháin atá fréamhaithe sa sóisialú trí Bhéarla atá á dhéanamh i measc na ndaoine óga sa chomhthéacs ina bhfuil siad ag maireachtáil. Mar shampla, léirigh 40% díobh i gCatagóir A go bhfuil a gcuid ‘cairde ar fad á dhéanamh’; 44% a léirigh gur chuir siad ‘aithne ar an duine/na daoine seo trí Bhéarla ar dtús’; 45% a thug le fios ‘go labhraíonn na daoine seo Béarla leo i gcónaí’; 49% go bhfuil ‘taithí acu a bheith ag labhairt Béarla leis na daoine seo anois’.

Is spéisiúil go bhfuil fáthanna a bheadh bunaithe ar thoil nó ar fhonn na ndaoine óga gan Gaeilge a labhairt ag leibhéal an-íseal. Mar shampla, níor léirigh ach 6% agus 8% de na daoine óga i gCatagóir A nach ‘mbíonn fonn orthu Gaeilge a labhairt taobh amuigh den teach/den scoil’ faoi seach. Níl ach céatadán fíoríseal i gCatagóir A (3%) agus céatadán

íseal go maith freisin i gCatagóirí B agus C (8% agus 9% faoi seach) a chuir in iúl nach ‘maith [leo] a bheith ag labhairt Gaeilge.’

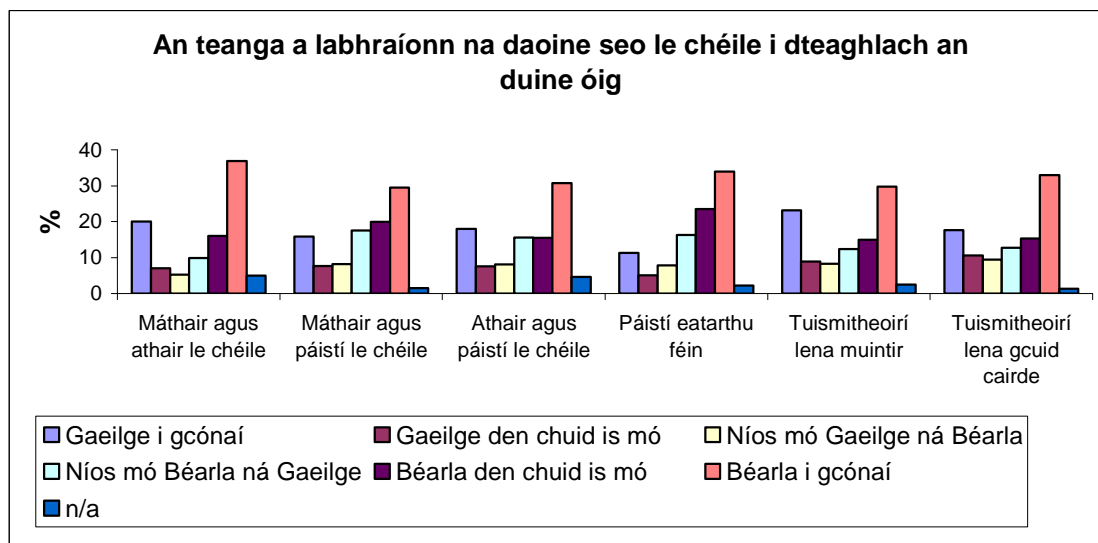
Tugtar an claonadh céanna san fhaisnéis faoi deara sna catagóirí eile, a bheag nó a mhór, seachas i gceann amháin de na cúiseanna i gcás Chatagóir C a bhaineann le cumas sa Ghaeilge agus ceann eile i gcás Chatagóir B a bhaineann le taithí an Bhéarla. Thuairiscigh 32% de na daoine óga i gCatagóir C go gceapann siad nach bhfuil a gcuid Gaeilge maith go leor le Gaeilge a labhairt le daoine eile. Tá líon na ndaoine óga i gCatagóir B, 53% a léirigh go bhfuil ‘taithí acu a bheith ag labhairt Béarla leis na daoine seo anois’ i bhfad níos airde ná mar atá sna catagóirí eile (Tábla 15.2).

15.3 TEANGA THEAGHLAIGH NA NDAOINE ÓGA

Tá an fhaisnéis a thug na daoine óga ar na nómhaireachtaí teanga a chleachtann daoine éagsúla sa teaghlach ag nochtadh na heaspa comhréire céanna a chonacthas thuas idir na tuismitheoirí a bheith ag labhairt Gaeilge agus na gnásanna atá ag na daoine óga ina measc féin fiú i dtimpeallacht an teaghlaigh (Tábla 15.3).

Cén teanga a labhraíonn na daoine seo i do theaghlach le chéile? (Cuir ✓ sa bhosca cúí i ngach cás)	Gaeilge i gcónaí	Gaeilge den chuid is mó	Gaeilge agus Béarla ach níos mó Gaeilge ná Béarla	Béarla agus Gaeilge ach níos mó Béarla ná Gaeilge	Béarla den chuid is mó	Béarla i gcónaí	N/A
Máthair agus athair le chéile n=951	190 (20%)	67 (7%)	50 (5%)	94 (10%)	152 (16%)	351 (37%)	47 (5%)
Máthair agus páistí le chéile n=945	150 (16%)	72 (8%)	77 (8%)	166 (18%)	188 (20%)	278 (29%)	14 (1%)
Athair agus páistí le chéile n=943	170 (18%)	71 (8%)	76 (8%)	147 (16%)	146 (15%)	290 (31%)	43 (5%)
Páistí eatarthu féin n=935	105 (11%)	47 (5%)	73 (8%)	152 (16%)	220 (24%)	317 (34%)	21 (2%)
Tuismitheoirí lena muintir n=940	217 (23%)	84 (9%)	78 (8%)	116 (12%)	141 (15%)	280 (30%)	24 (3%)
Tuismitheoirí lena gcuid cairde n=940	166 (18%)	99 (11%)	89 (9%)	120 (13%)	144 (15%)	310 (33%)	12 (1%)

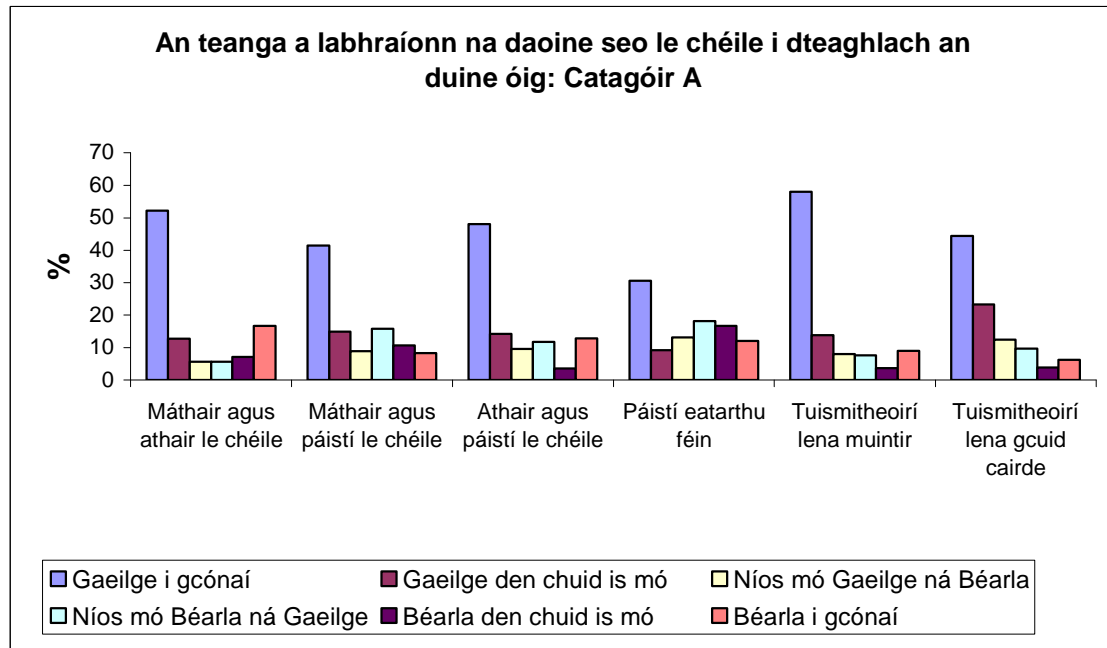
TÁBLA 15.3: AN TEANGA A LABHRAÍONN NA DAOINE SEO LE CHÉILE I DTEAGHLACH NA NDAOINE ÓGA

LÉARÁID 15.5: AN TEANGA A LABHRAÍONN NA DAOINE SEO LE CHÉILE I DTEAGHLACH NA NDAOINE ÓGA, AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA (n=940-951/965)

Tá claonadh láidir i dtreo an Bhéarla le sonrú ar an bhfaisnéis teaghlaigh nuair a dhéantar na freagraí seo a scagadh ag leibhéal náisiúnta na Gaeltachta (Léaráid 15.5). Thuairiscigh na daoine óga nach labhraíonn ach 27% dá gcuid tuismitheoirí *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena chéile, ach ní fhaightear ach ráta céatadánach de 16% má bhreathnaítear ar an bhfaisnéis chomparáideach d’iompar na clainne (.i. na ndaoine óga) ina measc féin. Is iad 65% agus 40% na rátaí comparáideacha faoi seach do Chatagóir A don dá ghné seo.

Catagóir A

LÉARÁID 15.6: AN TEANGA A LABHRAÍONN NA DAOINE SEO LE CHÉILE I DTEAGHLACH NA NDAOINE ÓGA I GCATAGÓIR A (n=286-298/301)

15.4 TAITHÍ AR ÚSÁID NA GAEILGE AR SCOIL

Tugtar léiriú ar úsáid institiúideach na Gaeilge ar scoil ag an dá leibhéal de réir thuairimí na ndaoine óga agus ar iompar teanga na ndaoine óga ag an scoil san fhaisnéis a bhaineann le Ceisteanna 27–33 sa cheistneoir.

I measc na bpointí is suntasaí a bhaineann le húsáid na Gaeilge sna scoileanna Gaeltachta tá (Tábla 15.4 agus Léaráid 15.7):

- An líon ard scoileanna Gaeltachta a thuairiscítear nach bhfuil ag feidhmiú trí mheán na Gaeilge go háirithe i gCatagóirí B agus C
- An laghdú suntasach atá á thuairisciú ar úsáid na Gaeilge mar theanga teagaisc ag an dara leibhéal i gcomparáid leis an mbunleibhéal
- Difríochnaí suntasacha le sonrú idir na catagóirí san fhaisnéis a bhaineann le húsáid fhoirmeálta agus neamhfhoirmeálta na Gaeilge sa scoil, ach úsáid neamhfhoirmeálta na Gaeilge a bheith an-íseal, fiú sna scoileanna i gCatagóir A

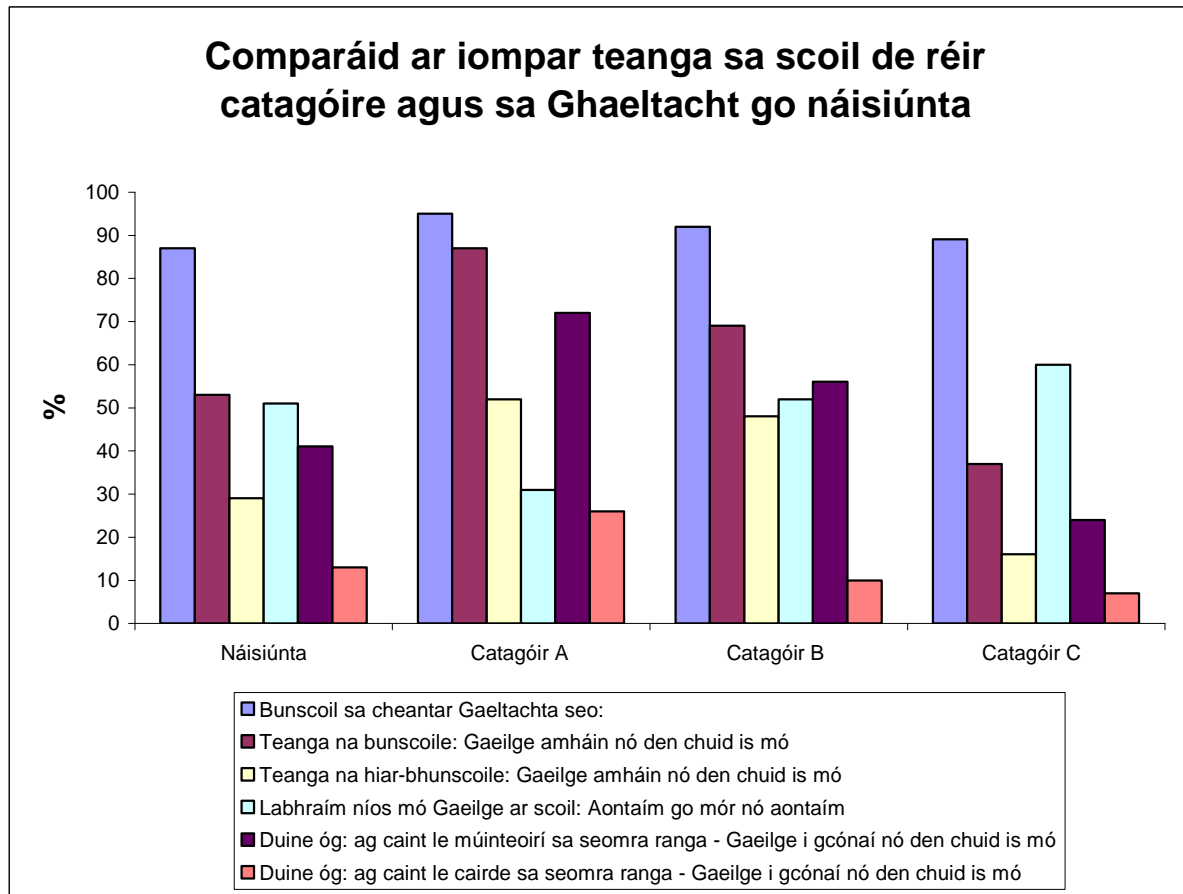
- Gur thuairiscigh mórán na ndaoine óga i gCatagóirí B agus C go labhraíonn siad níos mó Gaeilge ag an scoil ná i gcomhthéacsanna eile teaghlaigh ná pobail
- Leibhéal níos airde úsáide Gaeilge ag na daoine óga leis na múinteoirí ná lena gcairde agus iad i dtimpeallacht na scoile
- Méadú as cuimse ar an sóisialú atá á dhéanamh i measc na ndaoine óga trí Bhéarla ag an dara leibhéal
- Patrúin i dteanga feidhme na scoileanna a thabharfadh le fios go bhfuil na noirm theanga i scoileanna Chatagóir A ag éirí níos cosúla leis na noirm atá i scoileanna Chatagóirí B/C agus go mbeidh scoileanna uile na Gaeltachta ag feidhmiú mar scoileanna atá i gCatagóirí B/C laistigh d’achar gearr blianta mura féidir na patrúin seo a chur ar mhalairt treo

	Daoine óga a d’fhreastail ar bhunscoil sa cheantar Gaeltachta seo:	Teanga na bun-scoile: <i>Trí Ghaeilge amháin nó den chuid is mó</i>	Teanga na hiar-bhunscoile ⁶⁸ : <i>Trí Ghaeilge amháin nó den chuid is mó</i> ⁶⁹	Labhraím níos mó Gaeilge ar scoil: <i>Aontaím go mór nó aontaím</i>	Daoine óga ag caint le múinteoirí sa seomra ranga: <i>Gaeilge i gcónaí nó den chuid is mó</i>	Daoine óga ag caint le cairde sa seomra ranga: <i>Gaeilge i gcónaí nó den chuid is mó</i>
Náisiúnta	87%	53%	29%	51%	41%	13%
Catagóir A	95%	87%	52%	31%	72%	26%
Catagóir B	92%	69%	48%	52%	56%	10%
Catagóir C	89%	37%	16%	60%	24%	7%

TÁBLA 15.4: COMPARÁID AR IOMPAR TEANGA SA SCOIL DE RÉIR CATAGÓIRE AGUS AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA

⁶⁸ Bhí 17% de na daoine óga atá curtha san áireamh sa léiriú náisiúnta seo a d’fhreagair an cheist seo ag freastal ar iar-bhunscoileanna lasmuigh den Ghaeltacht.

⁶⁹ Léirigh 24%, 14% agus 8% de na daoine óga go raibh *níos mó Gaeilge ná Béarla* in úsáid san iar-bhunscoil a raibh siad ag freastal uirthi i gCatagóirí A, B agus C faoi seach.

LÉARÁID 15.7: COMPARÁID AR IOMPAR TEANGA SA SCOIL DE RÉIR CATAGÓIRE AGUS GO NÁISIÚNTA

15.4.1 IMEALLÚ COMHTHÉACSANNA ÚSÁIDE GAEILGE I MEASC AN AOSA ÓIG

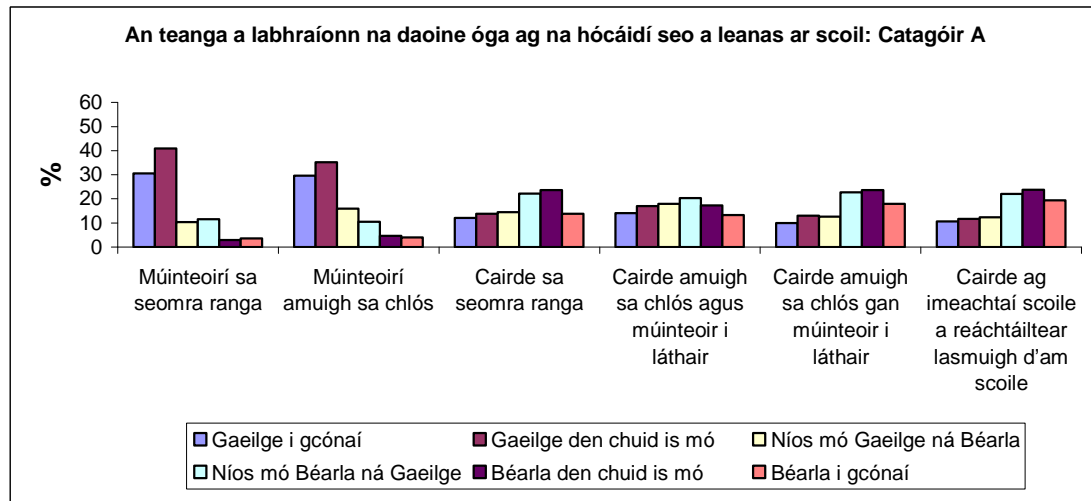
Soláthraíonn an laghdú suntasach comparáideach san fhaisnéis ar úsáid nó láithreach na Gaeilge ó leibhéal na bunscoile go dtí an dara leibhéal (Léaráid 15.7) fianaise áititheach go bhfuil feidhmiú an chórais oideachais sa Ghaeltacht ag cothú comhthéacsanna do shóisialú an Bhéarla i measc cainteoirí óga Gaeilge sa Ghaeltacht. Is spéisiúil go léirítear anseo arís gur thairiscigh an ceathrú cuid de na daoine óga i gCatagóir A go labhraíonn siad *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena gcuid cairde sa seomra ranga. Tá sé seo ag teacht lena bhfuil i Léaráid 15.3 thuas, a thugann le fios gur 24% de na daoine óga i gCatagóir A a labhraíonn Gaeilge go rialta lena gcuid cairde i gcomhthéacsanna lasmuigh den scoil.

Ní mór don Stát agus don phobal aghaidh a thabhairt ar bhonn práinne ar an bhfaisnéis seo a léiríonn cúngú ar úsáid na Gaeilge sna scoileanna Gaeltachta. Tacaíonn an fhaisnéis anseo leis an áitiú go bhfuil na cleachtais teanga a fheidhmítear sa chóras oideachais sa Ghaeltacht, go háirithe ag an dara leibhéal, ag cur le próisis an aistrithe teanga atá á bhfréamhú nó atá fréamhaithe sna pobail éagsúla Ghaeltachta.

15.4.2 COMHTHÉACS DO SHÓISIALÚ AN BHÉARLA

Catagóir A

Léirítear san fhaisnéis a bhaineann le hiompar teanga na ndaoine óga i gCatagóir A an easpa comhréire idir úsáid na Gaeilge i gcomhthéacsanna foirmiúla ranga agus i gcomhthéacsanna eile laistigh agus lasmuigh den seomra ranga. Cé gur thuairiscigh 72% de na daoine óga gur *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* a labhraíonn siad leis na múinteoirí sa seomra ranga, níl ach 28% agus 23% de na daoine óga i gCatagóir A, faoi seach, a dúirt go labhraíonn siad *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* ina measc féin sa seomra ranga agus amuigh sa chlós (Léaráid 15.8).

LÉARÁID 15.8: AN TEANGA A LABHRAÍONN NA DAOINE ÓGA I GCATAGÓIR A AR NA HÓCÁIDÍ SEO A LEANAS AR SCOIL (n=297–301/301)

Tugann an fhianaise seo le fios gur beag tionchar a bhíonn ag polasaí teanga scoile atá teoranta d'úsáid na Gaeilge mar theanga teagaisc amháin ar iompar teanga na ndaoine

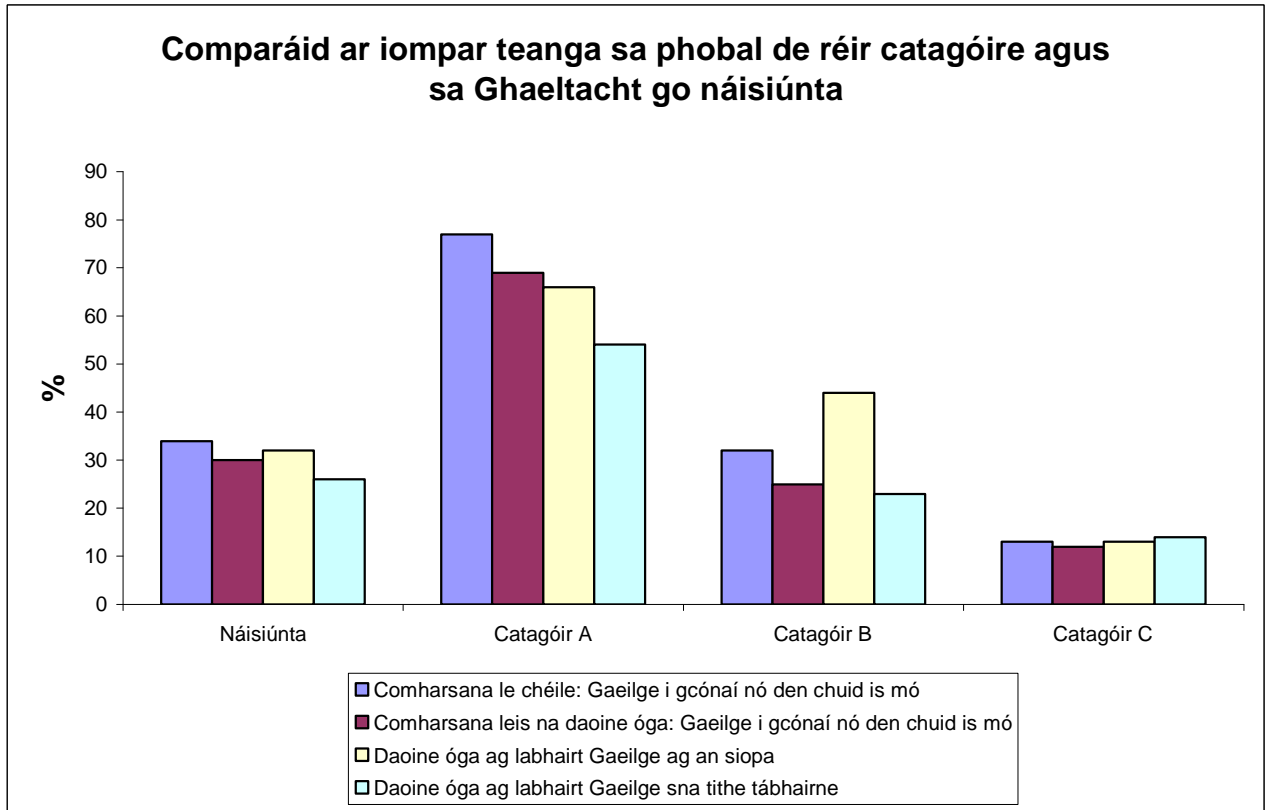
óga. Tá an tátal seo ag teacht leis an áitiú a rinne Mac Donnacha *et al.* (2005: 124): ‘gur fearr atá ag éirí leis an gcóras oideachais sa Ghaeltacht úsáid an Bhéarla a chothú i measc cainteoirí dúchais Gaeilge ná mar atá ag éirí leis úsáid na Gaeilge a chothú i measc cainteoirí Béarla.’ Tá gá le straitéis teanga sna scoileanna atá níos forbartha agus níos leithne agus a thugann san áireamh an sóisialú teanga agus eile a dhéantar ar leanaí Gaeltachta agus iad sa chóras scolaíochta.

15.5 TAITHÍ AR ÚSÁID NA GAEILGE I MEASC AN PHOBAIL

Léiríonn freagraí na ndaoine óga ar cheisteanna faoi úsáid na Gaeilge sa phobal patrúin éagsúla maidir le húsáid na Gaeilge i measc an phobail sna catagóirí difriúla. Roghnaíodh ceithre phointe shonracha faisnéise thíos as na ceisteanna seo le léiriú comparáideach ar iompar teanga an phobail a chur ar fáil (Tábla 15.5 agus Léaráid 15.9).

	Comharsana ag labhairt lena chéile: <i>Gaeilge i gcónaí</i> nó den chuid is mó	Comharsana ag labhairt leis an duine óg: <i>Gaeilge i gcónaí</i> nó den chuid is mó	% Daoine óga a labhraíonn Gaeilge sna siopaí áitiúla	% Daoine óga a labhraíonn Gaeilge sna tithe tábhairne
Náisiúnta	34%	30%	32%	26%
Catagóir A	77%	69%	66%	54%
Catagóir B	32%	25%	44%	23%
Catagóir C	13%	12%	13%	14%

TÁBLA 15.5: IOMPAR TEANGA SA PHOBAL DE RÉIR CATAGÓIRE

LÉARÁID 15.9: IOMPAR TEANGA SA PHOBAL DE RÉIR CATAGÓIRE AGUS GO NÁISIÚNTA

I measc na bpointí is suntasaí ar úsáid na Gaeilge i measc an phobail tá:

- Difríochtaí soiléire san fhaisnéis idir na catagóirí éagsúla
- Cúngú ar raon na faisnéise de réir mar a théann úsáid na Gaeilge i laghad sa phobal: ó réimse 54–77% i gCatagóir A go réimse 12–14% i gCatagóir C

Is spéisiúil gur airde i bhfad, go háirithe i gCatagóir A, an leibhéal úsáide Gaeilge i gcomhthéacs na comharsanachta i gcomparáid le comhthéacs na scoile; léirigh na daoine óga ina gcuid freagraí ar Cheist 33 go labhraíonn 69% díobh i gCatagóir A *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* leis na comharsana. Tugann an anailís go nuige seo le fios go bhfuil úsáid an Bhéarla in uachtar sa chaidreamh a bhíonn ag daoine óga lena gcuid comhaoiseach, ach is léir ó Thábla 3.5 go bhfuil úsáid na Gaeilge fós láidir i measc na ndaoine óga i gCatagóir A sna comhthéacsanna sóisialta sin nach bhfuil normálú

déanta ar úsáid an Bhéarla iontu go fóill. Baineann na comhthéacsanna Gaeilge seo den chuid is mó le haoisghrúpaí sa phobal atá níos sine, .i. a gcuid tuismitheoirí agus na comharsana.

CAIBIDIL 16

TUAIMÍ NA NDAOINE ÓGA FAOIN NGAEILGE AGUS TODHCHAÍ NA GAELTACHTA

16.1 RÉAMHRÁ

Iarradh ar na daoine óga a gcuid tuairimí a chur in iúl faoin nGaeilge agus faoin nGhaeltacht agus faoi thodhchaí na Gaeltachta. Is iad mórfhointí na caibidle seo:

- Tá dearcadh fabhrach ag formhór na ndaoine óga i leith na Gaeilge (85%).
- Léirigh siad, i gcás na sainmhíthe ar an nGhaeltacht, go bhfuil labhairt na Gaeilge sa phobal ar cheann de na tréithe bunúsacha a bhaineann le ceantar a bheith ina cheantar Gaeltachta, is é sin go bhfuil dlúthbhaint ag tuiscint theangeolaíoch leis an gcoincheap atá acu den Ghaeltacht.
- Creideann os cionn leath de na daoine óga go mbeidh an ceantar Gaeltachta ina bhfuil cónaí orthu níos laige ó thaobh na Gaeilge de faoi cheann scór blianta eile, nó nach mbeidh sé ina cheantar Gaeltachta.
- Dúirt 71% dá mbeadh páistí acu go dtógfadís le Gaeilge iad.

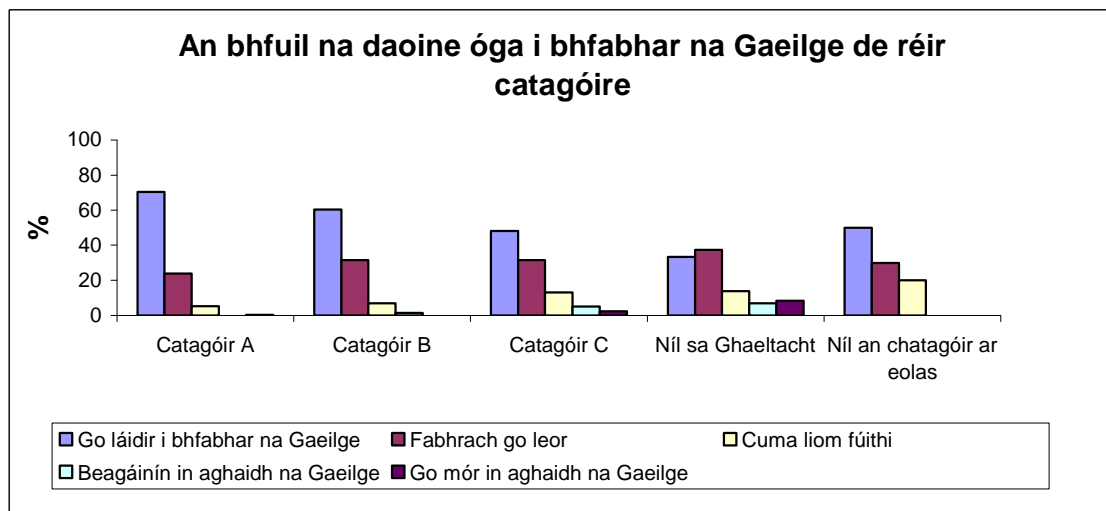
16.2 AN BHFUIL NA DAOINE ÓGA I BHFABHAR NA GAELIGE?

Iarradh ar na daoine óga a ndearcadh i leith na Gaeilge a chur in iúl ar scála cúig phointe (Tábla 16.1). Léirigh 85% de na daoine óga go bhfuil siad *go láidir i bhfabhar na Gaeilge* nó *fabhrach go leor* don Ghaeilge (Tábla 16.1). Nuair a chuirtear dearcadh na ndaoine óga sna catagóirí éagsúla i gcomparáid le chéile (Léaráid 16.1) feictear go bhfuil an leibhéal báúlachta an-ard sna catagóirí ar fad. Is iad na céatadáin chomparáideacha sna catagóirí ná 94% i gCatagóir A, 92% i gCatagóir B agus 80% i gCatagóir C.

Maidir leat féin an bhfuil tú i bhfabhar na Gaeilge? (Roghnaigh freagra amháin)	Táim go láidir i bhfabhar na Gaeilge	Táim fabhrach go leor	Is cuma liom fúithi	Táim beagáinín in aghaidh na Gaeilge	Táim go mór in aghaidh na Gaeilge
Líon daoine óga (n=949)	521 (55%)	281 (30%)	98 (10%)	31 (3%)	18 (2%)

TÁBLA 16.1: LÍON NA NDAOINE ÓGA ATÁ I BHFABHAR NA GAELIGE (n=949/965)

Is léir freisin, áfach, go bhfuil patrún an-soiléir ag teacht chun cinn a léiríonn go maolaíonn an leibhéal tacaíochta atá i gceist de réir mar a bhogann tú ó Chatagóir A go Catagóir C, agus go bhfuil an leibhéal tacaíochta don Ghaeilge níos ísle fós i measc na ndaoine óga a bhfuil cónaí orthu lasmuigh den Ghaeltacht. Tá tionchar ag cónaí a bheith orthu i gceantar Gaeltachta ar dhearcadh na ndaoine óga i leith na Gaeilge agus téann staid na Gaeilge sa phobal ina bhfuil cónaí orthu i bhfeidhm ar a ndearcadh freisin.

LÉARÁID 16.1: LÍON NA NDAOINE ÓGA I BHFABHAR NA GAEILGE DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=300/301; B: n=73/74; C: n=494/505).

Iarradh ar na daoine óga a léirigh go raibh siad i bhfabhar na Gaeilge a rá céard iad na cúiseanna a bhí leis seo, as liosta cúiseanna a bhí curtha ar fáil sa cheistneoir (Tábla 16.2), agus bhí cead acu níos mó ná cúis amháin a roghnú. Is iad na cúiseanna is mó a roghnaigh na daoine óga go bhfuil siad *go láidir i bhfabhar na Gaeilge* nó *fabhrach go leor* don Ghaeilge: go bhfuil *buntáistí le bheith dátheangach* (51%), go bhfuil *an Ghaeilge tábhachtach d'eacnamaíocht na Gaeltachta* (48%), go dteastaíonn uathu *a bheith páirteach i gcaomhnú na Gaeltachta mar cheantar ina labhraítear an Ghaeilge* (44%), agus go bhfuil *an Ghaeilge an-tábhachtach* dóibh go pearsanta (44%). Roghnaigh 40% díobh go gcuireann sí *le mo chuid deiseanna fostaíochta*.

Nuair a chuirtear na cúiseanna a roghnaigh daoine óga sna catagóirí éagsúla go bhfuil siad i bhfabhar na Gaeilge i gcomparáid le chéile, feictear difríochtaí suntasacha ag teacht chun cinn (Tábla 16.2). Tá líon na ndaoine óga a roghnaigh cúiseanna a bhain le deiseanna fostaíochta agus buntáistí an dátheangachais níos airde i gCatagóirí A agus B ná i gCatagóir C, mar shampla. Maolaíonn an tábhacht a chuireann na daoine óga le *bheith dílis d'oidhreacht teanga mo theaghlaigh* de réir mar a bhogann tú ó Chatagóir A go Catagóir C. Ar an lámh eile, cuireann na daoine óga i gCatagóirí A agus B an tábhacht chéanna, nach mór, le *bheith dílis d'oidhreacht teanga mo cheantair*, 44% agus 46% faoi seach, ach titeann sé seo go dtí 29% i gcás na ndaoine óga i gCatagóir C. Tá an tábhacht a bhaineann lena ndearcadh féin i leith na Gaeilge agus leis an ról ba mhaith leo a bheith acu i gcaomhnú na Gaeltachta réasúnta seasmhach sna catagóirí ar fad.

Má tá tú i bhfabhar na Gaeilge, céard iad na cúiseanna atá leis? <i>Is féidir níos mó ná freagra amháin a roghnú</i>	Catagóir A	Catagóir B	Catagóir C
Cuireann sí le mo chuid seansanna fostaíochta	149 (51%)	35 (51%)	143 (34%)
Tá buntáistí le bheith dátheangach	170 (58%)	42 (61%)	195 (47%)
Teastaíonn uaim a bheith dílis d'oidhreacht teanga mo theaghlaigh	134 (46%)	25 (36%)	112 (27%)
Teastaíonn uaim a bheith dílis d'oidhreacht teanga mo cheantair	127 (44%)	32 (46%)	123 (29%)
Tá an Ghaeilge tábhachtach d'eacnamaíocht na Gaeltachta	140 (48%)	39 (57%)	200 (48%)
Teastaíonn uaim a bheith páirteach i gcaomhnú na Gaeltachta mar cheantar ina labhraítear an Ghaeilge	120 (41%)	33 (48%)	193 (46%)
Tá an Ghaeilge an-tábhachtach dom go pearsanta	136 (47%)	30 (43%)	183 (44%)
Níl a fhios agam – níl mé ábalta é a mhíniú	28 (10%)	4 (6%)	52 (12%)
Cúiseanna Eile	25 (9%)	3 (4%)	33 (8%)

TÁBLA 16.2: CÚISEANNA A THUG DAOINE ÓGA GO RAIBH SIAD I BHFABHAR NA GAEILGE

Fiafraíodh de na daoine óga a thuairiscigh gur chuma leo faoin nGaeilge, nó go raibh siad *beagáinín in aghaidh na Gaeilge* nó go raibh siad *go mór in aghaidh na Gaeilge* cén fáth ar bhraith siad amhlaidh. As an 104 duine óg a d'fhreagair an cheist mar seo, thuairiscigh 77% díobh nach *mbaineann siad aon úsáid as an nGaeilge ina ngnáthshaol* agus b'fhearr le 63% a *gcuid oideachais a fháil trí Bhéarla*.

16.3 TUAIRIMÍ NA NDAOINE ÓGA AR INSTITIÚIDÍ AGUS EAGRAÍOCHTAÍ GAELTACHTA

Léiríonn freagraí na ndaoine óga ar an gceist seo go mbeadh a bhformhór acu *míshásta* nó *an-mhíshásta* dá gcuirfí deireadh le nósanna nó institiúidí Gaeilge/Gaeltachta atá sonraithe i dTábla 16.2. Thuairiscigh 80% de na daoine óga go mbeidís *míshásta* nó *an-mhíshásta* mura mbeadh aon pháistí á dtógáil le Gaeilge sa Ghaeltacht a thuilleadh, bheadh 81% díobh *míshásta* nó *an-mhíshásta* dá mbeadh Béarla amháin á labhairt sa Ghaeltacht amach anseo agus bheadh 82% *míshásta* nó *an-mhíshásta* dá mbainfí stádas Gaeltachta dá gceantar, cé nach mbraithfeadh ach 62% amhlaidh dá mbainfí an stádas Gaeltachta de cheantair ina bhfuil an Ghaeilge lag.

Níor thuairiscigh ach 29% de na daoine óga go mbeidís *an-sásta* nó *sásta* mura mbeadh cead ag aon duine nua bogadh isteach sa Ghaeltacht gan Gaeilge a bheith acu nó mura mbeidís *sásta* í a fhoghlaim. Léirigh 23% eile gur chuma leo dá dtarlódh sé seo agus dúirt 40% díobh go mbeidís *míshásta* nó *an-mhíshásta* dá dtarlódh a leithéid.

Conas mar a bhraithfeá dá dtarlódh na rudaí seo a leanas? (Cuir √ sa bhosca cúl)	An-sásta	Sásta	Ba chuma liom	Míshásta	An-mhíshásta
Mura mbeadh aon pháistí á dtógáil le Gaeilge sa Ghaeltacht a thuilleadh n=952	58 (6%)	26 (3%)	106 (11%)	246 (26%)	516 (54%)
Dá gcuirfí deireadh leis an nuachtán <i>Foinse</i> n=941	48 (5%)	38 (4%)	442 (47%)	256 (27%)	157 (17%)
Mura mbeadh cead ag aon duine nua bogadh isteach sa Ghaeltacht gan Gaeilge a bheith acu nó mura mbeidís <i>sásta</i> í a fhoghlaim n=942	109 (12%)	155 (17%)	216 (23%)	217 (23%)	245 (26%)
Dá mbeadh Béarla amháin á labhairt sa Ghaeltacht amach anseo n=943	45 (5%)	37 (4%)	99 (11%)	216 (23%)	546 (58%)
Dá gcuirfí deireadh le hÚdarás na Gaeltachta n=945	31 (3%)	17 (2%)	192 (20%)	243 (26%)	462 (49%)
Dá gcuirfí deireadh le Raidió na Gaeltachta n=939	31 (3%)	26 (3%)	197 (21%)	275 (29%)	410 (44%)
Mura mbeadh oideachas trí Ghaeilge ar fáil sa cheantar ina bhfuil tú i do chónaí n=940	49 (5%)	42 (5%)	133 (14%)	228 (24%)	488 (52%)
Dá gcuirfí deireadh le TG4 n=941	26 (3%)	22 (2%)	87 (9%)	251 (27%)	555 (59%)
Dá mbainfí an stádas Gaeltachta den cheantar seo n=935	29 (3%)	20 (7%)	122 (13%)	195 (21%)	569 (61%)
Dá mbainfí an stádas Gaeltachta de cheantair ina bhfuil an Ghaeilge lag n=933	33 (4%)	64 (7%)	261 (28%)	259 (28%)	316 (34%)
Dá gcuirfí deireadh leis an nuachtán <i>Lá</i> n=941	45 (5%)	33 (4%)	502 (53%)	188 (20%)	173 (18%)

TÁBLA 16.2: DEARCADH NA NDAOINE ÓGA AR MHAOLÚ INSTITIÚIDÍ/CÚINSÍ GAEILGE SA GHAELTACHT (n=939–952/965)

Is léir an tábhacht a bhaineann le hÚdarás na Gaeltachta agus na meáin chraolta agus formhór na ndaoine óga ag tuairisciú go mbeidís *míshásta* nó *an-mhíshásta* dá gcuirfí deireadh leis an Údarás (75%), nó le TG4 (86%) nó le Raidió na Gaeltachta (73%). Dealraíonn sé nach bhfuil an tóir chéanna ag na daoine óga ar na nuachtáin Ghaeilge. Ní léirigh ach 44% agus 38% díobh faoi seach go mbeidís *míshásta* nó *an-mhíshásta* dá gcuirfí deireadh le *Foinse* agus leis an nuachtán *Lá* (Tábla 16.2).

Na Catagóirí

Thuiriscigh 89%, 84% agus 77% de na daoine óga i gCatagóirí A, B, C faoi seach go mbeidís *míshásta* nó *an-mhíshásta mura mbeadh aon pháistí á dtógáil le Gaeilge sa Ghaeltacht a thuilleadh*. Léirigh 94%, 91% agus 77% de na daoine óga i gCatagóirí A, B, C faoi seach go mbeidís *míshásta* nó *an-mhíshásta dá mbainfí stádas Gaeltachta den cheantar ina bhfuil siad ina gcónaí*. Ba iad na céatadáin chomparáideacha a bhaineann le líon na ndaoine óga a bheadh *míshásta* nó *an-mhíshásta mura mbeadh oideachas trí Ghaeilge ar fáil sa cheantar ina bhfuil siad ina gcónaí* ná 90%, 85% agus 70% i gCatagóirí A, B agus C faoi seach

Is 35% de na daoine óga i gCatagóir A a bheadh *an-sásta* nó *sásta mura mbeadh cead ag aon duine nua bogadh isteach sa Ghaeltacht gan Gaeilge a bheith acu* nó *mura mbeidís sásta í a fhoghlaim*. Thit an céatadán seo go dtí 25% i gcás Chatagóirí B agus C.

Conas mar a bhraithfeá dá dtarlódh na rudaí seo a leanas? (Catagóir A, Catagóir B agus Catagóir C)	An-sásta nó Sásta			Ba chuma liom			Míshásta nó An-míshásta		
	Cat. A	Cat. B	Cat. C	Cat. A	Cat. B	Cat. C	Cat. A	Cat. B	Cat. C
Mura mbeadh aon pháistí á dtógáil le Gaeilge sa Ghaeltacht a thuilleadh	12 (4%)	5 (7%)	53 (11%)	21 (7%)	7 (10%)	62 (13%)	268 (89%)	61 (84%)	378 (77%)
Dá gcuirfí deireadh leis an nuachtán <i>Foinse</i>	22 (8%)	2 (3%)	46 (9%)	113 (38%)	41 (57%)	247 (50%)	162 (54%)	29 (40%)	197 (40%)
Mura mbeadh cead ag aon duine nua bogadh isteach sa Ghaeltacht gan Gaeilge a bheith acu nó mura mbeidís sásta í a fhoghlaim	105 (36%)	18 (24%)	120 (25%)	72 (24%)	16 (22%)	106 (22%)	119 (40%)	39 (54%)	262 (54%)
Dá mbeadh Béarla amháin á labhairt sa Ghaeltacht amach anseo	16 (6%)	2 (3%)	51 (11%)	20 (7%)	8 (11%)	60 (12%)	260 (88%)	63 (86%)	379 (77%)
Dá gcuirfí deireadh le hÚdarás na Gaeltachta	10 (4%)	1 (1%)	26 (5%)	30 (10%)	16 (22%)	128 (26%)	257 (86%)	56 (76%)	338 (68%)
Dá gcuirfí deireadh le Raidió na Gaeltachta	13 (5%)	3 (4%)	27 (5%)	22 (8%)	14 (19%)	135 (28%)	258 (88%)	56 (76%)	328 (67%)
Mura mbeadh oideachas trí Ghaeilge ar fáil sa cheantar ina bhfuil tú i do chónaí	10 (4%)	2 (3%)	62 (13%)	21 (7%)	9 (13%)	85 (18%)	265 (90%)	61 (85%)	340 (70%)
Dá gcuirfí deireadh le TG4	6 (2%)	2 (3%)	31 (7%)	17 (6%)	7 (10%)	53 (11%)	273 (93%)	62 (88%)	408 (83%)
Dá mbainfí an stádas Gaeltachta den cheantar seo	5 (2%)	0	32 (7%)	13 (4%)	7 (10%)	79 (16%)	277 (94%)	64 (91%)	374 (77%)
Dá mbainfí an stádas Gaeltachta de cheantair ina bhfuil an Ghaeilge lag	32 (11%)	4 (6%)	49 (10%)	79 (27%)	13 (18%)	141 (29%)	181 (63%)	55 (77%)	295 (61%)
Dá gcuirfí deireadh leis an nuachtán <i>Lá</i>	16 (5%)	3 (4%)	45 (9%)	160 (54%)	41 (56%)	264 (54%)	121 (41%)	29 (40%)	180 (37%)

TÁBLA 16.3: DEARCADH NA NDAOINE ÓGA AR MHAOLÚ INSTITIÚIDÍ/CÚINSÍ GAEILGE SA GHAELTACHT DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=292–301/301; B: n=71–73/74; C: n=485–493/505)

Ar an iomlán tá laghdú suntasach á léiriú sa tacaíocht atá ar fáil ó na daoine óga i gCatagóir C i gcomparáid leis an tacaíocht atá á léiriú ag na daoine óga sa dá chatagóir eile, agus tá an tacaíocht ó na daoine óga i gCatagóir A beagán níos láidre ná an tacaíocht atá ar fáil ó na daoine óga i gCatagóir B. In ainneoin an phatrúin seo, áfach, tá an leibhéal tacaíochta i measc daoine óga d'*ethos* teanga na Gaeltachta agus do na príomhinstitiúidí Gaeltachta ag leibhéal an-ard sna catagóirí ar fad.

16.4 SAINIÚ AR CHEANTAR GAELTACHTA

Leagadh amach ocht gcinn de phróifílí ar chineálacha éagsúla ceantar Gaeltachta agus iarradh ar na daoine óga a chur in iúl an dtabharfaidís Gaeltacht ar an gcineál ceantair a bhí á shainiú i gcás gach próifíle. Tugadh dhá rogha do na daoine óga: *Is Gaeltacht é nó Ní Gaeltacht é*. Léirítear i dTábla 16.4 céatadán na ndaoine óga a dúirt go dtabharfaidís ‘ceantar Gaeltachta’ ar gach ceann de na próifílí atá i gceist.

Cé acu seo a leanas a dtabharfá ceantar Gaeltachta orthu?		Is Gaeltacht é			
		Náisiúnta	Cat A	Cat B	Cat C
1	Ceantar gur Béarla is mó atá á labhairt ag an bpobal ann agus go bhfuil an teagasc trí Bhéarla sna scoileanna	79 (8%)	12 (4%)	3 (4.1%)	49 (10%)
2	Ceantar gur Béarla is mó atá á labhairt ag an bpobal ann agus a bhfuil grúpaí áitiúla gníomhach ann ag cur chun cinn na Gaeilge	355 (38%)	54 (18.3%)	25 (35.2%)	241 (49.4%)
3	Ceantar ina bhfuil an teagasc trí Ghaeilge sna scoileanna ach gur Béarla is mó atá á labhairt i measc an phobail	474 (51%)	91 (31.4%)	37 (52.1%)	311 (64.1%)
4	Ceantar ina bhfuil an teagasc trí Ghaeilge sna scoileanna agus ina labhraíonn daoine os cionn timpeall 50 bliain d’aois an Ghaeilge go rialta	722 (77%)	198 (67.3%)	53 (74.6%)	413 (85%)
5	Ceantar ina bhfuil an teagasc trí Ghaeilge sna scoileanna agus formhór na ndaoine os cionn 25 bliain d’aois á labhairt sa phobal	789 (85%)	241 (82.8%)	60 (84.5%)	425 (88%)
6	Ceantar nach bhfuil ann ach roinnt teaghlach a labhraíonn an Ghaeilge sa bhaile	305 (33%)	88 (30.4%)	19 (27.1%)	174 (36.2%)
7	Ceantar ina bhfuil an Ghaeilge á labhairt ag formhór na dteaghlach agus an teagasc trí Ghaeilge sna scoileanna ach gur Béarla is mó atá á labhairt ag daoine atá ar comhaois leatsa	760 (82%)	233 (79%)	58 (82.9%)	411 (85.4%)
8	Ceantar ina bhfuil an Ghaeilge á labhairt ag formhór na dteaghlach agus i measc an phobail go ginearálta agus i measc gach aoisghrúpa	869 (92%)	278 (93.3%)	68 (94.4%)	452 (91.9%)

TABLA 16.4: AN SAINIÚ A DHÉANANN DAOINE ÓGA AR CHEANTAIR GHAELTACHTA, GO NÁISIÚNTA AGUS DE RÉIR CATAGÓIRE (NÁISIÚNTA: n=921–945/965; CAT. A: n=289–298/301; B: n=70–73/74; C: n=481–492/505)

D’fhreagair 92% de na daoine óga go dtabharfaidís Gaeltacht *ar cheantar ina bhfuil an Ghaeilge á labhairt ag formhór na dteaghlach agus i measc an phobail go ginearálta agus i measc gach aoisghrúpa*. Tagann laghdú ar an gcéatadán seo go dtí 85% i dtaca leis an bpróifíl: *ceantar ina bhfuil an teagasc trí Ghaeilge sna scoileanna ach gur daoine os cionn 25 bliain d’aois a bhíonn á labhairt sa phobal* agus laghdú eile anuas go dtí 77% de na daoine óga a thabharfadh Gaeltacht ar an bpróifíl: *ceantar ina bhfuil an teagasc trí Ghaeilge sna scoileanna agus ina labhraíonn daoine os cionn timpeall 50 bliain d’aois an Ghaeilge go rialta*. Thuairiscigh 82% díobh go dtabharfaidís ceantar Gaeltachta *ar cheantar ina labhraíonn formhór na dteaghlach Gaeilge ach gur Béarla is mó atá ag na daoine atá ar comhaois leo féin*.

Léiríonn na freagraí seo go n-aithníonn formhór na ndaoine óga labhairt na Gaeilge sa phobal mar cheann de na tréithe bunúsacha a bheadh acu sa sainiú a dhéanfaidís ar an rud is Gaeltacht ann. Ar an láimh eile, is cosúil go mbaineann a dtuiscint ar an nGaeltacht níos mó leis an teanga atá á labhairt ag an bpobal timpeall orthu ná mar a bhaineann sé leis an teanga atá á labhairt ag a n-aoisghrúpa féin. Is léir, mar shampla, nach mbíonn éifeacht ag iompar Béarla i measc daoine ar comhaois leo (féach próifíl 7 thuas) i gceantar a bhfuil formhór na dteaghlach ag labhairt Gaeilge ann ar an gcineál sainmhínithe a dhéanfaidís ar an nGaeltacht. Is spéisiúil freisin, go dtacódh níos mó de na daoine óga le sainiú ar an nGaeltacht a bheadh bunaithe ar *an teagasc trí Ghaeilge sna scoileanna* nó le sainiú bunaithe ar labhairt na Gaeilge i measc daoine *os cionn timpeall 50 bliain d'aois* (próifílí 3 agus 4 i dTábla 16.4) ná mar a thacódh le sainiú a bheadh bunaithe ar *roinnt teaghlach a labhraíonn an Ghaeilge sa bhaile* (próifíl 6 i dTábla 16.4).

Is léir go mbíonn tuiscint dhifriúil ag na daoine óga sna catagóirí éagsúla ar an rud is Gaeltacht ann. Cé go bhfuil an ráta tacaíochta do na sainithe ‘láidre’ Gaeltachta .i. na próifílí 5, 7 & 8 i dTábla 16.4) cothrom go leor sna trí chatagóir, méadaíonn an tacaíocht de na sainithe ‘laga’ ar an nGaeltacht, de réir mar a bhogtar ó Chatagóir A go Catagóir C. Is cosúil mar sin go bhfuil an tuiscint atá ag daoine óga ar ‘an rud is Gaeltacht ann’ ag brath cuid mhór ar an gcineál ‘Gaeltachta’ a bhfuil taithí acu féin air.

16.5 AN CUR SÍOS A RINNE NA DAOINE ÓGA AR AN GCEANTAR GAELTACHTA INA BHFUIL SIAD INA GCÓNAÍ

Fiafraíodh de na daoine óga cé acu de na próifílí a bhí faoi chaibidil i gCeist 39 a d’úsáidfidís le cur síos a dhéanamh ar an gceantar Gaeltachta ina bhfuil siad féin ina gcónaí. Chuir 21% síos ar a gceantar mar cheantar *ina bhfuil an Ghaeilge á labhairt ag formhór na dteaghlach agus i measc an phobail go ginearálta agus i measc gach aoisghrúpa*, d’fhreagair 19% díobh go raibh cónaí orthu i gceantar *ina bhfuil an Ghaeilge á labhairt ag formhór na dteaghlach agus an teagasc trí Ghaeilge sna scoileanna ach gur Béarla is mó atá á labhairt ag daoine atá ar comhaois leo féin*, 14% de na daoine óga a dúirt go bhfuil cónaí orthu i gceantar *ina bhfuil an teagasc trí Ghaeilge sna bunscoileanna ach gur Béarla is mó atá á labhairt ag an bpobal ann* (Tábla 16.5).

Cé acu de na cuir síos a leanas is fearr, dar leat, chun cur síos a dhéanamh ar an gceantar Gaeltachta ina bhfuil tusa i do chónaí?		Náisiúnta (n=886)	Cat A n=286/301	Cat B n=66/74	Cat C n=459/505
1	Ceantar gur Béarla is mó atá á labhairt ag an bpobal ann agus go bhfuil an teagasc trí Bhéarla sna scoileanna	107 (12%)	2 (1%)	4 (6%)	77 (17%)
2	Ceantar gur Béarla is mó atá á labhairt ag an bpobal ann agus ina bhfuil grúpaí áitiúla gníomhach ag cur chun cinn na Gaeilge	74 (8%)	7 (2%)	3 (5%)	59 (13%)
3	Ceantar ina bhfuil an teagasc trí Ghaeilge sna bunscoileanna ach gur Béarla is mó atá á labhairt ag an bpobal ann	125 (14%)	10 (3%)	6 (9%)	103 (22%)
4	Ceantar ina bhfuil an teagasc trí Ghaeilge sna bunscoileanna agus ina labhraíonn daoine os cionn timpeall 50 bliain d'aois an Ghaeilge go rialta	108 (12%)	23 (8%)	12 (18%)	73 (16%)
5	Ceantar ina bhfuil an teagasc trí Ghaeilge sna scoileanna agus formhór na ndaoine os cionn 25 bliain d'aois á labhairt sa phobal	57 (6%)	29 (10%)	9 (14%)	18 (4%)
6	Ceantar nach bhfuil ann ach roinnt teaghlach a labhraíonn an Ghaeilge sa bhaile	32 (4%)	4 (1%)	1 (2%)	25 (5%)
7	Ceantar ina bhfuil an Ghaeilge á labhairt ag formhór na dteaghlach agus an teagasc trí Ghaeilge sna scoileanna ach gur Béarla is mó atá á labhairt ag daoine atá ar comhaois liomsa	172 (19%)	93 (33%)	16 (24%)	61 (13%)
8	Ceantar ina bhfuil an Ghaeilge á labhairt ag formhór na dteaghlach agus i measc an phobail go ginearálta agus i measc gach aoisghrúpa	173 (21%)	118 (41%)	15 (23%)	38 (8%)
9	Níl an ceantar ina bhfuil mé i mo chónaí sa Ghaeltacht oifigiúil	38 (4%)	0	0	5 (1%)

TÁBLA 16.5: AN CUR SÍOS A RINNE NA DAOINE ÓGA AR AN GCEANTAR GAELTACHTA INA BHFUIL SIAD INA GCÓNÁÍ.

Nuair a bhreathnaítear ar na freagraí seo de réir catagóire (Tábla 16.5) tuairiscíonn formhór na ndaoine óga (84%) a bhaineann le Catagóir A, go bhfuil cónaí orthu i limistéar a thagann leis na próifílí sochtheangeolaíocha is láidre atá á bplé anseo, .i. próifílí 5, 7 agus 8 thuas, cé go bhfuil sé suntasach nár mheas ach 41% díobh go raibh siad ina gcónaí i gceantar ina bhfuil an Ghaeilge á labhairt *i measc gach aoisghrúpa*. Cé go bhfuil an céatadán de na daoine óga i gCatagóirí B agus C a thuiriscigh go raibh siad ina gcónaí i limistéar teanga den chineál céanna níos ísle, de réir mar a bheifí ag súil leis, tá sé suntasach fós gur thuiriscigh 61% agus 25% díobh, faoi seach, go raibh cónaí orthu i limistéar teanga atá i gcomhréir leis na próifílí teanga is láidre atá in úsáid, agus go bhfuil 23% agus 8% díobh, faoi seach, a thuiriscigh go bhfuil siad ina gcónaí i gceantar Gaeltachta ina bhfuil an Ghaeilge in úsáid *i measc gach aoisghrúpa*.

16.6 TUAIRIMÍ NA NDAOINE ÓGA AR RÁITIS A BHAINNEANN LEIS AN NGAEILGE AGUS LEIS AN NGAELTACHT

Fiafraíodh de na daoine óga an raibh siad *i bhfabhar na Gaeilge* nó *in aghaidh na Gaeilge*, de réir mar a tuairiscíodh i bhFochaibidil 16.2 thuas, agus dúirt a bhformhór (85%) go bhfuil siad i bhfabhar na Gaeilge. Agus an ceistneoir á dhearadh, áfach, bhí a fhios againn ó thaighde Uí Riagáin agus Uí Ghliasáin (1994), go léiríonn ceisteanna den chineál seo go bhfuil an pobal go ginearálta báúil don Ghaeilge ar chúiseanna a bhaineann *inter alia* leis an tábhacht a fheiceann siad a bheith leis an nGaeilge mar chuid d'oidhreacht na hÉireann agus mar chuid dá bhféiniúlacht féin mar Éireannaigh.

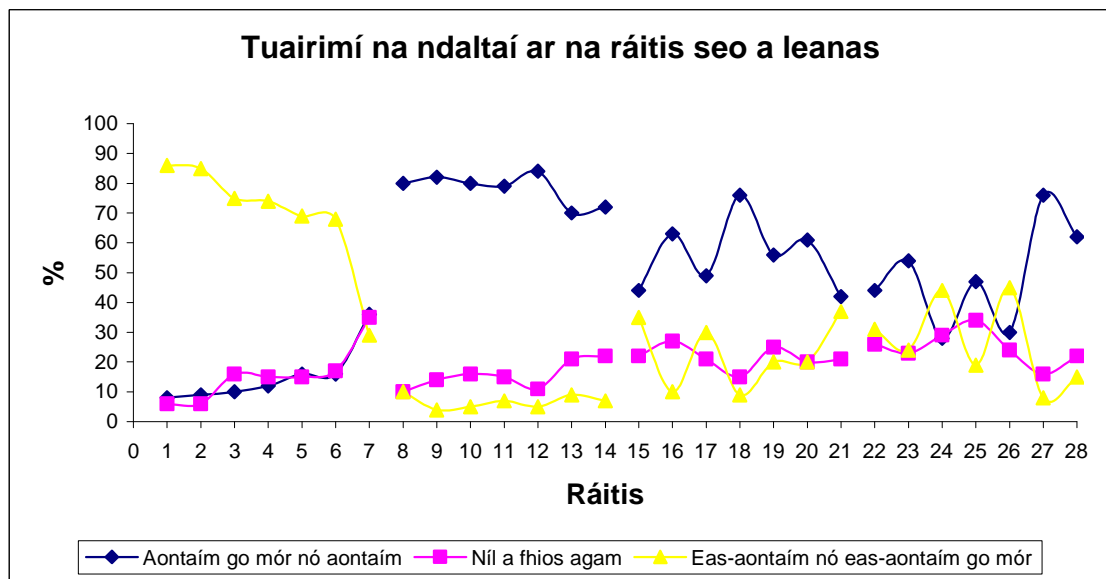
Chun an ghné seo de dhearcadh teanga na ndaoine óga a thástáil agus chun tuiscint níos fearr a fháil ar a dtarlaíonn nuair a bhíonn a ndearcadh teanga i gcoimhlint leis na cúinsí ina maireann siad nó le prionsabail agus luachanna eile atá acu beartaíodh a dtuairimí a lorg faoi shraith ráiteas grádaithe. Is 28 ráiteas ar fad a cuireadh ina láthair agus iad grádaithe mar seo a leanas:

- 7 ráiteas ina léirítear dearcadh diúltach i leith na Gaeilge.
- 7 ráiteas ina léirítear dearcadh dearfach i leith na Gaeilge, ach nach lorgaíonn aon tiomantas pearsanta ón bhfreagróir.
- 7 ráiteas ina léirítear dearcadh dearfach i leith na Gaeilge agus ina n-iarrtar ar an bhfreagróir tiomantas pearsanta a léiriú ina (h)iompar teanga féin *nó* ina n-iarrtar air/uirthi tacaíocht a léiriú do pholasaithe teanga atá láidir ach a bhaineann le dreamanna eile seachas leo féin.
- 7 ráiteas ina léirítear dearcadh dearfach i leith na Gaeilge agus ina n-iarrtar ar an bhfreagróir tiomantas pearsanta níos láidre a dhéanamh i leith a (h)iompair theanga féin *nó* ina n-iarrtar air/uirthi tacaíocht a léiriú do pholasaithe teanga a d'fhéadfadh cur isteach ar a saol féin nó a bhfuil blas an éigeantais orthu.

Meascadh na ráitis le chéile, sa chaoi nach mbeadh an grádú a rinneadh orthu le feiceáil ag an bhfreagróir, agus cuireadh i láthair sa cheistneoir iad mar cheisteanna a bhain lena dtuairim *faoin nGaeilge* (Ceist 41), *faoi úsáid na Gaeilge* (Ceist 42), agus *faoin*

nGhaeltacht (Ceist 43). Cuireadh na ceistanna ar ais san ord grádaithe thuas chun anailís a dhéanamh ar na freagraí.

Léirítear freagraí na ndaoine óga i dTábla 16.6 thíos agus tá siad léirithe i bhfoirm graif i Léaráid 16.2, leis na ráitis *aontaím go mór/aontaím* curtha le chéile agus na ráitis *easaontaím/easaontaím go mór* curtha le chéile.

LÉARÁID 16.2: DEARCADH NA NDAOINE ÓGA FAOI RÁITIS GHRÁDAITHE I LEITH NA GAELIGE, ÚSÁID NA GAELIGE, AGUS NA GAELTACHTA (NÁISIÚNTA) (n=908-936/965)

Léirítear i Léaráid 16.2 gur easaontaigh formhór na ndaoine óga le ráitis 1–7 ina léirítear dearcadh diúltach i leith na Gaeilge. Feictear, áfach, go dtiteann an ráta easaontais ó 86% don chéad ráiteas go dtí 68% don séú ráiteas de réir mar a athraíonn na ráitis ó bheith ina ráitis ghinearálta faoin nGaeilge go dtí ráitis a thagraíonn do ghnéithe sonracha a bhaineann leo féin nó lena dtaithí ar an nGhaeltacht. Tá sé spéisiúil, áfach, go méadaíonn céatadán na ndaltaí a fhreagraíonn *níl a fhios agam*, de réir mar a mhéadaíonn an ráta easaontais leis an gcéad seacht ráiteas. Faightear leid anseo go mb'fhéidir go mbraitheann go leor de na daoine óga nach bhfuil siad sách eolach le breithiúnas a thabhairt ar chuid de na ceistanna casta teanga a bhaineann le saol na Gaeltachta.

Feictear ráta ard freagraí *aontaím go mór* nó *aontaím* i measc na ndaoine óga freisin don dara grúpa ráiteas (na ráitis 8–14), i raon idir 84% agus 70%.⁷⁰ Agus arís, léirítear i Léaráid 16.2 go dtéann líon na ndaoine óga a thuairiscigh *níl a fhios agam* mar fhreagra ar na ceisteanna seo suas ó 10% go dtí 22%, de réir mar a chuaigh líon na ndaoine óga a d'aontaigh leis na ráitis síos, agus fanann an céatadán daoine óga a d'easaontaigh leis na ráitis i raon idir 4%–10%. Ar an iomlán, léirítear i Léaráid 16.2 go bhfuil an ráta tacaíochta do na ráitis ghinearálta a léiríonn dearcadh báúil don Ghaeilge nach mór sa raon céanna .i. 84%–70% agus atá an ráta easaontais leis na ráitis a léirigh dearcadh diúltach faoin nGaeilge .i. 86%–68% (ráiteas uimhir 7 as an áireamh). Is fiú a mheabhrú anseo go ndúirt 85% de na daoine óga go raibh siad *go láidir i bhfabhar na Gaeilge* nó *fabhrach go leor* don Ghaeilge ina bhfreagra ar Cheist 36(a).

Nuair a thagtar go dtí an tríú grúpa ráiteas, a éilíonn tiomantas níos mó ó na daoine óga agus a éilíonn tacaíocht do pholasaithe láidre teanga i réimsí faoi leith (na ráitis ó 15–21), feictear go dtiteann an ráta tacaíochta 22 pointe ar an meán, ón ráta tacaíochta a léiríodh don ghrúpa ráiteas díreach roimhe. Is é an ráiteas is mó a fhaigheann tacaíocht sa ghrúpa seo ná an ráiteas a deir: *ba cheart go mbeadh Gaeilge ag gach Garda atá ag obair sa Ghaeltacht*. Seachas an buaicphointe seo, tá an leibhéal tacaíochta don ghrúpa ráiteas seo i raon idir 63% agus 42%.

Nuair a thagtar go dtí an grúpa ráiteas deiridh (na ráitis ó 22–28), a éilíonn tacaíocht do pholasaithe teanga atá níos láidre fós agus a bhfuil blas an éigeantais orthu, feictear go dtiteann an leibhéal tacaíochta 8 bpointe chéatadánacha eile ar an meán, i raon idir 76% agus 28%. Is spéisiúil go bhfuil ráta ard tacaíochta ag dhá ráiteas sa ghrúpa seo, .i. ráitis 27 agus 28, a bhaineann le tógáil clainne (féach freisin Fochaibidil 16.9 thíos). Arís, áfach, feictear ráta an-ard de *níl a fhios agam* mar fhreagra ar na ceisteanna seo freisin, agus téann sé i méid de réir mar a théann an céatadán a d'fhreagair *aontaím go mór/aontaím* i laghad (Léaráid 16.2).

⁷⁰ Baineann an figiúr seo le ráiteas uimhir 13, agus is gá a chur san áireamh go bhféadfadh duine óg easaontú leis an ráiteas seo ar dhá chúis éagsúla .i. de bharr gur cheap sé/sí gur cheart na comharthaí bóthair a bheith i mBéarla amháin nó gur cheap sé/sí gur chóir iad a bheith i nGaeilge amháin.

Tríd is tríd, mar sin, is léir go dtéann leibhéal tacaíochta na ndaoine óga i laghad de réir mar a éilítear tacaíocht uathu do ráitis a éilíonn tiomantas pearsanta uathu féin. Feictear an laghdú dá réir sin sna ráitis a éilíonn a gcuid tacaíochta do sheasamh polasaí a chothaíonn coimhlint idir leas na Gaeilge nó na Gaeltachta agus prionsabail nó riachtanais éigin eile. Is soiléir freisin, áfach, go bhfuil go leor acu nach mbraitheann ábalta aontú nó easaontú le cuid de na ráitis atá i gceist, rud a thabharfadh le fios nach bhfuil a ndóthain tuisceana/eolais acu ar na ceisteanna seo leis na himpleachtaí a eascraíonn as cuid de na ráitis dóibh féin, don Ghaeilge agus don Ghaeltacht a mheas. Tá an leibhéal ard tacaíochta a léirigh na daoine sa chuid seo den cheistneoir do thógáil clainne le Gaeilge spéisiúil freisin i bhfianaise a lárnaí agus atá an cheist seo do thodhchaí na Gaeltachta.

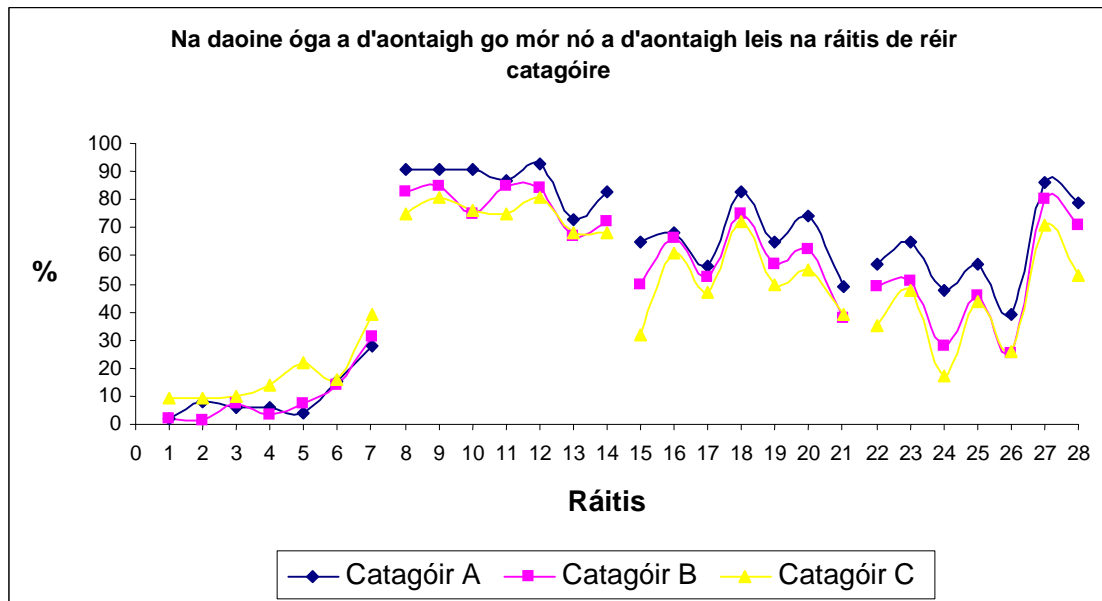
Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht

Uimh.	Léirigh conas mar a bhraitheann tú mar gheall ar na ráitis seo a leanas faoin nGaeilge, nó faoi úsáid na Gaeilge, nó faoin nGaeltacht (féach ceisteanna 41–43 chun ord na ráiteas mar a bhí sa cheistneoir a fháil). (Cuir √ sa bhosca cuí i ngach cás)	Aontaím go mór	Aontaím	Níl a fhios agam	Eas-aontaím	Eas-aontaím go mór
1	Níl aon mhaith sa Ghaeilge n=931	34 (4%)	35 (4%)	59 (6%)	233 (25%)	570 (61%)
2	Ní fiú do dhaoine óga a bheith ag foghlaim Gaeilge n=920	45 (5%)	32 (4%)	59 (6%)	231 (25%)	553 (60%)
3	Bheadh an ceantar seo níos fearr as mura mbeadh sé sa Ghaeltacht n=920	54 (6%)	33 (4%)	147 (16%)	249 (27%)	437 (48%)
4	Is trí Bhéarla amháin ba chóir do na scoileanna sa cheantar seo a bheith ag teagasc n=924	56 (6%)	52 (6%)	135 (15%)	261 (28%)	420 (46%)
5	Níl mise chun aon Ghaeilge a labhairt tar éis dom an scoil a fhágáil n=927	54 (6%)	94 (10%)	142 (15%)	277 (30%)	360 (39%)
6	Ní fhaigheann an ceantar seo aon bhuntáiste as a bheith sa Ghaeltacht n=920	57 (6%)	91 (10%)	152 (17%)	264 (29%)	356 (39%)
7	Bheadh sé go maith don cheantar seo tuilleadh daoine a mhealladh chun cónaí ann, fiú mura bhfuil Gaeilge acu n=909	136 (15%)	187 (21%)	321 (35%)	162 (18%)	103 (11%)
8	Is maith liom an Ghaeilge n=912	402 (44%)	327 (36%)	89 (10%)	47 (5%)	47 (5%)
9	Táim sásta bheith i mo chónaí sa Ghaeltacht n=908	471 (52%)	273 (30%)	131 (14%)	18 (2%)	15 (2%)
10	Teastaíonn uaim go bhfanadh an ceantar seo ina cheantar Gaeltacha n=929	499 (54%)	242 (26%)	145 (16%)	18 (2%)	25 (3%)
11	Bheadh sé go maith dá labhróidh níos mó daoine óga Gaeilge le chéile sa cheantar seo n=927	331 (36%)	399 (43%)	135 (15%)	37 (4%)	25 (3%)
12	Ba cheart ranganna Gaeilge a chur ar fáil d'aon duine atá ina chónaí sa Ghaeltacht nach bhfuil Gaeilge aige/aici n=932	461 (50%)	320 (34%)	101 (11%)	18 (2%)	32 (3%)
13	Ba chóir go mbeadh an chomharthaíocht ar fad sa Ghaeltacht dátheangach n=929	296 (32%)	349 (38%)	197 (21%)	55 (6%)	32 (3%)
14	Ba bhreá liom dá mbeadh níos mó deiseanna ag daoine óga sa Ghaeltacht a bheith ag labhairt Gaeilge le chéile n=929	326 (35%)	346 (37%)	200 (22%)	34 (4%)	23 (3%)
15	Labhraím Gaeilge le daoine eile gach deis a bhíonn agam n=920	174 (19%)	225 (25%)	206 (22%)	218 (24%)	97 (11%)
16	Táim sásta páirt a ghlacadh i ngrúpa do dhaoine óga chun tacaíocht a thabhairt don Ghaeilge i measc daoine óga i mo cheantar n=936	282 (30%)	309 (33%)	250 (27%)	57 (6%)	38 (4%)
17	Ba cheart gur i nGaeilge ar fad a bheadh cláir theilifíse TG4 n=931	226 (24%)	236 (25%)	191 (21%)	208 (22%)	70 (8%)
18	Ba cheart go mbeadh Gaeilge ag gach Garda atá ag obair sa Ghaeltacht n=932	379 (41%)	323 (35%)	143 (15%)	57 (6%)	30 (3%)
19	Ba cheart go mbeadh Gaeilge mhaith ag gach aon duine atá ina c(h)ónaí sa Ghaeltacht n=927	220 (24%)	294 (32%)	231 (25%)	140 (15%)	42 (5%)
20	Ba cheart go mbeadh gach múinteoir bunscoile sa Ghaeltacht ag múineadh go hiomlán trí Ghaeilge n=922	300 (33%)	258 (28%)	184 (20%)	137 (15%)	43 (5%)
21	Ba cheart gur i nGaeilge amháin a bheadh an chomharthaíocht (comharthaí bóthair &rl.) ar fad sa Ghaeltacht n=918	187 (20%)	203 (22%)	191 (21%)	217 (24%)	120 (13%)
22	Ba chóir do chlubanna óige agus imeachtaí eile don óige a bheith trí Ghaeilge amháin sa Ghaeltacht n=929	191 (21%)	210 (23%)	243 (26%)	210 (23%)	75 (8%)
23	Ba cheart go mbeadh gach múinteoir iar-bhunscoile sa Ghaeltacht (seachas múinteoirí an Bhéarla) ag múineadh go hiomlán trí Ghaeilge n=930	247 (27%)	247 (27%)	212 (23%)	165 (18%)	59 (6%)
24	Gaeilge is mó a bheidh á labhairt agamsa nuair a fhágfaidh mé an scoil n=932	119 (13%)	137 (15%)	272 (29%)	260 (28%)	144 (16%)
25	Níor chóir forbairtí eacnamaíochta a dhéanamh sa Ghaeltacht a dhéanfadh dochar don Ghaeilge n=922	197 (21%)	238 (26%)	312 (34%)	102 (11%)	73 (8%)
26	Níor cheart go mbeadh cead ag daoine tithe a thógáil sa Ghaeltacht mura bhfuil Gaeilge mhaith acu n=929	135 (15%)	142 (15%)	227 (24%)	236 (25%)	189 (20%)
27	Más cainteoirí dúchais beirt tuismitheoirí, ba cheart dóibh a leanaí a thógáil le Gaeilge n=936	443 (47%)	271 (29%)	150 (16%)	45 (5%)	27 (3%)
28	Má bhíonn páistí agamsa tógfaidh mé iad le Gaeilge, fiú mura mbeidh Gaeilge ag mo pháirtneir n=937	350 (37%)	234 (25%)	210 (22%)	83 (9%)	60 (6%)

TÁBLA 16.6: DEARCADH NA NDAOINE ÓGA FAOI RÁITIS GHRÁDAITHE I LEITH NA GAEILGE, ÚSÁID NA GAEILGE, AGUS NA GAELTACHTA (NÁISIÚNTA n=908–936/965)

Na Catagóirí

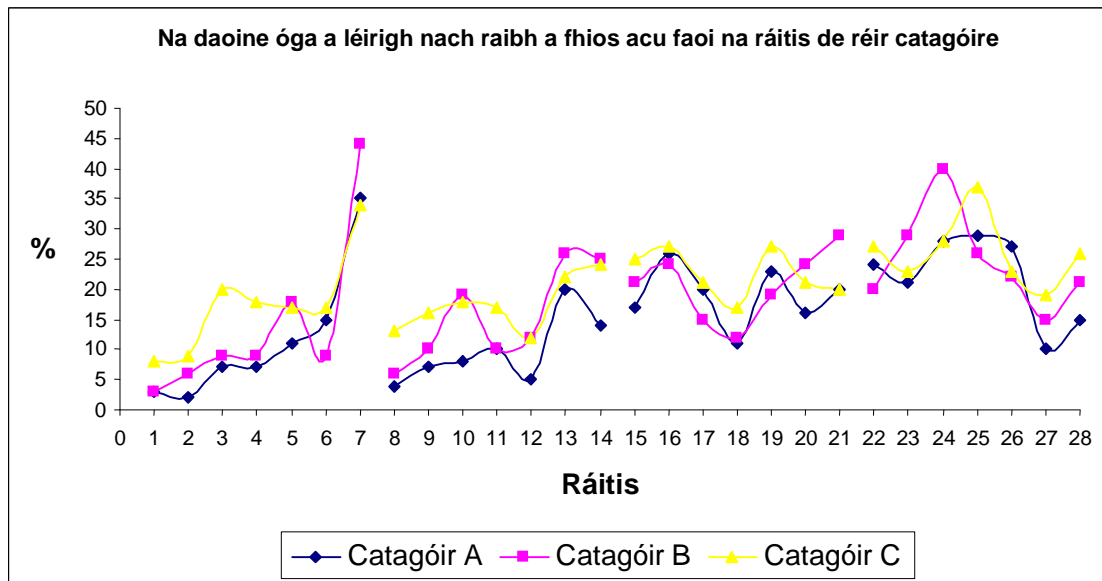
Nuair a dhéantar comparáid idir na freagraí a thug na daoine óga ó na catagóirí éagsúla ar na ráitis seo, feictear go bhfuil an leibhéal tacaíochta a léiríonn na daoine óga a bhfuil cónaí orthu i limistéir Chatagóir A beagán níos airde ná mar atá i gcás na ndaoine óga a bhfuil cónaí orthu i limistéir Chatagóir B, agus go bhfuil an ráta tacaíochta ina measc seo beagán níos airde ná an leibhéal tacaíochta i measc na ndaoine óga atá i gCatagóir C. Is léir freisin, ó Léaráid 16.3 go bhfuil an patrún a bhaineann leis an leibhéal tacaíochta seasmhach, is cuma cén chatagóir atá i gceist. Is é sin le rá, de réir mar a lorgáítear tacaíocht do ráitis atá níos éilithí ó thaobh tiomantais phearsanta de nó a bhfuil impleachtaí seachtheanga ag baint leo tagann laghdú ar an leibhéal tacaíochta. An pointe suntasach eile a léirítear i Léaráid 16.3 ná go bhfuil an leibhéal tacaíochta do thógáil clainne le Gaeilge seasmhach trasna na gcatagóirí chomh maith.

LÉARÁID 16.3: COMPARÁID IDIR DEARCADH NA NDAOINE ÓGA Ó NA CATAGÓIRÍ ÉAGSÚLA GAELTACHTA FAOI RÁITIS GHRÁDAITHE I LEITH NA GAEILGE, ÚSÁID NA GAEILGE, AGUS NA GAELTACHTA (NA DAOINE ÓGA A D'AONTAIGH LEIS NA RÁITIS)

Léirítear i Léaráid 16.4 a dhéanann comparáid idir an céatadán daoine óga ó na catagóirí éagsúla a thug ‘Níl a fhios agam’ mar fhreagra ar na ráitis seo, roinnt difríochtaí suntasacha idir na catagóirí. Tá sé suntasach, mar shampla, gur fhreagair breis agus a dhá oiread (20%) de na daoine óga i gCatagóir C ‘níl a fhios agam’ don ráiteas ‘Bheadh an ceantar seo níos fearr as mura mbeadh sé sa Ghaeltacht’ (Ráiteas 3), agus a d’fhreagair i gCatagóir A agus B (7% agus 9% faoi seach).

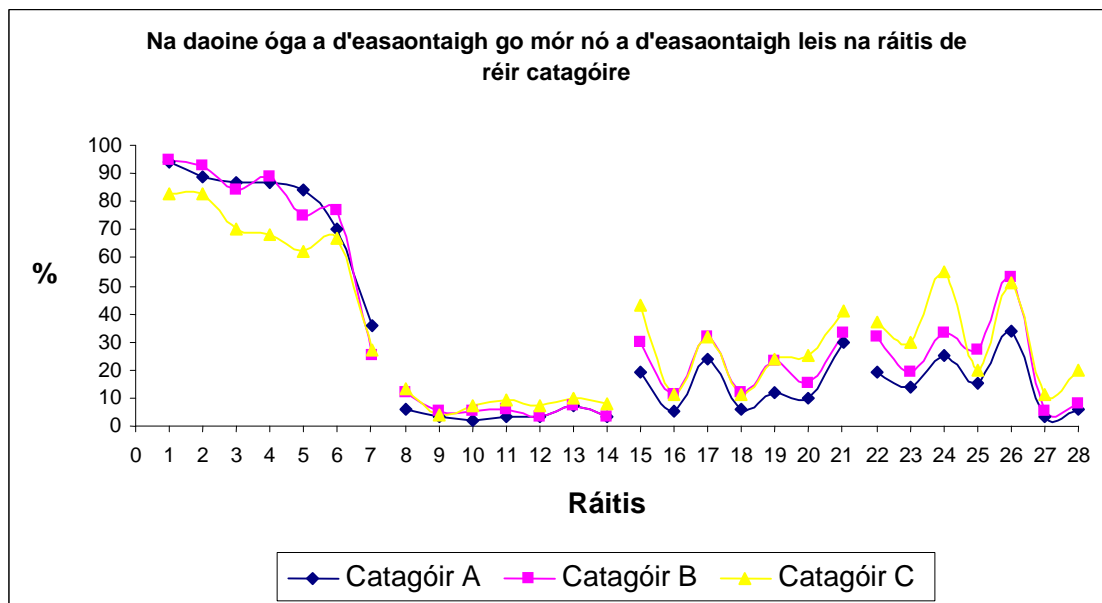
Tá an céatadán i gCatagóir A a d’fhreagair ‘níl a fhios agam’ don ráiteas ‘Níl mise chun aon Ghaeilge a labhairt tar éis dom an scoil a fhágáil’ (Ráiteas 5) níos ísle ná mar atá sa dá Chatagóir eile (11%, 18% agus 17% faoi seach). Tá an rud céanna amhlaidh i gcás ráiteas uimhir 10: ‘Teastaíonn uaim go bhfanfadh an ceantar seo ina cheantar Gaeltachta’ (8%, 19% agus 18% faoi seach).

LÉARÁID 16.4: COMPARÁID IDIR DEARCADH NA NDAOINE ÓGA Ó NA CATAGÓIRÍ ÉAGSÚLA GAELTACHTA FAOI RÁITIS GHRÁDAITHE I LEITH NA GAEILGE, ÚSÁID NA GAEILGE, AGUS NA GAELTACHTA (NA DAOINE ÓGA A DÚIRT ‘Níl a fhios agam’)

Is léir go bhfuil níos mó éigeantais le brath i measc na ndaoine óga i gCatagóir B (44% díobh) faoin ráiteas ‘Bheadh sé go maith don cheantar seo tuilleadh daoine a mhealladh chun cónaí ann, fiú mura bhfuil Gaeilge acu (Ráiteas 7) ná mar atá sa dá chatagóir eile (35% i gCatagóir A agus 34% i gCatagóir C – ach i gcás Chatagóir A, níl ach 28% ag

tacú leis an ráiteas agus tá 36% ag easaontú leis; i gcás Chatagóir C tá 39% ag aontú leis agus 27% ag easaontú leis). Tá céatadán níos airde de na daoine óga i gCatagóir B (29%) éiginnte faoin ráiteas ‘*Ba cheart gur i nGaeilge amháin a bheadh an chomharthaíocht (comharthaí bóthair srl.) ar fad sa Ghaeltacht*’ (Ráiteas 21) ná mar atá sa dá chatagóir eile (20% sa dá chatagóir). Ach arís, tá céatadán níos airde i gCatagóir A (49% a aontaíonn agus 30% a easaontaíonn) leis an ráiteas, ná mar atá i gCatagóir C (39% a aontaíonn agus 41% a easaontaíonn). Tá patrúin den chineál céanna le feiceáil maidir le ráiteas 24 (*Gaeilge is mó a bheidh á labhairt agamsa nuair a fhágfaidh mé an scoil*), .i. níos mó éigeantais ar na daoine óga i gCatagóir B faoin gceist seo, agus an céatadán daoine óga a aontaíonn leis i gCatagóir A (48%) níos airde ná an céatadán a d’aontaigh leis i gCatagóir C (17%).

LÉARÁID 16.5: COMPARÁID IDIR DEARCADH NA NDAOINE ÓGA Ó NA CATAGÓIRÍ ÉAGSÚLA GAELTACHTA FAOI RÁITIS GHRÁDAITHE I LEITH NA GAEILGE, ÚSÁID NA GAEILGE, AGUS NA GAELTACHTA (NA DAOINE ÓGA A D'EASAONTAIGH LEIS NA RÁITIS)

Déanann Léaráid 16.5 comparáid idir líon na ndaoine óga ó na catagóirí éagsúla a d’easaontaigh leis na ráitis éagsúla. Arís léiríonn sé seo patrún seasmhach inar léir go dtagann laghdú ar an ráta tacaíochta i measc na ndaoine óga de réir mar a éilítear seasamh pearsanta níos láidre uathu nó de réir mar a lorgáitear a dtacaíocht do pholasaithe teanga a bhfuil impleachtaí seachtheanga ag baint leo.

16.7 TUAIRIM NA NDAOINE ÓGA FAOINA GCEANTAR GAELTACHTA I GCEANN FICHE BLIAIN

Fiafraíodh de na daoine óga an mbeadh an ceantar Gaeltachta ina bhfuil cónaí orthu níos láidre nó níos níos laige ó thaobh na Gaeilge de faoi cheann fiche bliain eile, dar leo. Léirítear i dTábla 16.7 na freagraí agus is léir go gceapann céatadán suntasach de na daoine óga (46%, 36% agus 50% i gCatagóirí A, B agus C faoi seach) go mbeidh an ceantar Gaeltachta ina bhfuil cónaí orthu níos laige ó thaobh na Gaeilge de nó nach mbeidh sé ina cheantar Gaeltachta faoi cheann scór blianta eile. Measann tuairim is an cúigiú cuid de na daoine óga i ngach catagóir go mbeidh an ceantar ina bhfuil siad *i bhfad níos láidre* nó *ábhairín níos láidre* ó thaobh na Gaeilge de faoi cheann scór blianta eile.

I gceann fiche bliain eile, an mbeidh an ceantar Gaeltachta ina bhfuil tú i do chónaí níos láidre nó níos laige ó thaobh na Gaeilge dar leat? <i>Roghnaigh freagra amháin.</i>	Catagóir A n=294/301	Catagóir B n=68/74	Catagóir C n=479/505
I bhfad níos láidre	31 (11%)	6 (9%)	57 (12%)
Ábhairín níos láidre	29 (10%)	8 (12%)	48 (10%)
Mar a chéile	69 (23%)	19 (28%)	76 (16%)
Ábhairín níos laige	73 (25%)	8 (12%)	91 (19%)
I bhfad níos laige	58 (20%)	16 (24%)	111 (23%)
Ní bheidh sé ina cheantar Gaeltachta	3 (1%)	0 (0%)	38 (8%)
Nílím i mo chónaí i gceantar Gaeltachta	0 (0%)	0 (0%)	4 (1%)
Níl a fhios agam	31 (11%)	11 (16%)	54 (11%)

TÁBLA 16.7: BREITHIÚNAS NA NDAOINE ÓGA AR A GCEANTAR GAELTACHTA I GCEANN FICHE BLIAIN

16.8 CÉARD A BHEADH NA DAOINE ÓGA SÁSTA A DHÉANAMH LENA CHINNTIÚ GO BHFANFADH AN CEANTAR GAELTACHTA INA BHFUIL SIAD INA GCÓNAÍ SA GHAELTACHT

Iarradh ar na daoine óga cur síos a dhéanamh ar na rudaí a bheidís féin sásta a dhéanamh lena chinntiú go bhfanfadh an ceantar Gaeltachta a bhfuil siad ina gcónaí ann sa Ghaeltacht, agus tugadh liosta roghanna dóibh. Bhí cead acu níos mó ná freagra amháin a roghnú.

Cad a bheifeá féin go pearsanta sásta a dhéanamh lena chinntiú go bhfanfadh an ceantar Gaeltachta ina bhfuil tú i do chónaí sa Ghaeltacht? <i>Is féidir níos mó ná freagra amháin a roghnú</i>	Catagóir A n=289/301	Catagóir B n=68/74	Catagóir C n=436/505
Gaeilge a labhairt le gach aon duine a bhfuil Gaeilge acu	220 (76%)	45 (66%)	246 (56%)
Páirt a ghlacadh i ngrúpa chun an Ghaeilge agus an Ghaeltacht a chur chun cinn	107 (37%)	26 (38%)	186 (43%)
Scríobh chuig an gcoimisinéir teanga/ionadaithe áitiúla ag lorg seirbhísí trí Ghaeilge	62 (21%)	11 (16%)	106 (24%)
Daoine nach bhfuil Gaeilge acu sa cheantar a spreagadh chun Gaeilge a fhoghlaim	164 (57%)	41 (60%)	258 (59%)
Cur in aghaidh forbairt i mo cheantar a dhéanfadh dochar don Ghaeilge	88 (30%)	12 (18%)	120 (28%)
Cónaí sa Ghaeltacht agus bheith gníomhach sa phobal	120 (42%)	30 (44%)	182 (42%)
Gaeilge a labhairt le mo thuismitheoirí i gcónaí	171 (59%)	27 (40%)	160 (37%)
Gaeilge a labhairt le mo dheartháireacha/dheirfiúracha i gcónaí	148 (51%)	21 (31%)	143 (33%)
Gaeilge a labhairt le mo chairde i gcónaí	116 (40%)	19 (28%)	110 (25%)
Gaeilge a labhairt le mo bhuachaill/chailín i gcónaí	101 (35%)	13 (19%)	94 (22%)
Fanacht sa Ghaeltacht agus do chuid oibre a dhéanamh trí mheán na Gaeilge	114 (39%)	23 (34%)	138 (32%)

TÁBLA 16.8: CUR SÍOS AR NA BEARTAIS A BHEADH NA DAOINE ÓGA SÁSTA A DHÉANAMH LENA CHINNTIÚ GO BHFANFADH A GCEANTAR FÉIN SA GHAELTACHT

Léirítear i dTábla 16.8 na freagraí a thug siad, de réir catagóire. Tá sé speisiúil go bhfuil an patrún céanna ag teacht chun cinn anseo agus a léiríodh i dtáblaí agus léaráidí de chuid Fhochaibidil 16.6 thuas, is é sin go dtagann laghdú ar an leibhéal tacaíochta atá á léiriú ag na daoine óga de réir mar a bhogtar ó ráitis ghinearálta ar nós *Gaeilge a labhairt le gach aon duine a bhfuil Gaeilge acu* (raon ó 76% go dtí 56%) go dtí ráitis a éilíonn iarracht ghníomhach níos mó uathu féin ar nós *Gaeilge a labhairt le mo chairde i gcónaí* (raon ó 40% go dtí 25%). Ina theannta sin, is léir go bhfuil níos mó tacaíochta i measc na ndaoine óga i gCatagóir A do ghníomhaíocht a bhaineann le labhairt na Gaeilge (*le gach duine a bhfuil Gaeilge acu, le mo thuismitheoirí, le mo dheartháireacha/dheirfiúracha, le mo chairde, le mo bhuachaill/chailín*) ná mar atá sna catagóirí eile.

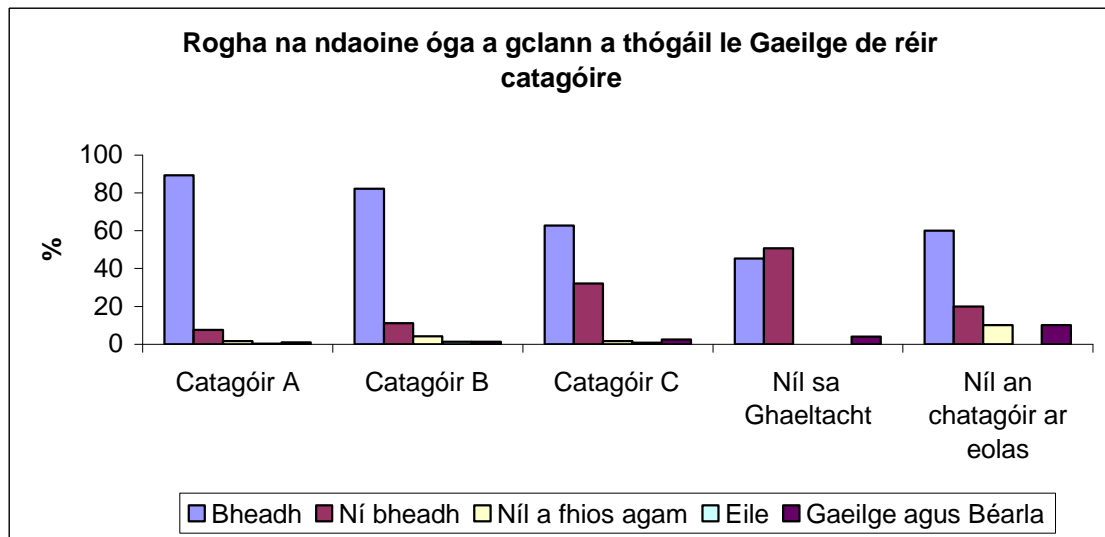
16.9 ROGHA NA NDAOINE ÓGA A GCLANN A THÓGÁIL LE GAEILGE

Fiafraíodh de na daoine óga an mbeadh sé i gceist acu a gclann a thógáil le Gaeilge dá mbeadh clann acu amach anseo. Chuir líon suntasach, 71% de na daoine óga, in iúl go mbeadh sé i gceist acu a gclann a thógáil le Gaeilge agus d'fhreagair 24% nach mbeadh sé i gceist acu. Chuir 5% díobh in iúl go mbeadh sé i gceist acu a bpáistí a thógáil le Béarla agus Gaeilge nó nach raibh a fhios acu (Tábla 16.9). Tagann na freagraí seo leis an leibhéal ardtacaíochta a léiríodh do ráitis (27 agus 28) i dTábla 16.6 faoi thógáil clainne le Gaeilge.

Má bhíonn páistí agat amach anseo an mbeadh sé i gceist agat iad a thógáil le Gaeilge	Bheadh	Ní bheadh	N/A
Líon na ndaoine óga (n=925)	659 (71%)	223 (24%)	43 (5%)

TÁBLA 16.9: AN CÉATADÁN DAOINE ÓGA A BHEADH SÁSTA A GCLANN A THÓGÁIL LE GAEILGE

I gCatagóir A bheadh 89% de na daoine óga sásta a bpáistí a thógáil le Gaeilge agus is iad na céatadáin do Chatagóirí B agus C ná 82% agus 63% faoi seach (Léaráid 16.6).

LÉARÁID 16.6: ROGHA NA NDAOINE ÓGA A GCLANN A THÓGÁIL LE GAEILGE DE RÉIR CATAGÓIRE

16.10 TÁTAL

Tríd is tríd is léir na daoine óga a bheith i bhfabhar na Gaeilge agus tá an leibhéal dearfach tacaíochta seo seasmhach i measc na gcatagóirí ar fad. Nuair a dhéantar tástáil ar an tacaíocht seo trí cheisteanna a lorgaíonn dearcadh na ndaoine óga ar nósanna agus institiúidí Gaeltachta, feictear go bhfuil an leibhéal tacaíochta fós an-ard, ach go bhfuil difríochtaí suntasacha sa leibhéal tacaíochta de réir mar a bhogtar ón gcatagóir Ghaeltachta is láidre go dtí an chatagóir is laige. Nuair a dhéantar tástáil ar dhearcadh na ndaoine óga trí ráitis ghrádaithe a úsáid feictear go dtéann an leibhéal tacaíochta síos de réir mar a éilítear níos mó uathu. Feictear an patrún céanna ag teacht chun cinn nuair a chuirtear ceist ar na daoine óga céard a bheidís féin sásta a dhéanamh le go bhfanfadh an ceantar ina bhfuil cónaí orthu ina cheantar Gaeltachta.

Léirítear sna torthaí seo go bhfuil na daoine óga, mar atá gach duine eile, ag maireachtáil i sochaí ina bhfuil síorchoimhlint idir tosaíochtaí éagsúla ina saol – agus is cuid nádúrtha agus lárnach den choimhlint sin an choimhlint leanúnach idir na tosaíochtaí teanga atá acu agus tosaíochtaí eile a bhaineann lena saol agus lena luachanna pearsanta eile. In amanna tugann siad tús áite do na tosaíochtaí teanga seo agus in amanna eile tugann siad tús áite do luachanna agus tosaíochtaí eile. Má táthar chun dul i ngleic leis an ngné seo den phleanáil teanga caithfear bealaí a aimsiú lena léiriú don phobal go bhfuil ceangal idir na tosaíochtaí teanga atá acu agus tosaíochtaí eile – gur ionann tús áite a thabhairt don Ghaeilge agus tosaíocht a thabhairt d’fhorbairt eacnamaíoch na Gaeltachta, i bhfocail eile nach bhfuil an dá thosaíocht seo i gcoimhlint lena chéile.

Ón taighde seo is léir go bhfuil labhairt na Gaeilge sa phobal ar cheann de na tréithe bunúsacha a bhaineann le ceantar a bheith ina cheantar Gaeltachta i súile na ndaoine óga. Ar an lámh eile, is cosúil nach bhfeiceann siad, nó b’fhéidir nach dteastaíonn uathu a fheiceáil, an ceangal idir an tréith bhunúsach seo agus úsáid na Gaeilge ina measc féin. Is cosúil freisin go mbíonn tuairimí difriúla ag daoine difriúla ar an rud is ceantar Gaeltachta ann ag brath ar a láidre mar cheantar Gaeltachta is atá an ceantar ina bhfuil cónaí orthu féin. Creideann os cionn leath de na daoine óga go mbeidh an ceantar

Gaeltachta ina bhfuil cónaí orthu níos laige ó thaobh na Gaeilge de faoi cheann scór blianta eile, nó nach mbeidh sé ina cheantar Gaeltachta.

Ceann de na pointí is suntasaí a eascraíonn as an gcuid seo den suirbhé, áfach, is ea go bhfuil leibhéal an-ard tacaíochta i measc na ndaoine óga do thógáil clainne le Gaeilge – sna catagóirí ar fad. Ní ionann seo agus a rá, ar ndóigh, go mbainfeadh na daoine óga a dúirt sa suirbhé go dtógfaidís a gclann le Gaeilge an sprioc áirithe seo amach – ach is féidir a rá go bhfuil formhór na ndaoine óga seo sásta sin a dhéanamh má bhíonn na cúinsí sóisialta agus teaghlaigh eile tacúil do bheartas den chineál seo. Is é dúshlán na pleanála teanga ná na cúinsí sóisialta agus teaghlaigh sin a chruthú, chomh fada agus is féidir sin a dhéanamh.

Is gá a chur san áireamh anseo áfach go léirítear go soiléir i gCaibidil 15 agus go léireofar arís i gCaibidil 17 san anailís ar iompar teanga na ndaoine óga nach n-eascraíonn iompar teanga Gaeilge as an dearcadh fabhrach seo. Dá bhrí sin, cé gur gné riachtanach é an pobal daoine óga seo a bheith báúil agus fabhrach don Ghaeilge, is léir nach leor ann féin é le hiad a spreagadh agus a chumasú le Gaeilge a labhairt go saoráideach. Is léir freisin ón anailís seo go bhfuil bearna idir dearcadh fabhrach na ndaoine óga ar lámh amháin agus an tuiscint atá acu faoi láthair ar na himpleachtaí atá ag a n-iompar teanga féin ar thodhchaí na Gaeltachta.

CAIBIDIL 17

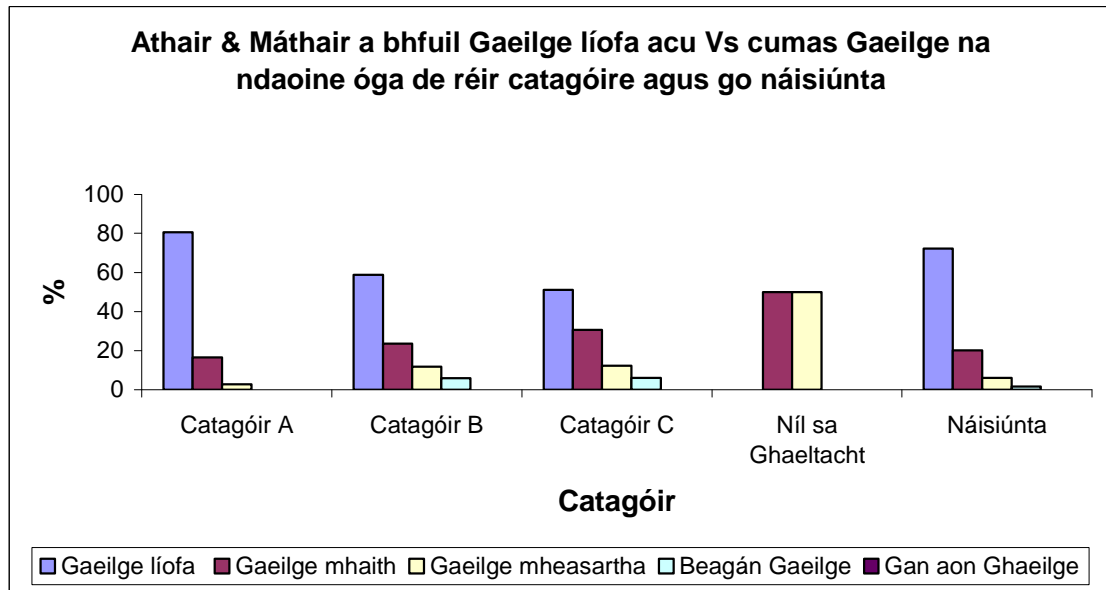
ANAILÍS CHOMPARÁIDEACH AR THORTHAÍ AN CHEISTNEORA

Sa chaibidil seo déanfar anailís ar thorthaí Cheistneoir na nDaoine Óga agus leas á bhaint as modh oibre crostagartha idir na gnéithe den fhaisnéis is cinniúnaí a bhaineann le dearcadh, cumas agus iompar teanga na ndaoine óga sa Ghaeltacht. Feicfear ag leibhéal ginearálta agus fiú ag leibhéal na gcatagóirí nach bhfuil cumas agus dearcadh na ndaoine óga i leith na Gaeilge ag teacht lena n-iompar teanga, fiú sna ceantair ina bhfuil an Ghaeilge fós láidir i measc an phobail go ginearálta.

17.1 COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS CUMAS GAEILGE NA NDAOINE ÓGA

17.1.1 CUMAS TEANGA DAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA AG A MBEIRT TUISMITHEOIRÍ

Má dhéantar crostagairt idir freagraí Cheist 7 (cumas teanga na dtuismitheoirí) agus freagraí Cheist 10 (cumas teanga na ndaoine óga), feicfear go bhfuil leibhéal arda chumais á dtuairisciú ag daoine óga ar cainteoirí líofa a mbeirt tuismitheoirí. Nuair a chuirtear na fo-aicmí cumais, *Gaeilge líofa* agus *Gaeilge mhaith* le chéile, tugtar faoi deara go léiríonn 98% de na daoine óga i gCatagóir A, ar cainteoirí líofa Gaeilge iad a gcuid tuismitheoirí, gur cainteoirí cumasacha Gaeilge iad féin. Is iad 83% agus 82% na figiúirí comparáideacha do Chatagóirí B agus C faoi seach (Léaráid 17.1). Is gá a chur san áireamh, áfach, go bhfuil líon an-bheag daoine óga a thuairiscíonn sa suirbhé seo go bhfuil tuismitheoirí líofa acu i gCatagóirí B (17) agus C (49). I gCatagóir A thuairiscigh 181 duine óg (60%) a mbeirt tuismitheoirí a bheith ina gcainteoirí líofa Gaeilge. Tugann an fhianaise san fhaisnéis chrostagartha seo le fios go measann na daoine óga go seachadtar cumas ard Gaeilge do na daoine óga má bhíonn cumas ard ag an dá thuismitheoir.

LÉARÁID 17.1: CUMAS GAEILGE NA NDAOINE ÓGA AR CAINTEOIRÍ LÍOFA GAEILGE A MBEIRT TUISMITHEOIRÍ (CAT. A: n=180/181; B: n=17; C: n=49)

17.1.2 COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA NDAOINE ÓGA AGUS CUMAS GAEILGE A DTUISMITHEOIRÍ BUNAITHE AR CHÚLRA NA DTUISMITHEOIRÍ

Ceist 6, Ceist 7 agus Ceist 10

Tá an anailís agus na léaráidí thíos (Léaráidí 17.1.1–11) bunaithe ar na freagraí a thug na daoine óga i gCeist 6 faoi chúlra a gcuid tuismitheoirí agus ar na freagraí i gCeisteanna 7 agus 10 a léiríonn cumas Gaeilge na dtuismitheoirí agus na ndaoine óga faoi seach. Feictear na contrárthachtaí idir na catagóirí éagsúla sa laghdú céatadánach ar líon na ndaoine óga agus na dtuismitheoirí ar tuairiscíodh ina dtaobh go bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* acu ó Chatagóir A anuas go Catagóir C. I measc na bpointí eile is suntasaí a bhaineann leis na crostagairtí seo, tá na nithe seo a leanas:

- Feictear go mbíonn *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag na daoine óga agus na tuismitheoirí i raon faisnéise idir 74% agus 78% más as an nGaeltacht don bheirt tuismitheoirí.
- Leathnaítear an raon faisnéise a bhaineann leis an dá leibhéal cumais sin sa Ghaeilge má tá cúlra neamh-Ghaeltachta ag duine de na tuismitheoirí, ach bíonn cumas Gaeilge na ndaoine óga i gcomhréir le cumas Gaeilge an tuismitheora

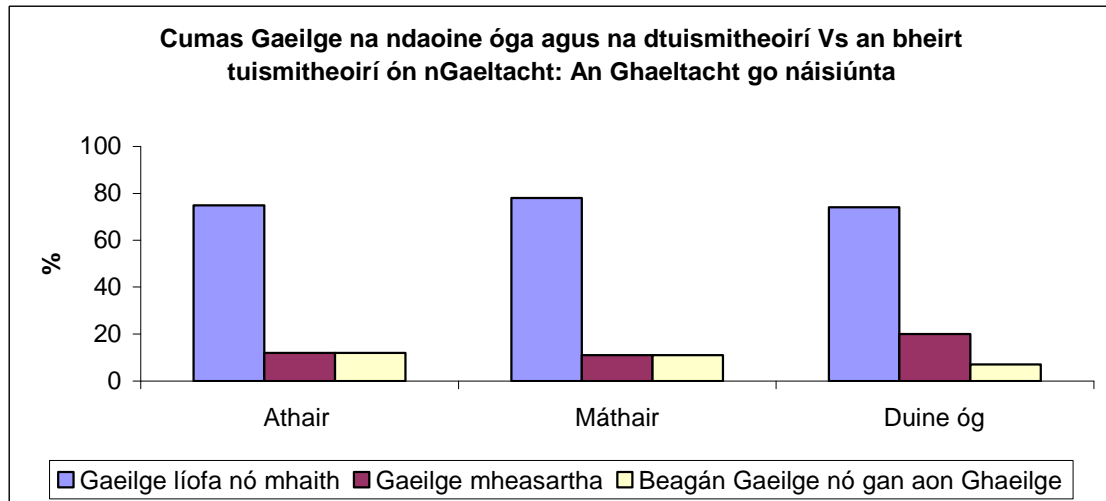
Gaeltachta. Sna teaghlaigh ina bhfuil máthair gan cúlra Gaeltachta, thuiriscigh na daoine óga nach mbíonn *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ach ag 31% de na máithreacha ach go mbíonn *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag 70% de na haithreacha atá pósta leo. Is é an raon comparáideach i gcás lánúineacha ina bhfuil aithreacha nach bhfuil cúlra Gaeltachta acu ná 24% de na haithreacha a bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* acu i gcomparáid le 69% de na máithreacha Gaeltachta.

- I measc na dteaghlach measctha, is coitianta i bhfad na teaghlaigh (217) ina bhfuil athair Gaeltachta atá pósta/i gcumann le máthair neamh-Ghaeltachta ná na teaghlaigh (87) ina bhfuil máthair Ghaeltachta le hathair neamh-Ghaeltachta.
- I measc na dteaghlach (114) nach bhfuil cúlra Gaeltachta ag ceachtar den bheirt tuismitheoirí, bíonn cumas Gaeilge na ndaoine óga i bhfad chun cinn ar chumas na dtuismitheoirí. Thuiriscigh 44% de na daoine óga *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* a bheith acu i dteaghlaigh leis an gcomhdhéanamh seo i gcomparáid le 24% agus 23% de na haithreacha agus de na máithreacha faoi seach.
- Is é an dá phríomhthátal is féidir a bhaint as na crostagairtí atá bunaithe ar Cheisteanna 6, 7 agus 10 go mbaineann formhór na ndaoine óga Gaeltachta leibhéal ardchumais sa Ghaeilge amach má tá tuismitheoir(í) Gaeltachta ardchumais acu agus go mbaineann 50% de na daoine óga sna trí Chatagóir Ghaeltachta i gcás na dteaghlach nach bhfuil cúlra Gaeltachta ag duine nó beirt de na tuismitheoirí ardchumas Gaeilge amach.

Breathnófar ar na himpleachtaí sochtheangeolaíocha a bhaineann leis an gcomhthéacs measctha pobail agus teaghlaigh d'úsáid na Gaeilge i measc na ndaoine óga i bhFochaibidlí 17.2 – 17.7 thíos.

17.1.2.1 COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE DAOINE ÓGA ARB AS AN NGAELTACHT AN BHEIRT TUISMITHOIRÍ AGUS CUMAS GAEILGE A DTUISMITHOIRÍ

Léirítear i Léaráid 17.1.1 thíos go bhfreagraíonn leibhéal cumais na ndaoine óga agus na dtuismitheoirí dá chéile más as an nGaeltacht an dá thuismitheoir. Tugtar faoi deara gur thuairiscigh an 414 duine óg⁷¹ a mbaineann a gcuid faisnéise leis an gcrostagairt seo go bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag 74% díobh féin agus ag 75% de na haithreacha agus 78% de na máithreacha.

LÉARÁID 17.1.1: COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE DAOINE ÓGA AGUS A DTUISMITHOIRÍ (BEIRT ÓN NGAELTACHT), AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA (n=414)

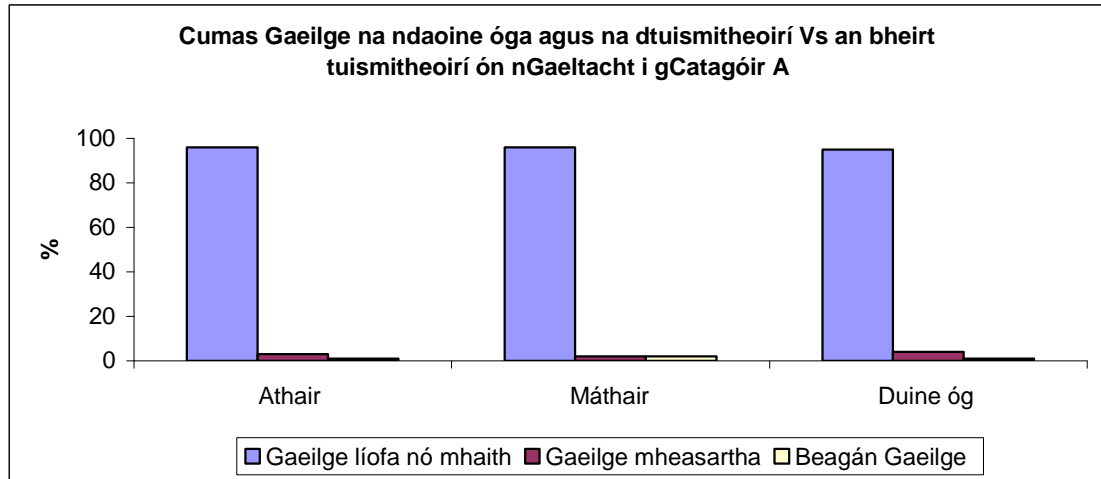
Na Catagóirí

Catagóir A

Thuairiscigh na daoine óga i gCatagóir A a bhfuil cúlra Gaeltachta ag a mbeirt tuismitheoirí go bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag 95% díobh féin agus ag 96% de na haithreacha agus de na máithreacha araon sa chatagóir seo. Mar a chonacthas i bhFochaibidil 14.2 agus mar a fheicfeadh i bhFochaibidil 17.11 is meascán de chumas

⁷¹ Bunaítear na crostagairtí seo ar fhaisnéis ar fhreagraí na ndaoine óga a bhaineann le Catagóirí A, B, agus C. Cuireadh faisnéis na ndaoine óga a léirigh nach raibh cónaí orthu sa Ghaeltacht agus na daoine óga nach rabhthas in ann a dheimhniú óna seoladh cén toghroinn Ghaeltachta a bhain leo as an áireamh sna coigeartuithe seo thíos.

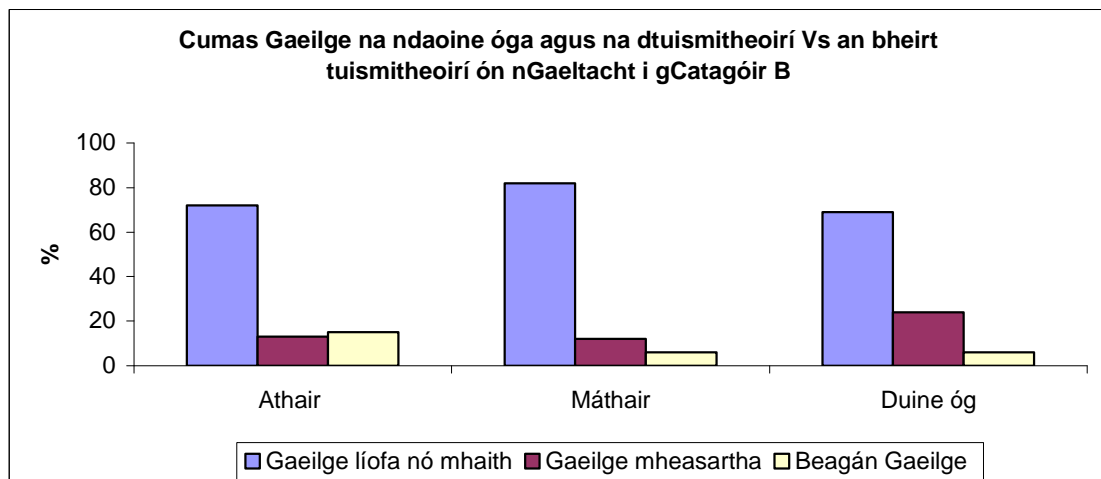
scoilbhunaithe agus teaghlachbhunaithe is cionsiocair leis an ráta ard cumais atá á léiriú anseo i gcás na ndaoine óga i gCatagóir A a bhfuil an comhdhéanamh teaghlaigh seo acu.

LÉARÁID 17.1.2: COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA NDAOINE ÓGA AGUS A DTUISMITHEOIRÍ (BEIRT ÓN NGAELTACHT) I GCATAGÓIR A (n=188)

Catagóir B

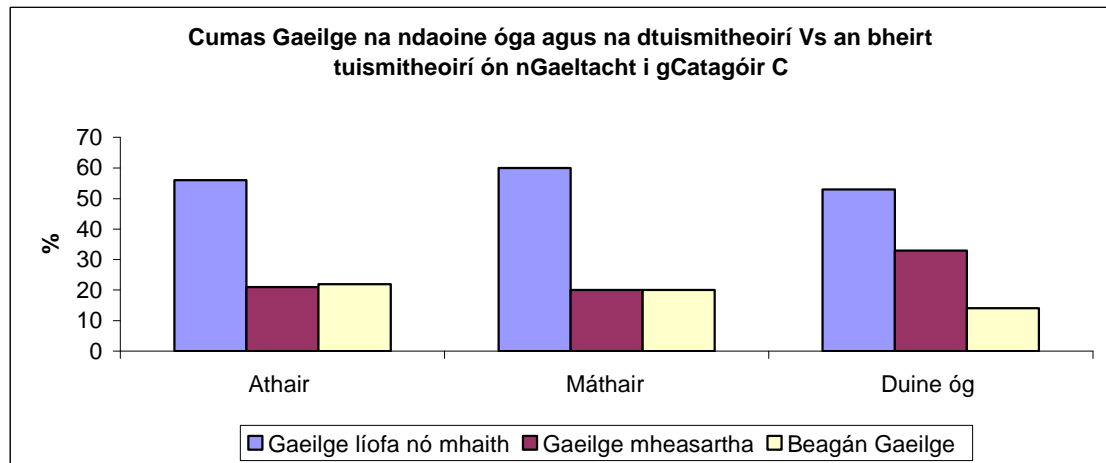
Thuiriscigh an 33 duine óg i gCatagóir B a bhfuil cúlra Gaeltachta ag a mbeirt tuismitheoirí go bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag 69% díobh féin, agus go bhfuil Gaeilge líofa nó Gaeilge mhaith ag 72% de na haithreacha agus ag 82% de na máithreacha.

LÉARÁID 17.1.3: COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA NDAOINE ÓGA AGUS A DTUISMITHEOIRÍ (BEIRT ÓN NGAELTACHT) I GCATAGÓIR B (n=33)

Catagóir C

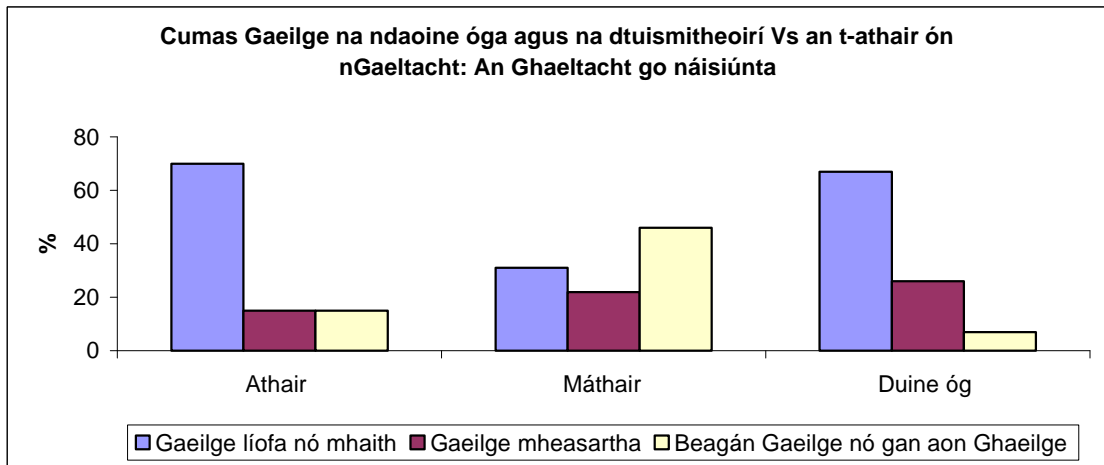
Léirigh an 193 duine óg i gCatagóir C a bhfuil cúlra Gaeltachta ag a mbeirt tuismitheoirí go bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag 53% díobh agus thuairiscigh siad céatadán chomhchosúla i gcás an leibhéil chumais seo dá gcuid aithreacha (56%) agus máithreacha (60%) sa chatagóir seo.

LÉARÁID 17.1.4: COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA NDAOINE ÓGA AGUS A DTUISMITHEOIRÍ (BEIRT ÓN NGAELTACHT) I GCATAGÓIR C (n=193)

17.1.2.2 COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHEOIR AMHÁIN (ATHAIR) ÓN NGAELTACHT

Léirítear i Léaráid 17.1.5 thíos go mbíonn an leibhéal cumais sa Ghaeilge i measc daoine óga arb as an nGaeltacht dá n-athair (agus nach as an nGaeltacht dá máthair) an-ghar don leibhéal cumais sa Ghaeilge a bhíonn ag a n-aithreacha Gaeltachta. Tugtar faoi deara gur thuairiscigh an 217 duine óg a mbaineann a gcuid faisnéise leis an gcrostagairt seo go bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag 67% díobh féin agus ag 70% dá n-aithreacha. Tá *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag 31% de mháithreacha an ghrúpa seo. Tá an patrún céanna atá san fhaisnéis náisiúnta anseo le tabhairt faoi deara sna Léaráidí (17.1.5–17.1.7) thíos a bhaineann leis an gcrostagairt seo sna catagóirí.

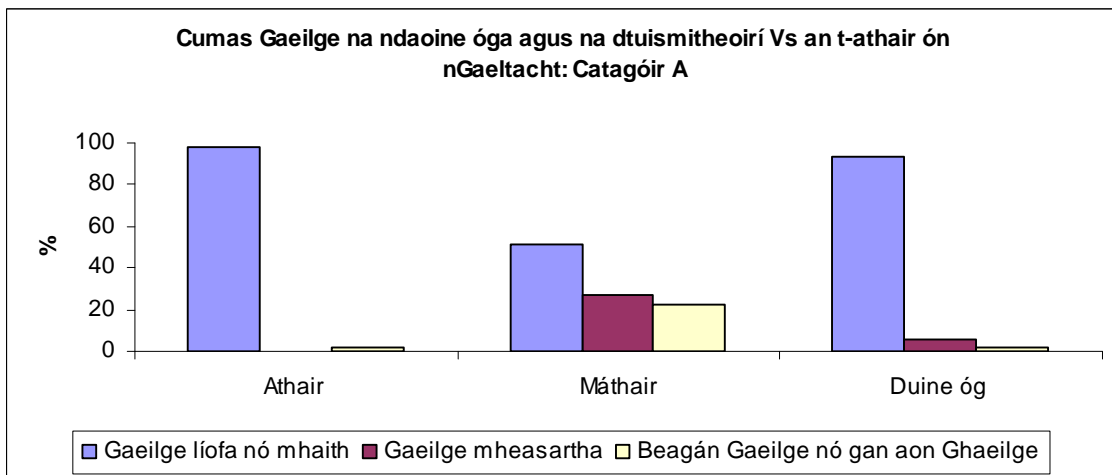

LÉARÁID 17.1.5: COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHEOIR AMHÁIN (ATHAIR) ÓN NGAELTACHT, AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA (n=217)

Na Catagóirí

Catagóir A

Thuiriscigh na daoine óga i gCatagóir A nach bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ach ag 51% de na máithreacha nach bhfuil cúlra Gaeltachta acu i gcomparáid le 98% de na haithreacha agus le 93% de na daoine óga. Is ionann an 51 duine óg a bhaineann leis an gcrostagairt seo agus 17% de na daoine óga a chuir in iúl go mbaineann siad le Catagóir A.

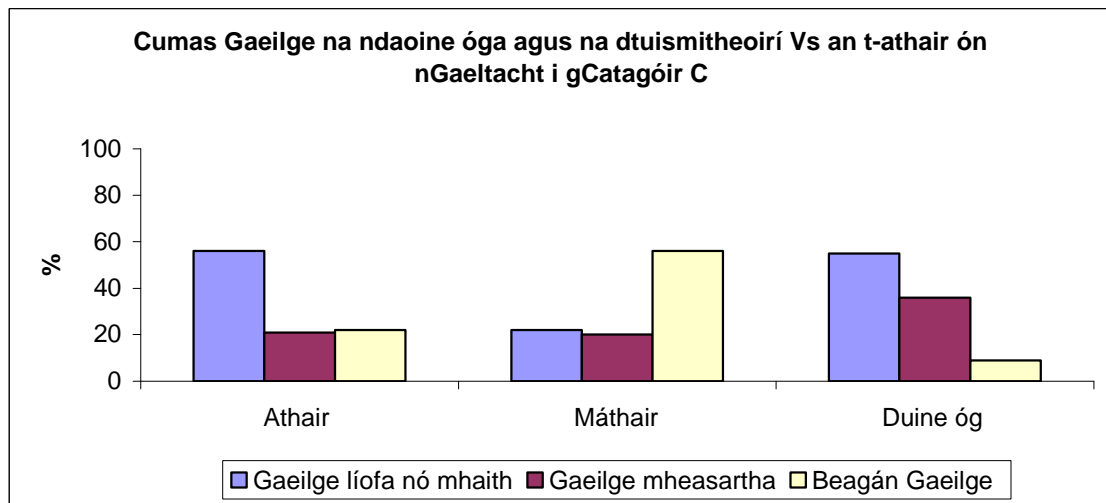
LÉARÁID 17.1.6: COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHEOIR AMHÁIN (ATHAIR) ÓN NGAELTACHT I GCATAGÓIR A (n=51)

Catagóir B

Is faisnéis 29 duine óg a bhaineann le hábhar anseo.⁷²

Catagóir C

Feictear arís anseo i gcás an 137 duine óg i gCatagóir C a bhaineann leis an gcrostagairt seo gur tuairiscíodh céatadáin níos lú daoine óga (55%) agus aithreacha (56%), i gcomparáid le Catagóirí A agus B thuas, a bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* acu agus ní bhaineann ach 22% de na máithreacha leis an leibhéal cumais seo.

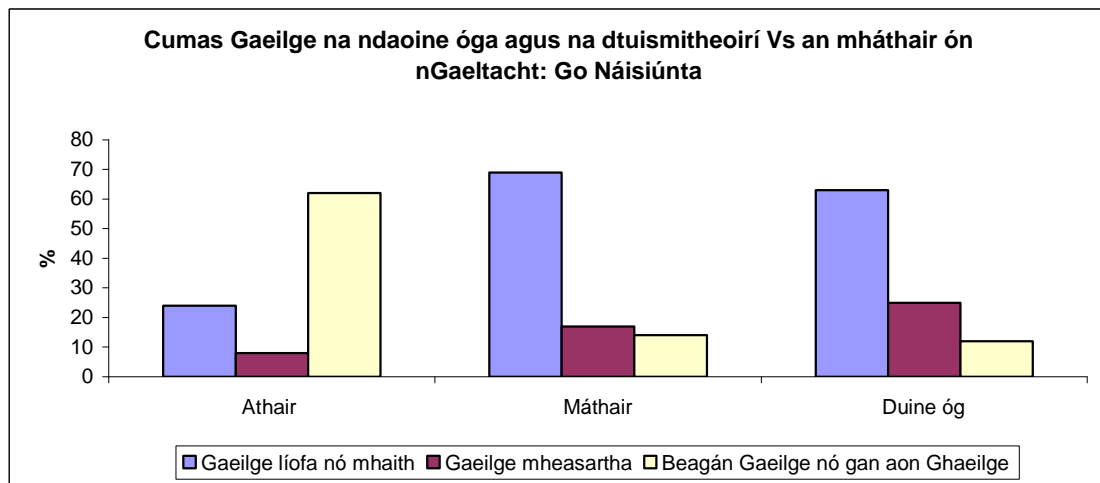

LÉARÁID 17.1.7: COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHEOIR AMHÁIN (ATHAIR) ÓN NGAELTACHT I GCATAGÓIR C (n=137)

⁷² Sa chás go bhfuil an líon samplach níos lú ná 30 duine óg ní réiteofar léaráid i gcás na gcrostagairtí faisnéise.

17.1.2.3 COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHEOIR AMHÁIN (MÁTHAIR) ÓN NGAELTACHT

Tugtar faoi deara i Léaráid 17.1.8 go mbaineann líon i bhfad níos lú daoine óga (87) leis an gcomhdhéanamh teaghlaigh ina bhfuil máthair Ghaeltachta pósta/i gcumann le hathair nach bhfuil cúlra Gaeltachta aige, ná mar atá i gcás teaghlaigh ina bhfuil athair Gaeltachta pósta/i gcumann le máthair neamh-Ghaeltachta (217). Is é sin le rá gur coitianta i bhfad an comhdhéanamh measctha teaghlaigh le máthair neamh-Ghaeltachta seachas athair neamh-Ghaeltachta. Feictear an patrún céanna i Léaráid 17.1.8 is a chonacthas thuas i Léaráid 17.1.5, is é sin go bhfreagraíonn leibhéal cumais na ndaoine óga do leibhéal cumais an tuismitheora Ghaeltachta, ach titim bheag sa ráta céatadánach. Sa chás seo thuiriscigh an 87 duine óg a mbaineann a gcuid faisnéise leis an gcrostagairt seo go bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag 63% díobh féin, ag 69% de na máithreacha, agus ag 24% de na haithreacha.

LÉARÁID 17.1.8: COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS NA NDAOINE ÓGA LE TUISMITHEOIR AMHÁIN (MÁTHAIR) ÓN NGAELTACHT, AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA (n=87)

Catagóir A

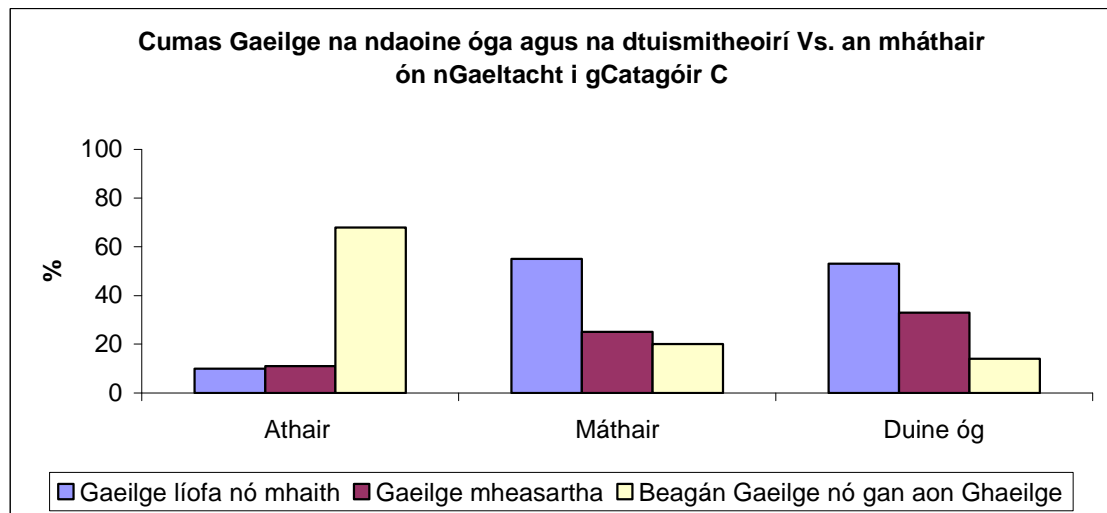
Is faisnéis 28 duine óg a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir B

Ceathrar atá sonraithe san fhaisnéis chatagóireach a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

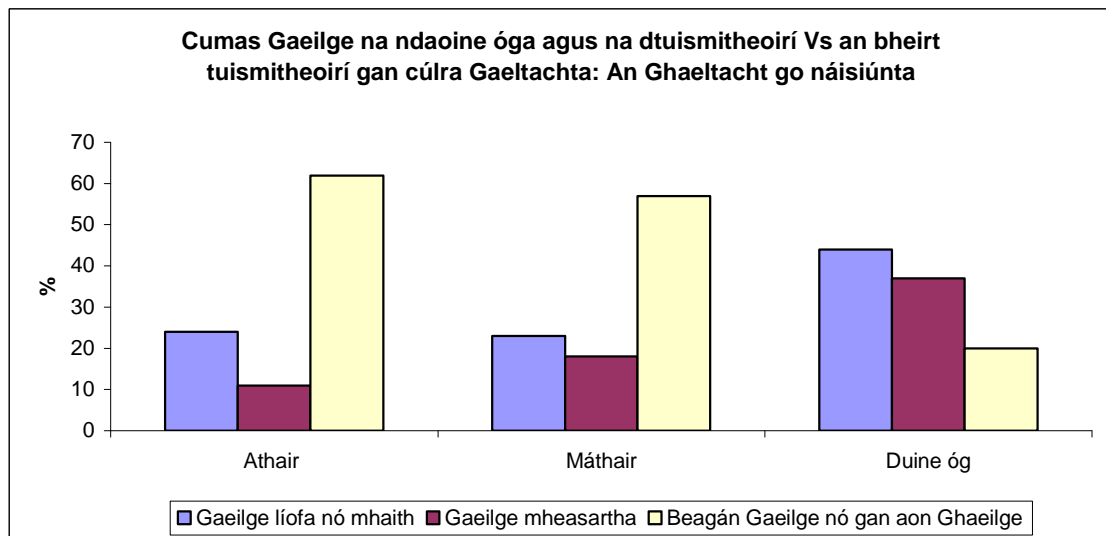
Feictear thíos i gcás an 55 duine óg i gCatagóir C a bhaineann leis an gcrostagairt seo gur tuairiscíodh *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* a bheith ag 53% de na daoine óga agus 55% de na máithreacha. Tuairiscíodh freisin nach mbaineann ach 10% de na haithreacha leis an leibhéal cumais seo.

LÉARÁID 17.1.9: COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS NA NDAOINE ÓGA LE TUISMITHEOIR AMHÁIN (MÁTHAIR) ÓN NGAELTACHT I GCATAGÓIR C (n=55)

17.1.2.4 COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL BEIRT TUISMITHEOIRÍ LE CÚLRA NEAMHGHAELTACHTA

Cuirtear faisnéis chumas teanga na dtuismitheoirí agus na ndaoine óga a thuairiscigh nach bhfuil cúlra Gaeltachta ag a mbeirt tuismitheoirí i gcomparáid lena chéile i Léaráidí 17.1.10 agus 17.1.11. Léirítear i bhfaisnéis na ndaoine óga a bhaineann leis an gcomhdhéanamh teaghlaigh seo go bhfuil cumas Gaeilge na ndaoine óga chun cinn ar chumas a gcuid tuismitheoirí. Tugann sé seo le fios gur cumas a sealbhaíodh ar scoil atá i gcuid shuntasach de chumas Gaeilge na ndaoine óga a bhaineann leis an gcomhdhéanamh teaghlaigh seo agus a thuairiscigh go bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* acu (44%). Cuireann freagraí na ndaoine óga in iúl nach bhfuil cumas Gaeilge den chineál seo ach ag 24% dá n-aithreacha agus ag 23% dá máithreacha. Tá sé suntasach gur le Catagóir C a bhaineann formhór na ndaoine óga (86 as 114 duine óg, 75%) a bhfuil an cúlra neamh-Ghaeltachta seo ag an dá thuismitheoir.

LÉARÁID 17.1.10: COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL BEIRT TUISMITHEOIRÍ GAN CÚLRA GAELTACHTA, AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA (n=114)

Catagóir A

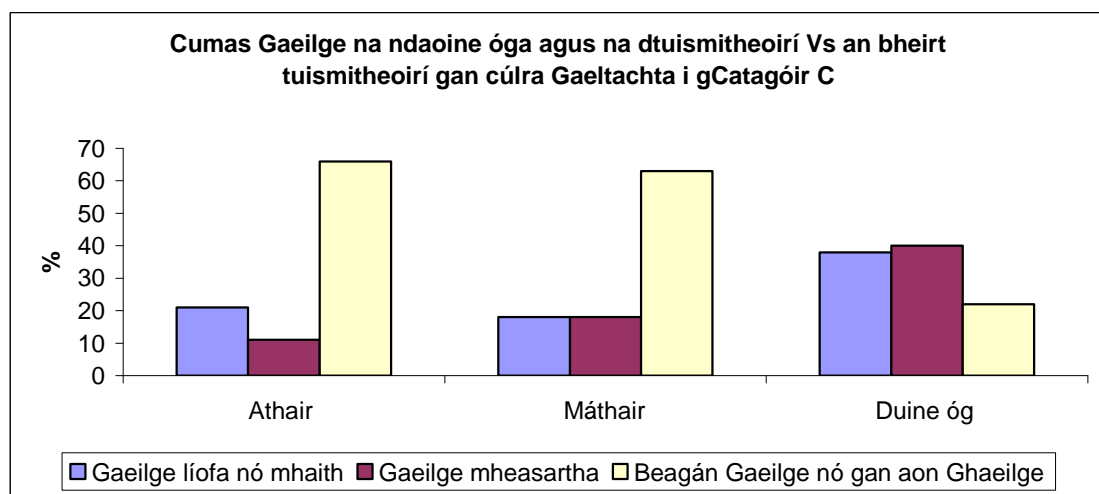
Is faisnéis 23 duine óg a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir B

Faisnéis ó chúigear a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

Thuiriscigh 38% de na daoine óga a bhaineann leis an gcomhdhéanamh teaghlaigh seo i gCatagóir C go bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* acu. Cuireann freagraí na ndaoine óga in iúl nach bhfuil cumas Gaeilge den chineál seo ach ag 21% de na haithreacha agus ag 18% de na máithreacha sa Chatagóir seo.

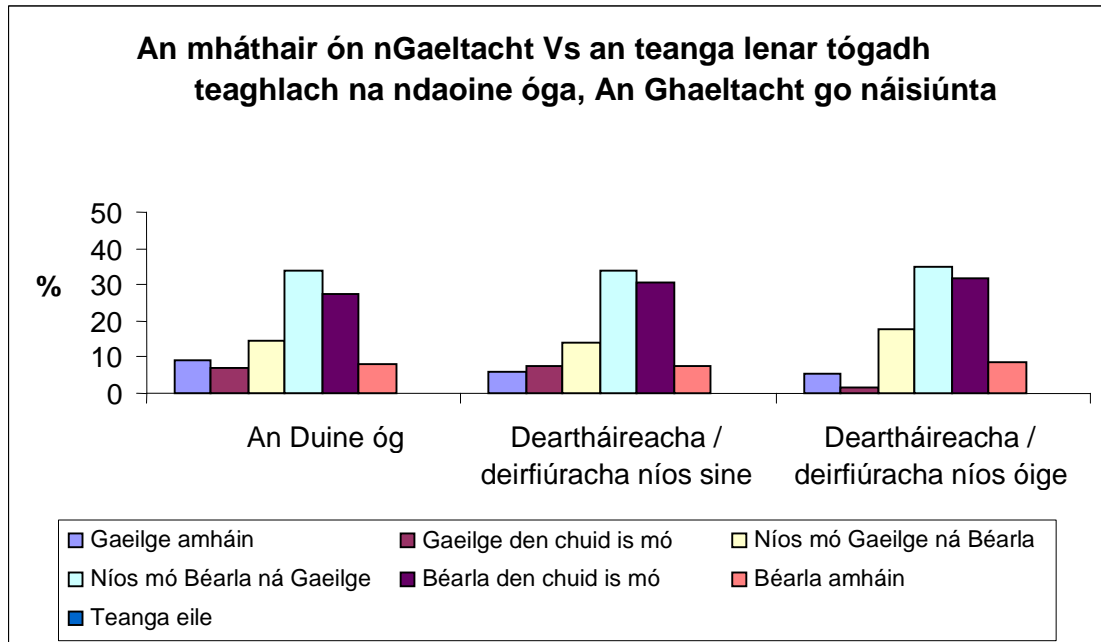
LÉARÁID 17.1.11: COMPARÁID IDIR CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ AGUS NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL BEIRT TUISMITHEOIRÍ GAN CÚLRA GAELTACHTA I GCATAGÓIR C (n=86)

17.2 ÚSÁID NA GAEILGE I MEASC TEAGHLACH INA BHFUIL TUISMITHEOIR AMHÁIN (ATHAIR NÓ MÁTHAIR) DE CHÚLRA NEAMHGHAELTACHTA.

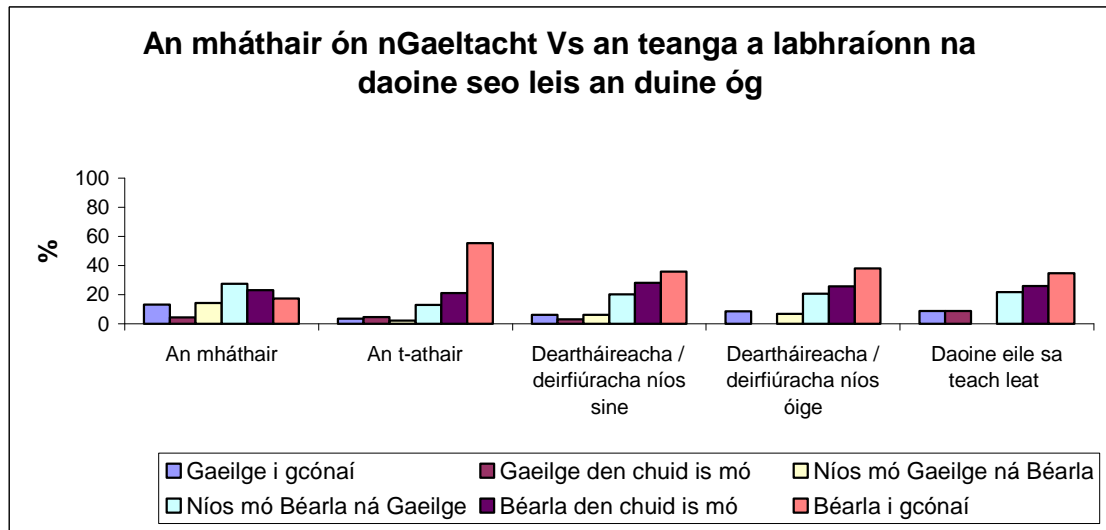
Breathnaíonn an chuid seo den anailís ar úsáid na Gaeilge sa dá ghrúpa teaghlaigh atá faoi chaibidil i 17.1.2.3 agus 17.1.2.4. Thuiriscigh 93 (10% den sampla iomlán) de na daoine óga seo gurbh as an nGaeltacht dá máthair amháin agus thuiriscigh 227 (24% den sampla iomlán) acu gurbh as an nGaeltacht dá n-athair amháin. Má chuirtear na teaghlaigh mheasctha seo in aon rangú amháin, is ionann sin agus a rá go mbaineann an tríú cuid de na daoine óga a chomhoibrigh leis an suirbhé le teaghlaigh a bhfuil tuismitheoir amháin iontu de chúlra eile seachas cúlra Gaeltachta (Léaráidí 17.2–17.8).

17.2.1 AN MHÁTHAIR ÓN NGAELTACHT

Thuiriscigh 93 duine óg gur bhain siad le teaghlach ina raibh máthair ón nGaeltacht agus athair de chúlra eile; is ionann sin agus beagnach 10% de na daoine óga a ceistíodh. Tugann an dá léaráid náisiúnta thíos le fios nach bhfuil ach 14% de dhaoine óga sa chomhdhéanamh teaghlaigh seo á dtógáil le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó* sa Ghaeltacht trí chéile.

LÉARÁID 17.2: TEANGA BHAILE NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHEOIR AMHÁIN (AN MHÁTHAIR) ÓN NGAELTACHT (n=89-91/93)

LÉARÁID 17.3: ÚSÁID NA GAEILGE I DTEAGHLAIGH NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHOIR AMHÁIN (AN MHÁTHAIR) ÓN NGAELTACHT (n=91-93/93)

Na Catagóirí

Catagóir A

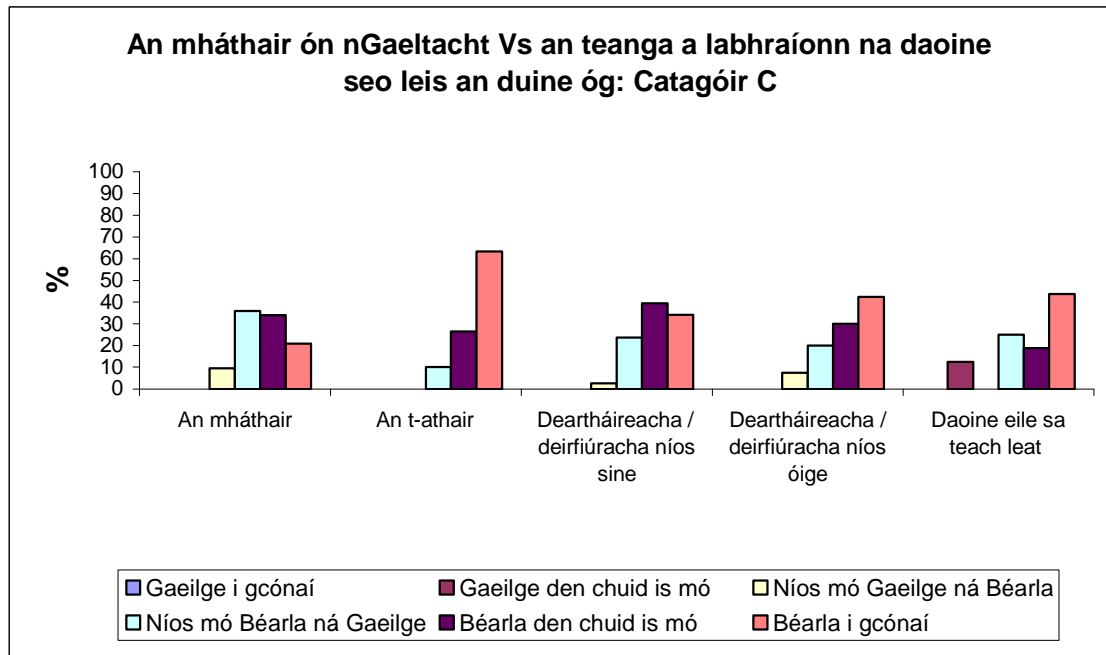
Is faisnéis 28 duine óg a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir B

Faisnéis ó cheathrar a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

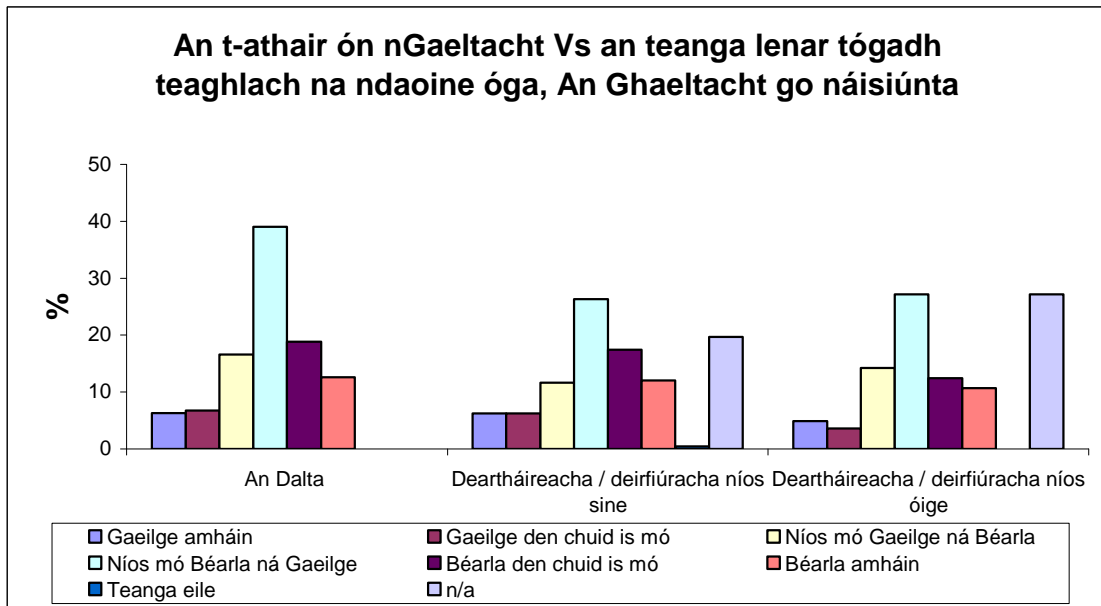
Baineann 55 duine óg leis an aonad áirithe anailíse seo i gcás Catagóir C. Is léir an Béarla a bheith á labhairt sa chomhthéacs teaghlaigh seo i gCatagóir C, ach go bhfuil 9% de na máithreacha ag labhairt *níos mó Gaeilge ná Béarla* lena gclann (Léaráid 17.4).

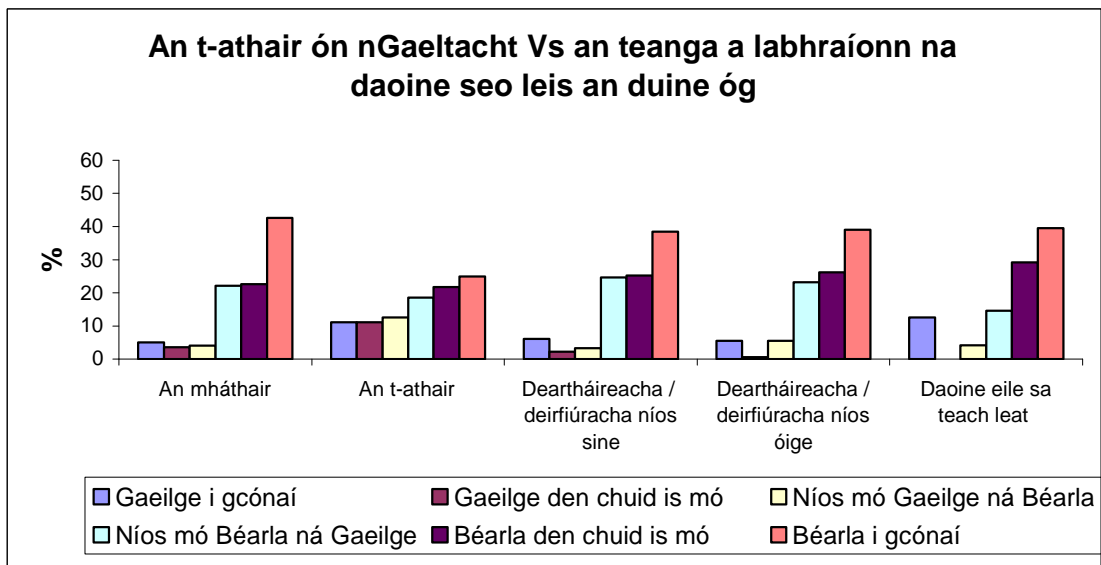
LÉARÁID 17.4: ÚSÁID NA GAEILGE I DTEAGHLAIGH NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHEOIR AMHÁIN (AN MHÁTHAIR) ÓN NGAELTACHT I GCATAGÓIR C (n=54-55/55)

17.2.2 AN TATHAIR ÓN NGAELTACHT

Tá claonadh den chineál céanna i dtreo an Bhéarla le sonrú ar an gcomhthéacs measctha teaghlaigh sa chás go bhfuil cúlra Gaeltachta ag an athair agus cúlra éigin eile ag an máthair. I gcás na dteaghlach seo, tá céatadán na ndaoine óga atá á dtógáil le *Gaeilge i gcónaí* nó le *Gaeilge den chuid is mó* (13%) beagán níos ísle ná mar atá i gcás na dteaghlach a bhfuil máthair Ghaeltachta iontu (16%). Thuairiscigh 227 (24%) duine óg a mbaineann comhdhéanamh tuismitheoireachta den chineál measctha seo lena dteaghlaigh siúd. Is coitianta i bhfad mar sin na teaghlaigh mheasctha ina bhfuil athair seachas máthair ón nGaeltacht (Léaráid 17.5 agus 17.6).

LÉARÁID 17.5: TEANGA BHAILE NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHEOIR AMHÁIN (AN TATHAIR) ÓN NGAELTACHT (n=223-225/227)

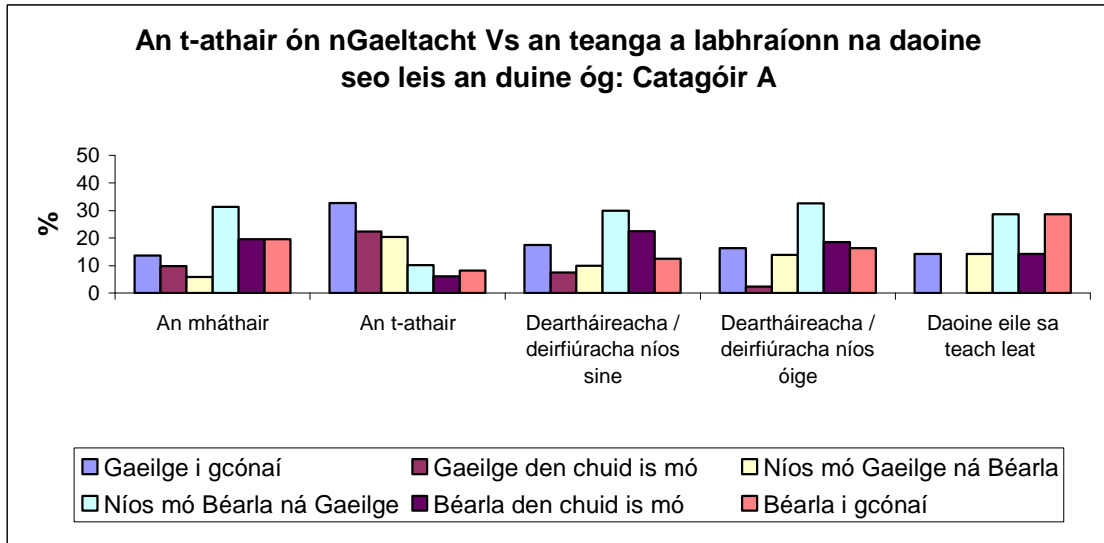

LÉARÁID 17.6: ÚSÁID NA GAEILGE I DTEAGHLAIGH NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHEOIR AMHÁIN (AN TATHAIR) ÓN NGAELTACHT (n=218-223/227)

Na Catagóirí

Catagóir A

Chuir 51 duine óg de chuid Chatagóir A in iúl sa cheistneoir go mbaineann an comhdhéanamh seo lena dteaghlach: an t-athair ón nGhaeltacht agus máthair de chúlra eile. Mar a chonacthas i gcás na máithreacha thuas, is mó claonadh atá ag na teaghlaigh atá faoi chaibidil anseo agus a bhfuil cónaí orthu i limistéir Chatagóir A an Ghaeilge a úsáid mar theanga bhaile ná mar atá i gcás na dteaghlach a bhfuil cónaí orthu sa dá chatagóir eile. Tuairiscítear go labhraíonn 55% de na haithreacha *Gaeilge i gcónaí nó Gaeilge den chuid is mó* leis na daoine óga sa chomhthéacs measctha seo i gcás Chatagóir A (Léaráid 17.7). Faightear claonadh soiléir i dtreo an Bhéarla san fhianaise chomhchosúil i gCatagóirí B agus C. Tá na patrúin a bhaineann le hiompar teanga an duine óig leis na deartháireacha/deirfiúracha níos cosúla leis an iompar teanga leis an máthair ná mar atá sé leis an iompar teanga leis an athair. Thabharfadh seo le fios go n-éiríonn leis na máithreacha a roghnaíonn an Ghaeilge a úsáid mar theanga bhaile úsáid na Gaeilge a bhunú sna caidrimh theaghlaigh uile, ar bhealach nach n-éiríonn leis na haithreacha. Nuair is é an t-athair an príomhchainteoir Gaeilge sna teaghlaigh seo is fearr a éiríonn leis caidreamh Gaeilge ar bhonn aonair a bhunú le baill eile na clainne, ná mar a éiríonn leis tionchar a imirt ar úsáid na Gaeilge sa teaghlach trí chéile. Dá réir sin, in ainneoin gur líonmhaire aithreacha seachas máithreacha ón nGhaeltacht sa chomhdhéanamh teaghlaigh áirithe seo, is é iompar teanga na máithreacha is cinniúnaí don phatrún ceannasach teanga a bheidh sa teaghlach.

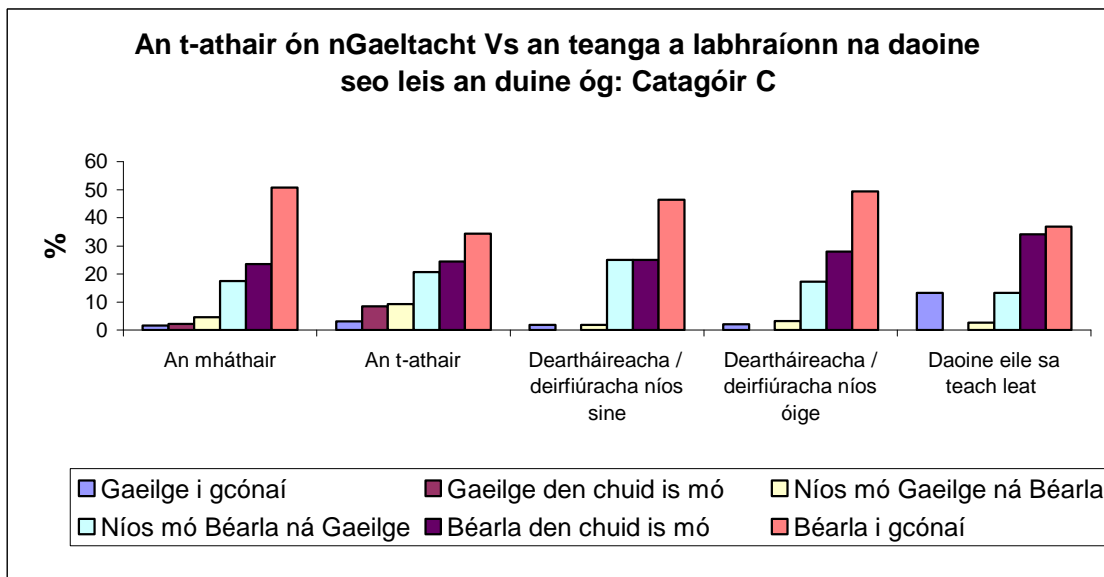
LÉARÁID 17.7: ÚSÁID NA GAEILGE I DTEAGHLAIGH NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHOIR AMHÁIN (AN TATHAIR) ÓN NGAELTACHT I GCATAGÓIR A (n=50-51/51)

Catagóir B

Is faisnéis 29 duine óg a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

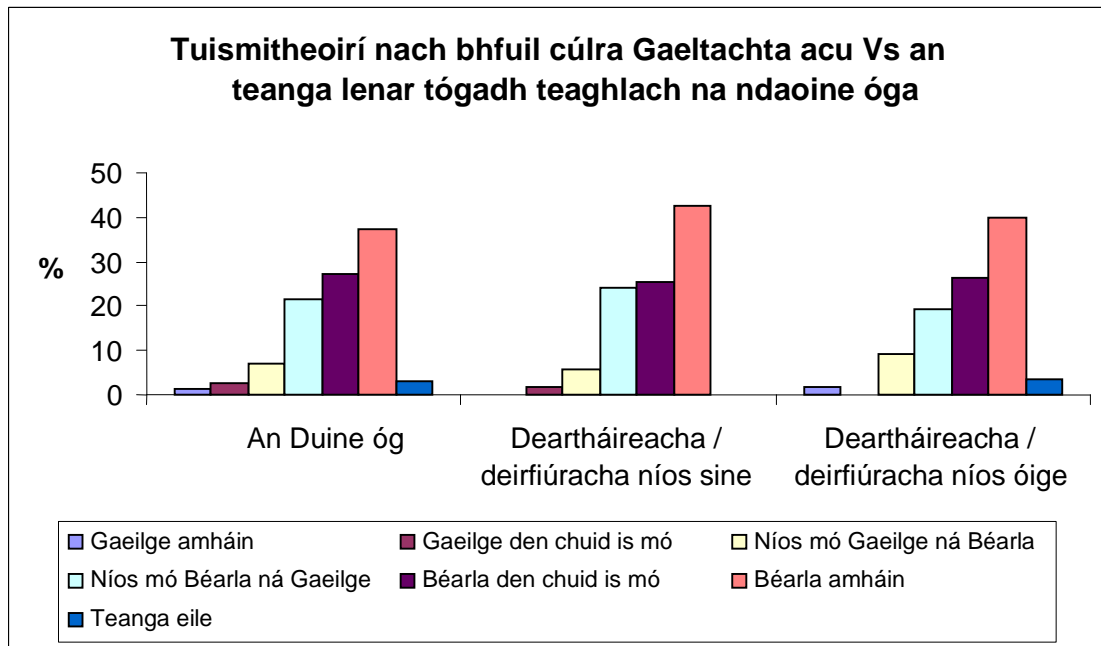
137 duine óg a fhreagraíonn don chomhdhéanamh teaghlaigh seo i gcás Chatagóir C (Léaráid 17.8).

LÉARÁID 17.8: ÚSÁID NA GAEILGE I DTEAGHLAIGH NA NDAOINE ÓGA AG A BHFUIL TUISMITHOIR AMHÁIN (AN TATHAIR) ÓN NGAELTACHT I GCATAGÓIR C (n=129-133/137)

17.2.3 TUISMITHEOIRÍ NA NDAOINE ÓGA NACH BHFUIL CÚLRA GAELTACHTA ACU

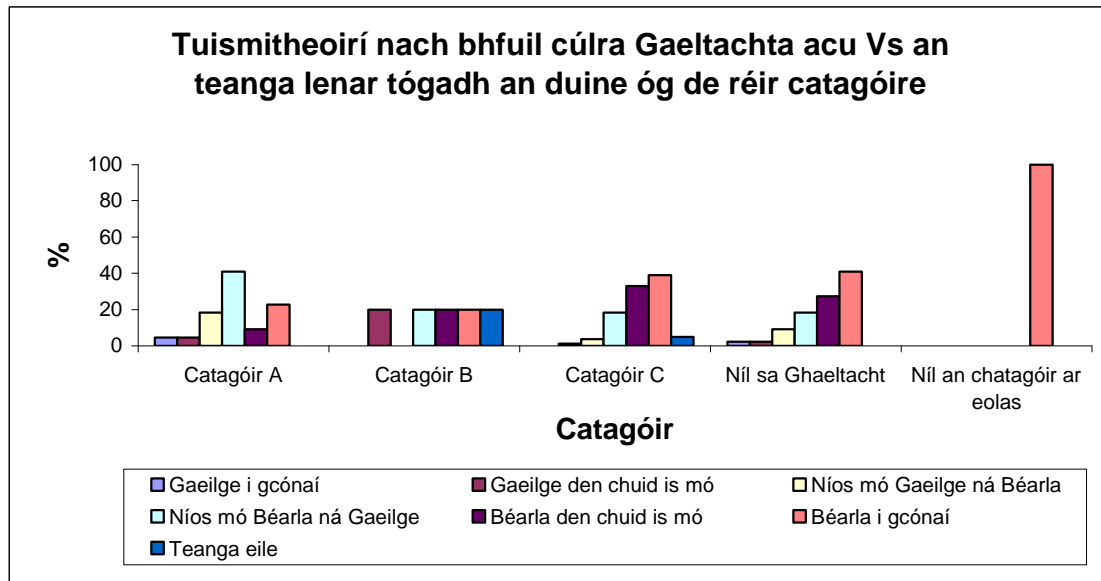
Léirigh 161 duine óg de na daoine óga a ceistíodh sa suirbhé seo nach bhfuil cúlra Gaeltachta ag ceachtar den dá thuismitheoir; is ionann sin agus 17% de na daoine óga ar cuimsíodh a gcuid faisnéise anseo. Tugtar faoi deara thíos go mbaineann formhór mór na ndaoine óga seo le teaghlaigh ina bhfuil úsáid an Bhéarla in uachtar iontu (Léaráid 17.9).

LÉARÁID 17.9: TUISMITHEOIRÍ NACH BHFUIL CÚLRA GAELTCHTA ACU Vs AN TEANGA LENAR TÓGADH TEAGHLACH NA NDAOINE ÓGA (n=151-157/161)

Na Catagóirí

Is i gceantair Ghaeltachta a bhaineann le Catagóir C a chónaíonn mórchuid na ndaoine óga a bhfuil comhdhéanamh teaghlaigh den chineál seo acu, is é sin 86 duine óg; 23 a fhaightear i gCatagóir A, cúigear i gCatagóir B; níl cónaí ar 45 duine óg i dtoghroinn Ghaeltachta agus i gcás na beirte eile ní rabhthas in ann an toghroinn a aithint ó sheoladh na beirte.

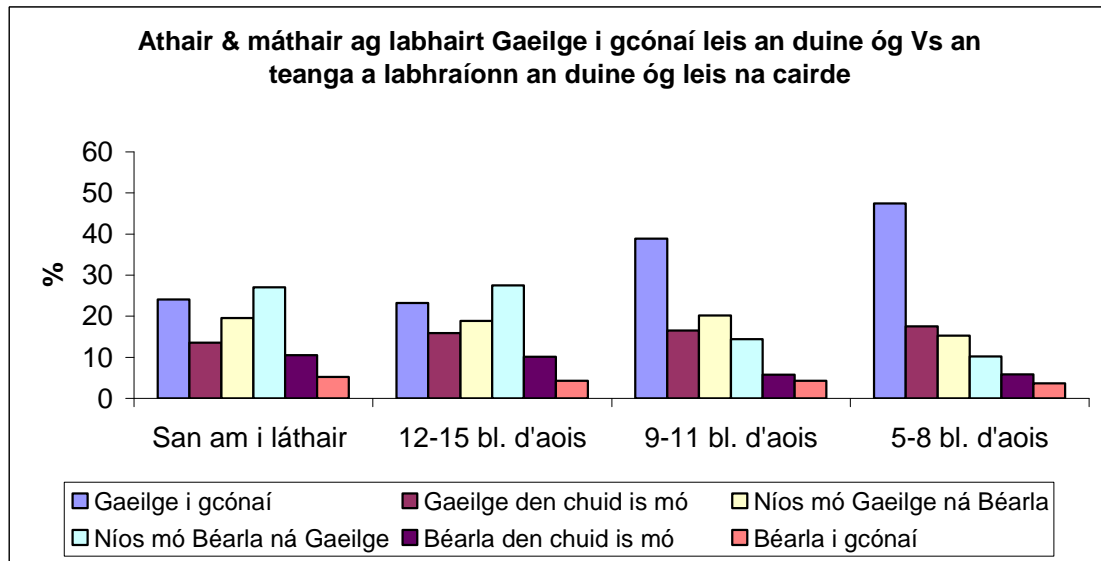

LÉARÁID 17.10: TUISMITHEOIRÍ NACH BHFUIL CÚLRA GAELTCHTA ACU VS AN TEANGA LENAR TÓGADH AN DUINE ÓG DE RÉIR CATAGÓIRE (CAT. A: n=22/23; B: n=5; C: n=82/86)

17.3 TEANGA BHAILE NA NDAOINE ÓGA AGUS IOMPAR TEANGA NA NDAOINE ÓGA SA PHOBAL

17.3.1 AN TIOMPAR TEANGA LEIS NA CAIRDE

Léirigh 142 duine óg go bhfuil an t-athair agus an mháthair ag labhairt *Gaeilge amháin* leo. Is é an ní is suntasaí faoin bhfaisnéis a bhaineann leis an 142 duine óg seo, an laghdú seasta a thagann ar an méid acu a deir go labhraíonn siad *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena gcuid cairde ó bhlianta tosaigh na bunscolaíochta (5–8 bl.) go dtí blianta deiridh na hiar-bhunscolaíochta (16 bl.+). As an 139 duine óg (den 142 thuas) a mbaineann a gcuid faisnéise le hábhar anseo, titeann an céatadán acu a deir go labhraíonn siad *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena gcuid cairde ó 65% go dtí 38% sna blianta atá i gceist (Léaráid 17.11). Tá fianaise láidir san fhaisnéis seo go bhfuil coibhneas ann idir blianta na hiar-bhunscolaíochta agus leathnú na Béarlóireachta i measc aos óg na Gaeltachta.

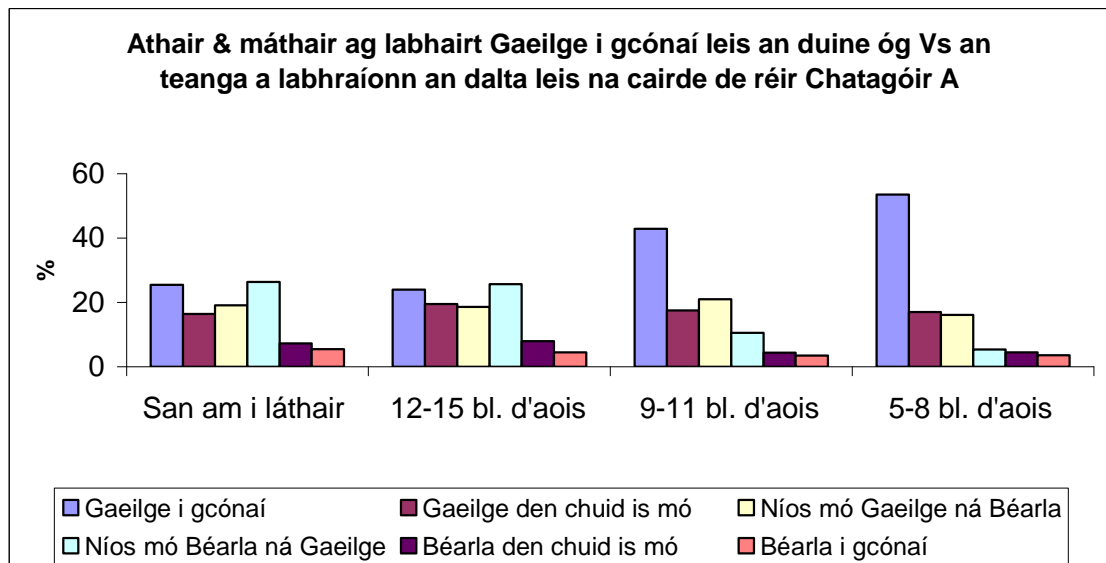
LÉARÁID 17.11: AN TEANGA A LABHRAÍONN DAOINE ÓGA ATÁ Á DTÓGÁIL LE GAEILGE AMHÁIN LENA GCAIRDE AG AOISEANNA ÉAGSÚLA (n=133-139/142)

Na Catagóirí

Déantar na comparáidí céanna ó thaobh aoise de anseo thíos de réir na gcatagóirí.

Catagóir A

Is spéisiúil go dtagann an claonadh céanna i dtreo na Béarlóireachta chun cinn de réir mar a théann na daoine óga in aois, fiú sna ceantair Ghaeltachta is láidre, .i. Catagóir A. Tagann laghdú den chineál céanna ar an dá aicme cainte atá i gceist (*Gaeilge i gcónaí* agus *Gaeilge den chuid is mó*) ó 71% go dtí 41% i measc an 114 duine óg i gCatagóir A a mbaineann an chrostagairt seo leo (Léaráid 17.12). Is léir go bhfuil cúngú suntasach ag teacht ar úsáid na Gaeilge i measc na gcainteoirí is cumasaí de réir mar a bhaineann siad blianta arda na ndéaga amach. Tá impleachtaí tromchúiseacha san fhaisnéis seo ann féin d'innharthanacht na Gaeltachta mar phobal Gaeilge amach anseo. Léiríonn an easpa seasmhachta seo in iompar teanga na gcainteoirí is cumasaí san aoisghrúpa áirithe seo sna ceantair Ghaeltachta is láidre go bhfuil an pobal Gaeltachta i sáinn go teangeolaíoch.

LÉARÁID 17.12: AN TEANGA A LABHRAÍONN DAOINE ÓGA ATÁ Á DTÓGÁIL LE GAEILGE AMHÁIN LENA GCARDE AG AOISEANNA ÉAGSÚLA I GCATAGÓIR A (n=110-114/117)

Catagóir B

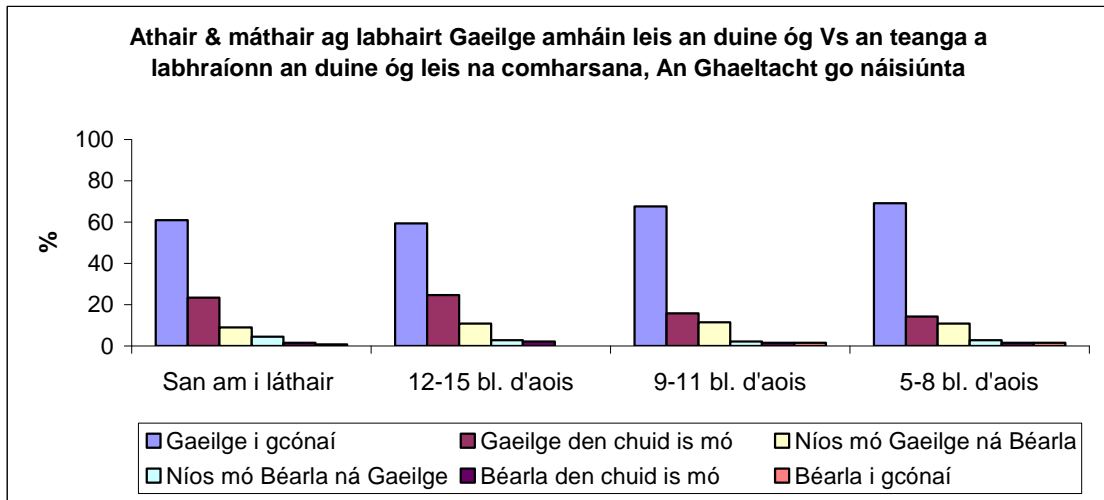
Is faisnéis naonúir a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

Is faisnéis 15 dhuine óga a bhaineann le hábhar anseo.

17.3.2 AN TIOMPAR TEANGA LEIS NA COMHARSANA

Is spéisiúil go bhfuil an t-iompar teanga i gcás chaidreamh na ndaoine óga leis na comharsana ag freagairt níos gaire don nósmaireacht teanga sa bhaile. Murab ionann agus caidreamh na ndaoine óga lena gcuid cairde, tá seasmhacht le sonrú thar na rannóga éagsúla aoise in úsáid na Gaeilge atá acu lena gcuid comharsan, má tá an t-athair agus an mháthair ag labhairt Gaeilge sa bhaile. Tugtar faoi deara go bhfuil os cionn 80% de na daoine óga a mbaineann an chrostagairt seo leo ag labhairt *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* leis na comharsana sna haoisghrúpaí ar fad de na daoine óga (Léaráid 17.13), ach fós tá macalla lag den phatrún céanna le feiceáil anseo agus a bhí ag Léaráid 17.11 thuas, .i. go dtagann méadú ar úsáid an Bhéarla de réir mar a théann na daoine óga in aois.

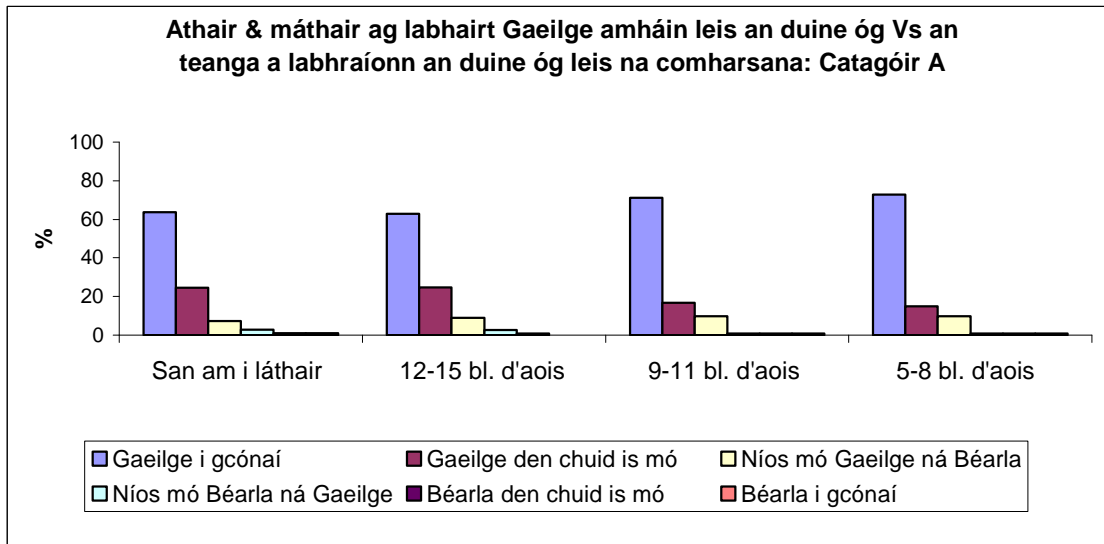

LÉARÁID 17.13: AN TEANGA A LABHRAÍONN DAOINE ÓGA ATÁ Á DTÓGÁIL LE GAEILGE AMHÁIN LENA GCUID COMHARSAN (AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA) (n=133/139-142)

Na Catagóirí

Catagóir A

Ar an mórgóir tá seasmhacht le sonrú ar dháileadh na faisnéise úsáide seo sna haoisghrúpaí éagsúla i gcás Chatagóir A.

LÉARÁID 17.14: AN TEANGA A LABHRAÍONN DAOINE ÓGA ATÁ Á DTÓGÁIL LE GAEILGE AMHÁIN LENA GCUID COMHARSAN I GCATAGÓIR A (n=110-114/117)

Catagóir B

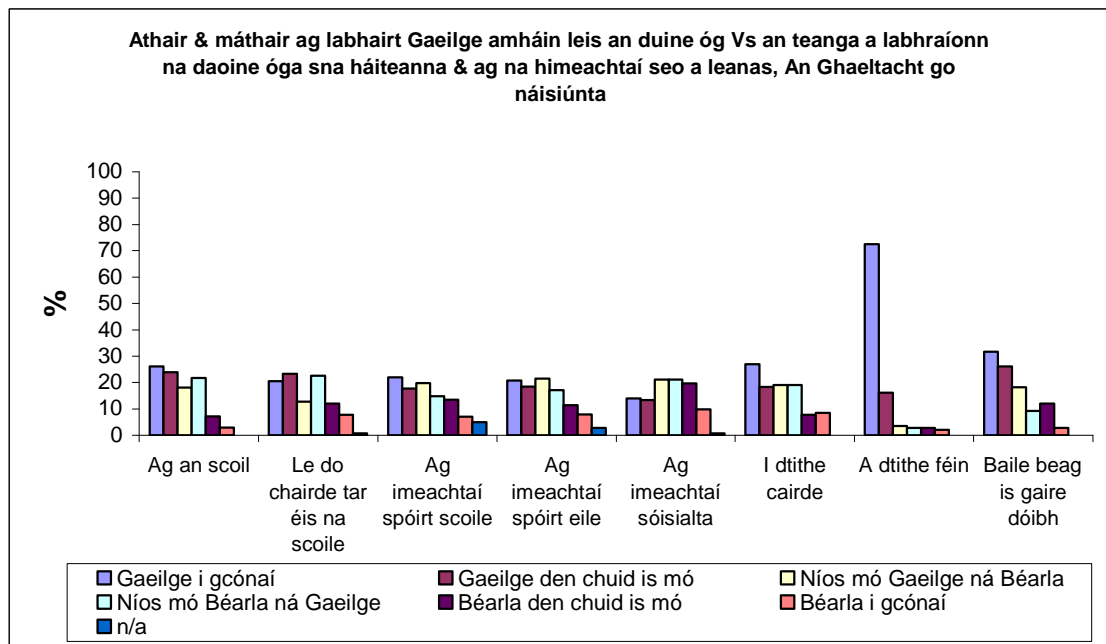
Is faisnéis naonúir a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

Is faisnéis 15 dhuine óga a bhaineann le hábhar anseo.

17.4 COMPARÁIDÍ IDIR COMHTHÉACSANNA ÚSÁIDE NA GAEILGE

Léiríonn an chrostagairt idir teanga bhaile an 142 duine óg a bhfuil a gcuid tuismitheoirí ag labhairt *Gaeilge amháin* leo agus a n-iompar teanga (ina measc féin) ag imeachtaí agus i gcomhthéacsanna éagsúla go bhfuil úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht, fiú i measc na gcainteoirí óga is cumasaí á teorannú do chomhthéacs an bhaile. Gnás baile seachas gnás pobail atá le sonrú go príomha in iompar teanga Gaeilge na ndaoine óga (Léaráid 17.15).

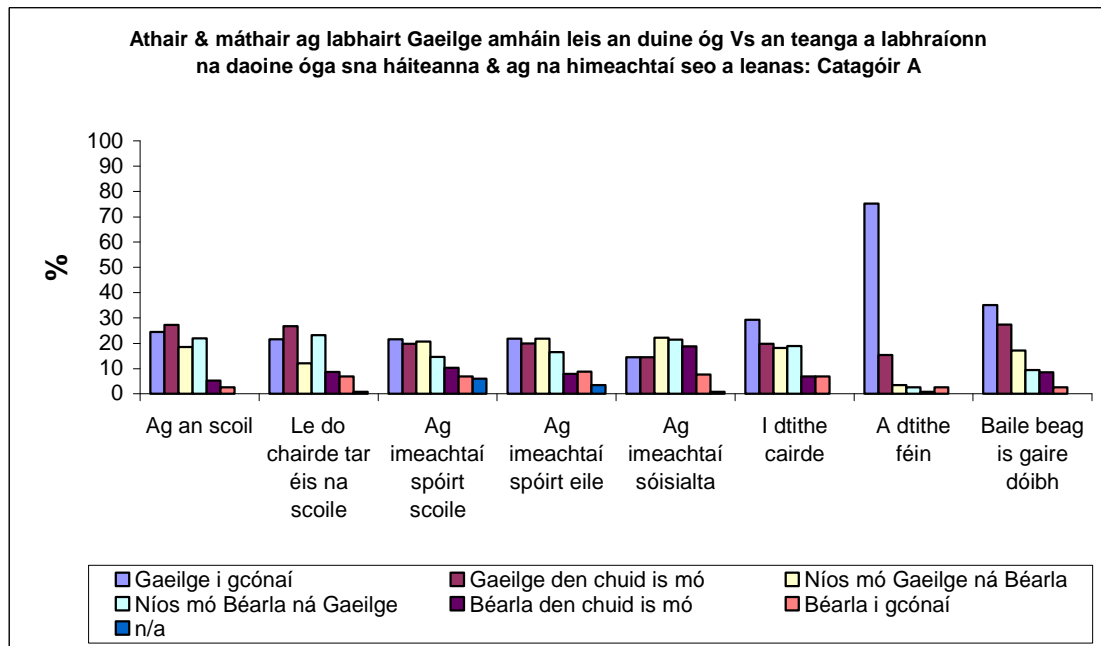

LÉARÁID 17.15: AN TEANGA A LABHRAÍONN DAOINE ÓGA ATÁ Á DTÓGÁIL LE GAEILGE AMHÁIN IN ÁITEANNA AGUS AG IMEACHTAÍ ÉAGSÚLA (n=138–142/142)

Na Catagóirí

Catagóir A

Tá an chuma chéanna ar dháileadh na faisnéise a bhaineann leis an gcrostagairt seo i gCatagóir A is atá uirthi go náisiúnta sa Ghaeltacht (Léaráid 17.16).

LÉARÁID 17.16: AN TEANGA A LABHRAÍONN DAOINE ÓGA ATÁ Á DTÓGÁIL LE GAEILGE AMHÁIN IN ÁITEANNA AGUS AG IMEACHTAÍ ÉAGSÚLA I GCATAGÓIR A (n=114-117/117)

Catagóir B

Is faisnéis naonúir a bhaineann le hábhar anseo.

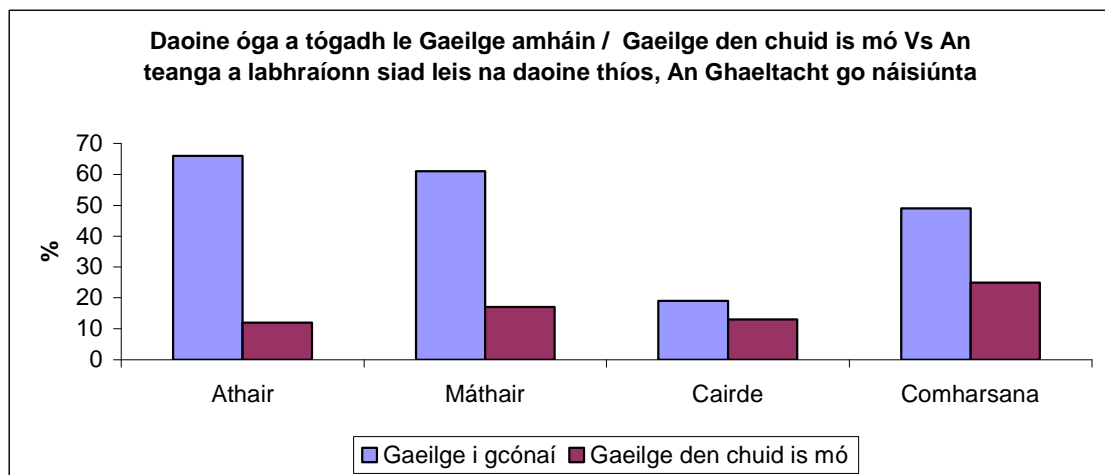
Catagóir C

Is faisnéis 15 dhuine óga a bhaineann le hábhar anseo.

17.5 TEANGA CHAIDRIMH NA NDAOINE ÓGA LE DAOINE ÉAGSÚLA

Tugtar léiriú anseo thíos ar na daoine óga a thug le fios gur tógadh le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó* iad agus ar an teanga a labhraíonn siad le daoine éagsúla.

Léirigh 203 duine óg gur bhain siad le teaghlaigh den chineál seo. Rinneadh crostagairt lena fháil amach cén céatadán díobh a chleachtann an gnás céanna teanga le daoine éagsúla. Tá an chontrárthacht idir an t-iompar teanga leis na tuismitheoirí agus leis na cairde le sonrú go mór arís sna léaráidí thíos, agus an t-iompar teanga leis na comharsana níos cosúla leis an iompar teanga sa bhaile (Léaráid 17.17).

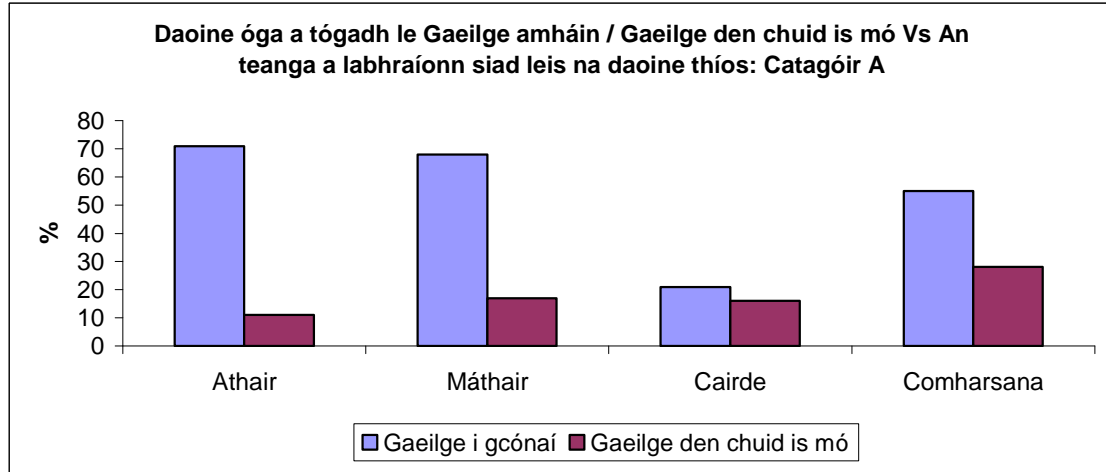

LÉARÁID 17.17: AN TEANGA A LABHRAÍONN DAOINE ÓGA A TÓGADH LE GAEILGE AMHÁIN NÓ LE GAEILGE DEN CHUID IS MÓ LE DAOINE ÉAGSÚLA (AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA) (n=203)

Na Catagóirí

Baineann formhór na ndaoine óga (150) sa chrostagairt seo le Catagóir A. Tugann Léaráid 17.18 thíos le fios go bhfuil imeallú á dhéanamh ar úsáid na Gaeilge i measc aos óg na gceantar Gaeltachta is láidre beag beann ar théagar coibhneasta na Gaeilge sna ceantair sin.

Catagóir A

LÉARÁID 17.18: AN TEANGA A LABHRAÍONN DAOINE ÓGA A TÓGADH LE GAEILGE AMHÁIN NÓ LE GAEILGE DEN CHUID IS MÓ LE DAOINE ÉAGSÚLA I GCATAGÓIR A (n=150/155)

Catagóir B

Is faisnéis 16 dhuine óga a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

Is faisnéis 28 duine óg a bhaineann le hábhar anseo.

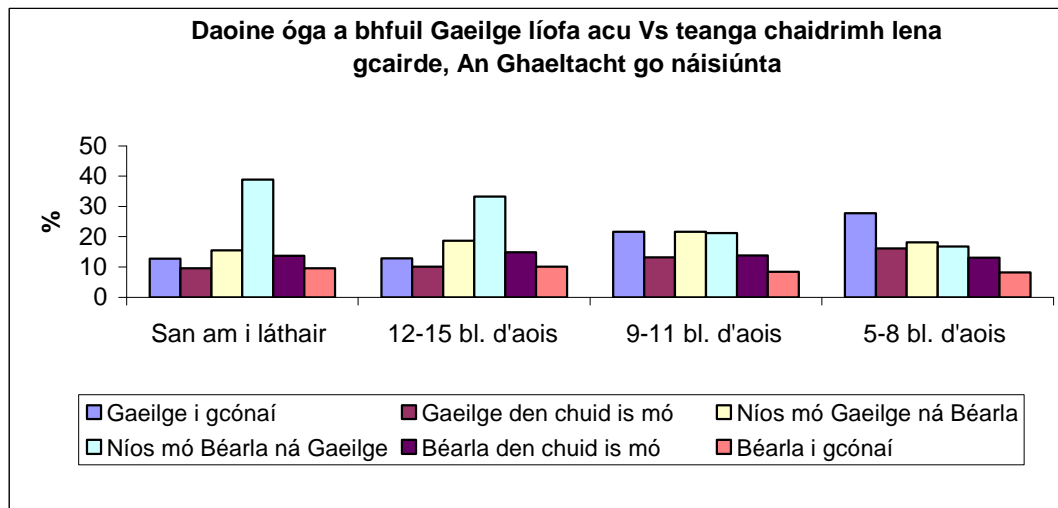
17.6 LÍOFACHT SA GHAELIGE I GCOMHTHÉACS AN IOMPAIR THEANGA

Baintear leas as an modh oibre crostagartha céanna anseo thíos le hiniúchadh a dhéanamh ar nósmaireachtaí teanga na ndaoine óga is cumasaí ó thaobh labhairt na Gaeilge de. Cuirtear faisnéis na ndaoine óga a mhaíonn gur cainteoirí líofa Gaeilge iad (leibhéal an chainteora dhúchais) taobh leis an bhfaisnéis a thugann siad maidir leis an ngnás teanga a chleachtann siad le cairde agus comharsana agus i gcomhthéacs imeachtaí agus ócáidí éagsúla. Thuairiscigh 299 duine óg (31%) go raibh Gaeilge líofa acu sa suirbhé. Déanann na crostagairtí atá bunaithe ar fhaisnéis na ndaoine óga líofa seo an dá phríomhthréith shochtheangeolaíocha atá ag an aos óg a nochtadh san iniúchadh seo freisin:

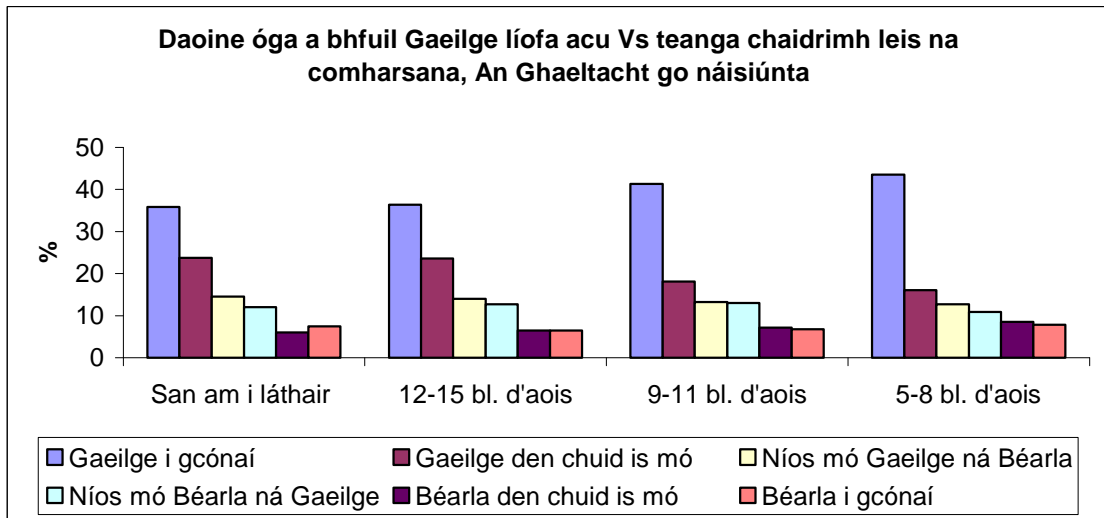
- (i) Gan iompar teanga na ndaoine óga i gcomhthéacsanna éagsúla a bheith i gcomhréir lena n-iompar teanga sa bhaile;

- (ii) Cúngú ar úsáid na Gaeilge taobh amuigh den teaghlach i measc na ndaoine óga de réir mar a chuaigh siad in aois.

Tugtar seasmhacht áirithe faoi deara i gcás theanga chaidrimh na ndaoine óga is líofa i measc na gcomharsan (Léaráid 17.20), ach tagann laghdú suntasach ar iompar teanga na ndaoine óga líofa seo ón am a raibh siad 5–8 mbliana d’aois go dtí an tréimhse reatha i gcomhthéacs an chaidrimh atá acu leis na cairde (Léaráid 17.19). Bhí 44% de na daoine óga líofa seo ag labhairt *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* sa réimse aoise 5–8 mbliana ach laghdaíonn an figiúr seo go 23% san fhaisnéis chéanna don am i láthair. Sin in ainneoin gurb é a mhalaire a mbeifí ag súil leis i bhfianaise gur dóigh go ndearnadh treisiú ar líofacht Ghaeilge an ghrúpa daoine óga atá i gceist sa tréimhse chéanna mar thoradh ar thionchar an chórais oideachais.

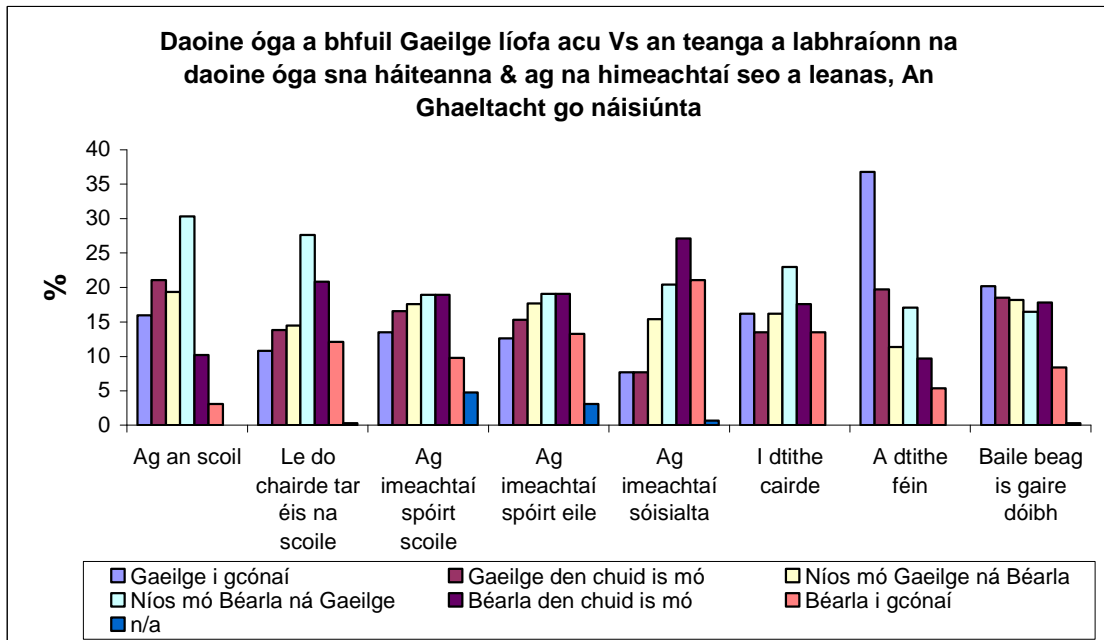

LÉARÁID 17.19: TEANGA CHAIDRIMH NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU LENA GCAIRDE (AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA) (n=283–296/299)

LÉARÁID 17.20: TEANGA CHAIDRIMH NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU LE COMHARSANA (AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA) (n=282-293/299)

Léirítear i Léaráid 17.21 gur gnás baile atá in úsáid na Gaeilge d’fhormhór na ndaoine óga a bhfuil Gaeilge líoфа acu. Labhraíonn 57% díobh *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* ina dtithe féin agus titeann sé seo go dtí 37% i gcomhthéacs na scoile agus go dtí 25% leis na cairde tar éis na scoile.

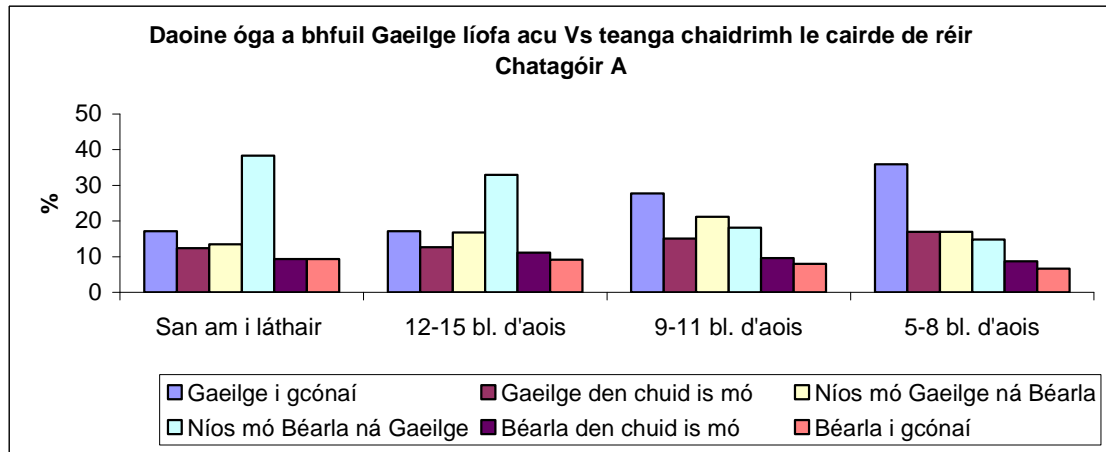

LÉARÁID 17.21: TEANGA CHAIDRIMH NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU I GCOMHTHÉACSANNA ÉAGSÚLA (AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA) (n=294-299/299)

17.6.1 ÚSÁID NA GAEILGE I MEASC NA NDAOINE ÓGA LE GAEILGE LÍOFA DE RÉIR CATAGÓIRE

Catagóir A

Baineann faisnéis 198 duine óg leis an gcróstagairt seo idir na cainteoirí líofa agus teanga chaidrimh na ndaoine óga líofa seo leis na cairde i gCatagóir A. Níl ach 29% de na daoine óga is líofa sa chatagóir Ghaeltachta is láidre ag labhairt *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* leis na cairde san am i láthair, laghdú ón 53% a thuairiscigh siad don réimse aoise 5–8 mbliana (Léaráid 17.22).

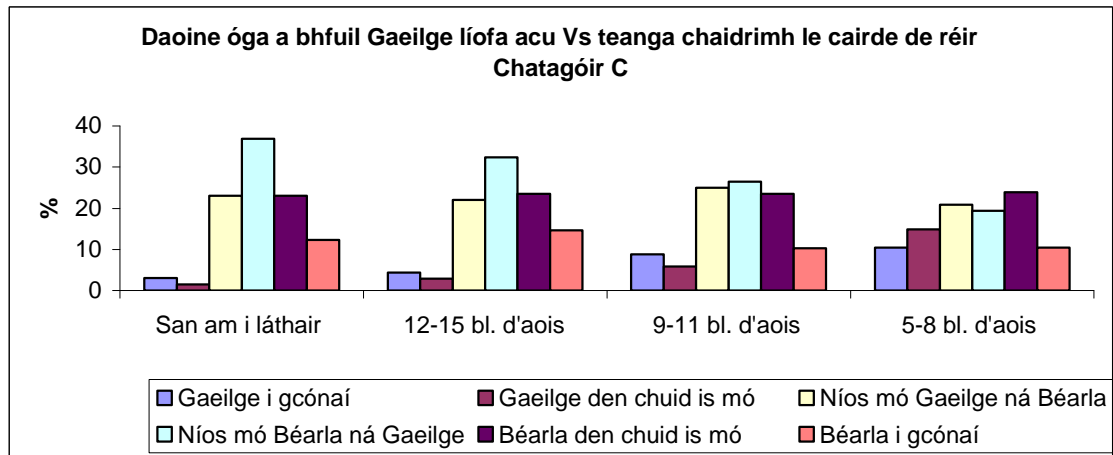
LÉARÁID 17.22: TEANGA CHAIDRIMH NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU LENA GCUID CAIRDE I GCATAGÓIR A (n=193–198/201)

Catagóir B

Is faisnéis 25 duine óg a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

Faisnéis 68 duine óg a bhaineann leis an gcróstagairt seo i gcás Chatagóir C (Léaráid 17.23).

LÉARÁID 17.23: TEANGA CHAIDRIMH NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU LENA GCUID CAIRDE I GCATAGÓIR C (n=65-68/68)

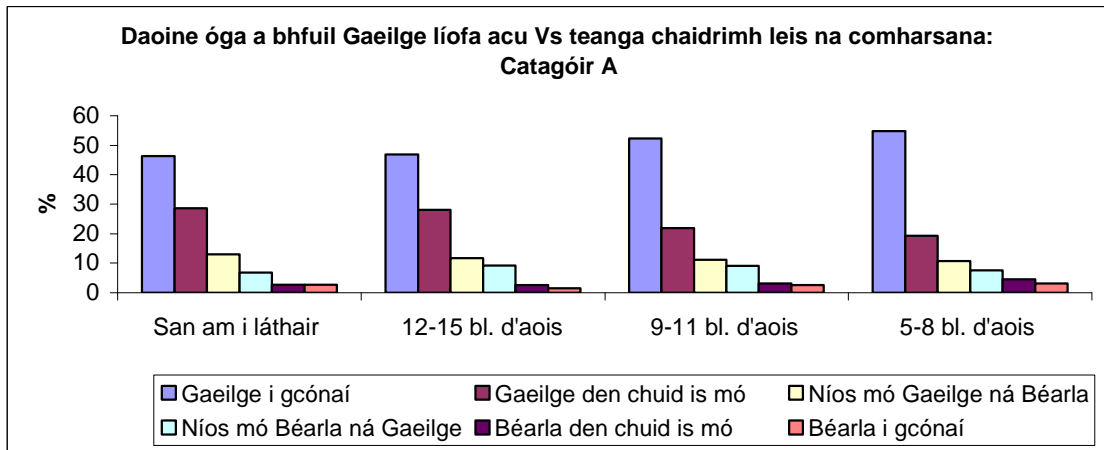
17.6.2 ÚSÁID NA GAEILGE I MEASC CHOMHARSANA NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU

Na Catagóirí

Feictear an chontrárthacht ó chatagóir go catagóir sa chomparáid idir faisnéis na ndaoine óga líofa agus an cleachtas teanga atá acu leis na comharsana. Má dhéantar talamh slán de gur léiriú de chineál ar úsáid na Gaeilge i measc an phobail atá san fhaisnéis seo ar úsáid na Gaeilge leis na comharsana, is i gCatagóir A amháin atá úsáid na Gaeilge idir daoine óga agus na comharsana ag leibhéal réasúnta ard go fóill.

Catagóir A

197 duine a bhain leis an gcrostagairt seo idir na daoine óga le Gaeilge líofa i gCatagóir A agus an fhaisnéis faoina n-iompar teanga leis na comharsana. Má chuimsítear an fhaisnéis a bhaineann leis na daoine óga seo a thuairiscigh go labhraíonn siad *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* leis na comharsana, feicfear go bhfuil an ráta maidir leis an iompar teanga seo seasmhach i gcás tuairim is 75% de na daoine óga sa réimse aoise ó 5–8 mbliana go dtí an tréimhse reatha (16 bl. +) (Léaráid 17.24).

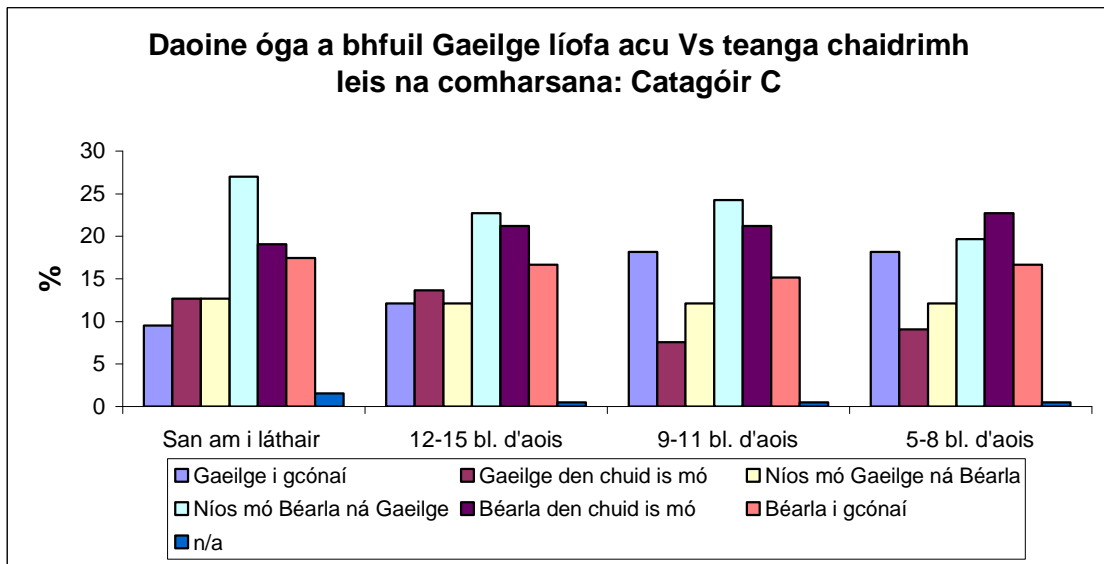
LÉARÁID 17.24: TEANGA CHAIDRIMH NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU LENA GCUID COMHARSAN I GCATAGÓIR A (n=192-197/201)

Catagóir B

Is faisnéis 25 duine óg a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

Faisnéis 68 duine óg a bhaineann le hábhar anseo (Léaráid 17.25).

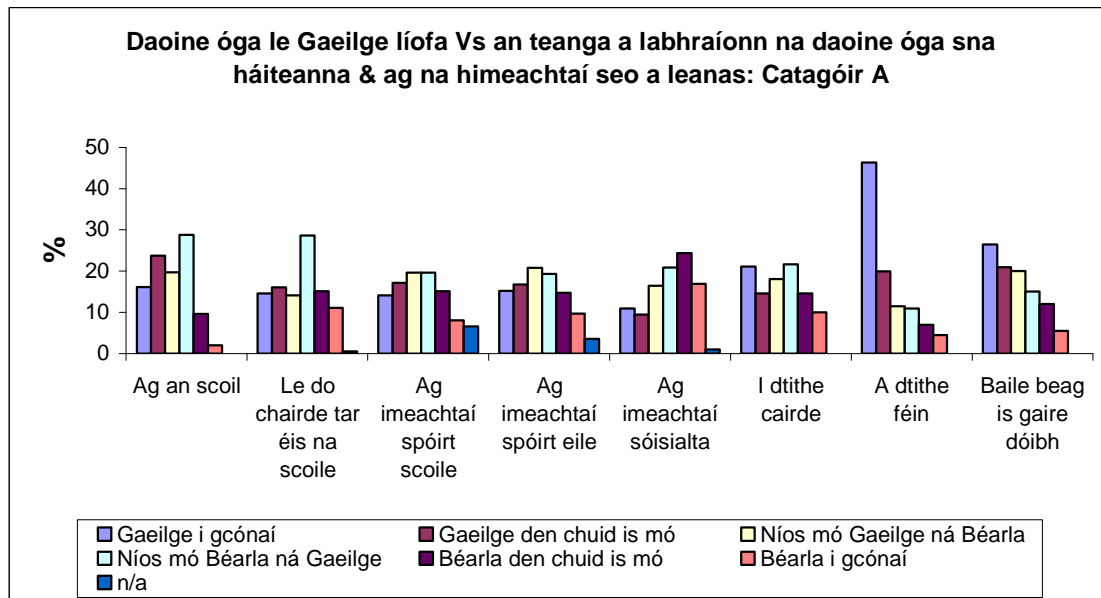
LÉARÁID 17.25: TEANGA CHAIDRIMH NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU LENA GCUID COMHARSAN I GCATAGÓIR C (n=63-67/68)

17.6.3 ÚSÁID NA GAEILGE I MEASC NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU I GCOMHTHÉACSANNA ÉAGSÚLA

Sa chomparáid chatagóireach seo maidir le húsáid ócáidiúil na Gaeilge i measc na ndaoine óga a bhfuil Gaeilge líofa acu, feictear arís go bhfuil úsáid na Gaeilge sa bhaile i bhfad níos bisiúla ná mar atá úsáid na Gaeilge i gcomhthéacsanna sóisialta eile i measc na ndaoine óga a bhfuil cónaí orthu i limistéir Chatagóir A. Is spéisiúil go bhfreagraíonn iompar teanga na scoile agus an bhaile dá chéile sa dá chatagóir eile.

Catagóir A

Léirítear sa léaráid seo gur gnás baile atá in úsáid na Gaeilge go príomha i gcás na 201 duine óg i gCatagóir A a bhaineann leis an gcróstagairt seo idir daoine óga a bhfuil Gaeilge líofa acu i gcomhthéacs a n-iompair theanga ag ócáidí agus ag imeachtaí éagsúla. Labhraíonn 66% de na daoine óga le Gaeilge líofa *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* ina dtithe féin. Is é 40% an céatadán comparáideach d'úsáid na Gaeilge ag an scoil agus 31% leis na cairde, Léaráid 17.26.

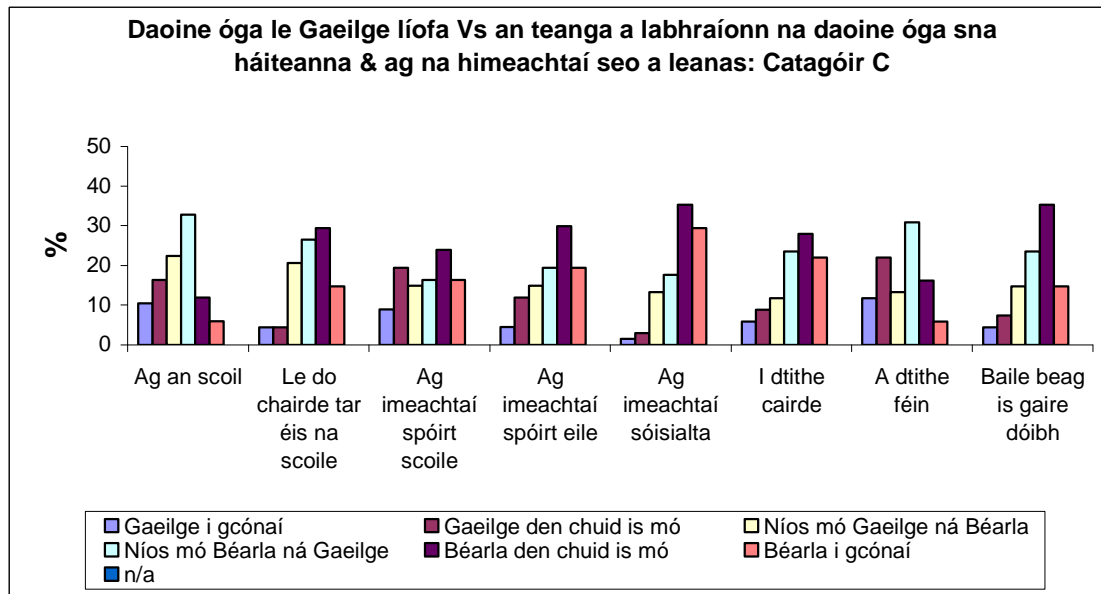
LÉARÁID 17.26: ÚSÁID NA GAEILGE I MEASC DAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU I GCATAGÓIR A (n=197-201/201)

Catagóir B

Is faisnéis 25 duine óg a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

Faisnéis 68 duine óg a bhaineann le hábhar anseo (Léaráid 17.27).

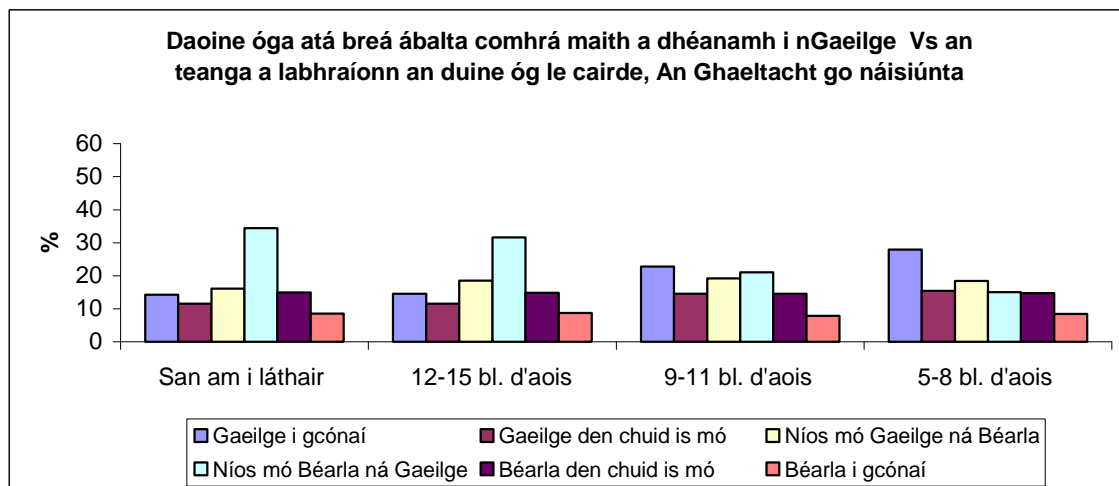

LÉARÁID 17.27: ÚSÁID NA GAEILGE I MEASC DAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA ACU I GCATAGÓIR C (n=67-68/68)

17.7 CUMAS COMHRÁ SA GHAELIGE AGUS IOMPAR TEANGA NA NDAOINE ÓGA

Sa chuid seo tógtar na daoine óga a chuir in iúl go bhfuil siad ‘breá ábalta comhrá maith’ a dhéanamh sa Ghaeilge agus déantar anailís ar a n-iompar teanga le cairde agus leis na comharsana agus i gcomhthéacsanna éagsúla a bhaineann le Ceist 21. Thug 280 duine óg le fios go bhfuil cumas comhrá den chineál sin acu (Léaráidí 17.28 agus 17.31 agus Táblaí 17.1 agus 17.2), agus tá cónaí ar 192 acu siúd i gCatagóir A. Feictear an patrún céanna maidir le hiompar teanga na ndaoine óga ag teacht chun cinn sna crostagairtí seo, .i. (a) go dtagann laghdú ar úsáid na Gaeilge ina measc féin de réir mar a théann siad in aois; (b) go bhfuil an t-iompar teanga leis na comharsana réasúnta seasmhach de réir mar a théann siad in aois; agus (c) nach bhfuil úsáid na Gaeilge lasmuigh den teach chomh bisiúil le húsáid na Gaeilge sa bhaile, go háirithe i gCatagóir A (Léaráidí 17.28 – 17.36).

17.7.1 CUMAS COMHRÁ SA GHAEILGE AGUS IOMPAR TEANGA LE CAIRDE DE RÉIR AOISE

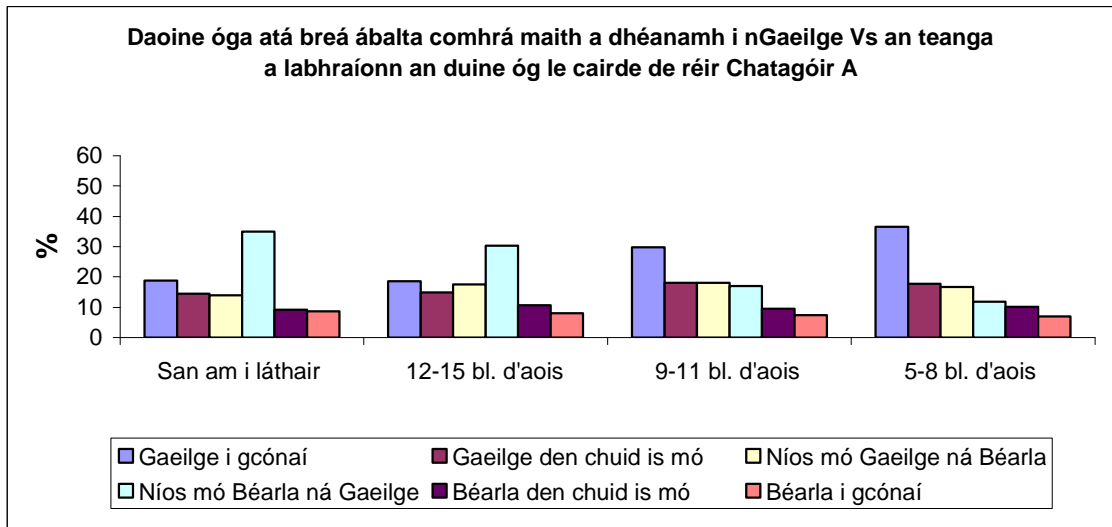
LÉARÁID 17.28: ÚSÁID NA GHAEILGE LE CAIRDE I MEASC DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAEILGE, AN GHAEILTACHT GO NÁISIÚNTA (n=267–276/280)

Cairde: An Ghaeltacht go náisiúnta (n=280)	Gaeilge i gcónaí	Gaeilge den chuid is mó	Níos mó Gaeilge ná Béarla	Níos mó Béarla ná Gaeilge	Béarla den chuid is mó	Béarla i gcónaí
San am i láthair n=267/280	38 (14%)	31 (12%)	43 (16%)	92 (34%)	40 (15%)	23 (9%)
12–15 bl. d'aois n=275/280	40 (14%)	32 (12%)	51 (19%)	87 (32%)	41 (15%)	24 (9%)
9–11 bl. d'aois n=276/280	63 (23%)	40 (14%)	53 (19%)	58 (21%)	40 (14%)	22 (8%)
5–8 bl. d'aois n=272/280	76 (28%)	42 (15%)	50 (18%)	41 (15%)	40 (15%)	23 (8%)

TÁBLA 17.1: ÚSÁID NA GHAEILGE I MEASC DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAEILGE, AN GHAEILTACHT GO NÁISIÚNTA

Catagóir A

Faisnéis 188 duine óg a bhaineann le hábhar anseo (Léaráid 17.29).

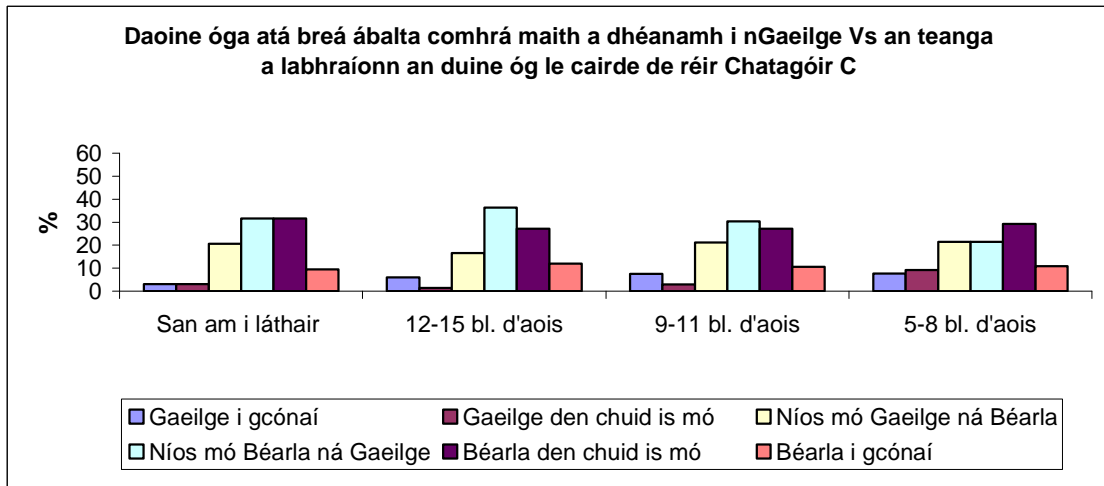
LÉARÁID 17.29: ÚSÁID NA GAEILGE LE CAIRDE I MEASC DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAELIGE I GCATAGÓIR A (n=186-188/192)

Catagóir B

Is faisnéis 18 nduine óga a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

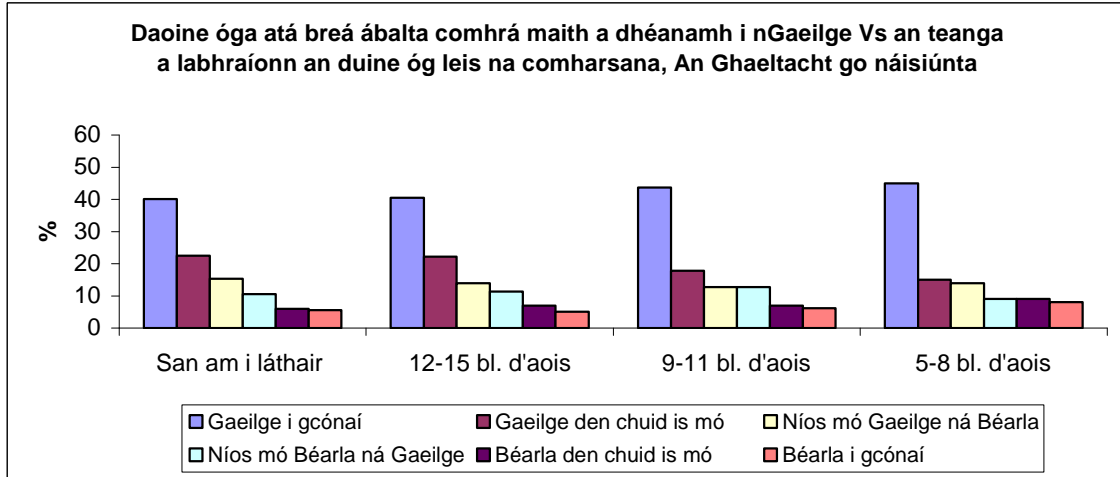
Faisnéis 66 duine óg a bhaineann le hábhar anseo (Léaráid 17.30).

LÉARÁID 17.30: ÚSÁID NA GAEILGE LE CAIRDE I MEASC DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAELIGE I GCATAGÓIR C (n=63-66/66)

17.7.2 CUMAS COMHRÁ SA GHAEILGE AGUS IOMPAR TEANGA LEIS NA COMHARSANA

Faisnéis 275 duine óg a bhaineann le hábhar anseo (Léaráid 17.31).

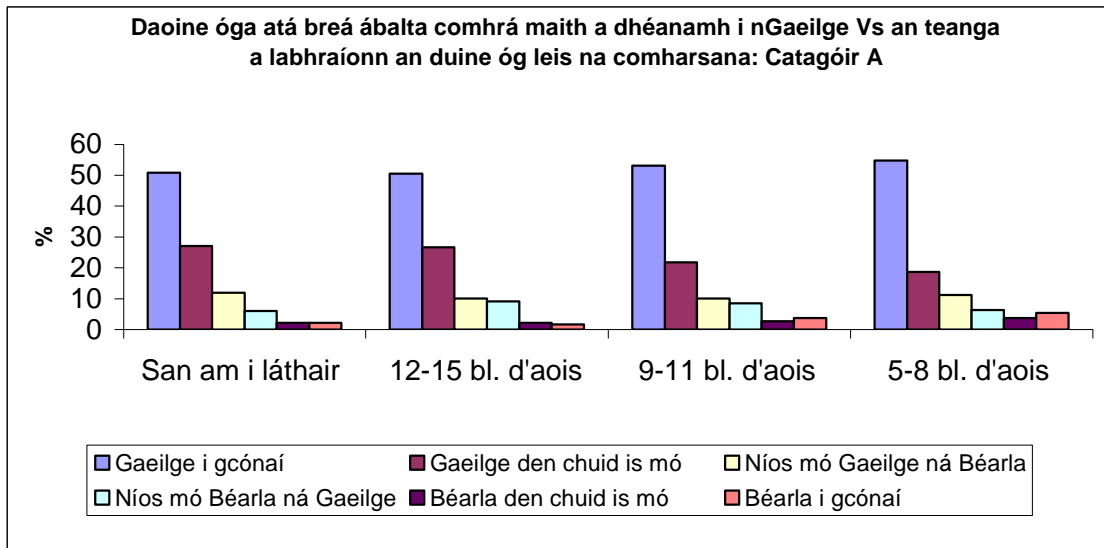
LÉARÁID 17.31: ÚSÁID NA GHAEILGE LE COMHARSANA I MEASC DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAEILGE, AN GHAEILTACHT GO NÁISIÚNTA (n=267-275/280)

Comharsana	Gaeilge i gcónaí	Gaeilge den chuid is mó	Níos mó Gaeilge ná Béarla	Níos mó Béarla ná Gaeilge	Béarla den chuid is mó	Béarla i gcónaí
San am i láthair n=267/280	107 (40%)	60 (22%)	41 (15%)	28 (10%)	16 (6%)	15 (6%)
12-15 bl. d'aois n=274/280	111 (41%)	61 (22%)	38 (14%)	31 (11%)	19 (7%)	14 (5%)
9-11 bl. d'aois n=275/280	120 (44%)	49 (18%)	35 (13%)	35 (13%)	19 (7%)	17 (6%)
5-8 bl. d'aois n=274/280	123 (45%)	41 (15%)	38 (14%)	25 (9%)	25 (9%)	22 (8%)

TÁBLA 17.2: ÚSÁID NA GHAEILGE LE COMHARSANA AG DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAEILGE, AN GHAEILTACHT GO NÁISIÚNTA

Catagóir A

Faisnéis 188 duine óg a bhaineann le hábhar anseo (Léaráid 17.32).

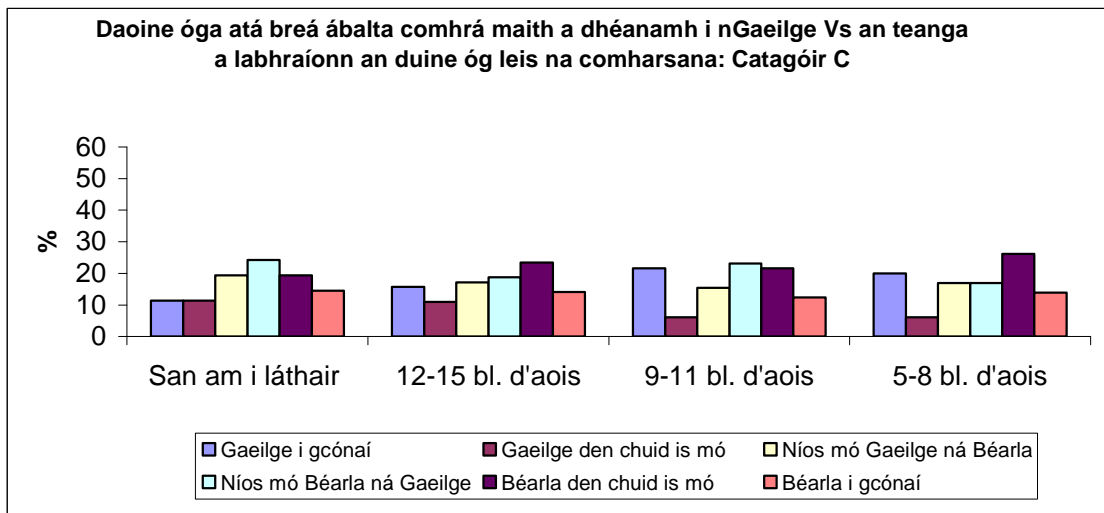
LÉARÁID 17.32: ÚSÁID NA GAEILGE LE COMHARSANA I MEASC DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAEILGE I GCATAGÓIR A (n=185-188/192)

Catagóir B

Is faisnéis 18 nduine óga a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

Faisnéis 65 duine óg a bhaineann le hábhar anseo (Léaráid 17.33).

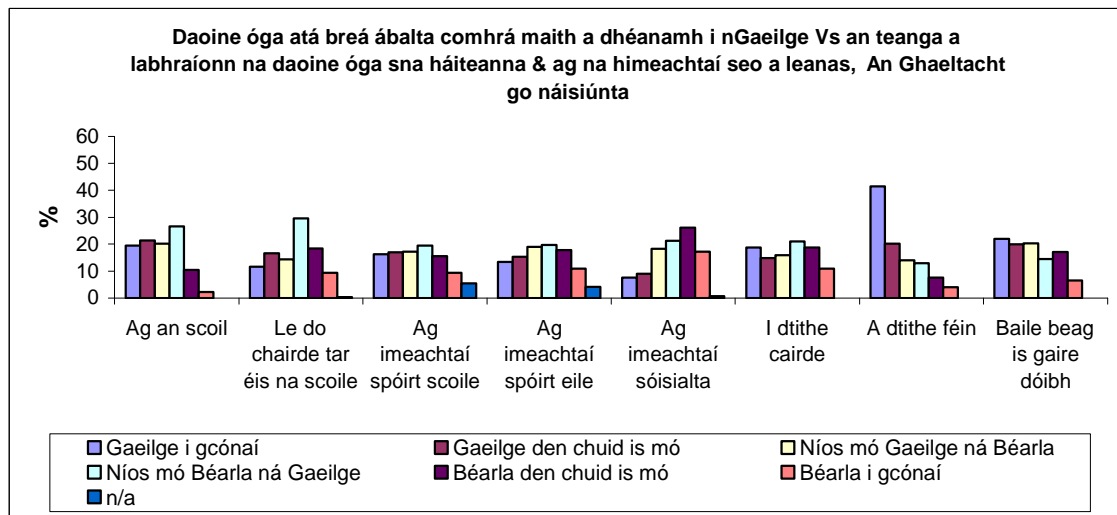

LÉARÁID 17.33: ÚSÁID NA GAEILGE LE COMHARSANA I MEASC DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAEILGE I GCATAGÓIR C (n=62-65/65)

17.7.3 CUMAS COMHRÁ SA GHAEILGE AGUS IOMPAR TEANGA I GCOMHTHÉACSANNA ÉAGSÚLA

Tugtar léiriú thíos ar na nósmaireachtaí teanga a chleachtar i measc na ndaoine óga atá ‘breá ábalta comhrá maith a dhéanamh i nGaeilge’ in áiteanna agus ag imeachtaí éagsúla (Léaráid 17.34 agus Tábla 17.3).

Faisnéis 279 duine óg a bhaineann le hábhar anseo (Léaráid 17.34).

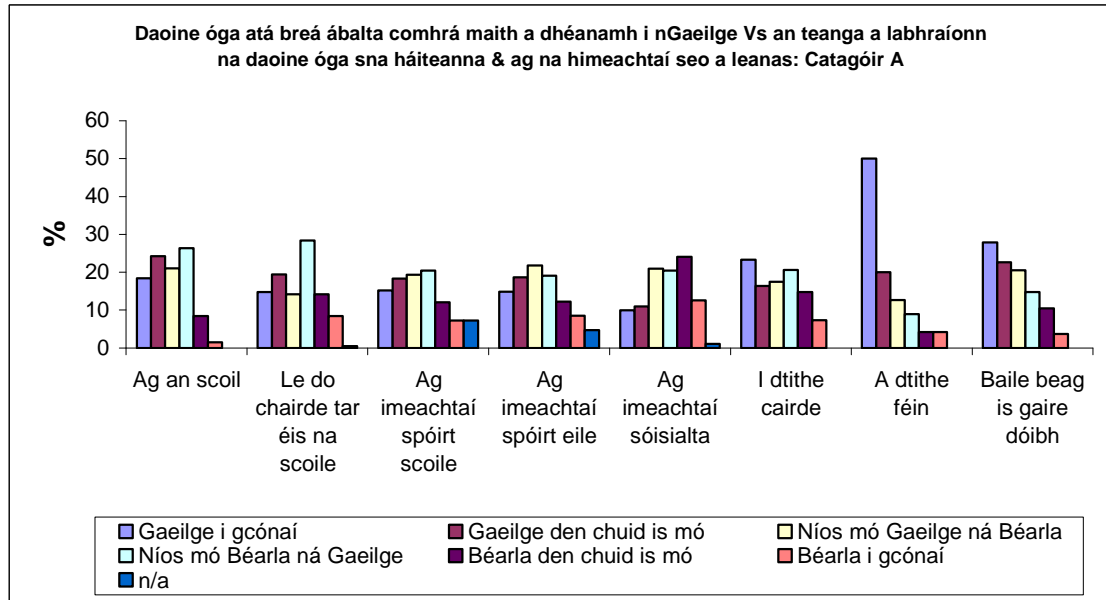
LÉARÁID 17.34: ÚSÁID NA GHAEILGE I GCOMHTHÉACSANNA ÉAGSÚLA I MEASC DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAELIGE, AN GHAEILTACHT GO NÁISIÚNTA (n=275–279/280)

	Gaeilge i gcónaí	Gaeilge den chuid is mó	Níos mó Gaeilge ná Béarla	Níos mó Béarla ná Gaeilge	Béarla den chuid is mó	Béarla i gcónaí	n/a
Ag an scoil n=278/280	54 (19%)	59 (21%)	56 (20%)	74 (27%)	29 (10%)	6 (2%)	0
Le do chairde tar éis na scoile n=278/280	32 (12%)	46 (17%)	40 (14%)	82 (29%)	51 (18%)	26 (9%)	1 (1%)
ag imeachtaí spóirt scoile n=278/280	45 (16%)	47 (17%)	48 (17%)	54 (19%)	43 (15%)	26 (9%)	15 (5%)
ag imeachtaí spóirt eile n=275/280	37 (13%)	42 (15%)	52 (19%)	54 (20%)	49 (18%)	30 (11%)	11 (4%)
Ag imeachtaí sóisialta n=279/280	21 (8%)	25 (9%)	51 (18%)	59 (21%)	73 (26%)	48 (17%)	2 (1%)
I dtithe cairde n=277/280	52 (19%)	41 (15%)	44 (16%)	58 (21%)	52 (19%)	30 (11%)	0
A dtithe féin n=278/280	115 (41%)	56 (20%)	39 (14%)	36 (13%)	21 (8%)	11 (4%)	0

TÁBLA 17.3: ÚSÁID NA GHAEILGE I GCOMHTHÉACSANNA ÉAGSÚLA I MEASC DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAELIGE, AN GHAEILTACHT GO NÁISIÚNTA (n=275 279/280)

Catagóir A

Faisnéis 190 duine óg a bhaineann le hábhar anseo (Léaráid 17.35).

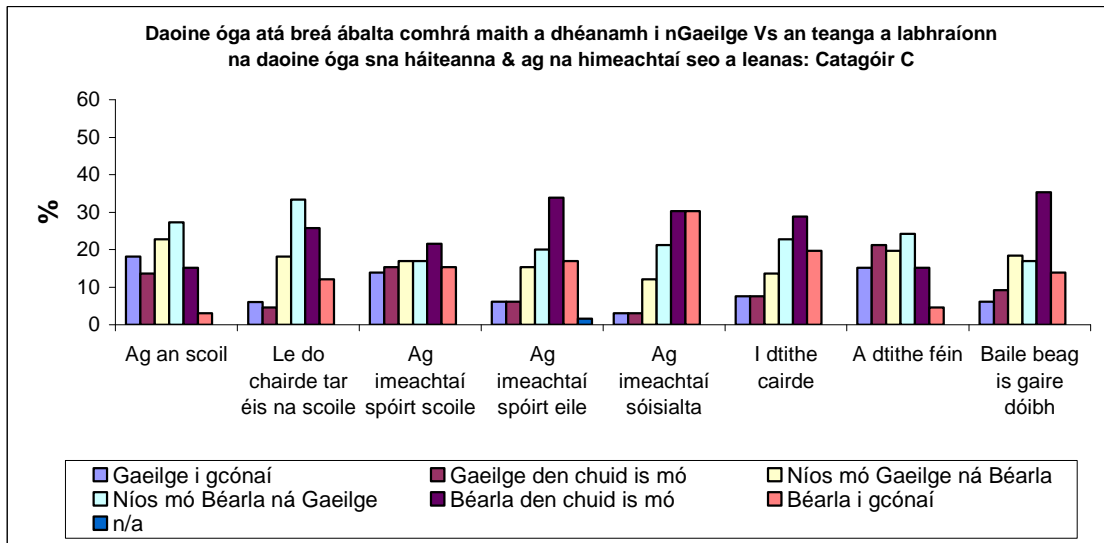
LÉARÁID 17.35: ÚSÁID NA GAEILGE I GCOMHTHÉACSANNA ÉAGSÚLA I MEASC DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAEILGE I GCATAGÓIR A (n=188-190/192)

Catagóir B

Is faisnéis 18 nduine óga a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

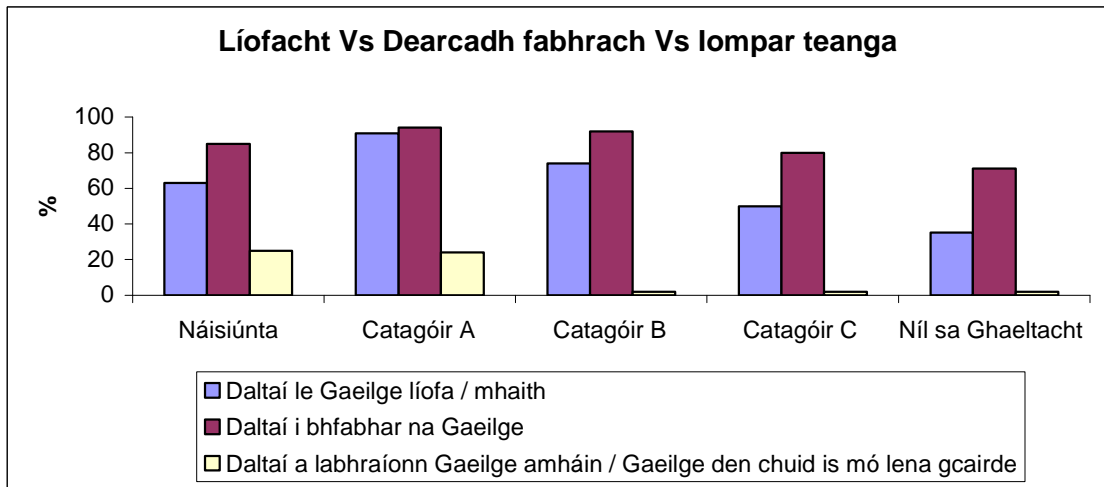
Faisnéis 66 duine óg a bhaineann le hábhar anseo (Léaráid 17.36).

LÉARÁID 17.36: ÚSÁID NA GAEILGE I GCOMHTHÉACSANNA ÉAGSÚLA I MEASC DAOINE ÓGA ATÁ BREÁ ÁBALTA COMHRÁ MAITH A DHÉANAMH I NGAELIGE I GCATAGÓIR C (n=65-66/66)

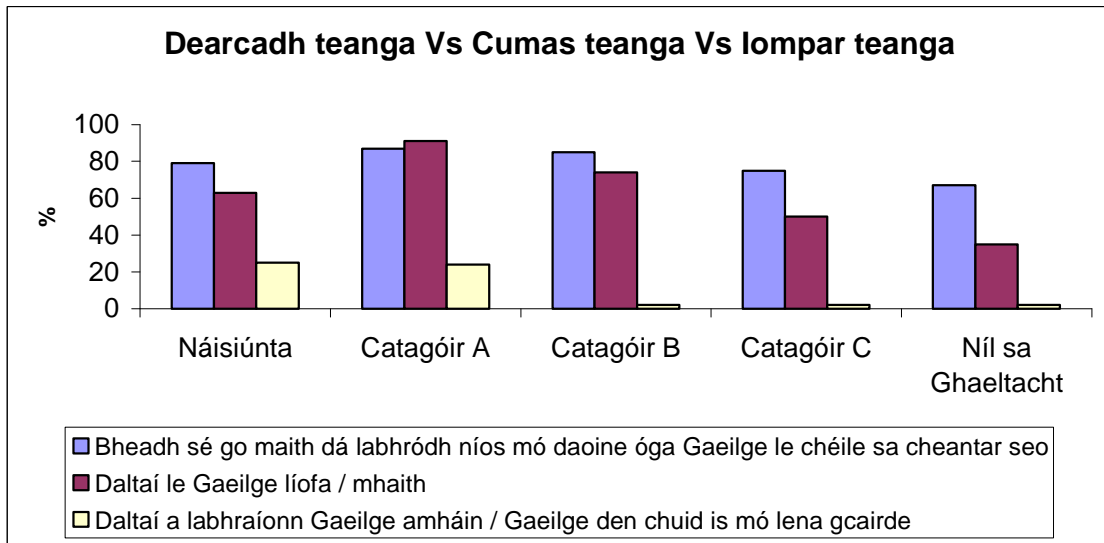
17.8 COMPARÁID IDIR AN FHAISNÉIS A BHAINNEANN LE DEARCADH, CUMAS AGUS IOMPAR TEANGA

Déantar comparáid anseo lena fháil amach an bhfuil comhréir idir dearcadh, cumas agus iompar teanga na ndaoine óga. I Léaráid 17.37 cuirtear cumas na ndaoine óga i gcomparáid lena ndearcadh (Ceist 36a) agus lena n-iompar teanga. Feictear sa léaráid seo go bhfuil míchoibhneas an-soiléir idir dearcadh, cumas agus iompar teanga na ndaoine óga sna Catagóirí ar fad. Léiríonn an chomparáid seo freisin go bhfuil céatadán suntasach de na daoine óga i bhfabhar na Gaeilge, in ainneoin nach bhfuil cumas ard Gaeilge acu féin.

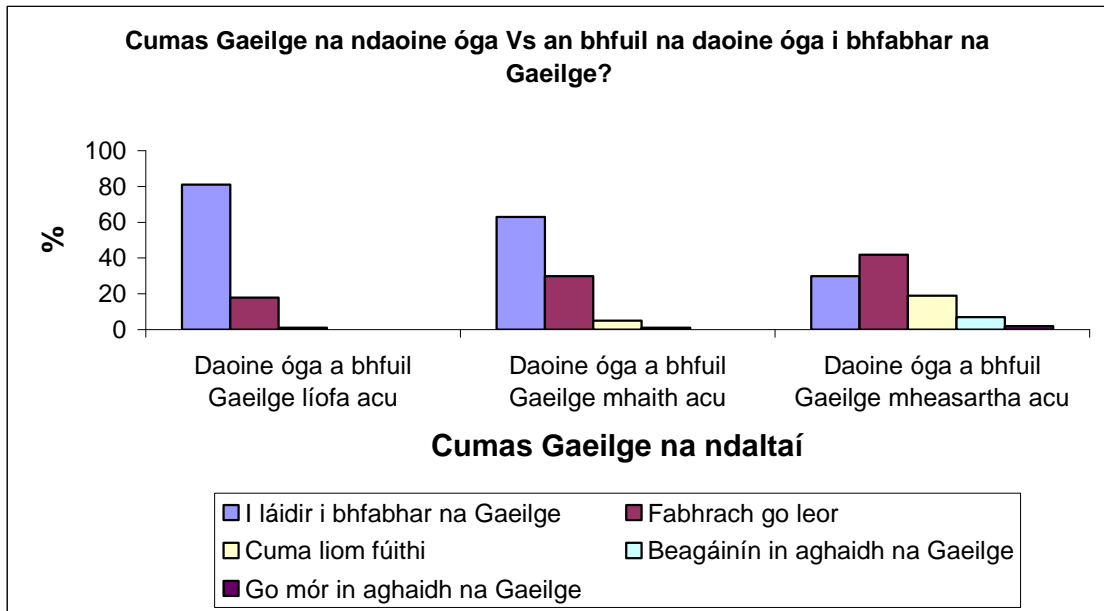
LÉARÁID 17.37: COMPARÁID IDIR DEARCADH, CUMAS AGUS IOMPAR TEANGA I MEASC DAOINE ÓGA LE CUMAS ARD SA GHAEILGE, DE RÉIR CATAGÓIRE

I Léaráid 17.38 déantar an chomparáid chéanna, ach sa chás seo, bunaithe ar cheist shainiúil a cuireadh ar na daoine óga faoina ndearcadh ar dhaoine óga a bheith ag labhairt Gaeilge sa cheantar ina bhfuil cónaí orthu (an tríú mír i gCeist 42). Léiríonn an chomparáid seo go soiléir arís nach bhfuil iompar teanga na ndaoine óga a bhfuil cumas ard sa Ghaeilge acu ag teacht lena ndearcadh ‘fabhrach’ d’úsáid na Gaeilge ná lena gcuid cumais. Is ar éigean atá an Ghaeilge á labhairt i gCatagóirí B agus C i measc na ndaoine óga a bhfuil cumas ard Gaeilge agus dearcadh láidir i bhfabhar úsáid na Gaeilge acu. Is mó fós an chúis inmí, áfach, go bhfuil an míchoibhneas céanna idir dearcadh, cumas agus iompar teanga le feiceáil go soiléir i gCatagóir A freisin.

LÉARÁID 17.38: COMPARÁID IDIR CUMAS, DEARCADH AGUS IOMPAR TEANGA I MEASC DAOINE ÓGA A BHFUIL CUMAS ARD SA GHAELIGE ACU, DE RÉIR CATAGÓIRE

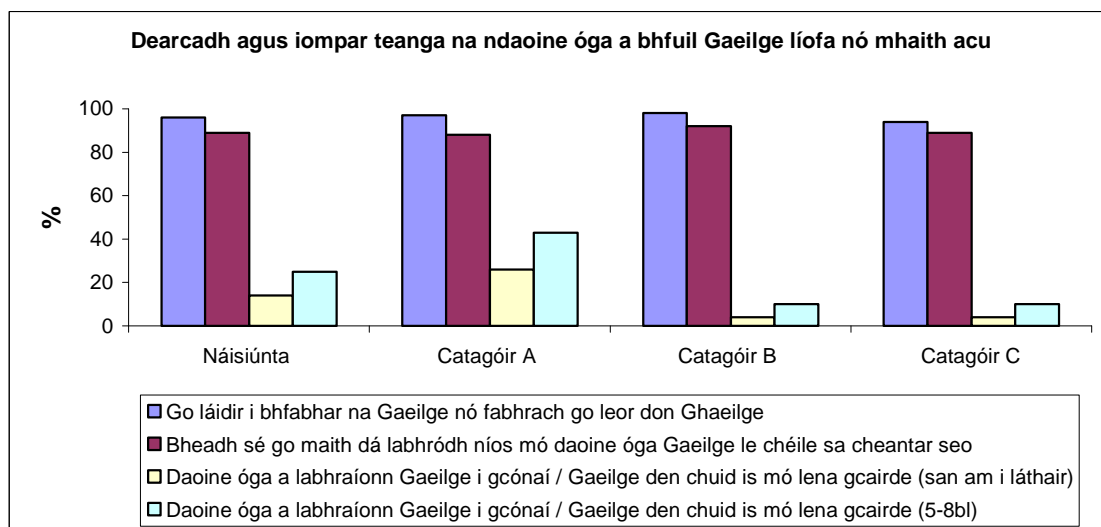
Déanann Léaráid 17.39 comparáid idir cumas Gaeilge na ndaoine óga agus an dearcadh atá acu i leith na Gaeilge. Is léir go mbíonn dearcadh an-dearfach ag na daoine óga a bhfuil Gaeilge líofa agus Gaeilge mhaith acu.

LÉARÁID 17.39: CUMAS GAEILGE NA NDAOINE ÓGA Vs AN BHFUIL NA DAOINE ÓGA I BHFABHAR NA GAEILGE (n=839)

I Léaráid 17.39.1 breathnaítear ar na freagraí a thug na daoine óga a thuairiscigh go bhfuil Gaeilge líofa nó Gaeilge mhaith acu agus déantar crostagairt lena gcuid freagraí ar an gceist: an bhfuil siad *go láidir i bhfabhar na Gaeilge* nó *fabhrach go leor don Ghaeilge* agus le freagraí na ndaoine óga a thuairiscigh a ndearcadh ar dhaoine óga a bheith ag úsáid na Gaeilge sa cheantar ina bhfuil cónaí orthu agus leis an bhfaisnéis a thug na daoine óga a labhraíonn *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena gcairde. Is é impleacht shoiléir na faisnéise seo nach bhfuil an leagan amach sóisialta, cultúrtha ná oideachais atá i réim sa Ghaeltacht faoi láthair ag tabhairt na deise don aos óg a bhfuil cumas ard acu sa Ghaeilge leas a bhaint as an acmhainn Ghaeilge atá acu ach amháin i gcás mionlaigh de na cainteoirí óga is cumasaí atá ag teacht in inmhe sa Ghaeltacht faoi láthair. Lena chois sin, tá impleacht shoiléir ag laghad agus cúinge na gcomhthéacsanna sóisialta a mbaineann an t-aos óg leas as an nGaeilge iontu do shaibhreas agus de chineál na Gaeilge a shealbhaíonn an óige i ngeall ar a thábhachtaí is atá sóisialú teanga i measc a gcomhaoiseach d’fhorbairt acmhainn teanga an duine óig. Deir Ó Curnáin (2007: 59) ina thaobh seo:

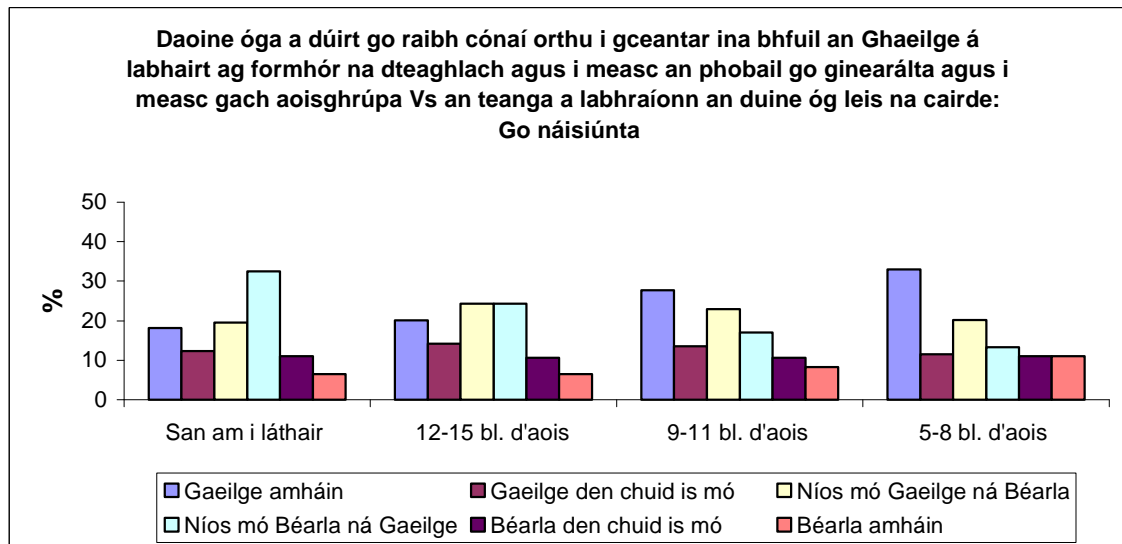
Nontraditional peer groups tend to exert an influence of lowest common denominator on the members so that the most extreme instances of reduction or nontraditional usage become prominent; in contrast with norm-enforcement within traditional vernacular.

LÉARÁID 17.39.1: DEARCADH AGUS IOMPAR NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL GAEILGE LÍOFA/MHAITH ACU (CAT. A: n=273; B: n=54; C: n=248) (n=575/603)

17.9 IOMPAR TEANGA NA NDAOINE ÓGA A BHFUIL CÓNÁÍ ORTHU (DAR LEO FÉIN) I GCEANTAR GAELTACHTA INA BHFUIL AN GHAEILGE IN UACHTAR MAR THEANGA THEAGHLAIGH AGUS PHOBAIL AGUS I MEASC A GCOMHAOISEACH

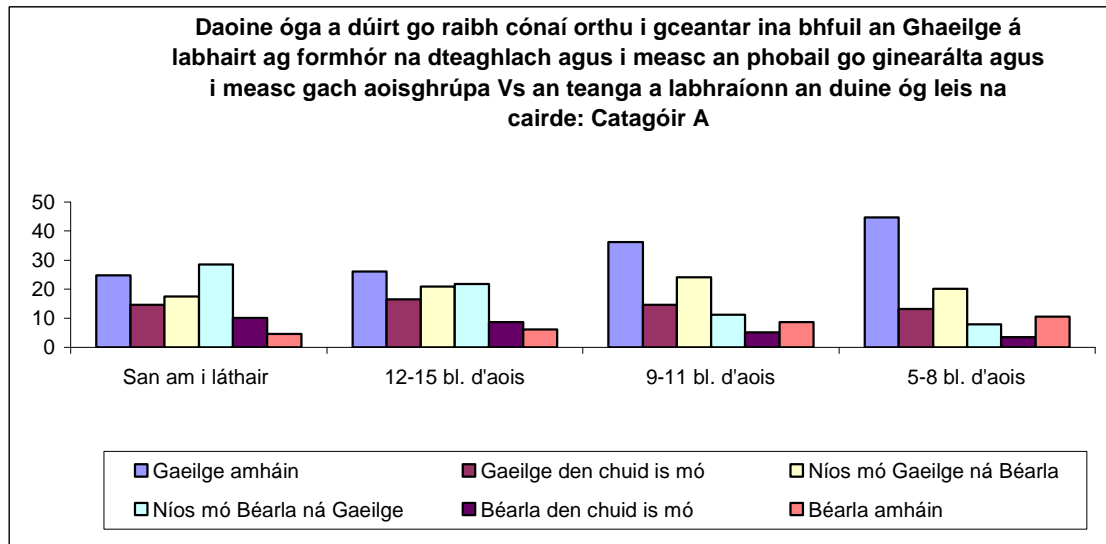
Sa chuid seo breathnaítear ar iompar teanga na ndaoine óga a thuairiscigh go raibh cónaí orthu sa chineál ceantar Gaeltachta is láidre a sainíodh sa cheistneoir (.i. *ceantar ina bhfuil an Ghaeilge á labhairt ag formhór na dteaghlach agus i measc an phobail go ginearálta agus i measc gach aoisghrúpa*) (mír 8 i gCeist 40). Go sonrach, breathnaítear ar na freagraí a thug na daoine óga seo ar Cheist 20 maidir leis an teanga a labhraíonn siad san am i láthair agus a labhair siad roimhe seo lena gcuid cairde. Is 173 duine óg a thug le fios go raibh cónaí orthu ina leithéid de cheantar. Thuairiscigh 45% díobh sin go mbídís ag labhairt *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena gcairde nuair a bhí siad sa réimse aoise ó 5–8 bliana, ach níor thuairiscigh ach 30% díobh go bhfuil siad fós ag cleachtadh na nósmaireachta áirithe teanga seo san am i láthair (ag 16 bl.+). (Léaráid 17.40).

LÉARÁID 17.40: IOMPAR TEANGA DAOINE ÓGA A DÚIRT GO RAIBH CÓNÁÍ ORTHU I GCEANTAR INA BHFUIL AN GHAEILGE Á LABHAIRT AG FORMHÓR NA DTEAGHLACH AGUS I MEASC AN PHOBAIL GO GINEARÁLTA AGUS I MEASC GACH AOISGHRÚPA, SA GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA (n=154–170/173)

Catagóir A

Tá cónaí ar 118 (68%) de na daoine óga atá faoi chaibidil anseo i gCatagóir A, .i. 41% de na daoine óga a bhaineann leis an gcatagóir sin agus a d'fhreagair an cheist seo. Tá cónaí ar 15 acu i gCatagóir B agus tá 38 acu ina gcónaí i limistéir Chatagóir C (agus i gcás beirte díobh sin níl an chatagóir lena mbaineann siad ar eolas). Feictear ó Léaráidí 17.41 agus 17.42 go bhfuil an titim seo in úsáid na Gaeilge i measc na ndaoine óga seo le sonrú i ngach Catagóir Ghaeltachta. Titeann líon na gcainteoirí rialta seo i gCatagóir A ó 58% i mblianta tosaigh na bunscolaíochta go 40% faoi am a mbíonn siad ag druidim le tréimhse deiridh an oideachais dara leibhéal (Léaráid 17.41).

LÉARÁID 17.41: DAOINE ÓGA A DÚIRT GO RAIBH CÓNAÍ ORTHU I GCEANTAR INA BHFUIL AN GHAEILGE Á LABHAIRT AG FORMHÓR NA DTEAGHLACH AGUS I MEASC AN PHOBAIL GO GINEARÁLTA AGUS I MEASC GACH AOISGHRÚPA Vs AN TEANGA A LABHRAÍTEAR LEIS NA CAIRDE I GCATAGÓIR A (n=109–115/118)

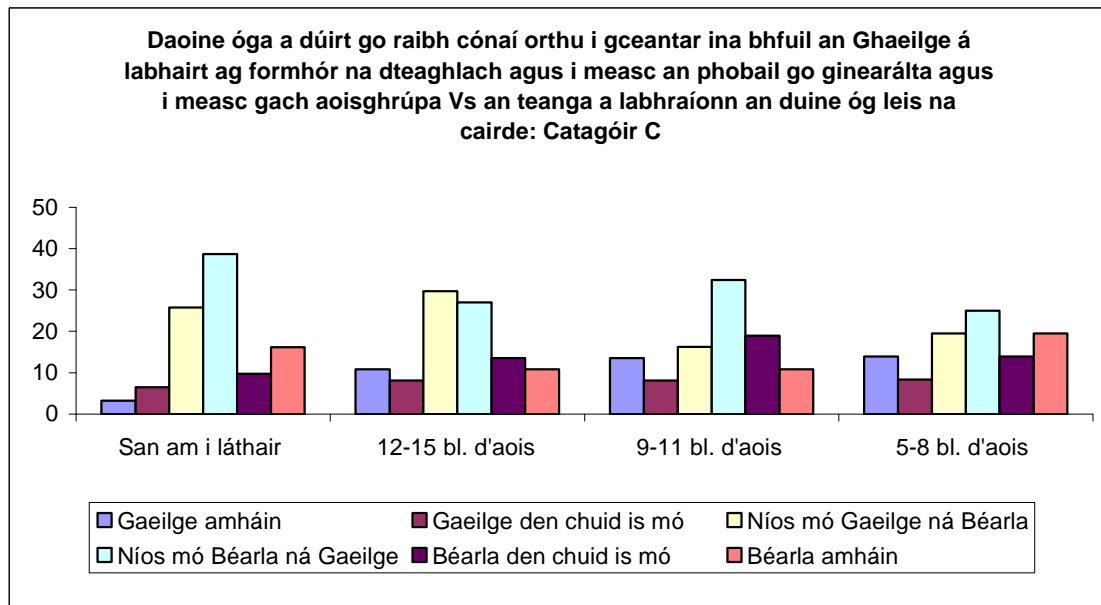
Catagóir B

Is faisnéis 15 dhuine óga a bhaineann le hábhar anseo.

Catagóir C

Dúirt 38 duine óg de chuid Chatagóir C go raibh siad ina gcónaí i gceantar láidir Gaeltachta ó thaobh an iompair theanga de, agus tá an titim chéatadánach chomhchosúil

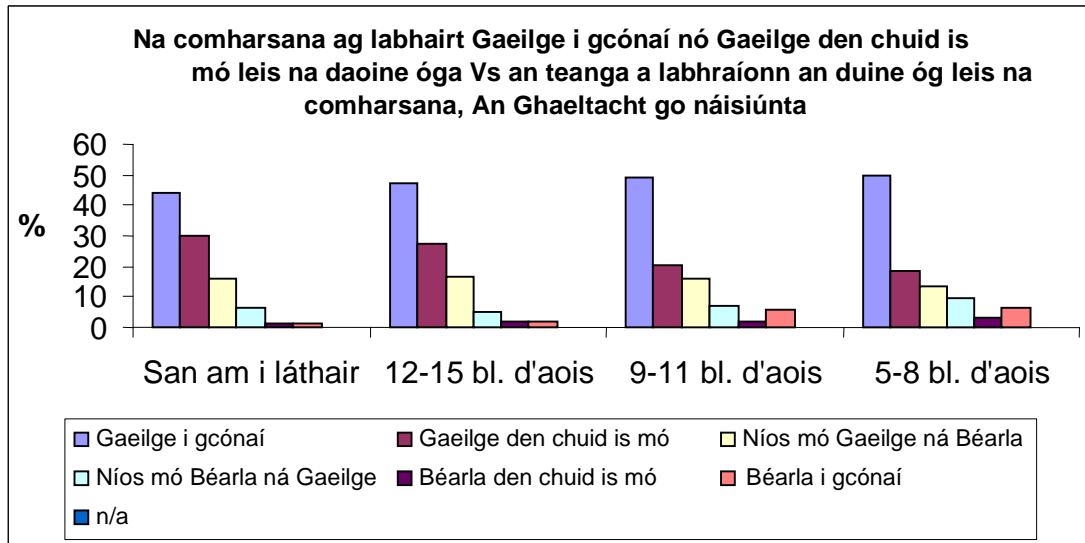
sin le tabhairt faoi deara sa líon beag daoine óga freisin i measc na gcainteoirí rialta i gCatagóir C ó 22% go 9% (Léaráid 17.42).

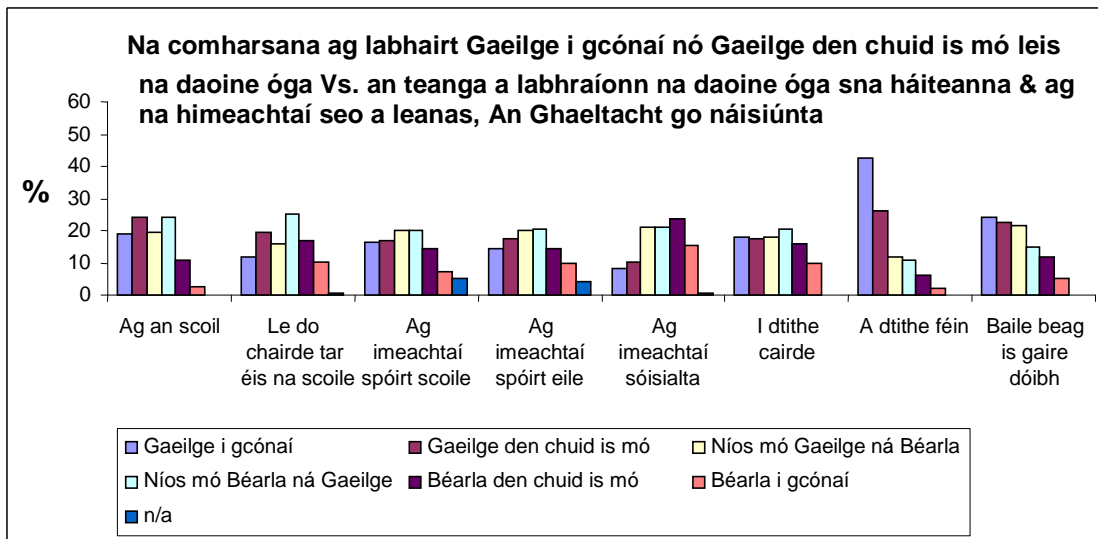
LÉARÁID 17.42: DAOINE ÓGA A DÚIRT GO RAIBH CÓNÁI ORTHU I GCEANTAR INA BHFUIL AN GHAEILGE Á LABHAIRT AG FORMHÓR NA DTEAGHLACH AGUS I MEASC AN PHOBAIL GO GINEARÁLTA AGUS I MEASC GACH AOISGHRÚPA Vs AN TEANGA A LABHRAÍTEAR LEIS NA CAIRDE I GCATAGÓIR C (n=31-37/38)

17.10 IOMPAR TEANGA I MEASC CHOMHARSANA NA NDAOINE ÓGA

Thuiriscigh 288 duine óg go labhraíonn a gcuid comharsan *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena chéile. Breathnaíodh ar thorthaí na ceiste ar iompar teanga na gcomharsan sa phobal i bhfianaise ar thuairiscigh na daoine óga i dtaobh na teanga a labhraíonn siad leis na comharsana. I measc an 278 duine óg a léirigh go labhraíonn a gcuid comharsan *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* thug 74% díobh le fios gur cainteoirí rialta Gaeilge iad lena gcomharsana (Léaráid 17.43). Ardú atá san fhigiúr seo ón gcéatadán comhchosúil ó bhlianta tosaigh na bunscolaíochta: 68%, faisnéis a thugann le fios go bhfuil an Ghaeilge sách láidir i measc an phobail go fóill i gceantair áirithe ar bhealach a théann i bhfeidhm ar iompar teanga na ndaoine óga ina gcuidreamh leis na comharsana.

LÉARÁID 17.43: NA COMHARSANA AG LABHAIRT GAEILGE I GCÓNAÍ NÓ GAEILGE DEN CHUID IS MÓ LEIS NA DAOINE ÓGA Vs AN TEANGA A LABHRAÍONN AN DUINE ÓG LEIS NA COMHARSANA, AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA (n=264-278/288)

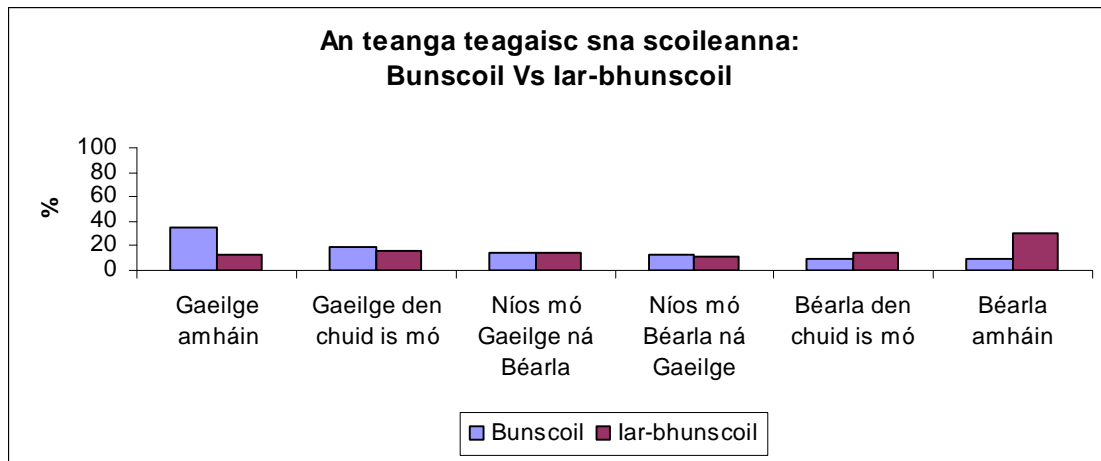

LÉARÁID 17.44: NA COMHARSANA AG LABHAIRT GAEILGE I GCÓNAÍ NÓ GAEILGE DEN CHUID IS MÓ LEIS NA DAOINE ÓGA Vs AN TEANGA A LABHRAÍONN AN DUINE ÓG SNA HÁITEANNA AGUS AG NA HIMEACHTAÍ SEO, AN GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA (n=277-286/288)

17.11 AN TEANGA TEAGAISC SNA SCOILEANNA

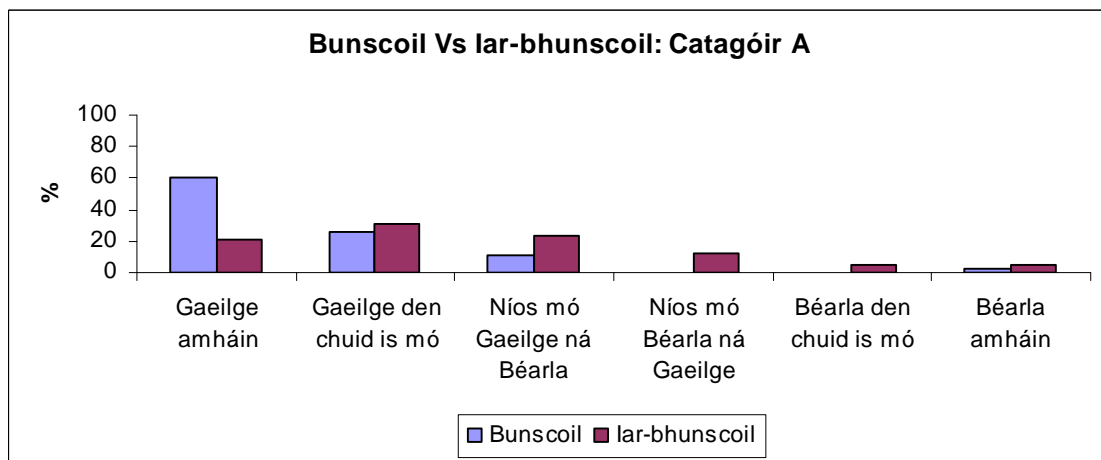
Déantar comparáid thíos idir na freagraí a bhaineann le teanga teagaisc na bunscoile agus na meánscoile i Léaráid 17.45. Léiríonn sé seo go soiléir go bhfuil úsáid na Gaeilge mar theanga teagaisc i bhfad níos láidre ag an mbunleibhéal ná atá sé ag an dara leibhéal. Freagraíonn an cúngú ar úsáid na Gaeilge i measc na ndaoine óga sa tréimhse iar-

bhunscoile don laghdú a thagann ar úsáid na Gaeilge ina measc féin agus iad ina ndéagóirí. Má bhreathnaítear go háirithe ar Léaráid 17.46 a dhéanann comparáid idir an teanga teagaisc sna bunscoileanna agus sna hiar-bhunscoileanna i gCatagóir A, mar a thuairiscigh na daoine óga, is deacair an chonclúid a sheachaint go bhfuil ag teip ar an gcóras oideachais dara leibhéal sa Ghaeltacht polasaí teagaisc trí mheán na Gaeilge a chur i bhfeidhm le lán-éifeacht, fiú do na daoine óga a bhfuil cónaí orthu i limistéir Chatagóir A agus a bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag breis agus 90% díobh (Léaráid 14.1 thuas).

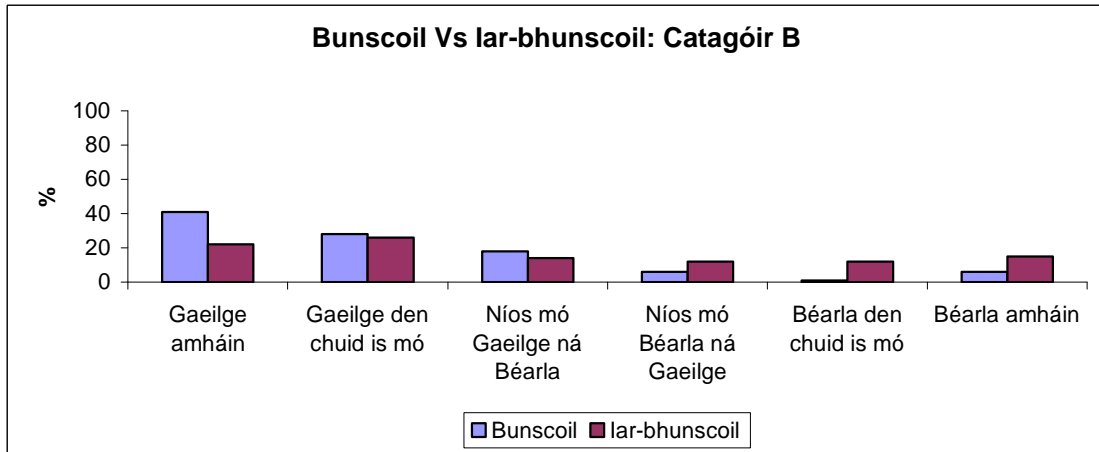
LÉARÁID 17.45: COMPARÁID IDIR AN TEANGA TEAGAISIC SNA BUNSCOILEANNA (n=949/965) AGUS SNA HIAR-BHUNSCOILEANNA (n=958/965) SA GHAELTACHT GO NÁISIÚNTA

Catagóir A

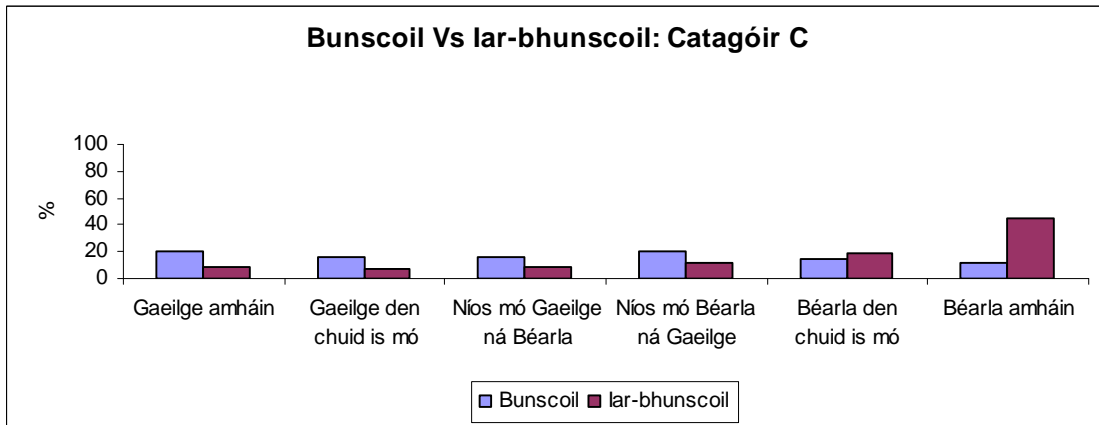
LÉARÁID 17.46: COMPARÁID IDIR AN TEANGA TEAGAISIC SNA BUNSCOILEANNA (n=300/301) AGUS SNA HIAR-BHUNSCOILEANNA (n=300/301) GAELTACHTA I GCATAGÓIR A

Catagóir B

LÉARÁID 17.47: COMPARÁID IDIR AN TEANGA TEAGAISIC SNA BUNSCOILEANNA (n=71/74) AGUS SNA HIAR-BHUNSCOILEANNA (n=74) GAELTACHTA I GCATAGÓIR B

Catagóir C

LÉARÁID 17.48: COMPARÁID IDIR AN TEANGA TEAGAISIC SNA BUNSCOILEANNA (n=495/505) AGUS SNA HIAR-BHUNSCOILEANNA (n=501/505) GAELTACHTA I GCATAGÓIR C

17.12 TÁTAL

Mar chonclúid leis an gcaibidil seo, déanfar léiriú ar chrostagairt idir faisnéis na dtuismitheoirí ar thuiriscigh na daoine óga ina dtaobh gur cainteoirí líofa an bheirt tuismitheoirí agus an fhaisnéis a bhaineann le líon na ndaoine óga i dteaghlaigh den chineál seo a thuiriscigh gur tógadh le *Gaeilge amháin* nó *Gaeilge den chuid is mó iad*. Léirítear i dTábla 17.4 go bhfuil an ráta seachadta Gaeilge sna teaghlaigh a bhfuil

Gaeilge líofa ag an mbeirt tuismitheoirí faoi bhrú fiú sa chuid is láidre den Ghaeltacht, .i. Catagóir A. Feictear go dtagann laghdú céimseach ar an ráta seachadta sna teaghlaigh ina bhfuil an comhdhéanamh ardchumais seo i measc na dtuismitheoirí ó chatagóir go catagóir. Léirigh na daoine óga nach bhfuil *Gaeilge líofa* ag an mbeirt tuismitheoirí ach i gcás 39% dá gcuid teaghlach agus i measc an 39% seo níor tógadh ach 45% díobh le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó*. Léiríodh sa suirbhé go bhfuil *Gaeilge líofa* ag an mbeirt tuismitheoirí i gcás 71% de na daoine óga i gCatagóir A, ach nár tógadh ach 62% de na daoine óga le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó*. Is iad na céatadáin chomparáideacha don dá chatagóir eile: 47% agus 38% i gCatagóir B; 23% agus 18% i gCatagóir C. Léiríonn na crostagairtí seo nach bhfuil ag éirí le trian de na teaghlaigh i gCatagóir A le hardchumas sa Ghaeilge ag an dá thuismitheoir a gclann a thógáil le Gaeilge. Ní éiríonn le beagnach dhá thrian de na teaghlaigh chomhchosúla i gCatagóir B a gclann a thógáil le Gaeilge agus tá níos mó ná 80% díobh nach bhfuil á dhéanamh i gcás Chatagóir C. Léiriú soiléir ar ghéarchéim shochtheangeolaíoch atá sna comparáidí seo.

	Beirt tuismitheoirí a bhfuil <i>Gaeilge líofa</i> nó <i>Gaeilge mhaith</i> acu mar % de theaghlaigh na ndaoine óga	% na ndaoine óga a tógadh le Gaeilge i dteaghlaigh leis an gcomhdhéanamh seo
Náisiúnta	39%	45%
Catagóir A	71%	62%
Catagóir B	47%	38%
Catagóir C	23%	18%

TÁBLA 17.4: LÍON NA NDAOINE ÓGA A TÓGADH LE GAEILGE AMHÁIN NÓ GAEILGE DEN CHUID IS MÓ I DTEAGHLAIGH INA BHFUIL BEIRT TUISMITHEOIRÍ LE GAEILGE LÍOFA NÓ GAEILGE MHAITH (NÁISIÚNTA: n=372/377; CAT. A: n=213/215; CAT. B: n=34/35; CAT C: n=114/116).

CAIBIDIL 18

TÁTAL SHUIRBHÉ NA NDAOINE ÓGA

Deimhníonn an scagadh a dhéantar anseo ar fhaisnéis na ndaoine óga torthaí na hanailíse staitistiúla, a cuireadh ar fáil i gCuid 1, go bhfuil an pobal comhaimseartha Gaeltachta sáinnithe i ngéarchéim theangeolaíoch agus shoch-chultúrtha. Léirítear sa suirbhé seo, go háirithe an fhaisnéis ar iompar teanga na ndaoine óga, go bhfuil an próiseas aistrithe teanga atá ag dul ar aghaidh ón tréimhse sular bunaíodh an Stát agus a bhfuil a thorthaí le feiceáil san anailís staitistiúil thuas, fós ar marthain agus go bhfuil greim daingean faighte aige ar iompar teanga aos óg na Gaeltachta. Cé gur léiríodh san anailís staitistiúil i gCaibidlí 3–6 go bhfuil géarchéim shochtheangeolaíoch sa Ghaeltacht, tugann an anailís ar fhaisnéis na ndaoine óga léiriú níos iomláine agus níos beaichte ar a thromchúisí is atá an éigeandáil reatha sa Ghaeltacht. Tá foláireamh soiléir d’inmharthanacht na Gaeltachta mar phobal teanga Gaeilge á nochtadh féin sna torthaí seo.

Má bhreathnaítear ar Léaráid 18.1, áit a ndéantar comparáid idir cumais agus nósmaireachtaí teanga na ndaoine óga agus a gcuid tuismitheoirí, feicfead a thapúla is a tháinig an ghéarchéim seo chun cinn. Léiríonn an fhianaise seo nach bhfuil ag éirí leis an idirchaidreamh idir an ghlúin reatha tuismitheoirí, an córas oideachais sa Ghaeltacht agus na hinstiúidí Gaeltachta eile, glúin nua cainteoirí gníomhacha Gaeilge a chur ar fáil sa Ghaeltacht. Eascraíonn an teip seo as oll-láithreach an Bhéarla sna próisis sóisialaithe trína ndéantar sóisialú ar dhaoine óga Gaeltachta an lae inniu, agus go háirithe áit an Bhéarla sa chóras oideachais a fheidhmítear sa Ghaeltacht agus sna meáin chumarsáide. Is é an toradh atá air seo nach bhfuil an córas idirghlúineach seachadta teanga ag feidhmiú mar is ceart sa Ghaeltacht. Is léir ón suirbhé ar dhaoine óga Gaeltachta gur fíor seo i gcás na glúine reatha tuismitheoirí agus gur dúshlánaí fós a bheidh sé don ghlúin tuismitheoirí atá ag teacht in inmhe anois.

Is léir gurb é an teaghlach a chruthaíonn an cainteoir dúchais, ach is é an comhthionól pobail a chothaíonn an comhthéacs ina gcruthaítear an chéad ghlúin eile ann. Feictear sa suirbhé seo go bhfuil clann na dteaghlach Gaeilge sa Ghaeltacht á scaoileadh le sruth i

sochaí atá ag teacht faoi anáil athruithe sciobtha sóisialta agus go bhfuil an nasc sochtheangeolaíoch idir an gnás teanga sa bhaile agus na nósmaireachtaí atá á gcothú sa phobal scaoilte. Mura féidir nósmaireachtaí úsáide Gaeilge a leathnú níos forleithne ná comhthéacs an teaghlaiigh agus caidreamh le comharsana, agus mura féidir an córas oideachais sa Ghaeltacht a chumasú le próisis sóisialaithe i nGaeilge a chruthú sna scoileanna, is baolach go bhfuil deireadh ré na Gaeltachta mar chomhthionól pobal Gaeilge á thuar ag faisnéis an tsuirbhé seo.

18.1 PRÍOMHPHOINTÍ

Leagtar amach thíos na tátail is suntasaí atá ag eascairt as an suirbhé seo:

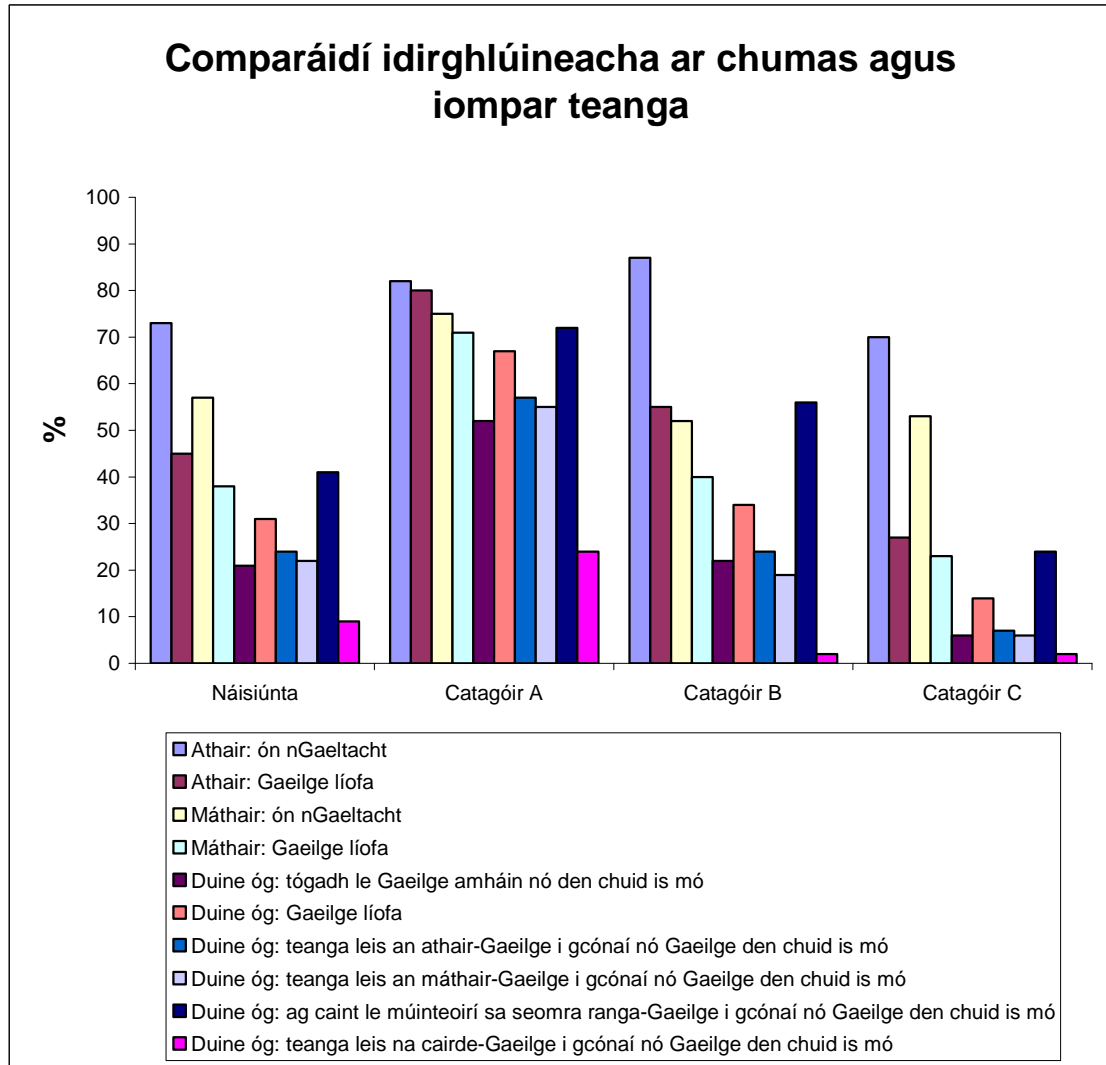
- Cé go bhfuil cumas maith sa Ghaeilge agus dearcadh fabhrach don Ghaeilge agus don Ghaeltacht ag formhór na ndaoine óga a bhfuil an suirbhé bunaithe orthu ní ach an ceathrú cuid díobh ina gcainteoirí gníomhacha Gaeilge i measc a n-aoisghrúpa féin.
- Tá úsáid na Gaeilge i measc aos óg na Gaeltachta teoranta do chaidrimh sa teaghlach agus le comharsana. Lasmuigh den dá chomhthéacs seo téann úsáid na Gaeilge ina measc i laghad de réir mar a théann siad in aois (ó aois na bunscoile go blianta deiridh na hiar-bhunscoile).
- Tá feidhmiú an chórais oideachais sa Ghaeltacht ag freagairt cuid mhór do na cúinsí sochtheangeolaíocha atá i réim sa Ghaeltacht, ach is léir freisin ón suirbhé seo nach cúinse neodrach é an córas oideachais sa phróiseas aistrithe teanga atá ag tarlú. Tá ag éirí leis an gcóras oideachais sa Ghaeltacht cur le líofacht agus cumas Gaeilge daoine óga Gaeltachta, ach comhthreomhar leis tá sé ag buaná ghnás an Bhéarla ina measc. Is léir uaidh seo nach leor ann féin polasaí teanga a bheith i bhfeidhm i scoileanna Gaeltachta atá teoranta do theanga teagaisc na scoile amháin.

- Deimhníonn an suirbhé seo an rangú catagóireach a leagadh amach i gCaibidil 6. Léirítear san fhaisnéis a bhaineann le Catagóir A, áfach, go bhfuil comharthaí sóirt an aistrihe teanga ag teacht i dtreis sa Chatagóir sin agus go bhfuil an Béarla in uachtar mar theanga chaidrimh na ndaoine óga sna ceantair atá i gceist.
- Is é an chosúlacht atá ar fhaisnéis Chatagóir B go bhfuil próiseas an aistrihe teanga faoi lánseol ann. I gcás Chatagóir C, is cosúil go bhfuil an t-aistriú teanga curtha i gcrích cé is moite d'úsáid na Gaeilge i gcorrtheaghlach.
- Is léir ó fhaisnéis oideachais Chatagóir C go bhfuil cuid mhaith de na scoileanna sa Chatagóir sin ag feidhmiú trí Bhéarla, go háirithe ag an dara leibhéal, in ainneoin stádas Gaeltachta a bheith ag na ceantair.

18.2 BREATHNÚ CHUN CINN

Is féidir tuairim a thabhairt faoi na nómhaireachtaí teanga a bheidh i réim sa chéad ghlúin Ghaeltachta eile má roghnaítear cúpla eilimint faisnéise ó Chatagóir A agus comparáid idirghlúineach a dhéanamh eatarthu. Léirigh na daoine óga i gCatagóir A go bhfuil *Gaeilge líofa* ag 80% dá gcuid aithreacha agus 71% dá gcuid máithreacha. Ina ainneoin sin, níor chuir ach 52% de na daoine óga i gCatagóir A in iúl gur tógadh iad féin le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó*. Agus cé gur thuairiscigh 67% díobh go bhfuil *Gaeilge líofa* acu féin, níor thuairiscigh ach 24% de na daltaí i gCatagóir A go labhraíonn siad *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* i measc a gcuid cairde i láthair na huair (Léaráid 18.1). Agus má thógtar na daoine óga i gCatagóir A ar *Gaeilgeoirí líofa* iad a n-aithreacha níor tógadh le *Gaeilge amháin* nó le *Gaeilge den chuid is mó* ach beagán os cionn dhá thrian díobh agus níl ach an tríú cuid díobh sin a thuairiscigh go labhraíonn siad *Gaeilge i gcónaí* nó *Gaeilge den chuid is mó* lena gcuid cairde. Mar sin is cosúil nach bhfuil ach ráta éifeachtach idirghlúineach seachadta teanga de thimpeall 22%–24% ag an nGaeilge sa Ghaeltacht faoi láthair. Is é sin le rá, do gach 100 lánúin/tuismitheoir a bhfuil *Gaeilge líofa* acu sa ghlúin reatha tuismitheoirí tá níos lú

ná an ceathrú cuid dá gcuid leanaí ag úsáid na Gaeilge mar phríomhtheanga lena gcuid comhaoiseach.

LÉARÁID 18.1: COMPARÁID IDIRGHLÚINEACH AR CHUMAS AGUS IOMPAR TEANGA

Má ghlahtar leis gurb é seo an ráta éifeachtach céanna seachadta teanga a bhainfear amach sa chéad ghlúin eile (is é sin le rá go n-éireoidh le timpeall is an ceathrú cuid de na daoine óga atá ag labhairt Gaeilge ina measc féin faoi láthair a glann féin a chur ag labhairt Gaeilge lena gcuid comhaoiseach) léirítear go soiléir an baol atá ann do thodhchaí na Gaeltachta. Is deacair a shamhlú go bhfuil an pobal labhartha Gaeilge atá fágtha i gCatagóir A inbhuanaithe agus ráta éifeachtach seachadta teanga chomh híseal seo acu.

Níl anseo ach tomhas staitistiúil, dar ndóigh, ach is deacair a shamhlú go bhféadfaí an patrún a réamhléiriú ar aon bhealach a bheadh níos dearfaí ná tairngreacht a bheadh bunaithe ar chóimheas den ghnás reatha. Go deimhin is dócha go mbeidh an ráta éifeachtach seachadta teanga níos ísle sa chéad ghlúin eile i gCatagóir A de bharr dhlús na gcainteoirí gníomhacha Gaeilge ina measc a bheith maolaithe chomh mór agus atá. Dá réir sin, is é is dóichí go dtiocfaidh na patrúin atá i réim i measc daoine óga i gCatagóirí B agus C faoi láthair chun cinn i gCatagóir A laistigh de ghlúin amháin nó laistigh de dhá ghlúin ar a mhéid.

Is é tátal lom an tsuirbhé seo mar sin nach bhfuil ach idir 15 bliana agus scór blianta fágtha mar shaolré ag an nGaeilge mar theanga phobail sa chuid is láidre den Ghaeltacht, is é sin le rá, an chuid den Ghaeltacht a bhaineann le Catagóir A, mura féidir an patrún seo a chur ar mhalairt treo. Faoin am a dtagann clann ghlúin na ndaoine óga seo chun cinn ní bheidh dlús na gcainteoirí gníomhacha Gaeilge ina measc sách ard le pobal cainteoirí Gaeilge a bhuanú, gan trácht ar é a athchruthú, mura féidir cúinsí nua sochtheangeolaíocha a chruthú san idirlinn.

CUID 5

TAITHÍ AGUS TUAIRIMÍ AN PHOBAIL

CAIBIDIL 19

TÓGÁIL CLAINNE LE GAEILGE SA GHAELTACHT

19.1 RÉAMHRÁ

I bhfianaise a chriticiúla agus atá an Ghaeilge mar theanga theaghlaigh do chinniúint na Gaeltachta, beartaíodh sa chuid seo den tionscadal breathnú go sonrach ar an taithí atá ag tuismitheoirí Gaeltachta ar a gclann a thógáil le Gaeilge. Socraíodh sraith agallaimh leathstruchtúrtha a dhéanamh le tuismitheoirí Gaeltachta chun léargas a fháil ar a gcúlra teanga, ar na patrúin a bhaineann le húsáid na Gaeilge sa bhaile agus ar na nithe a thacaíonn nó a chuireann bac ar bhuanú na Gaeilge mar theanga theaghlaigh.

19.2 MODHEOLAÍOCHT

Chun lánúineacha a aimsiú a bhí sásta a bheith páirteach sa taighde baineadh úsáid as dhá mhodheolaíocht éagsúla: i gcásanna áirithe, baineadh úsáid as an ngréasán teagmhála a bhí ag na taighdeoirí féin chun fiafraí de lánúineacha an mbeidís sásta dul faoi agallamh, agus i gcásanna eile, chuathas i dteagmháil le heagraíochtaí a bhí gníomhach i réimse na pleanála teanga sna ceantair éagsúla Ghaeltachta agus iarradh orthu liosta ainmneacha a chur ar fáil dúinn de theaghlaigh a mheas siad a bheadh sásta a bheith rannpháirteach sa taighde. Sa chás deiridh seo, is é an treoir a tugadh do na heagraíochtaí ná teaghlaigh a roghnú a raibh leanaí acu a bhí fós ag freastal ar institiúid oideachais (naíonra, bunscoil nó iar-bhunscoil) sa Ghaeltacht agus a bheadh sásta agus compordach ag plé cúrsaí teanga an teaghlaigh. Iarradh orthu teaghlaigh a chur san áireamh a bhí ag tógáil a gclann le Gaeilge, le meascán de Ghaeilge agus Béarla nó trí Bhéarla amháin. Táimid fíorbhuíoch de na heagraíochtaí a thug cúnaimh dúinn leis an gcuid seo den taighde, agus leis na tuismitheoirí a thug a gcuid ama dúinn agus a chaith go fial linn nuair a thugamar cuairt orthu. Reáchtáladh formhór na n-agallamh i dtithe na dteaghlach, seachas i gcúpla cás inar reáchtáladh an t-agallamh ag ionad oibre an tuismitheora nó in ionad poiblí eile.

Reáchtáladh agallamh leathstruchtúrtha le 33 teaghlach ar fad. Ina measc seo, ba lánúin a bhí i gceist le 29 teaghlach agus ba theaghlach ina raibh tuismitheoir amháin i mbun an teaghlach na ceithre theaghlach eile. Ar mhaithe le discríd na gceithre theaghlach aonair seo a chosaint, ní dhéantar na sonraí ina dtaobh a scaradh ó na sonraí a bhaineann leis na teaghlach eile a chuirtear ar fáil sna táblaí agus na léaráidí thíos. I gcás 14 de na lánúineacha pósta, reáchtáladh an t-agallamh agus an bheirt tuismitheoirí i láthair. I gcás an 15 lánúin eile, reáchtáladh an t-agallamh le tuismitheoir amháin, an mháthair i ngach cás. Tá an 16 theaghlach seo ina gcónaí i limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóir A, tá ceithre theaghlach ina gcónaí i limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóir B, agus tá 13 theaghlach ina gcónaí i limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóir C. Léirítear i dTábla 19.1 na haoisghrúpaí lenar bhain na tuismitheoirí.

Aoisghrúpa	18-24 bl.	25-34 bl.	35-44 bl.	45-54 bl.	55+ bl.	Iomlán
Máithreacha	1	12	13	7		33
Aithreacha		7	12	8	2	29
Iomlán	1	19	25	15	2	62

TÁBLA 19.1: NA TUISMITHEOIRÍ DE RÉIR AOISGHRÚPA

19.3 CÚLRA NA DTUISMITHEOIRÍ

Bhí Gaeilge líofa nó Gaeilge mhaith ag formhór na dtuismitheoirí. Bhí 11 acu nach raibh acu ach Gaeilge mheasartha, Gaeilge lag nó a bhí gan aon Ghaeilge (féach Tábla 19.2). Bhí Gaeilge líofa ag an gceathrar tuismitheoirí aonair a cuireadh faoi agallamh.

Cumas Gaeilge na dTuismitheoirí	Gaeilge líofa	Gaeilge mhaith	Gaeilge mheasartha	Gaeilge lag	Gan aon Ghaeilge	Iomlán
Máithreacha	24	3	5	1		33
Aithreacha	22	2	2	2	1	29
Iomlán	46	5	7	3	1	62

TÁBLA 19.2: CUMAS GAEILGE NA DTUISMITHEOIRÍ

B'as an áit a raibh cónaí orthu nó as áit eile sa cheantar Gaeltachta céanna 43 tuismitheoir as an iomlán atá faoi chaibidil anseo. B'as ceantar Gaeltachta eile beirt acu, b'as áit lasmuigh den limistéar Gaeltachta sa chontae céanna triúr acu, agus b'as áit éigin eile in Éirinn 12 acu. Ba ó thír eile beirt acu (Tábla 19.3).

Áit arb as na tuismitheoirí	An ceantar Gaeltachta ina raibh cónaí orthu	Ceantar Gaeltachta eile	Áit eile sa chontae céanna	Áit eile in Éirinn	Thar tír isteach	Iomlán
Máithreacha	23	1	1	7	1	33
Aithreacha	20	1	2	5	1	29
Iomlán	43	2	3	12	2	62

TÁBLA 19.3: AN ÁIT ARB AS NA TUISMITHEOIRÍ

B'as an gceantar Gaeltachta ina raibh cónaí orthu triúr de na tuismitheoirí aonair a cuireadh faoi agallamh agus b'as áit eile in Éirinn duine amháin acu. I gcás na lánúineacha, b'as an gceantar Gaeltachta ina raibh cónaí orthu an bheirt tuismitheoirí i gcás 16 lánúin, i gcás lánúin amháin bhí duine as an gceantar pósta le duine ó cheantar Gaeltachta eile. I gcás seacht lánúin, bhí duine as an gceantar Gaeltachta ina raibh cónaí orthu pósta le duine ó cheantar lasmuigh den Ghaeltacht (le duine as áit eile sa chontae i dtrí chás, le duine as áit éigin eile in Éirinn i dtrí chás eile, agus le duine ó thír eachtrannach i gcás amháin). I gcás lánúin amháin, b'as ceantar Gaeltachta eile tuismitheoir amháin a bhí pósta le duine ó áit eile in Éirinn, agus i gcás ceithre lánúin, níorbh as an nGaeltacht ceachtar den bheirt tuismitheoirí.

I gcás na dtuismitheoirí sin nárbh as an nGaeltacht ó dhúchas iad, bhí siad ina gcónaí sa Ghaeltacht ar feadh tréimhsí éagsúla idir dhá bhliain agus 32 bliain. Bhí cúiseanna éagsúla acu le teacht go dtí an Ghaeltacht. Thuairiscigh beirt de na lánúineacha gur bhog siad go dtí an Ghaeltacht de bharr gur theastaigh uathu a gclanna a thógáil le Gaeilge agus gur mheas siad go dtacódh timpeallacht na Gaeltachta leis an gcinneadh sin, agus thuairiscigh triúr tuismitheoirí gur bhog siad go dtí an Ghaeltacht de bharr go raibh spéis acu sa Ghaeilge agus gur theastaigh uathu cónaí sa Ghaeltacht. I gcás ceathrar tuismitheoirí, b'as an nGaeltacht duine dá muintir agus ba mar gheall ar an gceangal seo a shocraigh siad féin cur fúthu sa Ghaeltacht. Ar na cúiseanna eile a luadh le bogadh go dtí an Ghaeltacht bhí cúrsaí fostaíochta agus cúrsaí caidrimh nó pósta.

Tógadh 35 tuismitheoir le Gaeilge agus tógadh 20 acu le Béarla. Tógadh seachtar acu le meascán den Bhéarla agus den Ghaeilge (Tábla 19.4).

<i>An teanga lenar tógadh na tuismitheoirí</i>	Gaeilge	Meascán de Ghaeilge agus Béarla	Béarla	Iomlán
Máithreacha	17	4	12	33
Aithreacha	18	3	8	29
Iomlán	35	7	20	62

TÁBLA 19.4: CÚLRA TEANGA NA DTUISMITHEOIRÍ

Fuair formhór na dtuismitheoirí (41 as 62) a gcuid bunoidreachais trí Ghaeilge – 39 acu i mbunscoil Ghaeltachta agus beirt acu i nGaelscoil lasmuigh den Ghaeltacht. Ní bhfuair ach 32 acu a gcuid iar-bhunoideachais trí Ghaeilge (26 in iar-bhunscoil Ghaeltachta agus seisear acu i nGaelscoil lasmuigh den Ghaeltacht).

<i>An teanga trína bhfuair na tuismitheoirí a gcuid oideachais</i>	Trí Ghaeilge i scoil Ghaeltachta	Trí Bhéarla (den chuid is mó) i scoil Ghaeltachta	Trí Ghaeilge i nGaelscoil	Trí Bhéarla i scoil lasmuigh den Ghaeltacht	Iomlán
Bunoideachas					
Máithreacha	20	3	2	8	33
Aithreacha	19	1	3	6	29
Iomlán	39	4	5	14	62
Iar-bhunoideachas					
Máithreacha	13	3	4	13	33
Aithreacha	13	1	2	13	29
Iomlán	26	4	6	26	62

TÁBLA 19.5: AN MEÁN TRÍNA BHFUAIR NA TUISMITHEOIRÍ A GCUID BUNOIDEACHAIS AGUS IAR-BHUNOIDEACHAIS.

I gcás iomlán na dtuismitheoirí (62), bhí 36 fostaithe i bpost lánaimseartha agus seisear tuismitheoirí fostaithe i bpost páirtaimseartha. Bhí 10 acu féinfhostaithe i ngnónna éagsúla agus bhí ceathrar ag plé le feirmeoireacht/iascaireacht. Bhí cúigear tuismitheoirí ag obair sa bhaile agus bhí tuismitheoir amháin i mbun oideachas tríú leibhéal ar bhonn lánaimseartha.

Bhí 90 leanbh san iomlán ag na teaghlaigh a bhí faoi chaibidil. Léirítear i dTábla 19.6 aoiseanna na leanaí. Leanbh amháin a bhí ag trí cinn de na teaghlaigh; beirt leanbh a bhí ag 13 theaghlach acu; bhí triúr leanbh ag deich gcinn de na teaghlaigh; bhí ceathrar leanbh ag ceithre cinn de na teaghlaigh; agus bhí cúigear leanaí ag na trí theaghlach eile.

Aois	0-1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	18+
Líon	4	3	4	5	5	5	9	5	5	3	6	1	2	4	1	4	3	3	2	16

TÁBLA 19.6: LÍON NA LEANAÍ DE RÉIR AOISE

Léirítear i dTábla 19.7 líon na dteaghlach de réir na difríochta san aois a bhí idir an duine is sine sa teaghlach agus an duine is óige.

Líon blianta	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Líon teaghlach	3	2	5	3	6	0	4	0	1	4	1	0	0	2	1	1

TÁBLA 19.7: LÍON NA DTEAGHLACH DE RÉIR NA DIFRÍOCHTA SAN AOIS IDIR AN DUINE IS SINE AGUS AN DUINE IS ÓIGE SA TEAGHLACH

19.4 COMHDHÉANAMH AGUS CÚLRA TEANGA NA DTEAGHLACH

Léirítear i dTábla 19.8 comhdhéanamh agus cúlra teanga na dteaghlach. Bhí Gaeilge líofa nó Gaeilge mhaith ag an mbeirt tuismitheoirí i gcás 20 teaghlach, bhí Gaeilge ag tuismitheoir amháin i gcás 12 teaghlach, agus i gcás teaghlach amháin, bhí Gaeilge mheasartha ag an mbeirt tuismitheoirí.

Cúlra teanga na dtuismitheoirí		Teanga trínar chuir na tuismitheoirí aithne ar a chéile		Ar pléadh cúrsaí teanga an teaghlaigh sular rugadh na leanaí/An ndearnadh cinneadh comhfhiosach		Úsáid teanga sna teaghlaigh			
		Gaeilge	Béarla	Rinneadh	Ní dearnadh	Gaeilge	G & B ⁷³	B & G ⁷⁴	Béarla ⁷⁵
Gaeilge ag an mbeirt tuismitheoirí	20	13	7	7	13	15	4	1	
Gaeilge ag tuismitheoir amháin	12		12	10	2	1	3	5	3
Gaeilge mheasartha ag an mbeirt tuismitheoirí	1		1	1				1	
Iomlán	33	33		33		33			

TÁBLA 19.8: COMHDHÉANAMH AGUS CÚLRA TEANGA NA DTEAGHLACH

⁷³ Meascán den Ghaeilge agus den Bhéarla, ach an Ghaeilge in uachtar.

⁷⁴ Meascán den Bhéarla agus den Ghaeilge, ach an Béarla in uachtar.

⁷⁵ Teaghlaigh ina bhfuil an Béarla in úsáid mar ghnáthmheán caidrimh an teaghlaigh, ach go raibh sé tábhachtach do na tuismitheoirí go mbeadh an Ghaeilge ag na leanaí.

I gcás 20 teaghlach, chuir na tuismitheoirí aithne ar a chéile trí Bhéarla agus is trí Ghaeilge a chuir na tuismitheoirí aithne ar a chéile i gcás na 13 theaghlach eile. I gcás 18 dteaghlach, dúirt na tuismitheoirí gur phléigh siad cén teanga a labhróidís lena gclann agus go ndearna siad ‘cinneadh comhfhiosach’ maidir leis an gceist. Dúirt na tuismitheoirí a bhain le 15 theaghlach nach ndearna siad aon phlé ar chúrsaí teanga agus gur tharla sé go nádúrtha gurbh í an Ghaeilge a bhí á labhairt acu mar theanga bhaile. I gcás 16 theaghlach, ba í an Ghaeilge a bhí mar phríomhtheanga theaghlaigh acu. I gcás 14 theaghlach, ba mheascán éigin den Ghaeilge agus Béarla a bhí in úsáid sa teaghlach, leis an gcosúlacht air go raibh níos mó Gaeilge ná Béarla in úsáid i seacht dteaghlach acu agus go raibh níos mó Béarla ná Gaeilge in úsáid sna seacht dteaghlach eile. I gcás trí theaghlach, is é an Béarla a bhí mar phríomhtheanga theaghlaigh acu, ach go raibh sé tábhachtach do na tuismitheoirí go mbeadh an Ghaeilge ag an gclann.

19.4.1 TEAGHLAIGH A BHFUIL AN GHAEILGE AG AN MBEIRT TUISMITHEOIRÍ IONTU

Lánúin a chuir aithne ar a chéile trí Ghaeilge

I Léaráid 1 thíos, tá cur síos ar na teaghlaigh ina bhfuil an Ghaeilge ag an mbeirt tuismitheoirí. I gcás na 13 theaghlach seo, chuir na tuismitheoirí aithne ar a chéile trí Ghaeilge. Thuairiscigh na tuismitheoirí i gcás 10 dteaghlach acu seo, a bhfuil an Ghaeilge mar theanga bhaile acu, nach ndearna siad féin aon phlé roimh ré faoin teanga a labhróidís leis an gclann agus nach ndearna siad aon chinneadh comhfhiosach ina taobh dá bharr. Thuairiscigh lánúin amháin: ‘Níor phléamar cúrsaí teanga mórán riamh – ní raibh aon chinneadh faoi leith i gceist – ní raibh ann ach gurb é an rud nádúrtha dhúinn le déanamh é’. I gcás teaghlach amháin acu seo, dúirt an t-athair go ndearna sé cinneadh ina intinn féin gur Ghaeilge a labhróidís leis an bpáiste nuair a rugadh an chéad leanbh, ach níor phléigh siad le chéile é – níor rith sé leis an mháthair ‘riamh go labhródh muid aon teanga eile ach Gaeilge leis’.

I gcás na dtrí lánúin a thuairiscigh go ndearna siad cinneadh comhfhiosach, bheartaigh dhá lánúin acu an Ghaeilge a labhairt lena gclann. I gcás an dá lánúin seo, tógadh na tuismitheoirí atá i gceist le Béarla i gceantar lasmuigh den Ghaeltacht. I gcás an

teaghlaigh eile, ar de bhunadh na Gaeltachta an bheirt tuismitheoirí, bheartaigh siad Béarla a labhairt leis an leanbh ar dtús chun go mbeadh an Béarla aici, dá mbeadh uirthi dul chuig an ospidéal; comhairle í seo a chuir duine muinteartha orthu. Ag an bpointe seo, áfach, tá meascán de Bhéarla agus Ghaeilge in úsáid mar theanga chaidrimh sa teaghlach áirithe seo.

Lánúin a chuir aithne ar a chéile trí Bhéarla

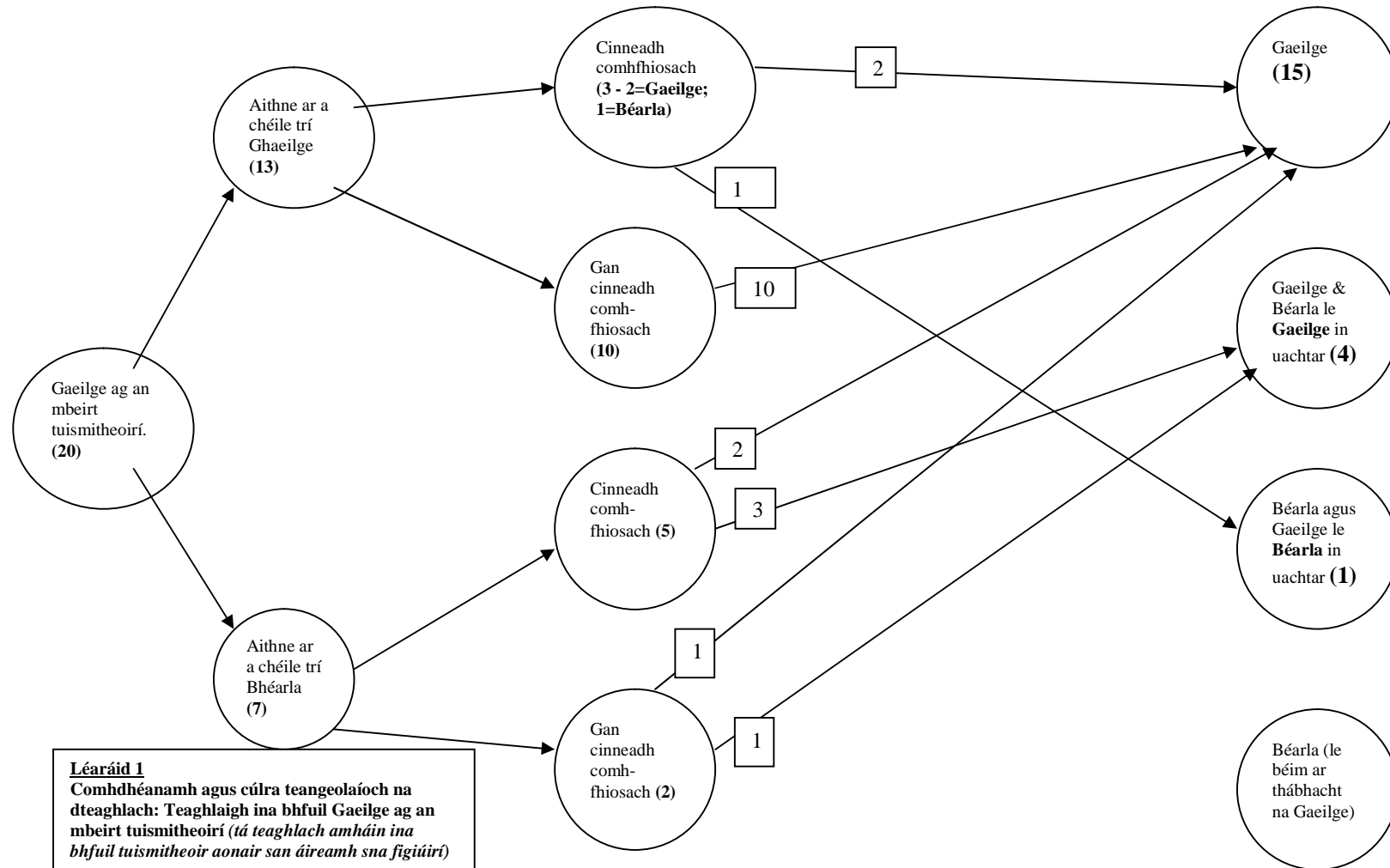
I gcás na dteaghlach a raibh an Ghaeilge ag an mbeirt tuismitheoirí, chuir seacht gcinn de na lánúineacha aithne ar a chéile trí Bhéarla, .i. casadh ar a chéile iad i dtimpeallacht Bhéarla agus is trí Bhéarla a labhraídis le chéile i dtús ama. Ina measc seo, rinne cúig lánúin ‘cinneadh comhfhiosach’ an Ghaeilge a labhairt lena gclann. I gcás trí theaghlach acu seo, ba de bhunadh na Gaeltachta an bheirt tuismitheoirí. Bhí cónaí ar theaghlach amháin acu i gceantar lasmuigh den Ghaeltacht nuair a bhí an chuid is sine de na leanaí óg agus rinne siad cinneadh teanga an teaghlaigh a athrú ón mBéarla go Gaeilge nuair a d’fhill siad chun cónaithe sa Ghaeltacht. I gcás lánúin amháin, ba de bhunadh na Gaeltachta duine amháin de na tuismitheoirí agus ba ó cheantar lasmuigh den Ghaeltacht an tuismitheoir eile. Sa chás seo bhraith an t-athair go láidir gur chóir go mbeadh Gaeilge ag an gclann de bharr go raibh Gaeilge aige féin agus go raibh cónaí orthu sa Ghaeltacht. Mheas siad freisin gur bhuntáiste a bheadh ann don chlann an Ghaeilge a bheith acu. I gcás na lánúine deiridh sa chatagóir seo, ba de bhunadh na Gaeltachta an bheirt tuismitheoirí ach gur fhill an mháthair ó thír iasachta agus í ina déagóir. Rinne sise an cinneadh, cúpla bliain tar éis dóibh pósadh, gur chóir dóibh teanga an teaghlaigh a athrú ón mBéarla go Gaeilge. I measc na gcúiseanna a thug sí leis an gcinneadh seo a dhéanamh, dúirt sí nár theastaigh uaithi go mbeadh na míbhuntáistí céanna ag a clann agus a bhí uirthi féin, ag fás aníos sa Ghaeltacht agus gan mórán Gaeilge aici. I measc na gcúig theaghlach seo, tá an Ghaeilge mar theanga theaghlaigh ag dhá theaghlach agus tá meascán den dá theanga le Gaeilge in uachtar in úsáid sna trí theaghlach eile.

Tá dhá theaghlach sa chatagóir seo nach ndearna cinneadh comhfhiosach an Ghaeilge a labhairt leis an gclann. I gcás teaghlach amháin, a bhfuil Gaeilge mar theanga theaghlaigh acu, is de bhunadh na Gaeltachta céanna an bheirt tuismitheoirí, ach gur tógadh duine acu

le Béarla i gcuid den limistéar nach labhraítear mórán Gaeilge ann. Fuair an bheirt acu a gcuid bunoidreachais agus iar-bhunoideachais trí Ghaeilge, áfach. Cé gur chuir siad aithne ar a chéile trí Bhéarla ar dtús, d'iompaigh siad ar an nGaeilge a labhairt le chéile de réir a chéile. Ceann de na cúiseanna a mheas siad gur éirigh leo é seo a dhéanamh, ná go raibh spéis acu beirt sa Ghaeilge agus go raibh siad ag caitheamh go leor ama i gcomhluadar Gaeltachta le chéile, mar sin tharla an t-athrú go nádúrtha. Faoin am ar phós siad ní raibh aon cheist ach gurbh í an Ghaeilge a labhróidís leis an gclann: 'níor ghá an cheist a phlé', a dúirt siad.

Is de bhunadh dhá cheantar Gaeltachta éagsúla iad an lánúin eile sa chatagóir seo. Chuir siad aithne ar a chéile trí Bhéarla agus bhí cleachtadh acu an Béarla a labhairt lena chéile sular phós siad. Ina ainneoin sin, dúirt siad nach raibh aon cheist ach gurbh í an Ghaeilge a bheadh á labhairt acu leis an gclann: 'ní raibh aon phlé faoi. Ní raibh gá leis'. Is Gaeilge amháin a labhraíonn siad leis an gclann anois, ach léirigh siad go bhfuil an nós a bhunaigh siad, .i. an Béarla a labhairt ina measc féin, á chleachtadh acu go fóill.

I measc na seacht dteaghlach atá faoi chaibidil anseo againn, thuairiscigh na tuismitheoirí ó thrí theaghlach nach bhfuil éirithe leo féin go fóill níos an Bhéarla a labhairt atá acu féin a athrú go hiomlán go Gaeilge. I gcás lánúin amháin, deir siad go labhraíonn siad an Béarla le chéile go fóill nuair nach bhfuil an chlann i láthair. Thuairiscigh lánúin eile go labhraíonn siad an Ghaeilge leis an gclann ach Béarla eatarthu féin. I gcás na lánúine eile, dúirt duine de na tuismitheoirí linn nach raibh ag éirí leis féin an oiread Gaeilge a labhairt sa bhaile agus ba mhaith leis.

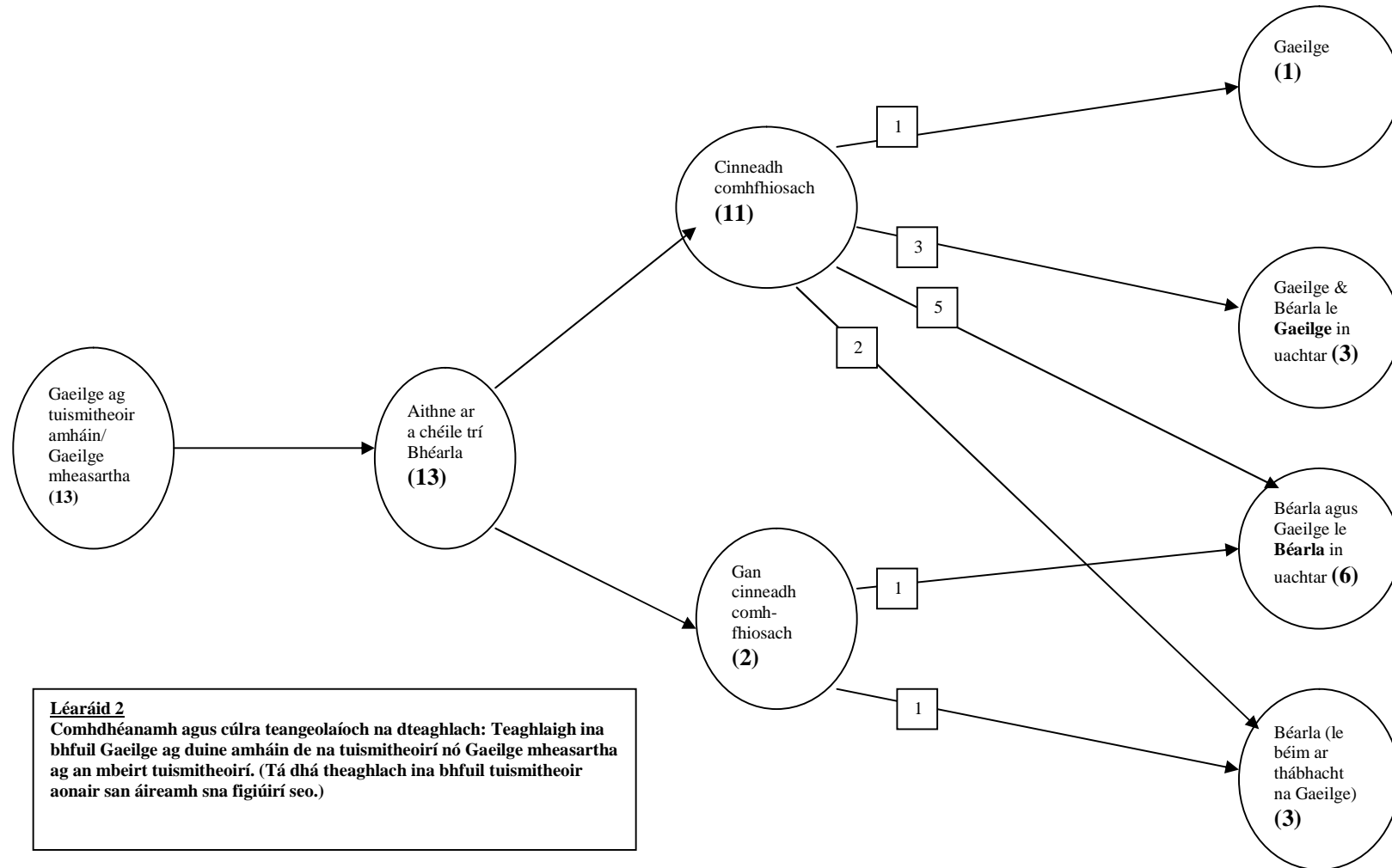
19.4.2 TEAGHLAIGH A BHFUIL AN GHAeilGE AG TUISMITHEOIR AMHÁIN (NÓ GAEILGE MHEASARTHA AG AN MBEIRT TUISMITHEOIRÍ) IONTU

I Léaráid 2 thíos faightear léiriú ar chúlra teanga an 12 theaghlach ina raibh Gaeilge líofa nó Gaeilge mhaith ag duine amháin de na tuismitheoirí agus teaghlach amháin ina raibh Gaeilge mheasartha ag an mbeirt tuismitheoirí. De réir mar a bheifí ag súil leis, ba trí Bhéarla a chuir na lánúineacha seo ar fad aithne ar a chéile. Rinne 11 lánúin acu ‘cinneadh comhfhiosach’ maidir leis an teanga a labhródís lena gclann. Tá ceithre cinn de na teaghlaigh seo a bhfuil an Ghaeilge in úsáid acu mar phríomhtheanga bhaile nó meascán den dá theanga, ach níos mó Gaeilge ná Béarla in úsáid iontu. I gcás na gceithre theaghlach seo, is í an mháthair an tuismitheoir ag a bhfuil Gaeilge, agus tá sé spéisiúil gur thuairiscigh siad ar fad gur tógadh iad féin le Gaeilge agus go raibh a muintir féin agus an chuid eile dá dteaghlach ina gcuid thábhachtach den ghréasán labhartha Gaeilge a bhí ag a gclann.

Tá naoi dteaghlach eile sa chatagóir seo (seacht dteaghlach a rinne ‘cinneadh comhfhiosach’ faoi theanga an teaghlaigh agus dhá theaghlach nach ndearna) a thuairiscigh go dteastaíonn uathu go mbeadh an Ghaeilge in úsáid mar phríomhtheanga theaghlaigh acu, ach nach bhfuil ag éirí leo chomh maith agus ba mhaith leo, .i. gurb é an Béarla a úsáidtear den chuid is mó mar ghnáth-theanga chaidrimh sa teaghlach. Ar na cúiseanna a luaigh siad leis seo, bhí:

- nár thosaigh an tuismitheoir ag a bhfuil Gaeilge ag labhairt Gaeilge amháin leis an gclann ón tús agus go bhfuil sé deacair na nósmaireachtaí teanga a bhaineann leis an tréimhse luath sin a athrú anois;
- go mbíonn sé deacair ar na tuismitheoirí an nósmaireacht teanga a chleachtann siad eatarthu féin a athrú agus iad ag labhairt leis an gclann;
- go mbraitheann siad in amanna go mbíonn siad ag ‘brú’ Gaeilge ar na leanaí in aghaidh a dtola agus go gcothaíonn sé seo teannas áirithe sa teaghlach ó am go chéile.

Tá dhá theaghlach sa chatagóir seo arb é an Béarla atá in úsáid mar phríomhtheanga chaidrimh iontu. Luaigh tuismitheoir amháin sa chomhthéacs seo go raibh an iarracht a bhí siad féin a dhéanamh teoranta de bharr nach raibh a fhios acu conas tabhairt faoi ar bhealach ní b'fhearr: 'We're not doing it on a huge scale; we don't know how to do it on a huge scale'.

Léaráid 2
 Comhdhéanamh agus cúlra teangeolaíoch na dteaghlach: Teaghlaigh ina bhfuil Gaeilge ag duine amháin de na tuismitheoirí nó Gaeilge mheasartha ag an mbeirt tuismitheoirí. (Tá dhá theaghlach ina bhfuil tuismitheoir aonair san áireamh sna figiúirí seo.)

19.5 PATRÚIN TEANGA SNA TEAGHLAIGH

Léirítear i dTábla 19.9 na patrúin éagsúla teanga a bhí ag na teaghlaigh atá faoi chaibidil. Tá dhá ghrúpa i gceist leis na 15 lánúin a labhraíonn meascán den Ghaeilge agus Béarla nó Béarla go príomha ina measc féin, .i. na lánúineacha nach bhfuil an Ghaeilge ach ag duine amháin acu agus na lánúineacha a bhfuil an Ghaeilge ag an mbeirt acu, ach a chuir aithne ar a chéile trí Bhéarla agus nach bhfuil éirithe leo na nósmaireachtaí Béarla a bhaineann leis an aithne sin a athrú go fóill. Tá sé spéisiúil go bhfuil na patrúin teanga a bhaineann leis an gclann, .i. an teanga a labhraíonn an chlann eatarthu féin, an-chosúil leis an nósmaireacht teanga a chleachtann na tuismitheoirí leis an gclann, cé go bhfuil líon na dteaghlach ina bhfuil an Ghaeilge in úsáid (den chuid is mó) ag an gclann ina measc féin níos ísle ná líon na dteaghlach ina bhfuil an Ghaeilge in úsáid (den chuid is mó) ag na tuismitheoirí lena gclann.

Patrúin teanga sna teaghlaigh	
An teanga a labhraíonn na tuismitheoirí eatarthu féin	
An Ghaeilge go príomha eatarthu féin	15
Meascán den Ghaeilge agus den Bhéarla eatarthu féin	6
An Béarla go príomha eatarthu féin	9
An teanga a labhraíonn na tuismitheoirí leis an gclann	
Gaeilge amháin nó Gaeilge den chuid is mó	18
Labhraíonn tuismitheoir amháin Gaeilge amháin nó Gaeilge den chuid is mó	6
Labhraíonn an bheirt tuismitheoirí meascán den Ghaeilge agus den Bhéarla	6
Labhraíonn an bheirt tuismitheoirí Béarla den chuid is mó	3
An teanga a labhraíonn an chlann leis na tuismitheoirí	
Gaeilge den chuid is mó leis na tuismitheoirí	18
Meascán den Ghaeilge agus den Bhéarla leis na tuismitheoirí	12
Béarla den chuid is mó leis na tuismitheoirí	3
An teanga a labhraíonn an chlann ina measc féin sa teaghlach	
Gaeilge den chuid is mó ina measc féin	14
Meascán den Ghaeilge agus den Bhéarla ina measc féin	10
Béarla den chuid is mó ina measc féin	7
An teanga a labhraíonn an chlann lena gcairde	
Gaeilge den chuid is mó lena gcairde	3
Meascán den Ghaeilge agus den Bhéarla lena gcairde (<i>níos mó Gaeilge</i>)	7
Meascán den Ghaeilge agus den Bhéarla lena gcairde (<i>níos mó Béarla</i>)	13
Béarla den chuid is mó lena gcairde	9

TÁBLA 19.9: PATRÚIN TEANGA LAISTIGH DE NA TEAGHLAIGH

An rud is suntasaí a léirítear sa tábla seo, áfach, ná go bhfuil líon na dteaghlach a thuairiscigh gurb í an Ghaeilge den chuid is mó a úsáideann a gclann lena gcuid cairde

taobh amuigh den teach (3 theaghlach) i bhfad níos ísle ná líon na dteaghlach a thuairiscigh gurb í an Ghaeilge is mó atá in úsáid ag an gclann mar theanga bhaile. Thuairiscigh 20 teaghlach go n-úsáideann a gclann meascán den Ghaeilge agus Béarla lena gcairde lasmuigh den teach, ach ní raibh ach seacht dteaghlach acu seo a mheas gur mó Gaeilge ná Béarla a bhíonn in úsáid ag a gclann lena gcuid cairde.

Is iad na leanaí atá in aois iar-bhunscoile is mó atá ag labhairt an Bhéarla lena gcuid cairde. Thuairiscigh formhór na dtuismitheoirí a raibh cónaí orthu i limistéir de chuid Chatagóir A agus a raibh an Ghaeilge in uachtar mar theanga bhaile acu féin, go raibh meascán den Ghaeilge agus den Bhéarla in úsáid ag a gclann lena gcairde agus iad ag freastal ar an mbunscoil áitiúil agus gur bhraith sé seo ar na cairde a bhí i gceist, .i. gur labhair siad an Ghaeilge le leanaí eile ón gcomharsanacht a raibh an Ghaeilge acu agus gur labhair siad an Béarla le leanaí nach raibh aon Ghaeilge acu sa bhaile. Ar an iomlán, áfach, is cosúil go mbíonn níos mó Gaeilge á labhairt ag na leanaí seo lena gcairde sa tréimhse sin, ná mar a bhíonn níos déanaí. I gcás na dtuismitheoirí a raibh leanaí in aois na hiar-bhunscoile acu, thuairiscigh siad ar fad go mbraitheann siad gurb é an Béarla is mó a bhíonn á labhairt ag a gclann lena gcairde, seachas i gcás roinnt leanaí a bhfuil cairde scoile fós acu ar chuir siad aithne orthu trí Ghaeilge ag aois an-óg – sa naíonra nó sa bhunscoil áitiúil, mar shampla. I gcás na gcairde seo, thuairiscigh na tuismitheoirí gur níos lena gclann an Ghaeilge a labhairt go fóill le cuid acu.

Caithfear a chur san áireamh anseo go leathnaítear agus, i gceantair áirithe, go mbristear an gréasán cairde a bhíonn ag daoine óga Gaeltachta nuair a bhogann siad ón mbunleibhéal oideachais go dtí an dara leibhéal. Ag an dara leibhéal cuireann siad aithne ar dhaltaí a thagann ó bhunscoileanna i gceantair eile, agus i gcás cuid de na hiar-bhunscoileanna Gaeltachta tagann cuid de na daltaí seo ó bhunscoileanna nach bhfuil ag teagasc trí Ghaeilge agus/nó atá lonnaithe lasmuigh den Ghaeltacht. Bheifí ag súil leis dá réir sin gur trí Bhéarla a chruthaítear an caidreamh leis na cairde nua a bhaineann leis na bunscoileanna éagsúla seo. I gceantair áirithe freisin, bíonn rogha ag tuismitheoirí idir roinnt iar-bhunscoileanna agus mar thoradh air sin bristear na gréasáin chairde a bhíonn

ag leanaí agus iad ar an mbunscoil nuair a théann siad ar aghaidh chuig iar-bhunscoileanna éagsúla.

Thuairiscigh roinnt de na tuismitheoirí nach é an patrún teanga céanna a bhí le sonrú ag na leanaí ar fad sa teach. I gcás cuid de na tuismitheoirí a bhfuil na leanaí is óige acu ag freastal ar iar-bhunscoil i gcónaí, dúirt siad go bhfuil difríocht shuntasach le sonrú ar an iompar teanga idir na leanaí is sine agus na leanaí is óige – gur mó Gaeilge a bhíodh á labhairt ag na leanaí is sine sa teaghlach lena gcuid cairde ná mar atá ag na leanaí is óige. Thuairiscigh teaghlach amháin gur mó Gaeilge a labhraíonn na cailíní sa teach lena chéile ná mar a labhraíonn na buachaillí. Thuairiscigh roinnt teaghlach nach é an patrún úsáide Gaeilge céanna a bhíonn ag na leanaí uile sa chlann, .i. go labhraíonn cuid de na leanaí níos mó Gaeilge ná mar a labhraíonn na leanaí eile. Cé go bhfuil líon na dteaghlach ró-bheag le haon tátal cuimsitheach a bhaint as na patrúin éagsúla seo, is cosúil ón gcur síos a bhí acu go mbíonn tionchar ag na cúinsí seo a leanas ar na patrúin úsáide teanga sa teaghlach go ginearálta:

- Staid na Gaeilge in institiúidí oideachais an cheantair ag tréimhsí faoi leith.
- Líon na dteaghlach sa cheantar a bhfuil clann acu san aoisghrúpa céanna agus iad á dtógáil le Gaeilge ag tréimhsí faoi leith.
- Comhdhéanamh sochtheangeolaíoch an ghréasáin chairde a chruthaíonn leanaí éagsúla an teaghlaigh.
- An caidreamh idir an tuismitheoir ag a bhfuil Gaeilge (sa chás nach bhfuil an Ghaeilge ach ag tuismitheoir amháin) le leanaí éagsúla sa chlann – mar shampla, dá mbeadh na buachaillí ag caitheamh níos mó ama agus ag déanamh níos mó cainte leis an athair agus na cailíní ag caitheamh níos mó ama agus ag déanamh níos mó cainte leis an máthair, bheadh difríocht inscneach le sonrú ar úsáid na Gaeilge sa chlann ag brath ar cé acu tuismitheoir an raibh an Ghaeilge aige/aici.
- Iarrachtaí na dtuismitheoirí iompar teanga na clainne lena gcairde a bhainistiú – trí, mar shampla, a chinntiú gurb í an Ghaeilge a bhíonn á labhairt acu nuair a théann siad ar cuairt chuig tithe a chéile.
- Na cleachtais teanga a chleachtar ag imeachtaí áitiúla do dhaoine óga, sna cumainn spóirt go háirithe.

- Na socrúithe cúram leanaí a bhíonn ar fáil don teaghlach agus do na leanaí óga, .i. an mbíonn duine de na tuismitheoirí (a bhfuil Gaeilge aige/aici) ábalta aire a thabhairt don leanbh sa bhaile nó an mbíonn feighlí linbh/seirbhís cúram leanaí le Gaeilge ar fáil dóibh.

Tá sé spéisiúil gur thuairiscigh líon beag teaghlach ina bhfuil clann óg difríocht a bheith idir cumas agus iompar Gaeilge an duine is sine agus an duine is óige. I gcásanna áirithe, bhí cumas Gaeilge níos fearr ag an leanbh is sine agus, i gcásanna eile, bhí cumas Gaeilge níos fearr ag an leanbh is óige. Bhraith sé sin, áfach, ar chomhthéacs an teaghlaigh a bhí i gceist. Sna cásanna a raibh Gaeilge níos fearr ag na leanaí is óige, is iondúil go raibh ag éirí níos fearr leis na tuismitheoirí ina gcuid iarrachtaí an Ghaeilge a bheith in uachtar acu de réir mar a chuaigh na blianta ar aghaidh agus go raibh an leanbh/na leanaí is óige ag fáil buntáiste teangeolaíoch as an treisiú a bhí curtha i gcrích acu ar úsáid na Gaeilge sa teaghlach sa tréimhse ó rugadh an leanbh/na leanaí is sine. I gcás na dteaghlach a raibh cumas agus iompar Gaeilge níos treise ag an leanbh/na leanaí is sine iontu, bhí siad ina gcónaí i limistéir Ghaeltachta de chuid Chatagóirí B agus C. Sa chás seo, is cosúil de réir mar a théann na leanaí is sine in aois agus go gcruthaíonn siad gréasán cairde ina mbíonn Béarla den chuid is mó á labhairt acu go n-imríonn sé seo tionchar ar chumas agus iompar Gaeilge na leanaí is óige sa teach. Bíonn níos mó Béarla á chloisteáil acu sa bhaile mar thoradh ar chairde na leanaí is sine a bheith ar cuairt sa teach agus, ina theannta sin, is minic a thrasnaíonn gréasáin chairde na leanaí éagsúla a chéile, rud a chruthaíonn comhthéacs do na leanaí is óige ina labhraíonn siad an Béarla leis na leanaí is sine sa chlann. Is cosúil, mar sin, go mbíonn sé níos deacra sna limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóirí B agus C, an teaghlach a thógáil le Gaeilge de réir mar a théann an chlann i méid agus na leanaí in aois.

19.6 TACAÍOCHT D'ÚSÁID NA GAEILGE SA BHAILE

19.6.1 CÚRAM LEANAÍ

I gcás trí cinn de na teaghlaigh a thuairiscigh go raibh na leanaí ag freastal ar sheirbhís naíolainne trí Ghaeilge, thuairiscigh na tuismitheoirí ar fad go raibh siad an-sásta leis an tseirbhís a bhí á cur ar fáil, ó thaobh na Gaeilge de, go háirithe. Thuairiscigh cúig theaghlach eile go mbíodh feighlí linbh ag tabhairt aire do na leanaí nuair a bhí siad ní b'óige. Bhí an Ghaeilge á labhairt ag triúr de na feighlithe linbh seo leis an gclann a bhí faoina gcúram agus ba é an Béarla a bhí á labhairt ag an mbeirt eile. Dúirt trí cinn de na teaghlaigh go mbíodh duine muinteartha leo féin ag tabhairt aire do na leanaí nuair a bhí siad ní b'óige agus gurbh í an Ghaeilge a bhí in úsáid i ngach cás acu sin.

19.6.2 SEIRBHÍSÍ NAÍONRA

D'fhreastail leanaí ó 21 teaghlach ar sheirbhís naíonra. Bhí na tuismitheoirí seo ar fad an-mholtach faoi na seirbhísí naíonra a raibh taithí acu orthu. Dúirt siad i ngach cás gur chuir na naíonraí seirbhís mhaith ar fáil dóibh, agus i bhformhór na gcásanna, gur tacaíocht mhór a bhí anseo dóibh ina gcuid iarrachtaí a gclann a thógáil le Gaeilge. Ar an lámh eile, áfach, mheabhraigh cuid de na tuismitheoirí gur bhain deacracht leis an mbealach a raibh an tseirbhís naíonra á reáchtáil faoi láthair, .i. go raibh a gclann féin a bhí á dtógáil le Gaeilge ag iompú ar an mBéarla chomh luath agus a thosaigh siad ar an naíonra, de bharr go raibh siad ag meascadh sa suíomh sin le leanaí a bhí á dtógáil le Béarla. Mhol cuid de na tuismitheoirí go ndéanfaí socrú a d'fhágfadh nach mbeadh leanaí a bhí á dtógáil le Gaeilge ag freastal ar naíonra le leanaí eile nach raibh aon Ghaeilge acu. Léiríonn na tuairimí seo a leanas a tháinig ó na tuismitheoirí an raon tuairimí a cuireadh inár láthair faoin taithí a bhí acu ar na seirbhísí naíonra ar fhreastail a gclann orthu:

- *Chabhraigh an naíonra go mór leis an leanbh is óige.*
- *Ba tacaíocht iontach é [an naíonra].*

- *Ní dhearna sé aon difríocht ó thaobh na Gaeilge de [bhí Gaeilge mhaith ag na leanaí pé scéal é], ach bhí sé go maith do na leanaí de bharr go bhfuair siad deis cairde a dhéanamh.*
- *Bhí an naíonra go maith, ach d'fhoghlaim sé go leor Béarla ann, ach ní raibh muid róbhuartha faoi de bharr go raibh an Ghaeilge chomh láidir sa mbaile againn.*
- *D'fhoghlaim siad go leor Gaeilge sa naíonra.*
- *Níl sé cothrom gurb iad na daoine atá ag tógáil a gcuid leanaí le Béarla atá ag fáil buntáiste as an naíonra agus gurb iad na tuismitheoirí atá ag tógáil a leanaí le Gaeilge atá thíos leis – faigheann na leanaí atá á dtógáil le Béarla an Ghaeilge sa naíonra agus brúitear an Béarla ar na leanaí atá á dtógáil le Gaeilge. Bheadh sé níos fearr dá mbeadh naíonra faoi leith ann chun freastal ar leanaí atá á dtógáil le Gaeilge.*
- *Bhí inní orainn faoin tionchar a bheadh ag an naíonra ar a chuid Gaeilge. Nuair a thosaigh sé ní raibh focal Béarla aige, ach phioc sé suas Béarla sa naíonra. Bíonn siad ag spraoi le chéile i ngrúpaí sa naíonra agus piocann na leanaí atá á dtógáil le Gaeilge Béarla suas ó na leanaí eile. Nuair a théann siad go dtí an bhunscoil sé an teanga chéanna a labhraíonn siad lena gcairde agus a bhí siad a labhairt leo sa naíonra.*

I gcás teaghlach amháin, d'fhreastail an duine ba shine sa chlann ar ghnáthnaíonra (.i. naíonra a ghlac le leanaí a bhí á dtógáil le Gaeilge agus leanaí a bhí á dtógáil le Béarla) agus d'fhreastail an duine ab óige den chlann ar naíonra lán-Ghaeilge (.i. naíonra nach raibh ag glacadh ach le leanaí a bhí á dtógáil le Gaeilge). Dúirt siad go raibh an gnáthnaíonra go maith, ach nach raibh an tacaíocht a chuir sé ar fáil dóibh chomh tairbheach leis an tacaíocht a fuair siad nuair a d'fhreastail an leanbh ab óige ar an naíonra lán-Ghaeilge. Fuair an leanbh ab óige 'bunús maith – labhair sí Gaeilge lena cairde ón tús agus lean sí ar aghaidh leis sin nuair a thosaigh siad ar an mbunscoil'.

19.6.3 SEIRBHÍSÍ BUNSCOILE

Bhí formhór na dtuismitheoirí moltach faoi na bunscoileanna a raibh a gclann ag freastal orthu freisin. Bhí formhór na mbunscoileanna ag teagasc trí Ghaeilge agus bhí iarracht mhaith á déanamh ag cuid de na scoileanna seo úsáid na Gaeilge a chothú i measc na leanaí ag an scoil. Ar an iomlán, áfach, bhí na tuismitheoirí den tuairim gur bhain an deacracht chéanna leis na bunscoileanna agus a bhain leis na naíonraí, .i. go raibh úsáid

an Bhéarla i measc na leanaí ag dul i dtreis ón am ar thosaigh siad ar an mbunscoil. Thuairiscigh roinnt bheag de na teaghlaigh go raibh na bunscoileanna a raibh a gclann ag freastal orthu ag teagasc trí Bhéarla nó trí mheascán den Ghaeilge agus den Bhéarla. Léiríonn na tuairimí seo a leanas a luaigh na tuismitheoirí an raon tuairimí a cuireadh inár láthair faoin dearcadh agus faoin taithí a bhí acu ar na bunscoileanna ar fhreastail a gclann orthu:

- *Tá an bhunscoil go maith. Is léir go múintear na leanaí trí Ghaeilge ón tús, agus an méid Gaeilge a úsáidtear ag méadú de réir mar a théann siad suas na ranganna. Ach níl aon leanaí eile á dtógáil le Gaeilge agus is Béarla a labhraíonn na leanaí ag an scoil.*
- *Tá an bhunscoil áitiúil ‘neodrach’ – tá siad ag teagasc trí Ghaeilge ach Béarla ar fad atá amuigh sa chlós.*
- *Tá níos mó áiseanna Béarla ar fáil sa scoil. Tá níos mó béime sa mbunscoil ar Bhéarla a scríobh agus ar an mBéarla a bheith go maith ag na gasúir [ná mar atá ar an nGaeilge].*
- *Cén fáth go dtosaíonn siad ar an léitheoireacht le léitheoireacht an Bhéarla?*
- *Tá an bhunscoil go maith. Tá an príomhoide an-mhaith ag cur na leanaí ag labhairt Ghaeilge i gclós na scoile – bíonn na múinteoirí amuigh sa chlós nuair a bhíonn na leanaí amuigh ag spraoi agus bíonn duaiseanna acu do na leanaí is fearr ag labhairt Ghaeilge.*
- *Ba cheart do na scoileanna súil ghéar a choinneáil ar an méid leanaí gan Ghaeilge a thógann siad isteach. Cothaíonn na huimhreacha múinteoirí, ach ní chothaíonn siad Gaeilge.*
- *Tá an bhunscoil go maith - tá riail láidir acu faoin nGaeilge, cé go mbíonn sé deacair a bheith ag faire ar na leanaí an t-am ar fad.*
- *Tá an bhunscoil go maith agus tá polasaí láidir teanga acu ach níl ag éirí leo chomh maith agus a bheifeá ag súil leis, úsáid na Gaeilge a chothú i measc na leanaí ag an scoil. Níl Gaeilge [an duine is sine sa teaghlach] chomh maith agus a bhí sé ó thosaigh sé ar an mbunscoil agus tá tionchar an Bhéarla le brath go láidir ar an nGaeilge a labhraíonn sé anois.*
- *Tá scoileanna faoi leith ag teastáil sa Ghaeltacht do leanaí atá á dtógáil le Gaeilge sa mbaile.*

- *Tá iarracht an-mhaith á déanamh ag an scoil áitiúil, cé gur snámh in aghaidh easa go leor dhó.*
- *Tá an bhunscoil go maith. Múineann siad trí mheascán den Ghaeilge agus den Bhéarla. Is Béarla ar fad a labhraíonn na leanaí lena chéile sa scoil agus lasmuigh den scoil. B'fhearr liom go mbeadh siad ag múineadh trí Ghaeilge ar fad ach níl a fhios agam an mbeadh na tuismitheoirí eile san áit sásta glacadh leis sin.*
- *Tá an scoil áitiúil ag teagasc trí Bhéarla. Ní dóigh liom go mbeadh siad sásta filleadh ar a bheith ag teagasc trí Ghaeilge. Tá an cheist ardaíthe agam leo cheana féin agus níor bhraith mé go raibh mórán fáilte roimh an tuairim.*
- *Bheadh sé níos fearr dá mbeadh níos mó béime ar an nGaeilge sa scoil áitiúil.*

19.6.4 SEIRBHÍSÍ IAR-BHUNSCOILE

Seachas dhá theaghlach, níor mhol tuismitheoirí na dteaghlach ar labhraíomar leo na hiar-bhunscoileanna a raibh a gclann ag freastal orthu ó thaobh na Gaeilge de. Ba é an gearán ba mhó a bhí acu faoi na hiar-bhunscoileanna nach raibh úsáid na Gaeilge in uachtar i measc na ndaltaí in aon cheann acu. Ina theannta sin, áfach, thuairiscigh cuid de na tuismitheoirí go raibh na scoileanna a raibh a gclann ag freastal orthu ag teagasc trí Ghaeilge agus trí Bhéarla, seachas a bheith ag teagasc trí Ghaeilge amháin, in ainneoin gur iar-bhunscoileanna Gaeltachta iad. Is gá a chur san áireamh, áfach, nach bhfuil ach líon an-bheag iar-bhunscoileanna san áireamh sna tagairtí seo. I gcás cuid de na teaghlaigh, ní raibh fáil acu ar oideachas dara leibhéal trí Ghaeilge san áit a raibh cónaí orthu, agus i gcás cuid eile, ní raibh a gclann in aois iar-bhunscoile. Léiríonn na tuairimí seo a leanas a luaigh na tuismitheoirí an raon tuairimí a cuireadh inár láthair faoin dearcadh a bhí acu agus faoin taithí a bhí acu ar na hiar-bhunscoileanna ar fhreastail a gclann orthu:

- *Tá siad ag freastal ar scoil dara leibhéal sa Ghaeltacht, ach as gach rang 40 nóiméad ní bheadh ach timpeall 20 nóiméad den teagasc trí Ghaeilge.*
- *Ní raibh duine amháin den chlann i bhfad ag freastal ar iar-bhunscoil nuair a tosaíodh ag aistriú a hainm go Béarla – á húsáid lena cairde agus ar a cuid leabhar scoile agus mar sin de. Bhí orainn brú a chur uirthi cloí leis an leagan Gaeilge dá hainm.*

- *Thug múinteoir a bhí ar chleachtadh múinteoireachta sa scoil treoir do dhuine de na leanaí obair bhaile a dhéanamh trí Bhéarla. Nuair a dúirt muid léi go gcaithfeadh sí é a dhéanamh trí Ghaeilge rinne sí as Gaeilge é agus tugadh don mhúinteoir é. Thug an múinteoir ar ais di é agus dúirt léi é a dhéanamh as Béarla mar a hiarradh uirthi.*
- *Tugtar amach go minic do na leanaí a bhfuil Gaeilge acu faoi a bheith ag labhairt Bhéarla leis na 'Béarlóirí' sa scoil, ach ní thugtar amach ariamh do na Béarlóirí faoi a bheith ag labhairt Bhéarla, in ainneoin go bhfuil Gaeilge acusan freisin.*
- *Tá siad [na leanaí] ag an dara leibhéal anois agus bíonn rogha acu a gcuid ábhair a dhéanamh trí Ghaeilge nó trí Bhéarla. Múintear na hábhair trí Bhéarla le linn cuid den rang agus trí Ghaeilge le linn an chuid eile den rang.*
- *Ní labhraíonn [a hiníon] Gaeilge le haon duine eile atá sa rang léi.*
- *Níl a fhios againn cad a dhéanfaidh muid fós faoin dara leibhéal. Ní bhraitheann muid go bhfuil córas oideachais dara leibhéal trí Ghaeilge ag freastal ar an gceantar faoi láthair.*
- *Tá níos mó Béarla á labhairt ag na leanaí sa chiorcal cairde nua atá déanta acu ó thosaigh siad ar an iar-bhunscoil.*
- *Nuair a bhí [an duine is sine den chlann] ar an mheánscoil bhí níos mó Gaeilge á labhairt sa scoil agus mar gheall air sin bhí níos mó Gaeilge á labhairt aige lena chairde. De bharr gur Béarla a labhraíonn siad [na leanaí is óige] lena gcairde ar scoil anois is Béarla a labhraíonn siad leo taobh amuigh den scoil freisin. Deir siad nuair a labhraíonn siad Gaeilge leis na daoine eile ar scoil nach mbíonn dóthain Gaeilge acu le comhrá a dhéanamh leo agus go mbíonn orthu labhairt i mBéarla leo.*

19.6.5 SEIRBHÍSÍ TACAÍOCHTA EILE

Thuairiscigh dhá theaghlach go raibh eolas acu faoin eagraíocht Comhluadar. Bhí teaghlach amháin acu cláraithe le Comhluadar agus ag fáil eolais go rialta ón eagraíocht. Dúirt tuismitheoir eile go ndearna sí roinnt taighde ar thógáil clainne le Gaeilge sular rugadh an chéad leanbh agus gur aimsigh sí treoirleabhar Chomhluadar ar an ábhar seo agus go raibh sé an-úsáideach di. Thuairiscigh dhá theaghlach go raibh taithí acu ar sheirbhís cuairteoirí baile agus gur mheas siad gur seirbhís an-mhaith a bhí ann, ach go raibh an tréimhse tacaíochta a bhí ar fáil mar chuid den tseirbhís róghearr. Rinne cuid de na tuismitheoirí tagairt do Scéim na gCúntóirí Teanga freisin agus bhí siad dearfach faoin

taithí a bhí acu ar an scéim, cé gur luaigh teaghlach amháin gur mhaith leo go mbeadh an scéim dírithe ar shaibhriú teanga na leanaí atá á dtógáil le Gaeilge chomh maith.

19.6.6 FOINSÍ TACAÍOCHTA EILE

Chomh maith leis an tacaíocht a fhaigheann na tuismitheoirí ó na seirbhísí a luaitear thuas is iad seo na foinsí tacaíochta eile a luaigh siad:

A muintir féin: Luaigh cuid de na tuismitheoirí gur foinsí tacaíochta tábhachtacha a bhí ina muintir féin. Bhí trí ghné faoi leith i gceist leis seo.

- An tacaíocht mhorálta a fuair siad óna muintir féin don chinneadh a bhí déanta acu a gclann a thógáil le Gaeilge. Mar a dúirt tuismitheoir amháin, nach de bhunadh na Gaeltachta í féin, faoina gcinneadh a gclann a thógáil le Gaeilge: ‘Bhí Gaeilge ag mo mháthair féin agus thaitnigh sé thar cionn léi muid a bheith ag tógáil na leanaí le Gaeilge. Bhí m’athair an-bhródúil freisin as muid a bheith ag tógáil na leanaí le Gaeilge’.
- Agus an Ghaeilge á labhairt ag gaolta an teaghlaigh – an tseanmhuintir, na haintíní agus na huncailí, agus col ceathracha – cuireann siad gréasán teagmhála agus cairde eile ar fáil do na leanaí a thacaíonn go mór leis na tuismitheoirí ina gcuid iarrachtaí féin. Luaigh tuismitheoir amháin mar shampla: ‘Is lena seanmhuintir, a bhfuil Gaeilge ag an mbeirt acu, nuair a bhíonn siad ar cuairt chuig a chéile, is mó a labhraíonn na leanaí Gaeilge – labhraíonn siad Gaeilge leo siúd beagnach an t-am ar fad’. Tá na gréasáin teaghlachbhunaithe seo an-tábhachtach do na tuismitheoirí a bhfuil cónaí orthu i limistéir Ghaeltachta B agus C, go háirithe.
- Is minic gur duine de mhuintir an teaghlaigh a thugann aire do na leanaí nuair atá an tuismitheoir/na tuismitheoirí ag obair, agus thuairiscigh cúpla tuismitheoir go raibh Gaeilge an-mhaith ag na leanaí nuair a bhí siad an-óg de bharr go raibh a muintir ag tabhairt aire dóibh nó gur chaith siad go leor ama i gcomhlúadar a muintire.

Imeachtaí a réachtáiltear do leanaí an cheantair trí Ghaeilge: I roinnt ceantar luaigh na tuismitheoirí go mbíonn go leor imeachtaí ar siúl trí Ghaeilge do leanaí an cheantair

agus gur tacaíocht thábhachtach é seo. Luaigh teaghlach amháin, mar shampla, go reáchtáiltear imeachtaí an chumainn pheile áitiúil do dhaoine óga agus do dhéagóirí trí Ghaeilge rud a fhágann gurb í an Ghaeilge a labhraíonn na daoine óga lena chéile agus iad i mbun na traenála peile. Luaigh roinnt teaghlach, áfach, nach mbíonn mórán imeachtaí trí Ghaeilge ar siúl ina gceantar féin agus/nó, in amanna: ‘cuid de na himeachtaí atá ina ainm is a bheith ar siúl trí Ghaeilge, nó go mbeifeá ag siúl a bheadh ar siúl trí Ghaeilge bíonn meascán de Bhéarla agus Gaeilge in úsáid iontu’. Mhol tuismitheoir amháin gur chóir go mbeadh imeachtaí do dhaoine óga á reáchtáil ag daoine a thuigeann conas iad a reáchtáil trí Ghaeilge: ‘Is minic a bhíonn daoine i mbun imeachtaí den chineál seo agus má bhíonn cúpla Béarlóir i láthair ní thuigeann siad conas iad a láimhseáil agus géilleann siad don Bhéarla – bíonn siad á reáchtáil ag daoine nach dtuigeann conas déileáil le cúrsaí teanga, nó is cuma leo’. I gcomhthéacs imeachtaí den chineál seo, dúirt tuismitheoir eile: ‘Ní bhíonn [an leanbh] ag iarraidh a bheith ag labhairt Ghaeilge, más é an t-aon duine amháin sa ngrúpa é atá ag labhairt Ghaeilge, ach má bhíonn rud éigin eagraithe trí Ghaeilge agus an grúpa ar fad ag labhairt Ghaeilge, labhraíonn sé Gaeilge ansin gan aon stró’.

Raidió na Gaeltachta agus TG4: Luaigh roinnt tuismitheoirí gur tacaíocht iad Raidió na Gaeltachta agus TG4: ‘díreach le go mbeadh rudaí eile ar siúl trí mheán na Gaeilge agus meáin eile ag teacht isteach sa teach trí Ghaeilge’.

Cuairt a thabhairt ar imeachtaí Gaeltachta agus ar cheantair Ghaeltachta eile: Thuairiscigh roinnt teaghlach a bhfuil cónaí orthu i limistéir Ghaeltachta Chatagóirí B agus C gur thug siad cuairt ar Chomórtas Peile na Gaeltachta agus/nó go ndeachaigh siad ar saoire ar cheantar níos láidre Gaeltachta agus go ndeachaigh cuairteanna den chineál seo i bhfeidhm go mór ar na leanaí nuair a chuala siad an Ghaeilge á labhairt go nádúrtha ag daoine eile – spreag sé iad le níos mó Gaeilge a úsáid tar éis dóibh teacht abhaile.

Luaigh na tuismitheoirí cuid de na bearnaí seirbhíse a bhraith siad a bheith ann freisin. Ina measc siúd bhí:

- Gan aon ghrúpaí do mháithreacha agus páistí a bheith ag feidhmiú trí Ghaeilge sa cheantar ina raibh cónaí orthu.
- Gan an Ghaeilge a bheith ag cuid d'fheidhmeannaigh na seirbhíse sláinte a bhí ag freastal orthu, mar shampla, an t-altra poiblí agus an tseirbhís teiripe labhartha.
- Gan cúrsaí Gaeilge feiliúnacha a bheith ar fáil do thuismitheoirí a bhí ar bheagán Gaeilge.
- Gan fáil éasca a bheith ar fhíseáin agus ar ábhar léitheoireachta i nGaeilge do leanaí.
- Gan dóthain imeachtaí sóisialta a bheith ar fáil a thabharfadh tuismitheoirí le chéile le haithne a chur ar a chéile, agus seirbhísí a thabharfadh treoir dóibh faoi na rudaí a d'fhéadfaidís a dhéanamh sa bhaile le húsáid na Gaeilge a bhuanú sa teaghlach. Mar shampla:
 - Grúpaí do mháithreacha agus páistí.
 - Comhairleoirí chun cuairt a thabhairt ar na tuismitheoirí.
 - Cúrsaí ar scileanna tuismitheoireachta.
 - Ciorcail chomhrá/chaidrimh de thuismitheoirí a bhfuil a leanaí ag freastal ar scoil acu le deis a thabhairt dóibh bualadh le chéile agus le comhairle a chur ar fáil dóibh faoi na bealaí is fearr le cúnaimh a thabhairt dá leanaí lena gcuid obair bhaile.

Dúirt cuid de na tuismitheoirí gur bhraith siad anois, agus iad ag breathnú siar, nach ndearna siad a ndóthain machnaimh ar a raibh i gceist le clann a thógáil le Gaeilge agus conas tabhairt faoi. Mhol tuismitheoir gur chóir go mbeadh comhairle ar fáil do thuismitheoirí óga agus iad ag iarraidh tosú leis na cleachtais is fearr maidir leis an gclann a thógáil le Gaeilge, go háirithe i gcás teaghlaigh nach bhfuil an Ghaeilge ach ag duine amháin de na tuismitheoirí. Ag labhairt faoina cuid taithí féin, dúirt sí go mbeadh éirithe i bhfad níos fearr léi ina cuid iarrachtaí a clann a thógáil le Gaeilge dá gcuirfí comhairle uirthi: 'Gaeilge amháin a labhairt leo ón gcéad lá'.

19.7 ÁBHAIR IMNÍ DO THUISMITHEOIRÍ

Luaigh cuid de na tuismitheoirí gur ábhar buartha dóibh a bheith ag tógáil a gclann le Gaeilge ar chúiseanna éagsúla. Bhí imní, mar shampla, ar chuid de na tuismitheoirí faoina gcumas Gaeilge féin, .i. bhí imní orthu go mbeadh na leanaí ag sealbhú Gaeilge mhíchruinn uathu. Bhí imní ar chuid de na tuismitheoirí a bhí ar bheagán Gaeilge iad féin, nach mbeidís ábalta cúnaimh a thabhairt dá gclann lena gcuid obair bhaile. Bhí imní ar chuid de na tuismitheoirí go mb'fhéidir go raibh an cinneadh mícheart déanta acu a gclann a thógáil le Gaeilge, de bharr nach raibh an tacaíocht ar fáil dóibh a raibh síúl acu léi (go háirithe ón gcóras oideachais); go raibh sé ag cur brú breise ar na leanaí agus gur chothaigh sé brú agus teannas breise sa teaghlach ó am go chéile. Bíonn imní ar thuismitheoirí nach de bhunadh na Gaeltachta iad agus nach mbíonn Gaeilge ag a dtuismitheoirí féin (seanmhuintir na leanaí) go mb'fhéidir go mbraithfidís 'gearrtha amach' nó go bhfuil 'míchúirtéis teanga' i gceist má bhíonn na tuismitheoirí agus na leanaí ag labhairt Gaeilge amháin nuair a bhíonn siad ina gcomhlúadar.

Is minic go gcothaíonn cúrsaí teanga teannas sa teaghlach freisin, idir na tuismitheoirí, mar shampla, mura bhfuil an bheirt tuismitheoirí ar aon intinn go hiomlán faoin gcinneadh atá déanta acu. Fiú nuair atá an bheirt tuismitheoirí ar aon intinn is minic a chruthaíonn na hiarrachtaí a dhéanann siad dul i bhfeidhm ar iompar teanga a chéile teannas eatarthu. Ina theannta sin, cruthaíonn cúrsaí teanga teannas idir na tuismitheoirí agus a gclann in amanna freisin. Thuairiscigh roinnt tuismitheoirí go mbíonn siad idir dhá cheann na meá go minic – ag iarraidh ar na leanaí Gaeilge a labhairt ach faitíos orthu má chuireann siad an iomarca brú go n-iompódh na leanaí in aghaidh na Gaeilge. Mar a deir tuismitheoir amháin: 'tá an-iarracht á dhéanamh againn, ach bheifeá cráite aige – nuair a dhúnann sí a cluasa'. Thuairiscigh cuid de na tuismitheoirí gur féidir le brúnna eile (seachas cúinsí sochtheangeolaíocha) a bhíonn ar an teaghlach cur isteach ar an iarracht a bhíonn ar síúl na leanaí a thógáil le Gaeilge. Má bhíonn brúnna pearsanta nó airgid ar an teaghlach, nó má fhaigheann duine de mhuintir an teaghlaigh bás tobann, mar shampla.

Tá sé spéisiúil freisin go ndúirt cuid de na tuismitheoirí, ar cainteoirí dúchais iad féin, go raibh Gaeilge líofa ag a gclann, ach gur bhraith siad nach raibh an Ghaeilge a bhí acu chomh maith agus a bhí a gcuid Gaeilge féin. Bhraith siad go n-eascraíonn seo as an meascán cumais teanga atá ag na comhaoisigh a mbíonn siad ag meascadh leo i gcomhthéacs scoile agus eile.

19.8 TÁTAL

Is rud neamhghnách é i gcás teangacha nach baol dá gcinniúint go ndéanann tuismitheoirí ‘cinneadh comhfhiosach’ faoin teanga a bheidh á labhairt acu lena gclann. Is gnách gurb í an teanga a labhraíonn na tuismitheoirí eatarthu féin an teanga a labhróidh siad lena gclann freisin. Is minic a léiríonn an riachtanas a bhaineann leis an gceist a chíoradh agus ‘cinneadh’ a dhéanamh i dtaobh na gcúrsaí seo castacht nó leochaileacht atá ag pobal teanga ina chuid teagmhálacha le pobal eile teanga. Aithnítear i dtaobh an chinnidh chomhfhiosaigh seo gur minic atá cúinsí faoi leith le sonrú ar an rogha teanga a dhéantar, .i.

- Go mbraitheann na tuismitheoirí ar chúis éigin gurbh fhearrde an chéad ghlúin eile dá labhrófaí teanga éigin eile seachas an teanga dhúchais a labhraíonn glúin na dtuismitheoirí; nó
- Gur mhaith leis na tuismitheoirí go mbeadh a gclann ábalta teanga éigin eile a labhairt seachas an teanga a labhraíonn a muintir eatarthu féin; nó
- Gur mhaith leis na tuismitheoirí go mbeadh a gclann ábalta dhá theanga nó níos mó a labhairt ó aois an-óg.

Bheifí ag súil, mar sin, gurbh é an gnáthphatrún a bheadh le feiceáil in aon phobal teanga go labhródh na tuismitheoirí an teanga chéanna lena gclann is a labhraíonn siad eatarthu féin agus nach mbeadh aon rogha chomhfhiosach i gceist leis, .i. gurbh é an gnás teanga a bhunaítear i gcás chaidreamh na dtuismitheoirí a shocraíonn go hiondúil an rogha teanga a dhéantar maidir lena gclann. Dar ndóigh, tá an rogha a bhíonn ar fáil maidir leis an teanga nó na teangacha a labhróidh tuismitheoirí lena gclann teoranta do na teangacha atá ar a gcumas féin a labhairt.

I gcás na lánúineacha Gaeltachta a cuireadh faoi agallamh don staidéar seo, a bhfuil an Ghaeilge ag an mbeirt tuismitheoirí agus a chuir aithne ar a chéile trí Ghaeilge, is amhlaidh a bhí an cás lena bhformhór siúd. Dúirt deich gcinn (as 13) de na teaghlaigh seo nár phléigh siad cén teanga a labhróidís leis an gclann i ngeall nár rith sé leo go labhróidís aon rud eile leo ach an Ghaeilge. Ba de bhunadh na Gaeltachta formhór na dtuismitheoirí seo, ach bhí roinnt tuismitheoirí ina measc a tógadh le Béarla lasmuigh den Ghaeltacht ach a raibh Gaeilge líofa sealbhaithe acu faoin am ar phós siad. Bhí dhá lánúin a dúirt linn go ndearna siad ‘cinneadh comhfhiosach’ an Ghaeilge a labhairt leis an gclann, agus sa dá chás seo, ba thuismitheoirí iad a d’fhoghlaim Gaeilge mar dhara teanga agus a chuir aithne ar a chéile trí Ghaeilge i gcomhthéacs lasmuigh den Ghaeltacht. Tá sé spéisiúil gurb é an grúpa seo, lánúineacha a raibh an Ghaeilge ag an mbeirt tuismitheoirí agus a chuir aithne ar a chéile trí Ghaeilge an grúpa is fearr ar éirigh leo an Ghaeilge a bhuanú mar phríomhtheanga chaidrimh ina gcuid teaghlach, cé gur mar tharlúint nádúrtha seachas mar thoradh ar ‘chinneadh comhfhiosach’ a tharla sé sin.

Bhí seacht dteaghlach eile rannpháirteach sa taighde a raibh an Ghaeilge ag an mbeirt tuismitheoirí, ach a chuir aithne ar a chéile trí Bhéarla. D’éirigh le trí lánúin acu seo an Ghaeilge a bhuanú mar theanga an teaghlaigh, ach níor éirigh chomh maith agus ba mhian leo leis na ceithre theaghlach eile. Ba é an chúis is mó a bhí leis seo ná gur dheacair do na tuismitheoirí na nósmaireachtaí Béarla a bhí acu féin a athrú go Gaeilge tar éis dóibh an cinneadh a dhéanamh a gclann a thógáil le Gaeilge agus, dá bhrí sin, go raibh sé de nós acu go fóill Béarla a labhairt cuid den am eatarthu féin, agus i gcúpla cás leis an gclann. Bhí sé níos deacra fós an nós seo a athrú sa chás nach ndearnadh ‘cinneadh comhfhiosach’ an Ghaeilge a labhairt go dtí tamall de bhlianta tar éis don chéad leanbh teacht ar an saol.

Is trí Bhéarla, de réir mar a bheifí ag súil leis, a chuir na 13 lánúin a raibh Gaeilge líofa nó Gaeilge mhaith ag duine amháin de na tuismitheoirí (nó Gaeilge mheasartha ag an mbeirt acu) aithne ar a chéile. Sa chás seo, rinneadh ‘cinneadh comhfhiosach’ i gcás 11 lánúin maidir leis an teanga a labhróidís lena gclann. Cé gurb iondúil gurb é/í an

tuismitheoir ag a bhfuil Gaeilge a spreag an cinneadh níorbh amhlaidh a bhí an scéal i gcónaí. Bhí roinnt de na lánúineacha a thuairiscigh gurb é/í an tuismitheoir gan Ghaeilge a rinne cinneadh (tar éis do na leanaí teacht ar an saol) gur theastaigh uaidh/uaithe go mbeadh an Ghaeilge ag na leanaí. In ainneoin an ‘chinnidh chomhfhiosaigh’ seo, ag an am a raibh na hagallaimh á ndéanamh, ní raibh éirithe ach le ceithre theaghlach as 11 úsáid na Gaeilge a bhuanú a oiread agus ba mhaith mar cheann de theangacha caidrimh an teaghlaigh. Ní raibh ag éirí chomh maith agus ba mhaith leo ach oiread leis na seacht lánúin eile. I bhformhór na gcásanna seo, ba é an dúshlán ba mhó a bhí le sárú ag na tuismitheoirí na nósmaireachtaí Béarla a bhí buanaithe eatarthu féin agus i roinnt cásanna leis an gclann a athrú, is é sin go raibh labhairt an Bhéarla bunaithe sula ndearna siad cinneadh an Ghaeilge a labhairt sa bhaile.

I gcás na dteaghlach a raibh ‘cinneadh comhfhiosach’ déanta acu an Ghaeilge a úsáid mar phríomhtheanga theaghlaigh, ba chinneadh ‘corraitheach’ a bhí ann dá bhformhór. Mar a dúirt tuismitheoir amháin, ba ‘chinneadh mór [dár] saol é’. I measc na gcúiseanna a luaigh na tuismitheoirí lena gcinneadh bhí: go raibh spéis acu féin sa Ghaeilge, go raibh cónaí orthu sa Ghaeltacht, gur bhuntáiste do na leanaí an Ghaeilge a bheith acu; go raibh an Ghaeilge acu féin/gur tógadh iad féin le Gaeilge agus gur theastaigh uathu go mbeadh an Ghaeilge ag na leanaí; gur bhraith siad féin faoi mhíbhuntáiste ag fás aníos sa Ghaeltacht gan an Ghaeilge a bheith ar a dtoil acu agus nár theastaigh uathu go mbeadh sé amhlaidh dá gclann.

Fiú sna cásanna ar phléigh tuismitheoirí cúrsaí teanga sula ndearna siad cinneadh, thuairiscigh cuid acu gur bhraith siad anois nach ndearna siad a ndóthain plé air. Dúirt tuismitheoir amháin: ‘Níor thuig mé cúrsaí teanga i gceart ag an am agus gur cinneadh an-dáiríre a bheadh ann na leanaí a thógáil le Gaeilge. Toisc gur tógadh mé féin le Gaeilge agus go raibh sé chomh nádúrtha sin, níor thuig mé go mbeadh sé chomh deacair agus a bhí’. Tá sé spéisiúil go ndúirt tuismitheoir eile, nach ndearna aon phlé roimh ré ar theanga an teaghlaigh rud an-chosúil leis sin: ‘Níor phléigh muid lena chéile é sular rugadh na páistí agus ceapaim anois gur botún a bhí ansin. Dá mbeadh muid tar éis an cheist a phlé seans go mbeadh tuiscint níos fearr againn ar na bealaí le tabhairt faoi’.

Is léir nach bhfuil an teanga a bhíonn in úsáid i dteaghlaigh Ghaeltachta ag brath ar chumas teanga na dtuismitheoirí amháin. Tá sé ag brath freisin ar an teanga trína gcuireann tuismitheoirí aithne ar a chéile agus sa chás go gcuireann siad aithne ar a chéile trí Bhéarla, téann dálaí eile i bhfeidhm ar an gcaoi a n-éiríonn leo an Ghaeilge a bhuanú mar theanga theaghlaigh. I measc na ndálaí seo, tá:

- Dá luaithe agus a dhéanann siad cinneadh go labhróidís Gaeilge leis an gclann, is mó seans gur fearr a d'éireodh leo feidhm a thabhairt don chinneadh sin.
- Rathúnas a gcuid iarrachtaí labhairt an Bhéarla a chleachtann siad féin i dtús ama a athrú go Gaeilge.
- Leibhéal an eolais agus na tuisceana atá acu, go háirithe le linn na tréimhse tosaigh den tógáil clainne, ar na straitéisí agus na prionsabail shochtheangeolaíocha is gá a úsáid chun an Ghaeilge a bhuanú mar theanga theaghlaigh, go háirithe mura bhfuil an Ghaeilge ach ag tuismitheoir amháin.
- A láidre agus atá an Ghaeilge mar theanga phobail san áit a bhfuil cónaí orthu, go háirithe i measc an aoisghrúpa lena mbaineann a gclann.
- A láidre agus atá an Ghaeilge i measc na ngréasán teaghlaigh agus cairde atá acu, go háirithe má tá siad ina gcónaí i limistéar Gaeltachta a bhaineann le Catagóirí B nó C.
- A láidre agus atá an Ghaeilge sna seirbhísí cúram leanaí, naíonra, bunscoile agus iar-bhunscoile atá sa cheantar ina bhfuil cónaí orthu.

Tá an fhaisnéis ó na tuismitheoirí maidir le patrúin úsáide na Gaeilge i measc a gclann de réir mar a théann siad in aois ag teacht leis an bhfaisnéis ó shuirbhé na ndaoine óga a cuireadh i láthair i gCuid 4 den tuarascáil seo, .i. go dtéann úsáid an Bhéarla ina measc i méid de réir mar a théann siad in aois agus faoin am a bhfuil siad ag freastal ar an iar-bhunscoil go mbíonn an Béarla in uachtar sna caidrimh a bhíonn ag daoine óga Gaeltachta i gcás a n-aoisghrúpa féin. Is léir ó na hagallaimh seo go mbraitheann na tuismitheoirí go n-eascraíonn an t-iompar teanga seo as leanaí atá á dtógáil le Gaeilge a bheith ag meascadh le leanaí atá á dtógáil le Béarla. Cé go mbraitheann na tuismitheoirí go bhfuil tacaíocht áirithe á fáil acu ó na seirbhísí naíonra agus bunscolaíochta atá ar fáil sa Ghaeltacht, is léir freisin go mbraitheann siad go bhfuil fabht sa bhealach a bhfuil na seirbhísí seo á reáchtáil faoi láthair de bharr nach dtugtar an sóisialú teanga Béarla atá á

dhéanamh ar a gclann féin san áireamh. Is léir go bhfuil leibhéal ard míshástachta le sonrú i measc na dtuismitheoirí i dtaobh na seirbhísí iar-bhunscolaíochta sa Ghaeltacht i ngeall ar an ábhar céanna.

I bhfianaise go bhfuil an bunús atá le staid reatha na Gaeilge mar theanga theaghlaigh sa Ghaeltacht ag brath ar dhá phríomhchúinse, .i. an Ghaeilge a bheith ag an mbeirt tuismitheoirí agus aithne a bheith curtha acu ar a chéile trí Ghaeilge, is léir gur gá dul i ngleic leis na próisis sóisialaithe seo ina bhfuil an Béarla in uachtar, ag gach leibhéal den chóras oideachais sa Ghaeltacht, agus sna himeachtaí eile a reáchtáiltear do dhaoine óga sa Ghaeltacht.

Feicfear go soiléir na dúshláin a bhaineann le glúin eile cainteoirí dúchais Gaeilge a ghiniúint sa Ghaeltacht má chuirtear ar léiríodh sa chaibidil seo faoi thosca teanga an teaghlaigh i gcomparáid leis an bhfaisnéis ar iompar teanga na ndaoine óga (féach Cuid 4). Léiríodh sa suirbhé ar dhaoine óga go bhfuil úsáid an Bhéarla go mór in uachtar i ngréasáin shóisialta na n-óg, fiú sna ceantair is láidre ó thaobh na Gaeilge de. Dá bhrí sin, is féidir glacadh leis go mbeidh formhór na chéad ghlúine eile de thuismitheoirí Gaeltachta comhdhéanta de thuismitheoirí ar cainteoirí dúchais an bheirt acu a mbeidh aithne curtha acu ar a chéile trí Bhéarla agus de lánúineacha a bhfuil Gaeilge mhaith ag tuismitheoir amháin agus nach cainteoir gníomhach Gaeilge an tuismitheoir eile. Más amhlaidh a bheidh, caithfear glacadh leis go bhfuil rathúnas na Gaeilge mar theanga theaghlaigh amach anseo ag brath ar thuismitheoirí a bheith ábalta agus sásta cinneadh comhfhiosach a dhéanamh a gclann a thógáil le Gaeilge. Fágann sin go mbeidh ar fformhór na chéad ghlúine eile ‘cinneadh comhfhiosach’ a dhéanamh faoin iompar teanga a chleachtfaidh siad leis an nglúin leanaí a thógfaidh siad féin. Ina theannta sin, ní mór dóibh déileáil leis na leochaileachtaí agus na deacrachtaí a eascraíonn as iompar teanga an teaghlaigh a bheith ag brath ar chomhthéacs comhfhiosach, seachas é a bheith réamhshocraithe ag cúinsí teanga an phobail agus an teaghlaigh. Chuige seo, beidh gá le seirbhísí comhairleacha agus tacaíochta teaghlaigh a chur ar fáil mar chúnamh do thuismitheoirí ar mian leo a gclann a thógáil le Gaeilge amach anseo, má táthar le teacht i dtír ar an gcumas Gaeilge atá ag an nglúin reatha daoine óga Gaeltachta agus ar an bhfonn atá ar a bhformhór a gclann a thógáil le Gaeilge (féach Fochaibidil 16.9).

CAIBIDIL 20

TUAIRIMÍ AGUS TAITHÍ AN PHOBAIL:

POBAIL ATÁ I LIMISTÉIR GHAELTACHTA A BHAINNEANN LE CATAGÓIR A

20.1 RÉAMHRÁ

Chun tuiscint níos fearr a fháil ar an dinimic a bhaineann le cúrsaí teanga sna limistéir éagsúla Ghaeltachta, beartaíodh ar shraith cruinnithe de ghrúpaí fócais agus ar shraith cruinnithe poiblí a reáchtáil sna ceantair éagsúla Ghaeltachta. Eagraíodh cruinnithe na ngrúpaí fócais sa chuid sin den limistéar Gaeltachta a bhaineann le Catagóir A chun díriú ar cheisteanna sonracha a bhaineann le gnéithe áirithe den taighde, .i. tacaíocht don Ghaeilge mar theanga theaghlaigh; an fhorbairt pobail; an phleanáil fhisiciúil sa Ghaeltacht; cúrsaí gnó; cúrsaí agus imeachtaí óige, agus tugadh cuireadh do dhaoine éagsúla atá bainteach le heagraíochtaí agus institiúidí éagsúla atá gníomhach sna hearnálacha sin freastal orthu. Ina theannta sin, reáchtáladh trí ghrúpa fócais le daoine óga atá in aois na hiar-bhunscoile chun plé a dhéanamh leosan faoin léargas atá acu féin ar chúrsaí teanga agus ar an ról a fheiceann siad dóibh féin i gcinniúint na Gaeltachta. Reáchtáladh sraith cruinnithe poiblí i bpobail Ghaeltachta a bhaineann le limistéir Chatagóirí B agus C, chun comparáid a dhéanamh idir an phróifíl shochtheangeolaíoch atá le fáil sna staitisticí daonáirimh agus SLG ar láimh amháin agus tuairim na bpobal sin ar staid na teanga atá i réim ina gceantar féin, ar an láimh eile. Déantar tuairisc sa chaibidil seo ar fhaisnéis na gcruinnithe fócais a reáchtáladh agus déileálfar leis na cruinnithe poiblí i gCaibidil 21.

20.2 NA GRÚPAÍ FÓCAIS: AN MHODHEOLAÍOCHT

Reáchtáladh sraith grúpaí fócais i gcaitheamh tréimhse dhá mhí (Feabhra agus Márta 2006) sna ceantair Ghaeltachta is láidre a aithníodh sa taighde seo; is é sin na ceantair a sonraíodh mar chuid de Chatagóir A i gConamara Theas, in Iarthar Duibhneach agus in

Iarthuaisceart Dhún na nGall. Le cabhair ó eagraíochtaí éagsúla atá gníomhach sna ceantair Ghaeltachta atá i gceist, tugadh cuireadh do dhaoine atá ag obair go deonach nó go gairmiúil sna réimsí atá i gceist teacht chuig cruinnithe grúpaí fócais ar mhaithe le mionphlé a dhéanamh ar na téamaí éagsúla seo a leanas:

- An Tacaíocht Teaghlaigh
- An Fhorbairt Pobail
- An Phleanáil sa Ghaeltacht
- Cúrsaí Gnó
- Cúrsaí agus Imeachtaí Óige
- Grúpa Fócais na nDaoine Óga

Táimid fíorbhuíoch de na daoine agus na heagraíochtaí a chabhraigh linn na cruinnithe seo a eagrú agus de na daoine a ghlac páirt iontu. Níor eagraíodh grúpa fócais ar leith ar chúrsaí oideachais i ngeall go bhfuil faisnéis reatha a bhaineann leis an téama áirithe seo i *Staid Reatha na Scoileanna Gaeltachta 2004* (Mac Donnacha *et al.* 2005) agus i Mac Donnacha (2005) atá foilsithe ag an gComhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta, ach luadh cúinsí oideachais na Gaeltachta ag cuid mhór de na cruinnithe agus muid ag plé téamaí a bhain le cúrsaí oideachais.

Ba é an modh oibre a cleachtadh ag na cruinnithe seo iarraidh ar na rannpháirtithe labhairt ar an taithí a bhí acu féin ar an ábhar a bhí á phlé agus moltaí ina thaobh a chur in iúl don chruinniú. Bhí sraith ceisteanna ullmhaithe roimh ré mar threoir do na cruinnithe agus ina theannta sin tugadh deis do na rannpháirtithe ceisteanna eile a phlé de réir mar ba mhian leis na daoine a bhí i láthair. D'fhreastail beirt de na taighdeoirí ar gach cruinniú, duine amháin ag déanamh áisitheoireachta ar an gcruinniú agus an duine eile ag breacadh nótaí.

Mar réamhullmhúchán do na cruinnithe fócais ar chúrsaí gnó rinneadh mionshuirbhé ar úsáid dhromchlach na Gaeilge i roinnt cuideachtaí Gaeltachta chun a fháil amach céard iad na cleachtais teanga a bhí á leanúint acu. Níor éirigh linn aon fhorbróir áitiúil Gaeltachta a spreagadh chun freastal ar na cruinnithe fócais ar chúrsaí pleanála, ach

thoiligh triúr forbróirí agallamh a dhéanamh linn faoin gceist áirithe sin agus tá na tuairimí a nochtadh sna hagallaimh sin curtha san áireamh anseo againn. Léirítear i dTábla 20.1 dátaí, ionad agus téama na ngrúpaí fócais agus líon na ndaoine a d'fhreastail orthu.

Dáta	Ionad	Téama	Líon daoine a d'fhreastail
21/02/2006	Baile an Fheirtéaraigh, Co. Chiarraí	Cúrsaí & Imeachtaí Óige	10
21/02/2006	An Daingean, Co. Chiarraí	Tuairimí na nDaoine Óga	10
22/02/2006	Baile an Fheirtéaraigh, Co. Chiarraí	Tacaíocht Teaghlaigh	6
22/02/2006	An Daingean, Co. Chiarraí	An Phleanáil sa Ghaeltacht	8
22/02/2006	An Daingean, Co. Chiarraí	Cúrsaí Gnó sa Ghaeltacht	5
23/02/2006	Baile an Fheirtéaraigh, Co. Chiarraí	An Fhorbairt Pobail	6
1/03/2006	An Cheathrú Rua, Co. na Gaillimhe	Cúrsaí & Imeachtaí Óige	7
6/03/2006	Gaoth Dobhair, Co. Dhún na nGall	Cúrsaí & Imeachtaí Óige	6
7/03/2006	Gaoth Dobhair, Co. Dhún na nGall	Tuairimí na nDaoine Óga	12
7/03/2006	Gaoth Dobhair, Co. Dhún na nGall	Cúrsaí Gnó sa Ghaeltacht	4
7/03/2006	Gaoth Dobhair, Co. Dhún na nGall	Tacaíocht Teaghlaigh	6
8/03/2006	Gaoth Dobhair, Co. Dhún na nGall	An Fhorbairt Pobail	9
8/03/2006	Gaoth Dobhair, Co. Dhún na nGall	An Phleanáil sa Ghaeltacht	9
29/03/2006	Indreabhán, Co. na Gaillimhe	Tuairimí na nDaoine Óga	8
29/03/2006	An Cheathrú Rua, Co. na Gaillimhe	Tacaíocht Teaghlaigh	5
29/3/2006	An Cheathrú Rua, Co. na Gaillimhe	Cúrsaí Gnó sa Ghaeltacht	18
30/03/2006	An Cheathrú Rua, Co. na Gaillimh.	An Fhorbairt Pobail	5

TÁBLA 20.1: SONRAÍ FAOI NA GRÚPAÍ FÓCAIS A REÁCHTÁLADH

Ní aon údar iontais é gur tháinig cuid shuntasach de na pointí a luadh ag na grúpaí fócais agus poiblí a tionóladh i dtaca le Coimisiún na Gaeltachta 2000 chun cinn an athuir sna grúpaí fócais a eagraíodh mar chuid den staidéar seo, go háirithe sna réimsí sin a

bhaineann le freastal an Stáit ar phobal na Gaeltachta agus leis na cúinsí pleanála atá i réim sa Ghaeltacht faoi láthair (*Coimisiún na Gaeltachta 2002; Ó Cinnéide et al. 2001*).

20.3 AN TACAÍOCHT TEAGHLAIGH

I measc na n-ábhar a pléadh ag na trí ghrúpa fócais a bhain le téama na tacaíochta teaghlaigh bhí: tógáil clainne le Gaeilge; iompar teanga i measc daoine óga; tionchar teanga an chórais oideachais; teaghlaigh mheasctha teanga agus tacaíochtaí teanga do thuismitheoirí.

Is é an pointe is mó a tháinig chun solais ar théama na tacaíochta teaghlaigh ná a dheacra is atá sé clann a thógáil le Gaeilge sa saol comhaimseartha. Léiríodh sna trí cheantar go bhfuil brú mór á chur ar na teaghlaigh Ghaeilge i ngeall ar thrí phointe shonracha a bhaineann le saol na Gaeltachta faoi láthair:

- Athruithe ar chomhdhéanamh an phobail Ghaeltachta agus tionchar na n-athruithe sciobtha sóisialta agus cultúrtha ar shaol na Gaeltachta.
- Teip an chórais oideachais polasaí soiléir teanga agus curaclam Gaeltachta a fheidhmiú sna scoileanna.
- Easpa treorach agus tacaíochta do thuismitheoirí Gaeltachta maidir leis an iompar teanga i gcomhthéacs an teaghlaigh.

Tugadh le fios go bhfuil claochlú á chur i bhfeidhm ar chomhdhéanamh an phobail sa Ghaeltacht, ní hamháin i ngeall ar dhaoine nach bhfuil cúlra Gaeltachta acu ag teacht chun cónaithe sa Ghaeltacht, ach tá líon na lánúineacha measctha, ó thaobh na sochtheangeolaíochta de, ag teacht i dtreis sna croícheantair Ghaeltachta seo. Is iad na hathruithe pobail seo a chruthaigh an bunús sóisialta do theacht chun cinn úsáid an Bhéarla i measc cuid den phobal sna ceantair seo, a dúradh. Má chuirtear san áireamh an rólthionchar a bhíonn ag cainteoirí aonteangacha Béarla ar iompar teanga a chleachtar i measc cainteoirí Gaeilge, feicfead dúshlán soiléir d'acmhainn phobal na Gaeltachta a gcuid gréasán Gaeilge a chothú agus a bhuanú.

Tugadh le fios i ngrúpaí fócais i gcás dhá cheantar ar eagraíodh grúpa fócais iontu go bhfuil líon na gcainteoirí dúchais atá ag teacht isteach i mbunscoileanna na gceantar ag dul i laghad. I gcás an cheantair eile, dúradh go bhfuil léargas éagsúil le fáil air seo ó cheantar go ceantar. Dúradh ag na trí chruinniú go bhfuil sé le tabhairt faoi deara go dtagann méadú suntasach ar úsáid an Bhéarla i measc na gcainteoirí óga Gaeilge tar éis do na páistí dul ag an naíonra nó ag an mbunscoil. Is éasca i bhfad, a dúradh, na páistí a tógadh le Gaeilge a iompú ar an mBéarla ná mar atá sé an Ghaeilgeoireacht a chothú i measc na bpáistí nár tógadh le Gaeilge. Léiríodh freisin go dtéann sé fíorchrua ar na stiúrthóirí naíonraí iompar teanga na naíonán a bhainistiú ar bhealach atá chun leasa úsáid na Gaeilge nuair atá siad ag feidhmiú i gcomhthéacs measctha teanga.

Moladh gur ceart tacaíocht teanga a chur ar fáil do na tuismitheoirí nach bhfuil an Ghaeilge acu sa bhaile, ach léiríodh ina theannta sin ag ceann de na grúpaí fócais nach mór do na teaghlaigh seo a thuiscint go bhfuil impleachtaí diúltacha ag an nós teanga baile a chleachtann siad d'iompar teanga na leanaí trí chéile agus don scolaíocht Ghaeltachta ina gceantar.

Rinneadh an pointe ag na trí chruinniú go bhfuil an bhunscolaíocht sa Ghaeltacht ag díriú ar riachtanais na bpáistí nach bhfuil an Ghaeilge acu sa bhaile seachas ar riachtanas na gcainteoirí Gaeilge, is é sin gur comhthéacs d'fhoghlaim na Gaeilge atá á chothú sna scoileanna ar bhealach atá chun aimhleasa na gcainteoirí dúchais Gaeilge. Cuireadh in iúl freisin nach bhfuil an éifeacht dhiúltach seo teoranta don srianú atá á dheanamh ar úsáid na Gaeilge i measc an aosa óig, ach go bhfuil sé ag déanamh dochair freisin do chaighdeán na Gaeilge a labhraítear ina measc freisin. Léiríodh gur féidir leis an mbunscolaíocht drochéifeacht a imirt ar chaighdeán Gaeilge na leanaí a thógtar le Gaeilge: sealbhaíonn na leanaí seo nósanna cainte na bhfoghlaiméoirí scoile Gaeilge agus cailleann siad cuid shuntasach den dúchas atá ón mbaile acu i ngeall ar an teagmháil idir na cineálacha éagsúla cainteoirí sna scoileanna.

Léiríodh ag na trí chruinniú go bhfuil an chaoi a bhfuil an córas oideachais á fheidhmiú sa Ghaeltacht ag cothú na timpeallachta d'úsáid an Bhéarla i measc cainteoirí óga

Gaeilge: a fhad is atá na scoileanna ag iarraidh an Ghaeilge a mhúineadh do chainteoirí Béarla tá na cainteoirí Gaeilge ag cur aithne agus ag bunú líonraí sóisialta leis na foghlaimeoirí seo trí Bhéarla.

Dúradh ag ceann de na cruinnithe ar an ábhar seo nach bhfuil sé réadúil a bheith ag cur an mhilleáin ar na daoine óga faoi chúrsaí Gaeilge sa Ghaeltacht. Caithfear breathnú ar na cúinsí teanga agus pobail a bhain leis an nglúin atá níos sinsearaí ná iad i dtosach: ‘cad a rinneamar a bhí mícheart’, a fiafraíodh.

Moladh:

- Go gcuirfí tacaíochtaí agus comhairle réamhphósta/réamhbhreithe ar fáil do lánúineacha óga maidir le roghanna agus iompar teanga sa teaghlach.
- Go mbunófaí córas tacaíochta do theaghlaigh atá ag iarraidh a gclann a thógáil le Gaeilge, go háirithe do na lánúineacha measctha agus do theaghlaigh a thagann chun cónaithe sa Ghaeltacht.
- Go ndéanfaí forbairt ar sheirbhísí réamhscolaíochta a bheadh chun leasa na gcainteoirí dúchais Gaeilge.
- Go dtiocfadh treoir shoiléir ón Stát maidir le polasaí oideachais don Ghaeltacht.
- Go bhforbrófaí curaclam Gaeltachta.
- Go bhfeidhmeofaí polasaithe soiléire Gaeilge maidir le reáchtáil scoileanna Gaeltachta agus le hiompar teanga na ndaltaí sna scoileanna.

20.4 AN FHORBAIRT POBAIL

I measc na n-ábhar a pléadh ag na trí ghrúpa fócais a bhain le téama na forbartha pobail bhí: dúshláin an phobail; seasmhacht na Gaeilge sa cheantar; riachtanais forbartha agus an comharchumannachas.

Is é an pointe is suntasaí a tháinig chun solais sa phlé a rinneadh ar an bhforbairt pobail sna trí cheantar ná na dúshláin a bhaineann le deiseanna fostaíochta feiliúnacha a chur ar fáil do na daoine óga sa chaoi is go gcónóidís nó go dtiocfaidís ar ais chun cónaithe sna

ceantair Ghaeltachta arb as iad. Léiríodh go gcaithfear an pobal a thabhairt slán má tá an teanga atá acu le tabhairt slán. Dúradh nach bhfuil na bunstruchtúir shóisialta agus eacnamaíocha agus na seirbhísí cuí ar fáil sa cheantar chun daoine óga na háite a choinneáil ann.

Cuireadh in iúl ag na cruinnithe ar fad go bhfuil an margadh tithíochta agus an córas pleanála á riaradh ar bhealaí nach bhfuil ag freastal ar riachtanais pobal teanga. Moladh ag grúpa fócais amháin go gcuirfí láithreacha nó suímh thithíochta ar fáil do mhuintir na háite nó don Chomharchumann ar mhaithe le scéimeanna tithíochta a chur ar bun agus a riaradh i gcomhréir le riachtanais teanga an phobail.

Thug na pobail éagsúla le fios gurb éigean dóibh dul i ngleic le géarchéimeanna sóisialta, infreastruchtúir agus teanga atá i bhfad níos dúshlánaí ná mar a thuigfí ó na hacmhainní atá curtha ar fáil dóibh mar eagraíocht pobail. Cáineadh an easpa ceannasaíochta agus comhordaithe Stáit a bhaineann, dar leo, le cleachtais na n-eagraíochtaí Stáit atá ag feidhmiú sa Ghaeltacht. Tugann an pobal faoi deara go minic, a dúradh, nach ionann maoiniú a thabhairt do thograí éagsúla fostaíochta agus forbartha, agus straitéis chomhordaithe forbartha a bhfuil sprioc Gaeltachta mar bhunús léi. Iarradh go nglacfaidh an Státchóras modh oibre chuige féin atá níos ceannasaí ná cleachtais áisíneachtaí a bhíonn ag dáileadh maoinithe. Dúradh ag cruinniú amháin: ‘Faightear tacaíocht airgid ó Údarás na Gaeltachta, ach ní fhaightear tacaíocht mhorálta uathu’.

Luadh cúrsaí oideachais go sonracha le linn na gcrúinnithe. Is é an aidhm thosaigh ba cheart a bheith ag na scoileanna Gaeltachta, dar leis na rannpháirtithe, oideachas Gaeltachta trí Ghaeilge a chur ar fáil seachas formhór an fhuinnimh a bheith á chaitheamh le múineadh na Gaeilge do pháistí nár shealbhaigh ag an mbaile í. Is é an toradh atá ar an gcur chuige sna scoileanna Gaeltachta faoi láthair ná go bhfuil an Ghaeilge á múineadh inti mar dhara teanga, a dúradh. Léiríodh an tuairim ag ceann de na grúpaí fócais go bhfuil na scoileanna Gaeltachta ag glacadh le leanaí nach bhfuil iarracht á déanamh ag a gcuid tuismitheoirí iad a réiteach don oideachas Gaeltachta, agus gur chóir socrú éigin eile a chur i dtoll a chéile chun oideachas a chur ar fáil do na leanaí seo.

Is é an riachtanas is tréine a bhfuil freastal á dhéanamh air sna scoileanna, a dúradh, ná na huimhreacha a choinneáil chomh hard agus is féidir: ‘déanadh sé dochar don oideachas Gaeltachta nó ná déanadh’, a dúradh.

Moladh:

- Go léireodh an Státchóras ceannasaíocht do na pobail agus iad ag iarraidh dul i ngleic leis na dúshláin Ghaeltachta ar bhealach comhoibritheach agus comhordaithe.
- Go ndéanfaí na heagraíochtaí pobail agus na comharchumainn a chumasú le déileáil leis na dúshláin seo trí chur ar a gcumas fostaíocht ghairmiúil a sholáthar i réimsí éagsúla den phleanáil agus den tacaíocht teanga atá le forbairt sna ceantair Ghaeltachta.
- Go ndéanfaí comhordú ar iarrachtaí an Státchórais sa Ghaeltacht.
- Go ndéanfaí an phleanáil a riaradh ar bhealach atá chun leasa spriocanna teanga agus straitéis forbartha na Gaeltachta.
- Go bhforbrófaí bunstruchtúir shóisialta agus eacnamaíocha na Gaeltachta d’fhonn an saol sa Ghaeltacht a dhéanamh níos inspéise do dhaoine óga agus don chéad ghlúin eile.

Is é an pointe is suntasaí a tháinig chun solais sna grúpaí fócais ar an bhforbairt pobail ná an easpa muiníne i measc na bpobal éagsúil sna cleachtais tacaíochta a chuireann an Státchóras ar fáil do na teaghlaigh nó do na pobail a roghnaíonn an Ghaeilge mar theanga bhaile nó chomhphobail. Ní léir do na pobail seo go bhfuil an Státchóras ag tabhairt tosaíochta faoi leith d’aon rogha teanga sa Ghaeltacht faoi láthair. Feictear dóibh go bhfuil na spriocanna teanga ba chóir a bheith ag pobal Gaeltachta curtha as a riocht nó ag titim le fána i ngeall ar straitéis dhoiléir forbartha atá á cur i bhfeidhm beag beann ar chúrsaí teanga.

20.5 AN PHLEANÁIL SA GHAELTACHT

Reáchtáladh dhá ghrúpa fócais ar chúrsaí pleanála, ceann sa Daingean, Co. Chiarraí agus ceann i nGaoth Dobhair, Co. Dhún na nGall. I gcás Chonamara, cuireadh agallaimh ar thriúr forbróirí áitiúla, mar mhalairt ar ghrúpa fócais a ghairm. I measc na n-ábhar a pléadh ag na cruinnithe seo bhí: an margadh tithíochta; feidhmiú na pleanála; impleachtaí na pleanála don Ghaeilge; impleachtaí na dtithe saoire don Ghaeltacht agus feidhmiú an choinníll teanga.

Is é an pointe is suntasaí a tháinig chun cinn sa dá ghrúpa fócais a reáchtáladh ar théama na pleanála ná an easpa tuisceana sna Comhairlí Contae maidir le riachtanais na Gaeilge sa chóras pleanála. Maíodh nach bhfuil na Comhairlí compordach leis an mbunchoincheap go bhfuil ról sonrath acu i gcosaint na Gaeltachta sna cleachtais atá faoina gcúram. B'fherr leis na Comhairlí, a dúradh, nach mbeadh orthu aird ar leith a thabhairt ar cheist na Gaeltachta i bhfeidhmiú na pleanála. Tugann siad le fios ina gcuid iompair agus cleachtas, a maíodh, gurbh ferr leo caitheamh leis an nGaeltacht de réir mar a chaitheann siad le haon chuid eile dá gceantar feidhme. Dúradh ag an dá chruinniú nach bhfuil meicníocht cheart aimsithe sna Comhairlí leis na forálacha a bhaineann le cúrsaí teanga san *Acht Pleanála agus Forbartha, 2000* a fheidhmiú. Dearcadh iarghníomhach atá le tabhairt faoi deara ar iompar na gComhairlí, a dúradh. Tuairiscíodh, mar shampla, gur minic a cheadaítear forbairtí gan aon choinníoll teanga a bheith curtha leo agus nach dtugtar aghaidh ar na forálacha teanga a bhaineann leo go dtí go gcuirtear aighneacht isteach ag léiriú míshástachta leis an gcuid sin den iarratas. Fághtar go minic gnéithe teanga na n-iarratas as an áireamh mar sin go dtí go dtagraíonn tríú páirtí don easnamh seo agus gur ansin a chuirtear an coinníoll teanga i bhfeidhm. Dúradh go léiríonn an Bord Pleanála i bhfad níos mó tuisceana ar riachtanais na Gaeilge sa chóras pleanála ná na Comhairlí Contae.

Dúradh go sonrath i gcás ceann de na grúpa fócais a reáchtáladh ar an ábhar seo go bhfuil an margadh tithíochta curtha as a riocht sa cheantar de bharr na tógála ar fad a rinneadh chun freastal a dhéanamh ar mhargadh na dtithe saoire. Níl an margadh, dar leo,

ag díriú ar mhuintir na háite níos mó i ngeall nach bhfuil siad in acmhainn praghas na dtithe a íoc. Dúradh go bhfuil sé ionann is dodhéanta ag daoine óga an cheantair suíomh tí a cheannach agus gur minic a bhíonn praghas suímh níos costasaí ná tithe atá ar díol sa cheantar. Léiríodh go mbíonn an-éileamh ar thithe a ligean amach ar cíos do thurasóirí sa samhradh agus bíonn cuid mhór tithe fágtha folamh gan chónaí sa chuid eile den bhliain. Is gearr, a dúradh, gur céatadán fánach de thithe an cheantair a mbeidh gnáthchónaí iontu.

Léiríodh i gcás ceantar eile nach bhfuil an margadh tithíochta áitiúil curtha as a riocht chomh mór sin ag cúinsí seachtracha a bhaineann leis an margadh tithíochta do thurasóirí agus go bhfuil tithe le fáil ar phraghsanna réasúnta go fóill. Dúradh go bhfuil líon na ndaoine neamháitiúla a fhaigheann cead pleanála ag ardú de réir a chéile agus go mbeidh impleachtaí teanga aige seo ar ball, ach nach bhfuil suntas á dhéanamh den chleachtas seo go fóill sa cheantar i ngeall nach bhfuil sé ag tarlú sách tréan le go dtabharfaí faoi deara é. Maíodh go gcothóidh an cleachtas seo aighneas ar ball sa cheantar má théann sé i dtreis agus go mbeidh na himpleachtaí a bhaineann leis le tabhairt faoi deara níos soiléire amach anseo.

Léiríodh údar eile inní ag na grúpaí fócais faoi chúrsaí pleanála maidir leis an gclár oibre a shamhlaíonn an pobal atá á chur i bhfeidhm ag na Comhairlí Contae: is é sin go bhfuil na Comhairlí ag brú na pleanála sna bailte chun tosaigh agus ag iarraidh srian a chur le muintir na háite a bheith ag tógáil ar thailte dá gcuid féin. Ní luíonn dearcadh agus cleachtas feidhmiúcháin den chineál seo leis na nósanna pobail a chothaíonn úsáid na teanga, a dúradh. Ní thuigeann na Comhairlí, a maíodh, na himpleachtaí teanga a bhaineann le baill de phobal a tharraingt aníos óna limistéar dúchais agus iad a scaipeadh chun cónaithe in áiteanna eile.

Dúirt na forbróirí a rinne agallamh leis na taighdeoirí go dtuigeann siad an réasúnaíocht ó thaobh na teanga de a bhaineann leis na forálacha teanga san *Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000*, ach gurbh fhearr leo go mbeidís in ann tabhairt faoina gcuid forbairtí dá uireasa. Dúradh go gcothaíonn sé ualach riaracháin agus páipéarachais, agus go gcuireann siad leis an tréimhse ama a bhaineann le togra tógála nó forbartha a chur i

gcrích. Admhaíodh, áfach, gur mhíreasúnta an mhaise dóibh paidir chapail a dhéanamh d'fhorálacha teanga an Achta i ngeall go gcothaíonn sé páipéarachas agus riarachán breise dóibh féin, agus pé scéal é go bhfuil méadú trí chéile tar éis teacht ar an bpáipéarachas agus ar an ualach riaracháin a bhaineann le togra pleanála a chur i dtoll a chéile le tamall anuas. Is é an pointe is spéisiúla a tháinig chun solais sa phlé a rinne na forbróirí ar spriocanna teanga an Achta gur dóigh leo nach bhfuil ag éirí leis an Acht pleanáil a chothú atá an-éagsúil leis an gcineál pleanála a d'éirigh leo a chur i gcrích sular achtaíodh *an tAcht um Pleanáil agus Forbairt, 2000*. Tá an múnla céanna forbartha á chleachtadh acu go fóill a dúradh ach amháin go gcaithfidh siad a bheith san airdeall ar an gcáipéisíocht bhreise a bhaineann leis na forálacha teanga san Acht. Cleachtas páipéarachais seachas múnla do chur i bhfeidhm treoirlínte teanga an iarratais atá, dar leo, sa cháipéisíocht a bhaineann leis na ráitis tionchar teanga a réitíonn siad don Chomhairle Contae. Feictear dóibh nach léir don Chomhairle cén chaoi leis na ráitis tionchar teanga a láimhseáil; glactar leo go hiondúil gan aon cheist má tá slacht éigin ar an gcáipéisíocht a bhaineann leis an gcúram. Is é an córas céanna pleanála agus na modhanna céanna oibre atá á bhfeidhmiú sa Ghaeltacht ón mbliain 2000 is a cleachtadh roimhe sin ach amháin gur athraíodh an cháipéisíocht agus na cleachtais riaracháin.

I measc na moltaí a rinneadh ag na cruinnithe iarradh:

- Go dtabharfaí feidhm reachtúil d'Údarás na Gaeltachta maidir leis an bpleanáil sa Ghaeltacht a riaradh nó, ar a laghad, go mbeadh cúram agus cumhachtaí soiléire ag an Údarás maidir le riachtanais teanga na Gaeltachta sa chóras pleanála.
- Go mbeadh pleanálaithe le Gaeilge ag plé le muintir na Gaeltachta maidir le cúrsaí pleanála.
- Gur cheart go dtabharfaí cead imlíne do gach duine Gaeltachta pleanáil a fháil sa Ghaeltacht.

20.6 CÚRSAÍ GNÓ SA GHAELTACHT

I measc na n-ábhar a pléadh ag na trí ghrúpa fócais a bhain le cúrsaí gnó sa Ghaeltacht bhí: straitéisí forbartha don earnáil ghnó sa Ghaeltacht; cothú úsáid na Gaeilge san earnáil

ghnó; seirbhísí trí Ghaeilge a chur ar fáil don phobal; buntáistí an aitheantais Ghaeltachta do lucht gnó na Gaeltachta; polasaithe fostaíochta agus tionsclaíochta a chothaíonn pobal teanga. Mar réamhullmhúchán don ghrúpa fócais seo, rinneadh suirbhé ar 165 de na cuideachtaí atá liostaithe mar fhochuideachtaí agus mhórtionscail a bhfuil tacaíocht faighte acu ó Údarás na Gaeltachta (*Tuarascáil Bhliantúil Údarás na Gaeltachta 2004*). Bhí dhá ghné sa suirbhé seo: glao gutháin ar na cuideachtaí le fáil amach cén teanga ina bhfreagraíonn siad an guthán agus an raibh suíomh idirlín acu. Sa chás go raibh suíomh idirlín acu, breathnaíodh ar an suíomh chun a fháil amach an raibh an suíomh i nGaeilge nó i mBéarla nó dátheangach. Léiríodh sa suirbhé seo:

- Gur i mBéarla amháin a d'fhreagair 95 (58%) cuideachta an guthán.
- D'fhreagair 66 (40%) cuideachta an guthán i nGaeilge amháin agus d'fhreagair ceithre (2%) chuideachta as Gaeilge agus as Béarla.
- As an 95 cuideachta a d'fhreagair an guthán i mBéarla amháin bhí Gaeilge líofa ag an duine a d'fhreagair an fón i gcás 24 cuideachta (25% de na cuideachtaí a d'fhreagair as Béarla).
- Is 51% de na cuideachtaí atá lonnaithe i limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóir A a d'fhreagair an fón as Gaeilge. Is 64% agus 28% na figiúirí comparáideacha faoi seach do Chatagóirí B agus C.
- As an 165 cuideachta a ndearnadh teagmháil leo, bhí suíomh idirlín ag 121 acu. Ina measc seo, bhí an suíomh i mBéarla amháin ag 73% de na cuideachtaí. Bhí sé chuideachta a raibh an suíomh i mBéarla agus i dteanga/dteangacha eile acu (gan an Ghaeilge san áireamh). Bhí an suíomh i nGaeilge amháin ag cuideachta amháin agus bhí sé i nGaeilge agus i mBéarla ag 19 (16%) gcuideachta.

I dteannta an tsuirbhé seo, léirigh an bhreathnadóireacht neamhfhoirmeálta a rinne na taighdeoirí ar úsáid na Gaeilge i ngnólachtaí áitiúla Gaeltachta le linn thréimhse an tionscadail go mbíonn seirbhísí trí Ghaeilge ar fáil i ngnólachtaí áitiúla sna limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóir A formhór an ama, ach go bhfuil polasaí *laissez-faire* á leanúint ag go leor acu maidir le cumas Gaeilge na ndaoine a earcaíonn siad agus leis an ngnáth-theanga oibre atá i réim ina gcuid gnólachtaí.

Nuair a pléadh na ceisteanna seo leis na daoine gnó a bhí i láthair ag na cruinnithe fócais dúirt cuid mhór de na rannpháirtithe a bhain leis na grúpaí fócais gnó gur beag taithí a bhí acu ag déanamh plé ar an ról atá ag an earnáil ghnó agus thionsclaíoch i bhforbairt agus i gcinniúint na Gaeltachta mar aonad cultúrtha agus teangeolaíoch. Bhí fonn ar fhorhmhór na rannpháirtithe a ndícheall a dhéanamh ó thaobh an iompair theanga de sna tionscnaimh agus sna gnólachtaí a raibh baint acu féin leo, ach léirigh siad go raibh easpa treorach agus tacaíochta ann ó thaobh polasaithe teanga a chur i bhfeidhm i ngnólachtaí. Dúradh freisin go bhfuil sé ag éirí níos deacra le tamall anuas daoine a fháil le fostú i gcuid mhaith de na poist a bhíonn ar fáil agus nach mbíonn rogha acu go minic ach daoine gan Gaeilge a fhostú. Fiú nuair a fhostaítear daoine óga a tógadh le Gaeilge nó a bhfuil an Ghaeilge acu, is é an Béarla a labhraíonn siad ina measc féin.

Léirigh formhór na rannpháirtithe nach mbaineann cúrsaí Gaeilge go díreach lena ngnólachtaí, ach d'aithin siad gur acmhainn nádúrtha don cheantar í. Glacadh leis dá gcaillfeadh an ceantar an stádas atá aici mar cheantar Gaeltachta agus dá gcuirfí deireadh dá réir sin leis an gcaiteachas breise Stáit a eascraíonn as an stádas sin, go mbeadh na gnólachtaí áitiúla thíos go mór leis san fhadtéarma. Aithníodh ag na cruinnithe seo go raibh buntáistí ag baint leis an stádas Gaeltachta do chúrsaí gnó agus go bhfuil infreastruchtúr na Gaeltachta beagán chun cinn ar cheantair eile faoin tuath, ach dúradh go bhfuil go leor ceantar fós gan seirbhís shásúil idirlín agus nach bhfuil an t-infreastruchtúr bóithre sásúil. Nuair a bhíonn tú ag taisteal taobh amuigh den tír, feiceann tú an costas breise a bhaineann le bheith ag taisteal ar dhrochbhóithre, a dúirt rannpháirtí amháin.

Luadh go bhféadfadh an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta agus Údarás na Gaeltachta a bheith níos gníomhaí ag cur ina luí ar an lucht gnó agus ar a gcuid fostaithe go bhfuil páirt thábhachtach le glacadh acu i gcinniúint na Gaeilge sa Ghaeltacht. Léiríodh go gceaptar go bhfuil an machnamh agus na straitéisí a bhaineann le cúrsaí fostaíochta agus leis an bhforás eacnamaíoch a chur chun cinn á saothrú ar bhealach atá scartha go hiomlán beagnach ó na riachtanais a bhaineann le pobal na Gaeltachta a

thabhairt slán mar phobal teanga. Iarradh go léireodh an dá institiúid is tábhachtaí do phobal na Gaeltachta cinnireacht níos fuinniúla don phobal ina thaobh seo.

Is léir, ach an oiread le daoine óga Gaeltachta, go bhfuil bearna idir mianta agus dearcadh cuid mhaith de lucht gnó na Gaeltachta i leith na teanga agus an bealach ina bhfeidhmítear na cuideachtaí agus na heagraíochtaí lena mbaineann siad. Ar thaobh amháin den scéal, is léir go bhfuil fonn orthu a ndícheall a dhéanamh ar mhaithe leis an nGaeilge agus go bhfeiceann siad go bhfuil tábhacht leis an nGaeilge, ach ar an lámh eile, ní léir go dtuigeann siad go hiomlán an tábhacht eacnamaíoch a bhaineann leis an nGaeilge dá gcuid gnólachtaí féin ná go bhfeiceann cuid áirithe acu go bhfuil aon mhórthábhacht le seirbhís uileghabhálach trí Ghaeilge a bheith ar fáil dá gcuid custaiméirí agus cliant. Ina fhianaise seo, tá tábhacht faoi leith leis na moltaí seo a leanas a rinneadh ag na cruinnithe grúpaí fócais don lucht gnó:

- Go gcuirfí an lucht gnó ar an eolas faoin tábhacht a bhaineann leis an nGaeilge dóibh féin agus faoi na dea-chleachtais a d'fhéadfaidís féin a chur i bhfeidhm i dtaca le rudaí ar nós earcaíocht foirne, fógraíochta agus úsáid na Gaeilge ina gcuid gnólachtaí.
- Go dtabharfaí an lucht gnó le chéile níos minice chun na ceisteanna seo a phlé leo (agus ina measc féin) agus chun cabhrú leo polasaithe teanga a leagan amach dóibh féin.
- Go mbunófaí Cumann Tráchtála (Chamber of Commerce) do lucht gnó na Gaeltachta.
- Go gcuirfeadh Údarás na Gaeltachta níos mó tacaíochta ar fáil do ghnólachtaí beaga Gaeltachta agus go n-aithneofaí an tábhacht atá le gnólachtaí beaga den chineál seo i gcruthú fostaíochta agus go dtabharfaí aitheantas dóibh dá réir. Agus chuige sin, go mbeadh scéimeanna faoi leith ann do chuideachtaí den chineál seo a chabhródh le daoine infheistíocht bhreise a dhéanamh ina ngnó agus tabhairt faoi fhorbairtí nua.
- Go bhfuil gá le treoir níos fearr a bheith ar fáil do thurasóirí faoi na rudaí atá ar fáil sa Ghaeltacht, ar nós geallta báid, siúlóidí, oícheanta ceoil, tránna, iascaireacht, galf, Teach an Phiarsaigh, agus Féile an Phléaráca; agus go bhfuil gá le brandáil níos fearr a dhéanamh ar an nGaeltacht chun críche turasóireachta, a dúradh.

20.7 CÚRSAÍ AGUS IMEACHTAÍ ÓIGE

I measc na n-ábhar a pléadh ag na trí ghrúpa fócais a bhain le cúrsaí óige sa Ghaeltacht bhí: riachtanais na n-óg; seirbhísí óige; struchtúr tacaíochta don aos óg; eagraíocht óige Gaeltachta; obair dheonach agus tacaíocht na dtuismitheoirí d'imeachtaí óige agus iompar teanga an aosa óig.

Léiríodh an príomhriachtanas céanna sna trí ghrúpa fócais a reáchtáladh sna ceantair éagsúla; is é sin go gcuirfí struchtúr tacaíochta agus maoinithe ar bun chun tacú leis na seirbhísí agus na himeachtaí do dhaoine óga sa Ghaeltacht. Dúradh go bhfuil gá le cúnaimh a thabhairt don obair dheonach atá á déanamh cheana féin san earnáil seo i ngeall go bhfuil sé ag éirí níos deacra teacht ar dhaoine deonacha le dul i gceannas ar na clubanna óige. Tugadh le fios freisin sna trí ghrúpa fócais go bhfuil úsáid an Bhéarla in uachtar mar theanga shóisialta in imeachtaí an aosa óig sna ceantair. Cé is moite de na pointí ginearálta seo, rinneadh plé éagsúil ar an téama seo ó cheantar go ceantar.

Léirigh na rannpháirtithe ag ceann de na grúpaí fócais ar an ábhar seo gur theastaigh ógeagraíocht Ghaeltachta uathu le heagar a chur ar imeachtaí agus ar sheirbhísí sa réimse seo. Thacaigh siad leis an struchtúr tacaíochta don aos óg a bhí á mholadh ag an eagraíocht Óige na Gaeltachta. Iarradh go mbeadh daoine gairmiúla fostaithe le breathnú i ndiaidh na gcúraimí seo i gceantair éagsúla feidhme. Moladh:

- Go mbunófaí ionaid bhualadh isteach sna ceantair éagsúla.
- Go bhfostófaí beirt i ngach ionad le clár maith imeachtaí a chur ar bun agus a reáchtáil d'aos óg na gceantar.
- Go mbeadh an t-ionad ar fáil do dhaoine óga idir 7–21 bliain.
- Go gcuirfí polasaí láidir Gaeilge i bhfeidhm sna hionaid agus i gcás na seirbhísí a chuirfí ar fáil.
- Go gceapfaí daoine feiliúnacha le dul i bhfeighil ar na seirbhísí agus go mbeadh leagan amach dearfach acu i leith na Gaeilge.
- Go gcuirfí traenáil ghairmiúil ar fáil do na daoine a chuirfí i gceannas ar chlubanna/seirbhísí óige.

- Go ndíreofaí ar réimsí sainspéise a bheadh níos leithne ná imeachtaí clubanna óige.
- Go gcuirfí seirbhísí rúnaíochta agus riaracháin ar fáil do na cumainn dheonacha spóirt agus eile atá ag feidhmiú sa cheantar.

Dúradh gur caitheadh go leor airgid ar an nGaeilge sa Ghaeltacht ach níor caitheadh mórán airgid ar chúrsaí óige agus nár bunaíodh aon struchtúr óige ann go dtí le gairid. Rinneadh an pointe gurbh fhiú breathnú ar an méid airgid atá caite ag an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta agus an Roinn Oideachais agus Eolaíochta ar na coláistí Gaeilge sa Ghaeltacht agus an tsuim airgid sin a chur i gcomparáid leis an méid airgid a caitheadh ar sheirbhísí óige sa Ghaeltacht. Leagadh béim ar an bpráinn a bhaineann le gníomhú láithreach ar chúrsaí óige sa Ghaeltacht agus dúradh go gcuirfí leis an nGaeilge sa cheantar dá n-éireodh leis na clubanna óige seirbhísí spéisiúla agus éagsúla a chur ar bun don aos óg.

I gceann eile de na grúpaí fócais leagadh an bhéim ar chaighdeán na seirbhísí atá á bhfeidhmiú faoi láthair sa cheantar a ardú trí bhreis maoinithe agus tacaíochta a chur ar fáil dóibh. Dúradh go bhfuil neart clubanna óige sa cheantar, ach nach bhfuil na háiseanna/ionaid atá acu sách maith leis na clubanna a dhéanamh spéisiúil do na daoine óga. Luadh sa ghrúpa seo freisin an riachtanas a bhaineann le himeachtaí sainspéise a chur ar bun don óige agus iarradh go dtógfaí ionad bualadh isteach sa chaoi is go mbeadh áit shábháilte curtha ar fáil sa cheantar do na daoine óga le go mbeidh deis acu casadh ar a gcomhaoisigh go rialta taobh amuigh de chomhthéacs na scoile.

I gcás an cheantair eile, ní rabhthas cinnte an éireodh le hógeagraíocht Ghaeltachta i ngeall ar dhaonra teoranta an cheantair. Cuireadh in iúl gur tábhachtaí seirbhís den scoth a chur ar fáil don aos óg agus go ndéanfaí iarracht an tseirbhís sin a chur ar fáil trí Ghaeilge. Luadh an riachtanas céanna le riaradh gairmiúil a dhéanamh ar na clubanna agus imeachtaí óga. Cuireadh in iúl go n-éiríonn tuismitheoirí tuirseach agus diúltach faoin gcur chuige deonach tar éis tamaill; feiceann siad tuismitheoirí eile, a dúradh, nach bhfuil ag déanamh an méid céanna oibre leo agus cuireann sé sin isteach orthu agus go n-

éiríonn siad as an gcúram. Cuireadh in iúl gurb iad na tuismitheoirí agus na ceannairí a bhíonn i mbun na gclubanna a bhíonn ag Gaeilgeoireacht agus gur i mBéarla a bhíonn an dream óg ag labhairt le chéile ag na himeachtaí a reáchtáiltear do na daoine óga, ach tarlaíonn sé scaití go bhfágtar tuismitheoir nó ceannaire i gceannas ar an gclub nach gcleachtann an Ghaeilge leis na daoine óga le linn na n-imeachtaí. Aontaíodh go bhfuil polasaí soiléir Gaeilge tábhachtach, ach níor léiríodh cén chaoi a gcuirfí a leithéid de pholasaí i bhfeidhm agus cén chaoi a nglacfaí leis.

Tugadh faoi deara ag na grúpaí fócais a bhain le cúrsaí óige nach bhfuil an earnáil seo á riaradh sa Ghaeltacht ar bhealach sách eagraithe ar mhaithe le freastal ar réimse na riachtanas atá ann faoi láthair ó thaobh soláthar seirbhísí agus eagrú imeachtaí de. Ach anuas ar an mbunlancis struchtúrtha seo, bhí doiléireacht agus neamhchinnteacht le brath ar an bplé maidir le ról agus spriocanna teanga na hearnála óige i gcosaint na Gaeltachta mar aonad teangeolaíoch. Léiríodh go soiléir an t-éileamh ar sholáthar na seirbhísí do na daoine óga, ach ceist i bhfad níos casta a bhí sa chur is cúiteamh a bhain leis an bplé ar na seirbhísí sin a chur ar fáil ar bhealach a dhéanfadh leas do na haidhmeanna teanga atá ag an bpobal Gaeltachta.

20.8 GRÚPAÍ FÓCAIS NA NDAOINE ÓGA

I measc na n-ábhar a pléadh ag na trí ghrúpa fócais a eagraíodh do na daoine óga bhí: dearcadh na n-óg ar chónaí a bheith orthu sa Ghaeltacht; athruithe ar a n-iompar teanga de réir mar a bhí siad ag éirí aníos; a n-iompar teanga faoi láthair agus impleachtaí a n-iompair theanga do chinniúint na Gaeltachta amach anseo.

Fuarthas deimhniú sna grúpaí fócais ar ghlac daoine óga páirt iontu ar na torthaí a tháinig chun solais i ‘Suirbhé na nDaoine Óga’ (Caibidlí 13–18) agus i gCaibidil 19 a bhaineann le taithí na dtuismitheoirí ar thógáil clainne le Gaeilge: go bhfuil úsáid an Bhéarla go mór in uachtar mar theanga shóisialta i measc aos óg na Gaeltachta beag beann ar an tógáil a bhain leo nó an teanga bhaile a chleachtann siad faoi láthair. Ach ar an taobh eile den scéal, léirigh siad ar an mórgóir go dtaitníonn sé leo go bhfuil cónaí orthu sa Ghaeltacht

agus go bhfuil siad bródúil gur cainteoirí cumasacha Gaeilge iad. Léirigh mórchuid na ndéagóirí a ghlac páirt sna grúpaí fócais, cé is moite de chuid de na rannpháirtithe óga a d'fhreastail ar cheann de na grúpaí fócais, go bhfuil fúthu teacht ar ais chun cónaithe sa Ghaeltacht ach a mbeidh siad réidh leis an gcóras oideachais agus fostaíocht fheiliúnach a bheith ar fáil dóibh. I gcás déagóirí a bhaineann le ceann de na ceantair, léirigh cuid acu go bhfuil siad 'breoite den áit' agus gurbh fhearr leo cónaí in áit a bhfuil pobal níos mó ann; dúradh go bhfuil 'aithne ag gach éinne ar a chéile' sa cheantar.

Is spéisiúil gur thug na trí ghrúpa fócais an léiriú céanna ar an athrú a thagann ar a n-iompar teanga de réir mar a théann siad in aois. Dúirt na déagóirí, ar tógadh le Gaeilge iad, gur Gaeilge a bhíonn á labhairt acu sa bhaile leis na tuismitheoirí agus ar scoil leis na múinteoirí a bhfuil an Ghaeilge acu agus le daoine fásta eile sa phobal. Ach is í úsáid an Bhéarla atá go mór in uachtar mar theanga shóisialta i measc a n-aoisghrúpa féin. Cé is moite de dhéagóirí a bhaineann le ceann amháin de cheantair na ngrúpaí fócais, léirigh siad gur iompaigh siad ar fad ar úsáid an Bhéarla tar éis dóibh dul isteach san iar-bhunscoil agus go dtarlaíonn an t-iompú teanga ón gcéad lá san iar-bhunscoil. Dúirt cuid de na déagóirí, áfach, go bhfuil siad fós ag labhairt na Gaeilge, lasmuigh de chomhthéacs na scoile, le cuid de na cairde a raibh siad ag labhairt Gaeilge leo agus iad ag an mbunscoil le chéile.

I measc na gcúiseanna a luadh leis an iompar ceannasach Béarla dúirt na rannpháirtithe ag ceann de na grúpaí fócais:

- Go mbíonn siad ag meascadh le daltaí gan Ghaeilge san iar-bhunscoil i gcomhthéacs sóisialta atá níos leithne na comhthéacs áitiúil na bunscoile.
- Go n-airíonn siad go mbeadh cuid mhór de na daltaí ag breathnú anuas orthu dá mbeidís ag labhairt na Gaeilge.
- Nach bhfuil aon Ghaeilge ag cuid de na múinteoirí.
- Go leathnaíonn an nósmaireacht cheannasach Béarla i measc a lucht aitheantais sa chomharsanacht áitiúil mar thoradh ar thionchar an iompair nua teanga a chleachtann siad agus iad ag tosú leis an oideachas dara leibhéal.
- Nach maith le cuid den aos óg an Ghaeilge.

- Go bhfuil neart eachtrannach gan Ghaeilge ag cur fúthu sa cheantar.
- Nach bhfuil an Ghaeilge ‘cool’ agus gurb é an Béarla an teanga atá ceannasach i gcultúr domhanda na hóige.

Luadh pointe den chineál céanna ag cruinniú eile; dúradh ansin gur cheap an t-aos óg nach raibh an Ghaeilge ‘cooláilte’, agus gurb in é an bunús a bhaineann le húsáid an Bhéarla i measc a gcomhaoiseach. I measc na gcúiseanna eile a bhain lena n-iompar teanga dúradh:

- Go bhfuil daoine gan Ghaeilge agus daoine a bhfuil drochmheas acu ar an nGaeilge sa cheantar agus go gcuireann seo brú orthu Béarla a labhairt.
- Go mbíonn daoine ag labhairt an Bhéarla sna siopaí agus sna hóstáin.
- Gur minic a fhreagraítear iad i mBéarla nuair a labhraíonn siad i nGaeilge.
- Go bhfuil easpa áiseanna ann don aos óg.
- Go bhfuil easpa téacsleabhar Gaeilge ann.

Dúirt siad go n-airíonn siad go bhfuil an ghlúin fhásta, idir thuismitheoirí agus chuid de na múinteoirí, ag cur brú orthu an Ghaeilge a labhairt agus ag cur ‘*guilt-trip*’ orthu faoina n-iompar teanga. Léirigh siad go bhfuil easpa muiníne ag teacht orthu i leith a gcuid Gaeilge i ngeall go bhfuil na múinteoirí ag rá nach bhfuil an Ghaeilge cheart acu.

Dúirt déagóir amháin ag an tríú cruinniú gur ‘rud nádúrtha’ é nós an Bhéarla i measc a aoisghrúpa féin, seachas go n-airíonn siad go bhfuil siad faoi bhrú a leithéid a dhéanamh. Ach an oiread leis an dá ghrúpa eile, léirigh siad gur cheap siad nach raibh an Ghaeilge ‘cool’, ach nach bhfuil cúrsaí chomh dona anois is bhí siad tamall ó shin: ‘ní *freak* anois thú má bhíonn tú ag labhairt Gaeilge’, a dúirt duine amháin.

Dúradh sna trí ghrúpa nach bpléann daoine óga cúrsaí Gaeilge ná Gaeltachta eatarthu féin agus go bhfuil siad ró-óg le bheith ag smaoineamh ar na cúrsaí seo. Tá plé den chineál sin le lua le daoine fásta amháin, a léiríodh. Ceistíodh na daoine óga i dtaobh an tionchair a bheidh ar a n-iompar teanga, dar leo, ar chinniúint na Gaeilge sa Ghaeltacht amach anseo. Léirigh siad gur thuig siad na dúshláin don Ghaeltacht a bhain lena gcuid

nósmhaireachtaí teanga, ach ní fhacthas dóibh go raibh ról acu féin i gcosaint na Gaeltachta agus an aois atá acu faoi láthair agus gurbh in cúram a bhaineann le hinstitiúidí agus daoine fásta. Ach in ainneoin na nósmhaireachtaí teanga a chleachtann daoine óga ina measc féin, léirigh siad ar fad go mbeidís ag iarraidh a gclann a thógáil le Gaeilge. Fiafraíodh de na daoine óga faoin gcaoi a n-éireodh leo teacht ag an staid seo tar éis blianta fada d'úsáid an Bhéarla i líonraí sóisialta na n-óg, dúirt mórchuid acu go n-iompóidís ar ais ar úsáid na Gaeilge nuair a bheidís níos sine. Léirigh siad nach mbaineann na ceisteanna seo leis an gcineál saoil a chleachtann siad faoi láthair, ach go dtabharfaidh siad aghaidh ar na ceisteanna seo amach anseo nuair a bhaineann siad le hábhar, dar leo.

Is iad na trí phointe is suntasaí a léiríodh sna grúpaí fócais ar ghlac na daoine óga páirt iontu:

- Go bhfuil an sóisialú a dhéantar ar óige na Gaeltachta á chur i gcrích trí Bhéarla.
- Nach bhfuil aon sóisialú á dhéanamh ná oideachas á chur ar óige na Gaeltachta ar na cleachtais, ar na tuiscintí ná ar an bhfealsúnacht a thabharfadh an acmhainn dóibh seasamh a ghlacadh in aghaidh an bhrú atá ag déanamh imeallú ar úsáid na Gaeilge.
- Gur cosúil nach bhfuil ag éirí leis na hinstitiúidí Gaeltachta na tacaíochtaí feiliúnacha ná an spreagadh cuí a chur ar fáil d'aos óg na Gaeltachta a dhéanfadh iad a chumasú chun feidhmiú go sóisialta ar bhealach a dhéanann leas d'inmharthanacht na Gaeilge.

Is é impleacht shoiléir na nósanna seo go bhfuil sóisialú á dhéanamh ar lagú oidhreacht teanga na Gaeltachta i measc aos óg na Gaeltachta, nó i bhfocail eile, tá an t-aos óg sa Ghaeltacht curtha i riocht go n-airíonn siad nach bhfuil mórán de rogha acu ach luí isteach leis na próisis shóisialta atá á mbascadh go teangeolaíoch. Má chuirtear eispéireas seo na ndaoine óga ar shaol comhaimseartha na Gaeltachta taobh leis an bhfaisnéis ó 'Shuirbhé na nDaoine Óga', feicfear go soiléir méid na bagartha don Ghaeltacht mar shainphobal teanga amach anseo.

CAIBIDIL 21

TUAIRIMÍ AGUS TAITHÍ AN PHOBAIL:

POBAIL ATÁ I LIMISTÉIR GHAELTACHTA A BHAINNEANN LE CATAGÓIRÍ B AGUS C

21.1 RÉAMHRÁ

Sa bhreis ar na cruinnithe grúpaí fócais a reáchtáladh sna ceantair Ghaeltachta is láidre in Iarthuaisceart Dhún na nGall, i gConamara Theas agus in Iarthar Chorca Dhuibhne, eagraíodh 35 cruinniú poiblí sna seacht gcontae Gaeltachta idir Aibreán agus Meitheamh 2006. D'fhreagair na ceantair a roghnaíodh do na cruinnithe poiblí, a bheag nó a mhór, do na ceantair a sonraíodh i gCatagóirí B agus C de chuid an taighde seo; is iad sin na ceantair a bhfuarthas léargas níos imeallaí ar úsáid na Gaeilge iontu i suirbhéanna staitistiúla an staidéir.

Rinneadh teagmháil leis an bpobal áitiúil trí choistí pobail agus trí chomharchumainn áitiúla, nuair ab fhéidir, agus trí theagmhálacha áitiúla eile nuair nach raibh fáil againn ar eagraíochtaí pobail. I ngach cás, rinneadh an cruinniú poiblí a fhógairt ar Raidió na Gaeltachta roimh ré agus iarradh ar na daoine a bhí i mbun na socrúithe áitiúla an cruinniú a phoibliú go háitiúil trí phóstaeir a chrochadh agus trí fhógra a léamh ag an Aifreann seachtainiúil. Táimid faoi chomaoin mhór ag na heagraíochtaí ar fad a thug cúnamh dúinn na cruinnithe seo a reáchtáil agus ag na daoine ar fad a d'fhreastail ar na cruinnithe agus a phléigh ceisteanna teanga atá goilliúnach dóibh féin agus dá bpobal go hoscailte agus go misniúil linn. D'fhreastail beirt de na taighdeoirí ar gach cruinniú, duine amháin ag déanamh áisitheoireachta ar an gcruinniú agus an duine eile ag tógáil nótaí. Bhí sraith ceisteanna ullmhaithe roimh ré mar threoir do na cruinnithe agus, ina theannta sin, bhí deis ann ceisteanna eile a phlé de réir mar ba mhian leis na daoine a bhí i láthair.

Léirítear i dTábla 21.1 na cruinnithe poiblí a réachtáladh de réir dáta, ionad agus líon na ndaoine a d'fhreastail ar gach cruinniú. Ba 35 cruinniú ar fad a réachtáladh: 11 chruinniú i gCo. Dhún na nGall; naoi gcruinniú i gCo. na Gaillimhe; cúig chruinniú i gCo. Mhaigh Eo; ceithre chruinniú i gCo. Chiarraí; trí chruinniú i gCo. Corcaí; dhá chruinniú i gCo. na Mí agus cruinniú amháin i gCo. Phort Láirge. D'fhreastail 1,126 duine ar fad ar na cruinnithe, agus meántinreámh de 32 i raon idir 3–112 duine.

Contae	Áit	Dáta	Tinreámh
Gaillimh	Mionlach	11/04/2006	25
Maigh Eo	Béal an Mhuirthead	18/04/2006	17
Maigh Eo	An Eachléim	18/04/2006	35
Gaillimh	Sraith Salach	19/04/2006	3
Maigh Eo	Ceathrú Thaidhg	19/04/2006	27
Maigh Eo	Acaill	20/04/2006	44
Gaillimh	Maigh Cuilinn	26/04/2006	14
Ciarraí	Uíbh Ráthach	26/04/2006	75
Gaillimh	Eanach Dhúin	27/04/2006	52
Port Láirge	An Rinn	27/04/2006	28
Corcaigh	Cléire	02/05/2006	3
Maigh Eo	Tuar Mhic Éadaigh	02/05/2006	112
Corcaigh	Béal Átha an Ghaorthaidh	03/05/2006	34
Corcaigh	Cúil Aodha / Músraí	04/05/2006	75
Ciarraí	An Daingean	08/05/2006	26
Ciarraí	Cé Bhréanainn / An Leitriúch	09/05/2006	80
Ciarraí	Lios Póil	10/05/2006	26
Dún na nGall	Fánaid	16/05/2006	36
Gaillimh	Na Forbacha	16/05/2006	9
Dún na nGall	Ros Goill	17/05/2006	60
Dún na nGall	An Tearmann	18/05/2006	19
Gaillimh	Corr na Móna	23/05/2006	40
Gaillimh	Bearna	23/05/2006	16
Dún na nGall	Cill Charthaigh	06/06/2006	26
Dún na nGall	Gleann Cholm Cille	07/06/2006	18
Dún na nGall	An Fál Carrach	12/06/2006	3
An Mhí	Baile Ghib	12/06/2006	11
An Mhí	Ráth Chairn	12/06/2006	60
Dún na nGall	Anagaire	13/06/2006	20
Dún na nGall	An Clochán Liath	19/06/2006	27
Dún na nGall	Árainn Mhór	20/06/2006	29
Dún na nGall	Baile na Finne	26/06/2006	16
Gaillimh	Baile Chláir na Gaillimhe	26/06/2006	14
Gaillimh	Cnoc na Cathrach	27/06/2006	32

TÁBLA 21.1 NA CRUINNITHE POIBLÍ A REÁCHTÁLADH DE RÉIR DÁTA

Ba é an aidhm a bhí leis na cruinnithe seo deis a thabhairt don phobal sna ceantair éagsúla téama an staidéir, is é sin úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht, a phlé le taighdeoirí an

tionscadail. Iarradh ar an bpobal ag na cruinnithe a gcuid smaointe agus tuairimí a roinnt leis na taighdeoirí a bhí ag déanamh áisitheoireachta ar na cruinnithe sa chaoi is go bhfaighfí léargas an phobail áitiúil ar staid na Gaeltachta ina gceantar féin. Ba é an modh oibre a cleachtadh ag na cruinnithe seo ná sraith ceisteanna a chur ar an slua i dtaobh staid an cheantair mar cheantar Gaeltachta, cumas sa Ghaeilge i measc mhuintir an cheantair, úsáid na Gaeilge sa cheantar, agus i dtaobh dhearcadh mhuintir na háite i leith na Gaeilge agus an stádas a bhí acu mar cheantar Gaeltachta.

Is é príomhthoradh na gcruinnithe poiblí go bhfuarthas dearbhú ar bharántúlacht an léargais a nocht an fhianaise staitistiúil faoi staid reatha na Gaeltachta reachtúla, is é sin go bhfuil trí chatagóir Ghaeltachta, ó thaobh úsáid na Gaeilge de, le haithint ar dháileadh na faisnéise sna Gaeltachtaí éagsúla. Ach an oiread le suirbhé na ndaoine óga, thug na cruinnithe poiblí le fios go bhféadfadh an fhianaise staitistiúil léiriú a thabhairt ar staid shochtheangeolaíoch na Gaeltachta comhaimseartha atá níos dearfaí ná mar atá sí go praiticiúil, i bhfianaise nósmaireachtaí teanga na bpobal éagsúil. Bhain formhór na gcruinnithe le ceantair a bhfuil próifíl shochtheangeolaíoch Chatagóir C le sonrú orthu, agus cuid bheag díobh le ceantair a bhfuil comharthaí sóirt Chatagóirí B agus C le fáil i gcodanna éagsúla den cheantar. Baineann ceann amháin de na ceantair ar eagraíodh cruinniú poiblí ann le Catagóir A.

Léiríodh sa phlé a rinneadh ag na cruinnithe sna ceantair a bhaineann le Catagóir C go bhfuil an t-aistriú teanga ó Ghaeilge go Béarla curtha i gcrích sna háiteanna atá sonraithe sa chatagóir seo, cé is moite de chúinsí eisceachtúla i gcorráit a phléifear thíos. Níor tháinig an plé a rinneadh sna ceantair a bhaineann le Catagóir B salach ar an bpróifíl shochtheangeolaíoch a aithníodh ar cheantair Chatagóir B, is é sin go bhfuil comharthaí sóirt an aistrithe teanga le sonrú go láidir sna nósmaireachtaí teanga a chleachtann an pobal go ginearálta agus san iompar teanga atá ceannasach i measc na glúine óige agus sna nósmaireachtaí teanga a chleachtann tuismitheoirí óga. Is é an príomhléargas a fuarthas ó na cruinnithe poiblí i gceantair a bhaineann le Catagóirí B agus C nach bhfuil úsáid na Gaeilge fréamhaithe sna pobail seo mar bhunghnás coitianta pobail agus go bhfuil úsáid na Gaeilge sna ceantair atá i gceist ag brath ar a sheasmhaí is atá na

hinstiúidí pobail ó thaobh na Gaeilge de, agus ar ghréasán teanga atá bunaithe ar líon beag teaghlach agus/nó daoine a bhaineann leas as an nGaeilge mar theanga chumarsáide *vis-à-vis* leibhéal úsáide an Bhéarla sa phobal trí chéile. Is é is bunús leis an difríocht shochtheangeolaíoch idir ceantair Chatagóirí B agus C gur téagartha na gréasáin Ghaeilge i gCatagóir B le hais C agus go mbaineann siad leis an aoisghrúpa is sine den phobal amháin i gcuid de Chatagóir C, más ann dóibh ar chor ar bith. Cé gurb iondúil go bhfeidhmítear polasaí teanga atá níos dearfaí ó thaobh úsáid na Gaeilge de sna hinstiúidí pobail i gCatagóir B le hais C, tuairiscíodh ag cruinnithe áirithe i gceantair a bhaineann le Catagóir B nach bhfuil cuid dá gcuid instiúidí ag feidhmiú polasaí sásúil Gaeilge agus, ar an lámh eile, thángthas ar shamplaí d'instiúidí i gCatagóir C a leag béim ar úsáid na Gaeilge ina gcuid imeachtaí nó feidhmeanna in ainneoin go raibh próifíl a bhí ag teacht le gréasáin teanga Chatagóir C le sonrú ar iompar teanga an phobail sa cheantar. Is fiú a lua anseo freisin gur cosúil ó na tuairiscí a fuarthas ag na cruinnithe poiblí go bhfuil roinnt bheag de na hinstiúidí oideachais bunscoile agus iar-bhunscoile atá ag feidhmiú sna limistéir a bhaineann le Catagóirí B agus C chun cinn ar chuid de na hinstiúidí céanna atá ag feidhmiú i gCatagóir A chomh fada agus a bhaineann sé le polasaí agus cleachtais Ghaeilge a chur chun cinn ina gcuid scoileanna.

Is spéisiúil gur léiríodh ag cuid mhór de na cruinnithe, ach i gCatagóir C go háirithe, gur tháinig athrú suntasach 'ar mheon an phobail' i leith na Gaeilge i gcaitheamh na seascaidí agus na seachtóidí a raibh impleachtaí tromchúiseacha acu don iompar teanga sa Ghaeltacht. Léiríodh i gcuid mhór áiteanna gur tháinig 'faisean' an Bhéarla chun cinn sa tréimhse sin agus go bhfuil na pobail sna ceantair seo ag coraíocht leis na dúshláin teanga dá n-oidhreacht Ghaeltachta a d'eascair as sin ó shin i leith. Tugadh cosúlachtaí faoi deara freisin sa phlé a rinneadh ó cheantar go ceantar ar na cúiseanna éagsúla a maíodh a spreag teacht chun cinn staid reatha nó imeallú na Gaeilge sna ceantair éagsúla. I measc na gcúinsí ba choitianta a luadh leis an staid reatha bhí:

- Go ndearnadh scrios sóisialta ar na ceantair éagsúla i ngeall ar an eisimirce agus cúinsí diúltacha socheacnamaíocha.
- Go ndearna an Státchóras neamhaird ar na riachtanais forbartha a bhain leis na ceantair seo go dtí le gairid.

- Nár sholáthair an Stát tacaíocht teanga do na ceantair seo.
- Gur tháinig na pobail seo faoi thionchar chultúr náisiúnta agus domhanda an Bhéarla a bhí á chraobhscaoileadh ar na meáin chumarsáide.
- Gur airigh siad faoi bhrú ag an bpobal Béarla a bhí timpeall orthu.
- Nár thacaigh na hinstiúidí a bhí ag feidhmiú sa phobal leis an nGaeilge, go háirithe na scoileanna dara leibhéal.
- Go raibh agus go bhfuil sé deacair ar na pobail éagsúla na daoine óga a mhealladh chun cónaithe sna ceantair i ngeall ar an gcomhthéacs iargúlta, ar easpa deiseanna feiliúnacha fostaíochta agus ar laincísí forbartha a bhain/bhaineann leo.
- Gur tháinig/go dtagann daoine thar teorainn isteach chun cónaithe sa Ghaeltacht gan aon Ghaeilge agus cuireann siad brú ar mhuintir na háite an Béarla a labhairt.
- Go bhfuil éifeacht mhéadaithe ag cainteoirí Béarla ar iompar teanga a chleachtar i measc cainteoirí Gaeilge; is é sin go mbaineann Gaeilgeoirí úsáid as an mBéarla nuair nach bhfuil ach cainteoir amháin Béarla sa chomhluadar.

I gcás na gcruinnithe poiblí a reáchtáladh sna pobail timpeall ar Chathair na Gaillimhe, rinneadh an pointe gur tháinig méadú mór ar dhaoine na háite le 30 bliain anuas de bharr an fhoráis a tháinig ar an gcathair agus an fonn a bhí ar dhaoine ón gcathair, nó a bhí ag obair inti, teach a thógáil agus dul chun cónaithe sna ceantair thuaithe máguaird. I gcásanna áirithe, tuairiscíodh gur mhó i bhfad an chuid seo den phobal anois ná an pobal dúchasach Gaeltachta a bhíodh ann, agus go gcaithfí é seo a chur san áireamh in aon anailís a bhí á déanamh ar chúrsaí teanga san áit. Bhí cuid de na daoine seo a bhí tar éis bogadh isteach sa Ghaeltacht i láthair ag na cruinnithe, agus léirigh siad a dtacaíocht féin don Ghaeilge agus an fonn a bhí orthu go gcoinneodh an ceantar a raibh siad ina gcónaí ann an stádas Gaeltachta a bhí aige. I gcásanna áirithe, dúirt na daoine a bhí i láthair gur bhog siad féin go dtí an ceantar de bharr gur ceantar Gaeltachta a bhí ann, go raibh siad gníomhach i gcúrsaí Gaeilge an cheantair agus/nó go raibh siad féin ag tógáil a gclainne le Gaeilge nó ag déanamh a ndíchill sin a dhéanamh. Léiríodh an tuairim freisin, áfach, nach raibh spéis ghníomhach sa Ghaeilge ag formhór na ndaoine a bhí bogtha isteach sa Ghaeltacht le 30 bliain anuas agus gur dóigh nár thuig go leor acu go raibh siad ina gcónaí i gceantar Gaeltachta ar chor ar bith.

Is léir go dtabharfadh na cúinsí seo dúshlán pobail ar bith, agus go gcothóidís deacrachtaí breise do phobal a bhí ag iarraidh cosaint a thabhairt dá n-oidhreacht teanga i gcomhthéacs mionlaithe, ach is spéisiúil gur brú seachtrach nó faillí institiúidí seachtracha is bunús le cuid mhór den réasúnaíocht a léiríodh faoi leochaileacht na Gaeilge sna ceantair seo. Tugadh faoi deara freisin gur minic a rinne na pobail téamaí goilliúnacha áirithe a phlé ar bhealach a bhí cosúil lena chéile sna ceantair éagsúla. Nuair a fiafraíodh i dtaobh úsáid na Gaeilge mar theanga theaghlaigh nó faoin sciar den phobal nach raibh ag brath ar an gcóras scolaíochta le sealbhú a dhéanamh ar an nGaeilge, is minic a rinneadh iarracht an cheist a sheachaint, tríd an bplé a thiontú anonn ar théama eile a bhain le dearcadh fabhrach an phobail i leith na Gaeilge nó ar na hiarrachtaí uile atá á dtionscnamh sna pobail le cás na Gaeilge a neartú.

21.2 LÉARGAS AR CHATAGÓIR B Ó NA CRUINNITHE POIBLÍ

Tugadh léargas ag na cruinnithe a bhain le Catagóir B ar phobal Gaeltachta atá go mór faoi bhrú ag an aistriú teanga go Béarla. Léiríodh go bhfuil cuid shuntasach den phobal os cionn daichead bliain d'aois ina gcainteoirí rialta Gaeilge, ach go mbeadh úsáid an Bhéarla in uachtar sna haoisghrúpaí faoina bhun sin in ainneoin go bhfuil cumas maith nó réasúnta ag an mórchuid díobh. Tá sciar den aos óg sna ceantair seo á dtógáil le Gaeilge i gcónaí, a léiríodh, ach bheadh úsáid an Bhéarla in uachtar go mór mar nós teaghlaigh; fágann sin go mbíonn formhór an aosa óig i dtuilleamaí an chórais oideachais go hiomlán nó go páirteach le sealbhú a dhéanamh ar an nGaeilge. Má tá cleachtadh ag na daoine óga an Ghaeilge labhairt sa bhaile labhróidh siad í le daoine eile a bhfuil an nós seo acu, a maíodh, ach admhaíodh go bhfuil fíorbheagán de dhaoine óga na gceantar seo ag labhairt na Gaeilge mar nós sóisialta. Téann sóisialú an Bhéarla i dtreis i measc pháistí an cheantair a bhfuil an Ghaeilge acu a luaithe is a thosaíonn na páistí ar an mbunscoil agus is ar éigean a úsáideann na daoine óga an Ghaeilge go sóisialta ar chor ar bith tar éis dóibh tosú ar an oideachas dara leibhéal, a dúradh.

Nuair a fiafraíodh den phobal cén bunúdar a bhí leis an gcleachtas seo, dúradh gurb é tionchar na meán cumarsáide, brú chultúr domhanda na hóige agus brú ó chairde gan Ghaeilge ba chionsiocair leis na nósmaireachtaí seo. Ba leasc leo aon mhíniú a lorg i gcomhdhéanamh agus i nósmaireachtaí sochtheangeolaíocha an phobail féin. Léiríodh mífhoighne go minic le ceisteanna na dtaighdeoirí a bhain le nósmaireachtaí teanga sa bhaile agus i measc an phobail, agus ar na comhthéacsanna a mbaintear leas as an nGaeilge. Dúradh i gcúpla ceantar go raibh i bhfad níos mó ag baint leis an nGaeltacht ná cúrsaí teanga agus go gcaithfí cúrsaí Gaeltachta a phlé ar bhealach a chuireann leithead an réimse chultúrtha a bhaineann le hoidhreacht na Gaeltachta sa mheá. Léiríodh easpa taithí nó doicheall i mórchuid de na cruinnithe a bhain leis an gcatagóir seo roimh cheisteanna a chíoradh a bhain le bagairtí dá n-oidhreacht stairiúil teanga a eascraíonn as iompar teanga an phobail féin.

Is é an coincheap is coitianta a léiríodh sna ceantair seo go bhfuil an fhéiniúlacht Ghaeltachta ag feidhmiú de réir tuiscintí nach bhfuil bunaithe ar úsáid na Gaeilge amháin. Bhí an chosúlacht ar an bplé go mbreathnaíonn na pobail seo ar ghné na teanga den fhéiniúlacht Ghaeltachta mar thionscnamh pobail ar féidir leis an bpobal mar aonad nó daoine ar leith sa phobal a gcuid aitheantais ina leith a chomhlíonadh ar son na coitiantachta. Is iondúil go léiríonn an pobal tacaíocht láidir don tionscnamh cultúrtha seo beag beann ar na nósmaireachtaí éagsúla teanga a chleachtann siad féin. Léiríodh go nglacann an pobal go fonnmar leis an gceannaireacht chultúrtha atá i mbun an tionscnamh a stiúradh sna ceantair éagsúla agus go dteastaíonn ón bpobal go ndéanfaí a gcuid institiúidí a fheidhmiú ar bhealach a thugann aitheantas dá n-oidhreacht Ghaeltachta. Bhain míréadúlacht le cuid den phlé a rinneadh i gcuid mhór de chruinnithe Chatagóir B sa mhéid is go rabhthas ag déanamh talamh slán de go ndéanfadh tionscnamh teanga den chineál seo cúiteamh ar an mbunghnás Gaeltachta a ligean i dtraipisí, is é sin an Ghaeilge a labhairt sna gréasáin a bhaineann leis na glúine éagsúla agus sna teaghlaigh.

Cuireadh in iúl, áfach, i gceantar amháin de chuid na Catagóire seo go bhfuil an t-imreas idir an Ghaeilge agus an Béarla sa cheantar ag cothú teannas áirithe i measc an phobail,

agus nach bhfuil sé soiléir níos mó sa cheantar seo cé hiad na daoine a bhfuil suim acu sa teanga agus a bheadh toilteanach an ceantar a chosaint mar Ghaeltacht. Dúradh go nglacfaí leis deich mbliana ó shin go raibh seasamh na Gaeilge sa phobal tábhachtach don cheantar, ach airíonn daoine anois go bhfuil siad ag sracadh le comhthéacs nach ionann leas na Gaeilge agus leas an phobail trí chéile ann.

Is é an príomhléargas a fuarthas ó na cruinnithe poiblí i gCatagóir B go bhfuil an t-aistriú teanga fréamhaithe go láidir i nósmaireachtaí an phobail. Ní léir don phobal cén chaoi ar féidir leo dul i ngleic leis seo agus níltear cinnte cén chaoi le leas a bhaint as na hinstiúidí atá acu le dúshlán a thabhairt don bhrú atá orthu mar phobal mionteanga. I gceantar amháin de chuid Chatagóir B, dúradh gur ‘réabhlóid’ a bheadh ag teastáil anois leis an nGaeilge a choinneáil beo sa cheantar.

Sa cheantar a bhaineann go staitistiúil le Catagóir A, .i. Ceathrú Thaidhg i gCo. Mhaigh Eo, tugadh le fios ón bplé a rinneadh ag an gcruinniú poiblí ann go bhfuil próifíl shochteangeolaíoch an cheantair níos cosúla le cúinsí teanga Chatagóir B; is é sin go dtugann an léiriú staitistiúil léargas ródhearfach ar staid na Gaeilge mar theanga phobail sa cheantar. Is de bharr rathúnas na bunscoile sa cheantar mar instiúid oideachais a bhaineann an ceantar torthaí teanga amach, a dúradh, atá níos dearfaí ná an coibhneas fírinneach idir úsáid na Gaeilge agus an Bhéarla i measc an phobail. Fearacht Chatagóir B, cuireadh in iúl go bhfuil úsáid na Gaeilge in uachtar mar nós pobail i measc na ndaoine atá os cionn 40 bliain d’aois. Níl daonra mór sa cheantar atá idir 30 agus 40 bliain d’aois agus léiríodh go bhfuil an Béarla in uachtar san aoisghrúpa seo. Tá próifíl níos leochailí fós ar úsáid na Gaeilge i measc na ndaoine sna fichidí, in ainneoin gur tógadh cuid mhór díobh le Gaeilge, a dúradh. Léiríodh gurb é an dearcadh is ceannasáí i measc an aosa óig, gasúir bhunscoile agus iar-bhunscoile, gur teanga scoile atá sa Ghaeilge go príomha, in ainneoin go bhfuil cuid mhór díobh á dtógáil le Gaeilge.

Nochtadh an tuairim go bhfuil sciar rómhór den phobal sa cheantar seo ag brath ar an scoil leis an nGaeilge a chur chun cinn agus nach bhfuil sé ‘*faireáilte*’ an cúram a fhágáil faoin scoil an bhearna idir an Béarla mar theanga bhaile agus úsáid na Gaeilge i

gcomhthéacs na scoile a líonadh. D'aontaigh a raibh i láthair nach bhfuil an cur chuige seo inmharthana mar mhodh oibre le teanga phobail a choinneáil beo. Léirigh duine de na rannpháirtithe nach bhfeileann an dearcadh coitianta ar chúraimí tuismitheoireachta do na spriocanna atá acu mar phobal teanga; dúradh nach 'ionann tuismitheoirí an lae inniu agus na tuismitheoirí a bhíodh ann' agus go bhfuil siad sásta géilleadh do na páistí níos mó ná mar a dhéanadh na tuismitheoirí rompu. Ceaptar gurb é cúram na dtuismitheoirí a gcuid 'páistí a dhéanamh sásta in áit a gcuid páistí a thógáil', a cuireadh in iúl.

Is spéisiúil gur léiríodh ag cuid mhór de na cruinnithe a bhfuil próifíl teanga Chatagóir B le sonrú orthu an pointe céanna faoi dhoiléireacht na spriocanna teanga atá ag an Stát agus ag na forais Ghaeltachta. Maíodh go bhfuil siad faoi bhrú mar phobail teanga agus nach bhfuil na pobail seo a bhfuil an Ghaeilge beo go fóill iontu, dá leochailí féin í, ag fáil na tacaíochta ón Stát le dul i ngleic leis na dúshláin atá rompu agus go bhfuil mórchuid an chúnaimh á roinnt ar cheantair Ghaeltachta a bhfuil daonra níos mó iontu, ach nach bhfuil an Ghaeilge á labhairt iontu, a dúradh. Léiríodh go bhfuil an cur chuige seo ag cothú lagmhisnigh i ngeall nach bhfuil na daoine a bhfuil an Ghaeilge acu ag fáil na tacaíochta a theastaíonn uathu. Tugadh le fios gur tionscadal airgid agus córas dáilte deontas is bunús leis an nGhaeltacht reachtúil i gcuid mhór áiteanna, seachas straitéis forbartha do phobal teanga. Chuir na pobail seo in iúl go dteastaíonn uathu go gcuirfí deireadh leis an gcur chuige seo in aon athbhreithniú a bheidh le beartú don Ghaeltacht. Léirigh siad go dteastaíonn cuidiú uathu sna hiarrachtaí atá ar bun acu faoi láthair le cás na Gaeilge sa cheantar a dhéanamh níos sláintiúla.

21.3 LÉARGAS AR CHATAGÓIR C Ó NA CRUINNITHE POIBLÍ

Ní raibh an léiriú a tugadh ag na cruinnithe poiblí sna ceantair a bhaineann le Catagóir C chomh haonadach le próifíl teanga Chatagóir B. Tháinig pictiúr ar chomhthéacs teanga chun solais atá níos casta ná próifíl amháin teanga, ach tugadh léargas, mar sin féin, ar cheantair éagsúla atá i ndeireadh ré an aistrithe teanga. Is cosúla le pointí ar scála seachas próifíl choiteann a tugadh chun solais sa phlé ag cruinnithe na Catagóire seo. D'fhéadfaí rangú a dhéanamh ar na ceantair éagsúla sa réimse seo ó thaobh na bpróifílí seo a leanas:

- Ceantair ar cuireadh an t-aistriú teanga i gcrích iontu tamall nó i bhfad ó shin agus nach bhfuil a gcuid institiúidí pobail ná oideachais ag feidhmiú ar aon bhealach i gcomhréir le tuiscint theangeolaíoch ar an stádas Gaeltachta, ach amháin go bhfuil an stádas Gaeltachta luachmhar do na pobail seo i ngeall ar dhearbhu a bhronnann sé orthu i dtaca leis an tuiscint atá acu ar an oidhreacht chultúrtha a n-eascraíonn siad as.
- Ceantair a bhfuil an t-aistriú teanga curtha i gcrích iontu, ach a bhfuil cuid de na hinstitiúidí oideachais ag feidhmiú trí mheán na Gaeilge go fóill, i gcomhréir le haidhmeanna teanga an stádais Ghaeltachta atá acu.
- Ceantair a bhfuil an t-aistriú teanga curtha i gcrích iontu, cé is moite d'iompar teanga i measc cuid den ghlúin is aosta agus go dtugtar aitheantas áirithe don Ghaeilge i gcuid d'institiúidí oideachais agus eile an phobail.
- Ceantair a bhfuil an t-aistriú teanga á chur i gcrích iontu agus an Béarla in uachtar mar theanga shóisialta sa phobal trí chéile, ach a bhfuil céatadán íseal nó teoranta de na teaghlaigh sna ceantair ag tógáil na clainne le Gaeilge go fóill; go bhfuil cumas sa Ghaeilge ag cuid shuntasach den phobal i ngach aoisghrúpa i ngeall ar thacaíocht an chórais scolaíochta; go bhfuil an Ghaeilge fós láidir in institiúidí an phobail, go háirithe sna hinstitiúidí oideachais; agus go bhfuil gréasán téagartha de chainteoirí Gaeilge sa phobal agus in amanna go bhfuil an gréasán seo eagraithe agus go bhfuil ról ceannaireachta acu i ngnéithe éagsúla d'institiúidí agus d'imeachtaí an phobail.

Léirigh cuid de na ceantair a bhaineann le Catagóir C go bhfuil siad ag iarraidh eagar a chur orthu féin mar iarracht le dul i ngleic leis na bagairtí a shamhlaíonn siad dá n-oidhreacht Ghaeltachta. I gcás cuid acu, léirigh an pobal go bhfuil siad tar éis beartais áirithe a cheapadh le cúrsaí Gaeilge ina gcuid ceantar a thabhairt chun feabhais. I measc na mbeartas seo, tá:

- Coiste nó grúpa oibre a bhunú le straitéis agus imeachtaí Gaeilge don cheantar a eagrú.
- Dul i gcion ar na hinstitiúidí áitiúla polasaí Gaeilge a fheidhmiú, go háirithe na scoileanna.

- Scéim pleanála teanga a dhréachtú.
- Scéim pleanála teanga atá ceadaithe a chur i bhfeidhm.
- Ranganna Gaeilge a chur ar fáil do thuismitheoirí.
- Ócáidí éagsúla a eagrú le deis a thabhairt do dhaoine an Ghaeilge a labhairt.

I gcás ceann amháin de na ceantair i gCatagóir C, ar ceadaíodh maoiniú do Scéim Pleanála Teanga ann, léiríodh ag an gcruinniú poiblí gur beag machnamh nó plé a rinneadh i measc an phobail faoi na himpleachtaí teanga a bhaineann lena leithéid a chur i bhfeidhm do theanga feidhmiúcháin a gcuid institiúidí pobail agus don iompar teanga is gá a chleachtadh ag leibhéal an phobail le go mbeidh rathúnas ar a leithéid de scéim.

Ba léir ag cuid de na cruinnithe poiblí a bhain le Catagóir C, go háirithe, go raibh plé á dhéanamh ar ghné íogair leochaileach de shaol an phobail, agus gur mhúscail ceisteanna faoi staid teanga na Gaeltachta sna ceantair éagsúla freagraí mothúcháinacha i ngeall ar an mbagairt a shamhlaigh na pobail le hiniúchadh a bheith á dhéanamh ar an mbunús teangeolaíoch a bhaineann leis an stádas oifigiúil atá bronnta orthu mar cheantair reachtúla Ghaeltachta. Léirigh na pobail ag na cruinnithe uile go bhfuil an stádas Gaeltachta fíorthábhachtach dóibh i ngeall ar an aitheantas a thugann sé don fhéiniúlacht stairiúil atá acu mar phobal. Ba léir go bhfuil siad bródúil as an oidhreacht chultúrtha ar eascair siad as in ainneoin nach bhfuil na nósmaireachtaí teanga atá á bhfeidhmiú sna pobail i gcomhréir leis an bhféiniúlacht sin. Cuireadh in iúl gur thubaiste a bheadh ann dóibh dá mbainfí an stádas Gaeltachta atá acu díobh agus go ngoillfeadh sé go mór orthu dá ndéanfaí a leithéid. Bhraith na taighdeoirí go raibh sé deacair ar na pobail an t-ábhar a phlé mar ba chóir i ngeall ar an mbunimní seo. Ba léir gurbh é leasú na teorann Gaeltachta a bhí ag dó na geirbe ag na pobail seo agus chuir an míshuaimhneas faoi leasú a d'fhéadfaí a dhéanamh ar an teorainn as do na hiarrachtaí a rinneadh plé fuarchúiseach a dhéanamh ar staid na Gaeilge mar theanga phobail agus theaghlaigh sa cheantar. Is léir sna cásanna seo go bhfuil cúinsí i bhfad níos tromchúisí ná láthair na teorann reachtúla ar gá aird a thabhairt orthu má táthar le hoidhreacht teanga na gceantar atá i gceist a thabhairt slán, ach ba dheacair buncheisteanna ar an gcaoi seo a phlé go hoscailte agus go fuarchúiseach ag cuid de na cruinnithe i ngeall ar an imní faoi leasú stádais. D'admhaigh

cuid de na pobail go dtuigeann siad nach bhfuil an tuiscint theangeolaíoch ar an nGaeltacht atá intuigthe leis an teorainn oifigiúil ag freagairt ar aon bhealach atá loighciúil don phróifíl shochtheangeolaíoch a bhaineann lena gceantar féin. Ina ainneoin sin, is léir go n-airíonn siad go bhfuil orthu an *status quo* a chosaint, de bharr go dtugann an stádas Gaeltachta aitheantas, stádas, deimhniú féiniúlachta agus comhthéacs forbartha dóibh, in ainneoin nach bhfuil an stádas sin á shaothrú go praiticiúil ach ag líon an-teoranta den phobal.

Is é an léargas a fuarthas ó chuid de na cruinnithe seo go raibh an plé ar chúrsaí Gaeilge agus ar iompar teanga an phobail, go háirithe, míréadúil. Léiríodh pictiúr go minic de phobal Gaeltachta atá níos dearfaí ná mar atá cúrsaí i ndáiríre agus braitheadh gur airigh an pobal go raibh orthu cur i láthair a dhéanamh seachas an comhthéacs Gaeilge mar atá sé a phlé. Ba léir in áiteanna éagsúla go bhfuil úsáid na Gaeilge mar ghnás pobail agus teaghlaigh ag feidhmiú ag leibhéal atá i bhfad níos leochailí ná mar atá an pobal sásta a phlé go poiblí agus ní léir cén riachtanas pobail ná teanga a bhfuil an cur chuige seo ag freastal air. Níl ag éirí leis na pobail seo na dúshláin a mheas go réadúil agus na hacmhainní pobail a theastaíonn a chur ar fáil ar mhaithe le cinniúint mhionteanga a thiontú ar mhalairt slí. Inní in aisce atá i gceist na teorann, bíodh sí ann nó as, go dtí go dtuigeann an pobal féin an uailmhian pobail agus tréaniarracht atá de dhíth ar phobal atá ag iarraidh dul i ngleic le cúinsí mionteanga atá go mór faoi bhrú ó fhórsaí inmheánacha agus seachtracha. Is léir go bhfuil an stádas Gaeltachta luachmhar dóibh mar phobal ceantair, ach gur ciall fhulangach a bhaintear go coitianta as an stádas seo. Is léir nach dtuigeann cuid shuntasach de na pobail seo cén fuinneamh agus cén dua a chaithfidh siad a chur orthu féin le dul i gcion go praiticiúil ar chinniúint teanga a gcuid oidhreachta, agus ar an lámh eile, ní léir dóibh cén tacaíocht a bheidh ar fáil dóibh má roghnaíonn siad dul san anró sin. Ceist thánaisteach nó fhánach atá in aon stádas reachtúil Gaeltachta go dtí go n-oibrítear amach céard leis a bhfuiltear ag súil, ó thaobh an phobail agus an Stáit de, de bharr stádas ar leith a bhronnadh ar aon phobal.

21.4 EISCEACHTAÍ I BPRÓIFÍL CHATAGÓIR C

Bhain eisceacht amháin a bhfuil próifíl teanga Chatagóir C le sonrú go staitistiúil ar an gceantar, ach go bhfuil comharthaí sóirt Chatagóir B á léiriú in iompar teanga an phobail bhunaidh agus sa leibhéal úsáide Gaeilge a chleachtar i gcomhthéacs an teaghlaigh ann, is é sin an Rinn i gCo. Phort Láirge. Is é bunúdar na heisceachta seo ná fás sciobtha an daonra sa cheantar le blianta beaga anuas i ngeall ar an gcineál pleanála a ceadaíodh sa cheantar nach bhfuil ag freastal ar riachtanais logánta ná Gaeltachta an cheantair. Tugadh léiriú ag cruinniú an cheantair seo ar phobal atá ag iarraidh eagar a chur air féin le dul i ngleic le castachtaí éagsúla teanga agus pobail atá ag bagairt ar inmharthanacht a n-oidhreachta teanga. Cuireadh in iúl go bhfuil cúrsaí Gaeilge feabhsaithe go mór sa cheantar le hais mar a bhíodh cúrsaí scór blianta ó shin, in ainneoin na n-impleachtaí diúltacha a bhaineann leis an bhforbairt tithíochta atá tarlaithe sa cheantar le roinnt blianta anuas. Dúradh go bhfuil meon níos sláintiúla i leith na Gaeilge ag an bpobal trí chéile agus go bhfuil níos mó Gaeilge á labhairt anois i gcomparáid le roinnt blianta ó shin. Tugadh le fios go bhfuil cleachtais teanga na n-eagraíochtaí oideachais agus pobail atá ag feidhmiú sa cheantar ag tacú go láidir leis an nGaeilge.

Is san aoisghrúpa idir 40 agus 65 bliain d’aois atá an laincis is mó ar an iompar teanga le tabhairt faoi deara, a maíodh. Is é an bunús atá leis seo, a dúradh, ná an lagmhisneach a cuireadh ar an bpobal i ngeall ar an eisimirce agus ar an mbochtanas a bhí i réim sa cheantar nuair a bhí an ghlúin seo ag éirí aníos. Maíodh go bhfuil an Ghaeilge ag 90% den phobal faoi bhun na haoise sin agus gur mar thoradh ar an meascán de thacaíocht na dteaghlach agus de chúnaimh institiúideach na scoileanna a bhaintear an toradh seo amach. Tugadh le fios gurb é an aoisghrúpa 19–29 mbliana d’aois an grúpa is láidre sa phobal ó thaobh labhairt na Gaeilge de, ach os a choinne sin míníodh nach bhfuil ach an tríú cuid de na páistí atá ag freastal ar an naíonra i mbliana á dtógáil le Gaeilge. Léiríodh míshuaímhneas leis an mbéim, a ceapadh, a bhí na taighdeoirí a leagan ar iompar teanga an teaghlaigh. Dúradh go bhfuil na cúinsí pobail a bhaineann leis an teanga chomh ‘tábhachtach céanna’ le gnás teanga na dteaghlach.

Léirigh na rannpháirtithe gurb é an bhagairt is mó don oidhreacht áitiúil Ghaeltachta ná an chaoi ar tugadh faoin bpleanáil tithíochta le blianta beaga anuas. Tógadh cúpla céad teach, idir fhorbairtí agus tithe aonair, sa cheantar sa tréimhse seo agus níor aimsigh an Chomhairle Contae, ach le deireanas, modh oibre le cúinsí teanga na Ghaeltachta a chur sa mheá. Cuireadh in iúl ag an gcruinniú gur mhaith leis an bpobal na háitritheoirí nua seo a mhealladh chun na Gaeilge agus tuigeann siad san am céanna, a dúradh, go dtreisiónn sé an chastacht a bhaineann le cúrsaí Gaeilge sa cheantar. Tá impleachtaí tromchúiseacha pobail le sárú freisin de thoradh an chineáil phleanála a ceadáíodh i ngeall nach bhfuil an acmhainn ag dream óg an cheantair suíomh a cheannach agus go bhfuil siad ag bogadh amach as an gceantar le tithe a cheannach in áiteanna eile atá níos saoire.

Fuarthas léargas ar phobal atá thar a bheith bródúil as a gcuid féiniúlachta mar phobal Ghaeltachta agus a thuigeann go bhfuil an fhéiniúlacht sin faoi bhagairt. D'éirigh leo struchtúir áirithe pobail a chur i bhfearas le tacaíocht a thabhairt don phobal in aghaidh an bhrú seo agus is léir go dtacaíonn an pobal le spriocanna teanga na n-institiúidí éagsúla atá ag feidhmiú i réimsí agus ar bhealaí éagsúla chun leas na Gaeilge. Dúradh go bhfuil imeachtaí, cleachtais agus ócáidí na n-institiúidí éagsúla ag cothú i bhfad níos mó deiseanna d'úsáid na Gaeilge i measc phobal an cheantair, forbairtí a thugann le fios go bhfuil cúrsaí Gaeilge dultha i bhfeabhas sa cheantar. Ní gan dua a tugadh faoin dul chun cinn seo, dar ndóigh, agus is inmholta na forbairtí iad ina gcomhthéacs féin. Tá an chontúirt ann, áfach, gur compord nó cosaint bhréige a bheidh iontu mura n-éireoidh leis an bpobal an dul chun cinn comhthreomhar a dhéanamh maidir le seachadadh na Gaeilge mar ghnás baile. Ní léir a sheasmhaí is atá forbairtí institiúideacha mura mbeidh an pobal sásta nó in acmhainn nósanna teanga a chleachtadh nach bhfuil ag brath an iomarca nó go príomha ar thacaíocht agus ar chomhthéacs institiúideach.⁷⁶

⁷⁶ Pléann Ó Giollagáin (2004: 161) cuid de na himpleachtaí don Ghaeilge sa Ghaeltacht a bhaineann le teacht i líonmhaireacht na gcainteoirí Gaeilge a bhíonn ag brath ar chúnamh institiúideach le bunghnás an tsealbhairte a chur i gcrích.

21.5 DEARCADH AR AN NGAEILGE AGUS AR AN STÁDAS GAELTACHTA

Tuairiscíodh ag gach cruinniú, cé is moite de cheann amháin, go raibh meon dearfach i leith na Gaeilge ag pobail na gceantar. Luadh go minic go raibh feabhas tagtha ar an gceantar ó thaobh na Gaeilge de, go háirithe le fiche bliain anuas, agus go bhfuil i bhfad níos mó daoine sna ceantair, idir Chatagóirí B agus C, sásta a bheith ag obair go deonach i measc an phobail ar son na Gaeilge. Sa cheantar i gCatagóir B ar léiríodh amhras áirithe ann faoi dhearcadh dearfach a bheith ag na codanna éagsúla den phobal, cuireadh in iúl go bhfuil an choimhlint idir cainteoirí Gaeilge agus Béarla sa cheantar ag cothú míshuaimhneas áirithe i measc an phobail go ginearálta, agus nach bhfuil sé soiléir níos mó gurb ionann leas na Gaeilge agus leas an phobail trí chéile. Dúradh gur tuigeadh ní b'fhearr deich mbliana ó shin go raibh seasmhacht na Gaeilge sa phobal tábhachtach don cheantar, ach léiríodh go bhfuil eilimintí den phobal ag éirí tuirseach den bhrú a chuireann an comhthéacs teanga atá i réim faoi láthair ar an bpobal trí chéile.

Cuireadh in iúl ag gach cruinniú poiblí go raibh an stádas Gaeltachta fíorthábhachtach dóibh mar phobal agus go ngoillfeadh sé go mór orthu an stádas sin a bhaint díobh. Léirigh cuid shuntasach de na pobail go raibh dul chun cinn déanta, ó thaobh na Gaeilge de, le blianta beaga anuas agus go mbainfí na cosa den fhorás seo dá ndéanfaí laghdú nó cealú ar an stádas Gaeltachta atá acu. Ba dheacair leanúint leis na hábhair a mhúineadh trí Ghaeilge sna scoileanna a bhí ag feidhmiú ar an gcaoi sin, dá mbainfí stádas Gaeltachta de cheantair, a dúradh go minic freisin.

D'fhiafraigh na háisitheoirí de rannpháirtithe na gcruinnithe cén fáth a raibh an stádas Gaeltachta tábhachtach don phobal agus i measc na bhfáthanna ba choitianta a léiríodh bhí:

- An dearbhú a thugann sé dóibh faoina bhféiniúlacht chultúrtha.
- Aitheantas dá n-oidhreacht stairiúil.
- Bród as an dúchas a bhaineann leo.
- Aitheantas a thugann an Stát dóibh don iarracht atá ar bun acu ar son na Gaeilge.
- An comhthéacs agus na deiseanna forbartha a bhronnann sé orthu.

Is spéisiúil gur léiríodh luach na féiniúlachta Gaeltachta sna ceantair uile beag beann ar a laige is a bhí labhairt na Gaeilge i gceantar. Sa chomhthéacs sin, fiafraíodh cén tuiscint a bhí acu féin ar an gcoincheap ‘Gaeltacht’ agus is léir ó na freagraí nach í an bhrí chéanna a bhaineann gach pobal Gaeltachta as an bhfocal ‘Gaeltacht’. I measc na sainmhínte a tháinig chun cinn bhí:

- Pobal ina bhfuil níos mó Gaeilge á labhairt ná mar atá sa chuid eile den tír.
- Pobal ina bhfuil daoine fabhrach don Ghaeilge agus ina labhraíonn cuid acu an Ghaeilge go rialta.
- Pobal ina bhfuil roinnt teaghlach á dtógáil le Gaeilge.
- Pobal ina bhfuil na hinstiúidí oideachais agus/nó instiúidí eile ag feidhmiú trí Ghaeilge.
- Pobal ina bhfuil eagraíochtaí pobail/Gaeilge ag déanamh iarrachta an Ghaeilge a chur chun cinn.
- Pobal a bhíodh aitheanta go traidisiúnta mar phobal Gaeltachta.

Bhí an chosúlacht ar an gcomhthéacs inar tugadh cuid de na freagraí seo go raibh daoine, in amanna, ag lorg sainmhíniú ar an bhfocal ‘Gaeltacht’ a d’fhreagródh don staid reatha ina bhfuil an Ghaeilge ina bpobal féin, mar argóint i gcoinne aon bheartais a mbeadh sé mar aidhm leis a gceantar a bhaint amach as an nGaeltacht. Bhí sé soiléir in amanna eile, áfach, go raibh an sainmhíniú a chuir daoine ar fáil bunaithe ar an tuiscint a bhí acu féin ar an nGaeltacht – tuiscint a bhí bunaithe ar an gcineál ceantar Gaeltachta ar fhás siad féin aníos ann. I bhfocail eile, is cosúil go bhfuil na paraiméadair a bhaineann leis an mbrí a bhaineann daoine agus pobail éagsúla as an bhfocal agus as an gcoincheap ‘Gaeltachta’ i gcomhréir cuid mhaith leis an gcineál Gaeltachta a bhfuil taithí acu féin air, ar láimh amháin, agus go bhfuil sé chomh scaoilte sin ar an láimh eile gur féidir leo na paraiméadair a leathnú chun an staid reatha a bhaineann lena bpobal féin a chuimsiú laistigh de, nuair a oireann sin.

21.6 CUMAS GAEILGE NA BPOBAL

Léiríodh go bhfuil cainteoirí dúchais Gaeilge ina gcónaí i ngach ceantar ar reáchtáladh cruinniú poiblí ann. Ach i gcuid mhór ceantar, bhain na cainteoirí sin leis na haoisghrúpaí is sine sa phobal den chuid is mó. Mhaígh na pobail éagsúla go bhfuil eolas ar an nGaeilge ag cuid mhór den phobal ach nach dtabharfaí an leibhéal cumais seo faoi deara in iompar teanga an phobail.

Is í an phróifíl maidir le cumas Gaeilge an phobail a léiríodh sna cruinnithe a bhaineann le Catagóir B ná ceantar a bhfuil eolas ar an nGaeilge ag formhór an phobail agus i measc na n-aoisghrúpaí éagsúla. Léiríodh go ndearna an tseanghlúin sealbhú ar an nGaeilge sa bhaile agus go ndearna formhór na glúine meánaosta an sealbhú ar an gcaoi chéanna ach go raibh cuid den ghlúin seo ag brath ar an scolaíocht nó ar ghréasán Gaeilge i measc a gcuid comhaoiseach le Gaeilge a fhoghlaim agus gur fhoghlaim formhór na glúine is óige an Ghaeilge ar scoil.

Tháinig trí cinn de phróifílí cumais chun solais sa phlé a rinneadh ar an ábhar seo sna cruinnithe a bhaineann le ceantair Chatagóir C:

- Ceantar a bhfuil ráta ard cumais sa Ghaeilge ag cuid shuntasach de na seandaoine, ráta níos teoranta i measc na meánghlúine agus gan ach cumas Gaeilge na scoile ag daoine óga.
- Ceantar a bhfuil ráta ard cumais sa Ghaeilge ag mórchuid na seandaoine agus ag cuid shuntasach de na daoine meánaosta, agus cumas ag ráta an-ard i measc na ndaoine óga i ngeall ar thacaíocht an chórais oideachais.
- Ceantar a mbeadh eolas ar an nGaeilge ag cuid teoranta den tseanghlúin agus cumas sa Ghaeilge ag rátaí an-íseal i measc na nglún atá níos óige ná sin.

Is é an tréith chomónta ó thaobh cúrsaí cumais de idir Catagóirí B agus C, mar sin, go mbíonn an dá ghlúin is óige ag brath ar an gcóras scolaíochta le sealbhú a dhéanamh ar a gcuid Gaeilge.

21.7 ÚSÁID NA GAEILGE SA PHOBAL

Is é an pointe is suntasaí a léiríodh sa phlé ar úsáid na Gaeilge sna ceantair éagsúla ná an bhearna mhór idir leibhéal cumais sa Ghaeilge a maíodh a bhí ag an bpobal agus an sciar den phobal atá ag baint leasa as an nGaeilge mar ghnáthurlabhra. Nuair a iarradh ar an bpobal an bhearna seo a mhíniú léiríodh go hiondúil, mar a pléadh thuas, gur de thoradh ar an mbrú seachtrach atá ar an bpobal ó phobal Béarla timpeall orthu agus de bharr bhrú an Bhéarla ó na meáin chumarsáide agus ó uileláithreachta an Bhéarla i bpopchultúr domhanda an aosa óig atá sin amhlaidh. B'annamh a rinneadh an cheist seo a chíoradh ar chaoi a thug suntas do chomhdhéanamh sochttheangeolaíoch an phobail nó ar na hacmhainní a bhí ag an bpobal an meascán, ó thaobh cúrsaí teanga de, sa chomhdhéanamh seo a láimhseáil ar bhealach nach gcuirfeadh as d'úsáid na Gaeilge sa phobal; nó ar bhealach a thabharfadh le fios gur thuig an pobal go raibh cead a gcinn acu féin maidir leis an teanga a labhródís lena chéile.

Is spéisiúil, ach an oiread leis an bpróifíl chumais, go rabhthas in ann próifíl amháin a aithint maidir le húsáid na Gaeilge sa phobal sna ceantair sin a bhaineann le Catagóir B. Tugadh léargas i gceantair Chatagóir B ar phobail Ghaeltachta a bhfuil úsáid na Gaeilge mar ghnás sóisialta go mór faoi bhrú iontu. Léiríodh go bhfuil cuid shuntasach den phobal os cionn daichead bliain ina gcainteoirí rialta Gaeilge sna ceantair seo, ach go mbeadh úsáid an Bhéarla in uachtar sna haoisghrúpaí faoina bhun sin in ainneoin go bhfuil cumas maith nó réasúnta ag an mórchuid díobh. Maíodh ag cruinniú amháin gur mó seans go labhródh daoine óga Gaeilge (ar tógadh le Gaeilge iad) le daoine eile a chleacht an nós seo, ach admhaíodh go bhfuil fíorbheagán de dhaoine óga an cheantair sin ag labhairt na Gaeilge mar nós sóisialta, fiú i measc na ndaoine óga ar tógadh le Gaeilge iad.

Téann sóisialú an Bhéarla i dtreis i measc pháistí an cheantair a bhfuil an Ghaeilge acu a luaithe is a thosaíonn na páistí ar an mbunscoil, a dúradh ag na cruinnithe, agus is ar éigean a bhaineann an t-aos óg leas as an nGaeilge mar theanga shóisialta ina measc féin tar éis dóibh tosú ar an oideachas dara leibhéal, a léiríodh. Go híoróineach is í an

scolaíocht Ghaeltachta an *locus* sóisialta ina bhfoghlaimíonn aos óg na Gaeltachta gurb é an Béarla *lingua franca* a gcomhaoiseach. Ní aon iontas go bhfuil an nós seo tagtha chun cinn i gceantair Chatagóir B, nuair atá an siondróm céanna le tabhairt faoi deara i measc óige Chatagóir A, ceantair nach bhfuil an leochaileacht chéanna teanga le tabhairt faoi deara iontu.

Fuarthas an tuiscint ó na cruinnithe uile i gCatagóir B nach bhfuil ach mionlach de na teaghlaigh óga sna ceantair seo ag tógáil a gclann le Gaeilge. Is minic gur tháinig mífhoighne ar rannpháirtithe na gcruinnithe éagsúla nuair a fiafraíodh díobh faoi na himpleachtaí a bhaineann le himeallú an ghnáis seo sa phobal d'innharthanacht an cheantair mar phobal Gaeltachta. Léirigh siad go minic mar fhreagra air seo go bhfuil na scoileanna agus Scéim na gCúntóirí Teanga ag tabhairt an-tacaíocht don phobal an bhearna seo a líonadh, ach braithheadh ar an gcineál seo plé go raibh soineantacht áirithe le sonrú air sa mhéid is gur léirigh cuid mhór de na pobail go bhféadfadh tacaíocht institiúideach den chineál seo cúiteamh a dhéanamh ar easnamh chomh bunúsach le laghad na dteaghlach Gaeilge sa phobal. Níor léiríodh sa phlé in aon cheantar sa chatagóir seo go n-aithnítear a chinniúnaí is atá dlús na dteaghlach ina labhraítear an Ghaeilge iontu don bhunchloch shóisialta a bhfuil úsáid na Gaeilge mar nós pobail tógtha air. Níor tugadh aird, ach an oiread, sa phlé ar an téama seo ar na himpleachtaí a bhaineann le lagú a dhéanamh ar an dlús seo don díshealbhú sochtheangeolaíoch atá á dhéanamh i measc ghréasáin Ghaeilge aos óg na Gaeltachta.

Is iondúil go bhfeidhmíonn na hinstiúidí pobail i gceantair Chatagóir B polasaí teanga atá ag teacht le spriocanna Gaeltachta, cé is moite de chuid de na hinstiúidí oideachais dara leibhéal. Is é an léiriú a tugadh ar chuid mhór de na coláistí dara leibhéal sa chatagóir seo go bhfuil siad ag feidhmiú idir dhá cheann na himní, is é sin go mbraitheann bainistíocht na n-institiúidí seo gurb éigean dóibh freastal ar chomhthéacs measctha teanga a bhaineann lena cúlcheantar scoile agus go bhfuil eagla orthu go gcothódh sé aighneas i measc an phobail dá ndéanfaí polasaí soiléir maidir le múineadh na n-ábhar trí Ghaeilge a chur i gcrích. Ina theannta sin, tuairiscíodh go bhfuil cuid de na scoileanna seo ag brath ar dhaltáí ó cheantar lasmuigh den limistéar Gaeltachta le bheith

inmharthana mar scoileanna, ó thaobh líon na ndaltaí de, agus go gceapann siad go gcaillfidh siad na daltaí seo má chuireann siad córas uileghabhálach tumoideachais i bhfeidhm. Is minic a bhí cur is cúiteamh cosantach le sonrú ar an bplé a rinneadh ar an ábhar seo nuair a fiafraíodh cén chaoi a bhfuil na hinstitiúidí seo ag freastal ar na teaghlaigh a roghnaíonn an Ghaeilge mar ghnáthurlabhra tí nó cén chaoi a bhfuil siad ag freastal ar spriocanna agus riachtanais Ghaeltachta.

Is í an phróifíl is coitianta i gCatagóir C maidir le húsáid na Gaeilge go bhfuil an Béarla in uachtar mar theanga shóisialta i ngach aoisghrúpa ach go mbíonn roinnt seandaoine a labhraíonn an Ghaeilge eatarthu féin ó am go chéile. Is é an léargas a fuarthas ó chuid shuntasach de na cruinnithe poiblí gur ar éigean a bhaintear leas as an nGaeilge mar theanga phobail nó go hinstitiúideach sa cheantar ar bhealach a bheadh éagsúil lena macasamhail de phobal ar an taobh thall den teorainn Ghaeltachta. Sa mhéid is go raibh patrún le tabhairt faoi deara maidir le húsáid na Gaeilge in institiúidí an phobail, is iondúil go bhfuil feidhmiú polasaí teanga teoranta do naíonraí agus do bhunscoileanna na gceantar seo agus gur mó seans go bhfuil a leithéid de pholasaí i bhfeidhm i gceantar atá buailte ar dhlúthcheantar Gaeilge, is é sin ceantar gar do Chatagóir A, rud a thabharfadh le fios nár tharla an t-aistriú teanga sna ceantair seo ach le glúin nó dhó anuas. Léiríodh ag cruinnithe i gcontae amháin a mbaineann mórchuid an limistéir Ghaeltachta ann le Catagóir C go feidhmíonn na scoileanna dara leibhéal polasaí Gaeilge agus go bhfuil tacaíocht shoiléir an phobail don leagan amach seo ar chúrsaí oideachais sa dúiche.

Sa phlé a rinneadh ag cuid de na cruinnithe i gCatagóir C, cosnaíodh an stádas Gaeltachta atá ag an gceantar ar an mbunús go raibh cuid de na daoine a bhí i láthair ábalta a rá go bhfuil neart daoine sa cheantar a labhraíonn an Ghaeilge leo; gur beag lá nach labhraíonn siad an Ghaeilge le duine éigin; go mbíonn neart imeachtaí Gaeilge sa cheantar; agus gurb í an Ghaeilge a bheadh á labhairt acu leis na daoine eile a bhí i láthair ach nach raibh a fhios acu go raibh an Ghaeilge acu go dtí go bhfaca siad iad ag an gcrúinniú. Cé gur mar chosaint ar a stádas Gaeltachta a rinneadh na pointí seo, go hiondúil, is mó de léiriú iad na ráitis seo ar dhaoine a bheith ag cur na tuisceana is mian leo a bheith ar an bhfocal ‘Gaeltacht’ in oiriúint don staid reatha a bhaineann lena bpobal féin, sa mhéid is go

léiríonn na ráitis féin go bhfuil úsáid na Gaeilge i measc na ndaoine atá i gceist ag brath ar ghréasáin aitheantais na ndaoine seachas ar Ghaeilge a bheith in uachtar i ngnáthurlabhra an phobail.

Má fhágtar cúinsí eisceachtúla ar lár, is é an léargas ginearálta teanga a fhaightear ar na ceantair a bhaineann le Catagóir C go bhfuil na tréithe seo a leanas ag baint leo:

- Úsáid an Bhéarla mar ghnás sóisialta a bheith in uachtar sa phobal.
- Líon thar a bheith teoranta teaghlach a thógann a gclann le Gaeilge.
- Líon áirithe gréasán Gaeilge le sonrú ar líonraí sóisialta na seanghlúine agus go heisceachtúil i measc na nglún atá níos óige ná sin.
- Úsáid institiúideach na Gaeilge a bheith teoranta do naíonraí agus do bhunscoileanna
- Cainteoirí Gaeilge le sonrú i ngach aoisghrúpa ach gan ach céatadán íseal díobh ag baint leasa aisti go sóisialta.

Dheimhnigh ar léiríodh ag cruinnithe Chatagóir C gur beag rian de phobal labhartha Gaeilge atá i nósmaireacht teanga na gceantar seo in ainneoin go bhfuil an t-aitheantas Gaeltachta fíorthábhachtach dóibh mar dhearbhu ar an tuiscint atá acu ar a gcuid féiniúlacht stairiúil mar phobal. Ní fheictear go bhfuil coimhlint idir an coincheap ar an bhféiniúlacht stairiúil agus an réaladh comhaimseartha ar an bhféiniúlacht seo, ó thaobh cúrsaí teanga de, i ngeall go bhfuil an fhreagracht maidir le saothrú a dhéanamh ar an bhféiniúlacht teanga tugtha do dhaoine nó d'institiúidí áirithe a ghlacann ceannaireacht chultúrtha ar an ngné seo den fhéiniúlacht pobail a bhfuil formhór an phobail, nach gcleachtann í ar aon bhealach praiticiúil, dílis di. Is é an chaoi a bhfuil saothrú na Gaeilge ina chuid réimsí éagsúla saoil bronnta mar fhochonradh ar dhaoine nó ar institiúidí áirithe sa phobal ar mhaithe le feidhm phraiticiúil a thabhairt don dílseacht choincheapúil dá gcuid féiniúlacht stairiúil.

21.8 GNÍOMHAÍOCHTAÍ TACAÍOCHTA AGUS LEASUITHE GAELTACHTA

Ag deireadh na gcrúinnithe, iarradh ar an bpobal plé a dhéanamh ar na gníomhaíochtaí a mbeidís sásta tabhairt fúthu mar phobal ar mhaithe le cosaint a thabhairt d'úsáid na Gaeilge ina gcuid ceantar agus do stádas Gaeltachta a gceantar. Ba mhinic go raibh anró ag baint leis an gcuid seo de na cruinnithe ar dhá údar: a) bhí blas cosantach le brath ar chuid mhór den chur is cúiteamh ar an ábhar seo de bharr gur theastaigh ó na pobail seo go dtabharfadh aon leasú a mholfá do leagan amach na Gaeltachta aird ar an mbrú atá orthu cheana féin agus nach ndéanfaí aon leasú a thionscnamh a ghéaródh ar an mbrú sin orthu, nó/agus b) gur theastaigh ó na pobail go gcuirfí ar a súile dóibh céard a bheadh le déanamh agus go ndéanfaidís amhlaidh ar mhaithe lena stádas Gaeltachta a chosaint.

Iarradh ar na pobail ag na cruinnithe éagsúla a mbarúil a thabhairt faoi chritéir áirithe teanga agus iompar teanga a bhféadfaí stádas nua Gaeltachta a bhunú orthu dá mbeifí le féachaint chuige aitheantas reachtúil na Gaeltachta a riaradh ar bhealach a bheadh níos dílse do shainmhíniú nó do thuiscint theangeolaíoch an stádais. Is spéisiúil gur aithníodh ag gach cruinniú nár fhreagair an teorainn Ghaeltachta mar atá sí tarraingthe faoi láthair do limistéir a bhfuil pobal Gaeltachta, sa chiall theangeolaíoch den téarma, i réim iontu; léiríodh freisin gur tuigeadh nach raibh an leagan amach limistéarach atá i bhfeidhm faoi láthair fóinteach d'aidhmeanna teanga an Stáit ná na bpobal ar dréachtaíodh an ceantar feidhme seo dóibh. Ní hin le rá, dar ndóigh, gur léirigh pobail Chatagóirí B agus C go bhfuil siad i bhfách le hathdhréachtú a dhéanamh ar an teorainn ar chaoi a fhreagraíonn do na limistéir a bhfuil formhór an phobail ina gcainteoirí gníomhacha Gaeilge iontu, ach admhaítear ina ainneoin sin go bhfuil bearna mhíréadúil tagtha idir an stádas reatha Gaeltachta agus feidhmiú praiticiúil an stádais seo, agus go bhfuil an mhíréadúlacht seo le sonrú ar iompar teanga an phobail agus riaradh feidhmeach an stádais ó thaobh an Stáit de araon. I bhfianaise na léargas seo, iarradh ar rannpháirtithe na gcrúinnithe a mbreithiúnas a thabhairt ar mholtaí hipitéiseacha a d'fhéadfadh an pobal i gcomhar leis an Stát a thionscnamh ar mhaithe le feidhm teanga níos praiticiúla a thabhairt do stádas leasaithe Gaeltachta. I measc na moltaí a pléadh bhí:

- An stádas Gaeltachta a bheith ag brath ar líon áirithe teaghlach i gceantar a bheith ag tógáil a gclann le Gaeilge.
- An t-oideachas i gceantar Gaeltachta a bheith go hiomlán trí mheán na Gaeilge.
- Ógchlubanna agus cumainn spóirt na n-óg a bheith á reáchtáil trí Ghaeilge.
- Coistí áitiúla agus pobail a bheith ag feidhmiú trí Ghaeilge.
- Seirbhísí eaglasta a bheith á gcur ar fáil trí Ghaeilge.
- An pobal a bheith sásta go dtabharfaí cosaint don Ghaeilge sa phróiseas pleanála agus forbartha.

Tugadh faoi deara, de réir mar a bheifí ag súil leis, go raibh an plé ar na hábhair seo bunaithe cuid mhór ar an gcaoi a bhfuil ag éirí leis an bpobal cuspóirí teanga sna réimsí éagsúla saoil a bhaint amach. Sna pobail úd nach bhfuil tosaíocht á tabhairt do chuspóirí den chineál seo, léiríodh go mbeadh sé míréadúil don Stát brú den chineál seo a chur ar an bpobal de bharr go mbraitheann siad go mbeadh dúshlán rómhór ag baint lena leithéid a chur i bhfeidhm. Luadh go minic gurbh fhearr spreagadh a thabhairt do na pobail seachas coinníollacha a leagan síos a bheadh ceangailte leis an stádas Gaeltachta agus go bhféadfadh coinníollacha dá shórt baint den dea-thoil atá ann sna ceantair don Ghaeilge. Nuair a fiafraíodh de na pobail cén chaoi a bhfuil siad in ann feidhm phraiticiúil a thabhairt don dea-thoil seo, dúradh gur cheart níos mó tacaíochta a chur ar fáil do mhúineadh na Gaeilge sna scoileanna, caighdeán na dtéacsleabhar agus áiseanna teagaisc a fheabhsú agus ranganna a chur ar bun do thuismitheoirí. B'iondúil gur léiríodh go bhféadfadh feidhmiú polasaí a bheadh dírithe ar spriocanna teanga aighneas a chothú i measc an phobail agus gurbh fhearr daoine a mhealladh chun na Gaeilge seachas cúnamh Stáit maidir leis an nGaeilge a bheith ag brath ar fheidhmiú agus ar chur i gcrích cuspóirí agus polasaithe teanga.

Fiafraíodh de na pobail a léirigh doicheadall roimh bheartais áirithe teanga: arbh fhiú don Stát stádas Gaeltachta a bhronnadh orthu murar léir don Stát go mbeadh na pobail toilteanach polasaithe áirithe teanga a fheidhmiú a chuirfeadh ar a gcumas dul i dtreo iad féin a athchruthú mar phobal Gaeltachta? .i. pobal a mbeadh an Ghaeilge in uachtar mar ghnáthurlabhra ina measc. Is é an freagra ba choitianta a tugadh ar an bpointe seo gur

dualgas de chuid an Stáit é an tacaíocht a thabhairt don phobal na cuspóirí teanga a bhaint amach. Tháinig bunchoimhlint chun solais go minic sna cruinnithe idir éiginnteacht bhrí an stádais Ghaeltachta agus acmhainn nó mianach an phobail a bhfuil an stádas seo acu céimeanna praiticiúla a ghlacadh le spriocanna teanga a bhaint amach.

21.9 TÁTAL

Is é an dá phríomhthoradh a d'eascair as na cruinnithe poiblí agus na grúpaí fócais gur deimhníodh bunáitiú na suirbhéanna staitistiúla go bhfuil trí chatagóir shonracha teanga le haithint ar phróifíl shochtheangeolaíoch na Gaeltachta agus gur léiríodh nach bhfuil éirithe leis an Stát a chur ina luí ar an bpobal limistéarach Gaeltachta an aidhm atá leis an stádas Gaeltachta.

Léiríodh sa phlé, agus sa chaoi ar tugadh faoin bplé, le linn na gcruinnithe éagsúla go bhfuil bunús leis an roinnt chatagóireach a cuireadh i bhfeidhm ar dháileadh na faisnéise staitistiúla agus go bhfreagraíonn an cur síos a rinne na pobail orthu féin, a bheag nó a mhór, do thrí chineál próifíl Ghaeltachta. Dearbhaíodh go bhfreagraíonn Catagóir A do limistéir a bhfuil labhairt na Gaeilge réasúnta bisiúil mar ghnás sóisialta i gcónaí iontu, cé is moite d'iompar teanga na n-óg agus de na brúnna a bhaineann le mionteanga a shaothrú i gcomhthéacs measctha; freagraíonn Catagóir B do cheantair imeallacha a bhfuil an ghnáthúsáid Ghaeilge chomh feoite iontu nach bhfuil ag éirí leis na pobail seo a n-acmhainn Ghaeilge a sheachadadh chuig an gcéad ghlúin eile mar bhunghnás sóisialta; agus baineann Catagóir C leis na ceantair sin sa Ghaeltacht a bhfuil an t-aistriú teanga curtha i gcrích iontu agus gurb iondúil nach labhraítear an Ghaeilge iontu ach amháin laistigh de ghréasáin aitheantais agus sóisialta faoi leith, atá teoranta i roinnt ceantar don aoisghrúpa is sine sa phobal, ach i gcás ceantar eile, baintear leas níos leithne ná sin as an nGaeilge i ngeall ar thacaíocht ó chuid de na hinstiúidí oideachais agus pobail sa cheantar.

Fearacht na hanailíse a d'eascair as na suirbhéanna staitistiúla, is féidir rangaithe agus próifílí comparáideacha ginearálta a aithint taobh istigh de chatagóirí éagsúla agus san am

céanna aithnítear difríochtaí taobh istigh de chatagóirí áirithe, Catagóir C cuir i gcás, ach thug an plé ag na cruinnithe le fios gur féidir na ceantair éagsúla a shuíomh ar scála teangeolaíoch a bhfuil comharthaí sóirt na mísheasmhachta teanga air agus go n-eiríonn an mhísheasmhacht níos géire ag teacht anuas an scála. In ainneoin gur féidir cosúlachtaí taobh istigh de chatagóirí áirithe a aithint, go háirithe i gcás Chatagóirí A agus B, bronnann tréith nó cleachtas atá ar marthain i bpobal amháin buntáiste ar phobal eile sa chatagóir chéanna leis a thugann bua coibhneasta dó ar chinn eile sa réimse scála céanna leis. Ach is é an cheist chriticiúil atá le réiteach: an ionann na tréithe agus na cleachtas seo agus na hacmhainní cuí atá de dhíth ar phobal le seasamh in aghaidh bhrú na mísheasmhachta nó an é go bhfuil pobail áirithe níos fearr ag tabhairt dúshláin an bhrú seo, ach gurb í an mhísheasmhacht teanga cinniúint na bpobal seo uile ar aon chaoi má leantar de na cúinsí reatha soch-chultúrtha?

Thabharfadh laghad na gceantar i gCatagóir B, le hais líonmhaireacht Chatagóir C, le fios go mb'fhéidir nach bhfuil i gCatagóir B ach léiriú ar phobail eisceachtúla de chuid na gcatagóirí a thiteann faoi bhun na tairsí cinniúnaí de 67% de chainteoirí gníomhacha i measc an phobail.⁷⁷ Músclaíonn seo an cheist faoi chionsiocair na heisceachtúlachta sna ceantair de chuid na catagóire seo. Léirigh cuid mhór de na cruinnithe poiblí i gceantair Chatagóir B go bhfuil cúinsí ar leith pobail ag baint le húsáid na Gaeilge iontu. Is minic a ghlacann teaghlaigh áirithe ceannaireacht ar an bpobal ar mhaithe le seasamh na Gaeilge sa phobal a chosaint. Ceann de thorthaí na ceannaireachta seo go dtugtar tús áite d'fheidhmiú polasaí Gaeilge sna hinstitiúidí pobail in ainneoin gur líonmhaire na cainteoirí gníomhacha Béarla ná a macasamhail Gaeilge sa phobal trí chéile. Seo iad na ceantair a bhfuil gnéithe de thionscnamh pobail le sonrú ar an bhféiniúlacht Ghaeltachta atá acu, seachas úsáid shaoráideach na Gaeilge i measc fhormhór na dteaghlach agus na ngréasán sóisialta a bheith chun tosaigh iontu. Sna pobail i gCatagóir B nach bhfuil an cineál seo ceannaireacht pobail le sonrú iontu, tugtar faoi deara nach bhfuil sa difríocht idir iad agus ceantair de chuid Catagóir C ach go bhfuil siad ar phointe níos airde ar scála sochtheangeolaíoch agus nach bhfuil impleachtaí an aistrithe teanga chomh follasach

⁷⁷ Baineann ceantair Chatagóir B leis na toghranna atá suite ar S-chuar an athraithe a sonraíodh sa phlé a rinneadh ar dháileadh na gCóimheas Caighdeánaithe Minicíochta (féach Fochaibidlí 3.5.6 agus 3.6.2).

iontu do ghlúine uile an phobail go fóill. Ach is é tátal soiléir na gcruinnithe poiblí nach labhraítear an Ghaeilge sna pobail seo ach i gcás mionlaigh de na gréasáin shóisialta, más ann dóibh, agus in institiúidí áirithe pobail, ach iad a bheith ag feidhmiú i gceart; is é sin gur gnás mionlaigh nó institiúideach atá mar bhunús le cibé seasamh atá ag an nGaeilge sna pobail seo.

Ní hamháin gur léirigh na cruinnithe go bhfuil an Ghaeltacht reachtúil sáinnithe i ngéarchéim theangeolaíoch, ní léir do na pobail éagsúla go bhfuil treoir shoiléir agus ceannaireacht á dtabhairt ag an Stát le beartais agus straitéisí a cheapadh agus a chur i bhfeidhm ar mhaithe leis an mbrú ar a sainacmhainn teanga a mhaolú fiú, gan trácht ar an aistriú teanga a chur ar mhalairt treo. Is léir nach mbeadh an folús anailíse agus straitéise a bhain le cur chuige limistéarach an Stáit maidir leis an nGaeltacht chomh feiceálach sin dá ndéanfaí saothrú ní ba bhisíúla ar acmhainn Ghaeilge na bpobal ar bhealach a bhí ag teacht le héirim theangeolaíoch an stádais. Ach ar an lámh eile, ba léir ó na ceantair a raibh an mbunacmhainn Ghaeilge dulta ar gcúl iontu nárbh eol don Stát cén cur chuige ab fhéarr leis an gcomhthéacs seo a bhainistiú agus níor eisíodh treoir do na pobail seo le dul i ngleic leis na dúshlán a bhain leis an mísheasmhacht teanga a bhí ag teacht i dtreis.

Fuaireamar léiriú suntasach comhaimseartha ar an bhfolús anailíse agus straitéise seo ag cruinniú poiblí amháin, .i. an cur síos a rinne Pobal na Rinne i bPort Láirge ar líon na bhforbairtí tithíochta a ceadáodh sa cheantar le roinnt bheag blianta agus atá, dar leo, as corr go mór le riachtanas tithíochta an phobail áitiúil. Léiriú eile ar an bhfolús anailíse agus straitéise seo, is ea go raibh limistéir mhóra Ghaeltachta, Uíbh Ráthach, Iardheisceart Dhún na nGall, Ros Goill agus Fánaid i nDún na nGall, agus Co. Mhaigh Eo ar fad, fágtha gan seirbhís iar-bhunoideachais trí mheán na Gaeilge go dtí le fíordhéanaí agus go bhfuil cuid de na ceantair seo nach bhfuil fáil acu ar iar-bhunoideachas trí mheán na Gaeilge go fóill. Ina theannta sin, tá fianaise ar fáil ó thús na seachtóidí go bhfuil ag teip ar an gcóras oideachais sa Ghaeltacht ina iomláine, agus go háirithe ar an gcóras iar-bhunoideachais, dul i ngleic leis na dúshlán a bhaineann le hoideachas den scoth a chur ar fáil trí Ghaeilge sa Ghaeltacht. Ina ainneoin sin, tá na scoileanna Gaeltachta fós ag feidhmiú in éagmais an dá riachtanais is mó atá de dhíth

chun cur ar a gcumas dul i ngleic leis na dúshláin oideachais seo, .i. polasaí náisiúnta oideachais don Ghaeltacht agus struchtúr éifeachtach chun riaradh comhtháite a dhéanamh ar an gcóras oideachais sa Ghaeltacht.

Is iomaí cruinniú, go deimhin, a raibh na rannpháirtithe ann ag súil le léargas fuascailte ó na brúnna soch-chultúrtha a bhí orthu ó áisitheoirí an chruinnithe. D'fhéadfaí an t-áitiú a dhéanamh gur aimhleas a rinne an teorainn Ghaeltachta do na pobail seo a raibh úsáid imeallach le sonrú iontu. Thuigfí fiú go raibh cuid díobh ag teannadh le tairseach an aistrithe teanga, nó an t-aistriú teanga curtha i gcrích iontu, agus an stádas Gaeltachta á dhréachtú i 1956. Níor éirigh leis an teorainn ach cosaint a thabhairt do stádas na gceantar mar limistéar reachtúil Gaeltachta beag beann ar éifeacht iarrachtaí an phobail agus an Stáit réiteach a fháil ar na dúshláin shochtheangeolaíocha a bhí ní ba chinniúnaí do shainphobal teanga.

CUID 6

TÁTAL AGUS MOLTAÍ

CAIBIDIL 22

TÁTAL AGUS MOLTAÍ

22.1 CÚLRA NA LIMISTÉAR REACHTÚIL GAELTACHTA

Léirítear in anailís agus suirbhéanna an staidéir seo an comhthéacs sóisialta agus feidhmiúil inar tháinig an staid reatha teanga atá i réim sa Ghaeltacht chomhaimseartha chun cinn. Pléadh i gCuid 1 den tuarascáil seo na cúinsí Stáit agus teanga ina ndearnadh sainmhínte éagsúla ar an bhFíor-Ghaeltacht agus ar an mBreac-Ghaeltacht idir 1926 agus 1956. Is léir gurb é a bhí i gceist leis an sainmhíniú limistéarach a rinne Coimisiún na Gaeltachta ar an nGaeltacht i 1926 ná iarracht ar shainiú a dhéanamh ar na ceantair sin a raibh an Ghaeilge fós á labhairt iontu agus idirdhealú a dhéanamh idir ceantair a raibh an Ghaeilge fós in uachtar iontu agus ceantair eile a raibh an Béarla in uachtar iontu ach ar chainteoirí dúchais Gaeilge cuid den phobal go fóill. Tá sé le tuiscint ó éirim na tuarascála a cuireadh ar fáil i 1926 gur mheas an Coimisiún go bhféadfaí úsáid na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail a chaomhnú sna ceantair ina raibh sí fós in uachtar agus, le tacaíocht an Stáit, í a thabhairt ar ais i réim sna ceantair Bhreac-Ghaeltachta de réir a chéile.

Idir 1926 agus 1956 baineadh úsáid as sainmhínte reachtúla éagsúla ar an nGaeltacht in achtanna agus i scéimeanna éagsúla de chuid an Stáit agus bhí an cúram maidir le gnéithe éagsúla de shaol na Gaeltachta roinnte ar ranna agus ar eagraíochtaí éagsúla Stáit. Chothaigh na socrúithe seo éiginnteacht agus doiléireacht maidir le cá háit go díreach a raibh an Ghaeltacht, cé chomh mór agus a bhí an Ghaeilge ag dul ar gcúl inti agus cén tionchar a bhí ag na scéimeanna éagsúla Stáit a bhí á reáchtáil chun tairbhe na Gaeltachta. Faoi thús na gcaogaidí tháinig an tuairim chun cinn gur chóir cúram na Gaeltachta a chur ar aon eagraíocht Stáit amháin. Is chuige seo a shocraigh an Rialtas Roinn na Gaeltachta a bhunú i 1956.

Ba é bunú Roinn na Gaeltachta, ar cuireadh mar chúram air:

leas cultúrtha, sóisialach agus gilleagrach na Gaeltachta a chur chun cinn; cabhrú le caomhaint agus leathnú na Gaeilge mar ghnáth-urlabhra; agus, a mhéid is gá nó is cuí, dul i gcomhairle agus comhairle a ghlacadh le Ranna eile Stáit i dtaobh

seirbhísí a riaras na Ranna sin agus a bhaineas le leas cultúrtha, sóisialach nó geilleagrach na Gaeltachta nó a bhaineas leis an gcuspóir náisiúnta an Ghaeilge d'athbheochaint (Alt 3(2), *An tAcht Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956*).

Spreag bunú na Roinne nua an Rialtas le sainiú reachtúil a dhéanamh ar an nGaeltacht an athuair i 1956 chun ceantar feidhme a chur ar fáil don Roinn nua. Is léir ón gcur agus cúiteamh a bhain leis an bhforáil atá in Acht 1956 chun sainiú a dhéanamh ar cheantar Gaeltachta, go raibh an Rialtas fós den tuairim go bhféadfaí úsáid na Gaeilge mar ghnáthmhodh cumarsáide a spreagadh an athuair sna ceantair Bhreac-Ghaeltachta ach fáil a bheith acu ar na tacaíochtaí Stáit a bhí i gceist sa chuid eile den Ghaeltacht. Chuige sin, is é an sainmhíniú atá déanta ar an nGaeltacht reachtúil san Acht ná:

límistéirí sonraithe, is límistéirí ar Gaeilgeoirí mórchuid de na daoine iontu⁸¹ agus límistéirí ina n-aice sin ar dóigh leis an Rialtas gur cheart iad d'áireamh sa Ghaeltacht d'fhonn an Ghaeilge a chaomhaint agus a leathnú mar ghnáth-urlabhra (Alt 2 (2), *An tAcht Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956*).

Léiríonn Ó Torna (2005: 44) go raibh bríonna éagsúla leis an bhfocal 'Gaeltacht' ag tréimhsí éagsúla sa stair, agus gur sa 'chéad cheathrú den fhichiú haois a bunaíodh [an téarma] "an Ghaeltacht" mar cheantar phobal labhartha na Gaeilge i gcaint mhuintir na hÉireann'. Laistigh den bhuntuisic seo, áfach, is léir go mbaintear bríonna éagsúla go fóill as an bhfocal 'Gaeltacht' i measc an phobail sin a bhfuil cónaí orthu laistigh de na limistéir reachtúla Ghaeltachta, agus go mbíonn an tuisic a bhíonn ag daoine éagsúla ar an rud is 'Gaeltacht' ann bunaithe ar an gcineál ceantar Gaeltachta ar fhás siad féin aníos ann nó curtha in oiriúint don limistéar Gaeltachta a bhfuil cónaí orthu ann. Cuimsíonn na tuisicíní seo speictream leathan, idir phobail a bhfuil an Ghaeilge in uachtar iontu mar theanga theaghlaigh agus phobail, agus phobail a bhfuil aitheantas reachtúil acu mar limistéar Gaeltachta agus nach ann don Ghaeilge mar ghnáthurlabhra ach amháin i measc roinnt bheag daoine agus/nó in institiúidí oideachais an cheantair. Tá sé tábhachtach a chur san áireamh go bhfuil an stádas reachtúil atá ag na pobail deiridh seo mar limistéir Ghaeltachta fíorthábhachtach do chuid de na daoine a bhfuil cónaí orthu iontu, ar a laghad. Is léir gur toradh amháin a bhí ar stádas reachtúil Gaeltachta a bhronnadh ar na pobail seo gur chruthaigh sé 'féiniúlacht Ghaeltachta' ina measc, in ainneoin a laige agus a bhí úsáid na Gaeilge i gceantair den chineál seo. Mar a léiríodh do na taighdeoirí sna

⁸¹ Is í an fhoclaíocht a úsáidtear i mbunleagan Béarla an Achta ná: 'specified areas, being substantially Irish-speaking areas and areas contiguous thereto which, in the opinion of the Government, ought to be included in the Gaeltacht with a view to preserving and extending the use of Irish as a vernacular language'.

cruinnithe poiblí a reáchtáladh, agus a bhfuil cur síos orthu i gCaibidil 21, dearbhaíonn an stádas reachtúil Gaeltachta an fhéiniúlacht chultúrtha a bhaineann leis na pobail seo agus tugann sé aitheantas dá n-oidhreacht stairiúil. Ina theannta sin, is léir go bhfuil an stádas reachtúil Gaeltachta ina spreagadh láidir do na hiarrachtaí reatha atá idir lámha ag cuid shuntasach de na pobail seo ar mhaithe le húsáid na Gaeilge a athbhuanú ina bpobail féin.

Chun críche na tuarascála seo, áfach, caithfear filleadh ar an tsainbhírí reachtúil atá leis an bhfocal ‘Gaeltacht’, .i. mar atá sé léirithe sa sliocht thuas as Alt 2 (2) den *Acht Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956*. I dtaca leis an tsainbhírí seo, cuireadh san áireamh sna limistéir reachtúla a leagadh síos i 1956, agus ó shin i leith, ceantair ina raibh an Ghaeilge in uachtar ag an am mar theanga theaghlaigh agus phobail, agus ceantair eile a cheap an Rialtais a bhainfeadh tairbhe as scéimeanna an Stáit chun úsáid na Gaeilge a chaomhnú agus a leathnú iontu mar ghnáthurlabhra. Níor cuireadh aon mheicníocht ná aon chritéir ar fáil sa reachtaíocht, áfach, mar a rinne Coimisiún na Gaeltachta i 1926, a chuirfeadh ar chumas an Stáit féin nó ar chumas taighdeoirí Gaeltachta ina dhiaidh sin, idirdhealú a dhéanamh idir na cineálacha éagsúla pobal teanga atá i gceist.

22.2 COMHDHÉANAMH SOCHTHEANGEOLAÍOCH NA GAELTACHTA 1956–2002

Tá an chéad léiriú a fhaightear ar raon na gcineálacha éagsúla pobal teanga ar tugadh aitheantas dóibh mar limistéir reachtúla Ghaeltachta le fáil sa taighde teangeolaíoch a rinneadh ar an nGaeltacht ó thús na seachtóidí ar aghaidh ag Ó Riagáin (1971, 1982, 1992 agus 1997), Mac Aodha (1971), CILAR (1975), agus Ó Gliasáin (1990). Ní ionadh, i bhfianaise an tsainmhínte reachtúil a cuireadh leis an bhfocal ‘Gaeltacht’ i 1956, gur aimsigh na taighdeoirí éagsúla trí chineál pobal teanga laistigh de na limistéir reachtúla a leagadh síos faoi fhorálacha an Achta. Faoi thús na seachtóidí, bhí an Ghaeilge in uachtar i 30% de na pobail Ghaeltachta, bhí an Béarla in uachtar beagnach go hiomlán i 25% de na pobail, agus ba phobail dhátheangacha a bhí ag glacadh an Bhéarla chucu féin a bhí sa 45% eile (Ó Riagáin 1997: 77). Ba i gcontaetha Dhún na nGall, na Gaillimhe agus Chiarraí (Corca Dhuibhne) a bhí na croícheantair Ghaeltachta ba mhó ag an am sin, ach thuairiscigh Ó Gliasáin (1990) gur léirigh an fhaisnéis a bhí ar fáil ó Scéim Labhairt na Gaeilge (Scéim na nDeich bPunt) don tréimhse 1974–1984 go raibh na croícheantair Ghaeilge seo ag glacadh an Bhéarla chucu féin de réir a chéile freisin.

22.2.1 DINIMIC SHÓISIALTA AGUS ATHRUITHE DÉIMEAGRAFACHA

Tá fianaise ar fáil ón taighde thuas agus ó thaighde Uí Ghiollagáin (2002 agus 2005) agus Mhic Dhonnacha *et al.* (2005), agus ón suirbhé a rinneadh ar dhaoine óga mar chuid den tionscadal taighde seo (féach Cuid 4), go bhfuil an patrún aistrithe teanga ó Ghaeilge go Béarla á thiomáint go príomha mar thoradh ar an dinimic shóisialta a bhaineann leis an gcaidreamh atá ag pobal na Gaeltachta leis na gréasáin réigiúnacha, náisiúnta agus idirnáisiúnta lena mbaineann siad agus a fhágann go bhfuil comhdhéanamh phobal na Gaeltachta ag athrú de réir a chéile. Ina theannta sin, tá ceantair áirithe Ghaeltachta ina bhfuil athrú mór tagtha ar chomhdhéanamh an phobail iontu de bharr iad a bheith in aice bailte atá ag forbairt agus iad a bheith áisiúil mar áit lonnaíochta do dhaoine ar de bhunadh na mbailte sin iad nó do dhaoine atá ag obair iontu. Tá limistéir eile Ghaeltachta ag teacht faoi bhrú ó chúinsí sóisialta den chineál céanna de bharr gur ceantair iad atá tarraingteach ó thaobh na turasóireachta de agus a bhfuil ráchairt mhór ar thithe saoire iontu, nó go bhfeileann siad mar áit chónaithe do dhaoine ó cheantair lasmuigh den Ghaeltacht arb acmhainn dóibh aistriú tí, buan nó sealadach, a dhéanamh.

Mar thoradh ar an dinimic shóisialta agus na gluaiseachtaí déimeagrafacha seo, tá líon suntasach daoine nach de bhunadh na Gaeltachta iad tar éis bogadh isteach sna limistéir Ghaeltachta, agus cé gur dóigh go bhfuil an Ghaeilge ag cuid acu seo, is féidir glacadh leis nach Gaeilgeoirí gníomhacha a bhformhór. Ina theannta sin, tá fianaise ann go mbíonn an cineál sin duine níos líonmhaire i measc thuismitheoirí óga na Gaeltachta ná mar atá siad i measc grúpaí eile sa phobal, rud a bhfuil impleachtaí tromchúiseacha aige don timpeallacht shochtheangeolaíoch ina bhfuil daoine óga Gaeltachta ag fás aníos (féach Fochaibidil 13.1 agus Ó Riagáin 1992: 33).

Ar ndóigh, sa mhéid is go láidríonn na gluaiseachtaí sóisialta agus déimeagrafacha seo daonra na Gaeltachta, tá buntáistí sóisialta agus eacnamaíochta iontu do na limistéir Ghaeltachta atá i gceist. Ach, ar an lámh eile, lagaíonn na gluaiseachtaí seo dlús na gcainteoirí Gaeilge sna pobail atá i gceist, agus de bharr gur thuismitheoirí óga a bhíonn i gcuid shuntasach díobh, bíonn tionchar acu ar dhlús na gcainteoirí Gaeilge, ní hamháin sa ghlúin reatha, ach sna glúine atá le teacht chomh maith. Dá bhrí sin, má táthar le dlús na gcainteoirí Gaeilge sna limistéir Ghaeltachta a chaomhnú agus, ar an mbealach sin,

cosaint a thabhairt don teanga mar phríomhtheanga theaghlaigh agus phobail sna limistéir atá i gceist, caithfear na gluaiseachtaí déimeagrafacha seo a bhainistiú go cúramach le go mbainfear an tairbhe shóisialta agus eacnamaíoch is fearr astu, gan dochar a dhéanamh do staid na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail.

DÚSHLÁIN DON CHÓRAS OIDEACHAIS

Is é an áit is túisce agus is mó a bhfeictear tionchar teanga na ngluaiseachtaí déimeagrafacha seo ná sa chóras oideachais. Léiríonn Mac Donnacha *et al.* (2005) go bhfuil an ceathrú cuid den daonra atá páirteach sa chóras oideachais sa Ghaeltacht comhdhéanta de dhaltaí a rugadh nó a tógadh lasmuigh den Ghaeltacht; agus nuair a chuirtear líon na ndaltaí seo le líon na ndaltaí atá ag freastal ar scoileanna Gaeltachta ach a bhfuil cónaí orthu lasmuigh den limistéar Gaeltachta, agus líon na ndaltaí Gaeltachta eile atá á dtógáil le Béarla ar chúis amháin nó ar chúis eile, tá 46% de na leanaí scoile sna ceantair Ghaeltachta is láidre ag teacht chun na scoile gan aon Ghaeilge nó ar bheagán Gaeilge. Cruthaíonn an meascán teanga seo dúshlán faoi leith don chóras oideachais mar a fheidhmítear sa Ghaeltacht é.

Tá ag éirí leis na scoileanna Gaeltachta ina gcuid iarrachtaí dul i ngleic le gné amháin den dúshlán seo, .i. an cumas Gaeilge go ginearálta i measc na ndaltaí a threisiú sa chaoi is go mbíonn Gaeilge líofa nó Gaeilge mhaith ag formhór na ndaltaí ar chríochnú a gcuid blianta scolaíochta dóibh. Ar an lámh eile, áfach, léiríonn taighde Harris (2006) nár éirigh chomh maith le scoláirí Gaeltachta agus a d'éirigh le daltaí atá i scoileanna lán-Ghaeilge i gcuid de na tástálacha cumais a shonraigh sé ina chuid taighde. Tugann sé seo le fios go mb'fhéidir go mbíonn an iarracht a chuirtear isteach i múineadh na Gaeilge do dhaltaí ó chúlra neamh-Ghaeilge i scoileanna Gaeltachta, agus an meascán teanga a bhíonn i gceist sna scoileanna sin, ag baint de chumas na ndaltaí atá á dtógáil le Gaeilge ardchumas acadúil a bhaint amach ina dteanga dhúchais. Is cinnte gur údar imní é do roinnt mhaith tuismitheoirí atá ag tógáil a gclainne le Gaeilge sa bhaile (féach, mar shampla Fochaibidil 19.3 den tuarascáil seo agus Mac Donnacha (2005)), nach bhfuil ag éirí lena gclann leibhéal ardchumais a bhaint amach ina dteanga dhúchais, .i. nach bhfuil an 'saibhreas' teanga acu a mbeifeá ag súil leis ó chainteoirí dúchais. Nuair a chuirtear faisnéis thaighde Harris (2006), Ó Curnáin (2007)⁸² agus breithiúnas na ndaoine óga féin

⁸² Léiríonn taighde Uí Churnáin (2007: 59) impleachtaí teangeolaíocha a bhaineann le teacht i dtreis an tsealbhaithé easnamhaigh do chumas teanga na ndaoine óga a thógtar le Gaeilge. 'Nontraditional peer

gur fearr an Béarla ná an Ghaeilge atá acu (féach Fochaibidil 14.6) taobh le breithiúnas na dtuismitheoirí Gaeltachta ar acmhainn Ghaeilge na glúine óige feictear go bhfuil ceisteanna cinniúnacha teangeolaíocha a múscailt faoi na cuspóirí agus na cleachtais atá á bhfeidhmiú i gcás an oideachais Ghaeltachta.

Is léir, freisin, nach bhfuil ag éirí leis an gcóras oideachais sa Ghaeltacht ar chor ar bith cainteoirí gníomhacha Gaeilge a dhéanamh de na daltaí a thagann chun na scoile gan aon Ghaeilge. Go deimhin, tá fianaise ann ó Mhac Donnacha *et al.* (2005) agus ón suirbhé ar na daoine óga (Caibidil 15) gurb é a mhalairt atá ag tarlú, .i. go dtreisíonn a rannpháirtíocht sa chóras oideachais i gceantair Ghaeltachta úsáid an Bhéarla i measc daoine óga Gaeltachta atá á dtógáil le Gaeilge.

Caithfear a chur san áireamh san anailís seo, áfach, nár cuireadh na córais chuí tacaíochta, ar a n-áirítear *inter alia*: ceisteanna polasaí, saineolas pleanála teanga agus tumoideachais, oiliúint chuí do mhúinteoirí, agus áiseanna teagaisc, ar fáil do na scoileanna Gaeltachta chun dul i ngleic leis na dúshláin seo. Is é tátal na hanailíse seo go gcaithfear atheagrú radacach a dhéanamh ar an gcóras oideachais sa Ghaeltacht ina iomláine ag an bpointe seo, mar ghné lárnach de chur chuige pleanála teanga an Stáit chun na gluaiseachtaí déimeagrafacha agus an dinimic shóisialta atá tagtha i dtreis sa Ghaeltacht a bhainistiú ar mhaithe leis an tairbhe shóisialta agus eacnamaíoch is fearr a bhaint astu, gan dochar a dhéanamh do staid na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail.

DÚSHLÁIN DON CHÓRAS PLEANÁLA

Ceann de na cúinsí a eascraíonn as na gluaiseachtaí déimeagrafacha seo, is ea an soláthar tithíochta atá agus a d'fhéadfadh a bheith ar fáil i gceantair Ghaeltachta do dhaoine nach bhfuil cónaí orthu sa Ghaeltacht faoi láthair. Seachas na tithe i limistéir áirithe ar ceanglaíodh clásal tuartha leo le blianta beaga anuas (de bharr forálacha pleanála a bhain le cosaint na timpeallachta), níl aon bhac ar dhaoine a cheannaíonn tithe athlámhe sna limistéir Ghaeltachta agus níl aon riachtanas faoi leith le comhlíonadh acu i láthair na

groups tend to exert an influence of lowest common denominator on the members so that the most extreme instances of reduction or nontraditional usage become prominent; in contrast with norm-enforcement within traditional vernacular' (mar a luadh i bhFochaibidil 17.8). Is mó eifeacht (idir cumas agus iompar teanga) a bhíonn ag cainteoirí a d'fhoghlaim an Ghaeilge lasmuigh de chomhthéacs an teaghlaigh ar na cainteoirí baile Gaeilge ná mar a bhíonn ag na cainteoirí baile ar na foghlaimeoirí Gaeilge.

huaire. Dá bhrí sin, is é an t-aon mheicníocht atá ar fáil faoi láthair chun na gluaiseachtaí sóisialta agus déimeagrafacha isteach agus amach as na limistéir Ghaeltachta a bhainistiú ná an próiseas pleanála agus na forálacha i leith na limistéar Gaeltachta atá san *Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000*.

Léirítear sa staidéar a rinneadh mar chuid den tionscadal seo (Cuid 3 den tuarascáil) go bhfuil an líon tithe nua a ceadaíodh a thógáil i limistéir áirithe Ghaeltachta ó achtaíodh an tAcht sa bhliain 2000 i bhfad níos airde ná mar a bheifí ag súil leis dá mbeadh comhdhéanamh sochtheangeolaíoch an phobail curtha san áireamh sa phróiseas cinntí. I dtoghanna tuaithe áirithe i limistéir Ghaeltachta Dhún na nGall, na Gaillimhe, Chiarraí agus Phort Láirge bhí an coibhneas idir líon na dtithe nua a ceadaíodh agus daonra na toghroinne i raon idir 1:3.6 agus 1:11. Ina theannta sin, léiríodh sa staidéar seo gur forbairtí spéacláireacha a bhí i gceist le idir 30%–47% (ar a laghad) de na tithe nua ar tugadh cead pleanála ina leith sna toghanna a scrúdaíodh. Beidh impleachtaí tromchúiseacha i gceist do dhlús na gcainteoirí Gaeilge agus do stádas na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail má leanann an fhorbairt tithíochta ar aghaidh gan meicníocht éifeachtach a bheith ar fáil a chinnteoidh gur cainteoirí gníomhacha Gaeilge iad áitritheoirí na bhforbairtí tithíochta seo.

Léirítear sa staidéar seo freisin go bhfuil forálacha an Achta seo ag imirt tionchar áirithe ar an gcóras pleanála agus forbartha sa Ghaeltacht, ach go bhfuil an cur chuige atá á fheidhmiú ag na húdaráis phleanála, a bhfuil limistéar Gaeltachta faoina gcúram faoi láthair, teoranta ó thaobh éifeachta de agus go bhfuil gá le cur chuige atá níos uileghabhálaí. Ní mór do na húdaráis phleanála tabhairt faoin bpleanáil ar bhealach a dhéanann cúram de na riachtanais inbhuanaithe teanga atá ag na pobail Ghaeltachta, seachas a bheith ag brath ar choinníollacha teanga amháin chun a gcuid dualgais reachtúla faoin Acht a chomhlíonadh.

22.3 IDIRDHEALÚ IDIR NA CINEÁLACHA ÉAGSÚLA POBAL TEANGA SA GHAELTACHT CHOMHAIMSEARTHA

Léiríodh san anailís staitistiúil a rinneadh ar fhaisnéis teanga Dhaonáireamh 2002 agus ar fhaisnéis Scéim Labhairt na Gaeilge i gCuid 2 den tuarascáil seo gur féidir idirdhealú a

dhéanamh idir trí chineál pobal teanga faoi leith laistigh de na limistéir reachtúla Ghaeltachta mar a shainítear iad faoi láthair, mar seo a leanas:

Limistéir Ghaeltachta Chatagóir A a chuimsíonn na toghranna a bhfuil breis is 67% dá ndaonra iomlán (3bl.+)⁸³ ina gcainteoirí laethúla Gaeilge. Is iad seo na toghranna a bhfuil an speictream is airde úsáide Gaeilge le fáil iontu agus seasmhacht áirithe le sonrú ar an bpatrún úsáide Gaeilge sna rannóga aoise ar fad, cé is moite d’iompar teanga na n-óg. Is ionann 67% den phobal a bheith ina gcainteoirí laethúla Gaeilge agus tairseach chinniúnach theangeolaíoch. Léirítear san anailís a rinneadh i gCaibidlí 3 agus 6 go dtagann laghdú tobann ar úsáid na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail nuair a thiteann líon na gcainteoirí laethúla i gceantar faoi bhun na tairsí seo.⁸³

Limistéir Ghaeltachta Chatagóir B a chuimsíonn na toghranna a bhfuil idir 44%–66% dá ndaonra iomlán (3bl.+)⁸³ ina gcainteoirí laethúla Gaeilge. Is ceantair iad seo a bhfuil úsáid na Gaeilge le sonrú iontu i gcónaí ach gur léir go bhfuil úsáid an Bhéarla in uachtar. Tá comharthaí sóirt an aistrithe teanga le feiceáil go soiléir sna difríochtaí i bhfaisnéis an Daonáirimh maidir le húsáid na Gaeilge in aoisghrúpaí éagsúla, .i. is iondúil go mbíonn líon na gcainteoirí laethúla níos airde i measc na n-aoisghrúpaí scoile ná mar a bhíonn in aoisghrúpaí na ndaoine fásta. Tugann sé seo le tuiscint go bhfuil an Ghaeilge imithe ar gcúl sna ceantair seo agus gur i gcomhthéacs scoile is mó atá sí á húsáid ag daoine óga. In ainneoin gur mionlach iad, i gcás chomhdhéanamh sochtheangeolaíoch an phobail trí chéile, is iondúil go mbíonn céatadán suntasach de na haoisghrúpaí níos sine sna ceantair seo ina gcainteoirí laethúla freisin. Léirítear san fhaisnéis staitistiúil go bhfuil úsáid áirithe á baint as an nGaeilge mar ghnáthurlabhra sna pobail seo go fóill, ach go bhfuil sí teoranta d’aoisghrúpaí faoi leith agus/nó d’institiúidí faoi leith, agus/nó do ghréasáin aitheantais faoi leith.

⁸³ Glactar leis nach luíonn léiriú céatadánach ar thairseach agus coincheap na tairsí teangeolaí go héasca lena chéile i ngeall ar a inathraithe is atá an dinimic teanga i bpobal. Léirítear, áfach, i bhfaisnéis teanga a bhailítear i dtréimhse ar leith pictiúr den dinimic sin. Cuirfidh comparáidí i bhfaisnéis an Daonáirimh thar thréimhsí éagsúla lenár gcumas coincheap na tairsí teangeolaí a iniúchadh tuilleadh. Beifear in ann tuilleadh faisnéise a chur ar fáil ar an gcaoi a bhfuil ag éirí le daonra na toghrann éagsúil de réir chritéir na tairsí teangeolaí, chomh maith le hiniúchadh a dhéanamh ar athruithe ar an tairseach féin, acha mbeidh deis ar anailís a dhéanamh ar thorthaí Dhaonáirimh 2006 de réir na gcleachtas ar baineadh leas astu sa taighde seo.

Limistéir Ghaeltachta Chatagóir C a chuimsíonn na toghranna a bhfuil faoi bhun 44% dá ndaonra iomlán (3bl.+) ina gcainteoirí laethúla Gaeilge. Cuimsíonn an chatagóir seo an líon is mó toghrann agus daonra de na trí chatagóir seo. Is iondúil gur i measc na n-aoisghrúpaí scoile den chuid is mó a úsáidtear an Ghaeilge sna limistéir seo. Is gá a chur san áireamh, áfach, go gcuimsíonn an chatagóir seo roinnt ceantair bheaga a mbeadh tréithe shochtheangeolaíocha ag baint leo nach dtagann leis an bpróifíl ar an gcatagóir trí chéile. Tarlaíonn sé seo de bharr gur mionlach iad na pobail atá i gceist laistigh de na toghranna a bhfuil siad suite iontu. Cé gur léir i gcásanna áirithe go bhfuil leas an-teoranta á bhaint as an nGaeilge mar theanga phobail nó institiúideach i gcás cuid de na toghranna atá i gCatagóir C, i gcásanna eile, tugann an fhaisnéis le fios go n-úsáidtear an Ghaeilge fós i gcuid de na gréasáin aitheantais agus de na hinstitiúidí oideachais agus pobail a bhaineann le Catagóir C.

22.3.1 EISCEACHTAÍ AGUS AIMHRIALTACHTAÍ STAITISTIÚLA

Ní thugann an Daonáireamh ach léargas teoranta dúinn, áfach, ar staid reatha na Gaeilge sna toghranna éagsúla, agus is léir i gcás toghranna áirithe nach é an léargas céanna a fhaightear ar bhisiúlacht na teanga iontu nuair a dhéantar comparáid idir faisnéis an Daonáirimh agus faisnéis SLG. Pléitear thíos na toghranna atá i gceist agus cuirtear san áireamh ar tuairiscíodh do na taighdeoirí ag na cruinnithe poiblí a reáchtáladh sna ceantair éagsúla. Sna moltaí atá á ndéanamh anseo maidir leis an gcatagóir Ghaeltachta atá á lua leis na toghranna atá faoi chaibidil, táthar ag tabhairt shochar an amhrais d'fhormhór na dtoghrann, ach táthar ag meabhrú ina thaobh seo nach bhfuil an Ghaeilge chomh láidir i gcuid de na toghranna seo agus atá sí sa chuid eile den chatagóir a moltar iad a áireamh inti. Táthar ag moladh anseo go ndéanfar coigeartú ar an rangú catagóireach i gcás líon beag toghrann a bhfuil aimhrialtacht nó cúinsí eisceachtúla ag baint leis an bhfaisnéis staitistiúil ina dtaobh le hais na bpróifílí ginearálta teanga a bhaineann leis na limistéir a bhfuil na toghranna áirithe seo suite iontu. Is é an prionsabal a leantar i gcás coigeartú a dhéanamh ar na toghranna áirithe seo ná iad a áireamh ar bhealach a thugann aird ar an bpróifíl cheannasach teanga atá i réim sa limistéar lena mbaineann siad.

Catagóir A

Co. Dhún na nGall

Tugann na staitisticí daonáirimh le fios go mbaineann toghroinn **Dhún Lúiche** (#POS: 33035) le Catagóir A, ach léiríonn faisnéis SLG go bhfuil staid níos imeallaí ag baint le húsáid na Gaeilge sa cheantar seo agus gan ach 49% de na teaghlaigh i réimse aoise na scéime ag saothrú deontas iomlán SLG. Is léir go bhfuil an dinimic theanga sa cheantar seo ag teannadh leis an gcineál próifíle atá i réim i gCatagóir B. Moltar, áfach, go bhfágfar an toghroinn seo i gCatagóir A.

Áirítear páirt-toghroinn **Shuí Corr** (#POS: 33108) i gceantar na Gaeltachta Láir go staitistiúil i gCatagóir A, ach níl ach dhá bhaile fearainn i gcuid na Gaeltachta den toghroinn seo agus gan ach 14 dhuine sa daonra 3 bl. + inti (D. 2002). Níor saothraíodh aon deontas iomlán SLG sa toghroinn seo le breis is deich mbliana. Samhlaítear go bhfuil cúinsí teanga na páirt-toghroinne seo ag teacht leis an bpróifíl a bhaineann leis an gcuid eile den Ghaeltacht Láir atá i gCatagóir B.

Co. Mhaigh Eo

Áirítear toghroinn **Chnoc an Daimh** (ceantar Cheathrú Thaidhg, # POS: 29060) i gCatagóir A. Cé go saothraíonn 73% de na teaghlaigh atá i réimse aoise na scéime deontas iomlán SLG, léirigh an plé a rinneadh ag an gcruinniú poiblí sa cheantar go bhfuil an pobal seo i riocht an-imeallach agus go bhfuil dinimic theanga tagtha i dtreis le tamall anuas a fhágann go bhfuil sé idir dhá cheann na meá idir próifíl Chatagóir A agus B. Tugadh le fios ag an gcruinniú poiblí go raibh tábhacht ar leith ag baint le tacaíocht institiúideach na bunscoile i mbuanú agus i gcothú chumas Gaeilge na ndaoine óga mar atá léirithe san fhaisnéis staitistiúil a bhaineann le SLG. Moltar, áfach, an toghroinn seo a fhágáil i gCatagóir A.

Co. na Gaillimhe

Ach an oiread le toghranna Dhún Lúiche agus Chnoc an Daimh a pléadh thuas, léiríonn faisnéis SLG **an Spidéil** (#POS: 27063) go bhfuil úsáid na Gaeilge mar ghnás coitianta pobail faoi bhrú sa cheantar seo agus gan ach 44% de na teaghlaigh ag saothrú dheontas iomlán SLG. Léiríonn an fhaisnéis daonáirimh agus torthaí SLG go bhfuil an ceantar seo suite go tíreolaíoch agus go

teangeolaíoch idir croícheantar Gaeltachta Chonamara Theas agus leathnú anoir bhruachbhailte Chathair na Gaillimhe. Is deacair an tátal a sheachaint go gcuirfidh tuilleadh den bhrú déimeagrafach ón gcathair anoir le himeallú na Gaeilge sa cheantar seo. Dá bhrí sin, caithfear iarracht faoi leith a dhéanamh dlús na gcainteoirí Gaeilge agus úsáid na Gaeilge sna hinstiúidí Stáit agus pobail a chosaint sa toghroinn seo. Moltar go bhfágfar an toghroinn seo i gCatagóir A.

Co. Chiarraí

Áirítear toghroinn **Mhárthain** i gCorca Dhuibhne (#POS: 19042) i gCatagóir A, ach ní shaothraíonn ach níos lú ná leath de theaghlaigh an cheantair deontas iomlán SLG (45%). Is léir go bhfuil úsáid na Gaeilge mar theanga bhaile i gcás na dteaghlach óg go mór faoi bhrú sa chuid seo den leithinis. Moltar go bhfágfar an toghroinn seo i gCatagóir A.

Catagóir B

Co. Mhaigh Eo

Áirítear toghroinn **Abhainn Bhraín** i gCatagóir B (Fionnaithe, #POS: 29047), ach léirítear gur líon an-teoranta de na teaghlaigh le deich mbliana anuas a shaothraigh deontas iomlán SLG. Moltar, áfach, go bhfágfar toghroinn Abhainn Bhraín i gCatagóir B.

Co. na Gaillimhe

Áirítear toghroinn **Chill Chuimín** i gCatagóir B (Gleann Trasna, #POS: 27155). Léiríonn torthaí SLG gur shaothraigh 38% de na teaghlaigh deontas iomlán SLG in 2003/4. Is toghroinn scaipthe í seo ina bhfuil daonra beag (114 duine sa daonra 3 bl.+ , D. 2002). De bharr a scaipthe atá an toghroinn seo, áfach, tharlódh go bhfuil líon na gcainteoirí gníomhacha Gaeilge níos treise sa chuid ó dheas den toghroinn atá ag rith taobh leis na trí cinn déag de thoghanna sa limistéar seo a bhaineann le Catagóir A. Moltar, mar sin, go bhfágfar Cill Chuimín i gCatagóir A agus go bhféachfar le hatarraingt a dhéanamh ar theorainneacha na toghroinne amach seo.

Co. Chiarraí

Áirítear toghroinn **Dhún Chaoin** (#POS: 19034) mar cheantar de chuid Chatagóir B agus 64% den daonra ina gcainteoirí laethúla Gaeilge de réir Dhaonáireamh 2002. Tugtar faoi deara, áfach, go raibh 87% den daonra (168 duine) 3 bl. + ina gcainteoirí laethúla Gaeilge i 1996, .i. go raibh titim shuntasach i líon na gcainteoirí laethúla seo thar thréimhse sé bliana. Tugtar faoi deara freisin gur tháinig ardú suntasach (23%) ar dhaonra na toghroinne in 2002, ach go léiríonn Daonáireamh 2006 gur thit daonra na toghroinne seo idir 2002 agus 2006 ar ais go dtí an leibhéal céanna, nach mór, is a bhí sé i 1996. Ó tharla nach bhfuil aon mhíniú eile ar fáil ag an bpointe seo in ardú agus in ísliú dhaonra Dhún Chaoin sa tréimhse seo, tharlódh gur ardú ócáidiúil a bhí i gceist in 2002, .i. go raibh líon suntasach ar cuairt sa cheantar le linn thréimhse dhaonáirimh na bliana sin. Más amhlaidh a bhí tá seans gur imir sé sin tionchar ar an gcéatadán cainteoirí Gaeilge a tuairiscíodh a bheith sa cheantar i nDaonáireamh 2002. Sa chás seo táthar ag moladh an toghroinn seo a áireamh i gCatagóir A má dheimhníonn faisnéis Ghaeilge Dhaonáireamh 2006 go bhfuil líon na gcainteoirí Gaeilge sa toghroinn os cionn 67%.

Áirítear toghroinn **na mBeathacha** (#POS: 19004) in Uíbh Ráthach i gCatagóir B, ach níl ach baile fearainn amháin i gcuid na Gaeltachta den toghroinn seo agus gan ach 15 sa daonra 3 bl. + inti (D. 2002). Níor saothraíodh aon deontas iomlán SLG sa toghroinn seo le breis is deich mbliana. Is cosúla le próifíl Chatagóir C an toghroinn seo ná ceantar de chuid Chatagóir B. Moltar an toghroinn seo a áireamh ar an gcaoi chéanna leis na toghranna eile sa leithinis seo, is é sin i gCatagóir C.

Léiríonn Daonáireamh 2002 go bhfuil 43.7% den daonra 3 bl. + i dtoghroinn **na Mine Airde** (#POS: 19043) ina gcainteoirí laethúla Gaeilge agus níor shaothraigh ach 13% de na teaghlaigh deontas iomlán SLG in 2003/4. Moltar an toghroinn seo a áireamh ar an gcaoi chéanna leis na toghranna eile sa chuid seo den leithinis, is é sin i gCatagóir C.

Co. Chorcaí

Áirítear na toghranna **Bhéal Átha an Ghaorthaidh** (#POS: 18199) agus **Cléire** (#POS: 18290) i gCatagóir B, ach níor shaothraigh ach 16% agus 17% faoi seach

de na teaghlaigh deontas iomlán SLG in 2003/4. Moltar, áfach, iad a fhágáil mar atá siad rangaithe.

Co. na Mí

Áirítear páirt-toghranna **na Ráithe Móire** (Ráth Chairn, #POS: 11090) agus **Bhaile Átha Buí** (#POS: 11070) mar cheantair de chuid Chatagóir B, ach áirítear an pháirt-toghroinn eile Ghaeltachta (**Cill Bhríde**, #POS: 11082) sa cheantar seo i gCatagóir C in ainneoin go léiríonn an fhaisnéis ó SLG gur téagartha na gréasáin shóisialta Ghaeilge i gCill Bhríde (21% SLG) ná i dtoghroinn Bhaile Átha Buí (14% SLG). Tugann an chaoi a bhfuil na seacht mbaile fearainn Gaeltachta i gceantar Ráth Chairn scaipthe thar thrí pháirt-toghroinn léargas doiléir ar théagar na ngréasán Gaeilge sa cheantar trí chéile, agus moltar gurbh fhearr déileáil leis an gceantar mar aonad amháin. Dá bhrí sin, moltar toghroinn Chill Bhríde a rangú mar chuid de Chatagóir B, agus go scrúdófar na cúinsí a bhainfidh le hathleagan amach a dhéanamh ar na páirt-toghranna a bhaineann le Ráth Chairn agus iad a chomhtháthú mar aon toghroinn Ghaeltachta amháin.

Catagóir C

Co. Dhún na nGall

Áirítear páirt-toghroinn **Fhánada Thiar** (#POS: 33115) go staitistiúil i gCatagóir C, ach shaothraigh 47% de na teaghlaigh deontas iomlán SLG. Léiríonn scagadh comparáideach ar na staitisticí a bhaineann leis na páistí bunscoile le hais fhaisnéis daonáirimh na ndaoine fásta go gcaithfidh gur de thoradh polasaí éifeachtach teanga sa bhunscoil a shaothraítear an rathúnas coibhneasta seo. Moltar an toghroinn seo a fhágáil mar atá sé rangaithe.

Co. Phort Láirge

Áirítear na trí thoghroinn i nGaeltacht Phort Láirge i gCatagóir C. Léiríonn na staitisticí daonáirimh gurb í **an Rinn** (#POS: 25034) an toghroinn is láidre ó thaobh úsáid na Gaeilge de (43% ina gcainteoirí laethúla) agus gur ar éigean is ann do ghréasáin Ghaeilge sa cheantar seo trí chéile cé is moite de cheantar na Rinne, áit ar shaothraigh 16% de na teaghlaigh deontas iomlán SLG in 2003/4. Tagann próifíle **na hAirde Móire** (#POS: 25019) agus **Bhaile Mhac Airt** (#POS:

25020) le próifíl shochtheangeolaíoch Chatagóir C, ach is cosúla le próifíl Chatagóir B an phróifíl a shonraítear i bhfaisnéis na Rinne. Ach an oiread le comhthéacs cheantar an Spidéil i nGaeltacht na Gaillimhe, tá na gréasáin Ghaeilge i gceantar na Rinne faoi bhrú déimeagrafach i ngeall ar fhás an cheantair uirbhig atá buailte ar an Rinn – Dún Garbhán. Moltar, áfach, de bharr an limistéar Gaeltachta seo a bheith chomh beag sin, go ndéileálfar leis an limistéar seo mar aonad amháin, agus é a rangú mar Chatagóir B.

TOGHRANNA GAELTACHTA DE RÉIR NA GCATAGÓIRÍ A, B AGUS C

Léirítear i dTáblaí 22.1, 22.2 agus 22.3 na toghranna a bhaineann leis na catagóirí éagsúla Gaeltachta agus na heisceachtaí agus na haimhrialtachtaí seo á gcur san áireamh.

TOGHRANNA: Catagóir A	D. Ioml. 3+	CL	CCM (CL)	%CL	Contae
149. Camas	375	341	2.293	90.933	Co. na Gaillimhe
154. Garmna	1245	1148	2.283	92.209	Co. na Gaillimhe
152. An Cromptán	2192	1934	2.274	88.230	Co. na Gaillimhe
39. Scainimh	625	576	2.262	92.160	Co. na Gaillimhe
158. Leitir Móir	791	703	2.238	88.875	Co. na Gaillimhe
161. An Turlach	460	394	2.204	85.652	Co. na Gaillimhe
38. Mín an Chladaigh	1250	1070	2.194	85.600	Co. Dhún na nGall
54. Cill Chuimín	1249	1054	2.184	84.388	Co. na Gaillimhe
53. Árainn	1247	1021	2.114	81.877	Co. na Gaillimhe
61. Sailearna	1241	1028	2.102	82.836	Co. na Gaillimhe
36. Gort an Choirce	1590	1326	2.094	83.396	Co. Dhún na nGall
33. An Cnoc Buí	808	658	2.044	81.436	Co. na Gaillimhe
37. Machaire Chlochair	2555	2024	2.035	79.217	Co. Dhún na nGall
55. Cill Aithnín	806	632	2.021	78.412	Co. na Gaillimhe
39. Cill Chuáin	438	349	1.989	79.680	Co. Chiarraí
38. Cill Maoilchéadair	536	417	1.961	77.799	Co. Chiarraí
35. Dún Urlann	407	317	1.931	77.887	Co. Chiarraí
35. Abhainn Ghabhla	334	251	1.910	75.150	Co. na Gaillimhe
35. Dún Lúiche	665	486	1.840	73.083	Co. Dhún na nGall
42. Márthain	238	161	1.759	67.647	Co. Chiarraí
63. An Spidéal	1196	813	1.758	67.977	Co. na Gaillimhe
60. Cnoc an Daimh	375	252	1.662	67.200	Co. Mhaigh Eo
34. Dún Chaoin	207	132	1.585	63.768	Co. Chiarraí
155. Cill Chuimín (Gleann Trasna)	114	60	1.356	52.632	Co. na Gaillimhe

TÁBLA 22.1: NA TOGHRANNA GAELTACHTA ATÁ I GCATAGÓIR A

TOGHRANNA: Catagóir B	D. Ioml. 3+	CL	CCM (CL)	%CL	Contae
108. Suí Corr*	14	10	1.799	71.429	Co. Dhún na nGall
40. Árainn Mhór	529	332	1.595	62.760	Co. Dhún na nGall
160. An Ros	105	64	1.551	60.952	Co. na Gaillimhe
42. Cró Bheithe	170	103	1.519	60.588	Co. Dhún na nGall
51. Gleann Léithín	167	96	1.503	57.485	Co. Dhún na nGall
48. Baile na Finne	296	175	1.480	59.122	Co. Dhún na nGall
53. An Ghrafaidh	192	109	1.476	56.771	Co. Dhún na nGall
45. Ceann Trá	448	249	1.437	55.580	Co. Chiarraí
47. Abhainn Bhraín	242	133	1.422	54.959	Co. Mhaigh Eo
39. Anagaire	2138	1191	1.412	55.706	Co. Dhún na nGall
206. Gort na Tiobhratan	411	218	1.376	53.041	Co. Chorcaí
90. An Ráth Mhór*	372	195	1.313	52.419	Co. na Mí
129. Allt na Péiste*	163	80	1.266	49.080	Co. Dhún na nGall
290. Cléire*	127	62	1.230	48.819	Co. Chorcaí
199. Béal Átha an Ghaorthaidh	477	214	1.133	44.864	Co. Chorcaí
70. Baile Átha Buí*	57	26	1.080	45.614	Co. na Mí
34. An Rinn *	1026	442	1.043	43.080	Co. Phort Láirge
20. Baile Mhac Airt	301	98	0.840	32.558	Co. Phort Láirge
82. Cill Bhríde*	210	55	0.688	26.190	Co. na Mí
19. Aird Mhór*	61	12	0.539	19.672	Co. Phort Láirge

TÁBLA 22.2: NA TOGHRANNA GAELTACHTA ATÁ I GCATAGÓIR B

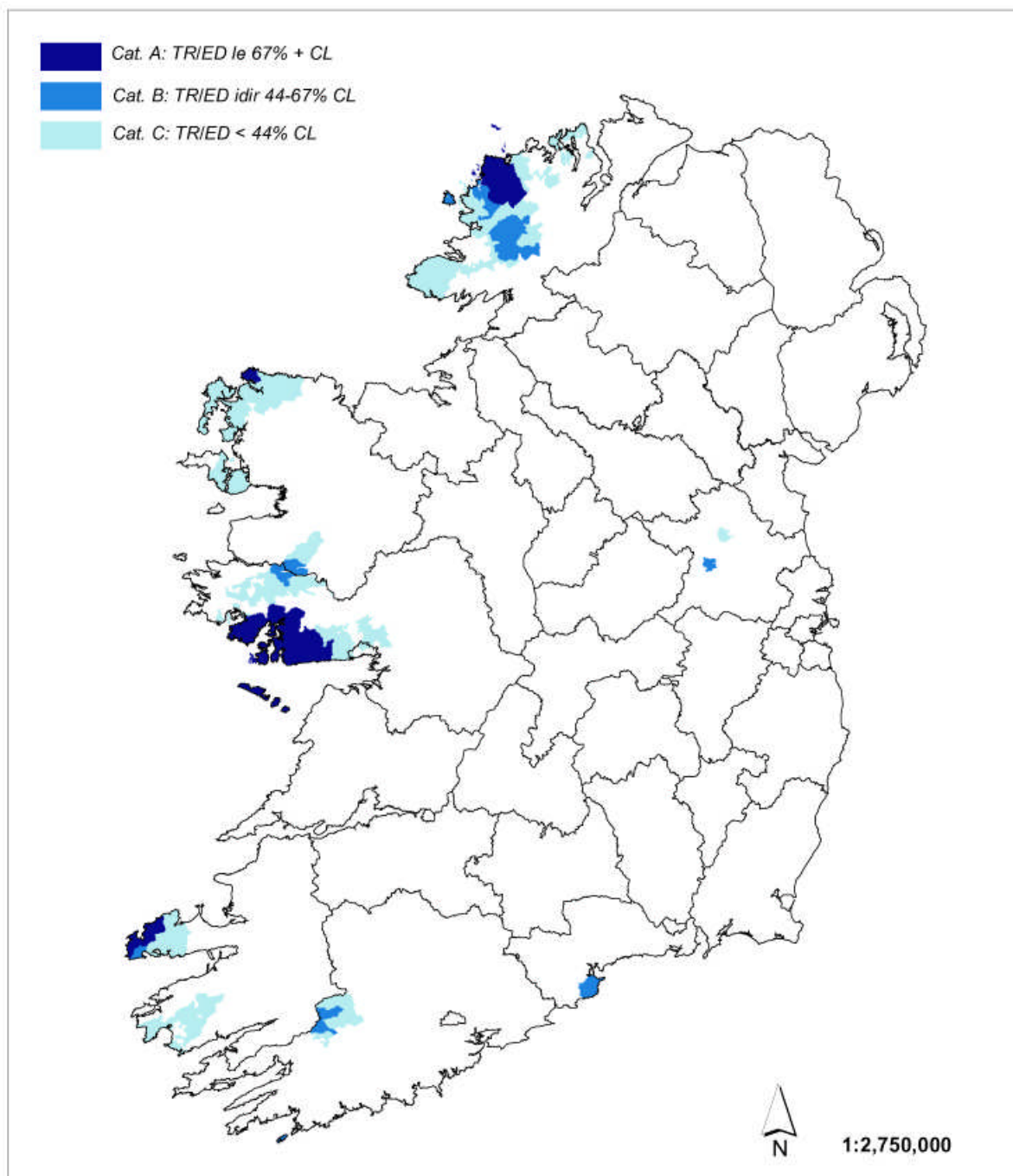
TOGHRANNA: Catagóir C	D. Ioml. 3+	CL	CCM (CL)	%CL	Contae
4. Na Beathacha*	15	7	1.113	46.667	Co. Chiarraí
151. Conga	493	201	1.070	40.771	Co. na Gaillimhe
43. An Mhin Aird	373	163	1.065	43.700	Co. Chiarraí
32. Na Croisbhealaí*	2130	886	1.055	41.596	Co. Dhún na nGall
33. Baile an Chalaídh	229	95	1.052	41.485	Co. Mhaigh Eo
36. Na Gleannta	1419	584	1.041	41.156	Co. Chiarraí
108. Béal Átha an Ghaorthaidh* (T.Co.)	200	84	1.036	42.000	Co. Chorcaí
51. Na Forbacha	1211	476	1.010	39.306	Co. na Gaillimhe
52. An Geata Mór Theas	894	365	1.005	40.828	Co. Mhaigh Eo
40. Cinn Aird	357	140	0.998	39.216	Co. Chiarraí
202. Claonráth*	142	52	0.994	36.620	Co. Chorcaí
131. An Clochán*	488	186	0.980	38.115	Co. Dhún na nGall
49. Gleann Cholm Cille	689	261	0.977	37.881	Co. Dhún na nGall
29. Cé Bhréanainn	127	46	0.954	36.220	Co. Chiarraí
218. An Sliabh Riabhach	739	260	0.927	35.183	Co. Chorcaí
56. Cill Ghabhlaigh	374	135	0.911	36.096	Co. Dhún na nGall
46. An Dúchoraidh	78	27	0.911	34.615	Co. Dhún na nGall
219. Na hUláin	523	186	0.895	35.564	Co. Chorcaí
115. Fánaid Thiar*	218	76	0.869	34.862	Co. Dhún na nGall
62. Sliabh an Aonaigh	615	204	0.857	33.171	Co. na Gaillimhe
126. Ros Goill	782	264	0.857	33.760	Co. Dhún na nGall
31. An Uillinn	91	29	0.850	31.868	Co. na Gaillimhe
31. An Clochán	258	84	0.826	32.558	Co. Chiarraí
48. Partraí*	38	12	0.790	31.579	Co. Mhaigh Eo
23. Toghroinn Fhíonáin	134	42	0.789	31.343	Co. Chiarraí
27. An Baile Dubh	131	43	0.783	32.824	Co. Chiarraí
5. Baile an Sceilg	346	107	0.771	30.925	Co. Chiarraí
153. An Chorr	158	48	0.765	30.380	Co. na Gaillimhe
200. Ceandroma	246	73	0.760	29.675	Co. Chorcaí
53. Domhnach Phádraig*	528	155	0.751	29.356	Co. na Mí
37. An Cheapaigh Dhuibh	328	96	0.741	29.268	Co. Mhaigh Eo
35. Baile Óbha*	166	47	0.734	28.313	Co. Mhaigh Eo
19. Loch Luíoch*	16	4	0.696	25.000	Co. Chiarraí
58. An Leargaidh Mhór*	378	104	0.688	27.513	Co. Dhún na nGall
205. Doire Fhínín	211	56	0.679	26.540	Co. Chorcaí
9. Ceannúigh*	143	38	0.674	26.573	Co. Chiarraí
62. Málainn Bhig	377	99	0.669	26.260	Co. Dhún na nGall
33. An Daingean	1593	385	0.668	24.168	Co. Chiarraí
114. Fánaid Thuaidh*	493	132	0.661	26.775	Co. Dhún na nGall
133. An Corrán	730	188	0.647	25.753	Co. Mhaigh Eo
124. Acaill	934	233	0.628	24.946	Co. Mhaigh Eo
44. Bearna*	2367	586	0.622	24.757	Co. na Gaillimhe
55. Cill Charthaigh	627	143	0.592	22.807	Co. Dhún na nGall
62. Moing na Bó	304	69	0.561	22.697	Co. Mhaigh Eo
14. Doire Ianna	206	45	0.558	21.845	Co. Chiarraí
128. An Tearmann*	183	40	0.556	21.858	Co. Dhún na nGall
59. Maigh Cuilinn	1323	289	0.554	21.844	Co. na Gaillimhe
20. Máistir Gaoithe	83	17	0.536	20.482	Co. Chiarraí
37. Cloch na Rón*	85	18	0.533	21.176	Co. na Gaillimhe
65. Tulaigh Mhic Aodháin*	1003	213	0.533	21.236	Co. na Gaillimhe
113. Creamhghort*	281	57	0.528	20.285	Co. Dhún na nGall
43. Cró Caorach	134	26	0.525	19.403	Co. Dhún na nGall
136. Dumha Éige	654	135	0.517	20.642	Co. Mhaigh Eo
122. Loch Caol*	34	7	0.512	20.588	Co. Dhún na nGall
150. An Fhairche	890	175	0.503	19.663	Co. na Gaillimhe

TOGHRANNA: Catagóir C	D. Ioml. 3+	CL	CCM (CL)	%CL	Contae
212. Cill na Martra*	327	64	0.495	19.572	Co. Chorcaí
51. An Geata Mór Thuaidh	851	170	0.491	19.976	Co. Mhaigh Eo
59. Leitir Mhic an Bhaire	650	126	0.489	19.385	Co. Dhún na nGall
54. Inis Caoil	112	21	0.478	18.750	Co. Dhún na nGall
44. An Sráidbhaile*	32	6	0.474	18.750	Co. Chiarraí
47. Ceathrú an Bhrúnaigh	723	136	0.470	18.811	Co. na Gaillimhe
3. Bearna*	5508	943	0.452	17.121	Gaill. Togh. Co.
6. An Baile Breac*	64	12	0.450	18.750	Co. Chiarraí
13. Béal Deirg Mór	197	35	0.442	17.766	Co. Mhaigh Eo
111. Carraig Airt*	382	65	0.430	17.016	Co. Dhún na nGall
46. An Carn Mór	1887	316	0.427	16.746	Co. na Gaillimhe
61. Cnoc na Lobhar	816	142	0.424	17.402	Co. Mhaigh Eo
50. Gleann Gheis*	154	25	0.420	16.234	Co. Dhún na nGall
61. An Machaire	615	97	0.403	15.772	Co. Dhún na nGall
47. An Clochán Liath	1785	278	0.398	15.574	Co. Dhún na nGall
118. Grianfort*	19	3	0.396	15.789	Co. Dhún na nGall
54. Barr Rúscaí	129	20	0.391	15.504	Co. Mhaigh Eo
2. Baile an Bhriota*	60	9	0.384	15.000	Gaill. Togh. Co.
22. Binn an Choire*	116	17	0.369	14.655	Co. na Gaillimhe
15. An tImleach*	319	46	0.369	14.420	Co. Chiarraí
24. Trian Iarthach*	126	19	0.361	15.079	Co. Chiarraí
63. Na Monga	249	37	0.360	14.859	Co. Mhaigh Eo
13. Doire Fhionáin*	151	20	0.355	13.245	Co. Chiarraí
156. Leitir Breacáin*	31	4	0.355	12.903	Co. na Gaillimhe
57. Gleann Chaisil	476	67	0.350	14.076	Co. Mhaigh Eo
30. Críoch na Sméar*	38	5	0.349	13.158	Co. Dhún na nGall
55. Béal an Mhuirthead	1808	250	0.347	13.827	Co. Mhaigh Eo
41. Ard an Rátha*	52	7	0.339	13.462	Co. Dhún na nGall
48. Baile Chláir	1536	194	0.332	12.630	Co. na Gaillimhe
63. Maol Mosóg*	137	18	0.331	13.139	Co. Dhún na nGall
52. Na Gleannta*	115	15	0.330	13.043	Co. Dhún na nGall
64. Cnoc na Ráithe	782	104	0.330	13.299	Co. Mhaigh Eo
34. Maíros*	128	16	0.325	12.500	Co. na Gaillimhe
41. Tailtín*	342	40	0.296	11.696	Co. na Mí
4. An Caisleán Gearr*	1000	110	0.287	11.000	Gaill. Togh. Co.
56. Leacach Beag*	138	15	0.283	10.870	Co. na Gaillimhe
8. Cathair Dónall*	97	10	0.280	10.309	Co. Chiarraí
40. Eanach Dhúin	1473	159	0.279	10.794	Co. na Gaillimhe
10. Mionlach	4651	456	0.273	9.804	Gaill. Togh. Co.
121. Cnoc Colbha*	110	11	0.249	10.000	Co. Dhún na nGall
112. An Cheathrú Chaol*	20	2	0.247	10.000	Co. Dhún na nGall
82. Tamhnaigh na Graí*	50	5	0.241	10.000	Co. Mhaigh Eo
64. Inis Mhic an Doirn	1410	132	0.238	9.362	Co. Dhún na nGall
34. Dún Fionnachaidh*	58	5	0.227	8.621	Co. Dhún na nGall
144. Mín Charraigeach*	11	1	0.222	9.091	Co. Dhún na nGall
42. Baile an Teampaill*	186	16	0.219	8.602	Co. na Gaillimhe
59. Guala Mhór*	119	10	0.206	8.403	Co. Mhaigh Eo
31. An Craoslach*	64	5	0.199	7.813	Co. Dhún na nGall
56. Gleann na Muaidhe	241	17	0.178	7.054	Co. Mhaigh Eo
98. Mín an Lábáin*	51	2	0.102	3.922	Co. Dhún na nGall
58. Lisín an Bhealaigh*	39	1	0.071	2.564	Co. na Gaillimhe
33. Caisleán na dTuath*	34	1	0.069	2.941	Co. Dhún na nGall
101. Gartán*	0	0	0.000	0.000	Co. Dhún na nGall
23. Loch Iascaigh*	5	0	0.000	0.000	Co. Dhún na nGall
12. An Bhinn Bhán*	6	0	0.000	0.000	Co. Dhún na nGall
8. Cnoc na Cathrach*	18	0	0.000	0.000	Gaill. Togh. Co.

TÁBLA 22.3: NA TOGHRANNA GAELTACHTA ATÁ I GCATAGÓIR C

22.3.2 DÁILEADH NA GCATAGÓIRÍ ATHRANGAITHE GAELTACHTA A, B AGUS C

Tugtar léiriú sa léarscáil thíos ar an dáileadh a bhaineann leis na toghranna Gaeltachta sna Catagóirí athrangaithe Gaeltachta.

NIRSA a réitigh. Ceadúnas Uimhir MP 8252

© Suirbhéireacht Ordanáis Éireann agus Rialtas na hÉireann, An Phríomh-Oifig Staidrímh – faisnéis SAPS an Daonáirimh

LÉARS CÁIL 22.1: NA TRÍ RANGÚ CATAGÓIRE AR AN NGAELTACHT (ATHRANGAITHE)

⁸⁴ Is iad seo a leanas na toghranna a ndearnadh athrangú catagóireach orthu de thoradh an athbheithnithe a rinneadh ar na haimhrialtachtaí staitistiúla agus/nó ar na castachtaí sochtheangeolaíocha a bhain leo: **Suí Corr** (71.4% CL, D. 2002) ó Chatagóir A go Catagóir B; **Cill Chuimín** (Gleann Trasna) (52.6% CL, D.

22.4 A BHFUIL I NDÁN DON GHAELTACHT

Laistigh de na catagóirí a luaitear thuas tá pobail Ghaeltachta fágtha a bhfuil an Ghaeilge in uachtar iontu go fóill mar theanga phobail (Catagóir A), cé gur léir go bhfuil na pobail seo faoi bhagairt an aistrithe teanga. I gcás Chatagóirí B agus C, tá na pobail Ghaeilge atá iontu bunaithe ar ghréasáin. Is léir gur láidre na gréasáin seo i bpobail áirithe thar a chéile, agus nach é an cineál céanna gréasáin atá i ngach uile phobal. Tá trí ghné go príomha le sonrú ar na ceantair a bhfuil gréasáin Ghaeilge fós ar marthain iontu i gcás an dá chatagóir seo: tá na gréasáin bunaithe ar roinnt bheag teaghlach a bhfuil an Ghaeilge fós mar phríomhtheanga theaghlaigh acu; tá úsáid na Gaeilge níos coitianta i measc ghréasáin na n-aoisghrúpaí is sine, agus i gcás na gceantar a bhfuil gréasáin réasúnta láidir iontu is minic a fheidhmíonn na hinstiúidí oideachais agus instiúidí eile sa phobal trí Ghaeilge nó go dátheangach. Faightear léiriú ar ghréasáin níos laige ná seo i bpobail eile a bhfuil úsáid na Gaeilge ina measc bunaithe ar na haoisghrúpaí is sine sa phobal agus/nó ar na hinstiúidí oideachais amháin. I gcás roinnt de na pobail is laige i gCatagóir C, ní ann do na gréasáin Ghaeilge ach go bhfuil an bhunscoil áitiúil fós ag teagasc trí Ghaeilge; agus i gcás roinnt pobail eile i gCatagóir C ní dhéantar an méid sin féin.

Is léir, mar sin, gurb é an cuspóir is cóir a bheith leis an bpleanáil teanga i limistéir Chatagóir A ná dlús na gcainteoirí Gaeilge a chosaint iontu agus tacaíocht a chur ar fáil a dhéanfaidh buanú ar úsáid na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail iontu. Beidh cuspóir eile i gceist leis an bpleanáil teanga i limistéir Chatagóirí B agus C, .i. na gréasáin aitheantais agus instiúideacha Gaeilge iontu a bhuanú agus a neartú.

Ar ndóigh, agus an obair seo á déanamh, is é an príomhchuspóir a bheidh leis i ndeireadh an lae an chéad ghlúin eile agus na glúine tuismitheoirí óga Gaeltachta ina dhiaidh sin a spreagadh agus a chumasú lena gclann a thógáil le Gaeilge. Chuige sin, is gá breathnú ar na cúinsí a bhaineann le glúin reatha aos óg na Gaeltachta agus ar an acmhainn atá acu a leithéid a dhéanamh, féachaint an dtugann na cleachtais teanga atá acu faoi láthair léargas

2002) ó Chatagóir B go Catagóir A; **Dún Chaoin** (63.8% CL, D. 2002) ó Chatagóir B go Catagóir A; **Na Beathacha** (46.6% CL, D. 2002) ó Chatagóir B go Catagóir C; **Cill Bhríde** (26.1% CL, D. 2002) ó Chatagóir C go Catagóir B; **An Rinn** (43.0% CL, D. 2002) ó Chatagóir C go Catagóir B; **Baile Mhac Airt** (32.6% CL, D. 2002) ó Chatagóir C go Catagóir B; **Aird Mhór** (19.7% CL, D. 2002) ó Chatagóir C go Catagóir B.

dúinn ar na cleachtais teanga is dóchúla a bheidh acu agus iad ina dtuismitheoirí óga amach anseo.

22.4.1 DAOINE ÓGA GAELTACHTA

Léirítear sa suirbhé ar dhaoine óga Gaeltachta a rinneadh mar chuid den tionscadal taighde seo agus a bhfuil cur síos air i gCuid 4 den tuarascáil na castachtaí sochtheangeolaíocha a bhaineann leis an nGaeltacht chomhaimseartha. Ach léiríonn sé, go háirithe, na patrúin úsáide teanga atá i measc na ndaoine óga féin, agus idir na daoine óga agus dreamanna eile sa phobal, an t-athrú a thagann ar phatrúin úsáide teanga na ndaoine óga de réir mar a théann siad in aois agus an bhearna atá idir dearcadh agus cumas teanga na ndaoine óga ar láimh amháin agus an teanga a labhraíonn siad ina measc féin ar an láimh eile. Agus, de réir mar a bheifí ag súil leis, léirítear sa suirbhé seo go bhfuil difríochtaí suntasacha i bpatrúin teanga na ndaoine óga de réir na catagóire Gaeltachta a mbaineann siad léi.

Tá ábhar dóchais áirithe le sonrú i gcuid de na tréithe sochtheangeolaíocha a bhaineann leis an nglúin reatha daoine óga Gaeltachta, go háirithe mar a bhaineann lena ndearcadh i leith na Gaeilge agus na Gaeltachta. Léirigh 94% de na daoine óga atá ina gcónaí i limistéir Chatagóir A go bhfuil siad *go láidir i bhfabhar na Gaeilge* nó *fabhrach go leor*, agus is iad na céatadán chomparáideacha do Chatagóirí B agus C ná 92% agus 80% faoi seach. Ina theannta sin, léirigh breis agus 80% acu go mbeidís míshásta dá mba é an Béarla amháin a bheadh in úsáid sa Ghaeltacht amach anseo nó dá mbainfí an stádas Gaeltachta den cheantar a bhfuil cónaí orthu ann.

Tógadh 53% de na daoine óga a bhfuil cónaí orthu i limistéir Chatagóir A trí *Ghaeilge amháin* nó *Gaeilge den chuid is mó*, agus laghdaíonn sé sin go dtí 22% agus 3% i gcás Chatagóirí B agus C, faoi seach. In ainneoin chéatadán íseal na ndaoine óga a bhfuil an Ghaeilge mar phríomhtheanga bhaile acu, tuairiscíonn siad go bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* ag a bhformhór. Thuairiscigh 91% de na daoine óga a bhfuil cónaí orthu i limistéir Chatagóir A go bhfuil *Gaeilge líofa* nó *Gaeilge mhaith* acu, agus thuairiscigh 74% agus 50% de na daoine óga a bhfuil cónaí orthu i limistéir Chatagóirí B agus C an rud céanna. Léiríonn sé sin go bhfuil tábhacht ar leith leis an ról atá ag na hinstiúidí

oideachais, go háirithe iad siúd atá i limistéir Chatagóirí B agus C, i bhforbairt chumas Gaeilge ghlúin óg reatha na Gaeltachta.

Nuair a bhreathnaítear ar phatrúin úsáide Gaeilge na ndaoine óga, feictear go bhfuil bearna mhór idir a ndearcadh agus a gcumas Gaeilge, ar lámh amháin, agus an úsáid a bhaineann siad as an nGaeilge sna gréasáin éagsúla teaghlaigh agus pobail lena mbaineann siad. Is sna gréasáin aitheantais a bhaineann lena dteaghlaigh agus a gcomharsana is mó a bhaineann aos óg na Gaeltachta úsáid as an nGaeilge mar theanga chaidrimh, ach fiú sa dá chomhthéacs sin níor léirigh ach tuairim is an ceathrú cuid díobh gur Gaeilge den chuid is mó a úsáideann siad leis na daoine éagsúla atá i gceist. Fiú i gcás na ndaoine óga a bhfuil cónaí orthu i limistéir Chatagóir A, ní dúirt ach tuairim is 60% díobh gur Gaeilge den chuid is mó a labhraíonn siad leis na daoine éagsúla atá ina gcuid gréasáin teaghlaigh agus chomharsan.

Nuair a bhreathnaítear ar na patrúin úsáide teanga a bhaineann le gréasáin aitheantais chomhaoisigh na ndaoine óga, tugtar dhá thréith shuntasacha faoi deara. Ar an gcéad dul síos, tá céatadán na ndaoine óga a thuiriscigh go n-úsáideann siad Gaeilge den chuid is mó lena gcairde san am i láthair (9% sa Ghaeltacht go náisiúnta agus 24% i gcás Chatagóir A) i bhfad níos ísle ná mar atá i gcás úsáid na Gaeilge ina gcuid gréasáin teaghlaigh agus chomharsan. Ina theannta sin, tá sé suntasach go dtagann laghdú ar leibhéal úsáide na Gaeilge i measc na ndaoine óga lena gcomhaoisigh de réir mar a théann siad in aois, ó aois na bunscoile go blianta deiridh na hiar-bhunscoile. Thit an céatadán ó 17% in aois 5–8 mbliana go dtí 9% sa Ghaeltacht go náisiúnta sa tréimhse aoise 15–18 mbliana; agus i gcás Chatagóir A, thit sé ó 41% go dtí 24% sa tréimhse chéanna aoise.

Is léir gurb é an teaghlach a chruthaíonn an cainteoir dúchais, ach is é an comhthionól pobail a chothaíonn an comhthéacs ina dtagann forbairt agus buanú teanga ar an gcéad ghlúin eile. Léirítear san fhianaise thuas faoi iompar teanga na ndaoine óga nach bhfuil ag éirí leis an idirchaidreamh idir an ghlúin reatha tuismitheoirí, an córas oideachais sa Ghaeltacht agus institiúidí eile Gaeltachta glúin nua cainteoirí gníomhacha Gaeilge a chur ar fáil sa Ghaeltacht, in ainneoin go bhfuil ag éirí leis na hinstiúidí oideachais cumas Gaeilge na ndaoine óga nár tógadh le Gaeilge a fhorbairt. Eascraíonn an teip seo as oll-láithreach an Bhéarla sna próisis sóisialaithe trína ndéantar sóisialú ar dhaoine óga

Gaeltachta an lae inniu, agus go háirithe áit an Bhéarla sa chóras oideachais i gceantair Ghaeltachta agus sna meáin chumarsáide. Is é an toradh atá air seo nach bhfuil an córas seachadta idirghlúineach teanga ag feidhmiú mar is ceart fiú sna limistéir Ghaeltachta is láidre, .i. na limistéir sin a bhaineann le Catagóir A. Is léir ón suirbhé ar dhaoine óga Gaeltachta gur fíor seo i gcás na glúine reatha tuismitheoirí agus gur dúshlánaí fós a bheidh sé don ghlúin tuismitheoirí atá ag teacht in inmhe anois. Mura féidir nósmaireachtaí úsáide Gaeilge a leathnú níos forleithne ná comhthéacs an teaghlaigh agus caidreamh le comharsana, agus mura féidir an córas oideachais sa Ghaeltacht a chumasú trí phróisis sóisialaithe trí Ghaeilge a chruthú sna scoileanna, is baolach go bhfuil deireadh ré na Gaeltachta mar chomhthionól pobal Gaeilge á thuar ag faisnéis an tsuirbhé seo.

Is é tátal lom shuirbhé na ndaoine óga nach bhfuil ach idir 15 bliana agus scór blianta fágtha mar shaolré ag an nGaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail sa chuid is láidre den Ghaeltacht, is é sin le rá an chuid den Ghaeltacht a bhaineann le Catagóir A, mura féidir an patrún seo a chur ar mhalairt treo. Faoin am a dtagann clann ghlúin na ndaoine óga seo chun cinn ní bheidh dlús na gcainteoirí gníomhacha Gaeilge ina measc sách ard le pobal cainteoirí Gaeilge a bhuanú, gan trácht ar é a athchruthú, mura féidir cúinsí nua sochtheangeolaíoch a chruthú san idirlinn. Is é an toradh meántréimhseach a bheidh air seo i gcás limistéir Ghaeltachta Chatagóir A ná gur beag difríocht a bheidh le sonrú idir iad agus na limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóirí B agus C, .i. gur pobal teanga gréasánbhunaithe a bheidh i gCatagóir A freisin, seachas pobal teanga ina bhfuil an Ghaeilge in uachtar mar theanga theaghlaigh agus phobail; beidh na gréasáin sin bunaithe ar úsáid na Gaeilge i measc na n-aoisghrúpaí is sine sa phobal, ar roinnt teaghlach atá ag tógáil a gclainne le Gaeilge agus ar úsáid na Gaeilge i gcuid d'institiúidí oideachais agus eile an phobail.

Léiríodh sa staidéar a rinneadh ar theaghlaigh Ghaeltachta mar chuid den tionscadal seo (féach Caibidil 19) go dtéann an dúshlán a bhaineann le clann a thógáil trí Ghaeilge sa Ghaeltacht i dtreis má chuir na tuismitheoirí aithne ar a chéile trí Bhéarla agus má tá an Béarla in uachtar ina gcaidreamh pearsanta féin sula dtagann a gclann ar an saol, nó má tharlaíonn sé nach bhfuil an Ghaeilge ach ag duine amháin de na tuismitheoirí. Feicfear go soiléir na dúshláin a bhaineann le glúin eile cainteoirí dúchais Gaeilge a ghiniúint sa Ghaeltacht má chuirtear na dálaí seo san áireamh agus muid ag déanamh anailíse ar

iompar teanga ghlúin reatha aos óg na Gaeltachta. Ó tharla go bhfuil úsáid an Bhéarla go mór in uachtar i ngréasáin shóisialta na n-óg, fiú sna ceantair is láidre ó thaobh na Gaeilge de, is féidir glacadh leis go mbeidh formhór chéad ghlúin eile na dtuismitheoirí Gaeltachta comhdhéanta de thuismitheoirí ar cainteoirí dúchais an bheirt acu a bheidh tar éis aithne a chur ar a chéile trí Bhéarla agus de lánúineacha a bhfuil Gaeilge mhaith ag tuismitheoir amháin agus nach cainteoir gníomhach Gaeilge an tuismitheoir eile – i bhfocail eile lánúineacha a mbeidh an Béarla in uachtar ina gcaidreamh pearsanta ón am a gcuireann siad aithne ar a chéile. Más amhlaidh atá, caithfear glacadh leis go bhfuil rathúnas na Gaeilge mar theanga theaghlaigh amach anseo ag brath ar thuismitheoirí a bheith ábalta agus sásta cinneadh comhfhiosach a dhéanamh a gclann a thógáil le Gaeilge. Fágann sin go mbeidh ar fhorhór na chéad ghlúine eile ‘cinneadh comhfhiosach’ a dhéanamh faoin iompar teanga a chleachtfaidh siad leis an nglúin leanáil a thógfaidh siad féin. Ina theannta sin, beidh orthu déileáil leis na leochaileachtaí agus na deacrachtaí a eascraíonn as iompar teanga an teaghlaigh a bheith ag brath ar chomhthéacs comhfhiosach, seachas é a bheith réamhshocraithe ag cúinsí teanga an phobail agus an teaghlaigh. Chuige seo, beidh gá le seirbhísí comhairleacha agus tacaíochta teaghlaigh a chur ar fáil mar chúnamh do thuismitheoirí ar mian leo a gclann a thógáil le Gaeilge amach anseo, má táthar le bearta dearfacha a ghlacadh agus leas praiticiúil a bhaint as an gcumas Gaeilge atá ag an nglúin reatha daoine óga Gaeltachta agus as an bhfonn atá ar a bhformhór a gclann a thógáil le Gaeilge (féach Fochaibidil 16.9).

22.5 DÚSHLÁIN AGUS TOSAÍOCHTAÍ DON PHLEANÁIL TEANGA SA GHAELTACHT

I bhfianaise a phráinní is atá staid reatha na teanga sna croícheantair Ghaeltachta, .i. limistéir Ghaeltachta Chatagóir A, moltar go láidir anseo go dtabharfar tús áite i bhfeidhmiú mholtaí na tuarascála seo do na gníomhaíochtaí straitéise agus pleanála a bhaineann le freastal a dhéanamh ar riachtanais teanga na limistéar sin.

Ina theannta sin, feictear gurb iad seo a leanas na príomhdhúshláin atá ag eascirt as an staidéar seo ar gá aghaidh a thabhairt orthu má táthar leis an gceann is fearr a fháil ar na bagairtí atá ann d’inmharthanacht na Gaeltachta mar phobal teanga faoi leith. Eascraíonn príomhchuspóirí na pleanála teanga don Ghaeltacht as na dúshláin seo a leanas:

- Tagann mísheasmhacht teanga chun solais sna pobail nach acmhainn dóibh dlús na gcainteoirí rialta Gaeilge a choinneáil ag leibhéal ard – breis is 67% cainteoirí Gaeilge – le hais dhaonra iomlán an cheantair. Is iad na ceantair atá sonraithe i gCatagóir A a fhreagraíonn do na limistéir a bhfuil an dlús seo cainteoirí Gaeilge iontu faoi láthair.

Príomhchuspóir: Dlús na gcainteoirí laethúla Gaeilge sna limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóir A a choinneáil nó a chur os cionn an phointe tairsí 67% agus a chinntiú go bhfuil an tairseach seo á buanú i measc na glúine atá ag éirí aníos faoi láthair.

- I gcás na limistéar Gaeltachta a bhaineann le Catagóirí B agus C, tá na pobail Ghaeilge atá fós ar marthain sna limistéir seo gréasánbhunaithe. Is féidir gréasáin faoi leith a aithint sa chomhthéacs seo, .i. gréasáin atá bunaithe ar na haoisghrúpaí is sine sa phobal agus iad fós ag úsáid na Gaeilge eatarthu féin; gréasáin aitheantais atá bunaithe ar roinnt bheag teaghlach atá fós ag úsáid na Gaeilge mar theanga bhaile agus laistigh de na gréasáin aitheantais atá acu féin; gréasáin atá bunaithe ar institiúidí oideachais agus/nó institiúidí eile sa phobal agus atá fós ag feidhmiú trí Ghaeilge nó go dátheangach.

Príomhchuspóir: Tacú leis na gréasáin seo, agus iad a neartú agus a bhuanú.

- Cruthaíonn an stádas aonchineálach atá ag an nGaeltacht trí chéile i láthair na huaire éiginnteacht laistigh de na cineálacha éagsúla pobal teanga atá i gceist. Is deacair, dá bhrí sin, ag na heagraíochtaí éagsúla a bhfuil cúraimí faoi leith orthu i leith na Gaeltachta (an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta, Údarás na Gaeltachta, na heagraíochtaí oideachais, na húdaráis áitiúla agus eagraíochtaí pobail) tabhairt faoi na gnéithe pleanála teanga a bhaineann leo; is é sin, tagann an éiginnteacht idir iad agus an comhthéacs sochtheangeolaíoch a bhfuil siad ceaptha freastal air.

Príomhchuspóir: Meicníocht reachtúil a chur ar fáil a chuirfidh ar chumas na neagraíochtaí Stáit agus pobail, agus na ndaoine éagsúla a bhíonn ag plé leis an nGaeltacht, idirdhealú a dhéanamh idir na cineálacha éagsúla pobal teanga atá i gceist, agus chun soiléiriú a dhéanamh ar na critéir nach mór a chomhlíonadh le go mbeidh ceantar aitheanta mar chuid den limistéar reachtúil Gaeltachta.

- Tá líon na dteaghlach atá á dtógáil le Gaeilge sa Ghaeltacht trí chéile an-íseal. Tá sé seo amhlaidh, go háirithe, sna limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóirí B agus C, ach fiú sna limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóir A níl líon na dteaghlach a bhfuil clanna á dtógáil le Gaeilge iontu ag leibhéal a chinnteoidh inbhuanaitheacht na Gaeilge sna limistéir seo. Ina theannta sin, tá fianaise ann, fiú nuair a roghnaíonn tuismitheoirí sa Ghaeltacht a gclann a thógáil le Gaeilge go mbíonn dúshlán mór i gceist le feidhm éifeachtach a thabhairt don rogha seo in amanna, de bharr na gcastachtaí a bhaineann lena gcúlra teanga féin, an comhthéacs inar chuir siad aithne ar a chéile, agus an comhthéacs measctha teanga a bhaineann leis na pobail ina bhfuil cónaí orthu.

Príomhchuspóir: Lánúineacha óga Gaeltachta a spreagadh, chomh luath ina dtréimhse chaidrimh agus is féidir, le cinneadh a dhéanamh ar a gclann a thógáil le Gaeilge agus seirbhís tacaíochta agus chomhairleach a chur ar fáil dóibh.

- Cé go bhfuil ag éirí leis an gcóras oideachais sa Ghaeltacht, ón leibhéal réamhscolaíochta go dtí leibhéal na hiar-bhunscoile, forbairt shuntasach a dhéanamh ar chumas Gaeilge dhaltá na Gaeltachta nach labhraíonn i gcomhthéacs baile í, níl ag éirí leo cainteoirí gníomhacha Gaeilge a dhéanamh den ghlúin reatha daoine óga. Ina theannta sin, tá fianaise ann go dtéann úsáid an Bhéarla i dtreis i measc daoine óga Gaeltachta atá á dtógáil le Gaeilge de réir mar a bhogann siad ó leibhéal amháin oideachais go dtí an chéad leibhéal eile, mar thoradh ar an sóisialú trí Bhéarla atá ag tarlú sa chóras oideachais trí chéile.

Príomhchuspóir: A dheimhniú go bhfuil institiúidí oideachais na Gaeltachta á riaradh ar bhealach a léiríonn go bhfuil siad ag tacú leis an rogha teanga ar son na Gaeilge a dhéanann tuismitheoirí, agus gur trí Ghaeilge atá sóisialú á dhéanamh ar dhaoine óga Gaeltachta trína rannpháirtíocht sa chóras oideachais.

- Tá úsáid an Bhéarla in uachtar i measc fhormhór ghlúin reatha aos óg na Gaeltachta, mar thoradh ar uileláithreachta an Bhéarla sa chóras oideachais, sna meáin chumarsáide agus, i gcásanna áirithe, sna gréasáin phobail lena mbaineann siad. Ina ainneoin sin, áfach, tá dearcadh fabhrach ag a bhformhór ar an nGaeilge agus ar an nGaeltacht agus is léir go bhfuil fonn ar go leor acu tacú le hinbhuanaitheacht na Gaeltachta mar phobal teanga faoi leith amach anseo.

Príomhchuspóir: Dul i gcion ar aos óg na Gaeltachta agus a chur ina luí orthu go mbaineann na nósmaireachtaí teanga a chleachtann siad ina measc féin faoi láthair le cinniúint na Gaeilge sa Ghaeltacht amach anseo; úsáid na Gaeilge a neartú sna gréasáin phobail a bhaineann leis na daoine óga go sonrach, mar shampla na heagraíochtaí spóirt agus na struchtúir tacaíochta óige, agus iad a bheith á riaradh ar bhealach a chothaíonn sóisialú trí Ghaeilge ina measc.

- Tá dúshlán tromchúiseach ag baint leis an tionchar méadaithe, thar a gcoibhneas, a bhíonn ag cainteoirí aonteangacha Béarla ar na gréasáin Ghaeilge atá ar marthain sna ceantair láidre Ghaeltachta, go háirithe.

Príomhchuspóir: Go mbeadh na hinstitiúidí oideachais, pobail agus Stáit ag feidhmiú sa Ghaeltacht ar bhealach a thugann tús áite do chearta agus riachtanais teanga cainteoirí dúchais Gaeilge, go ndéanfar soláthar faoi leith do chainteoirí aonteangacha Béarla chun cur ar a gcumas Gaeilge a shealbhú agus tairbhe a bhaint as seirbhísí na n-institiúidí seo gan dochar a dhéanamh don fhreastal atá á dhéanamh ar chainteoirí Gaeilge. Mura féidir é seo a dhéanamh, is cóir soláthar faoi leith a dhéanamh chun freastal ar riachtanais cainteoirí aonteangacha Béarla, de réir mar is cuí.

- Ní léir go dtuigeann cuid de na háisíneachtaí Stáit atá ag feidhmiú sa Ghaeltacht an *raison d'être* a bhaineann lena ról sa Ghaeltacht; i gcás cuid díobh is cuid imeallach dá gcúram í an Ghaeltacht, níl na polasaithe atá á bhfeidhmiú acu in oiriúint do staid shochtheangeolaíoch na Gaeltachta agus is iomaí cleachtas dá gcuid atá diúltach nó féinchloíteach do na haidhmeanna teanga atá ag an Stát i leith na Gaeltachta.

Príomhchuspóir: Go ndéanfar gníomhaíochtaí na bpríomheagraíochtaí Stáit atá ag feidhmiú sa Ghaeltacht a chuimsiú laistigh de straitéis chomhtháite phleanála teanga do na pobail éagsúla atá i gceist, agus go ndéanfar promhadh teanga agus Gaeltachta ar ghníomhaíochtaí na n-eagraíochtaí Stáit uile atá ag feidhmiú sa Ghaeltacht, chun a dheimhniú go bhfuil an freastal a dhéanann siad ar phobal na Gaeltachta trí mheán na Gaeilge agus go bhfuil na polasaithe atá á bhfeidhmiú acu in oiriúint do chúinsí teanga agus eile na Gaeltachta comhaimseartha.

- Tá limistéir áirithe Gaeltachta atá fós tearcfhorbartha agus a bhfuil an Ghaeilge faoi bhrú iontu de thairbhe easpa deiseanna fostaíochta agus an daonra a bheith ag titim

iontu. Ina theannta sin, tá bonneagar fisiciúil, teileachumarsáide agus sóisialta na Gaeltachta fós ar gcúl i gcomparáid leis na ceantair is rachmasaí sa tír.

Príomhchuspóir: Go bhféachfar le straitéisí forbartha eacnamaíocha teangalárnaithe a aimsiú do na limistéir seo agus do na limistéir Ghaeltachta trí chéile, gan dochar a dhéanamh do dhlús na gcainteoirí Gaeilge sna limistéir atá i gceist; agus go bhféachfar chuige go leagfar próiseas pleanála amach do na limistéir Ghaeltachta a chuimsíonn na príomhfhorbairtí bonneagair agus eacnamaíocha atá le cur i gcrích le linn tréimhsí éagsúla pleanála. Is gá an phleanáil seo a bheith comhtháite leis na gnéithe eile den phleanáil a dhéanfar sna limistéir éagsúla, ar a n-áirítear an phleanáil oideachais agus an phleanáil teanga.

- Tá úsáid an Bhéarla ag dul i dtreis i measc chuideachtaí agus ghnólachtaí áitiúla na Gaeltachta. Is léir nach bhfeiceann cuid den lucht gnó an ceangal atá idir leas na gcuideachtaí/ngnólachtaí lena mbaineann siad féin agus leas na Gaeilge sa Ghaeltacht, in ainneoin gur dóigh gurb iad an lucht gnó an earnáil is mó a fhaigheann tairbhe dhíreach agus indíreach as an stádas reachtúil atá ag na limistéir Ghaeltachta. Ina theannta sin, is léir go bhfuil comhairle agus treoir de dhíth agus/nó nach bhfuil treoir ar fáil dóibh maidir le dea-chleachtas teanga a fheidhmiú san fhiontar lena mbaineann siad.

Príomhchuspóir: Go dtabharfar spreagadh agus comhairle do lucht gnó na Gaeltachta maidir leis na dea-chleachtas teanga is féidir leo a fheidhmiú sna ghnólachtaí lena mbaineann siad, agus go gcuirfear ina luí orthu an ceangal atá idir leas na Gaeilge agus leas eacnamaíoch na Gaeltachta, agus leas a gcuid cuideachtaí agus ghnólachtaí féin san áireamh.

22.6 MOLTAÍ

22.6.1 LEASUITHE REACTÚLA

Moltar go ndéanfar leasú ar *an Acht Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956* chun:

1. Meicníocht reachtúil a chur ar fáil le hidirdhealú a dhéanamh idir na cineálacha éagsúla pobal teanga atá laistigh de na limistéir reachtúla Ghaeltachta.
2. Stádas reachtúil mar Limistéar Gaeltachta a thabhairt do Chatagóirí A, B nó C mar a sonraíodh thuas iad.

3. Na bunchritéir a bhaineann leis an stádas reachtúil Gaeltachta a shainiú.
4. Soiléiriú a dhéanamh gurb é an tsainbhírí reachtúil atá leis an bhfocal ‘Gaeltacht’ i gcomhthéacs an Achta ná ‘limistéir shainithe phleanála teanga’ seachas aon bhrí theangeolaíoch eile.
5. Soláthar a dhéanamh chun gur féidir stádas reachtúil mar ‘bhaile seirbhíse Gaeltachta’ a bhronnadh ar bhailte áirithe atá ar imeall na Gaeltachta agus a bhfuil ról suntasach acu i seirbhísiú na bpobal Gaeltachta atá ina n-aice.
6. Dearbhú a dhéanamh ar an ról príomhúil atá ag an Aire agus ag an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta, thar ceann an Stáit, i dtaca le leas cultúrtha, sóisialta, geilleagrach, bonneagrach agus oideachais na Gaeltachta.

Moltar nach mbeidh feidhm ag leasuithe an Achta go ceann dhá bhliain tar éis a n-achtaithe chun deis a thabhairt don Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta, do Ranna agus eagraíochtaí eile Stáit agus do na príomhpháirtithe leasmhara eile atá luaite sna leasuithe, tabhairt faoi na pleananna teanga a bheidh sonraithe sna leasuithe a réiteach.

Glactar leis, sa chás nach gcomhlíonann limistéir faoi leith a bhfuil stádas reachtúil Gaeltachta acu faoi láthair na critéir atá luaite leis na stádais éagsúla a mholtar san Alt (nua) 2(2) thíos faoi dheireadh na tréimhse dhá bhliain seo, go gcaillfidh siad, *de facto*, an stádas Gaeltachta reatha atá acu, ach gur féidir, más mian leo, iarratas a dhéanamh in am agus i dtráth ar an stádas Gaeltachta an athuair ach na critéir chuí a bheith comhlíonta acu. Moltar go ndéanfar an measúnú ar chur i bhfeidhm na gcritéir in aonaid limistéiracha toghrann bunaithe ar chúinsí nádúrtha pobail agus tíreolaíocha. Tá aonaid den chineál seo sonraithe sna próifílí teanga a leagtar amach in Aguisín 6.

Tá sé le tuiscint ó na leasuithe reachtúla seo go mbeidh sraith orduithe nua le cur faoi bhráid Thithe an Oireachtais nuair a thiofadh leasuithe an Achta i bhfeidhm. Thabharfadh a leithéid stádas reachtúil mar Limistéir Ghaeltachta de chuid Chatagóirí A, B nó C, nó mar Bhaile Seirbhíse Gaeltachta, do na limistéir agus na bailte sin ag a mbeadh sraith critéir fheidhmiúla a bheidh leagtha síos i leasuithe an Achta comhlíonta.

Feicfead ón moladh atá déanta faoin bpróiseas pleanála sa Ghaeltachta, i 22.6.3 thíos, go bhfuiltear ag moladh gur tréimhse seacht mbliana a bheidh i gceist le feidhmiú na

bpleananna teanga atá le comhaontú leis an Aire Gnóthaí Pobail Tuaithe agus Gaeltachta agus leis na príomhpháirtithe leasmhara sna limistéir éagsúla Ghaeltachta, agus go bhfuil i gceist go ndéanfar an dul chun cinn a rinneadh le linn thréimhse an phlean a mheas agus plean nua a aontú don chéad thréimhse eile sula mbeidh an thréimhse seacht mbliana caite. Sa chás nach mbeidh an tAire sásta leis an dul chun cinn a bheidh curtha i gcrích i limistéar agus/nó nach gcomhaontófar plean nua don thréimhse ina dhiaidh sin, glactar leis, *de facto*, go gcaillfidh an limistéar atá i gceist an stádas Gaeltachta a bhí acu, ach gur féidir leo iarratas a dhéanamh air arís in am agus i dtráth.

Meastar gur cóir na bailte seo a leanas a chur san áireamh, ag an bpointe seo, mar Bhailte Seirbhíse Gaeltachta, ach na critéir chuí a bheith comhlíonta acu faoin am a dtiocfadh na leasuithe ar an Acht i bhfeidhm. D'fhéadfaí cur leis an liosta, amach anseo, áfach:

- An Fál Carrach
- An Clochán Liath
- Béal an Mhuirthead
- Cathair na Gaillimhe
- An Daingean
- Cathair Saidhbhín
- Dún Garbhán
- Baile Átha Buí

Na leasuithe a mholtar:

Leasú 1

Alt 2(2) a bhaint amach agus an dá mhír seo a leanas a chur ina áit:⁸⁵

Alt 2(2) Féadfaidh an Rialtas ó am go ham le hordú a chinneadh gur limistéir Ghaeltachta de chuid:

- (i) Chatagóir A iad limistéir shainithe phleanála teanga, a bhfuil mórchuid an phobail ina gcainteoirí gníomhacha Gaeilge iontu, mar a léirítear i bhfaisnéis an Daonáirimh agus i bhfaisnéis Scéim Labhairt na Gaeilge, a bhfuil tumoideachas trí mheán na Gaeilge á chur i bhfeidhm iontu ag an mbunleibhéal agus ag leibhéal an iar-bhunoideachais, agus a bhfuil plean teanga comhaontaithe ag an Aire

⁸⁵ De thoradh an leasaithe seo, ní mór Ailt 2(3) agus 2(4) a athuimhriú go hAilt 2(4) agus 2(5) faoi seach. Beidh impleachtaí don chóras uimhrithe de thoradh na leasuithe ar Alt 3(2) freisin.

Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta ina leith le príomhpháirtithe leasmhara na bpobal sin chun críche buanú a dhéanamh ar an nGaeilge mar phríomhtheanga theaghlaigh agus phobail na limistéar atá i gceist.

- (ii) Chatagóir B iad limistéir shainithe phleanála teanga, a bhfuil líon suntasach den phobal ina gcainteoirí gníomhacha Gaeilge iontu, mar a léirítear i bhfaisnéis an Daonáirimh agus i bhfaisnéis Scéim Labhairt na Gaeilge, a bhfuil tumoideachas trí mheán na Gaeilge á chur i bhfeidhm iontu ag an mbunleibhéal agus ag leibhéal an iar-bhunoideachais, agus a bhfuil plean teanga comhaontaithe ag an Aire Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta ina leith le príomhpháirtithe leasmhara na bpobal sin chun críche buanú agus forbairt a dhéanamh ar na gréasáin Ghaeilge atá ar marthain sna limistéir atá i gceist.
- (iii) Chatagóir C iad limistéir shainithe phleanála teanga, a bhfuil líon beag don phobal ina gcainteoirí gníomhacha Gaeilge iontu, mar a léirítear i bhfaisnéis an Daonáirimh agus i bhfaisnéis Scéim Labhairt na Gaeilge, a bhfuil tumoideachas trí mheán na Gaeilge á chur i bhfeidhm iontu ag an mbunleibhéal agus ag leibhéal an iar-bhunoideachais, agus a bhfuil plean teanga comhaontaithe ag an Aire Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta ina leith le príomhpháirtithe leasmhara na bpobal sin chun críche buanú agus forbairt a dhéanamh ar na gréasáin Ghaeilge atá ar marthain sna limistéir atá i gceist.

Alt 2(3) Féadfaidh an Rialtas ó am go ham le hordú a chinneadh gur Bailte Seirbhíse Gaeltachta iad bailte sonraithe atá in aice limistéir Ghaeltachta atá ainmnithe faoi Alt 2(2) thuas, agus a bhfuil ról suntasach acu i seirbhísíú phobail na limistéar Gaeltachta sin agus a bhfuil plean teanga comhaontaithe ag an Aire Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta ina leith le príomhpháirtithe leasmhara na mbailte atá i gceist chun críche na seirbhísí a chuirtear ar fáil iontu a bheith ar fáil trí mheán na Gaeilge.

Leasú 2

Alt 3(2) a bhaint amach agus dá mhír seo a leanas a chur ina áit:

Alt 3(2) Is é feidhm na Roinne Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta leas cultúrtha, sóisialta, geilleagrach, bonneagrach agus oideachais na Gaeltachta a chur chun cinn, agus cabhrú le caomhnú agus leathnú na Gaeilge mar ghnáthmheán urlabhra.

(3) Rachaidh Ranna agus eagraíochtaí eile Stáit i gcomhairle agus glacfaidh siad comhairle ón Aire Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta i dtaobh na seirbhísí agus na scéimeanna a riarann na ranna agus na heagraíochtaí sin agus a bhaineann le leas cultúrtha, sóisialta, geilleagrach, bonneagrach agus oideachais na Gaeltachta nó a bhaineann leis an gcuspóir náisiúnta sochaí dhátheangach a chruthú agus a bhuanú.

22.6.2 RÓL NA ROINNE GNÓTHAÍ POBAIL, TUAITHE AGUS GAELTACHTA

Moltar go nglacfaidh an Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta ról polasaí agus straitéise go príomha chuici féin agus go mbeadh ról sonracha aici freisin maidir le comhordú a dhéanamh ar na feidhmeanna atá ag na forais Stáit a bhfuil feidhmeanna acu sa Ghaeltacht, mar atá intuigthe ón leasú atá molta ar *an Acht Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956* thuas. Is é an aidhm a bheidh ag an ról comhordaithe seo go ndéanfar cinnte de go mbeidh feidhmeanna forais eile Stáit sa Ghaeltacht ag teacht le cuspóirí teanga an Stáit maidir leis an nGaeltacht agus go mbeidh siad á gcur i bhfeidhm ar bhealach a dhéanfaidh leas úsáid na Gaeilge mar theanga phobail. Tabharfaidh an cúram treisithe seo an deis don Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta polasaí ginearálta comhtháite a mhúnlú don Ghaeltacht go náisiúnta de réir a chéile d'fhonn deireadh a chur leis na cleachtais fhéinchloíteacha i réimsí ar leith a dhéanann dochar don Ghaeltacht mar aonad sochtheangeolaíoch.

Tá sé intuigthe ó na leasuithe atá molta thuas go gcaithfear na pleananna teanga atá le comhaontú leis na príomhpháirtithe leasmhara sna limistéir éagsúla Ghaeltachta a chomhaontú leis an Aire Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta. Níl sé i gceist, áfach, gurb í an Roinn a dhéanfaidh an chuid fheidhmeach den obair seo. Is é an chúis atá leis seo ná go bhfeictear gurb é an príomhról is ceart a bheith ag an Roinn sa phróiseas pleanála seo ná fiúntas na bpleananna a thiofadh chun cinn agus an toradh a bheidh orthu, agus ó am go chéile, éifeacht an phróisis pleanála féin, a mheas agus breithiúnas a thabhairt air. I gcásanna den chineál seo tá sé tábhachtach na feidhmeanna measúnaithe a bhíonn i gceist a scaradh ó na feidhmeanna pleanála féin. Dá bhrí sin, táthar ag moladh in 22.6.3 thíos go bhfágfar riaradh na hoibre pleanála seo mar chúram ar Údarás na Gaeltachta.

Ag deireadh na dtréimhsí pleanála seacht mbliana seo, táthar ag moladh go n-ullmhóidh an Roinn tuarascáil ar fhiúntas an phróisis pleanála ina iomláine, ina léireofar a bhfuil bainte amach mar thoradh ar an bpróiseas agus staid reatha na Gaeilge sna limistéir éagsúla. Ní mór don tuarascáil moltaí a dhéanamh faoin gcaoi le tabhairt faoi na laincísí agus na baic atá fós le sárú i limistéir faoi leith agus na príomhspríocanna agus na príomhchuspóirí pleanála a leagan síos don tréimhse ina dhiaidh sin.

22.6.3 AN PRÓISEAS PLEANÁLA SA GHAELTACHT

Moltar go n-ullmhófaí plean teanga do gach limistéar Gaeltachta agus go mbeadh comhaontú an phlean sin leis an Aire Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta ag brath ar stádas reachtúil Gaeltachta a bheidh ag limistéir éagsúla faoi na socrúithe reachtúla atá molta. Moltar anseo go ndéanfaí comhtháthú sa phlean seo agus sa phróiseas pleanála a bhaineann leis ar na príomhréimsí pleanála a bhaineann le saol na Gaeltachta, ar a n-áirítear an phleanáil teanga, an phleanáil fhisiciúil, an phleanáil oideachais, an phleanáil forbartha, an phleanáil shóisialta agus an fhorbairt pobail.

Táthar ag moladh go mbunófaí gach plean ar thimthriall seacht mbliana, .i. gur tréimhse seacht mbliana a bheidh i gceist le gach plean, ach go gcuirfí tús leis an bpróiseas measúnaithe ar éifeacht an phlean reatha agus le hullmhú an chéad phlean eile ag tús an tséú bliain den timthriall.

Moltar go gcuirfí an cúram maidir le riaradh agus comhordú an phróisis pleanála seo ar Údarás na Gaeltachta agus go ndéanfaí na pleananna a ullmhú i gcomhar leis na príomhpháirtithe leasmhara a bhaineann leis na réimsí éagsúla pleanála a luaitear i dTáblaí 22.4, 22.5 agus 22.6 thíos. I gcás cuid de na réimsí pleanála seo, glactar leis gurb é an tÚdarás féin a bheidh ina phríomhpháirtí leasmhar, agus i gcásanna eile go mbeidh níos mó ná príomhpháirtí leasmhar amháin i gceist.

Táthar ag moladh go mbeidh an raon réimsí pleanála a chuimseofar sa phróiseas seo i gcás limistéir Ghaeltachta Chatagóir A níos uileghabhálaí ná mar a bheidh i gceist leis na catagóirí eile Gaeltachta de bharr gur gá gach gné den phleanáil a bheith teangalárnaithe, má táthar chun staid reatha na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail a threisiú iontu. I gcás na gcatagóirí Gaeltachta eile, táthar ag moladh nár chóir don phróiseas pleanála iontu díriú ach ar na príomhghnéithe a bhaineann le cur chun cinn na Gaeilge agus le láidriú na ngréasán Gaeilge iontu. Chuige seo, táthar ag moladh go mbeidh raon na réimsí pleanála atá le cur san áireamh sa phróiseas pleanála do na catagóirí éagsúla Gaeltachta cuimsithe mar a shonraítear i dTáblaí 22.4, 22.5 agus 22.6 thíos.

Níl sa liosta atá i dTáblaí 22.4–22.6 thíos ach liosta tosaigh chun léargas a thabhairt ar raon na réimsí pleanála atá i gceist agus na príomhpháirtithe leasmhara a mheastar a

bheith bainteach leo i láthair na huaire; glactar leis go bhféadfaí cur le líon na réimsí pleanála agus le líon na n-eagraíochtaí atá luaite le réimsí éagsúla de réir mar a bheidh an próiseas ag forbairt. I gcás Chatagóirí Gaeltachta B agus C agus na mbailte seirbhíse Gaeltachta, áfach, táthar ag moladh go mbeidh an próiseas pleanála teanga atá i gceist teoranta do na réimsí pleanála ar féidir a bheith deimhin de ina dtaobh go mbeidh an caiteachas a eascróidh astu teangalárnaithe, chun go ndéanfar idirdhealú soiléir idir caiteachas an Stáit ar an nGaeilge agus caiteachas an Stáit ar réimsí eile forbartha sna limistéir atá i gceist.

Táthar ag moladh go mbeidh an caiteachas ó bhuiséad Gaeltachta an Stáit, agus go háirithe caiteachas na bpríomheagraíochtaí Stáit a bhfuil feidhm acu sa Ghaeltacht, .i. an Roinn Gnóthaí Pobail Tuaithe agus Gaeltachta agus Údarás na Gaeltachta, ag eascairt go príomha feasta as na beartais forbartha agus eile a eascróidh as na pleananna teanga a thagann chun cinn mar thoradh ar an bpróiseas seo; agus go ndeimhneofar ar an mbealach sin go mbeidh critéir phleanála teanga mar bhunús le caiteachas Gaeltachta an Stáit feasta. Bheifí ag súil go léireodh seo don phobal, ar bhealach níos soiléire ná mar atáthar a dhéanamh faoi láthair, an ceangal atá idir leas na Gaeilge agus caiteachas an Stáit sa Ghaeltacht.

Catagóir A

RÉIMSE PLEANÁLA	PRÍOMHPHÁIRTITHE LEASMHARA
An Phleanáil Teanga	Údarás na Gaeltachta agus eagraíochtaí éagsúla pobail.
An Phleanáil Oideachais	An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta, Údarás Oideachais na Gaeltachta (féach moladh 22.6.6 thíos), Comhar na Naíonraí Gaeltachta, Naíonraí agus Scoileanna Gaeltachta agus Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge.
Seirbhísí Tacaíochta Teaghlaigh ina n-áirítear: Seirbhísí cúram leanaí, seirbhísí réamhscoile, seirbhísí comhairleacha teanga do theaghlaigh, seirbhísí iarscoile, gréasáin do thuismitheoirí agus leanaí le Gaeilge, seirbhísí comhairleacha réamhphósta agus réamhbhreithe, feasacht teanga do theaghlaigh, seirbhísí teiripe cainte agus síceolaíochta, agus seirbhísí na mbanaltraí poiblí.	Údarás na Gaeltachta, Ionaid Tacaíochta Teaghlaigh (féach moladh 22.6.7 thíos) agus Feidhmeannacht na Seirbhíse Sláinte.
Seirbhísí Óige ina n-áirítear cothú na feasachta teanga i measc aos óg na Gaeltachta, campaí agus coláistí samhraidh Gaeltachta.	Údarás na Gaeltachta i gcomhar le hÓige na Gaeltachta agus eagraíochtaí óige agus eagraíochtaí pobail Gaeltachta de réir mar is cuí.
Seirbhísí Rialtais Áitiúil	Údarás na Gaeltachta i gcomhar le Comhairlí Ceantair Gaeltachta de chuid na gComhairlí Contae.
An Phleanáil Fhísiciúil ina n-áirítear forbairtí bonneagracha, forbairtí geilleagracha, agus polasaí lonnaíochta agus tithíochta.	Údarás na Gaeltachta i gcomhar le Comhairlí Ceantair Gaeltachta de chuid na gComhairlí Contae (féach moladh 22.6.4 thíos).
An Fhorbairt Pobail	Údarás na Gaeltachta i gcomhar leis na Comharchumainn, Comhlachtaí Pobail agus eagraíochtaí pobail Gaeltachta eile.
An Phleanáil d'fhorbairtí geilleagracha, tionsclaíochta, agus gnólachtaí áitiúla , ina n-áirítear cothú na feasachta teanga i measc soláthraithe seirbhísí gnó sna limistéir Ghaeltachta agus i mBailte Seirbhíse Gaeltachta.	Údarás na Gaeltachta i gcomhar le Cumann Tráchtála na Gaeltachta (féach moladh 22.6.10 thíos) agus eagraíochtaí gnó agus gnólachtaí áitiúla Gaeltachta.
Forbairt na turasóireachta cultúrtha/oideachais	Údarás na Gaeltachta/Gaelsaoire i gcomhar le gnólachtaí agus seirbhísí turasóireachta Gaeltachta.
Seirbhísí Eaglasta	Deoisí na gContaetha Gaeltachta
Cúram do sheandaoine	Údarás na Gaeltachta i gcomhar le heagraíochtaí sóisialta Gaeltachta agus le Feidhmeannacht na Seirbhíse Sláinte.
Cúram do leanaí a bhfuil riachtanais speisialta acu	Údarás na Gaeltachta i gcomhar le heagraíochtaí sóisialta Gaeltachta agus le Feidhmeannacht na Seirbhíse Sláinte.
Seirbhísí Sláinte	Údarás na Gaeltachta i gcomhar le Feidhmeannacht na Seirbhíse Sláinte.
Cúrsaí Spóirt	Údarás na Gaeltachta i gcomhar le cumainn spóirt na Gaeltachta.

TÁBLA 22.4: LIOSTA TOSAIGH DE NA RÉIMSÍ PLEANÁLA ATÁ LE CUR SAN ÁIREAMH SA PHRÓISEAS PLEANÁLA TEANGA DO LIMISTÉIR GHAELTACHTA CHATAGÓIR A

Catagóirí B agus C

RÉIMSE PLEANÁLA	PRÍOMHPHÁIRTITHE LEASMHARA
An Phleanáil Teanga	Údarás na Gaeltachta agus eagraíochtaí éagsúla pobail.
An Phleanáil Oideachais	An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta, Údarás Oideachais na Gaeltachta (féach moladh 22.6.6 thíos), Comhar na Naíonraí Gaeltachta, Naíonraí agus Scoileanna Gaeltachta agus Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge.
Seirbhísí Tacaíochta Teaghlaigh ina n-áirítear: Seirbhísí cúram leanaí, seirbhísí réamhscoile, seirbhísí comhairleacha teanga do theaghlaigh, seirbhísí iarscoile, gréasáin do thuismitheoirí agus leanaí le Gaeilge, seirbhísí comhairleacha réamhphósta agus réamhbhreithe, feasacht teanga do theaghlaigh, seirbhísí teiripe cainte agus síceolaíochta, agus seirbhísí na mbanaltraí poiblí.	Údarás na Gaeltachta, Ionaid Tacaíochta Teaghlaigh (féach moladh 22.6.7 thíos) agus Feidhmeannacht na Seirbhíse Sláinte.
Seirbhísí Óige ina n-áirítear cothú na feasachta teanga i measc aos óg na Gaeltachta, campaí agus coláistí samhraidh Gaeltachta.	Údarás na Gaeltachta i gcomhar le hÓige na Gaeltachta agus eagraíochtaí óige agus eagraíochtaí pobail Gaeltachta de réir mar is cuí.
An Fhorbairt Pobail	Údarás na Gaeltachta i gcomhar leis na Comharchumainn, Comhlachtaí Pobail agus eagraíochtaí pobail Gaeltachta eile.
An Phleanáil d'úsáid na Gaeilge in eagraíochtaí gnó agus poiblí	Údarás na Gaeltachta i gcomhar le Cumann Tráchtála na Gaeltachta, lucht gnó áitiúil agus eagraíochtaí poiblí eile.
Forbairt na turasóireachta cultúrtha/oideachais	Údarás na Gaeltachta/Gaelsaoire i gcomhar le gnólachtaí agus seirbhísí turasóireachta Gaeltachta.
Seirbhísí Eaglasta	Deoisi na gContaetha Gaeltachta.

TÁBLA 22.5: LIOSTA TOSAIGH DE NA RÉIMSÍ PLEANÁLA ATÁ LE CUR SAN ÁIREAMH SA PHRÓISEAS PLEANÁLA TEANGA DO LIMISTÉIR GHAELTACHTA CHATAGÓIRÍ B AGUS C

Bailte Seirbhíse Gaeltachta

RÉIMSE PLEANÁLA	PRÍOMHPHÁIRTITHE LEASMHARA
An Phleanáil Teanga	Údarás na Gaeltachta agus eagraíochtaí éagsúla pobail.
An Phleanáil Oideachais	An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta, Údarás Oideachais na Gaeltachta (féach moladh 22.6.6 thíos), Comhar na Naíonraí Gaeltachta, Naíonraí agus Scoileanna Gaeltachta agus Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge.
Seirbhísí Tacaíochta Teaghlaigh ina n-áirítear: Seirbhísí cúram leanaí, seirbhísí réamhscoile, seirbhísí comhairleacha teanga do theaghlaigh, seirbhísí iarscoile, gréasáin do thuismitheoirí agus leanaí le Gaeilge, seirbhísí comhairleacha réamhphósta agus réamhbhreithe, feasacht teanga do theaghlaigh, seirbhísí teiripe cainte agus síceolaíochta, agus seirbhísí na mbanaltraí poiblí.	Údarás na Gaeltachta, Ionaid Tacaíochta Teaghlaigh (féach moladh 22.6.7 thíos) agus Feidhmeannacht na Seirbhíse Sláinte).
An Phleanáil d'úsáid na Gaeilge in eagraíochtaí gnó agus poiblí	Údarás na Gaeltachta i gcomhar le cumainn tráchtála, lucht gnó áitiúil agus eagraíochtaí poiblí eile.
Forbairt na turasóireachta cultúrtha/oideachais	Údarás na Gaeltachta/Gaelsaoire i gcomhar le gnólachtaí agus seirbhísí turasóireachta Gaeltachta.
Seirbhísí Eaglasta	Deoisí na gContaetha Gaeltachta.

TÁBLA 22.6: LIOSTA TOSAIGH DE NA RÉIMSÍ PLEANÁLA ATÁ LE CUR SAN ÁIREAMH SA PHRÓISEAS PLEANÁLA TEANGA DO BHAILTE SEIRBHÍSE GAELTACHTA

22.6.4 AN PHLEANÁIL FHISICIÚIL AGUS FORBARTHA SA GHAELTACHT

Chun críche an phróisis phleanála thuas agus chun feidhm níos éifeachtaí a thabhairt d'fhorálacha *an Achta um Pleanáil agus Forbairt, 2000*, i dtaca leis an nGaeltacht, moltar go mbunófaí trí Chomhairle Ceantair Gaeltachta le freastal a dhéanamh ar na limistéir Ghaeltachta de chuid Chatagóir A, .i. Comhairlí Ceantair Gaeltachta Dhún na nGall, na Gaillimhe agus Chiarraí⁸⁶ agus go bhfágfaí faoi chúram na gComhairlí Ceantair sin pleananna áitiúla a dhéanamh agus riaradh a dhéanamh ar na cúraimí pleanála a eascraíonn as *an Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000*. Moltar go ndéanfaí na cúraimí feidhmeannais a bhaineann leis na cúraimí seo a tharmligean chuig Údarás na Gaeltachta. Moltar go nglacfaí leis na pleananna áitiúla Gaeltachta a d'ullmhófaí mar chuid den phróiseas seo mar phleananna áitiúla Gaeltachta de réir mhír Alt 19(1) den *Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000*.

⁸⁶ Tá fostruchtúir rialtais áitiúil den chineál seo á riaradh ag na Comhairlí Contae i gcás na gComhairlí Ceantair Uirbeacha. Samhlaítear nach mbeadh sé praiticiúil Comhairle Ceantair Gaeltachta a bhunú i gcás Chontae Mhaigh Eo i ngeall nach bhfuil ach toghroinn amháin (Cnoc an Daimh) i gCatagóir A sa chontae seo.

Moltar freisin go leasófaí *an tAcht um Pleanáil agus Forbairt, 2000* le gur féidir le hÚdarás na Gaeltachta feidhmiú mar údarás réigiúnach pleanála don Ghaeltacht trí chéile.

Chun feidhm níos éifeachtaí a thabhairt don phróiseas pleanála agus forbartha sa Ghaeltacht trí chéile, agus go háirithe sna limistéir Ghaeltachta a bhaineann le Catagóir A, moltar freisin:

1. Go n-ullmhófaí cáipéis pholasaí agus treoirlínte náisiúnta a mbeidh bonn reachtúil leo:
 - a. Ina leagfaí síos an bunús atá le pleanáil agus forbairt theangalárnaithe sna limistéir Ghaeltachta.
 - b. Ina dtabharfaí treoir do na húdaráis phleanála maidir leis na polasaithe ba chóir dóibh a leanúint, agus dlús na gcainteoirí Gaeilge sa limistéar/sna limistéir Ghaeltachta atá faoina gcúram á chur san áireamh.
 - c. Ina dtabharfaí treoir do na húdaráis phleanála maidir leis na meicníochtaí atá ar fáil chun rialú a dhéanamh ar fhorbairtí tithíochta agus eile sna limistéir Ghaeltachta agus ar na meicníochtaí sin a chur i bhfeidhm.
 - d. Ina dtabharfaí cosaint do phatrún lonnaithe traidisiúnta na Gaeltachta (ar cuid d'oidhreacht chultúrtha agus teanga na Gaeltachta é) d'fhonn cur le seansanna aos óg na Gaeltachta cur fúthu ina gceantar féin.
2. Go gcuimseodh na pleananna forbartha a d'ullmhófaí do limistéir Ghaeltachta Chatagóir A, agus do cheantair eile Ghaeltachta de réir mar is cuí, forbairt bhonneagrach, eacnamaíoch, agus shóisialta an limistéir; agus gur i gcomhthéacs an phlean forbartha seo a dhéanfar na próisis forbartha tithíochta agus eile a rialú sa chaoi is gur léir do na húdaráis phleanála agus don phobal na cuspóirí pleanála atáthar a chur i ngníomh.
3. I gcás iarratais ar chead pleanála i limistéir Ghaeltachta, is cóir eolas a lorg faoi chúlra teanga agus faoi áitiúlacht na n-iarratasóirí agus faoin úsáid atá beartaithe acu a bhaint as an teach, mar chuid den phróiseas iarratais. D'uireasa na faisnéise seo, is deacair breithiúnas a thabhairt ar na himpleachtaí teanga a bhaineann leis an bhforbairt atá beartaithe. Chuige seo, moltar go mbeadh foirm iarratais faoi leith in úsáid d'iarratas ar chead pleanála sna limistéir Ghaeltachta, agus gurbh í an fhoirm chéanna a bheadh in úsáid ag gach údarás pleanála.
4. Agus measúnú á dhéanamh ar iarratais ar chead pleanála do thithe aonair agus d'fhorbairtí tithíochta, go dtabharfaí aird faoi leith ar na cúinsí seo a leanas:

- a. Dlús na gcainteoirí Gaeilge sa limistéar.
 - b. An tábhacht a bhaineann le daoine óga an limistéir a chumasú le tithe a thógáil agus cónaí ina gceantar féin.
 - c. Riachtanas tithíochta an phobail áitiúil sa limistéar atá i gceist, agus líon na dtithe nua atá de dhíth chun freastal ar mhéadú orgánach an daonra, mar aon leis an bpraghas tithíochta is acmhainn don phobal áitiúil a láimhseáil á chur san áireamh.
 - d. Cumas an infreastruchtúir shóisialta, lena n-áirítear na seirbhísí cúram leanaí, réamhscolaíochta, bunscolaíochta agus iar-bhunoideachais, déileáil le haon athrú a thagann ar chomhdhéanamh sochtheangeolaíoch an phobail mar thoradh ar an bhforbairt atá beartaithe – gan dochar a dhéanamh don tseirbhís a chuireann siad ar fáil trí mheán na Gaeilge do leanaí atá á dtógáil le Gaeilge.
5. Go ndéanfaí na socruithe cuí lena chinntiú go mbeidh na daoine gairmiúla atá i mbun reáchtáil an phróisis phleanála agus forbartha sna limistéir Ghaeltachta cáilithe chun tabhairt faoin obair seo i limistéir Ghaeltachta agus ábalta a ngnóthaí gairmiúla a reáchtáil trí mheán na Gaeilge.
 6. Go gcuirfeadh gach údarás pleanála a bhfuil limistéar Gaeltachta faoina chúram tuarascáil staitistiúil ar fáil ar bhonn bliantúil a chuirfeadh eolas cruinn ar fáil d'institiúidí eile a bhfuil cúraimí pleanála orthu i leith na Gaeltachta maidir leis na patrúin forbartha tithíochta agus eile atá sna limistéir éagsúla Ghaeltachta agus na himpleachtaí atá acu do dhlús na gcainteoirí Gaeilge sna limistéir sin.
 7. Go ndéanfaí an córas iomlán pleanála a chur i gcrích sa Ghaeltacht ar bhealach straitéiseach agus é mar chuspóir aige go gcuirfí le dlús na gcainteoirí Gaeilge i gceantair de chuid Chatagóirí A agus B go háirithe.

I bhfianaise laige dhlús na gcainteoirí Gaeilge sa Ghaeltacht trí chéile i láthair na huaire, meabhraítear anseo gur cóir coinníoll teanga a cheangal le gach forbairt tithíochta, idir thithe aonair agus fhorbairtí tithíochta, i limistéir Ghaeltachta A agus B go háirithe, sa chaoi is nach ndéanfar tuilleadh maolaithe ar an dlús atá riachtanach le hinbhuanaitheacht na bpobal Gaeilge seo a chinntiú.

22.6.5 CRITÉIR MHEASÚNAITHE DON PHRÓISEAS PLEANÁLA TEANGA

Moltar gurb iad na cleachtais agus na spriocanna seo a leanas ba chóir don Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta a úsáid mar chritéir mheasúnaithe agus iad ag déanamh breithiúnais ar fhiúntas agus ar éifeacht na bpleananna teanga a chuirtear faoina mbráid de réir na moltaí ag 22.6.3 thuas:

Limistéir Ghaeltachta Chatagóir A

Moltar go bhfeidhmeofaí na critéir seo a leanas, *inter alia*, do phobail Chatagóir A:

1. 67% den daonra a bheith ina gcainteoirí laethúla Gaeilge de réir fhaisnéis an Daonáirimh agus 65% de na teaghlaigh a bhfuil leanaí acu i réimse aoise na scéime a bheith i dteideal deontais SLG faoin scéim leasaithe.
2. Úsáid na Gaeilge a bheith in uachtar i nósmhaireachtaí sóisialta agus institiúideacha an limistéir.
3. An teagasc ar fad (cé is moite de ranganna Béarla) ag an mbunleibhéal agus ag an dara leibhéal a riaradh trí Ghaeilge ón gcéad lá scoile, agus go mbeidh polasaí iompar teanga á fheidhmiú go héifeachtach sna scoileanna a thacaíonn le húsáid na Gaeilge mar theanga shóisialta lasmuigh den seomra ranga.
4. Curaclam na scoileanna a bheith á fheidhmiú ar bhealach a fheileann do riachtanais daltaí arb í an Ghaeilge a gcéad teanga.
5. Socruithe faoi leith a chur i bhfearas sna limistéir seo chun tacú le leanaí nach bhfuil an Ghaeilge acu an teanga a shealbhú sula bhfreastalóidh siad ar naíonra, ar bhunscoil nó ar iar-bhunscoil (féach moladh 22.6.6 thíos), chun gur féidir leis na hinstitiúidí oideachais sin i limistéar Chatagóir A feidhm a thabhairt do pholasaí iontrála scoile a dheimhníonn go bhfuil sé riachtanach Gaeilge a bheith ag na leanaí a chláraíonn leis an scoil ón gcéad lá.
6. Go mbeidh seirbhísí tacaíochta teaghlaigh Gaeilge (ar a n-áirítear seirbhísí cúram leanaí, seirbhísí réamhscolaíochta agus seirbhísí comhairleacha teaghlaigh), agus socruithe faoi leith déanta, nuair is cuí, do leanaí a bhfuil an Ghaeilge mar theanga bhaile acu agus do leanaí nach bhfuil aon Ghaeilge acu.
7. Clubanna óige a bheith á riaradh trí Ghaeilge agus polasaí iompar teanga a bheith á fheidhmiú iontu.
8. Clubanna óige, campaí samhraidh agus imeachtaí spóirt agus sóisialta eile don óige a riaradh ar bhealach a chuireann siamsaíocht agus imeachtaí ar bun don aos

óg, ach a mhisníonn an t-aos óg freisin le dul i ngleic leis na dúshláin a bhaineann le Gaeilge a labhairt lena chéile agus le hinmharthanacht a bpobail mar phobal Gaeltachta.

9. Cumainn spóirt agus caithimh aimsire an limistéir a bheith á riaradh trí Ghaeilge.
10. Seirbhísí eaglasta an cheantair a bheith trí Ghaeilge.
11. Coistí Pobail agus comharchumainn a bheith á riaradh trí Ghaeilge.
12. Freastal gníomhach ar an bpobal áitiúil i nGaeilge i gcuideachtaí/ngnólachtaí an cheantair.
13. Polasaí fostaíochta a fheidhmiú i ngnólachtaí an cheantair a chinntíonn go mbeidh ar chumas na gcuideachtaí/ngnólachtaí seirbhís trí Ghaeilge a chur ar fáil.
14. Tosaíocht agus cosaint a thabhairt don Ghaeilge maidir le feidhmiú an chórais phleanála sa chaoi go gcinntíonn an pobal nach ndéanfar imeallú ná cúngú ar an nGaeilge atá i réim sa cheantar de bharr na pleanála mífheiliúnaí.

Limistéir Ghaeltachta Chatagóirí B agus C

Moltar go bhfeidhmeofaí na critéir seo a leanas, *inter alia*, do phobail Chatagóirí B agus C:

1. I gcás Chatagóir B, 44% den daonra a bheith ina gcainteoirí laethúla Gaeilge de réir fhaisnéis an Daonáirimh agus 30% de na teaghlaigh a bhfuil leanaí acu i réimse aoise na scéime a bheith i dteideal dheontais SLG faoin scéim leasaithe.
2. I gcás Chatagóir C, 30% den daonra a bheith ina gcainteoirí laethúla Gaeilge de réir fhaisnéis an Daonáirimh agus 10% de na teaghlaigh a bhfuil leanaí acu i réimse aoise na scéime a bheith i dteideal dheontais SLG faoin scéim leasaithe.
3. Gréasáin Ghaeilge a bheith gníomhach i measc an phobail.
4. Oideachas trí Ghaeilge (cé is moite de ranganna Béarla) ag an mbunleibhéal agus ag an dara leibhéal a bheith curtha ar fáil do dhaltaí an cheantair.
5. Polasaithe iompar teanga a dhréachtú agus a fheidhmiú sna scoileanna a thacaíonn le húsáid na Gaeilge mar theanga shóisialta lasmuigh den seomra ranga.
6. Go mbeadh seirbhísí tacaíochta teaghlaigh teangalárnaithe (ar a n-áirítear seirbhísí cúram leanaí, seirbhísí réamhscolaíochta agus seirbhísí comhairleacha teaghlaigh), agus socruithe faoi leith a bheith déanta, nuair is cuí, do leanaí a bhfuil an Ghaeilge mar theanga bhaile acu agus do leanaí nach bhfuil aon Ghaeilge acu.

7. Clubanna óige, campaí samhraidh agus imeachtaí spóirt agus sóisialta eile don óige a bheith á riaradh trí Ghaeilge agus polasaí iompar teanga a bheith á fheidhmiú iontu.
8. Seirbhísí eaglasta trí Ghaeilge a bheith ar fáil do phobal Gaeilge an cheantair.
9. Go mbainfí leas as forálacha *an Achta um Phleanáil agus Forbairt, 2000* le cosaint a thabhairt do dhlús na gcainteoirí Gaeilge sa cheantar (i gcás Chatagóir B) agus le huasmhéadú a dhéanamh ar úsáid agus ar fheiceálacht na Gaeilge sna limistéir trí chéile.

Bailte Seirbhíse Gaeltachta

Moltar go bhfeidhmeofaí na critéir, *inter alia*, seo a leanas i dtaca le hiarratais ar stádas mar Bhaile Seirbhíse Gaeltachta:

1. Go sonróaí straitéis úsáide Gaeilge sa riarachán poiblí a bhaineann leis na bailte a bheidh i gceist.
2. Go n-aontófaí cód cleachtais Gaeilge le ceannairí pobail agus institiúidí a bhaineann leis an mbaile.
3. Go sonróaí na seirbhísí Gaeilge a chuirfear ar fáil do chainteoirí Gaeilge agus do phobal Gaeltachta an cheantair.
4. Go mbeadh seirbhís tumoideachais bunscoile agus iar-bhunscoile trí Ghaeilge ar fáil ar an mbaile.
5. Go mbeadh seirbhísí réamhscoile agus cúram leanaí trí Ghaeilge ar fáil ar an mbaile.
6. Clubanna óige agus imeachtaí spóirt agus sóisialta eile don óige a bheith ar fáil trí Ghaeilge ar an mbaile agus polasaí iompar teanga a bheith á fheidhmiú iontu.
7. Go sonróaí ról na Gaeilge sa tsiamsaíocht phoiblí sna bailte seo.
8. Go mbeadh comharthaíocht Ghaeilge in airde ar ghnólachtaí agus ar fhorais sna bailte seo agus go mbeadh an Chomhairle Cathrach/Contae sásta an coinníoll seo a iarraidh mar chuid den phróiseas a bhaineann le hiarratas pleanála a cheadú.
9. Go dtiocfaí ar straitéis aontaithe maidir le riaradh na pleanála áitiúla a mbeadh de thoradh uirthi nach gcuirfí brú ar na pobail Ghaeilge a bheadh in abhantrach seirbhíse na mbailte seo.

22.6.6 FEIDHMIÚ AN CHÓRAIS OIDEACHAIS SA GHAELTACHT

I bhfianaise a lárnaí agus atá an córas oideachais ó thaobh bhuanú na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail sna limistéir Ghaeltachta agus i bhfianaise na ndeacrachtaí follasacha a bhaineann le feidhmiú an chórais oideachais sa Ghaeltacht faoi láthair, moltar go dtabharfaí feidhm láithreach do na moltaí a rinneadh roimhe seo sna tuarascálacha *Staid Reatha na Scoileanna Gaeltachta* (Mac Donnacha *et al.* (2005) agus Mac Donnacha (2005)). Sa bhreis ar na moltaí seo, moltar:

1. Go mbunófaí an Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta mar fhoras reachtúil agus go ndéanfadh an Roinn Oideachais agus Eolaíochta na gnéithe polasaí a bhaineann le gach gné d'fheidhmiú an chórais oideachais sa Ghaeltacht a tharmligean chuig an institiúid reachtúil sin. Áirítear, *inter alia*, i measc na ngnéithe polasaí atá le tarmligean:
 - a. Oiliúint réamhsheirbhíse agus inseirbhíse múinteoirí.
 - b. Ábhar agus feidhmiú an churaclaim i scoileanna Gaeltachta.
 - c. Cleachtais i dtaca le hearcú múinteoirí i scoileanna Gaeltachta.
 - d. An tSeirbhís Chigireachta i scoileanna Gaeltachta.
 - e. Seirbhísí tacaíochta eile, ar a n-áirítear na seirbhísí síceolaíochta do scoileanna Gaeltachta.
 - f. Polasaithe iontrála do scoileanna Gaeltachta.
 - g. Acmhainní agus áiseanna teagaisc do scoileanna Gaeltachta.
 - h. Lonnú scoileanna agus bunú scoileanna agus seirbhísí nua oideachais.
2. Go mbunófaí, faoi scáth na Comhairle, Údarás nó Bord Oideachais don Ghaeltacht a bheadh freagrach as na cúraimí feidhmiúla a bhaineann le riaradh an chórais oideachais sa Ghaeltacht.
3. Go mbunófaí Coláiste Oideachais sa Ghaeltacht chun cúrsaí oiliúna trí Ghaeilge a chur ar fáil do mhúinteoirí bunscoile agus iar-bhunscoile, a chuirfeadh san áireamh na riachtanais ghairmiúla ar leith a bhíonn ag múinteoirí a bhíonn ag múineadh i gcórais tumoideachais i scoileanna Gaeltachta.
4. Go mbunófaí scoileanna sealbhaithe Gaeilge do leanaí Gaeltachta i gCatagóir A nach bhfuil á dtógáil le Gaeilge agus do leanaí a thagann chun cónaithe sa Ghaeltacht nach bhfuil Gaeilge ó dhúchas acu. Moltar go mbeadh soláthar déanta sna scoileanna seo do leanaí ó aois réamhscoile go haois na hiar-bhunscoile chun cur ar a gcumas Gaeilge a shealbhú sula rachaidís isteach i ngnáthchóras

oideachais na Gaeltachta. Is é an cuspóir atá leis an moladh seo go gcinnteofar go mbeidh an Ghaeilge go líofa ag gach leanbh Gaeltachta sula nglacfar leis/léi i ngnáthchóras oideachais na Gaeltachta, ó leibhéal an naíonra go leibhéal na hiarbhunscoile.

5. Moltar go mbeadh polasaí iontrála ag gach scoil Ghaeltachta i gCatagóir A a dheimhníonn go gcaithfidh Gaeilge a bheith ag leanaí sula gclárófar iad sa scoil. I gcás scoileanna dara leibhéal Gaeltachta, moltar go mbeadh polasaí iontrála acu atá teoranta do leanaí a bhfuil an Ghaeilge mar theanga bhaile acu agus do leanaí a fuair a gcuid bunoidreachais trí Ghaeilge.
6. Moltar go ndéanfaí athbhreithniú ar bhonn práinneach ar na socruithe atá ann faoi láthair chun tumoideachas dara leibhéal a chur ar fáil trí Ghaeilge sna limistéir éagsúla Ghaeltachta.
7. Moltar go gceapfaí Aire Stáit faoi leith a bheadh freagrach don Aire Oideachais agus Eolaíochta agus don Aire Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta chun cúram a dhéanamh de ghnóthaí Gaeilge agus Gaeltachta sa chóras oideachais.

22.6.7 SEIRBHÍSÍ TACAÍOCHTA TEAGHLAIGH

Moltar go mbunófaí Ionad Tacaíochta Teaghlaigh i ngach ceantar Gaeltachta agus é mar ról acu feacht ar chúrsaí teanga a thabhairt do lánúineacha óga Gaeltachta, agus na seirbhísí seo a leanas, *inter alia*, a chur ar fáil:

1. Cúrsaí réamhphósta agus réamhbhreithe
2. Seirbhísí cúram leanaí
3. Seirbhísí réamhscoile
4. Seirbhísí comhairleacha agus tacaíochta teanga do thuismitheoirí atá ag tógáil a gclainne le Gaeilge
5. Seirbhísí iarchúraim agus iarscoile
6. Cúrsaí tuismitheoireachta
7. Seirbhísí eile do thuismitheoirí agus do leanaí atá á dtógáil le Gaeilge
8. Seirbhísí teiripe labhartha agus síceolaíochta (i gcomhar leis na seirbhísí sláinte).

22.6.8 SCÉIM LABHAIRT NA GAEILGE

Moltar an scéim a leasú chun:

1. Go léireofaí do thuismitheoir(í) sula saolófaí a gcéad pháiste go mb'fhéidir leo clárú leis an scéim.
2. Go léireofaí céard iad na cleachtais teanga atá an scéim a mholadh.
3. Go mbeadh tréimhse na scéime teoranta do theaghlaigh a bhfuil leanaí acu san aoisghrúpa ó aois faoi bhun bliana go dtí seacht mbliana.
4. Gur féidir le teaghlaigh nach bhfuil an Ghaeilge ach ag duine amháin de na thuismitheoirí tairbhe a bhaint as an scéim, ar an tuiscint go bhfuil straitéis teanga oiriúnach á leanúint ag an teaghlach, .i. gur Gaeilge amháin a labhraíonn an thuismitheoir ag a bhfuil Gaeilge leis an gclann agus go dtacaíonn an thuismitheoir eile leis an straitéis seo.
5. Go mbeadh na leanaí ag freastal ar sheirbhís cúram leanaí atá ag feidhmiú trí Ghaeilge go hiomlán sa chás go bhfuil an bheirt thuismitheoirí ag obair go lánaimseartha, nó sa chás nach é/í an thuismitheoir ag a bhfuil Gaeilge atá ag déanamh cúraim den chlann sa bhaile.
6. Go n-íocfaí deontas €5,000 in aghaidh na bliana ar feadh thréimhse na scéime, le gach teaghlach a chláraíonn faoin scéim chun cabhrú leo íoc as na costais chúram leanaí atá i gceist nó chun cur ar chumas an thuismitheora ag a bhfuil Gaeilge aire a thabhairt don chlann sa bhaile.
7. Gur trí chuartheanna ar na teaghlaigh sa bhaile a dhéanfar measúnú ar éifeacht na scéime.

Moltar go mbeadh gach teaghlach a bhfuil cónaí orthu laistigh de na limistéir éagsúla Ghaeltachta i dteideal cur isteach ar scéim leasaithe SLG, ach nach gcuirfear as an áireamh, de bharr aon athruithe a dhéanfaí ar na limistéir reachtúla amach anseo, aon teaghlach atá i dteideal tairbhe a bhaint as an scéim reatha faoi láthair.

22.6.9 CÚRSAÍ ÓIGE

Moltar:

1. Go neartófaí agus go bhforbrófaí Óige na Gaeltachta agus go mbeadh dhá ghné faoi leith ag baint le cúram na heagraíochta:

- a. Óg-eagraíocht láidir Ghaeltachta a bheidh ag feidhmiú go hiomlán trí Ghaeilge a bhunú do dhaoine óga Gaeltachta. Moltar go mbeadh an óg-eagraíocht seo dírithe ar fhéiniúlacht na ndaoine óga mar shaoránaigh de chuid na Gaeltachta a threisiú, chomh maith leis na gnáthghníomhaíochtaí óige a reáchtáil.
 - b. Seirbhísí don óige a fhorbairt agus a reáchtáil sna limistéir éagsúla Ghaeltachta.
2. Go mbunófaí Coláiste Samhraidh Gaeltachta do dhaoine óga Gaeltachta a bhfuil Gaeilge líofa acu, a thabharfadh deis do dhaoine óga ó na limistéir éagsúla Ghaeltachta aithne a chur ar a chéile.
 3. Go dtabharfaí, leis na tionscadail thuas agus ar bhealaí eile, faoi 'chultúr óige' Gaeilge a chothú agus a bhuanú, chomh mór agus is féidir.

22.6.10 LUCHT GNÓ NA GAELTACHTA

Moltar go mbunófaí Cumann Tráchtála do lucht gnó na Gaeltachta, a mbeadh sé mar ról aige, *inter alia*, feasacht teanga a chothú ina measc, agus léargas a thabhairt dóibh ar an gceangal atá idir leas na Gaeilge agus leas eacnamaíoch na Gaeltachta, a gcuid cuideachtaí/gnólachtaí féin san áireamh.

22.6.11 BORD ÚDARÁS NA GAELTACHTA

I bhfianaise an leagain amach nua a mholtar anseo i dtaca le leasú stádas reachtúil na limistéar Gaeltachta, moltar comhdhéanamh Bhord Údarás na Gaeltachta a leasú, mar seo a leanas:

1. Go mbunófaí dhá thoghcholaíste do thoghchán an Údaráis – ceann do na limistéir Ghaeltachta atá i gCatagóir A, agus ceann do na limistéir Ghaeltachta atá i gCatagóirí B agus C.
2. Go mbeadh deichniúr ionadaithe (10) de chuid an Bhoird le toghadh ag Toghcholaíste Gaeltachta Chatagóir A mar seo a leanas:
 - a. An seisear iarrthóirí (2 iarrthóirí x 3 chontae) is airde a ghnóthaíonn vótaí sa toghlach iomlán agus a bhfuil cónaí air/uirthi i limistéir Chatagóir A

chontaetha Dhún na nGall, na Gaillimhe agus Chiarraí, is é sin, beirt le toghadh as gach ceann de na contaetha sin.

- b. An t-iarrthóir (1) is airde a ghnóthaíonn vótaí sa toghlach iomlán agus a bhfuil cónaí air/uirthi i limistéar Chatagóir A Chontae Mhaigh Eo.
 - c. An triúr iarrthóirí (3) eile is airde a ghnóthaíonn vótaí sa toghlach iomlán.
3. Go mbeadh ochtar ionadaithe (8) de chuid an Bhoird le toghadh ag an Toghcholaíste Gaeltachta do Chatagóirí B agus C mar seo a leanas:
- a. An t-iarrthóir aonair is airde ó gach contae Gaeltachta a ghnóthaíonn an vóta is airde sa toghlach iomlán.
 - b. An t-iarrthóir aonair eile is airde a ghnóthaíonn vóta sa toghlach iomlán.

22.6.12 FORBAIRT AR ACMHAINNÍ DAONNA

Feictear go bhfuil impleachtaí ag na moltaí thuas agus ag na dúshláin a thuairiscítear sa tuarascáil seo don raon scileanna atá ar fáil sna heagraíochtaí éagsúla atá i mbun cúraimí pleanála teanga agus eile sa Ghaeltacht i láthair na huaire. Moltar go ndéanfaí athbhreithniú ar fhardal scileanna na n-eagraíochtaí ó thaobh na pleanála teanga de, agus go gcuirfí acmhainní ar fáil a chuideodh le próisis chumasaithe agus leis an oiliúint ghairmiúil atá de dhíth le feidhm a thabhairt do mholtaí na tuarascála seo sna réimsí freagrachta a bhaineann leis na heagraíochtaí éagsúla.

22.6.13 ATHLEAGAN AMACH AR CHUID DE NA TOGHRANNA GAELTACHTA

Agus an taighde seo á dhéanamh, thángthas ar roinnt toghranna Gaeltachta ar léirigh faisnéis an Daonáirimh ina leith go raibh líon na gcainteoirí gníomhacha Gaeilge iontu an-íseal, ach gur bhraith na taighdeoirí, cé nach rabhamar ábalta sin a chruthú leis an bhfaisnéis a bhí ar fáil dúinn, go raibh póca láidir Gaeilge i gcuid amháin den toghroinn agus nach raibh aon Ghaeilge nó gur beag Gaeilge a bhí sa chuid eile di. Tá tagairt shonrach déanta do chás amháin acu seo, .i. toghroinn Chill Chuimín i gCo. na Gaillimhe i bhFochaibidil 22.3.1 thuas, ach meastar go bhféadfadh roinnt bheag toghranna eile a bheith i gceist. Chun anailís den chineál seo a éascú sa todhchaí moltar go rachfaí i gcomhairle leis an bPríomh-Oifig Staidrimh féachaint an féidir athleagan amach a dhéanamh ar na toghranna atá ar imeall na Gaeltachta chun bailte fearainn a bhfuil

gréasáin Ghaeilge ar marthain go fóill iontu a chomhtháthú le toghranna in aice leo a bhfuil próifíl teanga den chineál céanna acu. Bhainfeadh comhtháthú na dtoghrann i gceantar Ráth Chairn i gCo. na Mí, .i. an Ráth Mhór, Baile Átha Buí and Cill Bhríde (féach Fochaibidil 22.3.1 thuas) le leasú den chineál seo, mar shampla. Mar chuid den phróiseas seo, moltar go ndéanfaí na páirt-toghranna a bhfuil/a mbeidh stádas Gaeltachta acu a chomhtháthú leis na toghranna in aice leo a bhfuil stádas Gaeltachta freisin acu.

22.7 FOCAL SCOIR

Tugadh faoin staidéar seo ar mhaithe le teacht ar thuiscint níos fearr ar an dinimic shóisialta agus na cúinsí sochtheangeolaíocha a bhaineann leis na dúshláin atá ann d'innharthanacht na Gaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail sa Ghaeltacht agus chun clár nua oibre a bhunú ina bhféadfar aghaidh a thabhairt ar na dúshláin teanga atá i gceist. Is léir go nochtann torthaí an staidéir bagairtí soiléire d'innharthanacht na Gaeilge mar theanga phobail, ach comhthreomhar le léiriú a thabhairt ar na bagairtí agus na dúshláin seo, léirítear sna moltaí atá ag eascairt as an taighde seo straitéis le dul i ngleic leis na dúshláin agus na laincísí teanga atá le sárú ag na pobail Ghaeilge faoi láthair.

Ba é príomhaidhm an staidéir na constaicí agus na deacrachtaí a bhain leis an straitéis a cleachtadh go dtí seo a shainiú sa chaoi is go mbeimid in ann foghlaim ó na laincísí, ach lena chois sin, tógáil ar na buntáistí agus na buanna teanga a cruthaíodh go nuige seo, ar mhaithe le straitéis dhinimiciúil éifeachtach a mholadh don chur chuige a chleachtfar as seo amach.

Sa chomhthéacs seo ní mór dúinn naoi gcúinse shuntasacha dhearfacha a choinneáil san áireamh a bheidh ina gcrann taca láidir do na straitéisí agus na pleananna teanga atá á moladh anseo, agus atá le cur i bhfeidhm ag na cineálacha éagsúla pobal teanga:

- An dearcadh dearfach i leith na Gaeilge a thug an fhoireann taighde faoi deara i ngach ceantar atá faoi chaibidil sa staidéar seo, agus go háirithe i measc dhaoine óga na Gaeltachta.
- Cumas réasúnta ard sa Ghaeilge i gcuid mhór de na ceantair Ghaeltachta, go háirithe i measc an aosa óig.
- Toilteanas cuid mhór de na hinstitiúidí pobail sna ceantair éagsúla feidhmiú ar bhealach atá i gcomhréir le tuiscint theangeolaíoch ar an nGaeltacht in ainneoin

úsáid na Gaeilge mar theanga phobail a bheith dulta i léig i gcuid de na ceantair sin.

- Fonn an Státchórais a dhícheall a dhéanamh ar mhaithe le hinbhuanaitheacht na bpobal Gaeilge a chinntiú.
- An tacaíocht leanúnach atá léirithe ag Rialtais uile na tíre ó bunaíodh an Stát do chaomhnú na Gaeltachta mar phobal teanga faoi leith.
- Líon na n-institiúidí pobail agus Stáit atá toilteanach feidhm a thabhairt d'úsáid na Gaeilge ina gcuid cleachtas agus imeachtaí.
- Líon mór cainteoirí Gaeilge nach de bhunadh na Gaeltachta iad, a cruthaíodh de bharr polasaithe teanga an Stáit Éireannaigh, a bhfuil an Ghaeltacht luachmhar dóibh mar chuid dá bhféiniúlacht chultúrtha féin, agus comhbhá mhuintir na hÉireann trí chéile leis an nGaeltacht.
- Bainimid le ceann de na geilleagair is rathúla ar domhan agus tá na hacmhainní againn dá réir le muid féin a chumasú chun dul i ngleic leis na dúshláin teanga a shonraítear sa tuarascáil seo.
- In ainneoin shiarghluaiseacht an aistrithe teanga ón seachtú haois déag i leith, ina cuid comhthéacsanna éagsúla, maireann pobail Ghaeilge Ghaeltachta fós in Iarthuaisceart Dhún na nGall, i gConamara Theas agus Oileáin Árann, in Iarthar Chorca Dhuibhne, in Iarthuaisceart Iorrais agus, ina theannta sin, maireann gréasáin Ghaeilge i gceantair éagsúla de chuid na seacht gcontae reatha Gaeltachta.

Moltar breathnú go réalaíoch ar na buanna seo, agus cinn nach iad, in éineacht leis na dúshláin shoiléire atá ann d'inhuanaitheacht na Gaeilge mar theanga phobail, agus muid mar shaoránaigh, mar fheidhmeannaigh eagraíochtaí agus mar phobal teanga ag tabhairt aghaidh ar na straitéisí teanga a d'fhéadfadh teacht i gcabhair orainn sa ghéarchéim theanga a bhfuilimid i ngleic léi. Cuirfear leis an dóchas go dtiocfaidh rath ar ár gcuid straitéisí pleanála teanga má éiríonn linn cur le chéile inár gcuid iarrachtaí cinniúint na Gaeltachta mar shainphobal teanga a thabhairt slán.

NODA, TAGAIRTÍ AGUS LEABHARLIOSTA

Noda

Cat.	Catagóir
CCM	Cóimheas Caighdeánaithe Minicíochta
CL	Cainteoirí Laethúla
CNG	Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge
D	Daonáireamh
DD	Díospóireachtaí Dháil Éireann
DS	Díospóireachtaí Sheanad Éireann
GSE	Grúpa Socheacnamaíoch
Lch / Lgh	Leathanach / Leathanaigh
NIRSA	An Institiúid Náisiúnta um Anailís Réigiúnach agus Spásúil, OÉ Maigh Nuad
OAG	Oifig Aire na Gaeltachta
OGCC	Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng
POS	An Phríomh-Oifig Staidrimh
PFC	Plean Forbartha Contae
RTT	Ráiteas Tionchar Teanga
SLG	Scéim Labhairt na Gaeilge
TR	Toghroinn

Tagairtí

1. Foinsí Stáit

Tuairiscí agus Cáipéisí Stáit/Rialtais

Coimisiún na Gaeltachta (1926). *Gaeltacht Commission: Report*. BÁC: Oifig an tSoláthair.

Coimisiún na Gaeltachta (2002). *Tuarascáil*. BÁC: An Roinn Ealaíon, Oidhreachta, Gaeltachta agus Oileán.

CILAR – Committee on Irish Language Attitudes Research (1975). *Tuarascáil*. BÁC: Oifig an tSoláthair.

CNG – Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge (1945). ‘Tuairisc ar chruinnithe Bhord na nOifigeach, Lúnasa 1945’, ar fáil in Ní Chinnéide (1997: 14).

CNG (1947). ‘Dul chun cinn na Gaeilge’. BÁC: Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge.

CNG (1949). *Tuarascáil Bhliantúil 1948–49*. BÁC: Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge.

CNG (1952). ‘Memorandum to Mr. Seán Lemass, T.D., Minister for Industry and Commerce on the matter of the Preservation of the Gaeltacht’ i gComhad C1/ 2, Roinn na Gaeltachta.

CNG (1953). *Memorandum for the Taoiseach: A Board for the Gaeltacht*. BÁC: Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge.

OAG – Oifig Aire na Gaeltachta (1956). ‘Determination of Gaeltacht Areas’ i gComhad S15811B, Roinn an Taoisigh.

OGCC – Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng (1953). ‘Observations of the Committee (Idir-Ranna) on the Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge Memorandum dated 22 Deireadh Fómhair, 1953 and entitled “Memorandum for the Taoiseach: A Board for the Gaeltacht” ’ i gComhad A22, Roinn na Gaeltachta.

OGCC (1954) ‘Miontuairiscí an Choiste Eadar Roinne (Gaeltachta) 7 Aibreán 1954’ i gComhad A4, Roinn na Gaeltachta.

OGCC (1955: 10-11). Nótaí Sheáin Mhig Fhloinn ar rún an tSeanaid: ‘Forbairt agus Caomhnú na Gaeltachta – Tairiscint (2 Samhain 1955)’ i gComhad A 22, Roinn na Gaeltachta.

POS – Príomh-Oifig Staidrimh na hÉireann (1926). ‘Census of Population 1926’.

POS (1956). 'Census of Population, 1956: Irish Language Inquiry', cáipéis neamhfhoilsithe.

POS (2002). *Census 2002 Reports*.

Rialtas na hÉireann (2001). *Plean Forbartha Náisiúnta na hÉireann, 2000–2006*. BÁC: Oifig an tSoláthair.

Rialtas na hÉireann (2002). *Straitéis Spásúil Náisiúnta 2002–2020*. BÁC: Oifig an tSoláthair.

Údarás na Gaeltachta. (2004). *Tuarascáil Bhliantúil 2004*.

Tuairiscí agus Cáipéisí Údarás Áitiúil

Bwrdd yr Iaith (2005) *Planning and the Welsh Language: The Way Ahead*. Leabhrán ullmhaithe ag na húdaráis áitiúla sa Bhreatain Bheag, The Home Builders Federation agus Tionól na Breataine Bige.

Comhairle Contae Chiarraí (2006). *Plean Limistéir Áitiúil, An Daingean 2006–2012*.

Comhairle Contae Chorcaí (2003). *Plean Forbartha Chontae Chorcaí 2003–2009*.

Comhairle Contae Dhún na nGall (2006). 'Cur Chuige Úr do Phleanáil Áitiúil Ceantair agus do Chur i bhFeidhm an Phlean i nGaeltacht Dhún na nGall' (Dréachtcháipéis).

Comhairle Contae Mhaigh Eo (2003). *Plean Forbartha Chontae Mhaigh Eo 2003–2009*.

Lynch, C. (2005) 'Planning in Gaeltacht Areas. Guidelines for Regional and Planning Authorities', cáipéis neamhfhoilsithe a réitíodh faoi chúram NASC do na hÚdaráis Áitiúla.

PFCCC 2003–09 *Plean Forbartha Chomhairle Contae Chiarraí 2003–09*.

PFCD 2000–06 *Plean Forbartha Chontae Dhún na nGall 2000–06*.

PFCD 2006 *Plean Forbartha Chontae Dhún na nGall 2006*.

PFCG 1997–03 *Plean Forbartha Chontae na Gaillimhe 1997–2003*.

PFCG 2003–09 *Plean Forbartha Chontae na Gaillimhe 2003–09*.

PFCM 2001–07 *Plean Forbartha Chontae na Mí 2001–07*.

PFPL 1999 *Plean Forbartha Phort Láirge 1999*.

PFPL 2005–11 *Plean Forbartha Phort Láirge 2005–11*.

PGCRHS 2000 *Plean Gníomhaíochta do Cheantar na Rinne/Heilvic agus don Sean Phobal 2000*. CAAS (Environmental Services) Ltd. do Chomhairle Contae Phort Láirge.

Díospóireachtaí Dháil Éireann (DD):

DD (1946). ‘Irish Language in the Gaeltacht – Motion’, Iml. 99, 20 Feabhra.

DD (1946a). ‘Irish-speaking Districts – Written Answer’, Iml. 103, 20 Samhain.

DD (1956). ‘An Bille Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956 – An Dara Céim’, Iml. 156, 19 Aibreán.

Ar fáil: <http://www.oireachtas-debates.gov.ie/en.toc.dail.html>, a ceadáíodh an 15 Nollaig 2005.

Díospóireachtaí Sheanad Éireann (DS):

DS (1955). ‘Aireacht na Gaeltachta’, Iml. 45, 2 Samhain.

Ar fáil: <http://historical-debates.oireachtas.ie/S/0045/S.0045.195511020004.html>, a ceadáíodh an 4 Eanáir 2006.

Comhaid Stáit sa Chartlann Náisiúnta

Roinn na Gaeltachta

A1/ 2: Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng: Tuarascála [sic].

A1/ 3: Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng: Tuarascála, 3 Aibreán 1954.

A4: Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng 1951–56, An Coiste Eadar Roinne.

A4/ 1: Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng, An Coiste Eadar Roinne,
Miontuairiscí.

A22: Oifig na Gaeltachta agus na gCeantar gCúng, Aireacht na Gaeltachta: Bunú.

C1/ 2: Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge 1949–53.

D1B: Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge 1947–48.

Roinn an Taoisigh

S13696A: Preservation of the Gaeltacht, 1945–53.

S15563: An Coiste i dtaobh na Gaeilge, Cóipeanna de Chomhfhreagras agus de
Mheamraim, 1953–56.

S15811A: Gaeltacht Area.

S15811B: Gaeltacht Area, 1956.

S15744A: Gaeltacht Areas: Proposed Ministry to deal with Cultural and Economic Problems, 1954.

S15744B: Gaeltacht Areas: Proposed Ministry to deal with Cultural and Economic Problems, 1955–56.

S15744D: Gaeltacht Areas: Proposed Ministry to deal with Cultural and Economic Problems, 1956.

2. Leabhair/Ailt/Caibidlí/Tráchtas

de Blaghad, E. (1950). *The State and the Irish Language*. Cathair na Mart: Foilseacháin Náisiúnta Teoranta do Chomhdháil Náisiúnta na Gaeilge.

Fotheringham, A.S., C. Brunson agus M.E. Charlton (2000). *Quantitative Geography*. Londain: Sage.

Harris, J. (2006). *Irish in Primary Schools: Long-Term National Trends in Achievement*. BÁC: An Roinn Oideachais agus Eolaíochta.

Hindley, R. (1990). *The Death of the Irish Language*. Londain: Routledge.

Lindsay, P. (1992). *Memories*. BÁC: Blackwater.

Mac Aodha, B. (1971). *Galway Gaeltacht Survey*. Social Sciences Research Centre. University College Galway.

Mac Donnacha, S. (2000). ‘An Bille Pleanála agus An Ghaeltacht’ in *Pléaráca 2000*. Conamara: Pléaráca.

Mac Donnacha, S., F. Ní Chualáin, A. Ní Shéaghdha agus T. Ní Mhainín (2005). *Staid Reatha na Scoileanna Gaeltachta*. BÁC: An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta.

Mac Donnacha, S. (2005). *Staid Reatha na Scoileanna Gaeltachta: Léargas ó na Príomhoidí, na Múinteoirí agus na Tuismitheoirí*. BÁC: An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta.

MacKinnon, K. (1994). *Gaelic in 1994: Report to the Euromosaic Project*. Ferintosh, the Black Isle: SGRÙD.

McLeod, W. (eag.) (2006). *Revitalising Gaelic in Scotland: Policy, Planning and Public Discourse*. Dún Éideann: Dunedin Academic Press.

Mooney, A. (2001). ‘The Role of Planning in Protecting and Maintaining the Language and Culture of Gaeltacht Areas’. Tráchtas MA. An Coláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath.

- Nic Aoidh, M. (2006). ‘Pròiseact Plana Cànain nan Eilean Siar: A’ chiad ìre – rannsachadh air suidheachadh na Gàidhlig anns na h-Eileanan Siar’, in McLeod (2006: 73-86).
- Ní Chinnéide, M. (1997). ‘Stair na Comhdhála’, lámhscríbhinn neamhfhoilsithe ar Stair Chomhdháil Náisiúnta na Gaeilge.
- Ní Ghrádaigh, N. (1993). ‘Gaeltacht Ráth Chairn: Suirbhé Sochtheangeolaíochta 1993’. Suirbhé neamhfhoilsithe.
- Ní Labhradha, M. (2002). ‘Staid agus Stádas na Gaeilge i Measc Óige Chorr na Móna Inniu’. Tráchtas MA. Ollscoil na hÉireann, Gaillimh.
- Ó Cinnéide, M., S. Mac Donnacha agus S. Ní Chonghaile (2001). *Polasaithe agus Cleachtais Eagraíochtaí Éagsúla le Feidhm sa Ghaeltacht*. BÁC: An Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta.
- Ó Cuív, B. (1951). *Irish Dialects and Irish-Speaking Districts*. BÁC: Institiúid Ard-Léinn Bhaile Átha Cliath.
- Ó Curnáin, B. (2007). *The Irish of Iorras Aithneach, County Galway*. Iml. I–IV. BÁC: Institiúid Ard-Léinn Bhaile Átha Cliath.
- Ó Giollagáin, C. (2002). ‘Scagadh ar rannú cainteoirí comhaimseartha Gaeltachta: gnéithe d’antraipeolaíocht teangeolaíochta phobal Ráth Chairn’, in *The Irish Journal of Anthropology*, Iml. 6, 25-56. Maigh Nuad: Ollscoil na hÉireann, Maigh Nuad.
- Ó Giollagáin, C. (2004). ‘Ár scéal inár dteanga féin: Dinimicí teanga Ghaeltacht ár linne’, lgh. 153-70, in Ó Conaire, B. (eag.). *Aistí ag iompar scéil: In ómós do Shéamas P. Ó Mórdha*, BÁC: An Clóchomhar.
- Ó Giollagáin, C. (2005). ‘Gnéithe d’antraipeolaíocht theangeolaíoch Phobal Ros Muc, Co. na Gaillimhe’, in Kirk, J. agus D. Ó Baoill (eag.). *Legislation, Literature and Sociolinguistics: Northern Ireland, the Republic of Ireland, and Scotland*. Belfast Studies in Language, Culture and Politics 13, 138-62. Béal Feirste: Cló Ollscoil na Banríona.
- Ó Giollagáin, C. (2006). ‘Gnéithe de Stair Theorainn na Gaeltachta: coimhlint idir dhá riachtanas’, lgh. 95-116, in Doyle, A. agus S. Ní Laoire (eag.). *Aistí ar an Nua-Ghaeilge in Ómós do Bhreandán Ó Buachalla*. BÁC: Cois Life.
- Ó Gliasáin, M. (1990). *Language Shift among Schoolchildren in Gaeltacht Areas 1974–1984: An Analysis of the Distribution of £10 Grant Qualifiers*. BÁC: Institiúid Teangeolaíochta Éireann.

- Ó Riagáin, P. (1971). *The Gaeltacht Studies: A Development Plan for the Gaeltacht*. BÁC: An Foras Forbartha.
- Ó Riagáin, P. (1978). 'The Language Factor in Regional Planning – The Gaeltacht Example'. *Administration*, Iml. 26, Uimh. 2.
- Ó Riagáin, P. (1982). 'Athrú agus Buanú Teanga sa Ghaeltacht' in *Taighde Sochtheangeolaíochta agus Teangeolaíochta sa Ghaeltacht*. BÁC: Institiúid Teangeolaíochta Éireann: 3-28.
- Ó Riagáin, P. (1992). *Language Maintenance and Language Shift as Strategies of Social Reproduction: Irish in the Corca Dhuibhne Gaeltacht 1926–1986*. BÁC: Institiúid Teangeolaíochta Éireann.
- Ó Riagáin, P. (1997). *Language Policy and Social Reproduction: Ireland 1893–1993*. Oxford: Clarendon Press.
- Ó Riagáin P. agus M. Ó Gliasáin (1994). *National Survey on Languages 1993: Preliminary Report*. BÁC: Institiúid Teangeolaíochta Éireann.
- Ó Torna, C. (2005). *Cruthú na Gaeltachta 1893–1922*. BÁC: Cois Life.
- Romaine, S. (1994 [2000]). *Language in Society: An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.

4. Nuachtáin/Irisí

- Ó hÉallaithe, D. (1999). 'Uair na Cinniúna don Ghaeltacht', *Cuisle*, Imleabhar 5, Feabhra, 10-13.
- Ó hÉallaithe, D. (2002). 'Todhchaí na Gaeltachta', *Foinse*, 19 Bealtaine, 10-12.
- Ó hÉallaithe, D. (2003). 'Scéim Labhairt na Gaeilge: Anailís ar fhigiúirí 2001/02', *Foinse*, 5 Eanáir, 8-10.
- Ó hÉallaithe, D. (2004). 'Cé mhéad a labhrann Gaeilge?', *Foinse*, 4 Aibreán, Faobhar 6: 20-21.
- Ó hÉallaithe, D. (2005). 'Lagú cheantair láidre Gaeilge', *Foinse*, 27 Samhain, 12-13.
- Ó hÉigeartaigh, S. (1953). 'Gaeltacht Teoranta', *Comhar*, Iúil, 17-23.

5. Reachtaíocht an Oireachtais agus Ionstraimí Reachtúla

An tAcht Airí agus Rúnaithe (Leasú), 1956

Acht na mBéilí Scoile (Gaeltacht), 1930

An tAcht um Pleanáil agus Forbairt, 2000

An tAcht Oideachais, 1998

Acht na dTeangacha Oifigiúla, 2003

Acht na dTithe (Gaeltacht), 1929

Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1956

Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1967

Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1974

Ordú na Limistéar (Gaeltacht), 1982

Ordú na nOifigí agus na bhFeidhmeannas Áitiúil (Gaeltacht), 1928

Rialacháin na nOifigeach Áitiúil (An Ghaeilge), 1944

Na Rialacháin Phleanála agus Forbartha, 2001

Foinse: www.irishstatutebook.ie; www.achtanna.ie

6. Agallaimh, Teagmhálacha Fóin/Ríomhphoist agus Cainteanna Comhdhála

Carroll, P. (2006). Oifigeach Riaracháin, An Oifig Pleanála, Comhairle Contae na Gaillimhe. Agallaimh theileafóin, Márta 2006.

Enright, M. (2006). Pleanálaí Sinsearach Feidhmiúcháin, An Oifig Pleanála, Comhairle Contae Chiarraí. Agallaimh theileafóin, Feabhra 2006.

Gavin, L. (2006). Innealtóir Sinsearach, An Oifig Pleanála, Comhairle Contae na Gaillimhe. Agallamh, Márta 2006.

Hynes, G. (2006). Innealtóir Sinsearach Feidhmiúcháin, An Oifig Pleanála, Comhairle Contae Phort Láirge. Agallamh, Feabhra 2006.

Kavanagh, L. (2006). Innealtóir Sinsearach Feidhmiúcháin, An Oifig Pleanála, Comhairle Contae na Gaillimhe. Agallamh teileafóin, Meitheamh 2006.

Mac Giolla Chomhail, P. (2006). Stiúrthóir na Pleanála agus na Forbartha Eacnamaíochta, An Oifig Pleanála, Comhairle Contae Dhún na nGall. Agallamh teileafóin, Meán Fómhair 2006.

McMahon, M. (2006). Stiúrthóir Seirbhísí, An Oifig Pleanála, Comhairle Contae Chiarraí. Teagmháil ríomhphoist, Feabhra 2006.

Nic Lochlainn, S. (2006). Oifigeach Pleanála, Rannóg Pleanála agus Polasaí, Údarás na Gaeltachta. Agallamh teileafóin, Feabhra 2006.

Ó Ceithearnaigh, P. (2006). Cathaoirleach Airdeall, Comhdháil Náisiúnta na Gaeilge. Agallamh, Aibreán 2006.

- Ó hÉallaithe, D. (2003). ‘Acht Pleanála 2000 sa Ghaeltacht – Ach an Féidir é a chur i bhFeidhm!’ Caint ag Tóstal na Gaeilge, Gaillimh 2003.
- Ó hÉallaithe, D. (2006). Ball d’Airdeall. Teagmháil phearsanta, Deireadh Fómhair 2006.
- O’Flaherty, A. (2006). Pleanálaí Cúnta, An Oifig Pleanála, Comhairle Contae Phort Láirge. Teagmháil teileafóin, Iúil 2006.
- O’Neill, B. (2006). Pleanálaí Cúnta, An Oifig Pleanála, Comhairle Contae na Gaillimhe. Teagmháil teileafóin, Iúil 2006.
- Sweeney, B. (2006). Riarthóir Ceantair, An Oifig Pleanála, Ceanannas, Comhairle Contae na Mí. Agallamh, Meitheamh 2006.
- Switzer, H. (2006). Oifigeach Riaracháin, An Oifig Pleanála, Comhairle Contae Chiarraí. Agallamh, Eanáir 2006.

7. Clár Raidió

- Ó hÉallaithe, D. (2006a). ‘Adhmhaidin’, RTÉ Raidió na Gaeltachta, 6 Márta 2006.